

Dr. J.V. de Bruijn

HET VERDWENEN VOLK

Dr. Jean Victor de Bruijn werd in 1913 als zoon van een administrateur van een suikeronderneming in het voormalige Nederlandsch-Indië geboren. Aan de Leidse universiteit volgde hij in de eerste helft van de dertiger jaren de studie voor bestuursambtenaar in Indië, waarheen hij in 1938 vertrok. Na een jaar op Saparoea en West-Ceram (Zuid Molukken) gewerkt te hebben vertrok hij naar het toen nog vrijwel onbekende Centrale Bergland van Nederlands Nieuw-Guinea, waar kort tevoren de Wisselmeren ontdekt waren en een exploratiepost gevestigd was. De jonge controleur werd geconfronteerd met een bevolking van Bergpapoea's die zich nog volledig in het stenen tijdperk bevond. Zijn voornaamste werk bestond de eerste jaren uit expedities die het bijkleuren van witte plekken op de landkaart ten doel hadden. De situatie veranderde echter ingrijpend toen de Japanners in 1942 Nederlands Nieuw-Guinea bezetten. De Wisselmerenpost werd bezet, kort voor De Bruijn zich met een aantal hem zeer toegewijde Bergpapoea's in betrekkelijke veiligheid had gesteld. Zijn enig - en spaarzaam - contact met de buitenwereld, in casu Australië, was radiografisch. Hoewel hem de kans geboden werd per vliegtuig naar Australië te evacueren verkoos hij te blijven. Een verstrekkend besluit. Hij ging intelligence-werk voor de geallieerden verrichten en vormde daarvoor de intelligence-party Oaktree, samengesteld uit 2 Nederlandse militairen, een paar Ambonezen, een Cerammer, een Timorees, een Kustpapoea en een Menadonees. Voorts een bodyguard van Bergpapoea's. Jaren van

groot avontuur volgden, die De Bruijn internationaal de bijnaam „Jungle Pimpernel” bezorgden. In Nederland was het de schrijver Anthony van Kampen die een geromantiseerde versie van zijn leven publiceerde. („Jungle Pimpernel, Controleur BB”). Na de oorlog bleef De Bruijn tot 1962 in twee functies op Nieuw-Guinea werkzaam. In dat jaar - waarin de overdracht van Nederlands Nieuw-Guinea aan Indonesië plaatsvond - volgde zijn benoeming bij de South Pacific Commission in Noumea, Nieuw Caledonië. In totaal had hij er toen 23 uitermate boeiende, avontuurlijke jaren opzitten, doorgebracht in een der merkwaardigste gebieden ter wereld.

Tegelijk met „Het Verdwenen Volk” is bij dezelfde uitgever een herdruk verschenen van Anthony van Kampens bekende Nieuw-Guineatrilogie „Jungle”, waarvan het eerste deel de visie van de schrijver op De Bruijns leven onder de Bergpapoea's in het Centraal Gebergte van het voormalige Nederlands Nieuw-Guinea geeft

Dr. J.V. de Bruijn

**HET
VERDWENEN
VOLK**

A black and white photograph of a landscape. In the foreground on the left, a large tree fern stands prominently. The background features a range of mountains under a cloudy sky. The overall scene is a natural, outdoor setting.

Dr. J.V. de Bruijn

HET VERDWENEN VOLK

Van Holkema & Warendorf

ISBN 90 269 6984 8

© 1978 Unieboek, Bussum

Van Holkema & Warendorf, Bussum

Omslagontwerp en vormgeving: Uniepers, Amsterdam

Druk: Haasbeek, Alphen a.d. Rijn

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means, without written permission from the publisher.

Inhoud

Ten geleide	7
Verantwoording	10
Het volk dat verdween . . .	11
Vorbereiding	15
Op de drempel van twee werelden	29
Besturen in de voortijd	46
De magie van exploreren	64
Schaduwen van een oorlog	111
Operatie "Jungle Pimpernel"	167
Fase Jan van Eeclhoud "Vader-der-Papoea's"	270
Verraad aan en ondergang van een volk	311
Post scriptum	366

Ten geleide

Aan het eind van de jaren veertig verscheen het door mij geschreven boek Jungle Pimpernel – Controleur BB, voor een aanzienlijk deel gewijd aan de ervaringen tijdens de laatste wereldoorlog van de etnoloog-bestuursambtenaar dr. J. V. de Bruijn in het Centraal Gebergte van het toenmalige Nederlands Nieuw-Guinea. In die jaren was dat nog goeddeels een witte plek op de landkaart.

Het begin van mijn relatie met De Bruijn, die later een van mijn meest gerespecteerde vrienden zou worden, kenmerkte zich van zijn kant door een zekere terughouding. Dat lag voor de hand. We leefden in twee totaal verschillende werelden: hij in die van wetenschap en besturen, ik in die van de publiciteit. Voor een journalist-schrijver leek hij een welkome prooi, maar dat viel tegen. Hij onderkende mijn bedoelingen snel en daar hij bepaald niet stond te trappelen van ongeduld om in de publiciteit te komen, hield hij me – wat de zeeman noemt – op vier streken.

Er volgden jaren waarin ik geregeld naar Nieuw-Guinea ging en langzamerhand kwamen we nader tot elkaar. Er ontstond een hechte vriendschap, die nooit meer verstoord is.

Het boek over zijn avontuurlijk bestaan tussen de uiterst primitieve bevolking van het Centrale Bergland van Nieuw-Guinea was direct na het verschijnen qua verkoop een groot succes en zou dat lang blijven. Ik had getracht mijn hoofdfiguur – De Bruijn – reëel weer te geven, hoewel het natuurlijk verleidelijk was hem af te schilderen als de onverschrokken, romantische jungleheld. Ik was er echter zeker van dat ik daarmee de ontluikende vriendschap ernstig in gevaar zou brengen. Omdat hij zichzelf allerminst als avonturier zag. Wel als explorateur, etnoloog en bestuursambtenaar.

De kwalificatie avonturier past ook niet bij hem. Dat ik dit vanaf het begin van ons contact heb aangevoeld, moge blijken uit het motto van het boek, een citaat van de Franse schrijver De Saint-Exupéry: 'Neen, ik heb 't gevaar niet gezocht. Ik weet wat ik zoekt. Ik zoekt het leven.'

Dat ook anderen het zo ervoeren, bewijst een zinsnede uit een recensie van het boek in Het Parool: 'een avontuur als een pijl in 't hart van rassendiscriminatie'. Een oordeel waarmee ik nogal ingenomen was.

Er waren lezers die het boek boeiend vonden, maar zich afvroegen of de auteur ervan zich niet aan mythevorming had schuldig gemaakt. Zelf heeft De Bruijn daarover in een Ten geleide in de Jungle-trilogie geschreven:

'Jungle Pimpernel is geen mythe! Daarvoor ging het te veel om een groep mensen van vlees en bloed, die geheel vrijwillig met hun Bergpapoea-vrienden de ontberingen van kou, honger en het opgejaagd worden door de Japanners hadden geleden. Daarvoor waren die ontberingen en vermoedenissen te duidelijk gegrift in de gezichten van het groepje, dat de moeizame weg door het hooggebergte naar de laagvlakte had afgelegd en de 26ste juli 1944 het Hagersmeer bereikte.'

En vervolgens:

'En dan is er het gevoel van diepe dankbaarheid jegens die Stenen Tijdperk-

mensen, de Bergpapoea's in de vlakten rond de Wisselmeren, in de valleien van de Kemarivier, de Doraboe, de Minaboe, die bij honderden onze voorraden over de waterscheiding in veiligheid brachten toen de Japanners de bestuurspost aan de Wisselmeren bezetten. Die ons bataten gaven, ja zelfs – zoals de trouwe Weakebo – ons hun waardevolle kaurischelpen zonden toen onze voorraad door de brand van mijn hut in Bilorai geheel verloren ging. Die ons hun zonen stuurden om bij ons te leren schieten en onderwezen te worden hoe ze de Japanners de meeste afbreuk zouden kunnen doen. Kortom, die ons zoveel gaven voor het weinige wat wij hun in die jaren te bieden hadden.'

Zijn mooiste jaren waren die in het Centraal Gebergte en zijn beste vrienden vond hij onder de Bergpapoea's. Zonder hun vriendschap en trouw had hij zijn verblijf in een dergelijke situatie in een dergelijk gebied niet overleefd. Hij is ze er nog steeds dankbaar voor.

Kipling had het indertijd over 'the white man's burden', de taak van de blanke om gekleurde volken te leiden en op te voeden. Dat wilden ook bestuursambtenaren op Nieuw-Guinea in de jaren veertig, vijftig en zestig als een Jan van Eechoud, een Rob Meyer Ranneft, een Piet Merkelijn, een Raphaël den Haan, een pater Jan Verschueren, een dominee Kijne en een De Bruijn. Er waren er meer, maar niet zóveel meer. Toen de politieke storm opstak, was het getal van hen die de Realpolitik van de Verenigde Naties de voet dwars wilden zetten, bitter klein. Zelfs als men toegeeft dat het een politiek onhaalbare zaak was ('We hebben de hele wereld tegen ons!'), dan nog had het laatste hoofdstuk van het treurspel Nieuw-Guinea met meer stijl, karakter en allure geschreven kunnen worden. De wijze waarop en het tempo waarmee Nederland afscheid van het land van de Papoea's nam, zal nooit een luisterrijke, glorieuze pagina in het boek van onze vaderlandse geschiedenis vormen. Eerder het tegendeel.

Niet zo lang na de overdracht ontmoette ik op een receptie in Den Haag een bekende Nederlandse staatsman, die een belangrijke rol in het drama had gespeeld. Ik had hem nauwelijks begroet toen hij zei: 'Praat me alsjeblieft niet over Nieuw-Guinea. Ik schaam me nog steeds diep.' Nu, daar was dan ook wel reden toe. Zeker voor een zo eertlijk man als deze politicus. Daarna toostten we, zij het niet op Nieuw-Guinea . . .

Van realiteit gesproken: reëel is dat het Nederlandse volk nu, nog geen twee decennia na de overdracht, Nieuw-Guinea en zijn bewoners goeddeels vergeten is. Men wil ook liever niet meer aan die 'moeilijke, lastige, onhaalbare zaak' herinnerd worden. Daarbij, het koloniale tijdperk is voorbij en Nieuw-Guinea ligt aan de andere kant van de aardbol.

Nog een geluk dat we niet zóveel Papoea's, in Nederland verblijvend, recht in de ogen hoeven te kijken. Het zijn de laatste vertegenwoordigers van Het Verdwenen Volk, die nog steeds de hoop niet hebben opgegeven dat dit volk eenmaal weer zichzelf zal kunnen zijn en niet onderhorig aan een hen wezensvreemd ander volk, dat begrip, liefde noch sympathie voor de bewoners van Nieuw-Guinea heeft. Hun trouw aan hun volk is even indrukwekkend als aandoenlijk.

Dit boek van mijn vriend De Bruijn is, waar hij de politiek die Nederland met Nieuw-Guinea bedreef aan de orde stelt, een hard boek. Hij spaart degenen niet van wie hij vindt dat ze het niet verdienen hen te sparen. Ze zullen hem meer

dan één verwijt, meer dan één beschuldiging niet in dank afnemen, maar ze zullen die evenmin kunnen weerleggen. Zo gezien is De Bruijn de laatste pleitbezorger, de allerlaatste getuige à charge in het politieke Nieuw-Guineaproces, dat men een tragedie in optima forma kan noemen.

Aan de Wisselmeren in Centraal-Nieuw-Guinea had De Bruijn een bijnaam: Aligamè. Dat betekent zoveel als: de goede vriend, de trouwe kameraad.

Hij was dat voor de Papoea's in tijden van vrede en voorspoed. Hij bleef het toen het tij keerde.

Eén ding is zeker: Jean Victor de Bruijn, Jungle Pimpernel, Aligamè, kan iedere Papoea – waar ook ter wereld – recht in de ogen kijken.

Anthony van Kampen

Verantwoording

Dit boek is niet ontstaan uit de wens het politieke vraagstuk inzake Nieuw-Guinea van jaren her te doen herleven, noch om belangstelling te wekken voor de problemen van de Papoea's van West-Irian onder het Indonesische bewind. Na de beschamende afhandeling van het vraagstuk bestaat er bij het Nederlandse publiek – begrijpelijk – niet de minste behoefte aan een dergelijk politiek boek.

Evenmin is het mijn bedoeling geweest er een avontuurlijk verhaal over Jungle Pimpernel, ditmaal dan door de hoofdfiguur persoonlijk geschreven, van te maken.

Dit is een boek zonder enige pretentie. Geen 'belijdenis' van politiek geloof met betrekking tot het vraagstuk-Nieuw-Guinea, ofschoon er bij het schrijven van een boek over het Nieuw-Guinea van na de Tweede Wereldoorlog niet aan te ontkomen valt de politiek daarbij te betrekken.

Evenmin is het een verhandeling over primitieve culturen van Bergpapoea's. Het is slechts een verzameling herinneringen uit mijn leven in de fascinerende wereld van de Papoea's van West-Nieuw-Guinea; over hun menselijkheid, over de vreugde van Bergpapoea's, hun vriendschap en hun trouw.

Het boek zou nooit geschreven zijn zonder de aansporingen van mijn vriend Anthony van Kampen, die mij ertoe zette mijn ervaringen in Nieuw-Guinea te boek te stellen. Zonder zijn opwekking, zijn adviezen en steun bij het schrijven zou ik er nooit toe zijn gekomen. Ik ben hem zeer erkentelijk voor het door-nemen en kritisch beoordelen van het manuscript.

Voorts ben ik dank verschuldigd aan mijn Papoeavrienden Nicolaas Jouwe, Marcus Kaisiepo, Zacharias Sawor en anderen voor de talrijke gesprekken, waarin voor mij na zoveel jaren Nieuw-Guinea weer tot leven kwam en ik mijn herinneringen aan dat land en zijn Papoea's nog eens mocht beleven. Herinneringen zijn soms het zoet van het leven. Ze zijn nog zoeter als je ze tweemaal mag beleven.

Tenslotte ben ik ook dank verschuldigd aan mijn vrouw, met wie ik zoveel boeiende ervaringen in Nieuw-Guinea heb gedeeld.

Mocht dit boek over het Nieuw-Guinea van weleer enige belangstelling weten te wekken voor de problemen van de Papoea's in het West-Irian van nu, voor die van de honderden vluchtelingen in Papua New Guinea (Niugini), en voor de vele uitgewekenen in Nederland, dan zal mijn moeite van het schrijven van dit verhaal ruimschoots beloond zijn.

Dr. J. V. de Bruijn

Het volk dat verdween. Dat waren de Papoea's van West-Nieuw-Guinea, die zich onder het Nederlandse bestuur ontwikkeld hadden tot een volk met een eigen identiteit, op weg naar democratie, zelfbestuur en onafhankelijkheid. Een Melanesisch volk met een totaal ander volkskarakter en een geheel andere cultuur dan die van de Aziatische Indonesiërs. Het zijn de mongoloïde Indonesiërs geweest die het Westpapoease volk, een negroïd ras, voorgoed uit de geschiedenis hebben doen verdwijnen.

De Westpapoea's zijn, als volk met een eigen identiteit, definitief, voor altijd verloren gegaan. Ze werden politiek uitgeschakeld en tellen dus als volk niet meer mee, dit in tegenstelling tot de Papoea's van Oost-Nieuw-Guinea. Als volk met een geheel eigen cultuur hielden ze op te bestaan. Ze werden Indonesiërs, maar voor de Papoea's betekende dit een gelijkschakeling met een ander volk, het Indonesische, waarmee ze politiek noch cultureel iets gemeen hebben. Gelijkschakeling met de Indonesiërs betekende voor de Papoea niet anders dan politieke en culturele genocide, rasmoord.

Politiek uitgeschakeld. En wat uit de politiek verdwenen is, dat verdwijnt ook uit het hart. Cultureel uitgeschakeld zijn betekende dat door middel van gelijkschakeling aan Indonesiërs zo snel mogelijk afgerekend diende te worden met Papoease zeden en gewoonten, met Papoease culturen, waardoor de Papoea zijn eigen cultuur wel móest verliezen en als volk met een eigen, specifiek volkskarakter zou verdwijnen. Papoea's waren volgens de nieuwe Indonesische meesters – eerder zedenmeesters dan leermeesters – geen Papoea's meer, maar immers altijd al Indonesiërs geweest. En dat meer dan ooit sinds 17 augustus 1945, de dag van de Indonesische onafhankelijkheidsproclamatie. Van de ene dag op de andere was de Papoea van 'Papoea bodoh, Papoea kotor' (stomme, vuile Papoea) – scheldwoorden die vooral Indonesische bestuursassistenten en veldpolitieagenten in Nieuw-Guinea voor de oorlog in de mond bestorven lagen – Indonesiër geworden. Door de koloniale overheersing van de Nederlanders hadden ze alleen nog niet het beschavingspeil van hun Indonesische broeders bereikt. Daarom moest zo snel en radicaal mogelijk afgerekend worden met primitieve Papoease culturen.

Onder de dekmantel van zogenaamde beschavingscampagnes werd getracht de

levensstijl van de Papoea's zo grondig mogelijk te veranderen in die van de hedendaagse Indonesiërs, teneinde de door en onder het voormalige Nederlandse bewind ontstane culturele achterstand snel in te halen. De Papoea's moesten vóór alles worden geïndonesianiseerd. De zogenaamde naaktheid van de primitieve Papoea's werd voor de Indonesiërs een obsessie, en ontwikkelingsplannen, beschavingscampagnes genoemd, werden opgehangen aan zulke voor het begrip cultuur volkomen irrelevante facetten als de noodzaak hun nieuwe Papoea-broeders te 'kleden'. Papoea's waren Indonesiërs. Ze konden dus niet naakt lopen en tegelijkertijd hun trots en gevoel van eigenwaarde bewaren. Een koteka (peniskoker) was voor de Indonesiër het symbool van barbaarse naaktheid en derhalve uit den boze. Voor de uiterst primitieve Danibevolking van de Baliemvallei in het Centrale Bergland, nog niet zo lang geleden nog volledig onbestuurd gebied, werd zelfs een speciaal 'beschavingsproject' in het leven geroepen onder de groteske naam Operasi Koteka (Operatie Peniskoker), om toch vooral maar duidelijk te laten uitkomen hoe onbeschaafd de Dani's nog waren. De beschaving zou hun ten deel vallen, als ze maar begonnen de koteka voorgoed af te zweren en op te bergen en modern Indonesisch gekleed te gaan. Aldus geen koteka, gras- of boombastschaamschort meer, maar 'normale' kleding, bestaande uit shorts en shirt, uit sarong kabaja en jurk. In ieder geval twintigste-eeuwse kleding, zoals het Indonesische regime dit verlangde ingevolge Operasi Koteka.

Operasi Koteka was door het geforceerde karakter uiteraard een tot mislukking gedoemd project, doordat men het wezen, de eigen aard van de cultuur van de Bergpapoea niet begreep. Zonder zijn strepen is een zebra geen zebra meer. Ontneem de Bergpapoea zijn kotekacultuur en hij is geen Papoea meer. Als men het boekje *Ik ben een Papoea van Zacharias Sawor*, die in 1967 de Indonesische terreur in West-Irian ontvluchtte, leest, spreekt daar vóór alles uit: zelfbewustzijn, de trots Papoea te zijn, en de trouw aan de eigen Papoeacultuur.

'Ik was geen Biakker meer. Ik mocht geen Papoea meer zijn. Ik moest Indonesiër zijn,' zegt Sawor over zijn jaren onder het Indonesische bewind 'Ik was niemand, niets. Verdwenen, verloren.'

De Papoea laat zich politiek noch cultureel forceren en dwingen. Hij wil niet anders dan zichzelf zijn en het wezen van zijn cultuur erkend en gerespecteerd weten. Het roept alleen maar weezin op in een rapport te lezen dat het Indonesische districtshoofd te Wamena in de Baliemvallei trachtte een belangrijk stamhoofd van de Dani's en diens zes vrouwen te dwingen zich in westerse kleding te steken en naar de hoofdplaats Wamena te komen om zich daar te laten fotograferen als bewijs voor Jakarta dat de primitieve Dani's zichtbaar 'beschaafd' geworden waren. Een volstrekt gemis van cultureel inlevingsvermogen van de zijde der Indonesiërs, waardoor wellicht goedbedoelde 'beschavingscampagnes' uiteraard bij voorbaat tot mislukking gedoemd zijn. Onvergeeflijk is echter wanneer men dergelijke zinloze activiteiten door middel van dwang tracht door te drijven. Een volk verliest daardoor alle gevoel voor eigenwaarde en zelfrespect. Het is zichzelf niet meer. Het is een volk geworden, geestelijk en cultureel in oorlog met zichzelf. Maar de Papoea moest nu eenmaal vóór alles geïndonesianiseerd, 'beschaafd' worden.

Tijdens het Nederlandse beheer over West-Nieuw-Guinea zijn het besef van het

belang van en begrip voor het specifieke karakter van de Papoeaculturen en het aanvaarden van het inheemse volksrecht altijd hoekstenen van het bestuursbeleid geweest. Onder Indonesisch bestuur werden de Papoeaculturen als archaisch veroordeeld en ze dienden zo snel mogelijk te verdwijnen. En zulks zonder dat de wetenschappelijke antropologische commissies ter bestudering en bescherming van primitieve culturen ook maar één woord van protest lieten horen tegen activiteiten als die van Operasi Koteka. De culturele achterstand moest zo snel mogelijk worden ingehaald. De Westpapoea's moesten gemoderniseerd worden naar Indonesisch model. 'Bij ons op Java, op Ambon, op Celebes doen we het op deze (Indonesische) manier. En dat moeten jullie dus ook zo doen,' werd door de Indonesiërs betoogd. 'Bij ons dit, bij ons zo,' aldus de Indonesische leermeesters. Het irriterende ethnocentrisme van Indonesische bestuursambtenaren en onderwijzers, de overwaardering van de eigen Indonesische culturele normen, gepaard gaande met de snobistische verwerping van Papoeagewoonten, waartegen je vroeger als Nederlands bestuursambtenaar altijd weer moest optreden, maar wat nu als volkomen vanzelfsprekend beschouwd werd. Zoals het op Java, op Ambon, op Celebes was, zo moest het ook in Irian Jaya gebeuren. Zo alleen was het goed. 'Bij ons' werd alles anders en beter gedaan dan door de Papoea's in eigen land.

Om te weten hoe de Papoea's dit zelf aanvoelen, moeten we te rade gaan bij die Papoea's die nog vrijuit kunnen spreken. Daarvoor moeten we de grens over naar Papoea New Guinea, dat 16 september 1975 zelfstandig werd. Sir John Guise, de Papoease gouverneur-generaal van het onafhankelijke Papua New Guinea, zei hierover: 'We moeten niet proberen de bevolking te over-besturen door ze maar steeds weer te zeggen wat goed voor haar is, of een soort houding aan te nemen van "Jullie moeten dit aanvaarden omdat wij vinden dat dit goed voor jullie is" en de eigen behoeften, ideeën, houdingen, waarden en verwachtingen van de mensen negeren.'

De 141ste meridiaan was voor 1962 slechts een imaginaire grenslijn tussen Oost- en West-Nieuw-Guinea. Op zijn best was het een bestuurlijke scheidingslijn. Thans is het de scheiding, de tegenstelling tussen twee verschillende politieke en culturele werelden: de Melanesische wereld van een vrij Niugini en de Aziatische wereld van de Indonesische kolonie Irian Jaya. Tien minuten vliegen brengen je tegenwoordig van de bestuurspost Vanimo in Niugini in een volslagen andere wereld. Vanuit het Melanesisch georiënteerde oostelijke deel van Nieuw-Guinea val je plotseling in de volledig Aziatische wereld van Jayapura, het voormalige Hollandia, dat door de massale immigratie van Javanen, Makassaren en Boetonezen een miniatuur-Jakarta is geworden. Met meer Indonesiërs dan Papoea's; met een groeiend aantal moskeeën en islamitische scholen; weinig aantrekkelijke, niet bijster zindelijke Indonesische stalletjes langs de weg, die als winkeltje en woonhuis tegelijk dienst moeten doen; waarin men handel drijft, kookt en slaapt op de ruwe planken van de toonbank, waarop overdag de koopwaren liggen uitgesteld. Dat alles heel 'onpapoeaas', zoals een Papoea het zei. Veel Papoeamannen lopen met een pitji op, de Indonesische muts, in Indonesië vooral gedragen door islamieten en nationalisten. Papoeavrouwen dragen sarong en kabaja. Er is niets meer over van de typische, vertrouwde Papoeasfeer van voorheen. Jayapura is volledig Indonesisch geworden en de

Papoea, voor zover dat gelukt is, geindonesianiseerd. Hij is tweederangs burger in zijn eigen land geworden. Een zelfbewust volk, open van karakter, is door het Indonesische optreden onzeker en machteloos geworden.

Dit volk, de Papoea's van West-Nieuw-Guinea, dat onder Nederlandse leiding zijn eerste schreden op de weg naar versnelde democratische politieke ontwikkeling had gezet, gericht op totale onafhankelijkheid – met de jaren 1970–1971 als streefdatum – verdween voorgoed uit de geschiedenis van de vrije volken.

Als 'vetgemeste kippen' werden, zoals Marcus Kasiepo, een van de belangrijke politieke Papoealeiders, het indertijd uitdrukte, de Papoea's in 1962 verkocht aan de Indonesiërs bij de onder toezicht van de Verenigde Naties gesloten, en met speciale bemiddeling van de Verenigde Staten tot stand gekomen overeenkomst tussen de Nederlandse en de Indonesische regering. Met volkomen negatie van het door de Verenigde Naties verkondigde en de Papoea's, met name door de Nederlandse regering, steeds in het vooruitzicht gestelde universele recht van zelfbeschikking, waarbij de Papoea's zich vrij over hun politieke toekomst zouden kunnen uitspreken.

Met de overdracht van Nederlands Nieuw-Guinea aan de Verenigde Naties in 1962 verdwenen echter de Papoea's als volk met een eigen politieke toekomst, aparte Papoeacultuur en levensstijl. Als 'vetgemeste kippen' verkocht, door het plaatsen van een paar handtekeningen; zonder raadpleging van de Papoea's zelf. Aan het proces van natievorming, waarmee onder het Nederlandse bestuur sinds 1950 een voortvarend begin was gemaakt, werd door de Overeenkomst van New York voorgoed een einde gemaakt. De Indonesische overheersing heeft de Papoea van het wezen van zijn eigen cultuur vervreemd. De Papoea's van West-Irian hebben opgehouden te leven en zich te bewegen zoals zij als Papoea's deden. Een volk verdween, het volk van de Papoea's van West-Nieuw-Guinea. Het is definitief verdwenen. Zo definitief, dat het zelfs zijn eigen karakter spoedig zal zijn vergeten.

Nieuw-Guinea lijkt na ruim een decennium Indonesisch bewind zo verschrikkelijk ver weg en de Papoea is onbereikbaar ver van ons af komen te staan.

Dit boek pretendeert niet een autobiografie te zijn. Ik sta sceptisch ten opzichte van de meeste autobiografieën, omdat ze nooit helemaal eerlijk zijn. Dat ook niet kunnen zijn. Er wordt nu eenmaal op een, zij het ongewild, te subjectieve manier geselecteerd uit talloze levenservaringen. Een deel ervan wenst men voor zich te houden en niet aan de publiciteit prijs te geven. Evenmin is het een 'belijdenis' van politiek geloof met betrekking tot het Nieuw-Guineavraagstuk, noch een cultureel-antropologische verhandeling over Westpapoease culturen. Ik heb er ook geen collectie wetenschappelijke boeken voor doorgenomen, maar slechts persoonlijke notities uit die jaren geraadpleegd en een beroep op mijn geheugen gedaan. Herinneringen zijn het zoet van het leven. Zoals de Bergpapoea's van Nieuw-Guinea zeggen dat het vet het zoet is van het varken.

Het zijn slechts flarden, brokstukken persoonlijke herinnering aan een fier volk, zoals het eens was, maar nooit meer zal zijn. Herinneringen aan Papoea's van West-Nieuw-Guinea. Het waren geen helden die me de oorlogsjaren hielpen doorkomen. Het waren doodgewone mensen met alle menselijke zwakheden, maar ook met hun kracht. Mensen in de beste betekenis van het woord.

'Marodo mé' (waarachtige mensen) zeiden de Ekari's rondom de Wisselmeren.

Voorbereiding

Mijn vader kwam uit de suiker op Java, evenals diens vader, die in 1855 met zijn vrouw uit Nederland naar Java was geëmigreerd om een toekomst in de suikercultuur op Java op te bouwen. De vader van mijn moeder en diens vader kwamen ook uit de suikerwereld. Vader, vaders vader, moeders vader, moeders vaders vader . . . allemaal carrières in de suikercultures. Mijn enige broer – het verhaal wordt eentonig – ging na zijn studie in Nederland op een suikerfabriek op Java werken en ieder verwachtte dus dat ik ook wel in de suiker terecht zou komen.

Alles in onze familie leek geconcentreerd op Java en de suiker. Niets deed dan ook vermoeden dat Nieuw-Guinea nog eens zo'n belangrijk deel van mijn leven zou uitmaken en Papoea's mijn onbezorgde jeugdherinneringen aan mijn Javaanse vrienden totaal zouden verdringen. Java leek het centrum van het leven te zijn. De andere eilanden van de uitgestrekte Indische archipel lagen buiten de horizon van het werken en leven in de cultures op Java. Dat waren buitengewesten, zoals ze officieel genoemd werden. Die gewesten lagen buiten, dat wil zeggen buiten Java en Madoera. Ze waren weinig bekend en nog minder geliefd als plaats om er te werken, omdat er buiten Java geen suikercultures waren. Helemaal in de uiterste periferie lag dan ook nog Nieuw-Guinea. Nog verder, nog onbekender. En dus nog minder geliefd.

Voor de suiker was Johannes Hendricus de Bruijn, grootvader van vaderskant, op 24-jarige leeftijd per zeilschip uit zijn woon- en geboortestad Delft naar de Oost getrokken, een onbekende toekomst in een nieuw vaderland tegemoet. Op 6 januari 1855 vertrok hij met zijn vrouw Sarah Elisabeth Maria Meijer (oma Saartje) met het Nederlandse barkschip *Staatsraad van der Houven* onder kapitein F. Heymeriks uit Rotterdam naar Soerabaja. Het schip voer zonder stoom, geheel afhankelijk van de wind, om Kaap de Goede Hoop. Het einde van de reis van bijna zes maanden kwam op 24 juni 1855, toen ze in Soerabaja voor goed voet aan wal zetten. Ze zouden niet meer naar Holland terugkeren.

Van deze reis hield hij een manuscript vol notities bij, 'welke,' zo besluit hij zijn dagboek, 'zij mogen voor elk ander onverschillig of van geen waarde zijn, zij zullen dit toch niet zijn, geloof ik, voor degenen voor wien ik ze bewaarde.'

Laat ons opa Jan en oma Saartje daarom deels volgen op hun lange reis van Nederland naar Java, die begon met een zeereis van ruim vier maanden zonder een enkele haven aan te lopen, tot de aankomst te Batavia op 16 mei 1855.

De lange zeereis naar de Oost ging minder rechtstreeks dan tegenwoordig. Door een stoomboot met een loods aan boord werd het schip via Maassluis naar Hellevoetsluis gesleept en vandaar naar Brouwershaven, waar een zeeloods aan boord werd genomen, die tot Douvri meevoer. Van hier ging de tocht verder zonder loods.

Het was een nieuw zeilschip, dat zijn eerste reis naar Indië maakte. Aan boord bevonden zich een arts en dertien Javanen als deel van de bemanning.

'Wat het schip betreft, kan ik zeggen, dat hetzelfde bijzonder snel zeilde en het alle schepen, welke wij hebben ontmoet, vooruitzeilde; het maakte 2¹/₂ mijl per uur; het helde meestal naar stuurboordzijde sterk over, waardoor het loopen

niet gemakkelijk was,' aldus noteert opa Jan. Het schip had ook enige stukken geschut aan boord, blijkbaar om zeerovers, met wie men in de Indische Oceaan nogal eens te maken had, af te schrikken. Ze werden evenwel ook gebruikt tegen de waterhoos, die 'schoon is om zijne afkomst, verandering en verdwijning en vervaarlijk om zijne verwoesting. Wij zagen er een op zee en drie op de rede van Samarang; bij deze drie waren de stukken geschut aan boord geladen om dezelve bij naderbijkomst zoo mogelijk met een schot te vernietigen.'

Voor opa Jan en oma Saartje (die hun brieven wel eens ondertekenden met 'Jan en Saartje, dat leelijke paartje') was het de eerste zeereis en zeebenen bezaten ze kennelijk niet. Aan zeeziekte ontbrak het niet, evenmin aan stormen op de lange zeereis door de beruchte 'Spaansche Zee' en de Indische Oceaan.

Er waren echter ook aangenamer ervaringen dan zeeziekte en stormen, waarbij 'het water in onze hutten stroomde . . . het noodgeschrei van dertien Javanen, welke in hunne kooyen bijna werden verpletterd, doordat de ijzeren waterketels, welke daar lagen en hun te lijf vielen en dat er een lek in het schip ontstond waardoor zij in hun bed geheel onder water lagen.'

Op 2 april werd de Kaap gerond. 'Het is echter eene teleurstelling, dat men na bijna drie maanden varen niet aan wal kan gaan. Wij zeilden dezen dag geheel om de Kaap de Goede Hoop, door de felle tegenwind welke wij sinds twee dagen hadden.'

Door Straat Soenda zeilende genoot men van het natuurschoon dat de aloude toegangsroute tot Java bood, het voorland waar beiden zich definitief zouden vestigen, zonder ooit naar Nederland terug te keren. Ook hun kinderen niet. Pas hun kleinkinderen zouden weer naar Nederland gaan om er te studeren.

Na een verblijf van veertien dagen in Batavia zetten ze de reis via Semarang voort naar Soerabaja, waar men 24 juni voorgoed van boord ging. Dit betekende het einde van een zeereis van bijna zes maanden. En het begin van een nieuw leven in de suiker op Java.

Na enige tijd in Soerabaja gewerkt te hebben, trokken ze naar het Semarangse, waar mijn grootvader een functie kreeg bij het suikerconcern Oei Tjong Ham van de bekende Chinese miljonairs van die naam, die op Java een groot aantal suikerfabrieken bezaten.

Het huwelijk werd gezegend met twaalf kinderen, van wie er drie jong overleden. Van de overgebleven vier meisjes – aan wie ik nog vage herinneringen heb overgehouden als strenge, stijve tantes – en vijf zoons was de oudste, Gerard Rudolf Anton, mijn vader.

Mijn grootouders van moederskant waren, evenals opa Jan en oma Saartje, al overleden eer ik werd geboren. Ze kwamen eveneens 'uit de suiker' en waren afkomstig uit het Solose in Midden-Java. Mijn voorouders vormden een bonte variatie van vertegenwoordigers van verschillende rassen. Jan van Rossum, moeders grootvader van vaderszijde, was een Indische Nederlander, die trouwde met Tan Oe Nio, een Chinese uit Solo (Soerakarta). Hun zoon Jan van Rossum huwde met Francis Naumann, dochter van een Duitse arts in Solo, die getrouwd was met Sinel, een Javaanse van het Solose hof, hetgeen nog niet wil zeggen dat ze om die reden een prinses van vorstelijke bloede was. Er is niets dat daarop duidt. Sinel kan best een keukenprinses uit de kraton van de Soesoehoenan van Solo zijn geweest. Uit het huwelijk van hun dochter Francis met Jan

van Rossum stamde Mathilda van Rossum, mijn moeder. Gerard Rudolf Anton de Bruijn trouwde dus met Mathilda van Rossum.

Mijn moeder was katholiek, mijn vader protestant. De De Bruijns waren, naar men mij verteld heeft, naar Nederland uitgeweken Franse hugenoten, die oorspronkelijk Le Brun heetten. Uit het gemengde huwelijk kwamen zes meisjes en vier jongens voort, van wie er twee als baby stierven. Het gebeurde niet vaak dat we met zijn allen – vader, moeder en de acht kinderen – aan één tafel zaten. Het verschil tussen de oudste en de jongste bedroeg twintig jaar. Na de lagere school gingen de ouderen elders in de kost om de h.b.s. of kweekschool te volgen. Dat was aan de kust in Semarang. In de op enige kilometers van de suikeronderneming Mertojoedan, waar we woonden, gelegen residentiehoofdplaats Magelang was geen h.b.s. of kweekschool. De laatste was dan speciaal bestemd voor de meisjes, voor wie in die jaren onderwijzeres worden door mijn vader als de meest aangewezen functie beschouwd werd. Aldus gingen de meisjes in de kost te Semarang voor het bezoeken van de kweekschool en mijn oudere broer voor het volgen van de h.b.s. om later zijn studie in Nederland te voltooien. Jongens moesten, indien enigszins mogelijk, in Nederland hun beroepsstudie volgen. Nederlandse diploma's werden nu eenmaal hoger aangeslagen en beter gehonoreerd dan een in Indië behaald diploma.

Mijn vader was een streng man, die nog strenger leek vanwege zijn forse snor. Zijn ja was ja, zijn nee bleef nee. Hij strafte niet met een oorvijs, noch met een pak slaag. Hij deed het met woorden. Die deden meer pijn dan een lichamelijke tuchting. Hij was ook streng ten opzichte van het personeel, vond ik. Als jongen van acht, negen jaar dacht ik dat hij soms ruw optrad tegen de Javaanse bevolking. Toch droeg hij de kampongbewoners een warm hart toe. Hij was een groot bewonderaar van Multatuli en las ons meer dan eens voor uit de *Max Havelaar*. Dat was meer bestemd voor mijn oudere zusters en broer dan voor mij. Ik was er nog te jong voor. Hij las eigenlijk niet voor, het was eerder voordragen. Zo zal ik me steeds herinneren hoe plechtig hij de Toespraak tot de Hoofden van Lebak reciteerde en met hoeveel pathos de geveugelde volzin: 'Insulinde, dat zich daar slingert om de evenaar als een gordel van smaragd.' Vaag herinner ik me nog de passage over koning Willem III, aan wie hij eveneens pathetisch de vraag stelde of het zijn keizerlijke wil was dat miljoenen in zijn rijk in zijn naam werden uitgezogen. Begrijpen deden wij, de jongste kinderen, er nauwelijks iets van, maar het was wel ontroerend.

Mijn moeder was zacht en geduldig. Ze verloor alleen haar geduld als we geen acht op haar herhaalde moederlijke waarschuwingen sloegen. Je hoorde dan haar slofjes dichterbij tikken op de stenen vloer; even stilte, dan trok ze één slof uit, hinkte op de andere naar ons, de ruziemakende kinderen, toe en vervolgens ging het dan klets, klats, klets met die ene slof. Ze verloor haar geduld echter maar zelden. Thuis liep ze altijd in sarong en kabaja en op mooi geborduurde sloffen.

Het lijkt alles zo lang geleden. De herinneringen aan mijn jongste jaren van het buitenleven op de suikeronderneming – tot mijn tiende jaar, toen mijn vader overleed en we naar de stad trokken – bestaan alleen uit wat losse momentopnamen en schimmige, wazige beelden.

Als kind kon je je moeilijk een mooiere plek ter wereld voorstellen dan de tuin

van Java, zoals de hoogvlakte van Kedoe in Midden-Java wel genoemd werd, met haar zich scherp tegen de hemel aftekenende, blauwe bergen, dode en springlevende, rokende vulkanen, de uitgestrekte sawahvelden, die vanuit de vlakte in terrassen tegen de berghellingen oprezen, een kleurig tapijt van het lichtgroen van de bibit, de jonge rijstplantjes, overgaand in het goudgeel van de rijpe padihalmen en de zee van witte pluimen van de suikerrietvelden in de maanden april en mei, als het suikerriet rijp was om gekapt en afgevoerd te worden naar de suikerfabriek.

Te midden van dit alles lag, als een enclave, de suikeronderneming Mertojoedan, waar ik geboren en getogen ben. In die landelijke omgeving was de onderneming een wereldje op zichzelf te midden van de slapende dorpjes van bamboehuisjes tussen de rijstvelden in de vlakte; een gemeenschap met de betrekkelijke luxe van comfortabele, stenen huizen, van gaslicht en later van elektriciteit, auto's en de bedrijvigheid van een spoorwegemplacement, waar de op smalspoorlorries aangevoerde, hoog opgestapelde, afgesneden suikerrietstengels werden overgeladen op open wagons van een bredere spoorwijdte voor de afvoer naar de suikerfabriek Tjebongan bij Djokja, dertig kilometer verder.

Het hoofd van de suikerfabriek of suikeronderneming was de administrateur, een machtig heer – een toean besar, kandjeng, zeiden de Javanen – in die besloten gemeenschap van de suikermensen. Het leek wel of de huizen waarin de administrateurs woonden, het publiek moesten tonen hoe belangrijk de fabriek of de onderneming wel was. Ze vormden het visitekaartje van de lokale suikergemeenschap, die grote administrateurshuizen met hun enorme erven, die eerder aan parken deden denken. Hoe groter het huis, hoe belangrijker de suikerfabriek was. Het complex van de administrateurswoning werd door de bevolking besaran, de plaats van de toean besar, de grote heer, genoemd. Ook ons huis was heel groot, voor één gezin natuurlijk veel te groot. Maar dat van de hoofdadministrateur op de suikerfabriek was nog veel groter, dank zij het kapitale hoofdgebouw met de grote, open voor- en achtergalerij, de bijgebouwen met de kamers voor de gasten, keuken, badkamers en gemakken. De personeelsverblijven, die op zichzelf weer een eigen gemeenschap van bedienden met hun gezinnen of familieleden herbergden, stonden aan de andere kant van het hoofdgebouw. Daar stonden ook de stal voor het ene paard, dat nog restte uit de tijd dat we nog geen auto hadden, en de hokken voor de kippen, kalkoenen, parelhoenders, eenden en ganzen. Apen hadden we ook, twee wau-waus, kleine, grijze gibbons met een zwart snoetje, in een grote kooi op het voorerf, waarin ze eindeloos slingerden. De twee honden waren onze beste vrienden. De ene, Daisy, was een rasechte pointer, die tot ons grote verdriet door een auto werd doodgereden, de andere was een kampongladakker, waarvan we evenveel hielden en die door mijn broer Dipo was gedoopt, naar de Javaanse vrijheidsstrijder Diponegoro uit de Java-oorlog (1825–1830). Het was een hele menagerie; alleen koeien en varkens ontbraken er nog maar aan.

Aan de achterkant van het hoofdgebouw, tussen de bijgebouwen aan de ene kant en het bediendencomplex aan de andere, stonden de garages voor de drie auto's en het gebouw van de elektrische centrale. Op die onderneming was ons huis het enige dat elektriciteit had. Kort daarvoor was er alleen nog maar gaslicht, dat via brandende gloeikousjes zijn helder witte licht uitstraalde. Als kind

liep je iedere avond met de bedienden mee om te kijken hoe ze al die lampen in het halfdonkere huis ontstaken met een lange stok, aan het eind waarvan een grote dot in spiritus gedrenkte watten was bevestigd, waarmee de kousjes werden voorverwarmd voordat ze begonnen te gloeien; eerst wat rossig, om daarna helder wit licht uit te stralen.

Evenals de kapitale administrateurswoning was het erf veel te groot. Aan de ene zijde liep het bevoeiingskanaal voor de rijstvelden met een lange rij kapokbomen met vruchten, die openbarstten bij het rijp worden en dan veranderden in grote bollen wit pluiz. Aan de andere kant van het erf liep de oude postweg, nog daterend uit de tijd van Daendels, met aan één kant kilometerslange rijen kenaribomen, hoog en statig, waarvan we als kinderen de noten tussen twee stenen stuksloegen om de smakelijke inhoud eruit te peuteren. Daartussen, op het erf, de kleuren van bomen en struiken, het geel van de bloeiende djoharbomen, rood en geel van de kembang sepatoe (hibiscus), paarse en roze bougainvillea's, het vlamme rood van de sepatoeëda. Er stonden ook twee heel hoge regenbomen, waarin een kolonie raven huisde, die in het geheel niet schuw waren.

Nooit zal ik het vertrouwde gezicht vanuit de grote, open voorgalerij op de Merbaboe, een dode vulkaan, meer dan drieduizend meter hoog, vergeten. Met vlak ernaast, als de andere helft van een tweeling, de actieve Merapi, die soms lava uitbraakte, die je dan 's avonds als een roodgloeiende stroom de krater uit zag glijden en verdwijnen in een ravijn.

De stad was Magelang, de residentiehoofdplaats, drie paal van de onderneming. In die jaren sprak je over een paal om afstanden aan te geven. Een paal was ruim 1½ km. We werden met de auto naar school gebracht en van school gehaald. Op weg naar school reed je langs de Tidar, een symmetrische, 500 meter hoge heuvel, de spijker van Java, die het middelpunt van Java aangaf en waar Java volgens de legende aan vastgenageld zou zijn. Aan de voet van de Tidar bevond zich een uitgestrekt Chinees kerkhof met zijn typische, halfkoepelvormige graven. Daarnaast lag de Europese begraafplaats met monumentale, marmeren zerken. Dan kwam de Chinese kamp met zijn winkels, die tevens als woning voor de Chinese gezinnen dienst deden. Een rommelig geheel.

Ofschoon we thuis niet veel aan godsdienst deden, vonden mijn ouders het wel noodzakelijk dat we protestants gedoopt en op school protestants opgevoed werden. We bezochten dus in Magelang de Hollandse Bijbelschool, door ons afgekort tot HBS. Dit om het belangrijk te laten klinken tegenover de oudere broer en zusters, die in Semarang op de echte h.b.s. waren.

* * *

Ik was tien jaar toen mijn vader stierf. Bidden hielp blijkbaar toch niet altijd, leerde ik. Het betekende meteen het afscheid van het vertrouwde leven op de suikeronderneming en het vertrek naar de stad. Voor mij was het een ingrijpende overgang naar een andere manier van leven, waarin je de vrijheid van het buitenleven miste, waarin je niet meer op blote voeten mocht lopen zoals op de onderneming en altijd netjes en schoon gekleed moest zijn. Ik voelde me een vreemde in de stad, waar ik alleen maar mijn klasgenoten kende. Alles leek ook ineens ernstiger geworden nu vader er niet meer was. Dat was natuurlijk niet zo. Je was zélf ernstiger geworden.

We vertrokken naar Magelang, een kleine plaats in de bergen, residentiehoofdplaats, zoals reeds eerder vermeld, en belangrijke garnizoensplaats met een resident en een generaal als meest prominente autoriteiten. Residenten en generaals waren in het Indië van toen niet zo talrijk als later.

We bleven niet lang in Magelang. Zo langzamerhand moest ik naar de h.b.s. en die was daar niet. Daarom verhuisden we naar de aan de kust gelegen gouverneursstad Semarang, toentertijd een van de vijf plaatsen in Indië met een dergelijke opleiding.

Mijn vijf h.b.s.-jaren waren gekenmerkt door hard werken. Het eindexamen vind ik nog steeds het moeilijkste van alle examens die ik in mijn leven heb afgelegd. Die jaren staan me voor de geest als een periode van blokken, met als enige afwisseling zondags met je vrienden met een windbuks op vogeljacht gaan, of vissen bij de tambaks, de speciaal aangelegde zeevisvijvers.

De grote vakantie na de klasseovergang was een plezierige afwisseling na de maanden van studie. Ik ging dan naar de suikerfabriek Petaroekean, waar oom Ferdinand, mijn moeders broer, tuinemployé was. Het was een oase na tien maanden studie in een hete kustplaats als Semarang. Mijn verblijf daar viel onveranderd in de tijd van de grootste activiteit, de zogenaamde maaltijd, waarin de fabriek vier maanden lang dag en nacht op volle toeren draaide om het van de velden aangevoerde suikerriet te vermalen. Aan de maaltijd ging het maalfeest vooraf. Dat was speciaal bestemd voor de inheemse werkers van de fabriek. Het was een groot eetfeest, waaraan iedereen, op de grond gezeten, deelnam. Er werd dan een karbouw geslacht. Dat alles om de zegen van de goden af te roepen voor een goede suikeroogst. En een goede maaltijd.

Intussen moest ik gaan beslissen welke studie ik na mijn eindexamen zou gaan volgen. Mijn moeder liet me vrij in de keus. Ook de andere familieleden drongen er niet op aan dat ik net als mijn vader en broer in de suiker zou gaan. Het ging trouwens ook niet meer zo goed in de suiker. Er werden fabrieken gesloten. Toen ik in 1931 eindexamen deed, begon de grote malaise pas goed door te werken. Ik had twee jaar daarvoor mijn keus al laten vallen op de indologische studie, de opleiding voor Europees bestuursambtenaar in Nederlands Oost-Indië. Het leek me een zeer afwisselende werkkring, tenminste als je buiten Java werd geplaatst. Het werk bij het Binnenlands Bestuur (BB) op Java bestond, meende ik, voornamelijk uit bureauwerkzaamheden en rechtspraak. Het waren de buitengewesten die me aantrokken. Daar moest blijkbaar nog veel praktisch bestuurswerk gedaan worden. Ook de studie zelf leek me boeiend: een combinatie van talen, rechten, economie, koloniale geschiedenis, islam en volkenkunde. Belangrijk was ook dat de studie, als je slaagde voor het selectie-examen, op rijkskosten in Nederland plaatsvond. Het bekostigen van een universitaire studie in Nederland was voor mijn moeder na de dood van mijn vader geen haalbare zaak.

Het selectie-examen werd in Batavia afgenomen. Bij dit examen werd je, anders dan bij het h.b.s.-examen, aangesproken met 'Mijnheer De Bruijn'. Als zeventienjarige jongen moest ik daar wel even aan wennen. Het was een imponerende ervaring. Als voorzitter van de examencommissie fungeerde de heer Hartman, lid van de Raad van Indië – het hoogste regeringscollege – die je persoonlijk ondervroeg.

Het aantal kandidaten was zeer groot en overtrof verre de slechts elf beschikbare plaatsen voor uitzending naar Nederland. Het leek met circa zestig gegadigden een illusie om tot die elf uitverkorenen te behoren, vooral ook omdat zonen van bestuursambtenaren aan het examen deelnamen. Er werd gefluisterd dat die een streepje voor hadden.

Het geluk bleef me echter goed gezind. Drie weken later las ik in de krant dat ik geslaagd was. Als nummer vier. Ik had erop gehoopt. Er ook voor gebeden. Maar ik had het niet verwacht.

De volgende dag arriveerde het telegram waarin stond dat ik benoemd was tot kandidaat-Indisch ambtenaar, hetgeen betekende dat ik aangenomen was in Nederland de universitaire studie voor bestuursambtenaar in Nederlands Oost-Indië te volgen.

Ik moest 19 augustus uit Batavia vertrekken. Voor het eerst maakte ik de grote zeereis naar Nederland waarover ik zoveel gehoord had. Daar mijn horizon niet verder reikte dan Java, had ik maar een vaag begrip van het moederland.

Hoe beslissend voor mijn verdere leven het slagen voor dat examen geweest is, bleek pas jaren later. Vanwege de malaiseperiode was 1931 het laatste jaar waarin indologen aangewezen werden. Pas vijf jaar later werden weer indologen voor de bestuursdienst aangenomen. Ik zou dan echter de leeftijdslimiet van 21 voor het selectie-examen al gepasseerd zijn. Hoe totaal anders zou mijn leven dan verlopen zijn.

Ik heb vaak het gevoel gehad dat er een macht is die je, zonder dat je iets bewust wilt of nastreeft, toch in een bepaalde richting leidt.

Op 19 augustus 1931 vertrok ik uit Batavia met het m.s. *P. C. Hooft* van de Stoomvaart Maatschappij 'Nederland'.

Het was een triest afscheid van alles wat me lief en vertrouwd was, temeer daar twee weken tevoren mijn moeder na een langdurig ziekbed was gestorven. Ik realiseerde me dat ik een nieuw leven tegemoetging in een mij vreemd land – en dat ik er alleen voor stond.

Na de begrafenis was er de vendutie geweest, waarbij veel vertrouwde zaken uit het huis overgingen in handen van vreemden. We waren nog met drie kinderen thuis toen moeder stierf; mijn oudere broer en zusters waren al lang uit huis. Nu gingen ook wij, de drie jongsten, uit elkaar; twee jongere zusjes naar familie en ik naar het onbekende Nederland. Er bestond geen gezin meer. Er was geen ouderlijk huis meer als rendez-vous.

Ik had jaren voor het eindexamen vurig gehoopt naar Nederland te kunnen gaan om er verder te studeren. Nu was het zo ver. Maar blij voelde ik me niet toen het schip zich van de kade losmaakte en we langzaam de baai van Tandjoeng Priok uitvoeren. Wat wachtte me als zeventienjarige in Nederland? Ik troostte me met de gedachte dat het om vijf jaar ging, de tijd die de opleiding duurde. Hoe vergiste ik me! Het eerste afscheid van Java zou een afscheid voor altijd worden. Ik ben er nooit meer echt terug geweest. Alles bij elkaar ben ik er nog nauwelijks één maand geweest en sinds 1940 nooit meer. Nieuw-Guinea zou Java voorgoed uit mijn hart verdringen. Maar dat wist ik die 19de augustus 1931, toen Java's kust langzaam vervaagde, niet. Hoe had ik ook kunnen weten welke vreemde bestemming het lot voor me in petto hield!

De reis naar Nederland en het verblijf in Leiden betekenden een confrontatie met vele zaken die me volkomen onbekend waren. Ik had, om maar iets te noemen, nog nooit een elektrische trein gezien of een badgeiser, die me de eerste keer de grootste moeite opleverde om er warm water uit te produceren. Ik had nooit een haard gezien, terwijl de verkeerstekens Latijn voor me waren. Ik presteerde het bijna een halfjaar lang op mijn fiets in de verkeerde richting een straat met eenrichtingsverkeer in te rijden!

Toch had ik in dit opzicht weinig aanpassingsmoeilijkheden. Ik verbaasde me niet al te zeer. Evenmin zoals lang daarna over Newyorkse wolkenkrabbers of over de peniskokers van de Bergpapoea's.

Waar ik me wél over verbaasde waren de gewoonten van de mensen onder wie ik me nu bevond. Je kon hier niet ongevraagd binnenlopen, zoals je dat op Java met de open huizen gewend was. Je moest altijd aanbellen om te weten te komen of je welkom was. Wennen diende je ook even aan het gemis van een fles in de kleinste kamer van het huis; closetpapier was in Indië iets totaal onbekends.

Het was september 1931 toen ik in Leiden arriveerde en daar, voor het eerst, op kamers ging wonen. Mijn eerste kamer in Leiden was in een steeg, de Molensteeg 16a, gelegen boven de werkplaats van een schoenmaker, die de hele dag uit volle borst zong. Een kamer bleek in het studentenjargon een kast te heten. Je moest er, zo uit Indië, wel even aan wennen. Zo was verkassen verhuizen en een bomvrije kast een kamer waarop je vrij meisjes mocht ontvangen. De hospita werd ploertin genoemd.

Indologie kon je in Nederland alleen studeren aan de Rijksuniversiteit van Leiden of aan die van Utrecht. Het was een studie van vijf jaar, af te sluiten met een economisch of taalkundig doctoraal examen indologie, waarvoor een aparte studierichting in het leven was geroepen, de Verenigde Faculteiten der Rechtsgeleerdheid, Letteren en Wijsbegeerte.

De Leidse school vertegenwoordigde wat men, met een voor mij altijd onbegrepen naam en dat nog eens versterkt door de praktijk van het Binnenlands Bestuur in Indië, de 'ethische richting' noemde van de opleiding van aanstaande BB'ers, de Europese bestuursambtenaren. De Utrechtse school, drie jaar na Leiden in 1925 opgericht als tegenpool van de Leidse opleiding, heette liberaal-conservatief te zijn en werd door tegenstanders van deze, voor een belangrijk deel door de Indische ondernemerswereld gefinancierde universitaire opleiding, ook wel smalend de olie- of suikerfaculteit genoemd. Leiden zou de aanstaande bestuursambtenaren te ethisch, te slap op hun taak in Indië voorbereiden. Utrecht zou bestuursfunctionarissen creëren die krachtiger de Nederlandse positie in Indië zouden handhaven en niets moesten hebben van de 'huilerige ethiek' van Leiden. Het leek allemaal erg overdreven. Ik moet eerlijk bekennen in mijn studententijd nooit iets gemerkt te hebben van een scherpe tegenstelling Leiden-Utrecht. Nog minder heb ik in mijn bestuurspraktijk in Indië en Nieuw-Guinea kunnen ontdekken of je in het bestuurswerk te doen had met afgestudeerden van de Leidse dan wel de Utrechtse school. Het BB-korps in Indië respecteerde zowel Leiden als Utrecht. In de keuze tussen beide werd je door het ministerie van Koloniën geheel vrijgelaten. Ik koos Leiden. Niet omdat ik een ethische dromer zou zijn, maar meer om zuiver opportunistische redenen.

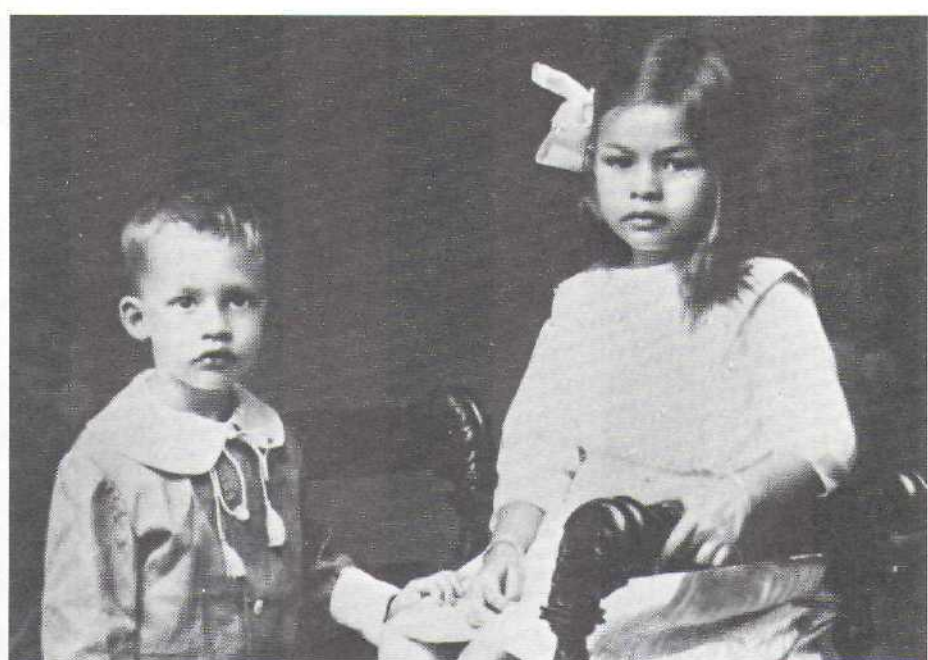

Foto boven: vier jaar oud. Met zuster Adrie door de Chinese fotograaf voor het familiealbum vereeuwigd. Foto beneden: eerstejaars student Indologie in Leiden. [1931]

Leiden was vlak bij Den Haag, waar familie en goede kennissen (uit de suiker) van me woonden. Alle vijf kandidaat-Indische ambtenaren die de reis met de *P. C. Hooft* hadden gemaakt, gingen ook naar Leiden; een reden temeer voor mijn keuze.

De Leidse indologische faculteit was in die jaren vermaard door geleerden als Van Vollenhoven, de ontdekker van het adatrecht, Snouck Hurgronje, de wereldvermaarde islamkenner, Boeke, de dualistische econoom, Krom, autoriteit op het gebied van de Hindoe-Javaanse archeologie, Vogel voor Sanskriet en Van Ronkel voor Maleis. Dit waren enkelen van Leidens prominente figuren, waar de Utrechtse school – met als illustere voorman en inspirator prof. dr. F. K. Gerretson – geen geleerden van gelijk formaat tegenover kon stellen.

Als ik nu, zo lang daarna, terugdenk aan mijn bijna zes en een half jaar durende Leidse studententijd, realiseer ik me pas goed dat die sterk beheerst werd door het feit dat ik alleen stond in een wereld, lijdend aan een diepe economische depressie. Mijn ouders waren er niet meer. Je kon op niemand terugvallen als er iets mis zou gaan. Het was dus zaak zo snel mogelijk af te studeren om niet meer afhankelijk te zijn.

De onzekerheid zolang je nog niet was afgestudeerd en benoemd tot aspirant-controleur BB heb ik in die jaren als een druk op mijn studentenleven ervaren. We zaten midden in die grauwe malaisejaren en het Indische gouvernement kortte al na twee maanden onze studietoelage – evenals alle salarissen en Indische pensioenen – met 17%. Men stelde ons in de gelegenheid na twee jaar studie tegen een premie, gelijk aan het bedrag van één jaar studietoelage, het contract met het Nederlandsch-Indische gouvernement te verbreken. Enkelen maakten van die gelegenheid gebruik. Anderen werden bij de periodieke medische keuring afgekeurd. Het leek erop alsof het gouvernement ons liever kwijt dan rijk was. Dat alles gaf uiteraard een gevoel van onbehagen en onzekerheid over de toekomst.

Een onbezorgd en turbulent studentenleven – waarvan je in je h.b.s.-jaren droomde – is het dan ook door de malaise niet geworden. Aan de schier uitzichtloos schijnende malaisejaren met hun duizenden werklozen werd ik vanuit mijn kamer aan de Herengracht 25 (mijn derde Leidse 'kast') vlak tegenover het SDAP-hoofdkwartier met de grote, rode vlag, dagelijks herinnerd door lange rijen stempelaars. Die deprimerende sfeer beheerste tot op zekere hoogte ook het studentenleven, voor mij in elk geval. Het viel me moeilijk me, als bevoorrechte student, los te maken van de uitzichtloosheid van de werklozen waarmee je iedere dag geconfronteerd werd.

Het Leidsche Studenten Corps was, met de gereduceerde maandelijkse toelage die ik ontving, veel te duur voor me om er lid van te kunnen worden. Dus werd ik dat van de Leidsche Indologen Vereeniging, die uiteraard veel minder te bieden had. Lid worden van Njord, de roeivereniging van Leidse studenten, waarover ik zoveel gehoord had, was ook te kostbaar. Bovendien kon dat alleen als je ook lid was van het Leidsche Studenten Corps. Aan het studentenleven met zijn kroeg-, toneel-, muziek- en sportleven heb ik dan ook nauwelijks deelgenomen. Ik was – zoals dat heette – een 'obscure student', die je nooit in de kroeg zag en die nergens door opviel. Ik wist het en had er vrede mee.

Jaren later, toen ik in 1950 voor het eerst met buitenlands verlof uit Nieuw-

Guinea in Nederland was, hoorde ik van dr. J. W. Meyer Ranneft, toen lid van de Raad van State en daarvoor vice-president van de Raad van Indië, wat een van mijn hoogleraren, prof. dr. J. H. Boeke, zich daaromtrent wist te herinneren. Het was augustus 1944. Beiden waren door de Duitsers geïnterneerd in Sint-Michiëlsgestel, waar ze over Radio Oranje het verhaal van mijn Jungle Pimpernelavontuur vernamen en mijn bevrijding uit Nieuw-Guinea. Meyer Ranneft vroeg aan Boeke – bij wie ik voor mijn economisch doctoraal examen indologie economie als hoofdvak had gelopen – of hij me kende.

‘Ja zeker, het was een stille jongen, die bij Krom gepromoveerd is. Bij zijn uitzending had hij het ministerie gevraagd in Nieuw-Guinea geplaatst te worden,’ aldus Boeke.

Wat dat stille betreft, dat klopte wel.

Ik werkte intensief, omdat ik voor alles zo snel mogelijk wilde afstuderen om op eigen benen te kunnen staan. Als student, hoe vrij dat leven dan ook mocht lijken, was je zonder betrekking toch altijd afhankelijk van een studietoelage, en zonder diploma kon je niets beginnen in een wereld die alles te maken had met ‘papiertjes’. Zeker niet in een wereld met zoveel werkloosheid als in die dagen. Alleen in de oorlog vroegen ze niet naar diploma’s.

De studieduur van de indologische opleiding bedroeg vijf jaar. Dat was ruim gesteld voor het afleggen van het doctoraal examen. In de praktijk deden velen het eerste jaar niet veel meer dan enkele van de belangrijkste colleges, zoals de talen, lopen. Het tweede jaar studeerde je hard voor het kandidaatsexamen, dat na twee jaar moest zijn afgelegd. Het derde jaar freewheelde je maar wat, om tenslotte in het vierde en vijfde jaar weer serieus aan de slag te gaan.

Ik deed mijn doctoraal examen na precies vier jaar, en met een ongewoon goed judicium, zoals dat twee jaar later bij mijn promotie door mijn promotor zou worden gememoreerd: ‘met bijzonder veel genoegen’. Ik had niet verwacht dat het zo vlot zou gaan. Het was niet eens een kwestie van uitzonderlijk hard werken geweest; eerder van geregeld, serieus studeren, zonder perioden van nietsdoen of maar wat rondlummelen. Ook een reden om eerder af te studeren was de premie die gesteld was op het binnen vijf jaar afstuderen en die gelijk was aan de maandelijkse studietoelage voor iedere maand dat je eerder afstudeerde. Ik had pech, want enkele maanden voor ik afstudeerde werd de regeling afgeschaft vanwege de bezuiniging.

In ieder geval was ik nu klaar: 24 september 1935. Eindelijk vrij van het gevoel van onzekerheid over een toekomstige functie en gereed een werkkring in de tropen te aanvaarden.

Dat laatste zou nog enige jaren op zich laten wachten. In normale omstandigheden werd je binnen drie maanden na je doctoraal examen naar Indië uitgezonden. Maar het was geen normale periode. Dit was de grote crisis. En dus werd je niet direct tot adspirant-controleur BB benoemd, maar eerst op wachtgeld gesteld. Een wachtgeld, dat een zeker percentage van het normale salaris behoorde te zijn, was het niet, want je studietoelage van 83 gulden per maand werd eenvoudig – dat kon in die jaren! – omgedoopt in ‘wachtgeld’. Daarvan moest je echter wel belasting betalen: 31 cent per maand. Financieel ging je er na je afstuderen dus zelfs nog iets op achteruit!

De eerste maand deed ik niet veel anders dan bridgen, lezen . . . nee, geen stu-

dieboeken. Wel detectiveverhalen. Maar ook die begonnen snel gruwelijk te vervelen. Je miste een doel om naar toe te werken. En dat stond me allerm minst aan.

* * *

Na een maand ging ik naar prof. dr. N. J. Krom, hoogleraar in de Hindoe-Javaanse archeologie (wat mijn keuzevak was geweest voor het examen), om de mogelijkheid te bespreken bij hem te promoveren. Ik had daarvoor meer dan voldoende tijd, want het duurde twee jaar en vier maanden voordat de wachtgeldperiode ten einde zou zijn. De mogelijkheid om te promoveren bleek aanwezig en ik begon aan mijn dissertatie zonder het geld daarvoor te hebben. Maar dat was van later zorg.

Het schrijven van een proefschrift is vaak oninteressant en dodelijk vervelend werk. Ik had echter het grote geluk dat een op het onderwerp betrekking hebbend manuscript, daterend uit de jaren 1837-1842, dat sinds tientallen jaren verdwenen was, na veel speuren met de hulp van de administrateur van het volkenkundig museum, H. T. Damsté, onverwachts weer uit een stoffige archiefkast van het Rijksmuseum voor Volkenkunde aan het Leidse Rapenburg te voorschijn kwam.

Het schrijven van de dissertatie kreeg, door het teruggevonden manuscript met veel nieuwe, tot dusver onbekende gegevens, een bijzondere aantrekkelijkheid. Niet minder boeiend waren de gesprekken met Damsté, die als resident van Bali en Lombok was gepensioneerd en me vertelde over zijn rijke bestuurservaring uit de Minangkabau, Atjeh, Zuid-Celebes en Bali, waaruit zijn grote liefde voor het bestuurswerk en de zorg voor de aan de bestuursambtenaren toevertrouwde bevolking spraken.

10 december 1937 promoveerde ik tot doctor in de letteren en wijsbegeerte op een proefschrift, getiteld *H. N. Sieburgh en zijn beteekenis voor de Javaansche Oudheidkunde*.

Ik was toen 24 jaar, maar zag er blijkbaar veel jonger uit, wat ik me pas realiseerde toen ik een paar dagen later in de tram in Den Haag een Nederlands sprekende Amerikaanse hoogleraar ontmoette, die een gesprek met me aanknoopte, dat ongeveer als volgt verliep:

'Bent u student?'

'Ja, ik studeer indologie in Leiden.'

'O, bent u bezig aan uw kandidaatsexamen?'

'Dat heb ik gelukkig al een paar jaar achter de rug.'

'Dan zult u nu wel niet ver van uw doctoraal examen af zijn.'

'Mijn doctoraal examen heb ik al gedaan.'

'Dat is mooi. Dan zou u eigenlijk als afsluiting van een academische studie nog moeten promoveren.'

'Ik ben drie dagen geleden gepromoveerd.'

De vriendelijke Amerikaan wist toen werkelijk niet meer of ik hem voor de gek hield of dat het ernst was.

Twee maanden daarvoor had ik van het ministerie van Koloniën in Den Haag bericht ontvangen dat ik me gereed moest houden in het eerste kwartaal van 1938 naar Indië te vertrekken. Na het afleggen van het doctoraal examen bestond de mogelijkheid bij uitzending je voorkeur voor plaatsing als bestuurs-

ambtenaar in bepaalde gebieden in de Indische archipel te kennen te geven. Er was keus genoeg – van Sabang tot Merauke – om als bestuursambtenaar te dienen. Verreweg de meeste collega's vroegen Java aan. Dan volgden Bali en de Oostkust van Sumatra. Een enkele had belangstelling voor Zuid-Celebes. Maar daar hield het dan ook mee op.

Toen ik me op het ministerie bij de raadsman voor studerenden meldde om hem mee te delen dat ik geslaagd was voor mijn economisch doctoraal examen indologie, vroeg ik bij uitzending in Nieuw-Guinea geplaatst te worden.

Hij keek vreemd op, omdat niemand ooit Nieuw-Guinea had aangevraagd. Daarbij, wie vroeg nu zo'n gebied aan, als je was gepromoveerd op Hindoe-Javaanse archeologie! In heel Nieuw-Guinea was geen Hindoe-Javaanse oudheidkunde te beleven. Nieuw-Guinea! Dat was een gebied waar uitsluitend zendelingen en missionarissen belangstelling voor hadden en waar niemand veel van af wist. Een vergeten achterhoek van Indië, waar geen bestuursambtenaar warm voor liep. Advies kreeg ik niet, want op het ministerie was niemand die Nieuw-Guinea uit eigen ervaring kende. Nee, men vond het een nogal singuliere, vreemde aanvraag op het ministerie. Ik kan me nog een vraag herinneren: 'En gaat u er ongetrouwd heen?' Ja, dat was inderdaad mijn plan.

Toen ik bij mijn vertrek afscheid nam van enkele hoogleraren, zei Krom duidelijk verrast: 'Dat ligt wel enigszins buiten uw terrein.'

Prof. J. J. Schrieke, hoogleraar Indisch staatsrecht, voelde het belang van Nieuw-Guinea blijkbaar wat beter aan. Hij zei: 'Ik ben blij te horen dat u belangstelling voor Nieuw-Guinea hebt. Ik zou willen dat er meer jonge bestuursambtenaren heen gingen.' Blijkbaar sprak mijn besluit Schrieke wel aan.

Krom had natuurlijk gelijk toen hij constateerde dat Nieuw-Guinea buiten mijn terrein lag, want ik wist van Nieuw-Guinea weinig of niets af. Toch heb ik van de keuze nooit spijt gehad.

Waarom vroeg ik Nieuw-Guinea aan? Ik wist weinig meer ervan dan dat het een zeer ongezond land was, een land van malaria en primitieve Papoea's. Was het om de romantiek van het pionierswerk in een van de meest primitieve gebieden ter wereld, waarvan de Amerikaanse GI's die er in de Tweede Wereldoorlog kennis mee maakten, zeiden dat het een land was 'where the air consists of mosquitoes and the soil of mud', een land waar de lucht uit muskieten bestaat en de grond uit modder? Als je met 41° malariakoorts – en aan malaria ontkomt geen mens in Nieuw-Guinea – in een bosbivak ligt, is daar hoegenaamd niets romantisch aan. De romantiek van Nieuw-Guinea is niets anders dan de bekoring die je zelf aan je werk geeft, die je er zelf in legt, die je er zelf in ziet. Ik heb nooit bewust het avontuur gezocht. Dat het me in zo'n ruime mate is toebedeeld, schrijf ik toe aan een macht die een mens niet in eigen hand heeft. Een macht die je, zonder dat je je dat zelf bewust bent, in een bepaalde richting stuurt, die je zelf niet – of slechts vaag – voor je ziet.

Pionierswerk? Was het dat wat ik zocht? Ja, in zekere zin. Pionierswerk in de zin van het verlaten van platgetreden paden en afgegraasde terreinen en het zoeken naar de onbetreden paden van het nieuwe die je vaag voor je zag. Geen papieren BB-werk vanachter een bureau, maar het levende contact met mensen, die naar hen die leiding hebben te geven, kijken voor een credo om te geloven en een lied om te zingen. Jezelf zijn; jezelf proberen waar te maken; jezelf be-

wijzen onder moeilijke omstandigheden Ik geloof dat dit alles een rol heeft gespeeld bij mijn keus voor Nieuw-Guinea

Mijn verblijf in Nederland was ten einde na zes jaar en vier maanden Ik was blij naar de tropen terug te kunnen keren en vooral om er aan de slag te gaan Toch nam ik met weemoed afscheid Omdat je vrienden achterliet die je nooit meer terug zou zien Het was het einde van mijn studententijd een episode in mijn leven die nooit meer terug zou komen.

Het was guur winterweer toen ik de 26ste januari 1938 aan boord stapte van de *Johan van Oldenbarnevelt* van de Stoomvaart Maatschappij 'Nederland' Triest, deprimerend weer toen ik afscheid nam van een kennis die me naar het schip gereden had Voor de oorlog werden Indische ambtenaren voor een periode van zes jaar naar de tropen uitgezonden, om dan weer met buitenlands verlof naar Nederland te gaan.

'Zes jaar is korter dan het lijkt,' zei hij 'Goede reis en tot ziens over zes jaar. Het beste, kerel'

Het werden ruim twaalf jaren eer ik Nederland terug zou zien Jaren die nog langer leken door een oorlog Tussen dat afscheid aan boord van de *Oldenbarnevelt* en het weerzien in augustus 1950 van een door een wereldoorlog zwaar geschonden Nederland lag een nieuwe wereld voor me. Een vreemde, onbekende wereld. Hóe vreemd, hóe onbekend – daar had ik die mistroostige januaridag geen flauw idee van.

Op de drempel van twee werelden

Natuurlijk verheugde ik mij erop na ruim zes jaren afwezigheid naar de tropen terug te keren. Indië beschouwde je als je moederland, de vertrouwde basis die je steeds terugtrok. In feite dacht je daarbij – in elk geval gold dat voor mij – alleen maar aan Java, want de andere eilanden van de archipel kende je niet, zeiden je niets en trokken je dus niet aan.

Tegen Nederland keek je anders aan, omdat daarmee geen persoonlijke banden zoals met Indië bestonden. Toch nam ik er met enige weemoed afscheid van, omdat ik er vrienden achterliet en herinneringen aan een periode in mijn leven die definitief was afgesloten.

26 januari 1938. Een grauwe, miezerige winternamiddag. Het was al bijna donker toen de trossen werden losgegooid en de *Johan van Oldenbarnevelt* de reis naar Indië aanvaardde. Bij het diner bleken er nog vier andere afgestudeerde indologen aan boord te zijn, wier bestemming eveneens Indië was. Zij waren nog niet eerder in de tropen geweest. Twee hadden plaatsing op Java aangevraagd, één op Sumatra, één had niets aangevraagd en ik was de enige met Nieuw-Guinea als voorkeur. Toen we in IJmuiden de grote sluizen passeerden, was het helemaal donker. Het laatste wat we van Nederland zagen, was de vuurtoren van Westkapelle.

In de Straat van Gibraltar ontvingen we 31 januari het bericht van de geboorte van prinses Beatrix. Twee dagen Oranjefeest aan boord van het gepavoiseerde schip. Een nieuwe Oranjeflag, voor het eerst sinds 1909. Stellig een reden om het te vieren.

Na een voorspoedige reis via Suezkanaal, Rode Zee, Indische Oceaan en Colombo voeren we de baai van Sabang op het eiland Weh binnen. Het deed me goed na een zeereis van bijna vier weken eindelijk weer eens de Nederlandse driekleur aan land te zien wapperen.

In Sabang lag een telegram voor me te wachten van het departement van Binnenlands Bestuur in Batavia. De inhoud luidde: 'miv 24 februari 1938 benoemd aspirant controleur bb beschikking gesteld resident molukken'.

Het allereerste begin van je bestuurscarrière. Het deed me wel iets me te realiseren dat ik nu deel uitmaakte van het korps ambtenaren van het Binnenlands Bestuur in Nederlands Oost-Indië, het elitekorps, zoals het genoemd werd vanwege zijn taakopvatting, bekwaamheid en integriteit.

Waar ik geplaatst was, wist ik niet. Ter beschikking gesteld van de resident van de Molukken betekende dat ik overal in de residentie Molukken – waaronder ook Nieuw-Guinea ressorteerde – geplaatst kon worden. Dat zou ik wel in Ambon, de standplaats van de resident, horen. In elk geval zat ik al op de Molukken, voorportaal van Nieuw-Guinea.

De vier collega's hadden eveneens hun benoemings- en plaatsingstelegram ontvangen. Twee werden op Java geplaatst, één op Sumatra en degene die geen voorkeur voor een bepaalde bestemming had te kennen gegeven, was ter beschikking van de resident van Timor gesteld.

Via Medan en Singapore arriveerden we enkele dagen later in Tandjoeng Priok.

Voor nadere instructies moest ik me op het departement van Binnenlands Bestuur in Batavia melden. Dat gebeurde in het voorgeschreven witte uniform dat ambtenaren bij het BB droegen, bestaande uit djas toetoe, de tot de hals gesloten, witte jas met hoge, stijve kraag, voorzien van een rij vergulde knopen, versierd met een W (van Wilhelmina), gegalonneerde mouwen, 'gouden' epauletten en witte handschoenen. De laatste hoefde je niet aan te trekken, maar je moest ze wel in je hand houden. Dan was er de pet, naar het model van die van de légionnaires van het Franse vreemdelingenlegioen, met voorop het in goud geborduurde Nederlandse wapen met de Nederlandse leeuw. We vonden het maar een curieuze pet, maar je mocht ook een witte tropenhelm met het wapen dragen. Als alternatief voor de djas toetoe, die velen niet gewend waren te dragen, kon je een uniform colbertjasje nemen. Toch was die djas toetoe – wat gesloten jas betekent – met de nauwsluitende, hoge kraag om je hals, die zo benauwd leek, een praktische dracht.

De instructies behelsden uitsluitend reisopdrachten over de verdere reis naar Ambon – of Amboina, zoals het in de officiële stukken werd genoemd – en de opdracht me bij de resident van de Molukken te melden. Veel wijzer omtrent mijn toekomstige taak kon men mij op het departement niet maken, omdat nog niet bekend was wat mijn standplaats zou worden. Dat besliste de resident in Ambon. Over de Molukken zelf vertelde men niets. Alleen vroeg een van de ambtenaren tot mijn verbazing: 'Vindt u het niet vervelend op de Molukken geplaatst te worden? Zou u niet meer voor Java voelen?' Men vond het hier al even vreemd als eerder in Den Haag dat iemand die was gepromoveerd in de Hindoe-Javaanse archeologie, zijn voorkeur voor plaatsing in Nieuw-Guinea te kennen had gegeven. Het was me na deze eerste kennismaking op het departement van Binnenlands Bestuur duidelijk, dat men hier nogal 'Javacentrisch' dacht en dat de belangstelling voor de Molukken van de zijde van de BB-ambtenaren gering was. Men voelde niets voor een plaatsing in de residentie der Molukken. Een van de redenen daarvan was, hoorde ik, dat je dan rekening moest houden met de mogelijkheid dat je naar Nieuw-Guinea werd overgeplaatst. Aan een dergelijke overplaatsing kwam geen departement in Batavia of gouverneur in Makassar te pas. Dat regelde de resident in Ambon zelf. Zo'n overplaatsing ging dus heel gemakkelijk. Té gemakkelijk voor de velen die niets voelden voor de malaria en primitiviteit van zo'n verafgelegen land met een zo dubieuze reputatie, een land dat eerder bestemd leek als arbeidsterrein voor zendelingen en missionarissen dan voor BB'ers. 'De gouvernementspasanggrahans hebben er niet eens closetten,' zei men mij. Niemand voelde iets voor Nieuw-Guinea. Het was de achterhoek van de aarde, een vergeten uithoek van Nederlandsch-Indië.

Per trein reisde ik via Semarang, waar ik mijn h.b.s.-jaren had doorgebracht, naar Soerabaja, om daar aan boord te gaan van het m.s. *Plancius*, het kort daarvoor afgebouwde passagiersschip van de Koninklijke Paketvaart Maatschappij, de KPM, zowel geprezen om haar geregelde scheepsverbindingen tot in de verste uithoeken van de Indische archipel als bekritiseerd om haar hoge tarieven dank zij haar monopoliepositie in het interinsulaire scheepvaartverkeer. Aangekomen in Makassar, uitvalshaven voor de Grote Oost, moest ik me weer officieel melden bij de gouverneur van het gouvernement Grote Oost. Dus weer

djas toetoe, pet, witte handschoenen en wat daar nog meer bij hoorde. Wederom geen nieuws over mijn standplaats op de Molukken.

Drie dagen later vertrokken we weer, per s.s. *Both*, een veertig jaar oude KPM'er, die behalve passagiers en stuklading ook vee – koeien en varkens – uit Bali vervoerde. Op de *Both*, die als bestemming Merauke had, bevonden zich Chinese handelaren, die als dekpassagier meereisden en aan boord tevens handel dreven met de door hen meegebrachte koopwaar. Bij het aanbreken van de dag werden de goederen uitgesteld en tegen de avond weer opgeborgen. Het was een heel apart wereldje aan boord, met opbergbare en verplaatsbare Chinese tokootjes, de varkens, die zich behalve door hun gekrijs ook door hun doorringende geuren kenbaar maakten, en de dekpassagiers, die op rieten matjes aan dek sloepen. Dagelijks kwamen ze met een pannetje in de hand de maaltijden ophalen, daarbij geduldig in rijen wachtend. Het was een rommelig geheel, maar beslist niet zonder sfeer.

Na een week varen liepen we de imposante, dertig kilometer lange, landinwaarts lopende baai van Ambon binnen, met Kaap Alang met de onstuimige, witte branding tegen de steile rotsen aan de zuidwestelijke oever. Ambon, of Amboina, zoals de nog uit de Portugese periode afkomstige naam luidt, was de hoofdstad van de Molukken, eens centrum van de handel in specerijen, met name kruidnagels en notemuskaat, gekweekt op Ambon, de Oelissers en Banda. 'De eijlanden van Banda ende Moluques is het principale wit waernaer wij schieten,' luidde de opdracht van de Heeren-Zeventien der Vereenigde Oost-Indische Compagnie, 'met tractaet ofte gewelt.' Het is een historische stad, nog daterend uit de laat-Portugese tijd en de eerste jaren van de Compagnie. Daaraan herinnerden nog het aan de baai bij het stadje (want veel meer was Ambon toen niet) gelegen, in 1605 op de Portugezen veroverde oude fort Nieuw Victoria, later militair kampement, en typisch Nederlandse straatnamen als Nekkebrekerssteeg, Groene Geuzen Straat en Grote Olifant Straat.

Op de kade stond de jongste Europese BB-ambtenaar van Ambon. Hij was evenals ik in uniform, maar zonder zichtbaar getoonde, witte handschoenen. Het was de adspirant-controleur BB Bram van Oosten, die ik nog kende uit mijn Leidse collegejaren en die me kwam ophalen om me bij de resident te melden.

Resident Jansen was een typische Molukkenman, bijzonder geliefd bij de Ambonezen, wier familieverhoudingen hij door zijn langdurig verblijf in deze streken naar het leek alle persoonlijk kende. Van zijn carrière had hij slechts de laatste drie jaren buiten de Molukken doorgebracht. Van hem vernam ik voor het eerst iets over mijn eerste standplaats. 'U bent in Saparoea geplaatst en toegevoegd aan de assistent-resident-titulair Scheffer, een bestuursambtenaar met veel ervaring, van wie u veel kunt leren.' Assistent-resident-titulair was de hoogste rang in het korps gezaghebbers, het niet academisch gevormde korps van in Batavia op de Bestuurschool opgeleide bestuursambtenaren. Saparoea was de hoofdplaats van de Oelissers, de drie eilanden Saparoea, Haroekoe en Noesa Laoet, die samen de onderafdeling Saparoea vormden.

Vervolgens kreeg ik – dat hoorde er blijkbaar voor nieuwkomers bij – de lange 'waslijst', zoals men die oneerbiedig noemde, van autoriteiten in Ambon bij wie ik mijn opwachting moest maken. Dat was belangrijk voor mijn werk en car-

rière, werd eraan toegevoegd. Uit de gesprekken bleek dat men Ambon een aangename standplaats vond en de Ambonezen een plezierig volk om mee te werken: vrolijk, openhartig en altijd klaar om feest te vieren. Ambon was wat excentrisch ten opzichte van Java gelegen, maar dat kon ook zijn voordelen hebben, vernam ik.

Tweemaal in de maand bracht de KPM'er de post van Java. Ik kreeg de indruk van een kleine, intieme gemeenschap van ambtenaren en militairen, die 's zaterdags, als de kantoren om twaalf uur sloten, bijeenkwamen om te borrelen in de oude sociëteit aan de Esplanade en aan de kletstafel sterke verhalen op te hangen. Minder prettig waren de mededelingen over aardbevingen. In 1898 was de kotta daardoor voor een groot deel verwoest. Lichte bevingen, hoorde ik, kwamen zeker eens in de maand voor.

Naast de soos, waar je in de houten schommelstoelen een dromerig uitzicht over de baai en op het oude fort met zijn metersdikke wallen had, stond het Esplanade Hotel, beter bekend als Hotel Van Aart. De Van Aarts vormden een der oudste Ambonese families, die aan het eind van de achttiende eeuw naar Ambon en Banda waren gekomen. Het was het enige hotel op Ambon. Ik logeerde er een week in afwachting van de KPM-verbinding met Saparoea. Dat gebeurde eens in de drie weken met het m.s. *Makian*, een scheepje van ongeveer 150 ton, dat op een rondreis ook eilanden als Boeroe en Ceram aandeed.

Op 14 maart 1938 voeren we in de ochtend de baai van Ambon uit. In de verte zag je al spoedig de witgekuifde golven van de Bandazee, waarvan het bekende Ambonese liedje weemoedig zingt:

Tandjoeng Alang, ombak poetih poetih (Kaap Alang, witte golven)

Kipas lenso poetih (zwaai met je witte zakdoek)

Tanah Ambon soedah djaoeh (Ambon ligt al ver achter je)

Aan boord bevond zich slechts één eersteklaspassagier, dr. P. J. Eyma, een geëerde botanicus, die naar Ceram ging. Tien maanden later zou ik hem weer ontmoeten, in het hart van Nieuw-Guinea, aan de Wisselmeren, waarvan ik alleen wist dat ze niet zo lang daarvoor ontdekt waren.

Zes uur na het vertrek uit Ambon voeren we de baai van Saparoea binnen, eens beschermd door de kanonnen van het oude fort Duurstede van de Compagnie, waar, bij de grote opstand in 1817, resident Van den Berg met alle Europeanen en de totale bezetting van het fort waren vermoord. Slechts een zoontje van de resident, nog een peuter, die door een Ambonese verzorgster werd gered, overleefde de moordpartij in het fort. Op latere leeftijd liet hij zijn naam veranderen in Van den Berg van Saparoea. Het fort werd nu gebruikt als tangsi (kazerne) voor de veldpolitie. De *Makian* kon niet aan de kleine pier meren en ging midden in de baai voor anker. Het was 14 maart 1938 en ik was aangekomen op mijn eerste standplaats als BB-ambtenaar.

De Nederlands sprekende Ambonese bestuursassistent kwam me van boord halen. Het verbaasde hem dat de kersvers uit Nederland aangekomen toean aspirant de koelies vlot in het Maleis te woord stond, al miste ik dan nog de zangerige tongval van het specifieke Ambonese Maleis, dat afwijkt van het officiële dat in Leiden werd gedoceerd. Het was beslist geen uitzondering dat indologen na een studie van vier of vijf jaar Maleis of Javaans in de praktijk

nog maar heel moeilijk uit hun woorden konden komen of een taaltje ten beste gaven dat de bevolking nauwelijks verstond. Ik kende de praktische omgangstaal echter uit mijn jeugd. Daardoor bezat ik een groot voordeel boven collega's die nooit in Indië waren geweest.

's Middags maakte ik kennis met mijn chef, het HPB, met welke drie letters het hoofd van het plaatselijk bestuur in de omgangstaal werd aangeduid.

Scheffer, 42 jaar oud, was weduwnaar. Hij had een tienjarig dochtertje, over wie de zuster van zijn overleden Menadonese vrouw zich ontfermde. Beiden woonden bij hem in de ruime HPB-dienstwoning met een marmeren vloer, nog daterend uit het midden van de vorige eeuw.

De gouvernementsgebouwen waren hoofdzakelijk geconcentreerd rondom de aloen-aloen, waaraan het huis was gelegen. Voor het HPB-huis lag de aan de baai gelegen aloen-aloen met het voetbalterrein en een tennisbaan. Rechts bevond zich het Compagniesfort Duurstede, dan het huis van de hoofdinspecteur van politie. Daarnaast de HIS, de Hollands Inlandse School. Naast de school lag het HPB-kantoor, tegen de HPB-woning aan gelegen. Verder in een kring rondgaand kwam je bij het Landraadsgebouw, het gebouw van de rechtbank, vervolgens bij de gouvernementspasanggrahan, de gevangenis en het gouvernementshospitaal, gelegen aan de baai. Saparoea was een klein stadje, met verderop langs de baai de Chinese kamp met zijn winkels en het complex van de Moluks Protestantse Kerk en de Christelijke Hollands Inlandse School. De gehele bevolking van Saparoea was gekerstend. Katholieken waren er niet. Tot de prominenten behoorden het HPB, de hoofdinspecteur van politie (een 53-jarige ex-Duitser), de Ambonese gouvernements-Indisch arts, het Menadonese hoofd van de gouvernements lagere school, de Ambonese bestuursassistent, de radja van Saparoea, de Nederlandse hulppredikant (officieel Indisch predikant geteten, omdat hij geen volwaardige theologische opleiding had genoten), het Europese hoofd van de christelijke lagere school (een enthousiast jager, die in zijn vakanties altijd naar Ceram ging om er herten te jagen) en tenslotte de Ambonese inlands leraar, zoals inheemse predikanten genoemd werden. Er was nu een aspirant-controleur aan toegevoegd.

Saparoea was naar Molukse normen nog niet eens zo'n kleine plaats voor een bestuurspost. Er was zelfs een auto. Behalve op Ambon en Ternate waren er op de Molukken geen auto's op bestuursposten. Elektriciteit was er in het geheel niet, zodat je was aangewezen op de petroleumlampen onder druk, die je soms een paar maal per avond moest bijpompen om het licht aan te houden. Een waterleiding was er evenmin, zodat je afhankelijk was van een put, die bijna ieder huis bezat.

Na een week in de pasanggrahan gelogeed te hebben verhuisde ik naar een kleine woning, die het HPB had weten te huren van een Ambonees. Een dienstwoning was niet beschikbaar. Het huis lag vlak aan zee en je kon op het strand zonnen. Dat deed overigens niemand, want de zee was tevens openbaar toilet, waarin de bevolking haar behoefte deed. Mijwormziekte kwam dan ook veel voor vanwege het op blote voeten op het strand lopen. Een weinig romantische situatie dus. Het huis bezat geen meubilair, zelfs geen bed. Ik was met twee hutkoffers uit Nederland vertrokken, maar met wat ik leende uit de pasanggrahan kon ik me voorlopig redden.

Gelukkig was er in Saparoea een Chinese meubelmaker, bij wie ik wat meubel-lair liet maken. Het was stevig, maar niet sierlijk. Dat laatste interesseerde me als vrijgezel echter nauwelijks. Op een vendutie kocht ik een bed en een hertje, dat altijd achter me aan liep.

Bedienden vormden geen probleem. Sinds de dag van mijn aankomst had ik een echtpaar als huispersoneel.

Al spoedig maakte ik kennis met het alom op de Molukken verbreide anak piarasysteem. Op een dag zat ik in de voorgalerij van de pasanggrahan thee te drinken, toen een man met een ongeveer zesjarig jongetje binnenkwam en na een oriënterende inleiding het verzoek op me afvuurde of ik zijn zoontje als anak piara (pleegkind) wilde accepteren. De bedoeling was dat ik zijn school zou betalen en hem wat kleedgeld gaf. Hij zou inwonend zijn en helpen in het huishouden. Dit systeem zou ik later ook bij zendelingen in Nieuw-Guinea aantreffen, die er soms wel een dozijn anak piara op na hielden.

Als vrijgezel en staande aan het begin van een loopbaan die zich vaak door overplaatsingen kenmerkte – en dat kon in de hele archipel zijn – voelde ik niets voor het aanbod. Als vrijgezel behoorde je altijd tot de eersten die moesten inspringen voor tijdelijke waarnemingen van collega's. Mijn eveneens vrijgezel zijnde collega Meylink, die later bij een jachtongeluk op Nieuw-Guinea zou omkomen, werd in de eerste twee jaren van zijn carrière niet minder dan negenmaal overgeplaatst om collega's tijdelijk te vervangen. Het ligt voor de hand dat er van besturen op die manier niet veel terecht kwam.

Aldus deed ik mijn eerste schuchtere stappen op bestuursgebied op Saparoea. Het was niet helemaal een normale tijd. Het dieptepunt van de economische crisis was weliswaar voorbij, maar dat verhinderde niet dat er nog steeds een regeling gold waarbij de ambtenaren slechts 80% van hun salaris kregen uitbetaald. Maar daar kwam spoedig een eind aan.

Als adspirant-controleur was je met name in de buitengewesten de klusjesman, die naast normale bestuurszaken als rechtspraak, belastinginning enzovoort van alles kreeg te regelen wat weinig of niets met besturen te maken had. Maar is echt besturen niet juist alles doen wat nodig is om de zaak draaiende te houden? In mijn geval behoorde er onder meer bij toezicht houden bij het aanleggen van wegen en het bouwen van waterputten en latrines in de negorijen, de negeri's, zoals de christelijke dorpen in de Molukken werden genoemd.

Mijn chef, de gezaghebber, was een ervaren bestuursambtenaar, die ook twee jaar HPB in Merauke was geweest. Van hem hoorde ik in feite de eerste verhalen over Nieuw-Guinea en aanlokkelijk klonken ze niet. Nieuw-Guinea was ongezond, primitief en geïsoleerd van de buitenwereld. Zo geïsoleerd dat je om de salarissen op tijd te kunnen uitbetalen die vier maanden tevoren bij het Centraal Kantoor Comptabiliteit in Makassar moest aanvragen. Declaraties van reisrekeningen deden er nog langer over; die gingen namelijk helemaal naar het Kantoor van Reiswezen in Soerabaja.

Tourneren was geen pretje, vernam ik. Pasanggrahans of posthuizen waarin je kon overnachten, waren er in de regel niet, zodat je je eigen tentzeil en veldbed moest meenemen of in de huizen van de Papoeabevolking diende te overnachten. Tourneren kon je meestal alleen in het regenseizoen, omdat er dan voldoende water in de moerassen stond om van prauwen gebruik te maken. In de

droge tijd moest je door de modder baggeren. En dan waren er muskieten. Je mocht al van geluk spreken als je er alleen met malaria tertiana afkwam en geen malaria tropica of zwartwaterkoorts opliep.

Eens per maand was er verbinding met de buitenwereld. Dan bracht de KPM-boot de post van Java en die van Makassar en Ambon. De dienstpost kon je gemakkelijk in tien dagen afdoen, vertelde Scheffer. De resterende twintig dagen tot de komst van de volgende KPM-boot bracht hij, bij gebrek aan voldoende werk en lectuur, door met het lezen van de regeringsalmanak, die hij letterlijk van A tot Z las. Hij was daardoor een levende encyclopedie geworden van staatsbladen, bijbladen, ordonnanties, regeringsverordeningen, residentskeuren enzovoort. Hij was blij dat hij na twee jaar – in die tijd de normale periode voor Europese ambtenaren om op een standplaats in Nieuw-Guinea te dienen – overgeplaatst was naar de eigenlijke Molukken; eerst naar Banda, het vakantieoord voor bestuursambtenaren, omdat er niet veel te besturen viel, daarna naar Saparoea.

Rechtspraak van lichte zaken was een van de eerste taken waarop ik me onder leiding van de geroutineerde Ambonese bestuursassistent (of de toean bestuur, zoals hij in de Molukken door de bevolking genoemd werd) had toe te leggen. Het was tegelijk een goede oefening om te wennen aan het Ambonese Maleis, een apart soort Maleis, doorspekt met veel Portugese en Nederlandse woorden en dat zich van het officiële Maleis onderscheidde door zijn speciale intonatie en specifieke woorden. Het klonk melodieuzer dan het Maleis dat op Java werd gesproken en bezat veel Portugese woorden, die buiten de Molukken niet gehoord werden, zoals kadéra (stoel), compadre (getuige), lenso (zakdoek), marinjo (bode).

De Saparoezen waren een goedlachs, vrolijk volkje, dat zich weinig zorgen maakte over de dag van morgen. Voor een feestje waren ze altijd direct te vinden. Maar ze waren ook opvliegend en snel geëmotioneerd. Bij voetbalwedstrijden tussen negorijen konden ze buiten zinnen geraken, waarbij men elkaar herhaaldelijk in de haren vloog. Voetbalwedstrijden tussen negorijen waren, nadat er enkele complete veldslagen hadden plaatsgevonden, door het bestuur verboden. Alleen op 31 augustus, koninginnedag, mocht er op de hoofdplaats worden gevoetbald. Dat gebeurde dan onder het zeer wakend oog van de veldpolitie.

De meeste te berechten zaken betroffen eenvoudige beledigingskwesities, waarop een maximumstraf van vier maanden en twee weken gevangenisstraf of f 300,- boete stond, maar die in de regel met een boete van f 2,50, subsidiair drie dagen hechtenis, werden afgedaan. Belediging kon slechts op klachte worden vervolgd, maar men diende voor alle scheldpartijen een klacht in bij het bestuur, dat ze dan ook in behandeling moest nemen. Ik heb nooit mensen meegemaakt die elkaar met een zo volstrekt ongebreidelde fantasie konden uitschelden. Ze waren er grootmeesters in. De ingewikkeldste obscene situaties werden speciaal bedacht en de tegenpartij naar het al dan niet schuldige hoofd geslingerd. Het was vaak moeilijk als rechter je ernst en waardigheid te behouden en niet in lachen uit te barsten. Eén, en dan nog onschuldig, voorbeeld: 'Als je me dat ooit nog eens een keer lapt, zal ik je zo verkrachten dat mijn jongeheer als een

slurf van een olifant uit je mond hangt!' f 2,50 boete, subsidiair drie dagen hechtenis.

Ja, een plezierig volkje, maar ook lastige lieden, Sapanoezen, met hun eeuwig 'Beta competeer' (mij competeert) en hun maandelijks lawine rekestes over allerlei zaken die het bestuurskantoor binnenkwamen. Volgens het HPB werden hier maandelijks meer rekestes ontvangen dan in de rest van de Molukken samen. Ze werden in zeer welsprekende taal opgemaakt door zogenaamde procureur bamboe, pleitbezorgers voor anderen, die er een beroep en sport van maakten rekestes te schrijven. Sapanoea was berucht vanwege deze procureur bamboe.

Eenvoudige beledigingszaakjes vormden de hoofdmoot van de affaires die ik te behandelen kreeg. Je moest er vaak om lachen. Dat kon natuurlijk niet bij de zwaardere delicten, die werden berecht door de voorzitter van de landraad, een jurist uit Ambon, die eens per kwartaal voor een week naar Sapanoea kwam.

Voor het eerst maakte ik de berechting van een moordzaak mee. 'Ik draaide hem zijn nek om, totdat ik tenslotte krrk, krrk hoorde,' bekende de dader openhartig. Een van de medeplichtigen, die tot vier jaar gevangenisstraf veroordeeld werd, zou ik een jaar later aan de Wisselmeren ontmoeten. Toen hij vrijkwam – de oorlog in de Stille Oceaan was intussen uitgebroken – trad hij als evangelist in dienst van de Amerikaanse zending aan de Wisselmeren. Hij was een prima zendingswerker, die uitstekend met de Ekari's kon opschieten. Wie had het bij de berechting van zijn zaak kunnen vermoeden . . .

Op tournee met de gezaghebber en de bestuursassistent verwierf ik mijn eerste ervaring op het gebied van belastinginning. Dat was voor de bestuursambtenaar minstens zo belangrijk als rechtspreken. Je moest dat serieus, 'met toewijding' doen, zoals een resident het – weliswaar in een andere streek van Indië – in de conductestaat van een van zijn controleurs noteerde. Een historisch geval, waarbij de zeer ijverige controleur in zijn conductestaat de volgende aantekening kreeg: 'Komt zijn verplichtingen goed na, verricht in het algemeen zijn werk met toewijding, legde dit jaar echter op het gebied van belastinginning onvoldoende toewijding aan den dag.' Ter kwitering voor ontvangst van die 'ongunstige aantekening' werd de controleur de conductestaat onder geheim couvert toegestuurd. 'Belastinginning met toewijding', zo hoorde het volgens die resident te zijn.

Ik heb als bestuursambtenaar altijd gruwelijk het land gehad aan belastingtournees, waarbij je in de dorpen de belasting, het zogenaamde hoofdgeld, moest innen, dat toen drie gulden per jaar voor iedere volwassene man bedroeg. In West-Ceram, waar de onderafdeling uit drie districten bestond, waarvan twee onder het bestuur van een Ambonese bestuursassistent stonden en ik het bestuur over het derde voerde, waren de twee Ambonezen altijd maanden eerder met de belastinginning klaar dan ik. Ze inden de belasting kennelijk 'met toewijding'! Ik vroeg ze hoe ze het toch presteerden soms al in maart de belasting binnen te hebben die pas in december verviel. 'O, meneer,' zeiden ze, 'dat is helemaal niet moeilijk. Als ze zeggen geen drie gulden voor de belasting te hebben, verkoop ik wat van hun meubilair in het openbaar op het dorpsplein. Gewoonlijk laat men het zo ver niet komen.'

Het innen van de belasting werd door sommige chefs bewust gestimuleerd. Er

zijn me voorbeelden bekend van dienstchefs die de onderlinge competitie tussen bestuursassistenten bevorderden door een akte uit te loven aan hem die het eerst de belasting van zijn district binnen had. Ik heb gelukkig nooit zo'n chef gehad. Scheffer gaf me als aspirant-controleur alleen het advies: 'Zorg ervoor dat de aanslag van dit jaar nooit lager is dan die van het vorige jaar.'

Ik vond het maar moeilijk in die jaren van economische depressie geld te innen van een dorpsbevolking die eenvoudig geen geld had.

Het reizen op Saparoea geschiedde met de ene auto die het eiland rijk was of met de Harley Davidson met zijspan van de veldpolitie. Alle dorpen waren per auto bereikbaar. Op Haroekoe en Noesa Laoet moest je je tournees te voet afleggen. Mijn chef, de gezaghebber, tourneerde altijd in uniform en ik was dus wel verplicht zijn voorbeeld te volgen, hoe onpraktisch tourneren in het besmettelijke, witte uniform ook mocht zijn. Het kaki tournee-uniform bestond toen nog niet. Het was een kwelling in het stijf gesteven uniform te moeten lopen. Vandaar dat je tussen twee dorpen in je uniformjas over de arm droeg. Even voor de aankomst in de volgende negorij maakte je je dan weer netjes op: jas aan, alle knopen tot bovenaan keurig dichtgeknoopt en pet op. Aan de ingang van ieder dorp op Noesa Laoet werd je op zo'n belastingtournee verwelkomd door de regent en de kepala soa, benevens door het bamboefluitorkest van het dorp, dat het *Wilhelmus* speelde. In het begin had ik bij minder zuiver fluitende orkesten van schooljongens nog wel eens moeite in het wijsje ons volkslied te herkennen.

De dorpschoude van de negeri, de negorijen, heetten regenten, een nog uit de tijd van de Compagnie daterende titel, waarbij je drie graden had: radja, patih en als laagste orangkaja. Ze werden in het bestuur van de negorij bijgestaan door een kepala soa, het hoofd van een soa of clan.

Voor het tourneren op Haroekoe en Noesa Laoet maakte je gebruik van de typisch Ambonese orembaai, de ranke, soms door twintig tot dertig man geroeide, snelle, open, zeewaardige prauw zonder vlerken, die in het verleden als oorlogsprauw tijdens de beruchte hongitochten of rooftochten werd gebruikt. In de tijd van de Compagnie werden onder aanvoering van dienaren van de Compagnie hongitochten gemaakt tot uitroeiing van notemuskaat- en kruidnagelbomen vanwege de handhaving van het specerijenmonopolie van de VOC.

Soms kreeg het HPB voor twee of vier dagen een gewestelijk vaartuig uit Ambon ter beschikking. Saparoea bezat zo'n bootje van 30 tot 50 ton om mee te tourneren niet. Was de zee niet al te ruw, dan was het veel aantrekkelijker gebruik te maken van een orembaai, omdat je daarmee rustig de zeetuinen, waar Ambon en de Oeliassers eens beroemd om waren en die ik nog nooit gezien had, kon bewonderen.

Dit was een droomwereld van leven, beweging en kleur onder water, een fantastisch rijk, bestaande uit door levende en afgestorven koraaldieltjes opgebouwde riffen, die door hun kleurenpracht aan onderzeese tuinen en parken deden denken. Deze indruk werd nog versterkt door het recht als bomen en varens overeind staande of traag wiegende, golvende zeewier. Het heldere, lichtgroene water leek wel betoverd. Het was een verbijsterende sprookjeswereld van helrood koraal, sponsen, roodwieren, koraalvissen, zeeanemonen, zee-wormen, zeeëgels, zeesterren, zee-komkommers, zeelelies, kreeften en krabben.

De zeewormen (*Lysydice oele hortt*), die ze hier laor of palola noemden, had ik al de eerste dagen op Saparoea leren kennen én eten. De groene en roodachtige worm van ongeveer vijf centimeter lang, die op de bodem van de zee tussen de koralen leeft, verlaat drie dagen na vollemaan in de maand maart vanwege de voortplanting zijn woonplaats. Hij komt in enorme aantallen onder de kust voor. Het zeewater krioelt dan van de wormen en doet denken aan vermicelli-soep. Als het donker werd, ging de bevolking op laorvangst. Letterlijk iedereen ging naar het strand om met prauwtjes naar zee te gaan en daar bij het licht van flambouwen de krioelende massa op te scheppen en in manden, potten en blikken te verzamelen. Men haastte zich zoveel mogelijk, want zodra de maan zich vertoonde, verdwenen de wormen. De dansende lichtjes van de prauwen over het water boden dan een feeëriek schouwspel.

Op tournees nam je het niet zo nauw met eten. Dat was niet altijd even hygiënisch gereedgemaakt, met als gevolg dat ik na een maand amoebendysenterie kreeg door het eten van kandaria – een soort pruim, die ik nooit eerder gegeten had – aangezien ik de vruchten niet voldoende gewassen had. Ik leed twee jaar aan amoebendysenterie voordat die tijdens een kort verlof op Java vastgesteld en behandeld kon worden. In de Molukken ontkomt maar een enkeling die veel tourneert aan deze ziekte, zoals voor de oorlog op Nieuw-Guinea bijna niemand aan malaria tertiana ontkwam.

Zo maakte ik per auto mijn eerste tournees op Saparoea, op Haroekoe, waar ik triangulatiepalen moest controleren, per orembaai en lopend, en op Noesa Laoet met prauwen en te voet. Ik vond het luxueus tourneren, zolang je het nog zonder tourneeschoenen met kopspijkers en in je witte uniform met djas toe-toep kon doen.

Vermoeiend op die tournees waren de dansfeestjes na het dagelijkse werk, die vaak tot het eerste ochtendgloren duurden. De meisjes deinsden er allerminst voor terug je uit je bed te halen als je naar hun zin te vroeg wilde gaan slapen. De enige manier om dat te voorkomen was, aldus adviseerde mijn chef, spiernaakt op bed te gaan liggen.

Ze dansten daar de traditionele inheemse menari, maar ook westerse dansen. Van de laatste waren vooral de quadrille, walsen en polka populair, waarbij de njora's, de vrouwen, geen schoenen, maar fraai geborduurde sloffen met omhoog gekrulde punten droegen, die het voor mij extra moeilijk maakten tijdens het walsen niet op de punten ervan te trappen!

De quadrille werd zeker eenmaal per avond gedanst. De Ambonese ceremoniemeester leidde de dansfiguren in en gaf met heilige ernst zijn instructies in het Frans: 'Chasser croisser', 'Changer de dames' enzovoort, al was zijn Frans vanwege de uitspraak nogal eens moeilijk te verstaan.

De bevolking was uitermate Oranjegezind. Koninginnedag was hét feest van het jaar, dat drie tot zes dagen duurde, met fluitorkesten, kinderaubades en volksspelen. En natuurlijk met voetbalwedstrijden tussen de negorijen, die voor deze speciale dagen toegestaan waren.

Er waren in de onderafdeling slechts een paar islamitische dorpen, de rest van de bevolking was gekerstend. De zondagse kerkgang was altijd een bijzonder gebeuren. Alle mannen en vrouwen gingen in het zwart gekleed kerkwaarts. De mannen in zwarte jasjes of kabajaan en broeken; de vrouwen in zwarte kabaja's

en zwarte 'rokkie plooi', een stijf gesteven en in fijne plooitjes gestreken sarong. De vrouwen droegen een bijbeltje en een met witte kant omzoomd zakdoekje. Dat hoorde erbij als teken van vrouwelijke waardigheid. Op Saparoea stond mijn huis ongeveer honderd meter van de kerk. Als de Inlands leraar preekte, kon ik het vrijwel woord voor woord volgen, want hij bezat een stentorstem, die tot ver buiten de kerk doordrong. Het klonk allemaal hard en dreigend en riep suggesties op aan dood en verdoemenis.

Ambonezen en Sapoeronezen werden wel belanda hitam (zwarte Hollanders) genoemd vanwege hun gezagstrouw en Oranjegezindheid. Nederlandse familienamen, bijvoorbeeld Pieters en Holle, kwamen voor naast Portugese, als Da Silva, Da Costa, Lopez, De Fretes en Parera. De dragers van de laatste namen beweerden dat ze afstammelingen waren van Portugese kolonisators.

* * *

In mei kwam resident Jansen met de *Fomalhaut* op bezoek. Dat was de witte gouvernementsstomer van 500 ton, vandaar dat deze kapal poetih, de witte boot, genoemd werd. Het bezoek van de resident was slechts een acte de présence, omdat hij pas enkele maanden daarvoor tot resident van de Molukken was benoemd en in die functie de buitenposten nog niet had bezocht.

Van hem hoorde ik voor het eerst iets over de exploratie van de in 1936 in het Centrale Bergland van Nieuw-Guinea ontdekte Wisselmeren, waaraan commissaris van politie J. P. K. van Eechoud, die van het plaatsje Oeta aan de Mimikakust op weg was naar de meren, zojuist begonnen was. Van de Wisselmeren had ik al eerder gehoord, maar van een commissaris van politie Van Eechoud nog nooit. De resident was bijzonder geïnteresseerd in de ontsluiting van dit nog volstrekt onbekende gebied in het hoogland van Nieuw-Guinea, dat dichtbevolkt bleek te zijn. Het zou de eerste bestuurspost worden in het Centrale Bergland. 'Zou u er iets voor voelen om Van Eechoud na afloop van zijn exploratie van het merengebied op te volgen voor de verdere openlegging van het Centrale Bergland?' vroeg de resident me totaal onverwachts onder een whiskysoda tijdens een beleefdheidsbezoek dat hij 's avonds bij een familie in Saparoea aflegde.

Ik vond het niet zo'n gek idee. Het leek aanzienlijk boeiender werk dan het innen van belasting en triangulatiepalen controleren. Wisselmeren, zojuist ontdekte Bergpapoea's, nog niet door bestuur, zending of missie aangeraakte, primitieve stammen, pionierswerk. Het trok me wel aan, maar het zei me allemaal nog niet zo veel. Wat wist ik van exploratie af? Ik vergat de hele zaak. Acht maanden lang.

Mijn verblijf in Saparoea was van korte duur; alles bij elkaar nauwelijks twee maanden, net voldoende om wat ingewerkt te raken. In de onderafdeling West-Ceram waren ongeregelheden uitgebroken bij de beslechting van een grensconflict tussen twee negorijen. Bij de regeling van een grondkwestie tussen de kustdorpen Kamarian en Seroeawan op een tournee van controleur M. A. Los werd die, evenals de adspirant-controleur en de Ambonese bestuursassistent, 's nachts door de opgewonden bevolking van Kamarian uit de pasanggrahan gedreven en achternagezeten. De controleur hield zich schuil in het achter de pasanggrahan gelegen moeras, tot zijn nek in het water en met het brede blad van een waterlelie als camouflage boven zijn hoofd. Bestuursassistent Nanlohij

verkoos de zee en liep, om niet opgemerkt te worden door de met zaklantaarns overal zoekende achtervolgers; een uur lang tot aan zijn nek in het water in de richting van Seroeawan, dat bij de regeling van de affaire in het gelijk was gesteld. Adspirant-controleur Jaap Nuhaan vluchtte na deze uitbarsting met de schrik in zijn benen over land naar Seroeawan en stak per prauw naar Toleho aan de noordkust van Ambon over om daar hulp te halen. Het was een waarschuwing om precare zaken als grens- en grondkwesties nooit meer na zons- ondergang te regelen. De Ambonees drinkt 's avonds graag zijn sagero of sago- weer, de van de sago- of klapperpalm gewonnen palmwijn, waarvan hij liters kan drinken. Rumphius, de beroemde onderzoeker van Ambons natuur uit de zeventiende eeuw, stelde al vast: 'Ook maakt hij vaardig en aardig dronken en geeft nadien veel weemoed in het hoofd.'

Nuhaan vroeg na deze bijzonder onplezierige ervaring – nog wel op zijn eerste tournee in de onderafdeling – om overplaatsing uit de Molukken. Hij had er meteen schoon genoeg van. De Molukken en Ceram hadden voor hem voorgoed hun charme verloren. Hij keerde er nooit meer terug.

Als vervanger werd ik te Piroe, hoofdplaats van de onderafdeling West-Ceram, geplaatst, waar een van de eerste me opgedragen taken was het metselen van een grenspaal tussen de dorpen Kamarian en Seroeawan. Na het controleren van gemetselde triangulatiepalen op Haroekoe betekende het metselen van grenspalen een nieuwe bestuurservaring . . .

Ceram, of Seran, was het grootste eiland van de residentie Molukken op Nieuw-Guinea na, waaraan het in allerlei opzichten doet denken. Het heeft ruig, sterk geaccidenteerd terrein met toppen tot boven de 3000 meter. Het mist alleen de moerassen, muskieten en malaria van Nieuw-Guinea.

Ceram is, meer nog dan enig ander eiland in de Molukken, het voorportaal van Nieuw-Guinea. In Oost-Ceram kun je Nieuw-Guinea duidelijk zien liggen met de daarvoor gelegen Radja Empateilanden. Bij helder weer is zelfs het bijna 3000 meter hoge Arfakgebergte zichtbaar.

Geologisch is het eiland een onderdeel van de dubbele eilandenbrug tussen Celebes en Nieuw-Guinea, waarvan Boeroe en Ceram de zuidelijke brug vormen. Ook in andere opzichten was Ceram de drempel tot de tanah besar, het grote land aan de overkant. Je had er voor de kerstening van de bevolking de primitieve Bergalfoeren in het binnenland, met hun geheime kakeangenootschap, mannenbonden met geheime initiatieriten, zoals die vroeger ook voorkwamen op Nieuw-Guinea. Het zogenaamde cross-cousinhuwelijk, het voorkeurshuwelijk tussen de dochter van de broer van de moeder met de zoon van de zuster van de vader, kwam er evenals op Nieuw-Guinea veelvuldig voor. De Bergalfoeren van West-Ceram waren in de vorige eeuw nog beruchte koppensnellers. 'Wilde bergboeren,' zoals de grote Rumphius ze reeds noemde, 'een bijzonder soort van inwoners met oude heydense superstitiën, dewelke nooyt of selden op strand uyt komen, maar het wilde en woest gebergchte en bosschagie bewoonen.'

Noesa Ina, Moedereiland, noemden de Molukkers Ceram wel. Van het Moedereiland waren brokstukken afgescheurd en weggedreven. Dat werden de eilanden Ambon, de Oelissers en de Bandagroep. Daar de verbouw van specerijen op Ceram weinig te betekenen had, was het betrekkelijk onberoerd gebleven ver-

geleken met de naburige eilanden.

Tot in het begin van deze eeuw veroorzaakte de toen nog niet gekerstende, Alfoeren genoemde, primitieve bevolking van West-Ceram met haar geheime genootschappen en initiatierituelen – die door hun geheimzinnigheid jarenlang de verbeelding prikkelden en tot veel misverstand aanleiding gaven – veel ongeregelde heden, waartegen met militaire strafexpedities werd opgetreden. Geregeld werden door de Bergalfoeren sneltochten tegen de gekerstende of islamitische kustnegorijen ondernomen en tegen de 'Kompenie' werd een regelrechte guerrilla gevoerd. Om die redenen werd in 1904 in Piroe zelfs een vast militair garnizoen gelegerd. Pas in 1909 en 1910 werd het verzet voorgoed gebroken. Toch duurde het nog tot 1935 eer de militaire bezetting teruggetrokken werd en overgebracht naar het binnenland van Nieuw-Guinea, aan de Ajamaroemeren in de Vogelkop.

Ceram lag bij wijze van spreken op een steenworp van Nieuw-Guinea en heel wat ambtenaren leefden in de voortdurende angst nog eens daarheen te worden overgeplaatst.

Men kon zich Nieuw-Guinea niet anders voorstellen dan als primitief, barbaars, mensvijandig en uitermate ongezond. Dat gold niet alleen voor Nederlanders, doch evenzeer voor Ambonezen. Toen ik acht maanden later naar Nieuw-Guinea werd overgeplaatst, wilde mijn Sapiroenese huisjongen niet meegaan. Hij keek wel uit. Mijn Ceramse tourneejongen ging echter wel mee. De Seranees was afkomstig uit het bergland van West-Ceram en had het gevoel niet zo heel ver van Nieuw-Guinea en de Papoea's af te staan.

Mijn eerste chef in West-Ceram, controleur Los, was een uitstekend bestuursambtenaar, met veel initiatief en belangstelling voor het gebied en die er dan ook met plezier werkte. Toen hij echter twee jaar in West-Ceram had gewerkt – normaal werd je na twee jaar dienst in een bepaald gebied overgeplaatst – vroeg hij overplaatsing uit de Grote Oost aan. 'Ik zou best langer in West-Ceram willen werken,' lichtte hij zijn besluit toe, 'maar op de Molukken loop je altijd de kans naar Nieuw-Guinea te worden overgeplaatst en daar voel ik niets voor,' gaf hij eerlijk toe.

Ceram had de naam een moeilijk te besturen bevolking te hebben, maar dat bleek meer een kwestie van reputatie dan van realiteit. Uitbarstingen als die van Kamarian behoorden tot de uitzonderingen. Sinds de pacificatie van 1910, toen het laatste verzet was gebroken, was de Alfoerse bergbevolking gekerstend of had die zich onder druk van het gouvernement gedeeltelijk aan de kusten gevestigd, waar ze was opgegaan in de christelijke of mohammedaanse cultuursfeer. De islamieten behoorden tot het meest nijvere deel van de bevolking. De christenen in de kustdorpen achtten zich meer de grands-seigneurs. Daartoe behoorden veel gepensioneerde militairen, zelfs een drietal ridders Militaire Willemsorde, die 's zondagsochtends na de kerkdienst vaak bij me thuis een kop koffie kwamen halen met het MWO-ereteken op hun wit gesteven djas toetoe en onder het bekijken van Zentgraafs *Atjeh* de mooiste verhalen over hun dienstdienst vertelden.

Als bestuursambtenaar tourneerde je veel in West-Ceram, waar, behalve de hoofdplaats Piroe aan de kust, nog twee bestuursposten in de bergen, Riring en Honiteto, elk met een Ambonese BA (bestuursassistent), waren. Speciaal van-

wege het vele tourneren nam ik een tourneejongen aan. De Sapiroenese huisbediende was voor het rondtrekken van dit terrein niet geschikt. En zo kwam de Bergalfoer Lambert Noerwé als tourneejongen bij me in dienst. Het terrein was nogal geaccidenteerd, een voorproefje van de expedities later op Nieuw-Guinea. Het was heel wat primitiever dan het tourneren op de Oeliassers, waar een tournee in je gesteven, witte bestuursuniform vaak meer had van een wandeling. Hier op Ceram had je op de gladde bergpaden laarzen met kopspijkers nodig en puttees tegen de bloedzuigers in het bos. Soms ook een tentzeil als er geen posthuizen of bivakken waren om te overnachten. In de onderafdeling Sapiroea, waar alle negorijen aan de kust lagen, liet je je tourneespullen in koffers per prauw vervoeren. Het was luxueus reizen. Op Ceram was dat heel anders en maakte je gebruik van dragers, die de goederen in tourneeblikken op hun rug torsten.

Dit leek meer op pionieren en het eerste wat ik me aanschafte, waren dan ook kaki shirts en broeken, tourneeschoenen met kopspijkers, puttees en tourneeblikken. Daar waren de overal gebruikte petroleumblikken van 18 liter bijzonder geschikt voor. Twee aan elkaar gesoldeerde blikken, met een diep eroverheen schuivend deksel, vormden ook nog een uitstekende bescherming voor je spullen tegen de regen. Bovendien bleven de blikken drijven als de prauw volliep, wat nogal eens voorkwam. Tourneeblikken waren in die dagen belangrijker dan de koffers waarmee je tot dusver altijd geleefd had.

In West-Ceram was mijn belangrijkste taak het aanleggen van fietspaden. In Leiden was ik daar weliswaar niet speciaal voor opgeleid, maar besturen is nu eenmaal alles doen wat nodig is. En voor een efficiënte bestuursvoering van de onderafdeling waren verbindingen nodig om je sneller te kunnen verplaatsen. Tijdens het militaire bestuur had men zich voornamelijk toegelegd op het maken van zogenaamde paardenpaden van anderhalve meter breed. Deze waren echter eerder aangelegd voor militaire patrouilles te voet dan speciaal voor vervoer te paard, zoals de naam zou doen vermoeden. De oude militaire paardenpaden, die geen rekening hielden met steile hellingen, waren niet geschikt als fietspaden en dus moesten er goed berijdbare, geëgaliseerde fietspaden komen van twee en een halve meter breed, met niet te steile hellingen. De kosten ervan waren gering, daar ze in onbetaalde herendiensten werden aangelegd, waartoe uit de diverse negorijen volwassen mannen werden opgeroepen, die eenmaal per jaar in groepen van driehonderd tot vierhonderd man tien dagen achter elkaar werkzaam waren.

Er kwam nogal wat bij kijken: het zoeken en uitzetten van een geschikt tracé zonder hellingen van meer dan 5%, het verwijderen van rotsen met behulp van dynamiet en de aanleg van bruggen over rivieren. Net iets voor een adspirant-controleur, die in zijn leerperiode allerlei werkzaamheden heeft op te knappen, ook die waarvan hij geen verstand heeft. Zo leerde ik met een Ceylonse roadtracer werken bij het uitzetten van de tracés. Het zullen wel niet allemaal de beste tracés met precies de juiste hellingen zijn geweest, maar ze waren redelijk te befietzen en werden in de oorlogsjaren door de Japanners goed genoeg bevonden om ze tot autowegen te verbreden.

Het werk met een Ceylonse roadtracer is voor de leek nog wel uit een instructieboekje te leren, maar hoe leer je rotsen opblazen met dynamiet? De controleur

kon me daaromtrent geen aanwijzingen geven, omdat hij het zélf nog nooit gedaan had. Hij gaf me wel een instructieboekje; maar zonder enig advies van iemand die het zelf al eens gedaan had, vond ik het maar een riskante zaak.

Toch moesten de rotsen verdwijnen. Er zat dus niet veel anders op dan op zoek te gaan naar lieden met kennis van zaken. Die vond ik onverwachts in de gevangenis in Piroe in de persoon van twee Boetoneze vissers, die tot tien dagen gevangenisstraf veroordeeld waren wegens het vissen met dynamiet. Het kostte me weinig moeite ze over te halen me de geheimen van het werken met dynamiet te leren. Ze deden het met veel enthousiasme, al was er dan ook ditmaal geen vis bij!

Ook het direct met de bevolking optrekken was een nieuwe ervaring. Op Sapa-roea logeerde je tijdens de bestuurstournees bij de regenten thuis of in pasang-grahans, maar hier kampeerde je iedere maand tien dagen met de herendienstplichtigen in primitieve bivakken in bossen, wemelend van bloedzuigers, of langs het strand, waar de agas-agas, strandvliegjes, zo groot als een speldeknop, door je klamboe heendrongen en je door de jeuk slapeloze nachten bezorgden. Je leerde tijdens het werk aan de weg en 's avonds om het kampvuur heel wat over de leefwijze van de Alfoerse bevolking.

Het zijn vooral de avonduren om het kampvuur die in de tropen de tongen losmaken. Om het opvlammende houtvuur in het bivak vertelde men mij over het geheimzinnige kakeangenootschap uit vroegere jaren en over de moeilijkheden die men de militairen bezorgde. Ook over het optreden van luitenant Sachse in 1910, die aan de ongeregeldeheden definitief een einde maakte, en over de giganti, de mythische reuzen die het land eens bewoond zouden hebben.

Ik leerde ook dingen uit het bos eten die zij aten, zoals pakoe-pakoe, de jonge toppen van varens, palmiet van de niboengpalm, de jonge bladeren van de gne-moeboom, sago in allerlei variaties, als papeda, in lange bamboes met heet water toe bereide sagopap, als sago-lempeng, droge, gebakken sagokoeken, of als sinoli, geroosterd, gemengd met geraspte kokosnoot. Ook koeskoes, een in de bomen huizend buideldier, dat boven het vuur geroosterd werd.

Je vond in het bos nog wel eens eieren van de maleo (*Megapodius*), loophoenders, iets kleiner dan onze huiskip, maar die bijna tweemaal zulke grote eieren legden in grote hopen plantenafval, waarin ze hun eieren lieten uitbroeden door de warmte van het hooien. De hopen waren berucht vanwege de koetoe maleo, de rode mijten van de maleo, niet groter dan een speldeknop en moeilijk met het blote oog waar te nemen, die zich in je huid vastzetten en een afschuwelijke jeuk veroorzaakten. Door het krabben kreeg je open wonden aan je benen, die moeilijk genazen. Ik heb er veel last van gehad en tijden gekend dat ik zoveel infecties had dat afzonderlijke pleisters geen nut meer hadden en ik verbandgaas als puttees gebruikte om ze te bedekken.

Vooraf bij het tourneren in gebieden waar de maleo veel voorkwam, was dat bijzonder hinderlijk lopen. Het was dan ook zaak de nesten van de maleo te ontlopen.

Eenmaal stuitte ik tijdens de jacht onverwachts op het paringsritueel van de maleo. Op een schaduwrijke plek in het bos zaten gehurkt in een cirkel vijf wijfjes, die in extase keken naar een in het midden met opgezette vleugels trots rondstappende maleohaant. Een uiterst fascinerend tafereel in het vochtige regenbos.

In november 1938 vernam ik dat controleur J. F. Stutterheim van Banda naar de Wisselmeren op Nieuw-Guinea was overgeplaatst, waar hij de leiding had overgenomen van commissaris van politie Van Eechoud, die langs de Siriworivier een doorsteek gemaakt had van de Wisselmeren naar Napan aan de Geelvinkbaai. Ik vond dat vreemd, omdat de resident me indertijd gevraagd had of ik er wat voor voelde het exploratiewerk van Van Eechoud over te nemen. Blijkbaar was ik nog te jong in dienstjaren om leiding te geven aan een nieuwe post in het nog totaal onbekende bergland van Nieuw-Guinea. Ik had er nauwelijks acht maanden op zitten, terwijl Stutterheim op vier dienstjaren kon terugzien. Bovendien deed ik mijn werk in West-Ceram met plezier. Ik verscheurde dan ook de brief aan resident Jansen waarin ik hem aan zijn belofte herinnerde. Twee maanden later ontving ik een telegram om voor een paar maanden het bestuur van het eiland Boeroe, bekend om zijn kajoepoethbossen, over te nemen, totdat de nieuwe onderafdelingsbestuurder zou zijn gearriveerd. Ik maakte me gereed om naar Namlea, de hoofdplaats van Boeroe, te vertrekken, maar ontving een week later totaal onverwachts een telegram van de resident te Ambon om zo snel mogelijk naar Ambon te komen, teneinde vandaar per vliegtuig naar de Wisselmeren te vertrekken om controleur Stutterheim te vervangen.

Wat kon er met Stutterheim aan de hand zijn, vroeg ik me af. De post aan de Wisselmeren was een exploratiebivak, zodat ik geen huishoudelijke dingen hoefde mee te nemen. Het hoofd plaatselijk bestuur verkocht als fungerend vendumeester al mijn overbodige spullen. Ook mijn hertje en een casuaris. Dolf, mijn huisbediende, zei me dat hij terug wilde naar Saparoea. Hij voelde er niets voor om naar Tanah Papoea, Nieuw-Guinea, te gaan. Dat wilde wél de zoon van een Javaanse veldpolitieagent, maar hij zou het aan de Wisselmeren niet langer dan drie maanden uithouden en vroeg al na zijn eerste tournee in de bergen naar zijn ouders in Piroe terug te mogen gaan. Nieuw-Guinea was niets voor hem. Lambert Noerwé, de Alfoerse tourneejongen, ging ook mee en bleef jarenlang in Nieuw-Guinea – ook toen de Japanners binnenvielen – om verder met mij en mijn groep de moeilijke oorlogsjaren te delen.

Met mijn tien maanden dienst was ik natuurlijk erg jong voor een zelfstandige post, maar resident Jansen wilde blijkbaar de gok met me wagen.

* * *

En zo vertrok ik dan 15 januari 1939 met de *Noesa Ina*, het gewestelijke vaartuig van het HPB Piroe, naar Ambon, niet vermoedend dat ik daar anderhalf jaar later nog eens terug zou keren om er het bestuur te voeren. Het speet me dat ik juist Ceram, waar ik met zoveel plezier werkte, moest verlaten, maar daar stond tegenover dat de openlegging van de witte plek in het hart van Nieuw-Guinea me bijzonder aantrok: exploreren en besturen tegelijk. Wat ik aan bezittingen meenam, was opgeborgen in een hutkoffer en drie tourneeblikken. Veel meer had ik voor de bestuurspost aan de Wisselmeren niet nodig. 'Dienstuniformen zijn daar overbodig,' zei resident Jansen toen ik me bij hem op het kantoor in Ambon meldde, 'neem maar één of twee uniformen mee voor het geval ik er voor een officieel bezoek kom. Tourneekleding en rimboeschoeven zijn daar van meer belang.'

De resident was na de geslaagde exploratie van het gebied van de Wisselmeren

door Van Eechoud bijzonder geïnteresseerd in de verdere openlegging van het dichtbevolkte Centrale Bergland. Controleur Stutterheim had duidelijk laten blijken dat hij voor dit exploratiewerk niets voelde. Hij zat er nauwelijks twee maanden toen hij al om overplaatsing vroeg. Hij was blijkbaar, naar ik begreep, mentaal niet opgewassen tegen het primitieve bestaan op een bestuurspost waar het bos de omheining van je erf vormde en de bergen de muren van de bestuurspost waren. Hij moest daarom zo spoedig mogelijk per vliegtuig worden overgeplaatst. Voor mij was dat een meevaller, omdat het me een zware tocht van tien à twaalf dagen van de kust door zwaar bergterrein naar de Wisselmeren – zoals Stutterheim die had moeten maken – bespaarde, een traject dat ik later overigens nog verscheidene malen zou afleggen. Voor Stutterheim moet het een kwelling zijn geweest waaraan geen eind leek te komen. Veldpolitie-agenten die hem hadden begeleid, vertelden me later dat hij zich aan de voet van elke te beklimmen berg had afgevraagd wat hij toch wel misdaan had dat hem dit door God als straf was opgelegd.

Toegegeven moet worden dat het mijn collega de laatste maanden in allerlei opzichten tegen had gezeten en dat er motieven voor zijn gedeprimeerde stemming waren. Drie maanden daarvoor was hij van Makassar, waar hij twee jaar gewerkt had, overgeplaatst naar Banda. Even daarvoor had hij een splinternieuwe auto aangeschaft, die hij wegens de overplaatsing moest verkopen, omdat er op Banda geen autowegen waren. Wel kon de net aangeschafte frigidair mee daar naar toe, maar veel plezier had hij er niet van, want twee maanden later werd hij overgeplaatst naar de Wisselmeren op 1800 meter boven zee. Daar was geen koelkast nodig! Ook die werd dus verkocht. Dat alles bij elkaar, plus een plaatsing op een primitieve bestuurspost, bestaande uit niet veel meer dan een aantal barakken van bamboe, afgedekt met boomschors, zonder een enkele Europeaan, verklaart zijn teleurstelling en het besluit een bestaan te zoeken in een iets geciviliseerder sfeer dan die van nog in de steentijd levende Bergpapoea's.

Op het residentiekantoor in Ambon lag het uitvoerige exploratieverslag van Van Eechoud over het gebied van de Wisselmeren, dat ik ter inzage kreeg. Van Jan van Eechoud, zoals hij later in heel Nieuw-Guinea bekend zou worden en blijven. De vestiging van de eerste bestuurspost in het Centrale Bergland was geslaagd dank zij zijn doorzettingsvermogen. Ondanks alle moeilijkheden en tegenslagen – zoals het weglopen in de eerste maand van 365 van zijn 380 dragers voor de opvoer van vivres vanaf de kust en het wegblijven van de toegezede vliegtuighulp – dacht hij niet aan opgeven.

Het was jammer dat hij met verlof naar Java was. Ik had hem graag ontmoet voor mijn vertrek naar dit voor mij volstreekte terra incognita.

Besturen in de voortijd

De dag na mijn aankomst op Ambon arriveerde de Dornier van de Marine-Luchtvaartdienst (MLD), de X 12, een van de drie op de Molukken gestationeerde MLD-vliegboten, die hier als voorposten van de Koninklijke Marine een waakzaam oog hielden op Japanse vissersboten, die zich herhaaldelijk schuldig maakten aan het vissen binnen de territoriale wateren.

De driemotorige toestellen behoorden tot het modernste materieel van de marine. De X 12 stond onder commando van luitenant-ter-zee-vlieger 1ste klasse Guillonard met als tweede vlieger een naamgenoot van mij, luitenant-ter-zee-vlieger 2de klasse De Bruijn. Deze laatste zou me in de oorlogsjaren nog eens met parachutes en free droppings uit de lucht voorzien van vivres en wapens. Guillonard werd in 1943 door de Duitsers boven Denemarken omlaaggeschoten. Wie had dit toen kunnen vermoeden? Vanuit de schommelstoelen in de soos, met uitzicht op de prachtige baai met de vissers in hun vlerkprauwen, de flanerende mensen langs de Esplanade en het slapende, oude Compagniesfort aan de waterkant, leek alles zo vredig en zorgeloos. Maar in Europa rommelde het al en in dit deel van de archipel begonnen de Japanners steeds provocerder op te treden.

Bij het afmelden voor mijn vertrek bij resident Jansen sprak die de hoop uit met de eerstvolgende vlucht een bezoek aan de Wisselmeren te kunnen brengen. Dat zou misschien de volgende maand al zijn, wanneer de marine een vliegtuig ter beschikking kon stellen. Van Eechouds rapport had me echter al geleerd daar niet al te vast op te rekenen. Toen namelijk het begin juni op de Wisselmeren verwachte vliegtuig met de voorraden voor de exploratie van Van Eechoud pas de vierde december arriveerde – ruim een halfjaar later dus – was Van Eechouds werk aan de meren al afgelopen en hij zelf vertrokken.

Verder beloofde de resident: 'Als u erin slaagt vijftien kilometer berijdbare weg aan te leggen, krijgt u een motorfiets met zijspan van mij!' Wel, na de vele kilometers weg die ik op Ceram had helpen aanleggen, leek me dat niet zo'n geweldige opgave. Maar ik had toen nog niet kennisgemaakt met het bergland van Nieuw-Guinea en met de Wisselmeren.

Het was jammer dat me niet meer tijd gegund was me in Ambon wat beter te oriënteren inzake Nieuw-Guinea. Er was een welvoorzene residentiebibliotheek, waarin je onder meer kennis kon nemen van de befaamde historische werken van Rumphius en François Valentijn uit de zeventiende en de achttiende eeuw en van gepubliceerde en niet-gepubliceerde rapporten over expedities in Nieuw-Guinea en exploratietochten, die een schat van gegevens bevatten. Veel expedities naar het woongebied van de Bergpapoea's, waarmee Lorentz in 1907 op weg naar de besneeuwde Wilhelminatop het eerst kennismakte, waren er tot dusver niet geweest. In het hoogland van Nieuw-Guinea, een grote, witte plek op de kaart, lag – als een uitdaging – nog een enorm te ontsluiten, totaal onbekend gebied te wachten.

Het is 18 januari 1939 omstreeks één uur 's middags. Op de kleine aanlegsteiger aan de baai voor vliegboten staan de bemanning van de X 12 in stijf

gesteven, witte uniformen, en de nieuw benoemde onderafdelingsbestuurder van de Wisselmeren, ook in uniform, in de houding aangetreden om generaal-majoor Cox te begroeten, die met de X 12 de militaire garnizoenen in de Molukken en op Nieuw-Guinea zal inspecteren. In zijn gezelschap bevindt zich ook luitenant-kolonel Sierevelt, de gewestelijk militair commandant van Ambon, die de generaal op diens inspectiereis van de militaire garnizoenen in Boven-Digoel, Manokwari en aan het Ajamaroemeer zal vergezellen.

Ik heb nog nooit eerder gevlogen en ben benieuwd hoe de nieuwe ervaring me zal bevallen.

Een voor een worden de drie motoren van de Dornier gestart en we maken rondjes in de baai om ze warm te draaien. Dan opeens barst simultaan het gedaver van de motoren met geweld los en de X 12 schiet met een steeds grotere snelheid over de golven in de baai. Het boegwater flitst met vlagen langs de raampjes. Het geraas van de motoren wordt steeds krachtiger. De golven bonken en klappen tegen de bodem van het vliegtuig. Die harde klappen gaan geleidelijk over in minder luid getik tegen de buik van het toestel en verdwijnen tenslotte helemaal. We zijn los van het water, we vliegen. Onder ons ligt Ambon. Even later draaien we naar het zuidoosten en richten de koers op Dobo, de hoofdplaats van de Aroe-eilanden, waar we zullen overnachten.

Na een tocht van twee en een half uur over de Bandazee landen we in de baai van Dobo. De X 12 zal morgen met de generaal-inspecteur en de gewestelijk militair commandant doorvliegen naar Boven-Digoel, terwijl ik zal overstappen op een tweede Dornier, de X 10, onder commando van luitenant-ter-zee 2de klasse-waarnemer Rossier, die me de volgende dag naar de Wisselmeren zal vliegen. Uit de lucht zien we de X 10 in de baai liggen.

Op de steiger worden we welkom geheten door de civiel gezaghebber, die het bestuur voert over dit centrum van de parel- en schelpenvisserij, dat daarom de speciale belangstelling van de Japanse parelvisserij geniet. En vanwege de Japanse vissersboten weer de speciale interesse van de Marine-Luchtvaartdienst!

De 19de januari 1939 is het vroeg dag voor me. Dan wekt de X 12, op weg naar Boven-Digoel, met het gedaver van de motoren het nog half slapende stadje. De X 10 vertrekt een uur later. Ik ben de enige passagier in een groot, leeg vliegtuig. Een overdadige luxe als ik bedenk dat een volgeladen vliegtuig de post aan de Wisselmeren voor minstens drie maanden van vivres zou kunnen voorzien. De aanvoer van voorraden naar de diep in het binnenland gelegen post vormde in die tijd het grootste probleem voor de instandhouding van de enige bestuurspost in het Centrale Bergland van Nieuw-Guinea.

We richten onze koers op Aika bij Kaap Steenboom aan de zuidkust van Nieuw-Guinea, waar de NNGPM (Nederlandsche Nieuw-Guinee Petroleum Maatschappij) een exploratiepost heeft en waar we post moeten afgeven. Op dergelijke geïsoleerde stations in Nieuw-Guinea leeft men niet alleen op rijst, bruine bonen, cornedbeef en koffie, maar ook op post en nieuws uit de buitenwereld.

Het is een indrukwekkend beeld dat we direct na de start in de baai van Dobo te zien krijgen. Eerst glijden de uitgestrekte mangrovebossen van de Aroe-eilanden met een wirwar van krekens onder ons weg. Heel in de verte ontwaren we de tot de eeuwig-sneeuwrens oprijzende, ondoordringbare barrière van de

zuidelijke keten van het Centrale Hooggebergte, die het land van de Bergpapoea's als het ware schijnt af te schermen van de buitenwereld. De eerste confrontatie met het gebied waar ik de komende kwarteeuw zal doorbrengen. Het is geen opwekkend beeld van zonnige, blauwe bergen met sneeuwtoppen, zoals Jan Carstensz meer dan driehonderd jaar geleden voor het eerst de hoge zuidelijke keten met zijn sneeuwpieken waarnam, maar een hooggebergte, gehuld in onheilspellende, donkergrauwe wolken, die als een ondoordringbaar gordijn een land vol onbekend mysterie voor oningewijden verborgen trachten te houden.

Tussen de Aroe-eilanden en Nieuw-Guinea ligt een paar honderd meter onder ons de azuurblauwe Arafoerazee, tot een tien tot vijftien mijl voor de kust van Nieuw-Guinea zich de scherpe afscheiding aftekent met het grijsbruine modderwater van de grote rivieren van de zuidkust. Dan de grote, zich tot de voetheuvels van het hooggebergte uitstreckende, eeuwig groene jungle van de moerasvlakte; eentonig, eenvormig met de talloze als bruine slangen zich voortkronkelende, brede rivieren en krekken, die traag hun modderwater naar zee afvoeren

Bij Aika landen we bij de monding van de rivier om de post voor de groep geologen af te geven, die het motorbootje van de NNGPM komt ophalen. Staande roeiend in hun uitgeholde boomstamprouw naderen enkele Papoea's, die in gebroken Maleis om een plukje tabak vragen.

'Tabako, tabako,' roepen ze schuchter, duim en wijsvinger naar de mond brengend om het gebaar van roken aan te geven. Het is mijn eerste ontmoeting met Papoea's in eigen huis. Armzalige figuren met een rood lendendoekje. Er is niets fiers, niets heroïsch aan hen, zoals je je dat uit de reisverhalen had voorgesteld.

'Waar komen jullie vandaan?' vraag ik ze

'Van bovenstreams. We zijn maar Papoea's,' antwoordt iemand uit het groepje schuchter

'Maar Papoea's.' Wat een verschil met de zeer zelfverzekerde, nog niet onder bestuur gebrachte Bergpapoea's die ik kort daarna aan de keerzijde van de waterscheiding zal ontmoeten. Wat een verschil ook met de Papoea's van wie ik, toen ik 23 jaar later Nieuw-Guinea voorgoed verliet, afscheid nam! Papoea's die in een tijd dat de Nederlanders steeds meer hun vertrouwen in Nieuw-Guinea begonnen te verliezen, zelfverzekerd en met geloof in een eigen toekomst de wereld tegemoettraden.

Aika was de plaats waar twee jaar tevoren de marineofficier Wissel na de ontdekking van de naar hem genoemde meren met zijn Sikorsky-amfibievliegtuig landde. Nu vliegen wij in omgekeerde richting naar de meren. Licht schurend over een onopgemerkte zandbank aan de mond van de rivier, klimmen we steil naar het noordwesten. Het gedaver van de motoren neemt steeds meer toe terwijl we hoogte winnen. Het zwelt nog meer aan, alsof ze moeite hebben de zware vliegboot over de zuidelijke keten van het Nassagebergte met zijn pieken tot 5000 meter, waarachter de drie Wisselmeren liggen, heen te trekken. Er is een donkergrauwe muur van regenwolken, waar we doorheen moeten om over het gebergte te komen. Een sombere, trieste wereld. Regenvlagen striemen kletterend tegen het glanzende, aluminium lijf van de X 10. Zware wolken-

banken, die je ieder uitzicht benemen en veel remous teweegbrengen. Waar de wolkenbanken zijn weggetrokken, krijgen we een beklemmend uitzicht op een jungle van groen in allerlei nuanceringen, als een dekkleed over het landschap uitgespreid. Een bergland dat zonder einde schijnt. We vliegen nu op aanzienlijke hoogte. Op deze hoogte ontbreekt iedere vorm van menselijk leven in de bergen. Het landschap is nog niet aangeraakt door mensenhanden. Een onwezenlijk, rauw, grimmig oergebergte. Welke grillige demon heeft hier zijn gramschap en bitterheid gekorven in de rotsen? Dreigend glanzen de messen van de bergkammen chaotisch door elkaar, wild, primitief, onbegaanbaar. Barse wachters, die het land van de Bergpapoea's tegen indringers lijken te beschermen. We vliegen nu al bijna een halfuur boven dit woeste, ruige landschap, even onwezenlijk, even beklemmend als een tekening van Doré bij Dantes *Inferno*. Een adembenemend tafereel.

En dan, totaal onverwachts, breekt de hemel open: zon, blauwe luchten en onder ons een groot en diepblauw meer, onwaarschijnlijk vredig na de vlucht over scherp versneden bergkammen, canyons en bruisende, wit schuimende rivieren.

In een stralende zon cirkelen we boven het Paniaimeer, waarop we van 3000 meter hoogte een grandioos uitzicht hebben. De logge boomstamkano's van de Bergpapoea's lijken vanaf deze hoogte op drijvende *lucifershoutjes*. Aan de noordelijke en oostelijke oever van het meer zien we diep landinwaarts gaande, brede, lichtgroene valleien, die als flitsende stralen uit het diepblauwe meer te voorschijn schieten. Het lijken vruchtbare, grazige valleien, maar de waterplas-sen erin verraden dat het nog moerassig terrein moet zijn. Een groot, diepblauw meer en lichtgroene valleien, die zacht glooiend aflopen naar het water, geheel ingesloten in een immense ring van bergketens 'als een goddelijke voetstap in zware klei gezet, waaruit het grote meer ontstond', zoals de mythe van Sitoegoe-mina van de Miganistam verhaalt.

In de zuidwesthoek, bijna twee kilometer boven het meerniveau torenend, een eenzaam oprijzende berg, de Dejai, bijna 3300 meter hoog, die als een wachter de drie Wisselmeren lijkt te bewaken.

Bij de zuidoosthoek van het meer zijn enkele gebouwtjes zichtbaar die sterk afwijken van de hutjes die overal verspreid op de berghellingen en in de valleien te zien zijn. Dat moet de bestuurspost zijn, curieuze enclave uit de andere wereld.

Cirkelend dalen we voor de landing op het 1742 meter hoog gelegen bergmeer. Het toestel vliegt er laag overheen en raakt dan het water, waar het zich met grote snelheid bruisend doorheen boort, een enorme boeggolf opwerpend, die de cockpit onder een waterhoos bedelft en ons alle uitzicht ontnemt. Als het vliegtuig vaart mindert en de watermassa wegvalt, zien we op de heuvels voor ons de van bamboe opgetrokken en met boombast afgedekte barakken van de post. Het luik gaat open en een frisse bergwind waait ons tegemoet. We zitten hier op bijna 1800 meter boven de zee en op deze hoogte kan het ook midden op de dag in de zon fris zijn.

Op de kleine steiger aan het meer zien we enkele Indonesiërs, drie blanken en een groepje Papoea's met grote peniskokers. Ik stap met commandant Rossier over op een vlot van twee boomstamprauwen, stomp afgekapte aan voor- en

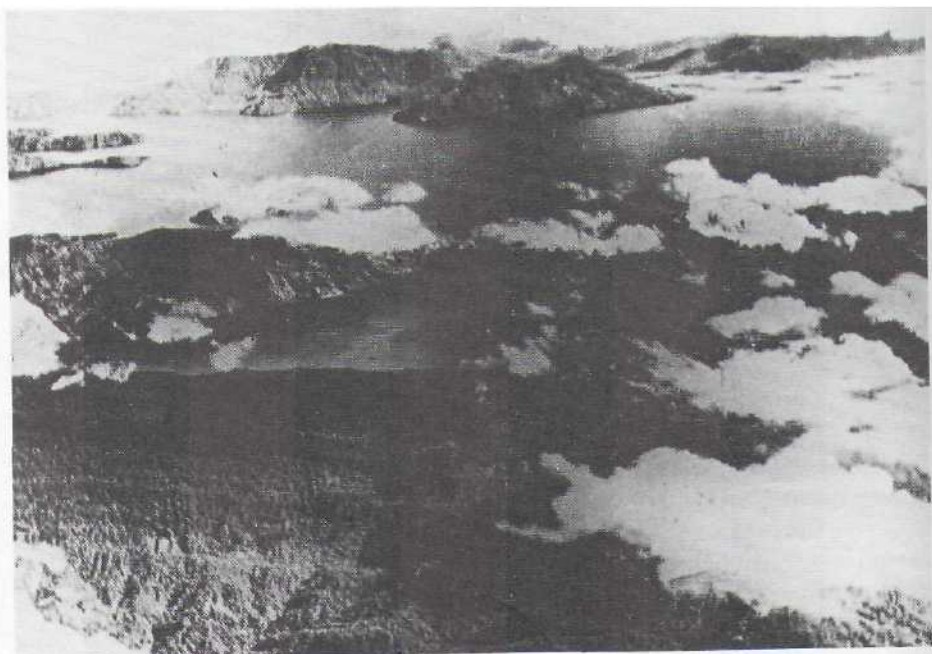

Foto boven: het Centrale Bergland van West-Nieuw-Guinea. Bergruggen en pieken, rivierdalen en ravijnen zover het oog reikt, ruig, onherbergzaam, mensvijandig én vredig.

Foto beneden: in een stralende zon cirkelen we boven het Paniaimeer, het grootste der drie Wisselmeren, waar we op 3000 meter hoogte een grandioos uitzicht hebben.

achterkant, zonder enige stroomlijn. Voortgeroeid door twee Ambonese veldpolitieagenten gaan we naar de steiger, vanwaar een pad naar de post op de heuvel leidt.

Op de steiger ontmoet ik controleur Stutterheim, die nogal opgelucht is nu het vliegtuig is gearriveerd. Een uur tevoren had, zonder dat daarvan radiografisch bericht was gegeven, de X 12 – op weg van Boven-Digoel naar Manokwari – boven het meer gecirkeld, waarna het toestel was doorgevlogen. Stutterheim nam aan dat dit het vliegtuig was dat hem zou ophalen en om onverklaarbare redenen niet was geland.

Hij begroet me op de steiger en verontschuldigt zich voor het feit dat hij niet in uniform is om me te begroeten en het bestuur over te geven. Veel valt er overigens niet over te geven. Een geldkas is er niet. Van belang is alleen een blik kaurischelpen, wettig betaalmiddel van de Bergpapoea's, dat hij me toevertrouwt.

Of er misschien nog andere zaken zijn om over te dragen of waarop gelet moet worden?

'Nee, niets bijzonders. Alle Papoea's zijn gelijk. Het besturen is heel eenvoudig, geen enkel probleem,' antwoordt hij, kennelijk opgelucht omdat hij het bestuur van de Wisselmeren aan me kan overdragen.

Hij stelt me voor aan de Amerikaanse zendeling Deibler van de Christian and Missionary Alliance, die een maand geleden van de kust naar de Wisselmeren is getrokken om de mogelijkheden van de opening van een zendingspost na te gaan. Daarna maak ik kennis met mijn medewerkers op de post: de Soedanese GIA (gouvernements-Indisch arts) Adang Roushdy, de Ambonese CHBA (candidaat-hulpbestuursassistent) Sitanala, de Menadonese HPHC (hoofdposthuiscommandant) van de veldpolitie Gimon en de Javaanse telegrafist Mas Dardi. Opnieuw ontmoet ik er dr. Eyma, de botanicus met wie ik tien maanden tevoren aan boord van de KPM'er bij mijn plaatsing te Saparoea heb kennisgemaakt. Hij heeft een aantal maanden op Midden-Ceram botanisch materiaal verzameld en is nu van plan enige maanden aan de Wisselmeren te gaan verzamelen. Behalve tien Ambonese en Keiese veldpolitieagenten en een twintigtal gestraften uit Ambon, voornamelijk Ambonezen, zijn er op de post geen andere 'Soerabajamensen', zoals de Bergpapoea's personen van buiten Nieuw-Guinea aanduiden.

Na de kennismaking beklimmen we de heuvel waarop de bestuurspost staat. De Bergpapoea's langs het pad tikken opgewonden tegen hun peniskoker om hun verbazing of emotie te kennen te geven. Met zo'n vijftig Bergpapoea's bij elkaar is dat een heel geroffel.

Een uur later vertrekt het vliegtuig weer naar Ambon. Behalve controleur Stutterheim en diens Balinese tourneejongen gaat ook zendeling Deibler mee, die drie maanden later over land naar de Wisselmeren zal terugkeren om daar de eerste zendingspost in het Centrale Bergland op te richten. Stutterheim zal niet meer terugkeren.

Het is 19 januari 1939. Ik ben aangekomen in Nieuw-Guinea, het eindpunt van de reis en tevens het begin van een nieuwe episode in mijn leven. De post, ongeveer twintig meter boven het meerniveau gelegen, bestaat uit een

complex uit hout en bamboevlechtwerk opgetrokken barakken, afgedekt met boomschors. Als bescherming tegen de pitti, de sterke en soms stormachtige wind die dagelijks vanaf elf uur 's ochtends tot tegen zonsondergang uit het noordwesten waait, zijn de huizen voorzien van een dubbele wand gevlochten bamboe met een dikke laag gras ertussen. Het maakt de woningen ook wat warmer, want het kan hier 's nachts, met temperaturen die tot 3 graden Celsius kunnen dalen, flink koud zijn.

Centraal in het complex gebouwen staat een barak met een lengte van veertig en een breedte van zeven meter, die tot gemeenschappelijke woning dient voor het hoofd van het plaatselijk bestuur, de dokter, de bestuursassistent, de radiotelegrafist met zijn radiotrapzender, de commandant van de veldpolitie en een tiental veldpolitieagenten. Een deel van de barak is in gebruik als opslagruimte voor de vivres en andere voorraden. Verder zijn er een loods als gemeenschappelijke keuken en een barak die dient als huisvesting voor de uit Ambon afkomstige gestraften die op de bestuurspost tewerk zijn gesteld. De Aitinjo's, afkomstig uit de Vogelkop van Nieuw-Guinea, zijn in een andere loods ondergebracht. Zij worden als dragers ingezet voor de opvoer van de voorraden van de kust naar de Wisselmeren. Tenslotte is er het Bernhardziekenhuis, een goed bedoelde naam voor een hut van vijf bij vijf meter, die als polikliniek en ziekenboeg gebruikt wordt. Dat was de eerste bestuurspost in het Centrale Bergland. De onderafdeling Wisselmeren blijkt in ieder opzicht een bijzondere, van alle andere bestuursressorten afwijkende onderafdeling te zijn. Een onderafdeling zonder geldkas, Nederlandsch-Indische guldens wel te verstaan. Hier is de kaurischelp, zorgvuldig bewaard in lege petroleumblikken, wettig betaalmiddel. Het is een onderafdeling zonder grenzen en topografische kaarten. Het terra incognita van het Centrale Bergland kent geen grenslijnen. Het is verder een bestuursressort zonder belastingheffing, zonder gouvernementsrechtspraak en zonder gevangenis. In plaats van gevangenisstraffen of boeten wordt hier tussen partijen bemiddeld. Een gevangenis, de boei, zo onafscheidelijk aan besturen verbonden, is hier zowel overbodig als ondenkbaar. Vijftien jaar later deed de eerste gevangenis haar intrede in een wereld waar een dergelijk instituut volkomen onbekend was. De Ekari's hadden er snel een eigen treffende naam voor: wanèwa, nachthuis. Het huis waar het altijd, net als in de onderwereld, nacht was.

De onderafdeling ressorteerde in de eerste jaren niet, hetgeen voor de hand zou liggen, onder de afdelingschef te Fakfak, maar direct onder de resident te Ambon. Verder bleek het een post zonder naam. De naam Paniai, die we de post gaven, is de naam van het meer waaraan hij gelegen is. Pas drie maanden later, toen ik de taal wat beter leerde kennen, kwam ik erachter dat de plaats bij de bevolking als Enarotali bekend stond, hetgeen in de taal van de Ekari's letterlijk 'de aan de rivier de Enaro gelegen plaats' betekent.

De post week ook in een ander opzicht van bestuursstandplaatsen af. De bezetting bestond alleen uit mannen. 'Soerabajavrouwen' waren er niet. Verder was het een bestuursstandplaats waar het voedsel gerantsoeneerd was, een bijzonderheid in vreedstijd.

Het is in alle opzichten een hoogst merkwaardige post. 's Middags ga ik de aan het meer gelegen dorpjes bezoeken om me wat te oriënteren. Alles is totaal

nieuw voor me. Ik ben in een wereld aangekomen waar de tijd heeft stilgestaan. En in een maatschappij waar het leven vooral om mèrè (kaurischelpen) en ekina (varkens) schijnt te draaien.

De Ekari's of Kapaoekoes, die het gebied van de Wisselmeren bewonen, zijn vriendelijke, goedlachse mensen, vrij klein van stuk, hoewel ze geen pygmeeën zijn. Pygmoïde zijn ze echter wel, daar de gemiddelde lengte van de mannen bijna 156 en van de vrouwen 152 centimeter is. Voor het eerst maak ik hier kennis met Wissel of Wittoro, zoals de naam door Ekari's wordt uitgesproken, een Zongonaojongen van een jaar of tien, die zich als hulp in de keuken vet eet.

'Kipo moeti' (Neem mijn vinger), 'Kojàà' (Vredig, voorzichtig) begroet men mij spontaan. De kipo moeti of knokkelgroet is algemeen verbreid in het westelijk hoogland. Met de gekromde wijsvinger van de rechterhand komt men naar de te begroeten gast toe, waarbij deze de uitgestoken knokkel tussen zijn gekromde wijs- en middelvinger klemt, waarna beiden de hand met een korte ruk terugtrekken, wat een klikkend geluid teweegbrengt. Na enige keren heb ik de techniek te pakken. Verdere plichtplegingen komen er bij de knokkelgroet niet aan te pas.

De mensen blijken niet schuw of timide, zoals de Kustpapoea's die ik tijdens de landing bij Aika ontmoette. Vooral de mannen treden je zelfverzekerd, zonder de minste schroom tegemoet met hun: 'Mèrè naimai, nori.' (Geef me een kaurischelp, vriend.) Kapaoekoemannen zijn aartsbedelaars, die alles en nog wat vragen zonder een enkele tegenprestatie. Resident Jansen, die anderhalve maand voor mij voor het eerst een bezoek aan de post aan de Wisselmeren bracht en er overnachtte, kon het eeuwige gebedel niet weerstaan en raakte aldus zijn bontgekleurde pyjamajas en -broek kwijt om maar van het gezanik af te zijn. De volgende dag zagen de bewoners van Enarotali het oude hoofd Bobatara rondlopen in de roodgestreepte pyjamajas van het gewestelijk bestuurshoofd. De pyjamabroek had hij voorlopig in zijn aria (draagnet) verborgen. Hij kon de broek niet dragen vanwege zijn koteka (peniskoker). Bobatara heeft, zolang ik hem gekend heb, in tegenstelling tot vele andere hoofden, altijd de voorkeur gegeven aan de koteka boven een broek, zelfs boven de pyjamabroek van een resident.

Ongekleed, de mannen met een spits toelopende, uitgeholde kalebas als peniskoker recht overeind en op zijn plaats gehouden door een koord om de heupen en een touwtje om het scrotum, en de vrouwen in soms heel korte – men zou ze nu hot pants kunnen noemen – rokjes van gras, touw of reepjes boombast, passen ze volmaakt in het Neolithicum, de jonge steentijd.

De koteka mag dan op het eerste gezicht op een Europeaan een bizarre, wat obscene indruk maken, voor de Bergpapoea is het allerm minst een fallussymbool voor zijn mannelijkheid, een penis in super-erectie, zoals etnologen dit merkwaardige attribuut wel hebben trachten te verklaren, maar heel eenvoudig een kledingstuk, voor hem precies even onmisbaar als voor ons een broek. Zonder koteka voelt de Ekari zich volkomen naakt. Even naakt als hij zich zou voelen met de kleine schaamlapjes die de bewoners van de kust dragen. Ik heb het op tournees enkele keren meegemaakt dat bij het doorwaden van snel stromende bergrivieren plotseling iemands koteka door de stroom werd weggezwiept. Het was dan een hoogst vermakelijk schouwspel als de man plotseling met een

*De pygmoïde Ekari's of Kapoekoes uit
het gebied der Wisselmeren.*

schreeuw midden in de rivier met zijn handen zijn genitaliën bedekte, geen stap verder meer deed en om hulp begon te roepen. 'Kontolulle (controleur), geef me een kleed om me te bedekken, anders ga ik niet verder en wil ik geen vrachten meer voor je dragen.' Er zat dan weinig anders op dan mijn zakdoek af te geven en bij het eerste het beste dorp op zoek te gaan naar een nieuwe peniskoker. Een zakdoek verliezen was tenslotte minder erg dan het uitvallen van een drager voor de blikken vivres.

Bij het voetballen gebeurde het nogal eens dat er koteka's sneuvelden. Het kon gebeuren dat er onder het spelen eentje door de bal met grote vaart afgeschoten werd en meters verder terecht kwam, waarbij het slachtoffer onder enorme hilariteit van voetballers en publiek zijn penis met beide handen bedekkend ijlings in het struikgewas verdween, om er na enige tijd weer normaal 'gekleed' met de intussen opgeraapte peniskoker uit te komen om verder te voetballen. Erger was het als de voetbal met volle kracht de koteka trof en deze onder een droog, krakend geluid de geest gaf en in stukken op de grond viel. Veel plezier onder de toeschouwers en evenveel protesten van de drager van de koteka, die schadevergoeding en een nieuwe koteka eiste.

De koteka is het belangrijkste kledingstuk van de Kapaoekoe. Zelfs jongens van twee jaar dragen er al een, al hangt het lichaamsdeel er dan nog gewoon uit in plaats dat de koteka de penis verbergt. De koteka is een kledingstuk dat men – kan het eenvoudiger? – van een eetbare kalebassoort vervaardigt die in de tuin bij de hut wordt gekweekt. Een eetbaar kledingstuk!

Niet iedereen schijnt echter in de niet gedragen koteka een kledingstuk te herkennen. Bij de opening van de luchtverbinding Makassar-Ambon-Babo-Wisselmeren door de KNILM (Koninklijke Nederlandsch-Indische Luchtvaart Maatschappij) in december 1940 gaf ik de bemanning van de openingsvlucht een collectie etnografica ten geschenke. Daarbij bevond zich ook een aantal koteka's, waarvan men echter kennelijk niet wist wat dit voor voorwerpen waren. Toen de Grummanamfibie op het vliegveld van Makassar was teruggekeerd, zagen de toeschouwers uit de geopende vliegtuigdeur de radiotelegrafist te voorschijn komen met een hoofddekse van casuarisveren en toeterend op een koteka. Hij had de gele kalebas voor een hoorn van de Bergpapoea's aangezien. Slechts één keer heb ik het meegemaakt dat een Kapaoekoe die in woede ontstak, tot grote verbazing – en nog grotere woede – van zijn tegenstander de punt van diens trotse koteka afbrak. Uiteraard was dat aanleiding voor een vechtpartij. Het zal je ook gebeuren dat je broek, in dit geval je koteka, van je lijf wordt gescheurd!

De dorpjes rondom de bestuurspost aan het meer bestaan in feite uit niet meer dan verspreid bij de tuinen liggende hutjes, die verdeeld zijn in een verhoogd mannenvertrek en twee gelijkvloerse vrouwenvertrekken met een nauwe gang in het midden, afgesloten door stukken boomschors en wat ruw bekapte planken. In het midden van elk vertrek is een stookplaats, uit leem gemaakt en met stenen afgezet, die dient om er het voedsel op te bereiden en voor verwarming gedurende de nacht. Zonder het bezit van dekens is het slapen zonder vuur ondoenlijk. Een schoorsteen is er niet. Dat is geen bezwaar, daar de rook door de spleten van het huis wegtrekt.

Charme van natuur en cultuur.

WISSELMEREN
*Voedsel én vrouwen:
twee onafscheidelijke begrippen.*

De varkens, in die dagen bijna even duur als een bruid – 40 kaurischelpen voor een vrouw en 30 voor het allergrootste varken, de zogenaamde joka ratijaro ekina – slapen onder het mannenvertrek, de biggen in de vrouwenvertrekken, waar ook de honden een warm verblijf vinden om het opvlammende houtvuur op de stookplaats. Ieder houdt op zijn beurt toezicht op het vuur, opdat het blijft branden. Groot is het kabaal als iemand midden in de koude bergnacht door onachtzaamheid het vuur laat uitgaan.

Het zijn vooral de varkens die veroorzaken dat de hutten van de Bergpapoea's – en met name de mannenvertrekken of mannenhutten – wemelen van vlooiën. Dat wist ik in het begin nog niet, maar ik ondervond het in de oorlogsjaren aan den lijve, toen we ons na het in de as leggen van de bestuurspost Enarotali over de waterscheiding terugtrokken naar het noordoosten en, om niet door de Japanse vliegtuigen opgemerkt te worden, steeds in hutten van Bergpapoea's verbleven. Wat ik toen geleden heb door vlooiën is met geen pen te beschrijven.

De varkens zijn hier niet in een omheinde ruimte ondergebracht en iedereen heeft dus maar te zorgen dat zijn akkers voldoende stevig omheind zijn om ze erbuiten te houden. Varkens die men in tuinen aantreft en de aanplant vernielen, mag je zonder meer doodpijlen. Dat levert geen problemen op. Wat wél tot verwikkelingen aanleiding geeft, is de omstandigheid dat de eigenaar van een tuin wel eens bepaalde plaatsen in de omheining bewust niet stevig genoeg maakt, zodat varkens erdoor kunnen glippen en hij het dier kan doodpijlen. De eigenaar van het varken is verplicht hem een vergoeding in kauri's te betalen voor de aan de aanplant toegebrachte vernielingen. Weet het varken echter te ontsnappen en weer buiten de tuin te komen, dan ontnemt dit de eigenaar van de vernielde tuin het recht de boosdoener dood te pijlen. Moeilijkheden ontstaan als hij dit toch doet. De varkens zijn geen vee, eerder huisdier; ze worden vertroeteld, zijn bijzonder tam en hebben vaak een naam, waarnaar ze ook luisteren. Een Europeaan kan niet trotser op zijn renpaarden of rashonden zijn dan een Kapaoekoe op zijn varkens, die, meer nog dan het aantal vrouwen dat hij heeft gehuwd, zijn prestige en rijkdom bepalen.

De varkens, die de hele dag vrij rondlopen, keren tegen de avond bij de hut van de eigenaar terug, waar de vrouwen ze voeren met bataten. Als varkens ver van huis rondzwerven en niet dagelijks in het dorp terugkeren, bestaat de kans dat ze in de bossen verwilderen. Om dit te voorkomen, castreert men ze, hetgeen ze bij huis houdt. Ik zag eens bij de Miganistam in Dogindora, het Boven-Rouffaergebied, ten noordoosten van de Wisselmeren, hoe men een varken dat steeds van huis wegliep, castreerde. Voor het slachtoffer een uiterst pijnlijke operatie. Met een bamboemesje werden zonder meer de testikels afgesneden. Het dier gilde letterlijk als een mager varken en viel tenslotte flauw. De wond werd met wat speeksel en as ingesmeerd. Na een minuut of tien waggelde het nog van pijn half versufte beest weg.

Bergpapoea's schijnen als het ware in kauri's en varkens te denken. Als ze je over reizen naar verafgelegen streken vertellen, gaat het niet om de vele mensen die ze daar ontmoet hebben of over vrouwen, voedseltuinen of zoutbronnen, maar over kaurischelpen en varkens.

Doordat de varkens vrij in het dorp rondlopen, veroorzaken ze er grote modderpoelen, zodat je vrijwel nergens droog tussen de hutten kunt lopen. Het is één

grote varkenspoel. Overal liggen faecaliën. Anderzijds zijn de varkens de grote schoonmakers van het dorp, doordat ze de faecaliën van mensen en honden nuttigen. Latrines zijn voor de Bergpapoea's een onbekend begrip; je doet je behoefte in het struikgewas of naast de hutten, waar de varkens wel voor de opruiming ervan zorgen.

De uitgestrekte Weavallei, die zich ten oosten van de bestuurspost uitstrekt en er vanuit het vliegtuig als een mooie, grazige weide uitziet, met slechts hier en daar wat waterplassen, blijkt op de grond uiterst moerassig terrein te zijn, waarin je tot halverwege je knieën wegzakt. Van de Harley Davidson met zijspan die resident Jansen me beloofde als het me zou lukken een berijdbare weg van 15 kilometer aan te leggen, zie ik bepaald niet veel komen. Toch weten de Kapaoekoes in deze doorweekte vlakte door middel van een netwerk van diepe drainagegoten nog uitgestrekte batatentuin en aan te leggen. De bataten worden verbouwd op met modder uit de goten opgehoogde bedden van ongeveer 2 1/2 bij 2 1/2 meter, waartussen ongeveer 75 cm brede en 1 meter diepe drainage-sloten lopen, die het water weer afvoeren naar nog diepere sloten rondom de tuin. Vanuit een vliegtuig lijkt het tuinencomplex, met de vierkante, door diepe drainagegoten van elkaar gescheiden plantenbedden, op een groot schaakbord. Schaakbordtuinen, een fantastisch gezicht en een nog fantastischer prestatie, door mensen uit de steentijd tot stand gebracht met niet meer dan een aangepunte, platte pootstok als gereedschap.

Vanuit de bestuurspost hebben we een mooi uitzicht op de uitgestrekte batatenvelden in de vlakte, waartussen het door casuarinebomen omzoomde riviertje Enaro, waaraan de bestuurspost zijn naam ontleent, naar het meer stroomt.

Vanaf de heuvels waarop Enarotali gelegen is, biedt dit alles een vredige, pastorale aanblik: de schaakbordtuinen, het riviertje met de ruisende casuarinebomen, en overal verspreid in de vlakte en tegen de berghellingen de hutten van de Kapaoekoes, waaruit de rook opstijgt. De vrouwen zijn daarbinnen bezig zoete aardappelen te poffen voor het avondmaal.

Op de bestuurspost worden de dagelijkse vivres (rantsoenen) uitgedeeld. Hoewel we ons (nog) in volle vreedstijd bevinden, staan we hier toch op rantsoen. Op een vrij krap rantsoen, voor vreedstijd althans, dat per man per dag bestaat uit 400 gram rijst (als er geen rijst is, dan knolgewassen van de bevolking), 1 blikje cornedbeef of haring in tomatensaus voor vier dagen of 100 gram gedroogde, gezouten vis per dag, 30 gram suiker, 1 blikje gecondenseerde zoete melk voor tien dagen, 15 gram zout, 15 gram klapperolie, 10 gram koffie en 10 gram thee. Verder nog 100 gram katjang idjoe, een soort kleine groene erwten, die dagelijks verplicht gegeten moeten worden voor het ontbijt ter voorkoming van beriberi, veroorzaakt door een tekort aan vitamine B. Waar mogelijk wordt het rantsoen aangevuld met van de plaatselijke bevolking met kaurischelpen gekochte, zoete aardappelen en taro, inheemse spinazie en een enkele keer kreeften. De bevolking kan echter niet geregeld knolgewassen voor de verkoop missen. Bij hoge uitzondering kon wel eens een varken van de Kapaoekoes worden gekocht. Het is een minimumrantsoen zonder iets extra's. De aanvoer van de kust naar de Wisselmeren over land was toen het grootste probleem voor de instandhouding van de bestuurspost. Vaak was zelfs het minimumrantsoen niet te krijgen en moest getracht worden dat aan te vullen met bevolkings-

produkten, wat niet altijd gelukte. Meel was er niet en brood heb ik er in geen jaren gegeten. Pas toen er in december 1940 een wekelijkse vliegverbinding met Babo aan de kust geopend werd, was het mogelijk nu en dan brood in plaats van katjang idjoe met Javaanse suiker als ontbijt te krijgen. Drank was er natuurlijk in het geheel niet bij, tot een jaar later de assistent-resident uit Fakfak de bestuurspost bezocht en vond dat we ons best wat meer luxe mochten permitteren dan een pakje shagtabak per vijf dagen. Hij liet daarom enkele flessen jenever brengen. Goed voor de kou en volgens de Ambonese agenten prima obat malaria, medicijn tegen de malaria; beter, en in ieder geval aangenamer van smaak, dan kinine.

De rantsoenen waren voor iedereen gelijk. Ik heb drie jaar lang op precies dezelfde rantsoenen geleefd als de Ambonese veldpolitieagent, omdat ik geen uitzonderingen op de bestuurspost wilde maken. Ik dacht dat als zij ervan konden leven, ik dat ook kon. Drie jaar later had ik echter een fikse beriberi te pakken. De Ambonese agenten waren kennelijk toch beter bestand tegen het primitieve pioniersbestaan. Het was geen rantsoen om aan te sterken, maar wél goedkoop. Mijn huishouding kostte me maandelijks dertig gulden aan levensmiddelen: vijftien voor mijn rantsoen en hetzelfde bedrag voor dat van mijn Ceramse tourneehulp.

Na een eerste oriëntatie aan de Wisselmeren waren me enkele zaken wel duidelijk geworden.

In de eerste plaats bleek het voor alles nodig me toe te leggen op de taal van de Bergpapoea's. Zo ergens dan realiseer je je juist hier, in nog niet onder bestuur gebracht en onbekend gebied, hoe volkomen afhankelijk je bent van de medewerking van de bevolking. Je moet de taal kennen, wil je voorkomen dat je volkomen geïsoleerd leeft. Dat betekent dat ik me zal moeten toeleggen op de studie van twee verschillende talen. Op het Kapaoekoes of Ekarisch, de taal van de stam die het gebied rondom de drie Wisselmeren bewoont, en op het Miganisch of Monisch, de taal van de twee invloedrijke enclaves in het Kapaoekoegebied: Koegapa en Itodah. De clans Zonggonao en Koberao die hier wonen, behoren tot de grote Miganistam, die over de waterscheiding de gebieden ten noordoosten van de Wisselmeren bewoont.

Voor de verdere openlegging van het Centrale Bergland is juist de kennis van het Miganisch van het grootste belang. In Koegapa woont Kigimoajakigi, in Itodah Soalekigi, twee belangrijke contactpersonen, omdat ze door een kort verblijf in Ambon respectievelijk Fakfak al iets van de wereld, ónze wereld, gezien hebben en als gids, tolk en bemiddelaar bij het contact met de bevolking voor de verdere openlegging van het Centrale Bergland van groot nut kunnen zijn.

Op de post spreekt niemand nog voldoende Ekarisch of Miganisch. Behalve een korte, door Van Eechoud opgestelde woordenlijst weten we niets van het Kapaoekoes en Miganisch af. Maar ik bezit in ieder geval een woordenlijst om met het leren van het Ekarisch en het Miganisch te starten.

Het is me verder na deze eerste kennismaking wel duidelijk geworden dat van een daadwerkelijk voeren van het bestuur zoals ik dat ken van Saparoea of West-Ceram, hier nog in geen jaren sprake kan zijn. Althans niet zolang we

nog vrijwel niets van dit volk en zijn cultuur af weten en door de taalbarrière nog maar weinig persoonlijk contact ermee hebben. In plaats van actief als bestuursambtenaar op te treden zal ik me voorlopig tevreden moeten stellen met de rol van toeschouwer van een levend en bewegend schouwspel dat zich afspeelt in het stenen tijdperk. Het lijkt me dat ik in dit stadium weinig meer kan doen dan mijn ogen de kost geven, mijn oren goed te luisteren leggen en zoveel mogelijk trachten contact met deze primitieve mensen te maken; om ze daarvoor beter te leren kennen, teneinde ook zelf beter begrepen te worden.

Daarbij moet bovendien scherp gelet worden op de even oude als scherpe, traditionele animositeit tussen Kapoekoes en Migani's. De Zonggonao's en Koberao's te Koegapa, drie uur lopen van de bestuurspost, die zich drie generaties geleden uit hun Miganistamland in Kapoekoegebied vestigden, worden door de Kapoekoes als indringers beschouwd, die hier niet thuishoren. Als gevolg van de vrees voor verdere gebiedspenetratie waren er al van oudsher geregeld oorlogen om grondkwesties tussen Koegapa en de grensnederzettingen van de Ekari's, Badawo en Timida. Het is dus wel zaak voor me zowel met de Kapoekoes als met hun traditionele vijanden, de Migani's, op goede voet te blijven en zo mogelijk de twee partijen wat dichter tot elkaar te brengen. Voor de verdere openlegging van het Centrale Bergland heb ik ze beiden nodig. Dat zal niet gemakkelijk zijn.

Het derde zorgenkind waarmee ik word geconfronteerd, is de bevoorrading van de bestuurspost, nog steeds als in Van Eechouds periode het grootste probleem van de post. Wanneer er niet voldoende voorraden vivres kunnen worden aangelegd, zal er van een verdere openlegging van het bergland als basis van een latere bestuursvoering nauwelijks sprake kunnen zijn. Door de moeilijke proviandering tijdens zijn verblijf hier is Van Eechouds exploratie slechts beperkt gebleven tot de onmiddellijke omgeving van de drie meren.

Vanaf het basiskamp te Orawja aan de Oetarivier – tot waar de goederen met prauwen van het kustplaatsje Oeta kunnen worden opgevoerd, hetgeen geen problemen oplevert – begint de tocht over land de bergen in naar de Wisselmeren. De opvoer naar de bestuurspost duurt met een mansvracht van 20 kg vivres, plus nog de eigen uitrusting van kleren, deken en kookgerei, acht dagen; de terugtocht zonder vracht en bergafwaarts vijf dagen. Aangezien de dragers voor de terugtocht ook van leeftocht voorzien moeten worden, bereiken van de 20 kg vivres in feite slechts 7 kg de post. Meer dan 20 kg nuttige last kunnen de dragers in dit zware bergterrein niet torsen. Op bevoorrading door vliegtuigen hoeft, na Van Eechouds trieste ervaring bij de oprichting van de post, niet gerekend te worden. We zullen het voorlopig moeten blijven doen met opvoer door dragers over land van Orawja naar het Pamiameet. De enige kans op een betere bevoorrading van de post lijkt me te liggen in het zoeken van een gemakkelijker beloofbare en kortere opvoerroute. Het is wel zeker dat de thans gebruikte weg niet het beste tracé is. Het is een route waarbij op sommige dagen niets anders gedaan wordt dan steeds maar klimmen en dalen, de hele dag door. Aan het eind van een marsdag is men niet meer dan 100 meter hoger gekomen. Er móet een beter tracé te vinden zijn. Het werd ook gevonden. Na anderhalf jaar kon door een gemakkelijker beloofbaar tracé de tocht van Orawja over de bergen naar Enarotali van acht tot vijf dagen worden teruggebracht en

de terugtocht van vijf dagen tot drie en een halve dag. Nog belangrijker is het te trachten dragers te vinden die niet van de op te voeren vivres meeëten, maar in hun eigen proviandering voorzien. Dat kan alleen door gebruik te maken van Bergpapoea's die zich voeden met de eigen bataten.

Het is een experiment, omdat het nog niet eerder geprobeerd is. Voor kaurischelpen doen Kapaoekoes veel, omdat kauri's vrouwen en varkens betekenen. Ik moet alleen oppassen de betaling met schelpen in de hand te houden om inflatie van het betaalmiddel te voorkomen. De kleine *Cypraea moneta*, kaurischelp, beheerst het hele leven van de Bergpapoea's. Hij is onontbeerlijk voor de bruidsprijs, om varkensfeesten te organiseren en varkens te kopen, om zich daarmee weer kaurischelpen te verwerven. Hij speelt een belangrijke rol bij de initiatierituelen, het regelen van oorlogs- en grondkwesties en magische praktijken. Als door een onverantwoorde import van kaurischelpen deze nagenoeg waardeloos zouden worden, zou er een chaotische toestand ontstaan en de Kapaoekoe een diep ongelukkig wezen worden.

Om die reden stuur ik een telegram naar de resident der Molukken om andere instanties dan het Binnenlands Bestuur te verbieden kaurischelpen in het Centrale Bergland in te voeren. Missie, zending, politie en andere organisaties dienen alleen via het bestuur kaurischelpen te betrekken. Gelukkig hebben we hier het voordeel dat de in het Wisselmerengebied ingevoerde kaurischelpen gebruikt kunnen worden in het overige bergland, waar nog geen bestuurs-, zendings- of missieposten zijn die schelpengeld onder de bevolking brengen. Tot nu toe – maar we zijn nog geen acht maanden in dit gebied – is de waarde van de kaurischelp om de Wisselmeren nog betrekkelijk constant gebleven, hoewel de bevolking al steeds meer onderscheid begint te maken tussen de eigen schelpen en de door het bestuur geïmporteerde.

Ik dacht die jaren meer in kaurischelpen dan in echt geld, omdat we aan de Wisselmeren niets konden beginnen met Nederlandsch-Indische zilveren guldens. Met kaurischelpen kon je alles doen en ik was er zuinig op, op het gierige af. Ik rantsoeneerde ze streng, tot ergernis van nogal wat zendings- en missiewerkers en mijn eigen veldpolitieagenten.

Ook buiten het bergland bleven de kaurischelpen me bezighouden. Ik zocht overal op de stranden naar kauri's, die ik dan zorgvuldig bewaarde als waren het zilveren guldens. Dat deed ik zelfs midden in de oorlog, toen ik tijdens een kort verblijf in Australië in Myer's Emporium – een groot warenhuis in Melbourne – kaurischelpen ontdekte en tot grote verbazing van de verkopers de hele voorraad opkocht en er zelfs nog bijbestelde. Voor mij waren de schelpen toen nog veel meer waard dan in vreedestijd, omdat door de oorlog de aanvoer van schelpen uit Ambon en Ceram was afgesneden.

's Avonds gebruik ik met dr. Eyma, die prettig gezelschap blijkt te zijn, in mijn eet-, zit-, slaap- en kantoorkamer – alles te zamen ineen – mijn eerste avondmaal aan de Wisselmeren, dat niet verschilt van het middagmaal: rijst met cornedbeef en Papoeaspinazie, maar in plaats van thee deze keer koffie.

Toch smaakt het me goed en als ik 's avonds in mijn slaapzak, bestaande uit een dichtgenaaide, wollen deken, kruip, komt een gevoel van dankbaarheid over me voor dit pioniersbestaan, hoe primitief het ook mag zijn.

Het is een uitnodiging en uitdaging tegelijk.

*Cypraea moneta, kaurischelpen, het geld
van de Bergpapoea's. Op de voorgrond een
deel der 'kadee', de bruidsprijs der Ekari's.*

De magie van exploreren

*'The explorer is the poet of action
and exploring is the poetry of deeds.'*

Wilhjalmur Stefansson

In één opzicht zal het Nieuw-Guinea van voor de laatste wereldoorlog no steeds weinig verschillen met de situatie in West-Irian van vandaag, namelijk dat iedere bestuursambtenaar tegelijk explorateur is. Grote delen van de bestuursressorten zijn ook nu nog in vele opzichten terra incognita, waarin no duizenden Papoea's leven die nog niet of nauwelijks door bestuurscontact be roerd zijn en die nog onder daadwerkelijk bestuur dienen te worden gebracht. Zo was het in januari 1939 in de onderafdeling Wisselmeren toen ik daar arri veerde en zo is het er nog steeds. Zo was het ook in de andere bestuursressor ten in Nieuw-Guinea. Besturen en exploreren, waarbij afhankelijk van de om standigheden het accent van de taak van de bestuursambtenaar lag op daad werkelijke bestuursvoering dan wel op exploreren. In het Centrale Hoogland van Nieuw-Guinea, waar pas acht maanden daarvoor de eerste bestuurspos was opgericht, lag de nadruk meer dan in andere bestuursressorten uiteraarc zeer sterk op exploratiewerk. Pioniersarbeid dus, waarbij op allerlei terrein on betreden paden moesten worden bewandeld om land en volk binnen het ge zichtsveld van de moderne wereld te brengen.

Belastinginning, rechtspraak aan de hand van het staatsblad, met de daarbij behorende, onontkoombare boei, en herendiensten waren hier toen voor de Bergpapoea's volkomen onbekende begrippen. Het was een totaal ander bestuur dan ik het ervaren had op Saparoea en Ceram. Maar dát was Nederlandsch-Indië. Dit was geen Indië. Dit was Nieuw-Guinea, waar het bestuur princi pieel anders was en besturen niet alleen een technische vaardigheid, maar vooral een menselijk probleem was, waarbij zaken niet alleen maar zaken waren, maar zaken vooral ménsen waren, vaak nog levend in het Neolithicum. Besturen in Nieuw-Guinea is vooral een zaak van het wekken van vertrouwen door het leg gen van persoonlijke contacten met mensen die naar de bestuursambtenaar kij ken voor leiding in een nieuwe wereld die voor hen werd geopend; van ver trouwen in de mensen uit die wereld; en van geloof in die nieuwe wereld zelf. In Nieuw-Guinea moet je om te kunnen besturen tot de bevolking gaan. In Indonesië komt de bevolking naar de bestuursambtenaar. Dat is het grote ver schil.

Zo ergens, dan kan men het in Nieuw-Guinea niet stellen zonder persoonlijke banden met de Papoea's, zoals ik vooral in de oorlogsjaren heb ondervonden. De hulp die de Bergpapoea's mij in die jaren in de strijd tegen de Japanners geschonken hebben, is geen steun geweest aan een officiële gezagsdrager van het Nederlandsch-Indische gouvernement die in nood zat, maar aan een per soonlijke vriend, aan een marodo mé, een waarachtige mens, zoals mijn vriend Weakebo, het grote Motéhoofd van Jaba, het zei. Hij stuurde me zelfs een zending van zijn kostbare kaurischelpen toen hij vernam dat onze voorraad kau ri's door de brand van mijn hut verloren was gegaan. Het was ook geen hulp

aan een officiële Nederlandse gezagsdrager, toen de als Bergpapoea – met penis-koker, draagnet en een met roet, vermengd met varkensvet, besmeurd gezicht – vermomde Menadonese politieagent Kaboeroean met een groep van vijftig met pijl en boog en speer bewapende Migani's de Japanners tegemoet trok om mij te bevrijden, omdat men bericht had gekregen dat ik in handen van de vijand was gevallen. Nee, het was om een vriend te redden. Persoonlijke banden zijn doorslaggevend bij het besturen in Nieuw-Guinea.

Een van de mooiste herinneringen aan mijn verblijf onder de Bergpapoea's is de vriendschap die je had boven ras en status uit. Je was er geen padoeka toean controleur (hooggestrengde heer), zoals op Saporoea en Ceram, of toean béba (grote heer), zoals op Biak. Er was geen officiële franje bij. Je was daar in de eerste jaren van de openlegging van het gebied rondom de Wisselmeren als bestuursambtenaar gewoon zo maar iemand, helemaal geen groot, blank opperhoofd, zoals het wel werd gefomantiseerd. De Kapaoekoes spraken me aan met kori (vriend), nori daba (beste vriend) of kontolulle (verbastering van controleur). Soalekigi noemde me mémoeroe (jongere broeder), amè of aligamè (vriend in de taal van de Migani's).

Nee, geen belangrijk hoofd, alleen maar een vriend, net als andere vrienden tegenover wie je volkomen onbevangen staat.

Ik herinner me nog heel goed hoe verbaasd ik was – ik voelde me misschien ook wel in mijn waardigheid aangetast – toen in de vroege ochtendzon, terwijl ik genoot van het uitzicht over het Paniaimeer, een slaperige, zojuist uit zijn hut gekropen Ekari langs kwam en zonder enige aanwijsbare reden heel ongegeneerd tegen het HPB Wisselmeren zei: 'Kontrolulle, aki kotti ibo.' (Controleur, je hebt een grote penis.) En vervolgens slaperig verder sjokte.

Door dat soort contacten kon je binnendringen in een wereld die anders voor je gesloten zou zijn gebleven. Hoe primitief deze Bergpapoea's ook waren, het waren mensen met een uitgesproken persoonlijkheid, die in staat waren tot hartverwarmende vriendschappen. Even warm als de hete, gepofte nota (zoete aardappelen) waarmee de oude Nawipatoemawaka, de vrouw van een van de hoofden van Enarotali, me in de oorlogsjaren iedere ochtend wekte, opdat ik me onzichtbaar zou maken voor de Japanse vliegtuigen, die de laatste maand voor de Japanse bezetting van de bestuurspost er nogal eens verkenningsvluchten boven maakten. Met een handjevol gepofte bataten stond ze iedere ochtend voor mijn bed: 'Sta op, kontrolulle, ga uit dit huis. Straks komen er misschien weer Japanse vliegtuigen over. Hier heb je warme nota.'

Het was iedere ochtend een bijna ontroerend tafereel het oude vrouwtje met de gepofte bataten in haar groezelige, gerimpelde, magere handen voor mijn bed te zien staan.

Eerlijk gezegd weet ik niet eens precies meer welke speciale verdiensten men de Bergpapoea op zijn credit kan schrijven. Hij staat me in elk geval voor de geest als een goede, trouwe vriend, goedlachs en met een open karakter. Ook al zou hij fouten en gebreken hebben gehad – en die zal hij best wel gehad hebben – hij zou me vanwege zijn warme hartelijkheid, zorgzaamheid en opgewektheid even lief zijn gebleven.

* * *

Besturen en exploreren onder Bergpapoea's. Wat houdt dat eigenlijk in?

In het algemeen is besturen alles doen wat nodig is binnen de grenzen van de wet en naar de maatstaf van de wet, redelijkheid en behoorlijkheid. In Nieuw-Guinea, waar de buitenposten – dat wilde voor de oorlog zeggen de bestuursposten buiten Ambon (de residentiehoofdplaats) en na 1945 die buiten Hollandia – altijd een tekort aan personeel hadden, en met name aan specialistisch, voor een bepaalde taak opgeleid personeel, was besturen inderdaad letterlijk alles zelf doen. Meer dan bijvoorbeeld op Java met zijn vele ambtenaren met speciaal toegewezen taken, waar de bestuursambtenaar vooral een coördinerende taak had tussen de diverse takken van overheidszorg, die om te kunnen functioneren afhankelijk waren van de medewerking van de bevolking en het om die reden niet konden stellen zonder het intermediair van het Binnenlands Bestuur. In Nieuw-Guinea was het besturen meer dan coördineren. Het was eigenlijk alles zelf doen, omdat er geen andere ambtenaren op de bestuurspost waren. Zo was je op een buitenpost in Nieuw-Guinea als bestuursambtenaar ook rechter, hoofd van de politie, inspecteur der belastingen en beheerder van 's lands kas. Als ik eraan terugdenk verbaas ik me er nog steeds over hoe in die jaren vlak na de oorlog de gouvernementskas van Biak met hoogst primitieve middelen bewaakt werd en er door mij zelfs nooit over gepekerd is daar bezwaar tegen te maken. Door de grote militaire bezetting had Biak een gouvernementskas van zo'n 6 miljoen gulden, die bij het HPB Biak berustte. De geldsafes en -kluis, voor een normale HPB-kas meer dan voldoende, waren dat bij lange na niet voor de berging van de vele geldkisten waarvoor ik verantwoordelijk was. Zo goed mogelijk werden de kostbare kisten door een hulppolitieagent bewaakt, die er overdag verveeld de wacht bij hield en er 's avonds, omdat we over te weinig politie beschikten, bovenop sliep. Niemand scheen het ongewoon te vinden, omdat het vanzelf sprak dat je er met de gebrekkige hulpmiddelen het beste van maakte. Niemand vond dat vreemd, behalve dan een ambtenaar van het departement van Financiën uit Batavia, die na twee jaar tijdens een bezoek tot de conclusie kwam dat het maar een hoogst vreemde en onhoudbare situatie was. Een op geldkisten slapende agent die gouvernementsgelden bewaakte! Het was een opluchting voor me dat hij het grootste deel van de kisten naar Hollandia liet verschepen, zodat de rest veilig in de kluis ondergebracht kon worden. Verder was je op de buitenposten fungerend notaris, vendumeester en waterstaatsambtenaar, belast met aanleg van en toezicht op huizen, wegen en bruggen. Op Biak was ik tevens dienstdoend havenmeester, die verondersteld werd zeeschepen door het voor de kust liggende koraalrif te kunnen loodsen. De Ambonese djoeragan (schipper) van het gewestelijk vaartuig, ons bestuursvaartuig van 30 ton, had er gelukkig meer verstand van dan ik. Het was op Biak, dat geheel gekerstend was, gewoonte dat je als bestuursambtenaar met Kerstmis of 's zondags op tournee gevraagd werd om na de goeroe ook een preek te houden. Ik had me erop voorbereid en een pasklare preek in het Maleis in mijn tourneeblik gereedliggen. Vanwege de variatie had ik de keus uit drie zelf opgemaakte preken. Op kleine bestuursposten in Nieuw-Guinea hing van de bestuursambtenaar dikwijls de elektriciteitsvoorziening af. Hij was vaak de enige die het lichtaggregaat aan de gang wist te houden en kon repareren. Na de oorlog kreeg hij er nog een functie bij: de distributie van vivres en voorraden, van rijst, drank en sigaretten

tot textiel en beha's toe.

Inderdaad, besturen in Nieuw-Guinea was letterlijk alles doen wat nodig was!

Maar besturen was in het gebied om de Wisselmeren vooral ook exploreren. Wat is exploreren eigenlijk?

Exploreren is zoeken en onderzoeken. Te weten komen wat er achter de bergen ligt, wie de bewoners van de valleien zijn. Wat hun zeden en gewoonten zijn. Waar de bronrivieren ontspringen. Hoe de waterscheiding loopt.

Exploreren in het gebied van de Wisselmeren was zuiver pionierswerk: het totaal onbekende tegemoet treden, het bewandelen van onbetreden paden, het ontdekken, verkennen en ontsluiten van onbekend terrein in letterlijke en figuurlijke zin.

Exploreren. In de hal van de bekende Amerikaanse Explorers Club, waarvan tal van beroemde explorateurs als Robert Peary, Charles Lindbergh, Jacques Piccard, de Amerikaanse ruimtevaarders, Richard Archbold en minder bekende pioniers lid zijn of waren (en waarvan ik sinds 1956 op uitnodiging lid ben), staan de woorden gebeiteld van de vermaarde IJslands-Amerikaanse poolreiziger Wilhjalmur Stefansson: 'The explorer is the poet of action and exploring is the poetry of deeds.'

Exploreren in Nieuw-Guinea door een bestuursambtenaar is vanwege de zeer speciale charme van zijn primitiviteit beleven van wat je ziet, hoort en ervaart. In onze wereld reis je eigenlijk niet echt meer in die zin dat je het geziene ook echt beleeft, er deel van uitmaakt en erbij betrokken bent.

In Nieuw-Guinea heb je de ruimte van de open vlerkprauw en de boomstamkano, van stranden, valleien en moerassen, van het vrije uitzicht vanaf een bergtop, niet bekend aan iemand anders dan alleen aan jou en slechts enkele anderen.

Er was een periode in Hollandia dat ik overwerkt was, last had van duizeligheid enzovoort. Om op te knappen besloot ik met vakantie te gaan, de KPM-boot naar Sarmi te nemen en de 330 kilometer te voet terug te gaan. Mijn collega's vroegen me of ik gek was toen ik het hun vertelde.

Ik had echter geen betere medicijn kunnen kiezen dan elf dagen lang 330 kilometer te voet langs de brede, kilometerslange stranden, met de westenwind in de rug, of over schaduwrijke paden onder de klapperbomen op de strandwal, van het ene dorp naar het volgende te lopen. Na een dag marcheren was ik al mijn misère kwijt. Die was er blijkbaar uitgezweet en in de hete Nieuw-Guineazon vervlogen. Je overnachtte in posthuizen of bij het dorps hoofd. Soms werd je bij aankomst in een dorp door een koor schoolkinderen met het *Wilhelmus* verwelkomd. Je liep in de gloeiende zon op het zandpad boven langs de strandwal, waarvan het zand zo'n hitte uitstraalde dat als je er met je blote voeten op stond zonder ze steeds te verplaatsen, je brandblaren aan je voetzolen kreeg. Ook gebeurde het dat je om acht uur 's ochtends in een dorp werd verwelkomd met een midden op een pleintje geplaatste tafel, afgedekt met een hagelwit kleed, met daarop een fles onversneden Bokma en twee glazen. Of ik zin had in een borrel, informeerde het dorps hoofd. Ook zelfgemaakte palmwijn werd je wel aangeboden, vooral 's avonds bij het dorps hoofd thuis, waarbij onder het licht van een klapperoliepitje de verhalen loskwamen. Over oeroude mythen, onder-

linge oorlogjes met de stammen die bovenstreams woonden en verhalen over de Japanners die hier in de oorlogsjaren gelegerd waren.

Was er geen pad, dan trok je op blote voeten langs de bij eb zeer brede stranden naar het oosten. Soms liep je 's nachts. Je begon met lopen direct nadat de vloed zijn hoogste stand had bereikt én het water begon te zakken. Dat liep het lichtst, aangezien het zand dan nog vochtig en stevig was, zodat je niet in mul zand wegzakte.

's Nachts lopen was heerlijk. Ik had een paar dagen vollemaan en het is luisterrijk in een tropennacht onder een flonkerende sterrenhemel met de westenwind in je rug de zonsopgang tegemoet te gaan. Alle zorgen en problemen vielen van je af als je in het oosten de donkere nachthemel langzaam lichter van kleur zag worden, van zwart-grijsig overgaand in rood, oranje, geel, totdat de gele bol van de zon boven zee oprees.

Bij het lichten van de dag trokken ook de zwermen kalongs (vliegende honden) huiswaarts, een imposant schouwspel van honderden grote, zwarte stippen, hoog aan de hemel, die in groepen overtrokken. Soms zag je een paar exemplaren op hun uitgespreide vleugels in zee dobberen en met de vloed naar het strand drijven. Die waren, volgens de Papoeadragers, per ongeluk in zee gedoken. Ze hadden in duikvlucht op het water drijvende vruchten trachten op te pikken, maar hun duik verkeerd berekend en waren in het water geploft.

Eens zag ik iets wat ik nooit eerder gezien had. Een met de vloed op het strand aangespoelde vliegende hond kroop met zijn vleugels het strand op naar een circa drie meter hoog boompje en trok zich met zijn bek en klauwen langs de dunne stam en zijtakken omhoog, tot hij het hoogste punt van de boom bereikt had. Daarop liet hij zich vallen om in een glijvlucht weer de lucht in te gaan.

Er waren dagmarsen bij van tien tot twaalf uur om de afstand tussen twee dorpen waar overnacht kon worden in één dag te overbruggen. Afwisseling was er voldoende. Zo vonden we onderweg op twee plaatsen in totaal 196 schildpadeieren, zo groot als pingpongballen. De nog betrekkelijk verse schildpadsporen verrieden de plaatsen waar de zachte, wat ingedeukte eieren diep onder het zand verborgen zaten. Ze zijn goed eetbaar en vooral voor de dragers, die uit het diepe binnenland van Sarmi afkomstig waren, vormden ze een speciale lekkernij en welkome aanvulling op het monotone dagelijkse menu.

Iedereen vloog eropaf om ze zo snel mogelijk op te graven. Als jonge honden gingen ze tekeer, waarbij het zand aan alle kanten opstootte. Dat wekte de ergernis van een van de mannen, die blijkbaar wel meer schildpadeieren had opgegraven en begreep dat met deze manier van graven veel eieren nooit gevonden zouden worden. 'Jullie stomme orang hoetan uit het binnenland,' schold hij zijn dorpsgenoten uit, 'jullie doen het helemaal verkeerd. Houd op.' Het klonk komisch dat te horen uit de mond van iemand die afkomstig was uit precies dezelfde hoetan, uit hetzelfde binnenland als de andere, verwoed gravende dorpsgenoten. Maar hij was meer aan de kust geweest en demonstreerde zijn stomme vrienden hoe het wel moest: een dunne, rechte tak of een lange bamboestok overal waar sporen te zien waren op diverse plaatsen ongeveer een halve meter diep in het zand prikken. Als je enige weerstand voelde, wist je dat er hoogstwaarschijnlijk eieren zaten en moest je pas graven. Even later was iedereen bezig in het zand te prikken, op zoek naar eieren. De eerste keer was

de buit 88 stuks; even later deden ze een recordvondst van 108.

Zo liepen we oostwaarts de zonsopgang tegemoet, terug naar Hollandia. Een kwestie van elf dagen marcheren en één dag rust. Toen ik na ruim 300 kilometer gebruid door zon en zee terug was, zei mijn chef: 'Kerel, wat zie jij er goed uit!' Dat klopte. Ik voelde me als herboren.

Pionieren, exploreren en besturen zijn de fasen van openlegging van een land als Nieuw-Guinea, die leiden tot de vestiging van het Nederlandse gezag, de Pax Neerlandica, inhoudende het brengen van orde, vrede en een hoger levenspeil. Besturen betekende opdrachten geven, met perintah aloes (zachte dwang) of met perintah keras (harde dwang). Maar bij exploreren had je niets te bevelen; daar ging het om het overreden van de mensen.

Aan het bestuursstadium waren we in 1939 aan de Wisselmeren nog lang niet toe. Het zou nog ruim vijftien jaar duren voordat daarmee een begin kon worden gemaakt.

In 1939 was het nog pioniers- en exploratiewerk in onbekend gebied, dat nog als een grote, witte plek op de landkaart stond. Aan de houding van de bevolking was duidelijk te merken in welke bestuursfase ze zich bevond. Het staat me nog altijd helder voor de geest hoe verbaasd mensen uit de kuststreken die een bezoek aan de Wisselmeren brachten, altijd waren over de houding van de Bergpapoea's tegenover Europeanen: openhartig, vrij in hun optreden en geen blad voor hun mond nemend. Volgens de gasten van de kust waren ze vrijpostig en oneerbiedig! In ieder geval heel anders dan wat men gewend was van de Kustpapoea's, die al vele jaren onder bestuur waren.

Tijdens expedities kwam dat verschil nog beter tot uiting. Voor mijn exploratietochten in het Centrale Bergland heb ik als dragers gebruik gemaakt van Papoea's van verschillende stammen, die kort, lang of nog in het geheel niet onder bestuursinvloed waren geweest. Dit was duidelijk te merken aan hun optreden in de jungle. Papoea's zingen 's avonds graag om het houtvuur in het bosbivak. Al gauw merkte je aan de manier waarop ze dit deden of ze uit bestuurd, semi-bestuurd of nog onbestuurd gebied kwamen. De Mimikanen van de zuidkust, die sinds 1928 onder invloed van bestuur en missie stonden, vroegen altijd eerst heel timide: 'Mogen we straks zingen?' De Aitinjo's van het bergland in de Vogelkop, die veel later, in 1935, onder bestuursinvloed waren gekomen, vroegen niets, maar zeiden eenvoudig: 'Toe, we gaan vanavond zingen.' En dan waren er de Ekari's en Migani's uit het Centrale Bergland, in 1939 nog geheel onbestuurd gebied. Die vroegen niets en zeiden ook niets, maar wekten je, alsof het de gewoonste zaak van de wereld was, midden in de nacht met gezang of met een kreet: 'Kontolulle, ik ga dood van de kou, geef me een deken.' Ze waren onbevangen, spontaan, vrij, niet geremd door regels, opgelegd door bestuur, zending of missie. Ze waren nog geheel zichzelf.

Als ik de openheid, de ongeremde spontaniteit van deze nog onbestuurde Bergpapoea's zag, en aan de kust de 'ik ben maar een Papoea'-houding van de onder bestuur gebrachte en sterk door de missie beïnvloede Mimikanen meemaakte, rees bij mij de vraag wat er ontbrak aan ons bestuur, de missie en de zending, waardoor er van het joie de vivre van Papoea's in bestuurd gebied nog maar zo weinig over was. En of de bevolking in de exploratieressorten, zoals het Wissel-

merengebied, eigenlijk niet veel gelukkiger was. Ik vroeg me dat ook af toen ik in 1961 mijn vriend Karel Gobai van de Wisselmeren in een ongemakkelijk zittende smoking op de openingsreceptie van de Nieuw-Guinea Raad ontmoette. In de oorlogsjaren was hij een van de leden van onze 'lijfgarde', een opgewekte Kapaoekoe, vol bruisende activiteit. Nu was hij lid van de zojuist opgerichte Nieuw-Guinea Raad. Er was niets overgebleven van zijn humor en levensblijheid uit de moeilijke oorlogsjaren in het Centrale Bergland. Het leek of hij niet meer dorst te lachen, vrijuit en hard, zoals ik van hem gewend was. Hij leek zich ook te schamen toen ik hem in zijn eigen taal, het Ekarisch van de Wisselmeren, aansprak in plaats van in het Maleis, de lingua franca in de bestuurde gebieden. Het Ekarisch scheen voor hem een primitieve, achterlijke taal te zijn geworden.

Ik ben blij aan de Wisselmeren niet bestuurd te hebben, alleen maar geëxploreerd. Inderdaad, exploreren is de 'poetry of deeds', de poëzie van het besturen; en besturen het harde proza.

Open, spontaan en ongeremd in hun houding waren ook de Dani's van de Baliemvallei. Jaren later, op zoek naar een geschikt terrein voor een door het gouvernement aan te leggen vliegveld voor de verdere openlegging van de vallei, kampeerde ik aan de oever van de Baliemrivier in het niemandsland tussen twee oorlogvoerende groepen. De rivier vormde de grens tussen de twee van oudsher vijandige partijen. Niemand van de partijen zou zich over de rivier wagen uit vrees voor de vijand. Het gebeurde echter soms dat enkele moedigen tegen de avond de rivier overzwommen om in het bivak handel te drijven. Men zette dan wel een wachtpost uit, die hoog in een casuarineboom geposteerd op de uitkijk stond. Wanneer men de zaak niet vertrouwde, zwom men de rivier weer over naar het eigen terrein. De uitkijkpost in de boom gunde zich dikwijls de tijd niet om naar beneden te klimmen, maar liet zich van zijn hoge post in de rivier ploffen om zich zo snel mogelijk in veiligheid te kunnen stellen. Op een nacht echter – het zal ongeveer drie uur zijn geweest – doken plotseling drie druipnatte Dani's in ons kamp op. Ze waren de rivier overgezwommen, niet om zoals gewoonlijk bataten te verkopen, maar uit nieuwsgierigheid, om zomaar een praatje te maken. 's Nachts in dit niemandsland komen was veiliger dan overdag. Een natte, van kou bibberende Dani zat gehurkt voor het luchtbed waarop ik sliep en begon een verhaal tegen me af te steken. Ik kende echter enkel een paar begroetingstermen van de Dani's en beantwoordde daarmee zijn verhaal, waarvan ik niets begrepen had, met het geheel onverwachte gevolg dat ik even later een natte Dani naast me onder de deken had. Hij had blijkbaar met zijn verhaal om een plekje gevraagd om zich in de koude bergnacht te verwarmen. Mijn twee begroetingstermen had hij kennelijk geïnterpreteerd als een uitnodiging zich onder mijn deken te mogen verwarmen. Het kostte me, aangezien ik de taal niet kende, heel wat moeite de man aan het verstand te brengen onder mijn deken vandaan te gaan. Een kaurischelp en een doosje lucifers om een vuurtje te maken brachten tenslotte uitkomst. Maar intussen waren mijn hoofdkussen, kaki shirt en broek waarin ik sliep, al zwart van het varkensvet met roet van zijn gezicht en bruin van zijn modderige benen geworden. Tegen het ochtendgloren dook het drietal, even vanzelfsprekend als ze waren gekomen, weer in de ijskoude rivier om zich aan de overkant op eigen terrein in

De Grote Vallei der Baliemrivier. Een oase van nederzettingen en uitgestrekte akkers, ruimte en licht, in het omringende ruige bergland.

veiligheid te stellen voor de vijand

In hetzelfde gebied werd ter gelegenheid van de komst van de eerste blanke vrouw in de vallei, de Amerikaanse zendelinge Darlene Rose, door het grote hoofd Oekoemhriek een varken geslacht en werden we – Darlene Rose, een paar Amerikaanse zendingen, twee politieambtenaren en ik – uitgenodigd om aan het varkensmaal aan te zitten. Mevrouw Rose en ik, die blijkbaar door Oekoemhriek als eregasten beschouwd werden, zaten naast onze gastheer, die elk van zijn gasten een in de smoorkuil gaar gestoomd stuk vlees gaf. Voor Darlene Rose en mij had Oekoemhriek het naar Danibegrippen beste deel van het dier gereserveerd: het 'zoet van het varken', zoals de Dani het vet ervan noemt. Hij maakte er met zijn groezelige handen bolletjes van, waarna hij elk bolletje vet over zijn harige dijen heen en weer rolde tot het een plat rolletje was geworden, dat hij Darlene en mij aanbood. Darlene Rose met haar jarenlange ervaring onder de Ekari's van de Wisselmeren at het vetrolletje laconiek op, waarna ik hetzelfde deed.

Terwijl de anderen smakelijk het vlees consumeerden, werden Darlene en ik die middag door Oekoemhriek onthaald op het vet. En dat was een hele eer, dat exotische hapje – een lekkernij was het zeer beslist niet – toebereid door het grote oorlogshoofd van Hitigima, Oekoemhriek. Een dergelijke 'delicatesse' is me daarna nooit meer voorgezet, zelfs niet op het jaarlijkse diner van de Explorers Club in New York, waar de leden op de aan het diner voorafgaande cocktailparty kennis konden maken met speciaal per vliegtuig uit diverse landen aangevoerde, zeer exclusieve gerechten.

In 1960 was ik in de gelegenheid tijdens een verblijf in New York in verband met een vergadering van de Verenigde Naties dat diner mee te maken. Op een lange tafel stonden allerlei exotische gerechten uit streken waar de leden geëxploreerd hadden. Als pièce de résistance fungeerde een geroosterde aap uit India. Voorts waren er een stuk gestoomde boa constrictor uit Brazilië, een kom met glibberige, gekookte schapeogen uit Libië, croquant geroosterde engelingen en vliegende mieren uit Maleisië (die ik al uit Nieuw-Guinea kende, ofschoon ze hier heel wat smakelijker waren toebereid). De Amerikaanse leden van de club bleken bepaald niet vies te zijn van de niet altijd direct tot proeven uitnodigende hapjes.

Ook de cocktails waren exotisch. Zo maakte ik daar kennis met een cocktail, genaamd Sting of a bastard, waarvan het recept door een lid van de club was meegenomen uit een of andere obscure bar in Caïro. Het was de meest kwaadaardige cocktail die ik ooit in mijn leven heb gedronken, deze 'steek van een schoft'!

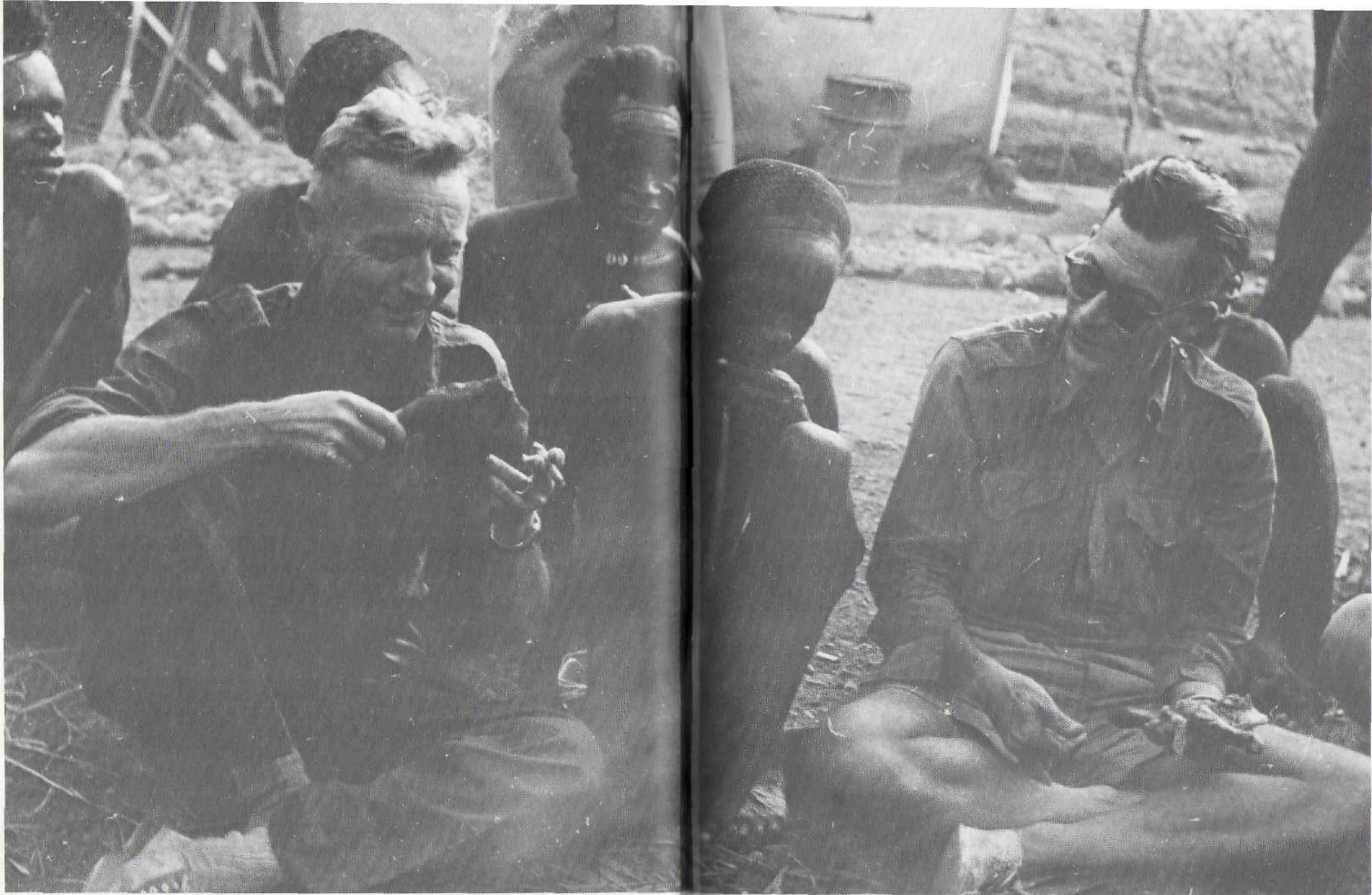
Exploreren. Aan het begin van deze eeuw was Nieuw-Guinea als het ware nog één grote, nagenoeg onaangesneden exploratietaart, klaar om het mes erin te zetten. Door bestuursexploratie sinds de eerste permanente vestigingen van het Nederlandse gezag aan het eind van de vorige eeuw, door de stelselmatige militaire exploratie van 1907 tot 1915, en door een aantal wetenschappelijke expedities waren in de loop der jaren belangrijke stukken van die taart afgesneden en restte ons in 1939 aan nog onverkend terrein eigenlijk alleen nog het fraai en hoog opgemaakte, maar zeer moeilijk te verteren middenstuk van de

taart, namelijk het onbekende gebied in het Centrale Bergland tussen de noordelijke en zuidelijke keten van het Nassaugebergte. Van de zojuist ontdekte Wisselmeren tot de 141ste meridiaan, de grens van het Nederlandse territorium, een afstand van ruim 500 kilometer hemelsbreed, was het volstrekt onbekend, nog nooit betreden gebied. Een langgerekte, witte plek op de kaart van Nieuw-Guinea, waarop stond 'Onverkend terrein' en waarvan alleen bekend was dat de in 1938 door de Amerikaanse expeditie van Archbold ontdekte Grote Vallei van de Baliemrivier en de in 1921 door de expeditie van Van Overeem en Kremer ontdekte Swartvallei dichtbevolkt waren. De Amerikaanse expeditie onder Stirling van 1926, die via de Boven-Rouffaer tot aan de heuvels aan de voet van het Centrale Hoogland was doorgedrongen, had ook Bergpapoea's aangetroffen. Maar wat er verder nog precies tussen de Wisselmeren en de Baliem was en leefde, was totaal onbekend. Een grote, witte plek op de kaart, ten oosten van de Wisselmeren, met onbekende bergen, valleien, rivieren, waterscheidingen en met, naar verwacht mocht worden, onbekende stammen Bergpapoea's.

Voor de openlegging van het Centrale Bergland dien ik me vooral te richten op het oostelijk van de Wisselmeren gelegen terra incognita. Daar kunnen grote bevolkingsconcentraties verwacht worden. Dat is het primaire doel van de bestuursexploratie: het vaststellen van deze concentratie in de witte plekken op de kaart, het openleggen van die gebieden om er bestuursposten te vestigen, zoals dat in 1938 door Van Eechoud in het Wisselmerengebied was gedaan.

Het is volgens de verhalen van de Bergpapoea's het gebied waar zich de zoutbronnen bevinden. Maar wáár precies weten we niet. Geen blanke heeft de vindplaatsen van het zout ooit met eigen ogen aanschouwd. De instructie van de resident van de Molukken aan Van Eechoud voor de exploratie van de Wisselmeren bevatte onder meer de opdracht deze zoutbronnen te ontdekken: 'Hij onderzoekte hoeveel zoutbronnen er zijn, alsmede hoeveel zout deze kunnen leveren.' Van Eechoud heeft die bronnen nooit ontdekt, daar zijn exploratie door moeilijkheden met de opvoer van vivres beperkt moest blijven tot de onmiddellijke omgeving van de drie Wisselmeren. En daar lagen de veelbesproken en gezochte bronnen niet. Het was overigens puur geluk dat ik een maand later op mijn eerste expeditie in het Centrale Bergland op die bronnen stuitte, en wel aan de andere kant van de oostelijke waterscheiding van de Wisselmeren in het dal van de Kemaboerivier. Daar lag het centrum van de bronnen, tussen de Wisselmeren en de Baliemvallei.

De voorraad vivres op de bestuurspost is, doordat begin december een water-vliegtuig van de Marine-Luchtvaartdienst enkele vluchten voor de opvoer van voorraden naar de meren heeft gemaakt, voldoende om een tocht van een maand naar het oosten over de waterscheiding te maken. Naar het gebied waarover verhalen de rondes doen betreffende de geheimzinnige Amakoeloes, over wie de expeditie van Bijlmer in 1936 in het Charles Louisgebergte voor het eerst sprak. Over Papoea's die blank waren en een staart zouden hebben. En waar een groot water zou zijn, zoals de zee aan de kust bij Mimika. Bij mijn afscheid in Ambon van resident Jansen had deze reeds verzocht na te gaan wat er allemaal waar was van de vreemde verhalen over blanke pygmeeën die een staart zouden bezitten.

Dát was leven! Exploreren. Ergens in de Baliemvallei met commissaris van politie Van der Lely (links op de foto) op zoek naar een voor de aanleg van een vliegveld geschikt terrein.

De tocht naar het oostelijke terra incognita zal tevens moeten dienen om de beste toegangsweg te vinden voor een expeditie van het Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap uit Nederland, die in de tweede helft van het jaar het nog onbekende gebied tussen de Wisselmeren en de Boven-Rouffaer (dat in 1926 door de Stirlingexpeditie vanuit de Mamberamorivier was bereikt) zal verkennen.

Het is een gebied dat me sterk intrigeert door zijn onbekendheid en door het geheimzinnige waas dat er door de verhalen over hangt.

Ik maak me gereed voor de tocht naar het onbekende oosten, naar de oostelijke waterscheiding van de Wisselmeren, waarachter het avontuur lokt, dat me Kiplings klassieke strofen uit zijn *The Explorer* in herinnering brengt:

*'Something hidden. Go and find it. Go and look behind the Ranges.
Something lost behind the Ranges Lost and waiting for you. Go!'*

Mijn doel wordt gevormd door zoutbronnen, de route van de zouthandel, pygmeeën en blanke Bergpapoea's met een staart. Als ze bestaan.

Om te kunnen starten, moeten echter eerst nog voorraden worden opgevoerd van het basiskamp te Orawja, twee tot vier dagen roeien (afhankelijk van de regenval) van het kustplaatsje Oeta, waar de witte boot uit Ambon de voor de Wisselmeren bestemde voorraden aan wal zet.

In die tussentijd heb ik gelegenheid nog enkele korte tournees te maken in het merengebied om me te oriënteren op de bergbevolking, het zware bergterrein en de laagveenmoerassen, die een aparte looptechniek vereisen om erdoorheen te komen.

Nieuw-Guinea is berucht om zijn modder en muskieten, maar dat er zelfs op de toppen van de bergkammen zoveel modder te vinden is, had ik niet verwacht. En muskieten zijn zelfs op deze grote hoogte op sommige plaatsen aan de Wisselmeren – onder andere op het eilandje Majaré midden in het Paniaimeer – ook nog in aanzienlijke mate aanwezig. Gelukkig zijn het geen anofelinen, malaria-muskieten, maar onschuldige culexsoorten. Onschuldig, hoewel ze energiek steken.

Sitanala, de hulpbestuursassistent die belast is met de bevolkingsregistratie, vertrekt over een paar dagen naar de Kotomoma- of Obanovallei in de zuidwesthoek van het Paniaimeer. Dit is een goede gelegenheid voor een nadere kennismaking met de bevolking van de vallei, waar dr. Cator, de assistent-resident uit Fakfak, bij zijn bezoek aan het merengebied in december 1937 – en later eveneens Van Eechoud – zeer koel ontvangen is. Dit in tegenstelling tot de andere streken om de meren.

Vele jaren later zou pas blijken hoe vijandig de bevolking van de Obanovallei soms kon zijn. In 1956 was dit de haard van een felle opstand tegen alle 'Soerabajamensen', die enkele maanden duurde. In de Obanovallei werden de goeroes van zending en missie, benevens hun vrouwen en kinderen, door de verbiterde bevolking doodgepijld. De Biakse politieagent die het zendingsvliegtuigje bewaakte, werd gedood en het vliegtuig vernield. Woningen van goeroes, kerken en scholen werden verbrand.

Samen met de botanicus dr. Eyma en Sitanala zal ik de tocht maken die me de gelegenheid moet bieden iets meer van de zuidelijke oever van het Paniai- en Tagemeer aan de weet te komen.

Voor de overtocht naar Kotodidè, de Obanovallei, wordt gebruik gemaakt van de dubbele vlerkprauw waarover het bestuur beschikt en die het lichtst te roeien is. Een buitenboordmotor bezit de bestuurspost niet. Het is acht uur roeien naar Kotodidè. De logge, uitgeholde boomstamkano's van de Ekari's, met hun plat afgekapte voor- en achtersteven zonder enige stroomlijn, zijn te zwaar en schieten niet snel genoeg op, vooral als ze door de mannelijke Ekari's moeten worden geroeid.

Roeien is hier vrouwenarbeid en dus niets voor de heren der schepping, die zich laten roeien. Mannen lopen met pijl en boog, vrouwen met peddels. Zie je – wat ik slechts een heel enkele keer heb waargenomen – een man geregeld met peddels lopen en nooit pijl en boog dragen, dan staat hij bij de bevolking bekend als verwijfd en zonderling, zo niet als homofiel.

Een bezwaar van de prauwen van de Bergpapoea's is dat ze te smal zijn voor Europese heupen, zodat wij niet in de uitgeholde boomstam kunnen zitten, maar op de rand van de wankele boomstamkano moeten balanceren om hem niet te laten kantelen, hetgeen vooral in het begin de nodige oefening vereist. Een ander groot nadeel van deze logge prauwen op het Paniaimeer is, dat het meeste hout op deze grote hoogte een hoger soortelijk gewicht heeft dan water en de prauwen bij vollopen onmiddellijk zinken. Onder de vrouwen die de kreeftenvangst verzorgen, vallen nogal eens slachtoffers, daar de prauwen bij de gevreesde pittu, de noordwestenwind met zijn vinnige, witgekuifde, kort op elkaar volgende golfslagen, snel vollopen en als een baksteen zinken.

Bij het vertrek in de weldadige hoogtezoon van de vroege ochtenduren genieten we van een machtig uitzicht over het glinsterende, spiegelgladde, honderd achtentwintig vierkante kilometer metende wateroppervlak, omgeven door een ring van bergketens. Aan de zuidkant ervan ligt, hoog torenend boven de omgeving, de 3225 meter hoge kolos Dejai, van de top waarvan, naar men zegt, de Mimikakust en de Arafoerazee te zien zijn. In het westen bevinden zich de grillige vormen van het woeste, bijna vierduizend meter hoge Weylandgebergte, met daarin de gemakkelijk te herkennen dubbeltop, die door de verkenners van de militaire exploratie van 1907 tot 1915 de Twee Gebroeders werd gedoopt. In de noordwesthoek ligt de opvallend lage Dejatapas, slechts een kleine dertig meter boven het meerniveau gelegen, zó laag dat wel verondersteld wordt dat het meer oorspronkelijk door de noordwesthoek naar de noordkust afwaterde. Nu vloeit het meer naar de zuidkust af. In de zuidoosthoek breekt de Jawerivier met een diep ingesneden dal door de zuidelijke hoofdketen.

In het noorden en oosten vindt men de uitgestrekte, diep landinwaarts schietende, groene moerasvlakten. In de noordoostelijke bergketen is een zadel te zien, dat wijst op een toegangsweg tot het oostelijke terra incognita.

Het is vroeg in de ochtend. In de stralende ochtendzon lijkt alles ongekend vriendelijk en vredig. Op het meer bevinden zich tientallen prauwen, die voor de kreeftenvangst uitvaren. Behalve een kleine meervalsoort, die in de afwatering van het Paniaimeer voorkomt, zijn er geen vissen in de Wisselmeren.

Met de als brede, uitgeslagen vleugels boven op de uitgeholde boomstam gelegde, ovaalvormige netten van ongeveer twee bij vier meter roeien de vrouwen naar de plaatsen waar de kreeften zich ophouden. De prauwen vormen een drijvend miniatuurhuishouden: de vrouwen stoken er een vuurtje in om bataten te poffen, voor zichzelf en de kinderen die men bij zich heeft. Het is een fascinerend tafereel van alle kanten de prauwen, met een eruit opstijgende rookpluim als van kleine stoombootjes, naar de kreeftengronden te zien varen. Overal op het meer zijn nu vrouwen in groepjes bijeen. Ik telde eens honderd twaalf prauwen bij elkaar, die bij de monding van de Ararivier bezig waren met de vangst.

Als je bij de vrouwen naar de vangst informeert, krijg je steevast te horen: 'Oedi beo' (We hebben geen kreeft), alsof ze bang zijn dat die in beslag genomen zal worden. Kreeft is een van de schaarse bronnen van dierlijk eiwit, dat de vrouwen liefst helemaal voor zich en hun gezinnen houden. Bovendien moeten ze ervoor zorgen met voldoende oedi voor de mannen thuis te komen. Het is geen uitzondering dat een vrouw bij thuiskomst een aframmeling met een stuk hout van haar man krijgt omdat ze te weinig kreeft heeft gevangen en hij haar ervan verdenkt een deel van de vangst zelf al in de prauw opgegeten te hebben. Dat kwam op de bestuurspost nogal eens voor.

Van de zuidoosthoek van het meer in noordwestelijke richting over het bijna achttien kilometer lange wateroppervlak kijkend, maak ik voor het eerst kennis met de vreemde luchtspiegelingen die hier met zonnig weer in de vroege ochtenduren of tegen de avondschemering voorkomen. Op de in de stralende zon glinsterende meerspiegel lijkt het op een afstand of de prauwen als gevolg van een bepaalde lichtreflectie niet óp het water liggen, maar een stuk bóven het meeroppervlak zweven. Het doet denken aan een fata morgana. Tegen de avondschemering is er dezelfde luchtspiegeling in de zuidoosthoek van het meer. Het is een onwezenlijk iets, dat vooral in het schemerduister iets onbehaaglijks, haast spookachtigs heeft.

De Ekari's brengen het verschijnsel in verband met de Mado, de meest gevreesde watergeest, aan wie de dood van drenkelingen wordt toegeschreven. Ook de Ambonese veldpolitieagenten hebben er een heilige angst voor. Zo werd op een avond even na zonsondergang de avondstilte op de bestuurspost verbroken door de knal van een gewerschot, komend uit de zuidoosthoek van het meer; daarna viel nog een schot, nóg een en nóg een vierde. In totaal klonken zeven schoten. De bestuursprauw werd erheen gezonden om te zien wat er aan de hand was en ontmoette de Ambonese politieagent die er 's middags met een paar strapans (gestraften) op uitgestuurd was om van het prauwbivak Keniapa de diezelfde dag van de kust gearriveerde voorraden naar Enarotali te vervoeren. Onder de grootste opwinding vertelde de politieman (hij en de strapans durfden een eed te doen op de waarheid van het verhaal) dat, toen ze bij de plaats voeren waar enkele weken tevoren dokter Adang Roushdy en een Aitinjo waren verdronken, een grote prauw met een vuur erin vanuit de verte regelrecht op hen aanvoer. Ze waren ervan overtuigd dat het een spookprauw was, want niet alleen werd deze verlicht door een groot vuur in de prauw, maar bovendien zweefde die een eind bóven het water. In doodsangst schoot de agent, maar de zwevende prauw kwam steeds dichterbij. Zevenmaal schoot hij zonder enige uitwerking, totdat

na het zevende schot de prauw op ongeveer dertig meter afstand plotseling verdween.

De Menadonese hoofdposthuiscommandant Gimon gromde: 'Zeven patronen is zevenmaal drieëntwintig cent, is gelijk aan honderd eenenzestig centen verspild aan geesten! Hoe moet ik dit in mijn maandverslag verantwoorden? Dat gelooft de commissaris in Ambon nooit!'

Van de bestuurspost naar het westen roeiend passeren we eerst de trechtervormige afwatering van het Paniaimeer, die hier door de zuidelijke keten breekt. Dan varen we langs steile, kale kalkoevers, waar de Bergpapoea nog kans ziet tussen rotsblokken en stenen batatentuintjes aan te leggen om zich in het leven te houden. Elk enigszins bruikbaar stukje grond, soms op hellingen van meer dan 45 graden, wordt benut om er voedsel op te verbouwen. De Ekari moet hier hard voor zijn bestaan vechten. Aan de kust groeit de sago in het wild en zijn er klapperbomen in overvloed. Hier echter heeft de Schepper de Bergpapoea niets gratis te eten gegeven. Hier groeit niets uit zichzelf.

We varen langs rotsspelonken en inhammen met stukjes wit strand aan de steile rotsoever, waar Ekarivrouwen in de dobberende prauwen hun nota en oedi poffen. Uit de prauwen stijgt zoals steeds een rookpluim op. Men is bezig het ontbijt klaar te maken. Een vredig tafereel, waarvan een bijzondere beking uitgaat. Kalkrotseilandjes, begroeid met ragfijne naaldbomen, die laag over het water hangen, geven het geheel een schilderachtig aanzien; net een fijn gepenseeld Japans schilderijtje.

We roeien het pittoreske verbindingsriviertje tussen het Paniai- en Tagemeer op, om de ondergrondse afwatering van het zeven meter hoger gelegen Tagemeer, het kleinste van de drie Wisselmeren, ongeveer een achtste in oppervlakte van het Paniaimeer, te bezichtigen. De casuarinebomen laten hun lange naalden tot bijna op het kristalheldere, snel stromende riviertje met zijn bodem van wit zand afhangen. Het Tigimeer in het zuiden heeft ook een ondergrondse afwatering. Alleen het Paniaimeer breekt zich bovengronds een weg door de zuidelijke keten van het Nassagebergte naar de Arafoerazee.

Door de poreuze kalkrotsen perst het water van het Tagemeer zich massaal een weg naar buiten, waardoor het korte verbindingsriviertje toch nog een behoorlijke stroomsnelheid heeft. Er groeien hier veel boom- en aardorchideeën, venusschoentjes en allerlei andere bloemen en planten. Dr. Eyma verzamelt hier vele exemplaren voor zijn botanische collectie ten behoeve van 's Lands Plantentuin in Buitenzorg. Boven op de afwatering hebben we een mooi uitzicht op het door kalkheuvels met dolinen omringde Tagemeer, met aan de oost- en westzijde kleine uitsparingen van vlakten, waarin tuinen en hutten zichtbaar zijn.

De zuidelijke oever van het Paniaimeer bestaat verder uit een kust van ver in het meer uitlopende landtongen met kleine vlakten daartussen. Kotodidè, of de Obanovallei in de zuidwesthoek van het meer, waar we in de late namiddag arriveren, is er één van. Evenals alle vlakke gedeelten van het Centrale Bergland is deze met rietbossen bedekte vallei moerassig. Ze strekt zich acht kilometer diep landinwaarts uit tot de Ouriaidimipas in het zuiden, waar over de 2300 meter hoge pas over een kilometerslang knuppelpad prauwen uit de Kamoevlakte in het zuiden naar het Paniaimeer gesleept worden. Rondom het Paniaimeer staan

Foto boven: op het meer bevinden zich tientallen prauwen die voor de kreeftenvangst uitvaren.

Foto onder: het vangen van kreeften is vrouwenarbeid.

niet meer genoeg bomen die geschikt zijn voor het vervaardigen van prauwen. In de Kamoevlakte zijn die nog wel te vinden. De bomen worden daar gekapt, en de prauwen over de Ouriaidimipas naar het meer gesleept. Door de zware, vier tot zes meter lange en 200 kilo wegende prauwen is dit een vermoeiend karwei, dat verscheidene weken in beslag neemt.

Het prauwenpad van anderhalf tot vijf meter breed is belegd met boomstammestjes, die in de lengterichting geplaatst zijn. Daarover wordt de gereedgekomen prauw door een groep van ongeveer twintig man met rotankabels over de bergpas gesleept.

De bevolkingsregistratie in de Obanovallei gaat zeer moeizaam. De bevolking is weinig coöperatief, maar . . . ook wij maken het haar niet gemakkelijk, daar geen van ons de taal voldoende beheerst. De gegevens zijn daardoor ook weinig betrouwbaar. Toen we het Ekarisch later beter leerden kennen, bleek dat ook wel. Van de namen bijvoorbeeld bleek niet veel te kloppen, omdat ons toen nog niet bekend was dat je een Ekari nooit rechtstreeks naar zijn naam moet vragen, maar die alleen via een derde persoon aan de weet kan komen. Ze hadden daarom maar wat gezegd om de enquêteur tevreden te stellen! Zo bleken mensen in de bevolkingsregisters van Kotodidè te boek te staan als Eka beo (Ik heb geen naam), Joekoema katera (Ik heb het je net gezegd) of Mana jaikai (Hou op met praten). Er waren meer van dit soort nietszeggende 'namen', waarmee de bevolking ons bezwendeld had.

Hoewel niet uitgesproken vijandig, blijkt de bevolking wel schuw en gespannen. Ik weet niet waardoor. Je merkt het aan het steeds maar in kringen om ons heen lopen. In de regel begint dat met een of twee personen die steeds maar om je heen draaien. Na enige tijd is dat duo uitgegroeid tot een groep van twintig, die volstrekt zwijgend daarmee doorgaat. Een nogal enerverende zaak als je het niet eerder hebt meegemaakt en de betekenis niet kent van het maken van deze cirkels, waarvan de bedoeling is de magische kracht die iedere mens uitstraalt te neutraliseren, zodat deze geen kwaad meer kan doen. Hetzelfde bereik je door over iemand heen te springen. Haasje-over springen is daarom bij de Bergpapoea's absoluut taboe. Ik maakte het in Enarotali mee dat de Ambonese goeroe van de beschavingsschool van de Amerikaanse zending er goed aan dacht te doen zijn leerlingen tijdens het speelkwartier die sport te leren, wat echter tot zijn verbazing en schrik groot tumult en protesten van de leerlingen én de ouders – en bovendien een schoolstaking van twee weken! – tot gevolg had. Met wat kaurischelpen en beloften dergelijke gevaarlijke spelletjes voortaan achterwege te laten, kon ik de ouders overhalen hun kinderen weer naar school te sturen. Ook door onder een boog of poort te lopen kun je je magische kracht verliezen, zodat je machteloos bent tegen kerotai, de gevreesde zwarte magie, van anderen. Erepoorten, die doorgaans bij een officieel bezoek van het gewestelijk bestuurshoofd aan een buitenpost aan de kust worden opgericht, zag je in Enarotali niet. Hadden enthousiaste goeroes die ongevraagd toch gebouwd, dan liepen de Ekari's er heel voorzichtig omheen.

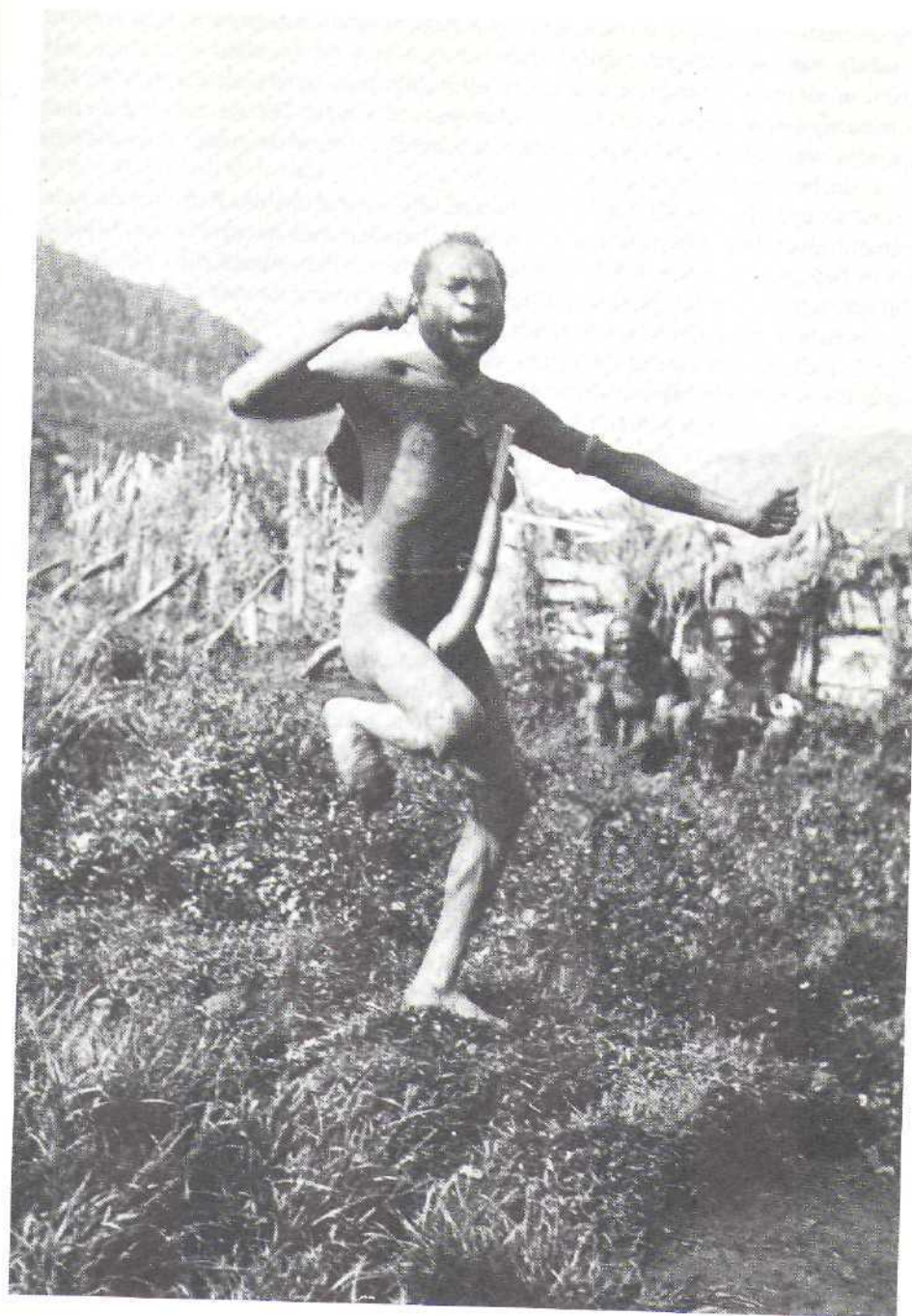
Tijdens een tocht met Ekari's langs het opvoerpad van de kust naar de Wisselmeren maakte ik het eens mee dat een van de Ekaridragers zich plotseling herinnerde dat hij ongeveer een uur tevoren onder twee half omgevallen, tegen elkaar leunende bomen – die als zodanig een natuurlijke poort vormden – door

was gelopen. Niemand had er aandacht aan geschonken. Maar Bowaditoema herinnerde het zich opeens tot zijn grote schrik, legde zijn vracht neer, liep een uur terug naar de beide bomen, ging weer onder de boog door, maar ditmaal van de andere kant, liep daarna om de boog heen, en vervolgde tenslotte opgelucht zijn weg tot hij ons weer had ingehaald.

Het draaien van die magische cirkels heb ik onder de Ekari's vaak meegemaakt als ze zich niet helemaal op hun gemak voelden. Je kunt dan de groep maar het beste gewoon haar gang laten gaan. Om de mensen wat op hun gemak te stellen, trok ik dan midden in de groep mijn shirt soms uit, hetgeen de aandacht afleidde, of mijn schoenen en sokken, om te laten zien dat ik net als zij gewone voeten met vijf tenen had. Ik was echt geen geest om bang van te zijn. Ook probeerde ik wel eens de magische kring te doorbreken door op mijn beurt kringen om hén te draaien. Ze stopten dan, maar zo'n tegenoffensief maakte ze wel extra nerveus.

Voor het eerst zag ik hier ook de wainai of waina, de vooral onder de Ekari's veel voorkomende driftdans. De aanleiding was een geschil om kaurischelpen. Een van de mannen wond zich daar zo over op dat hij de waina ging dansen. Al stampvoetend met de hakken op de kleiachtige bodem en in een enigszins gebogen houding pijl en boog in de hand houdend als wilde hij de pijl afschieten, daarbij af en toe de pijl en boog op een van de omstanders richtend om zijn argumenten kracht bij te zetten, draafde de opgewonden man heen en weer, daarbij al maar verwensingen of bedreigingen schreeuwend. Dikwijls rammelt hij dan ook nog met de bundel pijlen om het geheel nóg agressiever te doen zijn. Soms breekt hij zijn eigen peniskoker af om zijn woede te luchten. De waina lijkt op het eerste gezicht gevaarlijker dan hij in wezen is. Het is een demonstratie van drift om de argumenten extra kracht bij te zetten. Hij is echter ongevaarlijk. De omstanders kijken rustig toe tot de man is uitgeraasd en zich weer rustig bij de anderen heeft gevoegd, blij dat hij zijn emoties weer de baas is. Het beeld is voor een vreemdeling echter wel angstaanjagend, vooral wanneer er een paar mannen met de waina bezig zijn en de lucht vervuld is van het geluid van stampvoeten, gerammel met de bundels pijlen en geschreeuw.

Dat ondervond later de politiecommandant van het dekkingsdetachement van de expeditie van het Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap in 1939 ook. Deze vloerde, tot stomme verbazing van de betrokkene, met een judoworp een man die aan het wainaien was. De arme kerel begreep er natuurlijk niets van, want hij had juist ten gunste van het bestuur gewainaid! Ik was toen net teruggekeerd van een bezoek aan de Kèbovlakte, waar de bestuurs-assistent Sitanala en de twee mantri-topografen van de KNAG-expeditie bij het zoeken naar geschikte triangulatiepunten door de vijandige bevolking waren verjaagd. Ook mij was het niet gelukt om vriendschappelijk contact met de bevolking te maken. Ik werd er opgewacht door een opgewonden troep, die ons toeriep niet verder hun grondgebied te betreden. Om hun dreigement kracht bij te zetten, schoten ze vanuit het hoge riet pijlen over ons heen. Kennelijk waren die als waarschuwingsschoten bedoeld, want ze vlogen hoog over ons heen. Om de zaak niet te forceren en het werk van de expeditie niet in gevaar te brengen door gebruik te maken van onze vuurwapens, trok ik me met mijn mensen terug.

Stampvoetend en schreeuwend danst hij de 'waina', de drijtdans der Ekarl's, om z'n emoties te luchten.

Op de bestuurspost was de bevolking van Enarotali uitermate verbolgen over de houding van de Kèbobevolking. Dèrèmo, een van de hoofden van Enarotali, wond er zich erg over op en gaf daaraan uiting door de waina, waarbij de Kèbomensen werden uitgemaakt voor alles wat lelijk was. Tot een nerveuze commissaris en politie, die niets van het onschuldige ritueel begreep, hem vloerde en in de roeien wilde slaan . . .

Op de terugtocht van de registratietournee blijven we, om dr. Eyma in de gelegenheid te stellen botanisch materiaal te verzamelen, een nacht over op Majaré, het in het meer gelegen, vijftig meter hoge eilandje. Het eilandje is onbewoond. Het wemelt er van de muskieten; dat is iets ongewoons, omdat die aan de meren, evenmin als in de laagveenmoerassen voorkomen.

Van het eiland zien we in de verte, als een moderne enclave in het stenen tijdperk, de grijze gebouwen van de tegen de groene heuvels gebouwde bestuurspost, waaruit 's avonds het helwitte licht van de Petromaxlampen straalt als enig lichtpunt in een Egyptische duisternis. Voor de primitieve mens, in een uitgeholde boomstam op het meer peddelend, moet dat toch wel een intrigerende zaak zijn.

De volgende dag roeien we verder. Als we vertrekken, is het rustig weer, maar tegen een uur of elf komt de beruchte pittig uit het noordwesten aanstormende, die met zijn vinnige, korte, snel op elkaar volgende golven de logge, laag op het water liggende boomstamkano's in een ommezien laat vollopen. Overal op het meer zien we witgekopte golven. De naar oedi vissende vrouwen haasten zich zo snel mogelijk aan wal te gaan. Overal zien we prauwen zich naar de oever spoeden om zich in de beschutte inhammen en rotsspelonken in veiligheid te stellen. Dat doen wij ook, want als de prauwen verdwijnen, is het op het meer niet veilig. De zwaarbeladen dubbele vlerkprauw schiet echter niet hard op en tien meter van de oever slaat ze door snel op elkaar volgende, korte golfslagen vol en zitten of liggen we met zijn allen in het water. De prauw blijft echter op haar vlerken drijven, met boven op de tourneeblikken dr. Eyma zittend als op een troon. Zwemmend trekken we de prauw naar de kant, waar al heel wat Ekarivrouwen een veilige schuilplaats tegen de harde noordwestenwind gevonden hebben. Mijn fototoestel ben ik helaas kwijt. Het was mijn eerste. Het tweede, een Rolleicord, zou ik jaren later in de oorlog in de Boven-Rouffaer verliezen. Met fototoestellen heb ik in het Centrale Bergland nooit veel geluk gehad.

Er zit voor ons, net als voor de Ekarivrouwen, niets anders op dan in de kou te wachten tot de wind zal gaan liggen. Tegen de schemering is het zover dat de eerste prauwen zich weer op het meer wagen, een teken dat het daar weer veilig is. Een uur later ben ik thuis, veilig, warm en voldaan over mijn eerste tournee in het bergland.

Ik heb iets geproefd van het leven van mensen in het Neolithicum, iets gezien van de harde wereld waarin ze zich moeten zien te handhaven.

20 februari 1939: een maand geleden arriveerde ik aan de Wisselmeren, en vandaag vertrek ik voor mijn eerste expeditie naar de grote, witte plek op de landkaart van Nieuw-Guinea, waarop staat 'Onverkend terrein', over de oostelijke waterscheiding het onbekende tegemoet. Onbetreden gebied, maar ook

vanuit de lucht nog niet eerder verkend.

Het bestuur werkte in de eerste jaren van de openlegging van het Centrale Bergland met zeer primitieve hulpmiddelen. Het is nu, zoveel jaren later, bijna niet meer voor te stellen dat je voor een expeditie door zwaar bergterrein in onbekend gebied niet in de gelegenheid werd gesteld eerst een luchtverkenning over het gebied te maken. Dat deed enige maanden later wél de groots opgezette expeditie van het Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap, die de beschikking had over twee Fokker T-vliegtuigen van de Marine-Luchtvaartdienst, die het oostelijke gebied verkenden en fotografisch vastlegden. Wij moesten het echter stellen zonder luchtfoto's, radio of zelfs maar een buitenboordmotor. Het belang van luchtverkenning, wil men in bergterrein niet voor onneembare obstakels komen te staan, is aangetoond door de twee expedities van de British Ornithological Society van Goodfellow (1910-1911) en Wollaston (1913), die zich de beklimming van de Carstensztoppen tot sportief doel gesteld hadden. Door de keuze van de verkeerde toegangswegen vanaf de zuidkust, zonder voorafgaande luchtverkenning, werd het gestelde doel niet bereikt. Goodfellow kwam niet verder dan 1750 meter hoogte. Wollaston bleef 700 meter beneden de toppen steken voor onneembare, loodrechte wanden van de zuidkust van het Carstenszmassief. Drieëntwintig jaar later pas stelde de expeditie-Colijn, die gebruik kon maken van vliegtuigverkenning en luchtfoto's, vast dat niet de Mimikarivier, die Goodfellow had gevolgd, of de Otakwarivier, de keus van Wollaston, de beste toegangsweg naar de toppen vormde, maar de Neweriprivier. Achtendertig dagen na hun vertrek van de zuidkust stonden op 5 december 1936 Colijn, Dozy en Wissel als eersten op de Ngga Poeloe (5030 m), de hoogste top van het Carstenszmassief. Goodfellow en Wollaston hadden maanden lopen zwoegen om – tenslotte nog vergeefs – de beste toegangsweg te vinden. Nog later, in de oorlogsjaren, bleek de volstrekte onmisbaarheid van vliegtuigen om een geschikte evacuatieroute voor mijn groep en een veilige landingsplaats voor watervliegtuigen te vinden. In 1943 ontdekte de Special Photo Mission van de NEFTS onder Van Eechoud met als piloot Guus Hagers in een hoek van de Meervlakte het naar de ontdekker genoemde Hagersmeer. De Stirlingexpeditie was er in 1926, op twee kilometer hemelsbreed, langsgevaan zonder er iets van gezien te hebben. Ook Van Eechoud, die er in 1936 op zijn doorsteek Waroppen-Meervlakte slechts drie kilometer hemelsbreed vanaf was geweest, was het aan de noord- en oostkant achter lage heuvels verborgen meer ontgaan.

Ik heb me verzekerd van de hulp van bevolkingsgidsen, die niet veel minder belangrijk zijn dan vliegtuigen om ons de beste toegangsweg tot het oosten te wijzen en die ons de zekerheid bieden dat we ons niet doodlopen op onneembare bergbarrières, maar die bovendien – wat vliegtuigen niet kunnen – een garantie zijn voor een vreedzaam contact met de onbekende bevolking aan de andere kant van de waterscheiding.

Vroeg in de ochtend van de 20ste februari, als de zware ochtendnevel in de Weavallei is opgetrokken, vertrekken we naar het oostelijk van de bestuurspost gelegen dorp Koegapa, waar onze gids Kigimoajakigi woont. De expeditie telt in totaal zevenendertig man. Behalve ikzelf zijn dat de Soen-

danese arts Adang Roushdy, de Ambonese bestuursassistent Sitanala, de Menadonese hoofdposthuiscommandant van de veldpolitie Gimon, vijf Ambonese en Keiese veldpolitieagenten, en zesentwintig dragers voor de voorraden, van wie zestien Aitinjo's van de Aitinjomeren in de Vogelkop en tien Ambonese strapans (gestraften). Ook dr. Eyma gaat met zijn Ceramse helper mee om botanisch materiaal voor 's Lands Plantentuin te Buitenzorg en het Leidse Herbarium te verzamelen.

Ik denk voor een eerste verkenning en het vinden van de beste toegangsweg tot het oosten voor de toekomstige expeditie van het Aardrijkskundig Genootschap uit Nederland twintig dagen nodig te hebben.

Het is een zware tocht naar Koegapa. Je kunt geen drie minuten buiten de bestuurspost lopen, of je stapt al tot over je enkels in de modder. Tourneren in het Centrale Bergland betekent de hele dag in natte schoenen en sokken lopen. Gedeeltelijk gaat de tocht door de moerassen van Weadidè. Waar het al te moerassig is, trekken we over de heuvels aan de zuidkant van de vallei verder. Koegapa is een van de twee enclaves van de Migani's in het gebied van de stam der Ekari's, die het gebied van de Wisselmeren en het westelijk, zuidwestelijk en noordwestelijk van de meren gelegen gebied bewoont. De Miganistam, waarvan hier de clans Zonggonao en Koberao wonen, kwam drie generaties terug uit het oosten dit gebied binnen en vestigde zich aan de rand van het Ekarigebied. Het waren indringers, die zich als grands-seigneurs gedroegen en door hun provocerend optreden op de door de Ekari's verlaten tuinen en andere gronden herhaaldelijk in oorlog met de laatsten verwickeld raakten. Vandaar dat Soalekigi zich vestigde in Itodah in de Kamoevlakte, ten westen van het Tigimeer, waar meer gronden beschikbaar waren en de Ekari's de Zonggonao's gunstiger gezind waren.

In Koegapa worden we met een varken, bataten en suikerriet welkom geheten door het oude hoofd Ikomaboei en onze gids Kigimoajakigi, een stevig gebouwde man van ongeveer 1,60 meter, gekleed in kaki pak, met schoenen en puttees, bamboehoed en zonnebril op. Hij geeft me een stevige handdruk in plaats van de knokkelgroet van de Bergpapoea's en noemt me Hoekomanggaramè (de man die met het vliegtuig (hoekoma) kwam), want hij had gehoord dat ik een maand tevoren daarmee was gearriveerd. Kigimoajakigi is de eerste Bergpapoea die een luchtdoop heeft ondergaan toen hij twee en een halve maand geleden met resident Jansen naar Ambon vloog, waar hij enkele weken gast in diens huis was. Hij heeft dus heel wat van de wereld gezien en gedraagt zich daar dan ook naar. Met gewichtige passen en een hoge borst loopt hij met zijn zware tourneeschoenen met kopspijkers over het dorpspleintje en spreekt op een commandotoon tot de mensen. Als een legeraanvoerder overziet hij met zijn donkere brillenglazen de groep. Van nu af noemen we hem de Generaal. Dat is bovendien gemakkelijker uit te spreken dan zijn eigen lange naam. Van zijn verblijf in Ambon kwam hij terug met veel geschenken en ideeën. Daartoe behoorden twee Bengaalse geiten, die hij van de resident had gekregen. Onder de goederen die hij had meegebracht bevond zich ook een fles petroleum. Telkens als hij zich kwaad maakte op zijn aartsvijanden, de Ekari's, bedreigde hij die met zijn fles oesa doe (vuurwater).

Behalve van aardse goederen had hij zich op Ambon ook van vooruitstrevende

Foto links: Kigimoajakigi, alias de 'Generaal'.

Foto rechts: een Zonggonao uit Koegapa, de Migani-enclave in het gebied der Wisselmeren.

ideeën verzekerd. Hij had bij de resident thuis, waar hij logeerde, gezien dat er geen aparte mannen- en vrouwenvertrekken waren, zoals bij de Migani's gebruikelijk is, maar dat het echtpaar in één vertrek sliep. Om die reden had hij een nieuwe hut gebouwd voor zich en zijn vrouw – in dit opzicht was hij bescheiden, want hij had slechts één vrouw – met daarin een verhoogd platform, waarop een matras, hoofdkussens en dekens lagen, die hij ook uit Ambon had meegekregen. Een vuurplaat, zoals die in de andere Miganihutten voorkwam, was er niet meer in. 'Die is niet meer nodig, ik slaap nu onder een deken,' deelde hij trots mee.

De Generaal had zich bereid verklaard als gids mee te gaan naar het oosten, onder beding dat hij in Kemandora beslist niet bij zijn naam zou worden genoemd. Hij had daar namelijk vroeger zijn vrouw geschaakt!

Koegapa ligt vredig en vriendelijk tussen hoge casuarinebomen en rotsen tegen de steile hellingen van het gebergte dat de Weavallei aan de oostzijde afsluit. Diep beneden het dorp stroomt de Wea, waar een hangbrug van rotankabels de ongeveer twintig meter brede, snel stromende rivier overspant.

Midden in het dorp ligt een gezellig, druk dorpspleintje, waar de Zonggonao's gehurkt met elkaar zitten te praten, de vrouwen hun draagnetten knopen, de mannen pijlpunten maken en de kinderen spelen. Het is er schoon, opgeruimd en zonder modderplassen. In dat opzicht is er een groot verschil met de meeste pleinen van andere dorpen van de Bergpapoea's.

Om het pleintje staan hutten, overschaduwd door mooie, oude casuarinebomen en omzoomd door perken rode en witte balsemien en kleurrijke crotons. Hier is ook de hut van Ikomaboei, het meest invloedrijke hoofd van de enclave Koegapa, gemakkelijk te herkennen aan de collectie varkensskaken die langs de voorkant van de hut staat uitgestald. Ze zijn een teken van rijkdom, hoeveel varkens hij wel voor zijn gasten, op varkensfeesten, en ter bezwering van ziekte veroorzakende geesten, geslacht heeft, en dienen tevens om de mensen eraan te herinneren hoe belangrijk hij is. Ikomaboei's zoon, Bolemala, is samen met de Generaal in Ambon de gast geweest van resident Jansen. Ikomaboei, een imponerende verschijning, is heel trots op zijn enige zoon, omdat die ongeveer tien jaar geleden gedurende een van de vele oorlogen tegen Badawo in de Weavallei geboren werd. Ter herinnering aan de overwinning werd hij Bolemala (Oorlogspijl) genoemd.

Aan één kant van het pleintje staat onder een oude casuarineboom een dodenhuisje, ongeveer twee meter boven de grond en afgedekt met een zadeldak van boombast, dat het geheel wat op een duiventil doet lijken. Hier is het gemummificeerde lichaam van Amenogambole, de vader van Ikomaboei, in zittende houding met opgetrokken knieën bijgezet. De huid is donkerbruin, perkamentachtig, hier en daar met scheuren. Door het neustussenschot steken grote, omhoog staande varkensslaganden. Het geheel ziet er in het schemerduister van het dodenhuisje luguber uit.

Belangrijke hoofden onder de Migani's en Ekari's worden, hoewel het niet algemeen voorkomt, gemummificeerd. Nadat de dode met zout en hars is ingesmeerd, wordt het lijk wekenlang bij een vuur gerookt tot het geheel uitgedroogd is, om daarna bijgezet te worden. Amenogambole was weer de zoon van Webega, die niet in Koegapa was geboren, maar van ver uit het oosten afkom-

stig was. Diens vader Waholo was de jongste broer van Sitoegoemina, de mythische oermoeder van alle Zonggonao's, die de Simbaisombai, de oerkaurischelp, bezat en daarmee naar het westen, het land van de blanken, was getrokken en daar, volgens de mythe, nog steeds woont. Vandaar dat de blanken nu in het bezit van de kaurischelpen zijn. Eerst jaren later, in de oorlogsjaren, zou ik het grote belang van de mythe van Sitoegoemina beseffen, waarvan ik voor het contact met de Migani's in het oosten zeer veel nut heb ondervonden.

We blijven een nacht in Koegapa. Behalve de Generaal gaan nog een vijftwintigtal Zonggonao's uit Koegapa mee, welk aantal onderweg steeds toeneemt, zodat ik na een paar dagen onze Aitinjo- en Ambonese dragers eigenlijk best naar huis kan sturen. Je weet echter nooit of de Zonggonoadragers er na een paar dagen niet schoon genoeg van zullen krijgen en het boeltje erbij neergooien. De Aitinjo's en Ambonezen hebben het echter gemakkelijk, want het gelukt een aantal om hun vrachten door de Zonggonao's te laten dragen, terwijl ze er zelf als heren achteraan wandelen.

We trekken eerst naar het noorden om daarna pas naar het oosten te gaan, want Doemandora, het gebied pal oost achter de waterscheiding, is onherbergzaam, rotsachtig terrein en nagenoeg onbevolkt. Niets voor een bestuursambtenaar op zoek naar bevolking die, volgens de Generaal, 'bij vele keren zestigmaal zestig' vooral in Kemandora wonen, waar ook de zoutbronnen liggen.

Het pad, een djalán tikoes (muizenpad), zoals de Ambonese agenten het noemen, dat alleen voor het geoefende oog van de rimboeloper als zodanig te herkennen is, loopt eerst door een veenmoeras en gaat dan bergopwaarts. We passeren na een halfuur de verlaten, overwoekerde tuinen van Ijabalo, een vroegere nederzetting van de Zonggonao's, vanwaar de bewoners een vijftal jaren geleden onder leiding van Soalekigi naar Itodah verhuisden, daar de Ekari's van Ipoegoe hun hier het leven blijkaar te zuur maakten. Onderweg worden we herhaaldelijk voorbijgesneld door Zonggonao's die met veerkrachtige tred naar Kemandora gaan, blijkaar om onze komst aan te kondigen. Onder meer aan Soalekigi die er met een groep uit Itodah is om varkens zout en kaurischelpen te verhandelen.

Hogerop, op de met varens begroeide hellingen, hebben we een machtig uitzicht op de bergen die Weadidè, de vallei van de Wearivier, in het oosten afsluiten. Schier onneembaar lijken ze door de loodrechte rotswanden. Ver beneden ons ligt Koegapa, waar de vlag voor de hut van de Generaal nog vaag is te onderscheiden.

De trein van dragers kruipt langzaam tegen de berghelling op. Vooral de Ambonese strapans zijn niet gewend in dit terrein vrachten te dragen, zodat we maar langzaam opschieten. Pas om vijf uur 's middags zijn we de 2500 m hoge Weramoeka, de bergkam tussen Weadidè (Weavallei) en Egadidè (Egavallei) over. Het is moeilijk te belopen dolinenterrein, vol diepe kuilen met vlijmscherpe randen. Broken bottle country noemen de Engelsen een dergelijk maanlandschap, een landschap dat doet denken aan een verzameling bodems van gebroken flessen met de rand naar boven. Onderweg schiet een van de Zonggonao's een buidelrat. De eerste pijl, ofschoon slechts twee meter van het doel af, gaat er faliekant naast. De tweede is raak. Dat betekent een lekkernij bij het batatenmaal.

We zijn allemaal nat en koud. Het heeft de hele dag geregend; geen tropische regenbui, maar genoeg water om doorweekt in bivak te gaan. Het is flink koud op deze hoogte, vooral in natte kleren.

De volgende ochtend worden we om half zes wakker geschrikt door de reveille van politieagent Lawalata, die zijn trompet heeft meegenomen. We dalen de bergrug af door vochtig mosbos. Er komen hier veel kalksteenformaties voor, diepe dolinenkraters en tafelvormige rotsblokken met nauwe spleten ertussen, waar we maar net doorheen kunnen en waar de dragers hun vrachten overheen moeten tillen.

Onderweg passeren we een diepe put van tien meter in het vierkant; de bodem ervan is niet te zien. Als we er een blok hout in gooien, hoor je pas na enige tellen een zware klap, versterkt door het geluid van water dat hoog opspat en weer neerklotst. Het is hier niet pluis, beweert de Generaal, omdat er geesten huizen. Dus blijven we niet lang en trekken verder heuvelafwaarts het licht van de vlakte, Egadidè, tegemoet. Niets is eentoniger dan te lopen tussen de twee rijen groen van het vochtige mosbos, zonder uitzicht en zonder mensen te ontmoeten.

Egadidè blijkt heel wat minder dichtbevolkt dan het stroomgebied van de Wea, Weadidè. De kleine nederzettingen in de modderige vlakte zien er armoedig uit; van de hutten stap je zó in de modder. Wat een verschil met het dorpspleintje van Koegapa!

Het lukt ons voor kaurischelpen een paar blikken bataten te kopen, zodat we de uit Enarotali meegebrachte rijstvivres kunnen uitsparen en onze actieradius daardoor groter wordt. Bovendien geven de Aitinjo's de voorkeur aan bataten boven rijst.

We zijn hier in nog niet eerder door blanken bezocht gebied. De bevolking is vriendelijk en verwelkomt ons met gepofte bataten en bundels suikerriet. De vallei is even moerassig als alle andere valleien om het Paniaimeer.

De Ega wordt overgetrokken via een vijftienvijftig meter lange hangbrug van rotankabels, met slechts aan één kant een leuning voor houvast. De bundels rotankabel van de hangbrug zijn bevestigd aan casuarinebomen op de oever. Het loopvlak en de armleuning zijn weer aan weerskanten met verscheidene rotantouwen vastgemaakt aan bomen bij de rivier, opdat de brug bij het overtrekken niet te veel heen en weer zwaait, wat wel zaak is bij een dergelijke verbinding waar je maar aan één kant houvast hebt. Vooral de Ambonese strapans hebben veel moeite om met hun vrachten over de brug te komen. De Zonggonao's zijn echter erg hulpvaardig, nemen de vrachten van hen over en brengen die veilig over de heen en weer zwaaiende brug naar de overkant. Om sneller te kunnen opschieten hebben vanochtend een aantal Zonggonao's al de lasten van de dragers in de achterhoede overgenomen.

De volgende dag bereiken we – na de Jatoebare, de bergrug die de scheiding vormt tussen het stroomgebied van de Ega en Ara, overgetrokken te zijn – Aradidè, de diep landinwaarts gaande vallei van de Ararivier, die later de grote toegangsweg tot het oosten zal blijken te zijn. We ontdekken dat de Ara de grootste rivier is die in het Paniaimeer uitmondt.

Beneden in de vlakte horen we vreugdegezing. Even later worden we verwelkomd door een dertigtal mannen, die onder wild gezang een rondedans doen.

Op enige afstand staat een achttal mina's (het Miganiwoord voor vrouw). Het blijken mensen uit Kemandora, het stroomgebied van de Kemaboe, en een aantal Zonggonao's uit Itodah te zijn, die ons na het bericht van onze komst tegemoet zijn gekomen. Van velen is het gezicht geheel of gedeeltelijk vuurrood of zwart geschilderd in verschillende patronen; anderen vallen op door een weelderige hoofdversiering van casuaris- of paradijsvogelveren. De draagnetten, waarin baby's, bataten, biggetjes of zoutbroden worden vervoerd, zien er fleurig uit met de gele versiering van bitoe, de bast van een orchideeënstengel van de soort *Dendrobium*, of de rode versiering (katoe bitoe), afkomstig van de stengel van een mossoort.

Onder de zingende en in een kring dansende mensen is er één die opvalt doordat hij kleren draagt. Hij is mager en lang, heeft een hoog voorhoofd en is kaal, met slechts wat grijzend haar aan de zijkanen. Ik schat hem tegen de vijftig. Hij gaat gekleed in oude kaki shorts en een besmeurd idem shirt; op zijn hoofd bevindt zich een verfromfaaide, viltten hoed. Hij loopt kaarsrecht en alleen al de manier waarop hij het hoofd draagt, geeft hem een bepaalde waardigheid. Dit is Soalekigi, die als eerste Migani uit het merengebied kennismakte met blanken toen hij in 1936 samen met Kigimoajakigi en acht anderen uit Koegapa naar het zuidwesten trok om in het Charles Louisgebergte dr. Bijlmer en zijn expeditiegenoten te ontmoeten. Bij die gelegenheid vernam Bijlmer dat deze mannen in een land woonden met een groot water zonder stroom, maar wel met golven. Dit was, zonder dat men het zich toen realiseerde, het eerste bericht over het bestaan van de later ontdekte Wisselmeren dat tot de buitenwereld doordrong. Twee jaar later trok Soalekigi met zijn broers Kenabera en Amoemimala met dr. Cator, assistent-resident te Fakfak, die als eerste blanke over land de Wisselmeren bereikte, mee naar de wereld van de blanken in Fakfak, waar hij een paar maanden verbleef.

Hij gedraagt zich er dan ook naar. Hij doet zich tegenover de andere Bergpapoea's voor als de grote kenner van de 'Soerabajamensen', ten bewijze waarvan hij zich zoveel mogelijk bedient van de paar Maleise woorden die hij in Fakfak geleerd heeft. Hij begroet me met een stevige handdruk, zegt: 'Tabéh toeani,' en probeert me in het Maleis uit te leggen dat hij met de toeani besara Pappa (de toean besar Fakfak) mee is geweest en de zee heeft gezien. Het is duidelijk te merken dat hij grote invloed heeft zowel op zijn eigen stamgenoten als op de Ekari's, die hij, in tegenstelling tot de Generaal en de meeste andere Zonggonao's, niet als wezens van een inferieure stam beschouwt. De zeer hartelijke ontvangst door de bevolking op de gehele verdere tocht is ongetwijfeld te danken geweest aan Soalekigi's grote invloed. Hij is een belangrijk man, die het respect van zowel Migani's als Ekari's geniet. Soalekigi was toen wij hem ontmoetten op de terugweg naar Koegapa en zijn dorp Itodah van een handels-tocht naar het oosten. Hij besloot nu echter met zijn mensen rechtsomkeert te maken en ons op onze expeditie naar het oosten te vergezellen. Ook Boroma-koemba, zijn goedlachse, hartelijke, kleine vrouw, is daarbij.

Na de eerste kennismaking en de rondedansen trekken we verder door de moerassige vlakte. Toijamoeti is het eerste Ekaridorp in de Aravlake. De Ekari's staan door de grote invasie van 'Soerabajamensen' en de nu tot vijftig à zestig Zonggonao's uitgegroeide groep van begeleiders wat schuchter op de achter-

grond, beduusd van de spontaniteit van de Zonggonao's, die hier als grands-seigneurs rondlopen en hun als echte 'Soerabajakenners' allerlei uitleg over ons westerlingen, geven. Over de mensen uit het land van de hoekoma (bromprauw), waarmee ik uit de lucht ben komen aanvliegen; over de tovenaars van licht en vuur (zaklantaarns en lucifers), die medicijnen bezitten om de veel voorkomende framboesia snel te genezen.

'Die man is de sonawi, hun hoofd. Je moet hem een hand geven en niet jullie kipobaigroet brengen; dat is nu eenmaal de gewoonte in Soerabaja,' legt Soalekigi iemand uit als ik me bij de mensen aansluit om ze duidelijk te maken dat de Zonggonao's met al hun drukte en status geenszins een bevoorrechte positie bij de 'Soerabajamensen' innemen. En zo krijg ik een tussenvorm van de handdruk van westerlingen en de knokkelgroet van de Bergpapoea's, want de Ekari wil me een hand geven, terwijl ik er goed aan denk te doen hem naar 's lands wijs te begroeten. 'East is East en West is West, maar een tussenvorm gaat niet best,' noteer ik in mijn dagboek op 23 februari 1939.

In Toijamoeti wordt door de Generaal en Soalekigi druk beraadslaagd welke route we van hieraf zullen volgen: direct naar het noordoosten, of eerst noordwaarts, om dan naar het oosten te trekken. De route over de 2300 meter hoge Maratarapas in het noordoosten is de kortste weg naar de dichtstbevolkte streken, het centrum van de zoutbronnen en de zouthandelsroute naar het verre Bagimindora (dat later de vallei van de Baliemrivier zal blijken te zijn). Soalekigi geeft er echter de voorkeur aan de route via het noorden te nemen, omdat hij de bevolking daar al op onze komst heeft voorbereid en ons langs die route veel varkens als geschenk te wachten staan. Dat is natuurlijk ook wel wat waard als afwisseling van ons dagelijks rantsoen rijst, katjang idjoe en cornedbeef. We nemen dus de noordelijke route en steken per uitgeholde boomstamkano de Ararivier over.

Soalekigi maakt ons duidelijk dat we ons bivak in het dorp Koemopa moeten opslaan, omdat we daar veel varkens zullen krijgen. Even buiten het dorp, op een niet al te modderige plek, slaan we ons bivak op. De ontvangst is uitermate hartelijk. Behalve veel bataten, taro (*Colocasia esculenta*) en suikerriet krijgen we niet minder dan vier varkens als welkomstgeschenk aangeboden. Als ik de gulle gevers gelukkig wil maken met wat contactartikelen en kaurischelpen, blijken ze tot mijn verbazing de voorkeur te geven aan kininepillen! Ook de volgende dag in het dorp Waparaba vraagt men als contraprestatie voor de geschonken varkens de roze gekleurde kininepillen. Het blijkt dan dat Soalekigi de oplossing van het raadsel is. Hij zwerft veel rond in dit gebied, waar hij een graag geziene gast is vanwege de vlotte manier waarop hij zich tussen de Ekari's beweegt, die hij niet, zoals de meeste Zonggonao's, uit de hoogte behandelt. Tijdens zijn verblijf in Fakfak kregen Soalekigi's twee broers zware malaria. Een van hen overleefde het dank zij kininepillen. Door het gebruik ervan bleef ook Soalekigi zelf vrij van de ziekte. 'Roze kininepillen beschermen je tegen geesten, ziekten en dood,' beweert hij. Om een en ander te verduidelijken duwt hij zijn neus met de duim omhoog als symbool van de dood. Kininepillen wil men hebben. Die hebben we meer dan voldoende bij ons. Ze worden direct ingeslikt. Op verzoek van Soalekigi worden als demonstratie van de uitwerking van onze karabijnen de varkens doodgeschoten. De knallen klinken extra hard vanwege

de echo die tussen de bergwanden rolt. De mensen zijn er diep van onder de indruk. De mannen tikken als teken van grote emotie met de duim op hun peniskokers. Het is een heel geroffel.

Het complete dorp schijnt te zijn uitgelopen om ons, mens en bivak, te bekijken, als gold het een rondreizend circus dat een bezoek aan het platteland brengt. 's Avonds genieten we van een uitgebreid varkensmaal, waaraan ook de Zongonaobegeleiders zich flink te goed doen. Iedereen is in de beste stemming en tevreden na al het varkensvlees, de bataten en de taro. De Ambonese agent Lawalata blaast op zijn trompet een wijsje. Een wonder, zo'n trompet, als je zelf als muziekinstrument alleen maar het mondharpje kent.

De volgende ochtend vroeg gaan we in mistroostig, druilerig weer op mars om de Kobetaride, de bergrug benoorden Aradidè, over te trekken. Op de top ligt het dorpje Waparaba, een zevental hutten om een keurig schoongehouden stukje grond zonder modderpoelen; een miniatuur-dorpspleintje. De bananen staan er mooi bij. We proberen een tros te kopen, maar de eigenaar trekt zijn neus op voor onze kaurischelpen en een mondharmoonika; nee, kininepillen wil hij hebben. Zijn neus optrekken doet hij in de letterlijke zin van het woord door met een wijsvinger de linker neusvleugel omhoog te trekken als teken van afkeuring. Kort daarop wordt me plotseling een biggetje in de armen gedrukt. Het is afkomstig van een man die ik gisteren in Koemopa bij het uitdelen van contactartikelen een spiegelkje gegeven heb. Hij blijkt het hoofd van Waparaba te zijn. 'Om op te fokken,' zegt hij, 'en mij later een zeug terug te geven!' Geschenk en tegengeschenk, prestatie en contraprestatie – zo hoort het.

In het volgende dorp krijgen we behalve suikerriet, bananen en taro weer een biggetje. Dat zijn er zo gedurende de hele expeditie een tiental geworden, waarvan er echter maar één Enarotali heeft bereikt. De Zongonao's, die de dieren in hun draagnetten vervoerden, zullen daar wel debet aan zijn geweest.

Onderweg wacht Soalekigi, die ons vooruit is gegaan, ons op met vruchten van de koa (*Pandanus*) en suikerriet. Het pandanusbos is zeer moerassig, met diepe modder, waarin we tot onze knieën wegzakken en waarmee vooral onze dragers met hun zware vrachten moeite hebben. Ook de Generaal loopt moeilijk met zijn zware tourneeschoenen, maar het is zijn eer te na die uit te trekken en barvoets te gaan, ofschoon hij een flinke blaar op de hiel heeft. Ik ben blij als we weer langs batatentuinten op drogere grond verder kunnen trekken. De tuinen hebben een uitgebreid afwateringsstelsel. In een ongeveer drie meter breed en diep afvoerkanaal monden de één meter diepe sloten uit die de tuinen omgeven. De goten tussen de opgehoogde plantbedden blijken goed onderhouden te zijn.

We doorwaden de Walewo en wachten op een open plek in het bos op de achterhoede. Ook een groepje Ekarivrouwen uit West-Kemandora rust hier uit van de steile klim; ze roken dikke bamboepijpen, die net in hun mond passen en waarvoor ze deze wijd moeten opensperren.

Ik maak hier kennis met de citroenen uit Kemandora, die voor een paar kralen worden verkregen. Mooie, gele vruchten; echte Europese citroenen in het hart van Nieuw-Guinea! In het Wisselmerengebied komen ze niet voor. In het lager gelegen en daardoor warmere Kemandora groeien ze in het wild.

Boven op een bergrug, midden in het regenbos, slaan we ons bivak op. In de

vlakke beneden ons horen we vrolijk zingen. Dat zijn de Zonggonao's, die de vrachten van de dragers hebben overgenomen en zingende ons bivak tegemoet-trekken.

Onderweg, in Bamana, hebben we een middelgroot varken als geschenk ontvangen, zodat er vanavond weer varkenskarbonade op het menu zal staan.

Als de tentzeilen gespannen zijn, het knappende houtvuur voor een wat behaaglijker temperatuur zorgt, en we even later onze natte kleren hebben verwisseld voor droge en de mok met hete, zwarte koffie met kleine slokjes leegdrinken, beseft ik hoe gelukkig een mens zich ondanks alle ongemakken kan voelen in het Neolithicum, waar de omstandigheden mogelijk nog primitiever zouden kunnen zijn.

De volgende dag trekken we de Maitapapas van de waterscheiding tussen de Wisselmeren en Kemandora over om naar het Kemadal af te dalen. Het is hier heel wat warmer dan aan de meren. We dalen flink. Op deze geringere hoogte is het bos rijker aan vogels. Er komen hier papegaaien en gele paradijsvogels (*Paradisea apoda*) voor, die je bij de Wisselmeren vergeefs zoekt. Onderweg maakt dr. Eyma bij het verzamelen van botanisch materiaal een lelijke val als hij in de Moroboerivier op een grote rolsteen uitglijdt en met het hoofd op een kei valt. Hij heeft een behoorlijke wond.

De Zonggonao's nemen de vrachten van onze dragers gedeeltelijk over om sneller te kunnen opschieten en vandaag nog Kemandora te bereiken. Om vier uur in de middag, wanneer we ons bivak opslaan bij het dorpje Ginambarai, waar de bevolking ons met twee varkens en gepofte bananen verwelkomt, hebben we het eerste gezicht op Kemandora.

Vanaf de bergrug waarop ons bivak staat, zien we in de verte beneden ons in een diep dal een grote rivier stromen. Het dal loopt, voor zover te zien, vrijwel oost-west. De Ekari's, die het westelijke deel ervan bewonen, noemen het gebied naar de rivier, Derewodidè; de Migani's, die het oostelijke deel van het stroomgebied bevolken, noemen de dichtbevolkte vallei Kemandora. De nieuw ontdekte grote rivier heet in de taal van de Ekari's Derewo; de rivier, die van het westen naar het oosten stroomt, noemen de Migani's Kemaboe.

De grote, witte plek op de kaart kan voor het eerst worden ingetekend. De Derewo of Kemaboe heeft sinds mensenheugenis door dit diep versneden leisteenplateau haar zwartgrijze water naar zee afgevoerd. Vandaag, 25 februari 1939, zien 'Soerabajamensen' uit een andere wereld voor het eerst de grote rivier. Het zal echter nog twee dagen duren eer we op de oever van deze grote, nieuw ontdekte rivier in het binnenland staan.

Het is in dit stadium niet uit te maken onder welke naam de rivier in de Geelvinkbaai aan de noordkust uitmondt. Het zou de Siriwo, de Warenai of de Wapoga kunnen zijn. Konden we er maar boven vliegen! Dat kon vijf maanden later wel de expeditie van het Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap, die vaststelde dat de Kemaboe (Derewo) aan de kust als de Warenai uitmondde en haar bronrivieren bij de Carstensztoppen had. Na de machtige Mamberamo met haar grote zijtakken - de Idenburg- en de Rouffaerrivier - is de Kemaboe (Derewo) de grootste rivier die aan de noordkust van West-Nieuw-Guinea uitmondt.

De volgende dag marcheren we hoog langs de bergflanken steeds oostwaarts;

het gaat rug op, rug af. In het bos zien we de eerste in het wild groeiende citroenen. Een fantastisch gezicht. De grond ligt bezaaid met de grote, helgele vruchten. Na enkele uren marcheren steken we een zijrivier van de Kemaboe over, die zich in een diep dal in een kolossaal leisteenplateau heeft ingesneden. Het water is zwartgrijs van erosiepuin. We gaan een zijriviertje in, beklimmen een heuvel en staan voor de eerste zoutbron op deze reis. De zoutbron Jotali is een met stenen, boomstronken en graspollen afgedamd poeltje van ongeveer drie bij vijf meter, waarin het uit de bergwand siepelende, helder witte, zouthoudende water wordt opgevangen. De bevolking van gebieden waar geen zoutbronnen voorkomen, maakt vaak maandenlange tochten om de kostbare zoutbroden of platte zoutkoeken te verkrijgen. De Zonggonao's dopen er direct de gemberknollen in die ze onderweg van de bevolking gekregen hebben en laten het zich, naar het lijkt, best smaken. Ik probeer het met een stuk komkommer. De smaak is afschuwelijk, bitter en zout. Een halfuur later heb ik er nog keelpijn van.

Van hier dalen we naar de rivier af, waar we herhaaldelijk tot onze knieën in de weke leisteenbodem wegzakken. Men vindt op dit leisteenplateau veel ammonieten, fossiele schelpen, die de vorm van een opgerolde horen hebben. Heel grote exemplaren zelfs, dertig centimeter hoog. En dan te bedenken dat dit eens zee was, terwijl we nu op 1300 meter boven de zeespiegel zitten.

Als we weer boven op wat vastere bodem staan, genieten we van het prachtige uitzicht op het diep ingesneden dal waar de Kemaboe zich door een groot leisteenplateau een weg baant. Het dal is dichtbevolkt en overal langs de dalflanken zijn dorpjes en uitgestrekte tuinen te zien. Een eeuwenlang vergeten volk, welks bestaan eerst nu tot de buitenwereld is doorgedrongen. Hoe is het mogelijk zo dicht bij elkaar te leven zonder iets van elkaar te weten, vraag ik me af als ik overal de uitgestrekte bataten- en tarovelden als spinnewebben tegen de bergwanden zie.

De ontvangst door de bevolking van Kemandora is overal zo hartelijk als ik om de Wisselmeren nog niet heb meegemaakt. Overal worden we ontvangen met suikerriet, knolgewassen, bananen, gemberknollen en varkens. We worden steeds door groepen van tachtig tot honderd zingende en dansende mensen van het ene dorp naar het volgende geleid, heuvel op, heuvel af. Ongetwijfeld hebben we dit te danken aan onze gidsen en contactpersonen Soalekigi en Kigimoajakigi.

Vandaag gaan we om twee uur al in bivak, omdat dr. Eyma zich na zijn val van gisteren nog steeds niet helemaal in orde voelt.

Onderweg werd ons herhaaldelijk te verstaan gegeven een bepaald pad niet te volgen vanwege de manoeewe's, zoals Soalekigi ze noemt, waarmee hij mensen verslindende slangen bedoelt, die de Zonggonao's boa noemen; kleinere exemplaren noemt men boebi. In de buurt van dit dorp moet zo'n boa zijn en de Wolanibevolking van het dorp roept de hulp in van onze higoemoemala (donderpijlen), zoals men onze geweren noemt, waarvan men de werking heeft leren kennen bij het doodschieten van de varkens.

Eén man heeft de boa gezien. We gaan op stap en komen aan een hoge boom die het tehuis van dit monster heet te zijn. We zien echter geen pythons, die in deze streken voorkomen en het op de varkens gemunt hebben, en gaan daarom

*Eén der tijdens de eerste
Kemandora-expeditie ontdekte zout-
bronnen.
De zoutbron van Jotali in
West-Kemandora, een grauwwarte
modderpoel met zout water.*

maar naar het bivak terug. Ook Soalekigi gelooft niet veel van het sterke verhaal. Maar 's avonds komt een Zonggonao de dokter en mij halen omdat de man die de boa gezien heeft, op sterven zou liggen. We gaan er naar toe, maar er blijkt niets aan de hand te zijn. Hij is wat overstuur en zegt bang te zijn te zullen sterven omdat hij de boa gezien heeft. Hij krijgt een roze kininepil, plus kalmerende woorden van Soalekigi.

De dag daarop biedt hetzelfde beeld als de dag tevoren. Op de volgende heuveltop worden we opgewacht door een groep van ongeveer honderd zingende mensen, die heen en weer dansend als een kudde olifanten het hoge rietgras platwalsen. Ze begeleiden ons naar het dorp. Heuvel op, heuvel af, dansend, zingend en schreeuwend.

De daaropvolgende dagen herhaalt zich op bijna iedere heuvelrug dat tafereel. De karavaan vordert langzaam doordat we bij iedere groep moeten blijven wachten tot de gehele ceremonie van dansen, zingen en geschenken aanbieden is afgelopen. Het bericht van onze komst is ons vooruitgesneld. Hoe verder we naar het oosten trekken, hoe meer mensen ons komen verwelkomen en hoe enthousiaster de ontvangst wordt. De gehele weg is één grote feesttocht. Ik heb iets dergelijks nooit eerder meegemaakt en zeker niet verwacht in nog niet eerder bezocht gebied.

Vandaag, 27 februari, treffen we bij de Waniwaboe een tweede zoutbron aan, die hetzelfde beeld levert als de zoutbron Jotali: een diep dal met aan weerszijden leisteenheuvels, waar een rivier met goor, grauw water doorheen stroomt. Evenals gisteren gaan we stroomopwaarts een zijriviertje in: precies een zelfde klim als de vorige dag tussen leisteenheuvels, waar veel ammonieten gevonden worden. We stijgen van 1200 meter tot 1600 meter en worden na de zware tocht door de leisteenheuvels, waarin je dikwijls diep wegzakt, beloond met een prachtig uitzicht op het Kemaboedal met op de achtergrond de bergrug Kemaboewaitoe en de meer verwijderde toppen van de bijna 2600 meter hoge Zimboepigoe.

Onderweg glijd ik uit over een paar gladde boomstammetjes, die als brug moeten fungeren, en val in een twee meter diepe sloot met mijn gezicht in de klei. Er gaan onder de Zonggonao's kreten van ontsteltenis op. Ik schreeuw echter: 'A matitija tawao.' (Ik ben niet dood.)

Soalekigi's vrouw, Boromakoemba, die achter me loopt, is hevig geschrokken en zegt steeds: 'Ganéjo, ganéjo.' (Medelijden.) Ze streelt me onder de kin als blijk van medeleven.

We krijgen vandaag weer drie varkens cadeau. Ik voel me wel wat bezwaard door al deze geschenken, die we steeds opnieuw ontvangen en waar ik als contraprestatie alleen maar kaurischelpen, kralen en nu en dan een bijl tegenover kan stellen. Zoveel bijlen heb ik echter niet bij me, aangezien ik niet op zoveel varkens heb gerekend.

De negende dag na ons vertrek uit Enarotali staan we aan de oever van de Kemaboe, waarlangs we nu al gedurende twee dagen, hoog boven langs de dalflanken, gemarcheerd zijn. De Kemaboe is hier een circa 25 meter brede, snel stromende, ondoorwaadbare bergrivier. Verderop is een hangbrug van rotankabels, die de verbinding met de landstreek Biandora ten noorden van Kemandora vormt, woongebied van de Wolani's, een stam waarvan we het bestaan nog

niet kenden. De Migani's noemen de stam Wolani's, de Ekari's Wodamo. De Wolani's of Wodamo's hebben een eigen taal, waarin echter veel Migani- en Ekariwoorden voorkomen.

Het water van de Kemaboe is vuil grijszwart vanwege het erosiemateriaal. De Ekarische naam Derewo voor de rivier betekent zeer toepasselijk grijs water. Meer oostwaarts moet, evenals bij de Bawaboe en de Waniwaboe, die we gisteren zijn overgetrokken, een leisteenplateau liggen waar de rivier doorheen breekt. De hoogtemeter wijst hier 1130 meter aan, meer dan 600 meter lager dan het Paniameer. Het is ook duidelijk merkbaar dat het hier warmer is. De rolsteenbedding van de Kemaboe is rijk aan fossiele schelpen; overal liggen rolsteenblokken, waaronder reusachtige tot drie meter hoog. Op een kleine, met tjemara's (casuarinen) begroeide vlakte aan de snel stromende rivier wachten we op de achterhoede. Enkele dragers hebben last van buikpijn van al het varkensvlees dat ze de laatste dagen hebben gegeten. Niet iedereen kan het door de Bergpapoea's in smoorkuilen met hete stenen gestoofde vlees goed verdragen. Vandaag lopen we door een van de meest interessante gebieden van de hele tocht, dat rijk aan zoutbronnen is en waar een van de in etnologisch opzicht belangrijkste rivieren uit dit gebied stroomt, de Izaboe, een grote, zuidelijke zijrivier van de Kemaboe. De Izaboe vormt de grens tussen de twee grote stammen uit het westelijke Centrale Hoogland. Westelijk van de Izaboe wonen Ekari's, die in de taal van de Migani's daarom Izani worden genoemd. Oostelijk van de rivier is het stamland van de Migani's. De Zonggonao's van Koegapa voelen zich hier thuis. Ze kwamen hier oorspronkelijk vandaan en uit het meer oostelijk gelegen Dogindora, het stroomgebied van Doraboe of de Boven-Rouffaer.

Het leger Migani's dat ons begeleidt, wordt steeds groter naarmate we verder oostwaarts trekken. Als we bij de zoutbron van de Izaboe zijn, is het aantal personen dat ons dansend en zingend vooruitgaat, aangegroeid tot meer dan honderd. Het is een fantastisch gezicht, de menigte dansend en zingend heen en weer dravend het hoge riet plat te zien treden om een brede heirbaan voor ons te maken. Het lawaai wordt nog versterkt doordat ze de lege blikken van de vivres als drums en trommels gebruiken. Alles is zo spontaan, zo enthousiast, dat we er diep van onder de indruk raken. Wat een verschil met de Ekari's! Deze Migani's vertonen geen spoor van schuchterheid; ze dansen, springen en zingen voor ons uit alsof het volmaakt vanzelfsprekend is. In mijn dagboek van die dag schreef ik: 'Deze primitieve natuurmensen, deze grote kinderen in deze machtige natuur, zijn ware mensen; mensen van vlees en bloed, zonder de breidels, opgelegd door de westerse beschaving. Ze dansen anders; ze denken anders; ze zijn eenvoudig anders.'

We trekken feestelijk verder, ontmoeten weer zoutbronnen aan de Oegiaboe en de Debaboe, krijgen een groot varken in het dorp Debasiga en daarna nog eens drie, en slaan vervolgens ons bivak op in Wandai, waar we een dag rust zullen houden, niet alleen omdat we nu al negen dagen achter elkaar gemarcheerd hebben, maar vooral ook omdat ik heb gemerkt in een belangrijk bevolkingscentrum te zijn aangeland. De dokter kan hier antropologische metingen verrichten en onderzoek doen naar framboesia en struma, dat opvallend veel voorkomt. Aan de andere kant van de waterscheiding aan de meren komen de krop-

gezwollen in het geheel niet voor.

1 maart 1939. Vandaag geen reveille om vijf uur! We slapen heerlijk tot zes uur uit. Even voor achten horen we motorgeronk en we zien de snel groter wordende stip van een vliegtuig, dat hoog boven ons uit het westen nadert. Even voor ons vertrek van de Wisselmeren kregen we bericht dat misschien begin maart de Marine-Luchtvaartdienst een Fokker T-vliegtuig vrij kon maken voor de aanvoer van voorraden. Resident Jansen zou meekomen. Het was allemaal echter nog te onzeker om daarvoor de expeditie naar Kemandora uit te stellen. Resident Jansen zal dus wel daarboven in het vliegtuig zitten. We zwaaien met dekens en werken met spiegels en blikken als reflectoren om de aandacht te trekken, maar het vliegtuig zwenkt verder naar het zuidoosten zonder ons opgemerkt te hebben. Om half tien zien we het hoog in het zuiden terugkeren. De Generaal heeft het hardst geschreeuwd, want hij – en ook wij – weten niet beter of zijn toeani besara zit daarboven. Hij is diep teleurgesteld als het vliegtuig daar niets van laat blijken, zit stil voor zich uit te kijken en mompelt: 'Soesa, soesa.' Zijn ogen zijn zelfs vochtig. Arme kerel!

In en om het bivak wordt het steeds drukker. Het is een va-et-vient van mensen die de bezoekers uit de buitenwereld komen bekijken. We zijn een grote bezienswaardigheid. Alles wordt bekeken en, als het kan, betast. We ontvangen gepofte bataten, ieder krijgt zijn deel: de dieren worden gevoederd! Verlegen is men in het geheel niet. Men kruipt gemoedelijk bij ons op de para para, het verhoogde platform waar onze slaappleaatsen zijn, en gluurt in mijn tourneeblik om te kijken wat voor contactartikelen ik wel heb meegebracht. Men steekt joviaal zijn sigaret aan de mijne op, terwijl er vlakbij toch vuur is waarop gekookt wordt. Men loopt vrij in en uit, want ik houd niet van afrasteringen om een bivak, die de mensen alleen maar op een afstand houden. En dat moet ik juist niet hebben. Ik heb voor alles contact met deze mensen nodig om dit fascinerende land te kunnen openleggen.

Om tien uur ziet het zwart van het volk. Ik schat dat er achthonderd mensen om het bivak bijeen zijn. Door de dokter worden vandaag zeshonderd op struma en framboesia onderzocht; 24% van hen blijkt struma en 3½% framboesia te hebben.

Met Sitanala ga ik naar Debetara om er van de bevolking twee varkens in ontvangst te nemen. Men vraagt nadrukkelijk ze dood te schieten om de uitwerking van onze karabijnen te zien. Van Debetara gaan we naar Zai, waarvan het hoofd ons een paar weken tevoren te Enarotali een bezoek heeft gebracht en mij toen een biggetje als vriendschapsgeschenk gaf. Hij beloofde me daarbij een volwassen varken als we hem in Zai zouden komen bezoeken. We krijgen er zelfs drie plus de nodige bananen, bataten, taro en suikerriet. Ook deze varkens moeten worden doodgeschoten. Vijf op één dag als welkomstgeschenk!

Zai blijkt het belangrijkste zoutproductiecentrum van Kemandora te zijn en, naar jaren later is gebleken, zelfs van het gebied van de Wisselmeren tot de Baliemvallei. We bevinden ons hier midden op de grote zouthandelsroute van Kemandora naar het oosten (Baliem) en naar het Wisselmerengebied in het zuidwesten.

Bij de nabij het dorp gelegen zoutbron staan vijf ronde zoutketen, waarin op een rak boven een haardvuur de zoutkoeken of zoutbroden worden gedroogd tot-

dat ze steenhard zijn. Tussen de ronde zoutketen is op een geëgaliseerd stuk grond de verbrandings- en verdampingsplaats, met ernaast een tiental ronde kuilen van ongeveer dertig centimeter diep en een middellijn van vijftien centimeter, van binnen gedrapeerd met bladeren van de pandanuspalm, waarvan de uiteinden boven de kuil uitsteken. Voor de vervaardiging van de cilindervormige zoutbroden en platte zoutkoeken worden stengels van een niet klimmende pepersoort (in het Miganisch koemoetoro geheten, in het Ekarisch dirai) drie dagen in de zoutbron gelegd. Om te voorkomen dat de stengels boven komen drijven, legt men er wat zware stenen op. Na drie dagen haalt men ze uit het zouthoudende water, legt ze een dag in de zon te drogen of boven het haardvuur in de zoutketen, waarna de van zout doordrenkte stengels op een stapel brandhout gedeponneerd worden. Het geheel wordt dan nog overgoten met het grauwe, troebele en onaangenaam ruikende water uit de zoutbron, waarna de stapel in brand wordt gestoken. Als de kolen goed gloeien, giet men er opnieuw wat zout water uit de bron overheen. Dit proces van verdampen van het zoute water in de vuurmassa wordt diverse malen herhaald, terwijl geregeld nieuw brandhout aan de stapel wordt toegevoegd. Als de plantestengels goed verkoold zijn, worden ze met een steen fijngewreven, en de kuilen, onder toevoeging van zout water uit de bron, met de houtskool gevuld om er de zoutbroden van te kneden. Ook maakt men er grote, platte zoutkoeken van. Het door het fijne leisteen- en houtskoolpoeder donkergrijs gekleurde zout is zeer hygroscopisch; de koeken worden in de hutten dan ook steeds boven het haardvuur bewaard. Het merkwaardige is dat de zoutbereiding in Kemandora op veel plaatsen niet in handen is van de Migani's, op wier grondgebied de bronnen zijn gelegen, maar van de Dani's, wier stamland ver oostwaarts ligt en waar geen of slechts een enkele zoutbron voorkomt. De Dani's die bij de zoutbron van Zai werken, zijn indrukwekkende, flink gebouwde figuren met een ringbaard, die extra groot lijken door hun hoog opgemaakte haartooien onder de hoofdnetten, die als tulbanden boven hun hoofd prijken. Ze maken met hun gitzwart geverfde gezichten een martiale indruk. Zelfs de als vechtersbazen bekend staande Zonggonao's tonen er respect voor. Ze vallen voorts op doordat de mannen de bilnaad bedekt hebben met een twintig centimeter lange reep boombast van ongeveer vijf centimeter breedte, die er als een staart aan hangt. Dit herinnert me aan de verhalen over de geheimzinnige Amakoeloes waarover Bijlmer tijdens zijn expeditie in het Charles Louisgebergte in 1936 hoorde spreken: grote kerels, die ver weg in het binnenland zouden wonen en een staart zouden hebben. Er gaat me ineens een licht op: deze Dani's met hun boombastaanhangsel zijn Bijlmers geheimzinnige Amakoeloes met de staart! Het raadsel is opgelost. Maar de blanke pygmeeën over wie resident Jansen het had, hebben we tijdens de expeditie niet ontmoet. Ook geen albino's onder de Bergpapoea's. Hoe men aan de verhalen over blanke pygmeeën in het binnenland is gekomen, zal wel altijd een raadsel blijven.

Morgen gaan we naar Zanepa, de belangrijke nederzetting waar de grote clan van de Zonggonao's woont, de clan dus waartoe Soalekigi en Kigimoajakigi behoren. Zanepa moeten we beslist bezoeken, zeggen ze. We zullen er veel varkens krijgen, omdat het Zonggonao's zijn.

Een Dani uit Kemandora, de zoutproducent van het Centrale Bergland. Indrukwekkende, robuust gebouwde figuren, extra groot lijkend door de hoog opgemaakte haartooi.

Dr. Eyma, die botanisch weinig nieuws meer van het verderop gelegen oostelijke terrein verwacht, blijft in Wandai achter met het grootste deel van de politieagenten en dragers. Hij kan dan zijn voetwonden en tevens die van de agenten verzorgen. Door de hele dag met natte schoenen en sokken in de modder te lopen, krijg je al gauw last van open voetwonden, die moeilijk genezen als ze niet droog worden gehouden. En buiten het bivak kun je geen twee minuten gaan zonder door modderpoelen te moeten lopen. Ook de Generaal, die de hele tocht met schoenen en puttees heeft gelopen, heeft veel last van blaren, maar weigert hardnekkig zijn schoenen uit te doen en op blote voeten te lopen. Dat is zijn eer te na!

Vandaag, 2 maart, trekken we verder oostwaarts: Sitanala, de dokter, politiecommandant Gimon, twee agenten, zeven dragers en ik. En natuurlijk de grote groep begeleidende Zonggonao's.

Hoog boven langs de dalwanden gaat het naar de voor ons liggende bult van de bergrug van de Zoegoepigoe, die we over moeten trekken. We lopen een tijd door vrij dicht bos zonder enig uitzicht. Dan opeens, als een verademing, breekt het schemerduistere bos open en zijn we op de 2000 meter hoge top van de Zoegoepigoe, die opengekapt is. We zien hier het huiveringwekkende panorama van het uitgestrekte oostelijke bergland, dat geheel openligt en waar diep beneden de Kemaboe zich als een glinsterend lint door het gebergte slingert. Het dal loopt voor zover we kunnen zien steeds in oostelijke richting; een betere toegangsweg voor de komende expeditie van het Aardrijkskundig Genootschap naar het oosten bestaat er niet.

Ver voor de toppen van het Seloro- en Moloro-gebergte staat een grillig gevormde berg, de Hindaminda, 3000 meter hoog, waarvan de vorm wat aan de Boroboeur op Java doet denken; een gemakkelijk te herkennen oriënteringspunt voor toekomstige explorateurs. Ten noorden daarvan ligt de Kendeapapas, die de toegangsweg vormt tot Dogindora, het stamland van de Miganistam.

Welk een enorm panorama biedt het oostelijke bergland vanaf deze bergtop! Er lijkt geen eind aan de bergruggen en -pieken te zijn zoals het land hier voor ons uitgespreid ligt. Je denkt, als je het oog over het ruige, ongenaakbare en tegelijk toch vredige landschap laat gaan, onwillekeurig aan Kiplings beroemde woorden: 'God looks for India because it is so big and helpless.' Ook dit Nieuw-Guinea is zo groots, geweldig uitgestrekt en hulpeloos door zijn isolement en primitiviteit dat God zich er wel over móet ontfermen . . .

Van de top dalen we af naar het dorp Zoegoepa, waar ons drie varkens worden aangeboden. Het verhaal wordt eentonig. Verder gaat het door een geweldig leisteenplateau, waar we veel ammonieten verzamelen, en tevens diverse soorten gesteenten, die we moeten verzamelen voor de Dienst van het Mijnwezen in Bandoeng. Ook dát hoort bij exploreren in Nieuw-Guinea.

We slaan ons bivak op in Masiga. Een van Soalekigi's vrouwen is uit dit dorp afkomstig. Misschien wel om die reden krijgen we hier drie varkens, waarin Soalekigi natuurlijk ook deelt.

De ontvangst in Zanepa, waar we de volgende dag na een mars van twee uren al arriveren, is heel hartelijk. Midden in het dorp staat een danshuis voor een groot varkensfeest, dat over een paar maanden gehouden zal worden. Het is een en al drukte. De Zonggonaovrouwen maken vuren en stapelen er grote

keien op, die moeten dienen om de knolgewassen, groenten en enkele van de gisteren in Masiga ontvangen varkens in de smoorkuilen gaar te stomen. Ook hier zijn we blijkens de belangstelling curieuze vertegenwoordigers van het menselijk ras. We worden door de vrouwen verwend met stukken suikerriet, taro, gestoofde, onrijpe bananen en tarobladeren als groente. Als tegenprestatie krijgt ieder wat kralen, met als gevolg dat de stroom 'lekkernijen' – bepaald lekker smaken tarobladeren en onrijpe bananen overigens niet – nog toeneemt. Zanepa zal het eindpunt van de eerste verkenningstocht door Kemandora zijn en daarom zal ik hier morgen een vlag uitreiken.

Het is vandaag 4 maart 1939. Om tien uur wordt de vlag gehesen. Een grote menigte mannen, vrouwen en kinderen is om de mast verzameld. De dokter filmt in een boom. De detachementscommandant en de agenten staan in de houding. Ik houd een korte rede in het Nederlands, waarvan maar net drie personen iets begrijpen. Ik doe het met opzet in het Nederlands, omdat het goed klinkt in deze streek – waar een blanke voor het eerst zijn voet heeft gezet – onze taal te horen. Sitanala probeert in het Miganisch uit te leggen wat de bedoeling van de plechtigheid is. De Generaal en Soalekigi voegen er nog wat aan toe, want bij hen in Koegapa en Itodah is ook al eens een vlag geplant. Dan wordt de driekleur langzaam gehesen. Er breekt een daverend gejuich los. Als bezetenen dansen we allemaal onder luid gezang om de vlaggemast. We merken niet dat we elkaar in de weg lopen, noch dat we vol modder spatten. We dansen en dansen maar om de vlaggemast tot we niet meer kunnen. Het land van de Zonggonao's uit Zanepa is hiermee officieel deel geworden van onze wereld. Dan komen de varkens, vijf in totaal, die één voor één moeten worden doodgeschoten, zoals men dat onderweg ook steeds gevraagd heeft. Voor de bevolking is het afmaken van de dieren door ze dood te knuppelen of dood te pijlen al een opwindende gebeurtenis, maar als dit gebeurt met de higimoemala, wanneer na ieder schot de echo van de harde knal van de politiekarabijn nog diverse malen tussen de dalwanden blijft narollen, maakt het altijd nog veel meer indruk. Ik had onderweg onbewust de gewoonte aangewend na ieder schot waarmee een varken geveld werd 'Zó' te zeggen, als een soort stopwoord, in de zin van: 'Zó, dat is dan weer gebeurd'. De Zonggonao's van Zanepa hadden zich dat woordje al spoedig eigen gemaakt; na ieder schot riep de hele bevolking in koor: 'Zóóó, zóóó!'

De gisteren ontvangen varkens meegerekend zijn het er negen die kleingemaakt moeten worden en waarvan ieder zijn deel krijgt.

De bereiding van het in repen gesneden vlees gebeurt in ronde of ovale smoorkuilen van ongeveer 1 meter middellijn en 40 centimeter diepte, waarvan de bodem en de wanden bekleed zijn met bladeren, die zo gelegd worden dat ze een stuk boven de rand van de kuil uitsteken. De brokken vlees worden in natgemaakte bladeren gewikkeld en de dichtgebonden pakken tussen de hete stenen gelegd. De bataten- en tarobladeren, waarmee het bebloede vlees is schoongeveegd, het geronnen bloed, de ingewanden, alles gaat in de kuil. Nu en dan wordt het geheel met water besprenkeld. Tenslotte wordt de krans van boven de smoorkuil uitstekende bladeren naar binnen toe omgeslagen, met lianen vastgebonden en met blokken hout verzwaard. Het gaarstomen van het vlees neemt

ongeveer anderhalf uur in beslag, waarna de smoorkuil wordt geopend. Ook de knolgewassen en groenten worden in de smoorkuilen gaar gestoomd. Dat gaat sneller. Na een halfuur is alles klaar. Meestal poft men de knolgewassen in de hete as van de haardplaat in de hut, maar als er voor veel mensen gekookt moet worden, gaat dat sneller in de smoorkuil.

Het wordt een machtig eefteest en er heerst een drukte van belang rondom het bivak. In het danshuis is het de hele nacht één voortdurend gezang, gehos en gestamp. Zo gauw een groepje klaar is met zingen en dansen, wordt dat door een andere groep afgelost, die na een rondedans op het dorpsplein in optocht het danshuis binnensnelt. De moe geworden dansers en zangers hurken dan in een kring om ons bivak, houden flambouwen bij de slapende agenten en Aitinjodragers om ze beter te kunnen bekijken. Er is een flonkerende sterrenhemel. Tot zonsopgang houdt de drukte aan, maar de vermoeiende dag doet ons zelfs dáár doorheen slapen!

5 maart 1939. Vandaag gaan we naar de Wisselmeren terug. Maar voordat we in de dichte ochtendnevel vertrekken, hang ik aan een van de stijlen van het bivak een fles met een boodschap voor Le Roux, de leider van de KNAG-expeditie 1939, die over een paar maanden wordt verwacht: *'Amakané! De toegangspoort tot het oosten staat voor u open. Kendeapapas - Dogindora - Boven-Rouffaer. Goede reis.'* Behalve door mij werd de boodschap ook getekend door dokter Adang Roushdy, bestuursassistent Sitanala en politiecommandant Gimon. Amakané is de algemeen gebruikte groet in het land van de Migani's van de Izaboe tot de Boven-Rouffaer.

Dan gaan we op mars, naar huis. Halverwege Wandai, waar we overnachten, ontmoeten we een transport van Dani's, zwaar beladen met zoutbroden en platte zoutkoeken in hun draagnetten, die ze zorgvuldig met hun van pandanusblad vervaardigde kappen tegen de regen beschermen. Het zijn grote kerels, die er door hun hoog opgemaakte haardracht en zwartgeverfde gezichten krijgshaftig uitzien: de zoutproducenten van het Centrale Bergland!

Tot de Izaboe nemen we hetzelfde pad als van de heenreis en daarna volgen we de Izaboe stroomopwaarts in zuidwestelijke richting. Eerst werpen we echter een laatste blik achter ons op het prachtige, in de ochtendzon badende, dichtbevolkte Kemandora, waar tot hoog tegen de dalflanken de dorpen met hun uitgestrekte tuincomplexen liggen. Overal op de heuvels verspreid staan de casuarinebomen met hun ragfijne naalden, die het landschap zo'n idyllisch aanzien geven. Op veel plaatsen zijn er, als open wonden in het groene landschap, grote aardverschuivingen van de enorme leisteenplateaus, waar de Kemaboe zich doorheen wringt.

Tot ziens, plantages aan de Kemaboe! Bedankt, Kemandorani, mensen van Kemandora, voor de hartverwarmende ontvangst die jullie ons bij dit eerste bezoek bereid hebben! Bedankt, Migani's, Ekari's, Dani's en Wolani's en wie nog meer! En tot ziens, amakané! Dit gebied is té belangrijk om het weer aan de vergetelheid prijs te geven.

* * *

We trekken door het reusachtige leisteenplateau van de Izaboe met veel fossiele schelpen. In de brede rolsteenbedding van de rivier liggen grote keien met

daarin blokjes pyriet, glinsterend als zilver. Met een zakmesje zijn ze gemakkelijk los te maken. Als je niet beter wist, zou je ze voor stukken zilver aanzien. Het is echter waardeloos pyriet.

Halverwege Aradidè, een paar honderd meter beneden het Maratarazadel, maken we bivak. Er staat hier in het vochtige regenbos een boshut met een bladerdak. De Bergpapoea's schijnen deze plek als tussenstation voor de Aravallei te gebruiken.

We moeten proberen vandaag, 7 maart, de Ararivier te bereiken en ik laat daarom om half vijf reveille blazen. De Zonggonao's zeggen dat we stil moeten zijn en niet moeten schreeuwen. Er zijn hier veel geesten. Ter afwering ervan steken ze in hun bovenarmbanden en draagnetten de bladeren van een sterk naar kamfer ruikende plant.

Het 2100 meter hoge zadel, het laagste punt van de waterscheiding tussen Kemandora en het merengebied, is een opengekapte plek in het regenbos. Op deze plaats is dwars op het bospad als afweer tegen de geesten van Kemandora en Aradidè een rij stenen rechtop in de grond gestoken. Dan gaan we bergafwaarts de Aravallei tegemoet.

Even later komen ons Soalekigi, die gisteren in Wandai is achtergebleven, en de sonawi's (hoofden) van Zanepa, Zai en Debasiga achterop. Laat in de middag staan we eindelijk aan de oever van de Ara, de grootste rivier die in het Paniaimeer afvloeit en bij de Leonard Darwintoppen ontspringt. Over de 20 meter brede rivier loopt een wrakke brug, die we moeten overtrekken; voor de ene helft is het een boomstam die in de rivier ligt, voor de andere wat rotankabels, waar we met moeite overheen balanceren om de andere oever te bereiken. Hier slaan we ons bivak op.

8 maart. Als we vandaag Toijamoeti halen, zal dat onze laatste marsdag zijn. Vandaaruit kunnen we met prauwen of vloten naar het Paniaimeer afzakken. Maar eerst moeten we nog door de beruchte modder van de Magitaravlake en Aradidè. Deze overtreft onze ergste verwachtingen. Tot aan onze dijen zakken we in de chocoladebruine modderpap van dit laagveengebied weg. Als we niet opletten, staan we er voor we het weten tot onze buik in. Geen onverdeeld genoegen. De Ara is hier voor prauwen al bevaarbaar, de stroom is gering. Een bezwaar voor motorboten vormen echter de vele boomstammen die in de rivier liggen en de doorgang dikwijls versperren.

Even voor Toijamoeti wacht ons al de landschapsagent Amahorsea met de vlerkprauw uit Enarotali en vivres voor één dag. Die zijn echter niet nodig, want na het onthaal in Kemandora hebben we nog veel voedsel. De vlerkprauw is ons zeer welkom, want ook hier geldt als overal in Nieuw-Guinea: beter slecht gevaren dan goed gelopen. Door de vele stammen in de rivier is het moeilijk varen, maar met lopen schieten we door het zwaar moerassige terrein nóg moeilijker op. De achterhoede komt pas twee uur later binnen. Met hulp van de Zonggonao's krijgen we nog twee uitgeholde boomstamprauwen, die samengebonden worden tot een vlot. Plaats voor iedereen is er echter lang niet. Daarom laat ik onder leiding van politiecommandant Gimon een deel van de expeditieleden vooruitgaan, met de opdracht na aankomst op de bestuurspost de vlerkprauw en nog twee vloten terug te sturen.

Ik blijf achter met twee agenten, vier Ambonese strapans en vijftien Aitinjo's

De meeste Zonggonao's zijn direct naar Koegapa doorgelopen.

9 maart. En maar wachten op de prauwen die niet komen. Soalekigi, die ik sinds gistermiddag heb gemist, staat om zes uur 's ochtends weer voor mijn neus. Hij heeft in Koemopa bij bevriende Ekari's overnacht. Het is opvallend hoe gemakkelijk Soalekigi, in tegenstelling tot andere Zonggonao's, zich onder de Ekari's beweegt. Er is geen spoor van de hautaine houding die de Zonggonao's nogal eens tegenover de Ekari's aannemen, omdat ze zich superieur aan hen voelen. Ze zijn fysiek groter, robuuster gebouwd dan de pygmoïde Ekari's en daardoor betere vechters. Ze voelen zich de grote heren in dit land. Niets van dat alles laat Soalekigi merken, die zich zonder gezichtsverlies gemakkelijk aan de Ekarimaatschappij in het Wisselmerengebied heeft aangepast.

Door Soalekigi weet ik nog vier prauwen, die tot twee vloten getransformeerd worden, te krijgen. Dat is echter ook niet voldoende om ons allen te kunnen vervoeren, zodat morgen een deel van de mensen stroomafwaarts zal moeten lopen om bij de nederzettingen verderop nog wat prauwen te huren. De Ekarivrouwen van Toijamoeti brengen ons veel bataten en jonge bananen; wel krijgen we ze niet cadeau, zoals op onze tocht door Kemandora, maar van wat losse kralen, die bij de vrouwen erg in trek zijn, worden we niet armer.

Soalekigi is een even groot als gezellig prater. Ik verveel me geen moment tijdens het wachten op de prauwen. Hij kent een beetje Maleis (nou ja, wat Maleise woorden) en ik wat Miganiwoorden, zodat we elkaar met wat goede wil kunnen begrijpen.

Hij vraagt honderd uit: tot welke clan ik behoor; tot welke stam; wie het opperhoofd van die stam is. Hij vindt het maar een vreemde zaak dat ons 'stamhoofd', de koningin, een vrouw is. Omdat van een vrouw toch geen leiding in de oorlog kan uitgaan! Voeren we eigenlijk wel eens oorlog? En waar groeien de kaurischelpen eigenlijk die we hier gebracht hebben? Heb ik de Simbaisombai, de mythische oerkaurischelp, die zich volgens de mythe van Sitoegoemina in het westen (waar blanke mensen wonen) moet bevinden, wel eens gezien? Zijn er clans die speciaal geweren maken? En kleren, schoenen of hoekoma (vliegtuigen) vervaardigen? Of zich speciaal met het fokken van varkens bezighouden? Zijn in het westen blanke mensen ook ziek, en sterven ze er net als de Migani's, de Ekari's en de Dani's? Hij vraagt maar door.

In Toijamoeti komt de blauwe paradijsvogel (*Lophorina superba*) veel voor. Het is een bijzonder fascinerende vogel, ter grootte van een spreeuw, gitzwart, opvallend door een driehoekig borstschild van glinsterende, lichtpaarse en groenblauwe veertjes en een fluweelachtige cape van zwarte veren, die het mannetje tijdens het paringsceremonieel tot hoog over zijn kop opslaat, terwijl hij zijn glinsterende borstschild opzet en uitspant. Het is zonder meer een betoverende verschijning, deze kleine, zwarte, onopvallende vogel zich opeens te zien transformeren in een totaal andere vogel in zijn fluwelen cape. Inderdaad, *superba!* *Lophorina superba!*

Vandaag, 10 maart. Twintig dagen geleden vertrokken we van de bestuurspost op weg naar het toen nog onbekende oosten aan de keerzijde van de waterscheiding. De prauwen zijn er nog niet, maar ik voel er niets voor nog langer te wachten. Met Soalekigi, zijn twee vrouwen en een Ambonese strapon

als roerganger stap ik met de voorraden op een vlot. Op het andere nemen een agent en wat Aitinjo's plaats. De andere agent loopt met de resterende dragers naar de nederzetting Garorotoe, waar ze op me zullen wachten.

De Aravallei is dichtbevolkt. Alleen de moerasgedeelten bij het meer zijn onbewoond. Eerst na drie en een half uur varen zijn we in Garorotoe, waar de anderen al een uur eerder zijn aangekomen.

De Ara is erg bochtig en kronkelt zich door een landschap van hoog moerasriet naar het Paniaimeer. De vaart stroomafwaarts in de ochtendzon is heerlijk. Net een Hollandse poldervaart met hoge rietzomen. Er liggen veel in het water gevallen casuarinebomen, die de doorvaart nogal bemoeilijken. Bij een van deze obstakels moeten we alle goederen afladen om onder een boomstam, die dwars over de rivier ligt, door te komen.

En dan ontvouwt zich op een van de boomstronken die boven water uitsteken een onwezenlijk mooi schouwspel van tientallen kleine vlinders van verschillende kleuren, die zich met trillende vleugels in de warme ochtendzon koesteren. Het lijkt op een getekend plaatje in pastelkleuren. Maar het is veel mooier, omdat het echt is en levend met al die trillende, bewegende tinten. Indrukwekkend.

In Garorotoe krijgen we nog drie vlotten. En zo zakken we met vijf stuks tussen de hoge rietbiezen de kronkelende rivier af. Uit een boom in Garorotoe konden we het Paniaimeer al zien, maar het zal zeker nog drie uur duren eer we op het meer zijn.

Na een halfuur de stroom te zijn afgezakt komen we om een bocht Amahorsea met de vlerkprauw en twee vlotten tegen. Ik stap op het vlaggeschip. Het eskader bestaat nu uit één vlerkprauw en zeven vlotten voor 38 personen! Onderweg danken we het slechtste vlot af. Pas tegen dat het donker wordt is het laatste de doolhof van rivieren en krekken uit.

We hebben intussen een belangrijke ontdekking gedaan. De Ega is een zijrivier van de Ara, die niet zelf in het meer uitmondt, zoals op de schetskaarten van het merengebied steeds stond aangegeven.

Net voor de avond zijn we allemaal bij een landtong van Egadidè verzameld. De zaklantarens worden verdeeld en de twee petroleumlampen ontstoken. Daarna gaan we de duisternis in, het licht van de bestuurspost tegemoet.

Het meer is spiegelglad. De laatste zonnestralen die nog door het regendek weten te breken, maken van de tocht een soort gondelvaart. Maar dat duurt niet lang! Al gauw komen de wind en de golven opzetten. Ik probeer de rotskaap van de Bobairo om te varen, maar het scheelt niet veel of we zouden voor de zoveelste maal met de vlerkprauw het onderspit gedolven hebben. Ik laat daarom naar een inham aan de voet van de heuvel roeien. Dank zij onze zaklantarens hebben de mensen op de vlotten begrepen dat zij daar ook moeten landen. Dat is maar goed ook. De golfslag neemt toe en Amahorsea zegt dat het aan zijn stuurmanskunst te danken is geweest dat het vlot niet ten onder is gegaan. De Aitinjo's zijn het meest verheugd dat ze aan wal kunnen gaan. Ze zijn namelijk de zwemkunst niet machtig.

Kamperen hier heeft geen zin en dus worden de vlerkprauw en de vlotten vastgemaakt en we gaan te voet verder. Het is acht uur en aardedonker. Met behulp van de lampen kunnen we echter, zij het ook langzaam, opschieten.

Na een uur zien we door de bomen het licht van de bestuurspost als een veilige haven in een stormnacht. De Aitinjo's imiteren het vreugdegehuil van de Migani's, terwijl wij de tourneeblikken als drums gebruiken. Het is plotseling in de stille nacht een enorm lawaai.

Al spoedig zien we iemand met een Petromaxlamp afdalen en even later staan we op het pad dat van de steiger aan het meer naar de bestuurswoningen boven op de heuvel leidt.

Sitanala, dokter Adang Roushdy, dr Eyma, de telegrafist en commandant Gimon zijn ter begroeting aanwezig.

Het is dan precies 21.45 uur Nieuw-Guineatijd. De eerste expeditie naar Kemandora is ten einde. We zijn weer thuis. Rijker dan toen we vertrokken. We hebben vrienden gemaakt, een basis bij uitstek voor verder exploratiewerk. Exploreren! Inderdaad, de poëzie van het bestuurswerk.

Schaduwen van een oorlog

Met de toenemende belangstelling van de regering in Batavia voor de Wisselmeren na Van Eechouds geslaagde exploratie en voor de met de Kemandora-expeditie ontdekte dichtbevolkte valleien in het verdere binnenland, benevens voor de komende expeditie uit Nederland van het Koninklijk Aardrijkskundig Genootschap naar het Centrale Hoogland, groeide ook de bestuurspost Enarotali.

Het marinevliegtuig waarmee resident Jansen tijdens mijn Kemandora-expeditie een bezoek aan de post had gebracht, vervoerde behalve de gebruikelijke vivres ook een aantal schapen, geiten, varkens, ganzen, eenden en kippen. Naast voor de Bergpapoea's onbekende groentezaden voerde het plantjes van de arabica-koffie en perzikboompjes aan, die men in het hooglandklimaat kon uitzetten. Toen de perzikbomen enige jaren later de eerste vruchten begonnen te dragen, werd de door ons geheel in de as gelegde bestuurspost door de Japanners bezet. De koffie- en perzikboompjes was helaas geen lang leven beschoren. Toen in 1946 de post voor het eerst weer door de Amerikaanse zendeling Einar Mickelson werd bezocht – het Binnenlands Bestuur keerde pas twee jaar later terug – bleken de boompjes door de Japanners te zijn omgekap.

Twee buitenboordmotoren en rollen dakzink voor de afdekking van te bouwen voorraadloodsen van het Aardrijkskundig Genootschap waren de eerste voorboden van een groots opgezette expeditie. Dakzink was toen een ongekende weelde in het bergland met zijn zware regenval. Als dakbedekking kenden we niets anders dan platen boomschors, waarmee alle woningen van de bestuurspost waren afgedekt. Die wilden nog wel eens lekken als het in lange tijd niet geregend had en de platen begonnen om te krullen. Poeté kado (ijzeren boomschors) noemden de Ekari's de rollen dakzink. Het was blijkbaar minder erg dat de mensen onder de boombastdaken nu en dan wat nat werden dan dat dit met de voorraden van de expeditie zou gebeuren. Die werden veilig afgedekt tegen de tropische slagregens met poeté kado.

Maar verreweg de meeste belangstelling hadden de Ekari's voor de nieuwe vee-stapel en wel speciaal voor de twee fokberen. Dat was iets heel apart. De inheemse varkens waren allemaal zwart of zwart met witte vlekken. Nog nooit hadden de Ekari's totaal witte varkens gezien zoals deze twee. Ze konden er, gehurkt voor hun hok, urenlang geboeid naar kijken. Af en toe gingen ze ook even naar de schapen en geiten. Dat waren voor hen geheel onbekende dieren, waar ze echter al gauw een naam voor hadden. Ze zagen ze als een soort tussen-vorm tussen varkens en honden: dodi ekina, hond-varkens waren het.

De populariteit van de Soerabaja ekina, zoals de Ekari's de witte varkens noemden, werd na enige maanden nog groter toen de worpen van de inheemse varkens, na kruising met de witte, voor de bevolking ongekend groot waren. Voor de komst van de Europese varkens wierpen de inheemse drie, hoogstens vijf biggen. Nu waren het er zeven tot tien en nog wit bovendien!

Meer dan alleen maar een stuk vee zijn bij de Bergpapoea's varkens vooral huisdieren, die men vertroetelt en ook namen geeft. Ze zijn zeer tam, luisteren naar hun naam en lopen als een hond bij ons achter hun baas aan.

Van een van de eerste resultaten van het werk van de fokberen kreeg ik een biggetje cadeau. Het was een zeug, die ik Thea noemde. Thea was een schrandere beest, erg aanhankelijk en vroeg erom aangehaald of op haar buik of rug gekrabd te worden. Klokslag vijf uur in de namiddag stond ze altijd voor mijn deur om haar portie bataten te ontvangen. Moest ze naar haar zin te lang wachten, dan schudde ze met haar voorpoot aan de deur om van haar aanwezigheid kennis te geven.

Op een dag kwam Thea niet opdagen. Ook de volgende dagen was ze er niet. Iedereen hielp met zoeken, maar ze bleef onvindbaar en ik vreesde dat Thea de roep van de wilde varkens was gevolgd en wel ergens in de bossen zou rondzwerven.

Tien dagen, misschien wel veertien, gingen voorbij. Toen, op een avond tegen een uur of negen, werd er aan de deur geschud. Wat zou dat op dit late uur, nu de meesten van ons in het bivak al sliepen, kunnen zijn? Ik ging kijken, opende de deur en . . . daar stond Thea in het helle licht van de Petromaxlamp met negen witte biggetjes, die ze ter wereld had gebracht en me kwam presenteren. Zo was Thea.

Behalve de regering in Batavia begonnen nu ook zending en missie belangstelling voor het Wisselmerengebied te tonen en voor het verdere hoogland, dat niet alleen naar de maatstaf van Nieuw-Guinea zeer dichtbevolkt was, maar waar, naar was gebleken, de bevolking bovendien gevoelig voor contact was.

In april 1939 arriveerden de zendelingen Post en Deibler van de Amerikaanse Christian and Missionary Alliance met een groep Dajakdragers. Met hen kwam ook de Ambonese goeroe Pattipeilohy mee, die als onderwijzer en evangelist zou gaan werken aan de eerste zogenaamde beschavingsschool onder de Bergpapoea's, een zeer eenvoudige vorm van dorpsonderwijs. Tussen missie en zending heerste vooral in de jaren voor de Tweede Wereldoorlog felle concurrentie over de verdeling van het werkterrein. Nog geen veertien dagen na de komst van de Amerikaanse zending arriveerde dan ook pastoor Tillemans van de Congregatie van het Heilig Hart, die toen al aan de Mimikakust werkte. Met hem kwamen als goeroe voor de beschavingsschool en catechist twee Keiezen. Dubbele zending dus onder een primitieve bevolking, met alle risico's van verraad en onrust onder mensen uit het stenen tijdperk. Goeroes van zending en missie, werkend in één en hetzelfde dorp, dat vroég eenvoudig om moeilijkheden. Dubbele zending is onder een primitieve bevolking, die niets begrijpt van de ruzies en het bekvechten tussen de goeroes in hetzelfde dorp (waar vagevuur en verdoemenis bijgesleept werden), altijd funest.

Om de bevolking te vrijwaren voor dubbele zending was in 1912 door de gouverneur-generaal een verdeling vastgesteld tussen het werkterrein van zending en missie. Er werd een lijn van oost naar west door het Sneeuwgebergte getrokken die als grens gold. Zuidelijk van de lijn lag het werkterrein van de missie. Ten noorden ervan was het gebied voor de zending gereserveerd. West-Nieuw-Guinea werd aan de zending toegewezen op grond van het feit dat het aansloot aan haar terrein. Deze regeling bleef tot 1928 van kracht, toen de missie zich op Zuidwest-Nieuw-Guinea vestigde en de zending goeroes naar Merauke zond. Daarmee was de dubbele zending op Nieuw-Guinea een feit.

Het was na de komst van de Amerikaanse zendelingen en pastoor Tillemans met hun goeroes dus wel zaak voor het Wisselmerengebied een regeling te treffen om iedere wrijving tussen werkers van zending en missie met de bevolking bij voorbaat te voorkomen.

Daar was ook alle reden voor. Na een week al kwam op een morgen een opgewonden pastoor mijn kamer binnenstormen, verontwaardigd over de Ambonese zendingsoeroe Pattiheilohy, die – naar bleek – erin was geslaagd de hand te leggen op een stuk grond van de Ekari's dat Tillemans zich reeds had toegedacht als de plaats voor een te bouwen beschavingsschool van de missie. Pattiheilohy was hem net iets te snel af geweest.

In april 1939 riep ik beide partijen in Enarotali voor een conferentie bijeen. Zending en missie hadden elk een gouvernementssubsidie voor twee schooltjes in het Wisselmerengebied. Dubbele zending kon ik niet verbieden, maar wel wilde ik in het belang van de bevolking trachten te voorkomen dat er goeroes van missie en zending in één dorp zouden werken.

Op mijn voorstel werd een soort gentlemen's agreement aangegaan, waarbij beide partijen ermee akkoord gingen dat de missie in het zuidelijk deel van het district haar arbeidsveld zou zoeken, terwijl de Amerikanen in het noordelijk deel zouden werken. De scheiding vormde een lijn van de Obanovallei in het westen door Enarotali naar Koegapa in het oosten. Het gebied ten westen van Enarotali zou zendingsterrein zijn, ten oosten daarvan dat van de missie. Alleen op de bestuurspost, waar ik zelf een oog in het zeil kon houden, mochten twee goeroes – van zending en missie elk één – werken. De twee Amerikaanse zendelingen hadden hun standplaats te Enarotali; pastoor Tillemans bleef zijn standplaats te Oeta aan de zuidkust houden en kwam slechts eens in de drie, vier maanden zijn goeroes aan de Wisselmeren bezoeken.

De overeenkomst voldeed in de praktijk zeer goed en werd door beide partijen gerespecteerd. Moeilijkheden tussen missie- en zendingsoeroes, zoals die in andere gebieden waar dubbele zending was, nog wel eens voorkwamen, hebben zich aan de Wisselmeren nooit voorgedaan.

De scholen, de eerste onder de Bergpapoea's, waren voor de Ekari's iets volkomen nieuws en kwamen slechts moeizaam van de grond. De ouders voelden er niets voor een hele ochtend hun kinderen te moeten missen bij allerlei werk op de akkers. De kinderen nog minder om – zoals zij het uitdrukten – 'zo maar voor niets een hele ochtend voor de goeroe te werken'. Het bleek moeilijk om zelfs maar twintig kinderen bij elkaar te krijgen. Om voor de subsidie van f 300,- per jaar in aanmerking te komen, moest iedere school minstens twintig leerlingen hebben. Alles werd door de goeroes dan ook gedaan om dat aantal bij elkaar te krijgen. Ouders werden met kaurischelpen overgehaald hun kinderen naar school te sturen; kinderen werden gepaaid door ze een maal bataten te geven.

Het onderwijs ging gepaard met evangelisatiewerk, dat voor de Ekari's in het begin een volstrekt onbegrijpelijke zaak was. Niet in het minst omdat te Enarotali, waar een missie- en een zendingsoeroe werkzaam waren, dezen elkaar in de interpretatie van het Evangelie nogal eens tegenspraken.

Op een dag kwamen enkele Ekarimannen bij me voor nadere inlichtingen. De goeroe van de missie had uitvoerig over het vagevuur verteld en gedreigd dat ze

lijkheden. De dokter wist twee van hen naar de kant te helpen. Hij keerde terug voor de derde, die hem echter in zijn doodsangst de diepte in sleurde. Ze kwamen niet meer boven.

Om vier uur kwamen twee opgewonden Ekari's, die over de heuvels van de plaats van het ongeluk naar de bestuurspost waren gelopen, bij me, schreeuwend: 'Dottora matitija, dottora matitija.' (Dokter dood, dokter dood.) Het woordje matitija, dat de Ekari's in verbasterde vorm van het Maleise mati (dood) hadden overgenomen, gebruikten zij echter ook voor: een zware val maken, een ongeluk overkomen en ongeluk brengend. Geen van ons allen dacht direct aan het allerergste. Toen echter tien minuten later enkele Aitinjo's hijgend kwamen aangerend, was het zeker dat onze dokter in een poging het leven van een Aitinjo te redden was verdronken.

Ik vertrok onmiddellijk met een reddingsploeg van tien man over de heuvels naar de plaats van het ongeluk. Het meer was veel te woelig om over het water te gaan. Normaal was dat een kwestie van een klein halfuur. Nu werd het over de heuvels een tocht van twee uren in striemende regenvlagen, waarbij een doordringende, koude wind dwars door je kleren sneed.

Er werd geruime tijd gedoken naar het stoffelijk overschot van de dokter en de Aitinjo, zonder succes evenwel. Toen de duisternis inviel, besloot ik onder een overhangende rots aan de meeroever te overnachten, maar langer dan een uur hielden we het niet uit. Er was daar geen enkel stuk droog hout om een vuurtje te stoken en door de regen en harde wind waren we tot op ons merg verkleumd. Dan maar in de duisternis over de heuvels terug naar de bestuurspost en morgen doorgaan met de opsporing. We hadden met zijn allen één zaklantaarn. Overdag zou de tocht over de steile rotsen, waar geen bestaand pad was en een misstap een val van 100 meter kon betekenen, al moeilijk genoeg geweest zijn, maar in de duisternis, met één zaklantaarn voor elf man, was deze extra moeilijk, doordat ieder zich speciaal bezwaard voelde door het verlies van onze dokter.

Het werd een sombere weg terug, waarbij alles tegen leek te zitten. Om één uur 's nachts strompelden we uitgeput de post binnen na vijf uur onafgebroken zwoegen. De heenreis bij daglicht hadden we in precies twee uur afgelegd.

De volgende dag werden na enige uren duiken de lichamen van dokter Adang Roushdy en de Aitinjo in zeven meter diep water gevonden, verstrengeld in elkaars armen.

's Middags had de begrafenis plaats. De Ekari's, die ons dikwijls gevraagd hadden of 'Soerabajamensen' ook stierven, wisten dat nu zeker. 'Soerabajamensen' konden immers alles. Ze konden vliegen, ze konden met hun radio zomaar stemmen en muziek uit de lucht pakken, ze konden die ook bewaren op zwarte schijven (grammofoonplaten), ze kenden poeté (staal), harder dan de hardste steen, bodia oewo (vuurwater, petroleum, water dat brandde) en de higimoemala (donderpijl, geweer)! En toch bleek nu dat zij net als de mé, de echte mensen – de Ekari's – ook stierven.

Diezelfde dag ging er al vroeg een radiogram uit naar de resident om van het tragische ongeluk kennis te geven. Enige dagen later verzond ik weer een telegram, waarin ik de resident nog eens herinnerde aan de onbetrouwbaarheid van de inheemse prauwen, waarvoor Van Eechoud al had gewaarschuwd. Zelf had

ik tijdens mijn eerste tournee, één week na aankomst aan de Wisselmeren, in het water gelegen. Er waren niet eens zwemvesten. De botenbouwers waren veel te laat gestuurd. De te bouwen boten waren daarom nog steeds niet gereed. Bovendien waren ze niet eens voor de bestuursvestiging gestuurd, maar voor de veiligheid van de expeditie van het Aardrijkskundig Genootschap, aldus seinde ik verontwaardigd.

Het was wel een ongewoon telegram van een jong aspirant-controleur aan een resident. Resident Jansen was gelukkig een wijs man. Het waren deze agressieve telegrammen, die ik in die jaren in mijn jeugdige verontwaardiging wel eens verstuurde, die, naar ik veel later hoorde, resident Jansen aanleiding gaven tegen een oudere collega van mij, als antwoord op diens vraag hoe ik het aan de Wisselmeren maakte, te zeggen: 'O, De Bruijn maakt het heel goed. Hij geeft me nu en dan wel eens standjes per telegram.'

Een maand na Adang Roushdy's dood ontvingen we twintig zwemvesten.

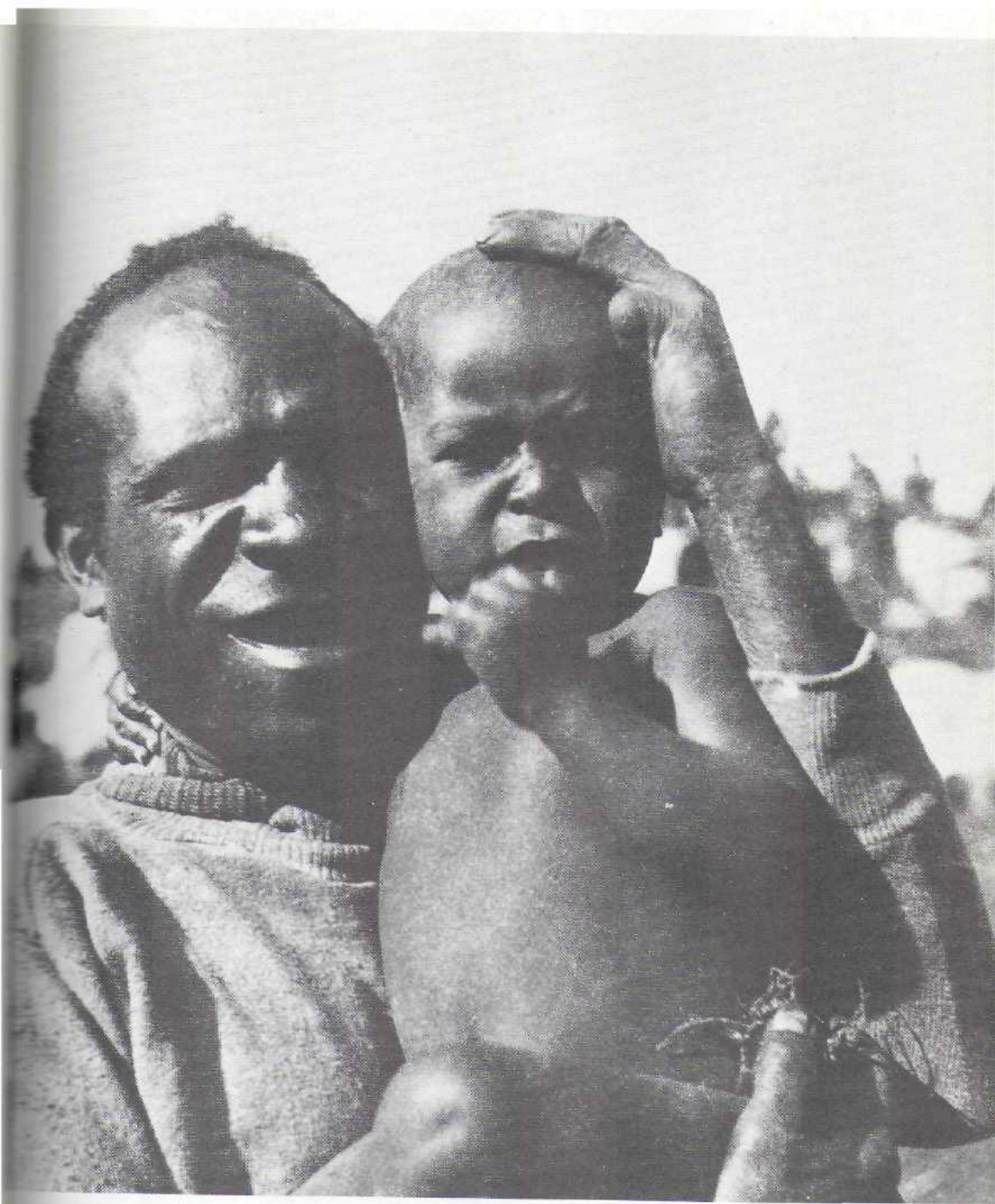
* * *

Soalekigi heeft me uitgenodigd hem te bezoeken in zijn dorp Itodah ten westen van het Tigimeer, waar hij sinds enige jaren met een dertigtal Zonggonao's woont. Ik wil de reis combineren met een tocht langs de opvoerroute van Oeta aan de kust naar de Wisselmeren, om na te gaan of het mogelijk is een korter en gemakkelijker opvoerpad te vinden.

De tocht van Orawja, het basiskamp aan de rivier waar de landroute begint, naar het Paniaimeer duurt nog acht dagen. Oorspronkelijk was het een kwestie van twaalf dagen, maar misschien was het mogelijk door een andere, eenvoudigere route of verbetering van het pad de tocht nog meer te bekorten. Tegelijk geeft me dit de kans in Dokoridoba met het invloedrijke hoofd van de Jaba-Motés, Weakebo, kennis te maken. Weakebo is een belangrijke contactman van Cator en Van Eechoud geweest tijdens hun exploratietochten en voor het bestuur beslist de meest ideale tussenpersoon voor contact met de Ekaristam, zoals Soalekigi en Kigimoajakigi dat voor de Miganistam zijn. Bij Weakebo moet ik dus in ieder geval mijn opwachting maken om me van zijn medewerking voor de verdere pacificatie van het Wisselmerengebied te verzekeren.

Ditmaal gaat de reis dus in zuidelijke richting. Het eerste gedeelte, van de bestuurspost tot aan het Prauwbivak bij het dorp Keniapa, waar de landroute begint, gaat door de trechtervormige afwatering van het Paniaimeer. De tocht stroomafwaarts is een soort picknickreisje. We laten ons tussen de hoge, beboste dalwanden en de steil uit het water oprijzende, kale kalkrotsen van de Jawérvier, tussen de in prauwen naar kreeft vissende vrouwen, op de rustige stroom afdrijven tot aan de eerste stroomversnellingen bij het Prauwbivak, die de rivier verderop onbevaarbaar maken en waar de route over land naar Orawja begint. Het is jammer dat de rivier niet verder bevaarbaar is. Dat zou ons heel wat moeite bij het opvoeren van voorraden besparen. Uit het verval van 1700 meter tussen het Prauwbivak bij Keniapa en het basiskamp Orawja aan het begin van de kustvlakte over een afstand van 50 km hemelsbreed – ongeveer 1 op 30 meter – blijkt duidelijk dat het rivierbed een aaneenschakeling van grote en kleine stroomversnellingen, en wellicht ook grote watervallen, moet zijn.

We gaan al direct steil omhoog langs een veel belopen bevolkingspad en dalen dan af naar een komvormige, tussen hoge bergwanden verzonken, moerassige

*Weakebo, hoofd der Jaba Moté's met
z'n dochtertje Madia.*

vlakke met een uitgestrekt bos dode bomen. Het lijkt op een leeggelopen meer. Enkele kilometers zuidwaarts zien we weer de Jawé, die zich een paar honderd meter in de diepte met grote lussen door het bergland slingert, nadat ze met een diepe kloof door de kam van de zuidelijke hoofdketen van het Nassaugebergte gebroken is.

Enkele uren later arriveren we in Dokoridoba, waar Weakebo met zijn Motéclan woont. Hij onderscheidt zich van de andere dorpingen niet alleen vanwege het feit dat hij een tropenhelm draagt (die eens wit geweest is), kaki shorts en een groezelige, witte jas, maar ook door zijn opgewekte luidruchtigheid. Hij heeft niets van de gereserveerdheid en kritische inslag van een Soalekigi. Hij is een allemansvriend met een van nature opgeruimde aard, kort, wat gedrongen van postuur, duidelijk pygmoïd en niet veel groter dan 1,50 meter. Je zou het Weakebo niet aanzien dat hij een invloedrijk man is, behalve als je hem hoort praten, luidruchtig en met veel kabaal. Hij is een geboren redenaar, die kans ziet zich overal in of uit te praten. Een vrolijk heerschap, maar vooral een handig politicus, die zijn goede contacten met het bestuur niet zelden ten eigen bate uitbuit.

Hij meent aan zijn coöperatie met het bestuur het recht te mogen ontleen zich bepaalde privileges toe te kennen. Zo ontdekte ik een paar jaar later dat Weakebo tournees naar de dorpen langs de Wisselmeren maakte om daar als een soort schatting kaurischelpen van de bevolking te innen. 'Ik heb de Soerabajamensen altijd geholpen toen die zich hier in ons gebied vestigden. Door de varkens die ze hier brachten, hebben wij nu veel meer varkens en ook veel meer kaurischelpen dan we vroeger hadden. Dat hebben jullie allemaal aan mij te danken. Zonder mijn hulp aan de kontolulle zouden jullie even arm als vroeger zijn gebleven,' aldus Weakebo bij het innen van de 'belasting'.

Zelf vond hij dat hij de 'Soerabajamensen' veel verschuldigd was voor het prestige en de rijkdom aan varkens en kauri's die hij zich door hen had verworven. Daarvan gaf hij onder andere blijk door mij in de oorlogsjaren, toen mijn voorraad schelpen door de brand van mijn hut verloren was gegaan, ongevraagd een zending te sturen. Er moet heel wat gebeuren voordat een Bergpapoea kaurischelpen weggeeft. Het is gemakkelijker een varken van hem te krijgen dan zijn schelpen, die een onmisbaar deel van de bruidsprijs vormen.

In de Jabastreek, waarin zijn dorp Dokoridoba lag, was hij de invloedrijkste man. Zijn vader, het oude stamhoofd Jemajawi, leefde nog steeds, maar was al een heel oude man, die zich niet meer met de politieke aangelegenheden van de Jaba-Motés bemoeide. Jemajawi, eens een leider van grote importantie, had een recordaantal vrouwen gehad, dertien in totaal, die hem een groot aantal kinderen hadden geschonken. Weakebo was niet Jemajawi's oudste zoon, maar door zijn redenaarstalent, zijn grote mond en brutale manier van optreden had hij de plaats van zijn vader ingenomen. Hij zat vol initiatieven, die hem als hoofd een belangrijke plaats onder de Ekari's gaven.

We blijven een volle dag in Weakebo's dorp, om van hieruit langs de noordkant van het Tigimeer naar Itodah te vertrekken. Na een uur lopen krijg ik het eerste uitzicht op het Tigimeer. Het is een glinsterende waterplas van 36 km², ruim een vierde van het Paniaimeer, met een groot, oost-west lopend, T-vormig schiereiland in het midden en omgeven door van de meeroever geleidelijk op-

lopende, groene valleien met uitgestrekte tuincomplexen, het geheel omkranst door een ring bergruggen en bergpieken.

Langs de dichtbevolkte noordkant van het meer trekken we oostwaarts. Bij het dorp Wagete, in de noordoosthoek van het meer, dat nauwe familiebanden onderhoudt met Dokoridoba, Weakebo's dorp, ontmoeten we Soalekigi, die ons van Itodah tegemoetgelopen is. Hij heeft, evenals in Kemandora, zijn lievelingsvrouw Boromakoemba bij zich, die altijd vrolijk is en lacht. Ze begroet me weer op haar moederlijke manier door me onder mijn kin en over het gezicht te strijken. Nee, verlegen is ze niet!

Ten noorden van Wagete ligt een uitgestrekt terrein, dat Cator, toen die dit gebied als eerste blanke in december 1937 bezocht, enigszins deed denken aan het Nederlandse heidelandschap van de Veluwe. Het is een open, zacht glooiend landschap met verspreid staande coniferen, veel bloeiende rododendronstruiken, gele brem, dophei en gentianen.

Even voor Jaroekebo wordt gebivakkeerd, vlak bij een schelpenstrand, het enig bekende aan de meren.

De volgende dag verlaten we de drassige vlakte van het Tigimeer en duiken het bos in om de bergrug die de scheiding vormt tussen het Tigimeer en het stroomgebied van de Edere, waarin Itodah ligt, over te trekken. Op de 1800 meter hoge pas, waar een lege hut staat, hebben we een schitterend uitzicht over Ederedidè, de vlakte van de Edererivier, in het zuiden en Moeijedidè in het noorden, en de vlakte die naar de 2500 meter hoge Ouriaidimipas leidt, waarover de prauwen uit Ederedidè naar het Paniaimeer worden gesleept. De grote, tot diep in het zuiden doordringende vlakte van de Edere is hier zeer dichtbevolkt.

De volgende ochtend vroeg komen we in Itodah aan, waar Soalekigi me voorstelt aan Kenabera, zijn oudste broer, een jongere die Kamoenimala heet en aan zijn drie andere vrouwen. We slaan ons bivak op het dorpspleintje op, waar de Nederlandse vlag, in december 1937 door Cator bij zijn tocht naar de Wisselmeren hier geplant – door wind en weer verschoten en in flarden gerafeld – nog steeds trouw wappert. Het is de derde maal dat Itodah door 'Soerabajamensen' wordt bezocht: eerst door Cator, daarna door Sitanala en nu door mij.

Soalekigi vraagt me een paar dagen te blijven, omdat de Zonggonao's en Ekari's ons enkele varkens willen schenken. De onderhandelingen verlopen echter blijkbaar niet zo vlot, want verscheidene Zonggonao's en Ekari's dansen verwoed de waina om hun argumenten kracht bij te zetten. Het is een intensief gestampvoet en gerammel met pijl en boog tot, ze afgereageerd hebben en weer rustig bij de toeschouwers neerhurken.

Het resultaat van een halve dag discussiëren is tenslotte dat we anderhalf varken krijgen; de overblijvende helft is bestemd voor de Zonggonao's en Ekari's.

De drie dagen in Itodah geven me de kans Itodah en omgeving wat beter te leren kennen. Het is eigenlijk het enige dorp in het bergland waar Ekari's en Migani's vreedzaam samenwonen. Het grootste deel van het dorp bestaat uit Ekari's. Nog maar vijf jaar geleden trokken Soalekigi met zijn broers en ongeveer dertig Zonggonao's van de Zonggonao-enclave te Koegapa naar het vreedzame Itodah.

Soalekigi toont met trots zijn varkens en geoogste maïs, waarvan hij het zaad

van Cator heeft ontvangen bij zijn verblijf in Fakfak. Bergpapoea's kennen geen maïs. Tijdens de wandeling door het dorp en langs de akkers genieten we de speciale belangstelling van de jeugd. Ook Mebalo, een zoontje van een van Soalekigi's broers, is erbij. Hij heeft op de Kemandora-expeditie mijn gamel en regenjas gedragen, als beloning waarvoor hij een deel van de maaltijd in de gamel kreeg en 's avonds de jas als deken mocht gebruiken. Mebalo, die verschrikkelijk scheel kijkt, is een vat vol humor, wat hem op lange tournees tot aangenaam gezelschap maakt. Vandaag blijkt hij een paar afgedankte politie-schoenen te dragen, waar hij uitermate vreemd op loopt. Al gauw blijkt waar-door. Hij draagt ze verkeerd; wat links is hoort rechts en omgekeerd.

De Edere, die hier goed bevaarbaar is, stroomt traag door de kale vlakte naar het zuiden. In de omgeving van Itodah liggen wat plassen, waarop de Ekarivrouwen druk bezig zijn kreeften te vangen, evenals in de rivier zelf. De Zonggonao's hebben daar echter niets aan, omdat kreeft en vis voor hen taboe zijn. Soalekigi, die tijdens tournees dikwijls in mijn rantsoenen deelde en graag een bordje rijst lustte, vermeed altijd zorgvuldig de haring in tomatensaus uit blik te eten. Huwelijken tussen Migani's en Ekari's zijn volgens hem om die reden dan ook een onmogelijkheid.

De tuinen met hun diepe drainagegoten liggen er goed bij. De grond – mooie, zwarte bladaarde – lijkt hier veel beter dan om de Wisselmeren. Itodah is geen proper dorp zoals Koegapa. Het is niet zoals Koegapa op de heuvels gebouwd, maar ligt in de drassige vlakte van de Edere. Itodah is echter een vriendelijk dorp met een gemoedelijke bevolking. Het dorpspleintje, waar Cators vlaggemast staat, wordt 's middags druk bezocht. In groepjes zitten mannen en vrouwen er gehurkt omheen, terwijl een vijftal mannen met een bal aan het spelen is. Een van rotan en bladeren gevlochten bal wordt opgeworpen en met de hand naar elkaar toe gespeeld. Hij moet zo lang mogelijk in de lucht blijven. De spelers demonstreren een grote behendigheid. De bal naar elkaar toe trappen kennen ze hier niet. Toen wij het voetballen onder de Bergpapoea's introduceerden, was dat voor de Ekari's een totaal onbekend spel, van de bedoeling waarvan ze niets begrepen. Het liefst renden ze met zijn allen als een zwerm bijen over het hele voetbalveld achter de bal aan. Het was een grotesk schouwspel een kluwen van dertig, veertig elkaar in de weg lopende Bergpapoea's zonder een duidelijk doel steeds maar weer met veel gejoel achter de bal aan te zien hollen.

De jeugdige Bergpapoea's rondom de Wisselmeren kennen nagenoeg geen spelen als recreatie. Te Enarotali zag ik alleen het japè wéwé (oorlogje spelen) met pijl en boog, waarbij niet echt op elkaar geschoten werd. In plaats van een scherpe pijlpunt was een klont geknede klei op de rieten pijlschacht bevestigd. Men besloot elkaar als bij een echte oorlog en schoot dan de pijl op zijn tegenstander af. Dergelijke pijlen waren betrekkelijk ongevaarlijk, al kon een voltreffer heel pijnlijk zijn en een behoorlijke bloedblaar veroorzaken. Erger was als een kleipunt het oog trof, wat tot verlies van het oog kon leiden. Dit japè wéwé van de jeugd kon men dagen achter elkaar volhouden, zodat er nog wel eens iemand een oog kwijtraakte en ik verplicht was het spelletje, dat de jongens even serieus opvatten als een echte oorlog, te stoppen om verder onheil te voorkomen. Zo verloor Wittoro (verbastering van Wissel), de Zonggonahulp uit de

politiekeuken, die zich met koken voor de agenten dik at, eens door een voltreffer het rechteroog.

's Avonds om de vuurplaat in Soalekigi's hut, waar ik overnacht en waar het behaaglijk warm is, komen de verhalen los over Auki, Auki ibo, of de grote Auki, die ten zuidwesten van de Ederevallei woont, vijf dagen hiervandaan. Auki is de man die in 1936 dr. Bijlmer en diens expeditie in contact bracht met de Simori's van het stroomgebied van de Mappirivier, en tegelijk ook een boodschap stuurde aan Soalekigi en Kigimoajakigi om naar zijn dorp Poribado te komen teneinde kennis te maken met de eerste 'Soerabajamensen' die dit gebied van het Centrale Bergland bezochten. Soalekigi en de negen andere Zonggonao's uit Itodah en Koegapa voelden zich helemaal niet op hun gemak bij de kennismaking met de drie blanken met hun zwarte brillen, kleren en schoenen. 'Ik vond ze afschuwelijk vies wit van huidskleur,' aldus Soalekigi. Doch Auki had hen al gauw op hun gemak gesteld. 'Maar Auki is helemaal geen hoofd,' legt Soalekigi me uit. 'Hij bezit maar een paar varkens, en kaurischelpen heeft hij nauwelijks.'

Auki is echter een bereisd man, waaraan hij zijn prestige ontleent. Hij heeft de zee, maikaida, gezien. Hij kent door zijn contact met de kustbevolking waarmee hij ruilhandel drijft – tabak tegen zout – de Mimikataal

Het verhaal verplaatst zich dan naar de dag van de ontdekking van de Wisselmeren, voor de Bergpapoea's de dag waarop zij voor het eerst een vliegtuig boven het Paniaimeer zagen. Soalekigi herinnert zich die dag nog heel goed, omdat hij in Enarotali de gast was van Idantawori, die wat varkens had geslacht om ziekten te bezweren en bezig was het vlees ervan te roosteren en te verdelen. Plotseling klonk uit de noordwesthoek van het meer een onverklaarbaar gebrom, dat steeds sterker werd en naderbij kwam. Het was moot, zonnig weer zonder veel bewolking. Het kon dus geen naderende onweersbui zijn. Het was trouwens een ander geluid, een geluid zoals hij nog nooit had gehoord.

En toen opeens zagen zij het: een snel naderbij komende stip, niet hoog boven het water. 'Het leek een prauw die door twee mensen op vlerken aan weerszijden van de uitgeholde boomstam door de lucht werd voortgeroeid,' zegt Soalekigi. Zoiets hadden ze nooit eerder gezien en iedereen was doodsbang en vluchtte de bossen in. Het moest beslist een geest zijn die iets te maken had met de kamoetai (witte magie) van Idantawori, dacht men. Nu wist hij wel beter, verklaart Soalekigi, want wat hij had aangezien voor een door de lucht voortgepeddelde prauw was een hoekoma, en de peddelende mannen waren geen mensen, maar de twee motoren van het vliegtuig. Toen het vliegtuig lager boven het water kwam, vluchtten alle prauwen op het meer naar de oever of sprongen de mannen en vrouwen in het water. Er was grote paniek. De vliegende enija (geest) maakte een oorverdovend geluid, luider dan dat van de higmoe (donder). Het was iets onheilspellends, dat de voorbode van ongeluk moest zijn. Om de donderende geest – misschien was het wel de gevreesde mado, de watergeest – tevreden te stellen, gooiden de vrouwen de gevangen kreeften in het water terug. Niemand dorst ook van Idantawori's geslachte varkens te eten en het vlees werd in het meer geworpen. Twee dagen bleef men in het dorp en waagde men het niet de huizen te verlaten.

Op een nacht worden we plotseling wakker door iets of iemand die aan de deur van Soalekigi's hut -- welke deur uit niet meer dan twee voor een opening geschoven platen boombast bestaat -- geschud heeft. Ik vermoed dat het een varken is, maar Soalekigi is ervan overtuigd dat het de geest van een dorpeling is die een paar weken daarvoor is overleden. Hij richt zich tot de onzichtbare man, spreekt hem aan met mepa (vriend) en houdt een heel gesprek met hem, dat zeker tien minuten duurt en waarvan ik niet veel begrijp. Ik vang de woorden op voor bataten, varkens, ziekten, akkers, regen en het woord kontolulle, maar het verband ertussen is me allerminst duidelijk. Wel is duidelijk dat hij mepa verzoekt hem en zijn gast met rust te laten; de laatsten zijn goede vrienden.

Soalekigi is van dit alles zichtbaar onder de indruk.

We blijven twee dagen in Itodah. Veel Zonggonao's uit Itodah willen ons begeleiden naar de kust. Ze willen de zee zien -- maikaida, zoals de Ekari's, of poeté koma, zoals de Migani's haar noemen -- waarheen volgens hun geloof de doden trekken. Soalekigi heeft er hun veel over verteld. De kust is echter een berucht malariagebied. In het hoogland zelf komt geen malaria voor en ik voel er daarom niet veel voor hen mee te nemen. Soalekigi en zijn twee broers, Kenabera en Kamoenimala, kunnen meegaan. In het basiskamp Orawja zijn voldoende klamboes beschikbaar en met kininepillen als profylaxis zijn ze redelijk beschermd tegen deze gesel van Nieuw-Guinea.

Het pad volgt eerst de Edere in zuidoostelijke richting en buigt dan naar het zuidwesten om. Het eerste gedeelte van de vallei is goed bevolkt. We trekken door een aantal dorpen, zoals Kerouda, een grote nederzetting van de Adiclan, een van de grootste Ekari-clans. De ontvangst is hartelijk. We krijgen veel suikerriet, wat op tournees, waarbij het zelfs op 2000 meter flink transpireren geblazen is, altijd een welkome verrassing is, evenals de grote, groene citroenen die ze hier in de tuinen verbouwen en die doen denken aan een klein soort pompelmoes.

Het terrein is, naar de maatstaven van het hooggebergte, betrekkelijk licht en golft tussen de 1500 en 1800 meter. We dalen en stijgen de hele dag door. Jammer van alle energie, verbruikt tijdens het klimmen, die, als we even later weer 300 meter lager zijn, voor niets schijnt te zijn geweest. De Bergpapoea's zijn echter meer geïnteresseerd in de kortste, moeilijkste paden dan in gemakkelijker te belopen omwegen. We overnachten in Jamopa, een van de laatste dorpen in de Ederevlakte, die hoe zuidelijker we komen steeds schaarser bevolkt en meer bebost blijkt.

In Jamopa staat midden in het dorp een dodenhuisje met een gemummificeerd lijk, dat echter niet zo mooi geconserveerd is als dat in Koegapa.

Dit gedeelte van het bergland is berucht vanwege zijn vele regens, die, overzee van de zuidkust aangevoerd, hier tegen de hellingen van het Kitopéjogebergte neerslaan. De liederen van de Ekari's van het Tigimeer vertellen erover:

*Oewo réré, oewaja réré. (De wateren bruisen, de wateren bruisen.)
Kitopéjo èdi ka bobara. (Op de Kitopéjo barsten de regens los.)*

De Ekari's hier zijn bijzonder gastvrij. Bataten, suikerriet en groenten krijgen

we gratis. Als ik ze als tegenprestatie wat contactartikelen geef, zijn ze even verbaasd als in hun schik met de kralen en spiegeltjes.

's Nachts begint het te regenen en dat duurt tot het daglicht. Om half vijf word ik wakker door gemompel. Als ik opsta, zie ik Aimo, hoofd van de enclave van de Oehoendoem's van Oewagimoma in West-Kemandora, die meegaat tot het basiskamp Orawja, door het prevelen van formules de regen bezweren (baita of oematete in het Ekarisch, bailija in het Miganisch). Met zijn gezicht naar het noordoosten gericht houdt hij in de gesloten rechterhand wat as, die hij, als hij uitgepreveld is, met een breed gebaar uitstrooit.

De regen houdt precies een uur later op, maar begint een halfuur daarna met hernieuwde kracht. Aimo begint op zijn beurt met hernieuwde kracht met zijn oematete, en plaatst ditmaal aan het slot van de bezweringsformules een blader-takje op een stok, waar hij as overheen strooit. Na een klein uur houdt de regen eindelijk definitief op.

Met dat al is het acht uur geworden eer we op stap kunnen gaan. Het gaat direct in zuidoostelijke richting een heuvel op. Na ruim een uur hebben we het hoogste punt op ruim tweeduizend meter bereikt en gaan we weer bergafwaarts. De daling is zeer steil. Op verscheidene plaatsen moeten door de ons begeleidende Ekari's en Zonggonao's ladders vervaardigd worden om de Aitinjodragers het afdalen met hun vrachten over de grillig uitgevreten rotsbodem vol kuilen en scherpe rotspunten mogelijk te maken. Het pad is moeilijk te vinden en moet steeds weer worden opengekap. Het is schaars belopen en alleen zichtbaar voor een goed getraind rimboe-oog. Zelfs Soalekigi raakt op een gegeven ogenblik het pad kwijt en draaft opgewonden tussen de bomen door om het terug te vinden, maar mijn kompas wijst duidelijk de zuidoostelijke richting als de juiste aan.

Er wordt een weg gekapt en na een halfuur hebben we het verloren pad teruggevonden. Er is niets vriendelijks aan dit terrein. Hoe zuidelijker we komen, hoe dichter het bos wordt. Zwaar bos, zonder enig uitzicht. Het is rijk aan orchideeën, hoog in de bomen om nog wat zonlicht te kunnen opvangen. De rotsbodem is moeilijk te belopen en vol grotten en tafelvormige rotsblokken.

Hoe lager we komen, hoe meer vogelleven het bos begint te vertonen. We zien zwermen groene en rode loeri's, die plotseling als kleurige flitsen tussen de bomen doorsuizen, en witte kaketoës, hoog in de boomtoppen, die bij het naderen van gevaar met luid gekrijs opvliegen om andere te waarschuwen.

Het gebied is nagenoeg onbewoond. We komen die dag maar één dorpje tegen, waar we overnachten. We kopen wat bataten en huren mensen om tegen betaling van kapmessen en kaurischelpen de rotanhangbrug van Kamero te versterken, zodat we er met de zwaar belaste dragers overheen kunnen trekken.

De volgende dag passeren we de duizendmetergrens. Voor het eerst sinds vier maanden ben ik beneden de duizend meter, voor een Indische bestuursambtenaar wel iets bijzonders. Het is goed te merken, aangezien we veel meer transpireren. Het is een leeg gebied. Het is tevens een beklemmend gebied door de eenvormigheid van het maagdelijke oerbos, waarin alle bomen op elkaar lijken en waarin je gemakkelijk verdwaalt. Halverwege bevindt zich een dertig meter hoge waterval van de Daro, een zijrivier van de Jawé, waarvan het gebruis al in de verte hoorbaar is.

We dalen de hele dag door tot we eindelijk aan de hangbrug van Kamero over de Jawé staan. Mijn hoogtemeter wijst 670 meter aan. In zeven uur lopen zijn we bijna 1400 meter gedaald. De Ekari's van Oegekabo zijn al bezig aan het versterken van de brug met rotankabels en lianen. De 35 meter lange brug, voorzien van twee armleuningen van rotankabels, die bij het oversteken wat houvast bieden, verkeert in een deplorabele toestand en is te gevaarlijk om er met zware lasten overheen te gaan. Vooral het loopvlak van bundels rotankabels moet nodig versterkt worden. De brug ligt ongeveer acht meter boven het met een vervaarlijke snelheid bruisende en kokende water van de Jawé, dat er onderdoor flitst. Een val op de rotsblokken in dat water is fataal.

We slaan hier voor twee dagen ons bivak op. Deze tijd is minstens nodig om de brug te repareren. Bivak is overigens een te weidse naam voor onze primitieve behuizing, bestaande uit twee canvas tentzeilen van elk vier bij vier meter, gespannen over een stel van vier in de grond geplante, in het bos gekapte palen, verbonden door dwarslatten, waar de zeilen overheen gespannen worden. De tent is aan alle kanten open, wat 's nachts in het bergland een uiterst frisse zaak is. Afgesloten tenten waren in het Centrale Bergland tot het eind van de oorlog voor bestuursexpedities een ongekende luxe.

Om ons 's nachts wat tegen de snerpende bergkou te beschermen, maken we soms een beschutting van bladertakken, die overdag weer weggehaald wordt. Want dan heerst er met de felle zon een broeikastemperatuur en worden de takken op het tentzeil gelegd om de hitte van de zon tegen te houden. Je slaapt op een verhoging van met gespleten rotantouw aan elkaar vastgebonden takken als slaapbank, die over de hele lengte van de tent loopt. Het is een harde ondergrond om op te slapen, waarbij je de knoesten van de takken door je slaapzak heen voelt. Als we voldoende tijd hebben, worden er op de primitieve brits bladeren gelegd als onderlaag voor het slapen. Casuarinenaalden lijken ons dan een donzen onderlaag. Echte slaapzakken bezitten we niet, maar tussen de twee aan elkaar genaaide dekens waar je tussen kruipt, slaap je na een vermoeiende dag niet minder goed. Onder de para para – zoals de Ambonezen de brits noemen – worden de vivresblikken gestouwd. Alle ruimte wordt benut: bóven de mensen en ónder de blikken. Zo kan er, al is het dikwijls verre van comfortabel, heel wat onder een tentzeil van vier bij vier meter worden weggewerkt.

Midden in de nacht word ik plotseling wakker en kijk verbaasd in een sprookjesbos, verlicht door myriaden vuurvliegjes in de bomen en fosforescerende, vermolmd boomstronken op de grond. Het is een wonderlijk mooi, maar tegelijk ook mysterieus aandoend tafereel. Met schijnbare regelmaat gaan op bepaalde momenten alle lichtjes aan en uit. Het is of iemand op een knopje drukt. Na enkele seconden herhaalt zich dat spelletje dan. Een wonderlijke nacht.

Het duurt twee volle dagen eer de hangbrug gerepareerd is en we erover kunnen trekken. (Ik kreeg na enige maanden mijn reisdeclaratie van de gemaakte tocht van het Kantoor voor Reiswezen in Soerabaja terug met de aantekening dat de twee dagen voor de reparatie van de brug van Kamero niet gedeclareerd konden worden 'vermits declarant dezelfde dag had moeten doorreizen!')

Als na bijna twee en een halve dag de brug over de Jawé voldoende versterkt

is, trekken we de rivier over. Het duurt ruim twee uur eer allen met de vrachten de zwaaiende en zwiepende brug zijn overgetrokken. Voor hen die last van duizeligheid hebben, is het lopen over de uiterst labiele brug een alleronplezierigste ervaring. Je loopt op een bundel rotankabels van ongeveer tien centimeter diameter, met om de twintig centimeter een lus om er je voet in te zetten om niet weg te glijden. Je moet bij iedere stap omlaag kijken waar je je voeten precies op het loopvlak zet. Onder je zie je dan het voortjagende, bruisende water. Als je te lang kijkt, word je duizelig. Ondanks de kabels waarmee de brug aan beide kanten met de oevers is verbonden, slingert die nog flink bij het overtrekken ervan.

Vervolgens gaat het weer heuvel op, om daarna opnieuw te dalen. Er is geen pad te vinden. We vorderen heel langzaam, daar er op het kompas een pad gekapt moet worden. We zijn hier in onbewoond gebied. Beneden de duizend meter wonen er geen Bergpapoea's meer, terwijl pas veel zuidelijker de Laaglandpapoea's wonen. Daartussenin is het een leeg gebied.

Na een paar uur marcheren bereiken we dan eindelijk de bestaande transportroute van de kust naar de Wisselmeren, met haar twee tot drie meter breedte een autostrada vergeleken bij het nauwelijks zichtbare pad dat we gekapt hebben. De Aitinjo's, die zich hier op vertrouwd terrein weten, uiten hun vreugde door met veel kabaal op de lege vivresblikken te gaan slaan.

We zitten nu op 500 meter boven zeeniveau en het begint tropisch warm te worden, broeierig, vochtig en drukkend. In de middag arriveren we in bivak 7, nog zo genoemd naar de nummering die Cator in 1937 gaf aan zijn bivakken vanaf de kust, tijdens zijn expeditie naar het merengebied. Het is een permanent bivak, goed onderhouden en na al onze primitieve onderkomens onderweg een comfortabele plaats om te slapen.

De volgende dag gaat het verder, steeds maar heuvel op, heuvel af. Op de top van de eerste heuvel hebben we op 800 meter het eerste gezicht op de uitgestrekte kustvlakte en de zee. De Bergpapoea's, die dit nooit eerder hebben gezien, uiten kreten van verbazing, knippen opgewonden met de nagel van hun duim tegen hun peniskoker en bijten zich op de gekromde wijsvinger. Voor hen is het een unieke ervaring een landschap te zien waaraan geen eind komt en waar aan de horizon geen bergen te zien zijn, alleen maar zee en lucht. Voor hen is dit maikaida of poeté koma, de zee, waar de geesten van de voorouders heen trekken.

Na een rust in bivak 4, eveneens een vast bivak op de opvoerroute, op 400 meter hoogte gelegen aan een kristalhelder beekje, gaan we steeds bergafwaarts. We lopen dicht langs de rivier en passeren veel stroomversnellingen en kleine watervallen van de Jawé. Het is drukkend heet in het regenbos. In de schaduw van de overvloedige vegetatie klinken echo's en stijgen geuren op. Het krioelt er van de bloedzuigers, die je als het ware op de bladeren van het lage struikgewas langs het pad schijnen op te wachten. Het is een merkwaardig gezicht de twee centimeter lange, op dunne wormpjes lijkende beestjes, rechtopstaand op een blad als een periscoop heen en weer bewegend, de omgeving te zien afzoeken om zich ergens op vast te kunnen zetten. Ze kruipen ongemerkt in je schoenen en door je puttees heen, totdat je in het bivak een straaltje bloed langs je been ontdekt, dat de weg wijst naar een dikke, volgezogen bloedzuiger. Als hij

zich volgezogen heeft, laat hij los; anders is er een brandende sigarettepeuk nodig om hem los te branden.

De laatste kilometers gaan we over een open, twee meter brede knuppelweg, waarop het droog lopen is en we snel opschieten. Tegen de middag bereiken we het basiskamp Orawja aan de Jawé, die hier Oeroemoeka of Oetarivier heet. Het is een zeldzaam lichte marsdag geweest, zoals ik er sinds mijn komst aan de Wisselmeren niet meer heb gekend.

Hier begint de over-landroute het bergland in. Tot dit punt kun je van de kust met prauwen komen. De stroom is hier nog zeer sterk. Orawja is een mooi, groot, comfortabel bivak met een vaste politiebezetting van tien man. Het is een opengekapte plek in het bos, waar middenin een eenzame, dertig meter hoge boom staat als een soort uitkijkpost over de moerassige kustvlakte. Orawja is nog malariavrij, maar tien kilometer verder begint het beruchte malariagebied van Nieuw-Guinea's zuidkust, waaraan Oeta ligt, standplaats van een Ambonese bestuursassistent en missiepost van pastoor Tillemans. Oeta wordt eens in de vier tot zes weken aangelopen door de gouvernementsstomers uit Ambon, de bekende kapal poetih of witte boten, die hier de voor de Wisselmeren bestemde voorraden lossen. Van hieruit worden die met de grote, door tien tot twaalf roeiers bemande prauwen van de Mimika-Papoea's naar Orawja vervoerd. Oeta heeft echter geen beschermde inham; de boot moet ver buiten op de ree lossen. Bij slecht weer is dat onmogelijk en is men gedwongen door te varen naar Boven-Digoel, dat ook geheel afhankelijk is van de bevoorrading door de witte boten vanuit Ambon. Geprobeerd werd dan op de terugreis de voor de Wisselmeren bestemde voorraden in Oeta te lossen. De Arafoerazee is echter een onberekenbare zee, waarop het flink kan stormen. Een enkele keer gebeurde het dan ook wel dat de voorraden na de dagenlange reis Ambon-Digoel vice versa onverrichter zake in Ambon terugkwamen, doordat er ook op de terugreis niet in Oeta gelost kon worden. Dat betekende dan aan de Wisselmeren voor de komende zes weken karige rantsoenen met minder rijst en vaak helemaal geen suiker, koffie, tabak of sigaretten.

De tocht van de kust langs het opvoerpad naar de Wisselmeren is een van de zwaarste trajecten in het bergland die ik ken. Het lijkt wel of de Wisselmeren zich tegen de buitenwereld hebben beschermd door een barrière van uiterst moeilijk te nemen bergketens.

Aan de kleine steiger te Orawja ligt een aantal prauwen, met Mimikanen van Oeta als roeiers, gereed om ons naar de kust te roeien. De tocht per prauw de rivier afzakkend naar Oeta is me altijd bijgebleven als een van de aantrekkelijkste van de vele die ik in Nieuw-Guinea gemaakt heb. Ik vertrok altijd heel vroeg in de ochtend, als het nog halfdonker was, om rustig door de stroom voortgedreven het bos tot leven te horen en zien komen. Het was bovendien zo vroeg nog aangenaam van temperatuur. Er behoefde niet gepeddeld te worden, zodat het geluid van de peddels de rust niet verstoorde. Je geniet het meest van het oerwoud als je je vlak onder de oever de rivier laat afdrijven, zonder lawaai van motor of peddels. Je hoort dan niet alleen de vogelgeluiden beter, maar ziet de vogels ook eerder. Er zijn veel bloemen, zoals orchideeën hoog in de bomen en de vlamvend rode trossen *Bauhinia*, door de Engelsen zo treffend *flame of the forest* genoemd, die vaak als een rood gordijn vlak aan de oever

boven de rivier hangen.

Wat zijn fauna betreft is Nieuw-Guinea voor alles een vogelland. Het zijn de vogels die het bos na de stilte van de nacht met alleen het geluid van cicaden of krekels en incidenteel de schreeuw van een nachtvogel weer tot leven brengen. Het begint met het gekwetter van de vele grote en kleine soorten parkieten in allerlei kleuren. Tegen zonsopgang keren enorme zwermen kalongs, vliegende honden, als een leger zwarte stippen tegen de lichter wordende hemel afstekend, naar hun slaapbomen terug. Met hun hondekop en trage, brede wiekslag lijken ze op voorhistorische monsters.

Als het lichter wordt, beginnen de donkere rolsteenbanken en de vele boomstronken in de rivier duidelijker vormen aan te nemen. Je ontwaart een wereld van krijsende kakatoes, van grote troepen witte en blauwgrijze koemkoems (bosduiven) met hun gekoer, van boshoenders met hun schelle kreet, die eerder aan het geluid van een gans dan aan dat van een kip doet denken, en van het zware, brommende gekoer van de op de grond levende kroonduif, zo groot als een kalkoen – en die je soms laag over de rivier naar de overkant ziet vliegen, waarbij je ieder ogenblik verwacht dat hij een noodlanding op het water zal maken. Met veel moeite en geklapwiek komen ze van de grond los, waarbij ze hoogstens tot de takken op vijf meter hoogte komen, om vandaar in etappes naar de hogere te vliegen, totdat ze de top hebben bereikt.

Veel jaarvogels ook – familie van de neushoornvogels – vliegen met hun krakende wiekslag uit het bos op, op zoek naar voedsel. Het is een concert van een heel bijzondere bekoring. Aan de Wisselmeren miste ik het vogelleven. Het bos was stil. Daarom was de riviertocht in de vroege ochtenduren voor mij iedere keer weer een belevenis.

Intussen maakt de koelte van de ochtend plaats voor de hitte en drukkende vochtigheid van de kust. Het zware bos op vaste grond is vervangen door de moerassige vlakte met pandanuspalmen en mangrovebossen met hun lange steltwortels. Dan komt Oeta, gelegen op een hoge zandplaat, omgeven door niets anders dan mangrovemoerassen, de rivier en de zee. Zodra we aan wal gaan, valt de hitte als een klamme deken over je heen. Het plaatsje bestaat uit één lange zandweg van de steiger aan de rivier naar het huis van de pastoor. Links en rechts daarvan liggen het huis van de bestuursassistent, de primitieve kazerne van de landschapspolitie, twee kleine winkels van een Chinees en een Palembang en verder een tiental Papoeahutten. Behalve de woning van de pastoor en de beide winkels hebben de op palen gebouwde woningen wanden van gaba gaba, de nerven van het blad van de sagopalm, vloeren van gespleten stammen van de niboengpalm en als dakbedekking atap, van sagobladeren gevlochten platen. Een kilometer verder mondt de Oetarivier met een bocht in zee uit. Op de modderbanken liggen krokodillen zich in de zon te koesteren.

De vijf Bergpapoea's die naar Oeta zijn meegegaan – Soalekigi en zijn vrouw Boromakoemba, zijn broers Kenabera en Kamoenimala en Aimo, het hoofd van de Oehoendoeni's – raken niet uitgekeken op de oneindigheid van de zee. Ze zijn echter wel teleurgesteld omdat er op het strand geen kaurischelpen zijn te vinden.

De terugtocht naar Orawja gaat roeiend tegen de stroom op heel wat langzamer. Afhankelijk van de sterkte van de stroom, die wordt bepaald door het feit of het

in de bergen zwaar geregend heeft of niet, neemt de reis twee tot vier dagen in beslag. Vlak onder de wal buiten de stroomdraad roeiend schieten we nog het beste op en om vier uur 's middags bereiken we aan de westoever het bivak Magda, zo genoemd naar het gewestelijke vaartuig *Magda* uit Fakfak. Dit was het uiterste punt dat Cator in 1937 kon bereiken bij zijn eerste poging de Wisselmeren over land te bereiken met het dertig ton metende bestuursbootje. Verder stroomopwaarts wordt de rivier door de zand- en rolsteenbanken te ondiep voor vaartuigen die groter zijn dan prauwen.

De Papoea's van Oeta zijn als kust- en riviermensen goede roeiers. Vandaag hebben ze een bijzondere lekkernij voor het diner: een vijf meter lange python, die ik onderweg uit een boven de rivier hangende tak heb geschoten. Ook krokodillen beschouwen ze als een niet te versmaden delicatessen, maar die heb ik alleen op de modderbanken aan de monding van de Oetarivier gezien. Je verbaast je er steeds weer over hoe snel die logge dieren zich bij naderend gevaar over de modder weten te bewegen om geruisloos in het water te glijden. Zo ver stroomopwaarts schijnen ze hier blijkbaar niet voor te komen. Op de Digoelrivier zag ik echter 300 kilometer stroomopwaarts krokodillen. Maar dat was jaren later. Er was zelfs een exemplaar bij dat met wijd opengesperde bek op een modderbank van de op dat punt zeker 150 meter brede rivier lag waarop we met een bestuursbootje voeren. Het was een witte krokodil van circa vier meter lengte. Zelfs de bemanning van het gewestelijke vaartuig, dat de riviertocht reeds talloze malen had gemaakt, had nog nooit een witte krokodil gezien. Dus voeren we naar de plaats waar het reptiel met wijd opengesperde bek roerloos lag, teneinde het te bemachtigen. Misschien was het wel een nog niet ontdekte soort, dachten we, hoe onwaarschijnlijk dat ook leek. Het raadsel was snel opgelost. Dertig meter van het beest verwijderd, op het moment dat de djoeragan (schipper) wilde schieten, drong een sterke kadaverlucht tot ons door. Het was een dode krokodil, gestikt in de grote haak met aas, zoals die daar door krokodillenjagers werden uitgezet. Een luguber schouwspel.

De stroom bovenstrooms bivak Magda is vrij sterk. De rivier wordt door de rolsteenbanken ook moeilijker te bevaren en op sommige plaatsen moeten we de prauw uit om die over de banken heen te slepen, omdat we met roeien bijna niet opschieten. Het moet de afgelopen nacht in de bergen flink geregend hebben. Grote bomen, met wortel en al, soms kleine groepjes bij elkaar op een drijvend stukje aarde, schieten met grote snelheid langs ons heen. Het is zaak uit hun buurt te blijven. De Oeta-Papoea's zijn daar door hun ervaring zeer handig in.

In Orawja werden regelingen getroffen voor de bevoorradingspatrouille van acht marsdagen naar de Wisselmeren. De kort geleden uit Ambon aangekomen hoofdposthuiscommandant Sipahelut, die detachementscommandant Gimon van de veldpolitie te Enarotali zou aflossen, zou als eerste vertrekken. De mensen van de veldpolitie werden, in verband met het fysieke en voor velen misschien vooral ook geestelijk zware exploratiewerk, om de zes maanden afgelost, de Aitinjodragers om de vier maanden. En het bestuur? Daar had niemand zich druk over gemaakt. Waarom ook! BB-ambtenaren blijven immers, tenzij ze speciaal om overplaatsing vragen.

Ik zou een dag na Sipahelut vertrekken met de vijf Bergpapoea's en enkele Aitinjodragers en hem onderweg wel inhalen. Sipahelut, zonder ervaring met het zware bergterrein, zou wel minder snel opschieten dan zij die dit terrein gewend waren. De eerste dag, tot bivak 4, zou echter een lichte marsdag zijn, gedeeltelijk over een gemakkelijk te belopen knuppelpad, waar slechts een hoogte van 400 meter overwonnen hoefde te worden. Dat zou hem de kans bieden wat aan het terrein te wennen en zich in te lopen. We wensden Sipahelut bij het vertrek goede reis bij zijn eerste over-landtocht naar zijn nieuwe standplaats.

Het is twee uur in de middag als een Aitinjo van Sipaheluts patrouille het bivak binnenkomt met het ontstellende bericht: 'Toean hoofd mati.' (De hoofdposthuiscommandant is dood.) Bij het beklimmen van de laatste helling voor bivak 4 had Sipahelut gezegd dat hij even wilde rusten. Hij ging op een steen zitten en was dood.

Op de opvoerroute naar de Wisselmeren zijn vooral in de eerste moeilijke exploratieperiode onder Van Eeoud nog wel wat Waroppen- en Aitinjodragers aan longontsteking en dysenterie overleden, maar dit is de eerste keer dat een veldpolitieaanvoerder op de route sterft. Het is wél een maand van harde tegenslagen. Eerst de dood van dokter Adang Roushdy en nu commandant Sipahelut.

Iedereen in Orawja, waar de volgende dag de begrafenis plaatsvindt, is diep onder de indruk. Volgens de Ambonese agenten gebeuren er na de dood van Sipahelut allerlei vreemde, onverklaarbare zaken. Twee agenten bezwoeren zelf gezien te hebben dat 's nachts een op tafel staande mok 'uit zichzelf' bewoog en van plaats veranderde. Een andere agent, die 's nachts even naar buiten ging, voelde plotseling iets kouds langs zijn nek en wang strijken. Hij gaf een schreeuw van schrik, omdat hij dacht te maken te hebben met de geest van zijn overleden commandant. Toen de wacht controleerde wat er aan de hand was, bleek aan een van de drooglijnen een jonge, drie meter lange python te hangen, waar de slaperige, nietsvermoedende agent tegenaan was gelopen. Allemaal slechte voortekenen volgens de Ambonese agenten, die ondanks driehonderd jaar christendom zeer bijgelovig kunnen zijn.

Ambon wist nog niets van Sipaheluts dood af. Van Oeta uit kon ik geen telegrammen versturen, daar de bestuurspost alleen een radio-ontvanger bezat. Er moest dus een hardloper naar Enarotali worden gezonden om de familie en de resident in te lichten en tevens bij hoofdcommissaris Coen te protesteren tegen het feit dat er een drieënvijftigjarige man, zonder enige voorafgaande medische keuring, naar dit zware werkterrein gestuurd is. Het hoogland van Nieuw-Guinea is een land voor jonge mensen. Soalekigi en Aimo boden aan de telegrammen naar Enarotali te brengen. Drie en een halve dag later werden ze daar ontvangen en uitgeseind. Het was een record: Orawja-Enarotali in drie en een halve dag. Voor zover mij bekend is het nooit meer gebroken.

Het werd een gedeprimeerde en daardoor extra zware tocht terug. Ik had bovendien erg veel last van mijn amoebendysenterie, waarvan ik, sinds ik die in Saporoea opdeed, af en toe last had.

Het opvoerpad naar Enarotali was goeddeels nog het tracé van Cators tweede tocht naar de Wisselmeren – zijn eerste poging de meren te bereiken was niet

gelukt – die zoveel mogelijk de loop van de Oeta (Oeroemoeka) of Jawérvier had gevolgd en aan het rivierdal was blijven kleven. Daardoor was het een uiterst zwaar pad van steeds maar weer hellingen en contrahellingen, telkens over en langs kalkrichels die van de plateauranden afliepen naar het rivierdal. Berucht was het gedeelte tussen Paukoenoe (Cators bivak 10) en Edaoe (bivak 12), waar we tijdens een volle marsdag achtereenvolgens klommen van 980 naar 1300 meter hoogte, daarna weer daalden naar 1000 meter, weer 400 meter stegen, dan weer 300 meter bergaf gingen, vervolgens ruim 450 meter klommen, om tenslotte naar het bivak af te dalen, waar bij aankomst bleek dat je met al dat gezwoeg slechts 60 meter aan hoogte gewonnen had.

Op sommige plaatsen is van lopen nauwelijks sprake. Het is keer op keer met handen en voeten klauteren en klimmen over, door en onder ruwe kalkrotsen. Op de zwaarste gedeelten waren voor het beklimmen en afdalen van de steile wanden ladders van rondhouten vervaardigd, waarvan de sporten met rotan of lianen bevestigd waren.

Tot bivak 7 volgen we het pad van de heenreis. Daarna komt het gedeelte waarop Cator, op de terugtocht van zijn tweede (en geslaagde) tocht naar de Wisselmeren, een week lang verdwaalde op zoek naar zijn op de heenreis achtergelaten vivresbivak. Het werd bijna een hongertocht.

Het schemerduistere, dichte regenbos geeft je een beklemmend gevoel. Op het dichtbegroeide, kronkelende pad kun je door de bomen en de vegetatie je voorganger op twintig meter afstand nauwelijks meer zien. Ik maakte dezelfde tocht eens met een net benoemde nieuwe arts voor de Wisselmeren, een Indonesiër, wiens eerste kennismaking met Nieuw-Guinea dit was. Op een gegeven moment realiseerde hij zich dat hij niemand hoorde of zag en zich volstrekt alleen in het stille, donkere oerwoud bevond. Dat dácht hij tenminste. Maar vijftwintig meter achter hem en dertig meter voor hem liepen mensen die hij zag noch hoorde. Hij waande zich verdwaald en alleen. Een panische schrik overviel hem en hij begon te gillen, te schreeuwen en om hulp te roepen, zodat we dachten dat hem een ongeluk was overkomen. De somberheid van het regenbos en de benauwenis van het beperkte zicht geven je een gevoel van beklemming alsof je je op een bepaald ogenblik alleen in het bos bevindt. De dokter vertelde me later dat het plotselinge besef dat hij alleen was, hem zo te pakken kreeg dat hij totaal de kluts kwijtraakte. De obsederende gelijkvormigheid van de eeuwig groene jungle, waar ieder plekje hetzelfde lijkt, waardoor je er zo gemakkelijk verdwaalt, kan een obsessie worden.

We passeren weer Dokoridoba, waar we ditmaal worden opgewacht door Weakebo en een groep dansende mannen en vrouwen, die een varken met zich meedragen, dat Weakebo me ten geschenke aanbiedt omdat hij nu eenmaal niet kan achterblijven bij Soalekigi, die me op de heenreis een varken geschonken heeft. De mannen en vrouwen maken een rondedans, waarbij de vrouwen in het midden van de cirkel draaien en de mannen aan de buitenkant. Enkele vrouwen dansen de ama waita (buste-ronedans), waarbij de borsten niet op en neer wippen, maar in tegenovergestelde richting ronddraaien. Het is een hoogst curieus schouwspel, waarbij bezoekers aan de Wisselmeren zich altijd afvroegen hoe het mogelijk was tijdens het dansen de borsten in tegenovergestelde richting te laten draaien. Dat heb ik me trouwens ook wel eens afgevraagd. Nu ja,

de danstechniek in de steentijd staat voor niets.

Ik ben blij als ik de volgende dag weer op mijn vertrouwde basis ben en verbinding met de buitenwereld heb. Het was een vermoeiende tocht. Tien dagen later heb ik, ondanks de kinineprohylaxe, mijn eerste Nieuwguinese malaria. Hoge koorts tot 40,9 graden, zo hoog dat ik maar geen temperatuur meer opnam. Sinds de dood van dokter Adang Roushdy hebben we op de bestuurspost geen arts meer. Behalve Soalekigi hebben de andere Zonggonao's uit Itodah die in Oeta hebben overnacht, ook malaria. Pastoor Tillemans, behulpzaam als altijd, loopt in recordtempo naar Itodah om de zieken van kinine te voorzien. Zelf voel ik me nog te ziek om te lopen. Ook ik ben dus niet aan Nieuw-Guinea's beruchte malaria ontsnapt.

* * *

De volgende maanden is het erg druk in het Centrale Bergland door de komst van de Nieuw-Guinea-expeditie 1939, uitgezonden door het Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap.

Op 25 juni arriveert met een marinevliegtuig Le Roux als leider van de expeditie. Ik kende hem reeds uit mijn Leidse studiejaren, toen hij conservator was van het Leidse Museum voor Volkenkunde. Voor Le Roux, die behalve als leider ook als topograaf en etnograaf van de expeditie zou optreden, was deze expeditie een hernieuwde kennismaking met Nieuw-Guinea. In 1926 had hij als staflid van de Amerikaanse Stirlingexpeditie een tocht van de Mamberamo naar de Boven-Rouffaer gemaakt.

Hij hoopte nu vanuit de Wisselmeren de verbinding met zijn eindpunt in 1926 aan de Boven-Rouffaer te kunnen maken en het terrein topografisch vast te leggen. De expeditie was groots opgezet en had de beschikking over twee Fokkerwater-vliegtuigen van de Marine-Luchtvaartdienst, de T 21 en T 22, voor de opvoer van de voorraden van de Etnabaai aan de zuidkust naar de Wisselmeren en voor de verkenning en luchtfotografie van het bergland. Dr. Eyma, die al bijna een halfjaar in het Wisselmerengebied heeft gewerkt, wordt als botanicus aan de expeditie toegevoegd. Andere staffleden zijn de zoöloog professor Boschma uit Leiden, dr. IJerman, de geoloog, die jammer genoeg al na een maand na ruzie met de leider de expeditie verliet, dokter Brouwer, die behalve arts van de expeditie ook fysisch antropoloog is, luitenant-ter-zee Hagdorn, belast met de astronomische plaatsbepalingen voor de vervaardiging van de topografische kaart van het bergland, de mantri-opnemers Mohammed Saleh en Hoeka, luchtfotograaf korporaal Timmermans en commissaris van politie Van Ravenswaay Claessen, commandant van het veertig man sterke dekkingsdetachment veldpolitie. Het personeel van de MLD, ter beschikking gesteld van de expeditie, staat onder commando van luitenant-ter-zee-vlieger Nepveu, die de T 21 vloog. De T 22 werd gevlogen door luitenant-ter-zee-vlieger Reijnerse.

Tenslotte – en misschien moet je die wel in de eerste plaats noemen – de 110 Aitinjodragers, van wie vooral na het terugtrekken van de twee marinevliegtuigen begin september na de Engels-Franse oorlogsverklaring aan Duitsland de gehele bevoorrading van de expeditie afhing.

De expeditie had haar pied-à-terre op de bestuurspost. Enarotali had nog nooit zo'n grote bevolking van 'Soerabajamensen' gehad en de Ekari's hadden de tijd

van hun leven met het verdienen van kaurischelpen door het leveren van voedingsmiddelen, bouwmaterialen, etnografica, vogels, slangen, kikkers, insecten voor de zoöloog van de expeditie en stenen voor de geoloog. De 'Soerabajamensen' moesten wel heel wat schelpen bezitten als ze zelfs voor waardeloze stenen met kaurischelpen betaalden! Het zouden geen goede Ekari's zijn als ze als sluwe kooplieden van het Centrale Bergland geen slaatje uit de situatie hadden proberen te slaan.

Het duurde dan ook niet lang of ze begonnen de prijzen drastisch te verhogen. Het werd hoog tijd dat er maatregelen getroffen werden om te voorkomen dat de waarde van de kaurischelp niet nog meer daalde dan nu al het geval was. De bruidsprijs was inmiddels al flink gestegen. Deze prijs, die bij Van Eechouds komst in het merengebied veertig kauri's bedroeg, was intussen al tot zestig gestegen. Aan de leider van de expeditie, evenals aan de missie en de zending, werd verzocht een maand lang geen enkele betaling in schelpen te doen. Ook het bestuur zou zich uiteraard aan deze regel houden. Betalingen werden alleen nog in contactartikelen als kralen, spiegeltjes en mesjes gedaan. Het was een soort boycotsysteem om de Ekari's te dwingen met name de prijzen van bataten, groenten, kreeften enzovoort te verlagen. De eerste week dachten ze er niet aan om minder voor hun koopwaren te accepteren, maar de tweede vroegen ze al of we toch maar hun bataten wilden afnemen. De derde week smeekten ze of we toch alsjeblieft wat wilden kopen tegen betaling van schelpen. Alle partijen hielden zich echter strikt aan de afspraak om vier weken lang geen betaling in schelpen te doen, al vond ik het erg jammer de vrouwen onverrichter zake naar huis te zien gaan met hun draagnetten vol bataten en groenten. Zelfs Weakebo, altijd uit op schelpengeld, kwam er zich mee bemoeien. Het was voor iedereen een opluchting toen we de schelpenboycot weer konden opheffen. Geholpen had het wel, want de Ekari's accepteerden weer graag de oude koers. Er werden vaste prijzen afgesproken, waaraan de Bergpapoea's van Enarotali zich strikt hielden.

Le Roux had, met name voor zijn tocht naar het oosten, gerekend op de diensten van Soalekigi, die voor mij op de Kemandora-expeditie een onbetaalbare hulp was geweest. Hij was hoogst verbaasd en gebelgd toen Soalekigi, zelfs tegen betaling van kauri's en bijlen, niet was over te halen met hem mee te gaan. Soalekigi was echter een zeer kieskeurig man wat betreft het kiezen van zijn vrienden. Hij was bepaald geen allemansvriend, maar een man met sterke persoonlijke sympathieën en antipathieën. Hij was alleen bereid Le Roux te vergezellen als ik zelf ook mee zou gaan. Om de een of andere, mij onbegrijpelijke reden voelde hij zich niet helemaal op zijn gemak bij Le Roux.

Behalve dr. Eyma, die al een halfjaar onder de Bergpapoea's had gewerkt, hadden de stafleden van de expeditie een heel andere benadering van de bevolking dan ik gewend was. Ik herinner me hoe de fysisch antropoloog, dokter Brouwer, klaagde dat de mensen niet naar zijn bivak kwamen om gemeten te worden. Hij wenste bediend te worden. En dat was nu juist het grote verschil met het werken op Java, waar Brouwer als officier van gezondheid gediend had. Daar kwam de bevolking naar je toe; maar hier, in het hart van Nieuw-Guinea, moest je zelf de mensen in hun dorpen gaan opzoeken. En dat deden de expeditieleden in het begin te weinig. Ze wachtten op een stoel in het bivak op de

mensen in plaats van er zelf op uit te gaan, de dorpen in. Na de eerste weken, toen men meer gewend was aan deze manier van contact maken met de bevolking, verliep alles veel vlotter.

In de vijf maanden dat de expeditie hier werkte, zwermde de expeditieleden als naar nectar hongerende bijen naar alle windstreken uit, op zoek naar nieuwe gegevens op allerlei gebied in het onbekende bergland. Op een gegeven ogenblik zorgde een leger van ruim 150 dragers voor de bevoorrading van de diverse groepen. De belangrijkste expeditie was de tocht van Le Roux in oostelijke richting naar het stroomgebied van de Boven-Rouffaer. Daarbij trok hij langs het pad van de eerste Kemandora-expeditie – die ik enkele maanden daarvoor had gemaakt – verder oostwaarts en bereikte als eindpunt Hitalipa, 45 kilometer verder naar het oosten aan de Boven-Rouffaer. Hierbij werd topografisch aansluiting verkregen op het terrein dat hij in 1926 voor de Stirlingexpeditie reeds had verkend en in kaart gebracht. Te voet werd echter geen verbinding verkregen met het ongeveer 20 kilometer meer oostelijk gelegen eindpunt van de Stirlingexpeditie vijftien jaar tevoren, vlak ten oosten van de grote Delocanyon. Deze keer bleef Le Roux even westelijk van de canyon steken. Pas in 1944, bij onze terugtocht voor de achtervolgende Japanners naar de Meervlakte, zou de ontbrekende schakel tussen de eindpunten van de twee expedities worden gelegd. Voor de topografische kaart van het bergland was deze ‘missing link’ echter van geen belang. Toen de expeditie eind november haar werkzaamheden in het bergland had beëindigd, was het resultaat de eerste betrouwbare topografische kaart van westelijk Centraal-Nieuw-Guinea met onder meer een aantal astronomisch bepaalde punten, waarbij ook een groot deel van het westelijk bergland fotografisch door de twee marinevliegtuigen was vastgelegd. Een enorme vooruitgang op de zelf vervaardigde, slechts in globale lijnen betrouwbare schetskaarten waarmee we tot dusver steeds gewerkt hadden.

Een tegenslag voor de expeditie was dat 1 september de twee marinevliegtuigen in verband met het dreigende oorlogsgevaar in Europa werden teruggetrokken. Niet alleen kon de fotografische luchtverkenning van het nog onbekende bergland nu geen voortgang vinden, maar de bevoorrading van de expeditie moest nu over land via de zware, lange weg vanaf de kust geschieden. Geen bevoorrading uit de lucht, zoals gepland, betekende dat de actieradius van de expeditie aanmerkelijk beperkt werd en dat luchtverkenning naar een groot meer, Boembamba geheten, dat volgens geruchten in het oosten zou liggen, niet kon plaatsvinden. Na de spectaculaire ontdekking van de Wisselmeren in 1936 meenden de expeditieleden berichten van de Bergpapoea's over grote wateren te moeten interpreteren als de aanwezigheid van nieuwe bergmeren. Men sprak steeds van de ‘nieuwe bergmeren’ alsof dat vanzelfsprekend was. Behalve wishful thinking speelde de geringe kennis van de taal ook een rol. Het verschil tussen water, rivier en meer was ons, vooral in de taal van de Migani's uit het oosten, niet altijd even duidelijk. Boembamba als een groot, in het oosten gelegen meer, bleek dan ook niet meer dan een wensdroom van de expeditieleden te zijn, die zo graag met berichten over de ontdekking van nieuwe meren in Nederland terug wilden komen. Later, tijdens een vlucht die ik in mei 1941 als voorbereiding op mijn tocht naar het oosten naar Beura en Ielorong maakte,

bleek het geheimzinnige meer de West-Baliem te zijn. Wel veel water, maar een meer was het niet! Alleen maar een grote rivier.

1 september 1939. We zagen de T 21 en T 22 met spijt vertrekken. Door hun aanwezigheid aan de meren hadden ze de diep in het binnenland gelegen bestuurspost uit zijn isolement gehaald. Ze hadden de buitenwereld wat dichterbij gebracht.

In november beëindigde de KNAG-expeditie na vijf maanden succesvolle exploratieactiviteiten op tal van gebieden haar werkzaamheden. Voor Le Roux betekende dat een definitief afscheid van Nieuw-Guinea. Hij liep langs het opvoerpad naar de kust terug. In 1926 was hij via de Mamberamo- en Rouffaer-rivier het onbekende binnenland binnengedrongen. In 1939 verliet hij aan de zuidkust in Oeta het land, dat hij zodoende met een hiaat van dertien jaar van de noord- naar de zuidkust had doorkruist.

Een periode van vijf maanden kwam met het vertrek van Le Roux ten einde. In die tijd arriveerde ook op de bestuurspost de expeditie van hoofdinspecteur van politie Harzen, die vijf maanden in het Siriwodal gewerkt had om een voorverkeer per as geschikt tracé van de noordkust naar de Wisselmeren te zoeken. Het was plezierig dat ik nu als gastheer Harzen, met wie ik op Saparoea en West-Ceram had samengewerkt, aan de Wisselmeren kon verwelkomen. Ook commissaris Van Krieken exploreerde een halfjaar in de uitlopers van het Weylandgebergte en maakte een doorsteek van de Siriwo naar West-Kemandora. Dit alles gebeurde zonder veel hulpmiddelen. Ze beschikten niet over een radiozender of -ontvanger, zodat Van Krieken en Harzen er geen idee van hadden waar zich de leden van Le Roux' expeditie bevonden. Zo waande Van Krieken zich tijdens zijn doorsteek in nog geheel onbekend en nog niet eerder door blanken betreden gebied en meende hij nieuwe stammen ontdekt te hebben, tot hij bij de nadering van het eerste dorp op zijn lange reis plotseling van een Papoea een stukje papier kreeg, waarop geschreven stond: 'Als je nog even doorloopt, krijg je koffie.' Het was een boodschap van dr. Eyma, de botanicus van Le Roux' expeditie, die al drie weken in het gebied exploreerde. Hij wist door de bevolking al dagen tevoren van Van Kriekens komst af. Voor Van Krieken was het een teleurstelling zich niet in onbekend terrein te bevinden.

Drie expedities aan de Wisselmeren geven heel wat werk en drukte. Toch dacht ik er geen ogenblik aan om verlof aan te vragen toen alle expeditieleden naar huis of met binnenlands verlof gingen; tenslotte had ik in bijna twee jaar geen dag vrij gehad. Bestuursambtenaren in de buitengewesten vroegen nagenoeg nooit vrij of verlof; dat betekende voor de dienst het sturen van een vervanger die er niet was.

Ik was dan ook verbaasd toen ik geheel onverwachts op een dag in december een telegram van resident Jansen ontving met de vraag of ik een maand verlof op Java wilde hebben (zij het voor eigen rekening).

Een maand verlof op Java! Ik vertrok met de witte boot, het s.s. *Fomalhaut*, van Oeta naar Ambon. Mee gingen Soalekigi en Weakebo, die in Ambon op mijn terugkeer zouden wachten en in de tussentijd op de landbouwpraktijk-school te Laha wat praktische landbouwscholing zouden krijgen die ze in het bergland te pas zou kunnen komen. Beiden hadden Ambon nooit eerder bezocht

en het was ook de eerste keer dat ze auto's, koeien en paarden zagen. Voor de beide diersoorten hadden ze een heilig ontzag; daarbij vergeleken was een jokrati jarovarken, het grootste varken dat de Bergpapoea's kenden, niets. Weakebo had geen prettige herinneringen aan Laha. Een van de eerste dagen dat hij in de klappertuinen van Laha rondliep, viel er een kokosnoot op zijn hoofd. De arme kerel had nooit veel waardigheid bezeten, maar wát hij daar nog van bezat, kwam door dit voorval bepaald in de verdrukking. Hij was woedend en vroeg voortaan in Ambon-kotta, Ambon-stad, te mogen verblijven. Hij wilde geen dag langer in Laha zijn.

Toen ik na een maand verlof op Ambon terugkeerde, zat ik boordevol verlangen weer aan de slag te gaan.

Resident Jansen had me verzocht een expeditie te maken naar het gebied ten oosten van de Wisselmeren, nog verder dan het punt dat Le Roux een paar maanden daarvoor bereikt had. Bij zijn bezoek aan de resident had Le Roux hem verteld over Boembamba, de 'nieuwe meren', die in werkelijkheid echter niet bestonden. Die moest ik zien op te sporen. Imaginaire meren! Maar dat wist ik op dat moment nog niet.

Het is een volle *Fomalhaut*, met de in de Molukken alom bekende en populaire kapitein Hoboken als gezagvoerder, waarmee we met onder meer voor de Wisselmeren bestemde passagiers de baai van Ambon uitvaren. Behalve Soalekigi en Weakebo vertrekken ook de dames Post en Deibler, echtgenoten van de beide Amerikaanse zendelingen te Enarotali. Ze zijn de eerste 'Soerabajavrouwen' die naar de Wisselmeren gaan. Voorts is de nieuw benoemde gouvernementsarts voor de Wisselmeren, een Gorontalonees, aan boord. In Inanwatan aan de zuidkust van Nieuw-Guinea's Vogelkop zullen ook nog zestig Aitinjo's voor de opvoerroute naar het bergland worden opgehaald.

Iedereen was erg benieuwd hoe de dames als eerste blanke vrouwen de acht dagen durende over-landtocht naar de meren zouden doorstaan. Een maand daarvoor waren van hetzelfde vertrekpunt dr. Haar, assistent-resident van Fakfak, en het hoofd van de residentiewaterstaatsdienst te Ambon vol goede moed de mars de bergen in begonnen. Dat was geen succes. De dames deden het sneller en beter!

De volgende maanden werden besteed aan de voorbereidingen van de tocht naar Le Roux' 'nieuwe meren'. Dr. Paul Culley, een Amerikaanse zendingsarts uit Manilla, zou als gast van het bestuur de tocht meemaken. In Bojobotoro aan de Ara, tot waar de grote kajuitboot *Prinses Juliana* kon opvaren, had ik een basiskamp laten inrichten.

9 mei vertrok dr. Culley met enkele agenten en een deel van de Aitinjodragers naar dat kamp, waar hij medisch onderzoek wilde verrichten. Ik zou drie dagen later volgen, om daarna samen de tocht naar het oosten te ondernemen.

* * *

10 mei 1940. Tijdens de dagelijkse radioverbinding om vijf uur 's middags met Ambon ontvang ik een urgent telegram met het codewoord Berlijn. Dat betekent dat Nederland in oorlog met Duitsland is. Het bericht komt misschien niet helemaal als een donderslag bij heldere hemel, want de maanden daarvoor was de lucht al vervuld van naderend oorlogsgerommel. Toch had niemand dit

verwacht. Ik vroeg me af wat de Japanners in verband met hun verdrag met de Duitsers en Italianen in dit deel van de wereld zouden ondernemen. Je kon van alles verwachten.

Resident Jansen hield blijkbaar ook rekening met Japanse avonturen, want de volgende dag ontving ik telegrafisch opdracht de bestuurspost met inbegrip van alle zendelingen, missionarissen en goeroes te evacueren en zorg te dragen uiterlijk 15 juni in Oeta gereed te staan voor transport naar Ambon.

Het is een harde slag om na alles wat is opgebouwd sinds mei 1938, toen Van Eechoud hier arriveerde voor de vestiging van de bestuurspost, plotseling alle activiteiten te stoppen en de bestuurs-, politie-, zendings- en missieposten op te heffen.

Alle 'Soerabajamensen' trekken weg.

De groep aan de Ararivier met dr. Culley wordt teruggeroepen en in diverse echelons gaan we naar de kust. De goederen die niet kunnen worden afgevoerd, worden opgeslagen in de vivresloodsen, die dichtgespijkerd worden. De vee-stapel blijft ook achter. Ik vraag Idantawori, Bobatara en de andere hoofden van Enarotali op het vee en de achtergelaten voorraden in de loods te passen. Ik weet niet of, en wanneer, we de post weer zullen bezetten. Ik hoop het alleen en 6 juni roep ik de hoofden en de bevolking bijeen om boven op het voetbalveldje aanwezig te zijn bij het hijsen van onze driekleur.

'We gaan nu allen weg,' leg ik uit, 'maar als de kleuren van deze vlag verschooten zijn, ben ik hier bij jullie terug.' Waarom ik dat zeg, weet ik eigenlijk niet, want ik geloof er zelf niet erg in. Het is nu werkelijk oorlog en er kan van alles gebeuren! Hoe weinig kon ik toen vermoeden dat ik vijf maanden later weer op dezelfde plaats zou staan om de post te heropenen.

* * *

Aan boord van de gouvernementssstomer *Valk* op weg naar Ambon krijg ik bericht dat ik in West-Ceram op mijn vroegere standplaats Piroe ben geplaatst als vervanger van mijn voormalige chef Plas. Ik vind het prettig, want het is geen nieuw gebied voor me, waar ik me weer helemaal moet inwerken. Plas is blij dat hij is overgeplaatst naar Bangka, ver weg van de Molukken. Hij heeft zich hier nooit prettig gevoeld. Daarvoor was het hem hier allemaal veel te primitief.

De eerste drie maanden na het uitbreken van de oorlog vormden vooral een periode van afwachten. Er kon met de steeds meer provocerende Japanners zo vlak in de buurt van alles gebeuren. Nieuw-Guinea was het dichtst bij Japans territorium gelegen gebied van Nederlandsch-Indië. Hemelsbreed was de afstand van Manokwari naar het eiland Palaoe in het Japanse mandaatgebied van Micronesië slechts ongeveer duizend kilometer.

Langzamerhand begon de spanning evenwel af te nemen en het leek erop dat we ons onnodig ongerust hadden gemaakt. Misschien zou de oorlog tot Europa en het Midden-Oosten beperkt blijven, hoopten we in stilte, zonder die hoop echter te durven uitspreken.

Van Piroe naar Ambon is maar zes uur varen met het gewestelijke vaartuig *Noesa Ina*, zodat je nog wel eens voor dienstbesprekingen naar Ambon wordt opgeroepen. Voor het eerst zie ik resident Jansen terug, die alweer plannen heeft om de bestuurspost aan de Wisselmeren te heropenen. 'Ik dorst het in mei

niet aan de post te handhaven,' zegt hij, wanneer ik hem vraag waarom hij die direct heeft laten sluiten. 'Een kat in het nauw kan rare sprongen maken,' daarbij doelend op de Japanners en hun grondstoffenprobleem.

Intussen is ook Van Eechoud, die bij het uitbreken van de oorlog zijn basis op Bernhardkamp aan de Idenburgrivier heeft moeten evacueren, op Ambon aangekomen. We hadden elkaar al via een radiotelefonische proefverbinding Enarotali-Pionierbivak aan de Mamberamo leren kennen, maar persoonlijk ontmoet hadden we elkaar nog nooit. Dat gebeurde op een avond in juli 1940. De man die ik ontmoette, was een van de meest ervaren en kundige explorateurs die Nieuw-Guinea ooit gekend heeft.

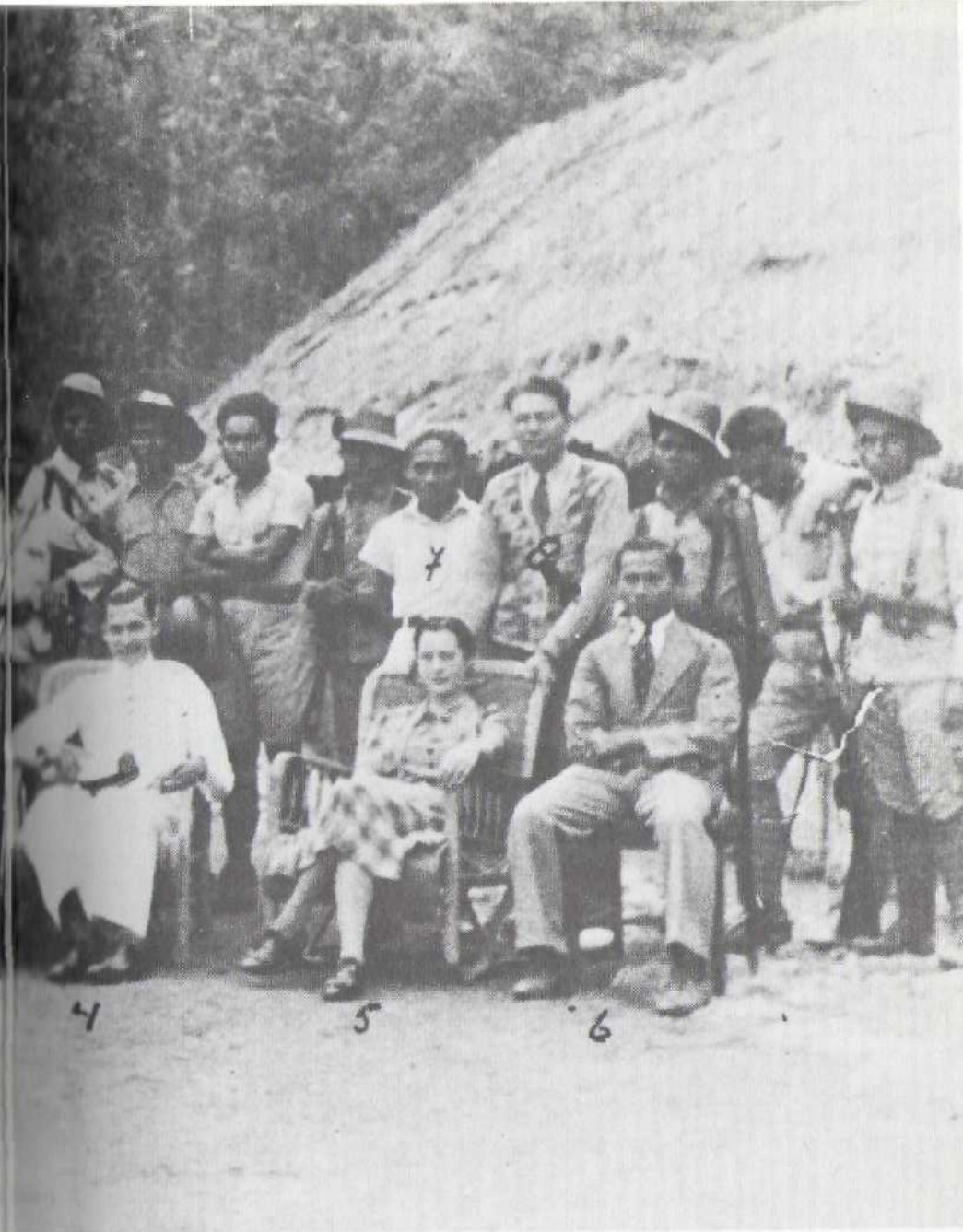
Vanaf het eerste ogenblik hadden we contact. Geen wonder. We kenden elkaar eigenlijk al door dezelfde ervaringen in hetzelfde gebied, met dezelfde problemen en moeilijkheden, dezelfde onzekerheden en twijfels; maar ook met dezelfde voldoening als je op je exploratietocht het voor die dag gestelde doel had weten te bereiken of als je je mensen weer veilig op de basis had teruggebracht. Van Eechoud praatte veel die avond. Boeiend en bezielend vertelde hij over zijn rijke ervaring en over zijn ideeën inzake de verdere openlegging en ontwikkeling van Nieuw-Guinea. Er zijn sinds die avond op Ambon een zeer grote vriendschap en veel waardering voor elkaar ontstaan, die geduurd hebben tot zijn dood, in 1958 in Nieuw-Guinea.

Begin oktober 1940 besluit resident Jansen de post Wisselmeren te heropenen. Een verheugend bericht is dat de plannen om de luchtverbinding Makassar-Ambon van de KNILM (Koninklijke Nederlandsch-Indische Luchtvaart-Maatschappij) door te trekken naar Fakfak, Babo, Manokwari en de Wisselmeren al in een vergevorderd stadium verkeren. Er is een redelijke kans dat de KNILM in december haar eerste wekelijkse vlucht naar de Wisselmeren zal kunnen maken. Hoewel het nuttige laadvermogen van de Grumman Goose-amfibievliegtuigen waarmee wordt gevlogen slechts 420 kilogram is, betekent het toch een aanzienlijke verlichting van de bevoorrading over land vanaf de kust.

Eind oktober arriveer ik met de telegrafist Dardi, twintig veldpolitieagenten en veertig Aitinjodragers te Oeta om de tocht naar de Wisselmeren te ondernemen. Ik besluit zo vlug mogelijk door te reizen. Dardi zal me na een week volgen en voorlopig zijn zender in Oeta opstellen om van daaruit verbinding te maken met Ambon. Zijn trapzender – een fiets zonder wielen, waarmee door te trappen een dynamo wordt aangedreven voor het opwekken van stroom voor de zender – is te zwaar om ons snel opschieten te garanderen. Het basiskamp te Orawja wordt weer bezet. De gebouwen, die vier maanden niet gebruikt zijn, staan er nog goed bij en de achtergelaten voorraden vivres zijn nog intact. Dat is een geweldige meevaller, want ze zouden net zo goed bedorven of gestolen kunnen zijn. De kippen die we in juni bij de evacuatie niet hebben kunnen vangen, blijken verwilderd te zijn en we krijgen ze nu helemaal niet meer te pakken. Met drie agenten en vijftien Aitinjo's volg ik vanaf Edaoe (bivak 12) het nieuwe opvoertracé dat we twee maanden voor de sluiting van de post voor het eerst hebben gebruikt als opvoerroute. In plaats van de oostelijke oever van de Jawé te volgen, steken we bij Edaoe de hangbrug over en beklimmen de Bodi-

De bezetting van de bestuurspost aan de Wisselmeren bij de evacuatie in mei 1940 na de inval der Duitsers in Nederland. Een gemengd gezelschap; v.l.n.r.: de Ambonese bestuursassistent Sitanala (1), de Amerikaanse zendeling Walter Post (2), diens echtgenote Viola Post (3), de Nederlandse controleur van de

Wisselmeren (4) in 'djas toetoe' B.B. uniform, de Amerikaanse zendelinge mrs. Darlene Deibler (5), de Javaanse radiotelegrafist Dardi (6), de Gorontalese arts Dunda (7), de Amerikaanse zendeling Russel Deibler (8). Voorts Ambonese en Keiese veldpolitieagenten, een Papoea landschapsagent en een Ambonese goeroe

en Dajakse zendingshelfer.

mi, het scheidingsgebergte van het Tigimeer. Het is één lange klim zonder contrahellingen. Het nieuwe opvoerpad over de Bodimi, dat leidt via een pas van 2200 meter en dan afdalt naar het op 1600 meter hoogte gelegen Tigimeer, scheelt ons van Edaoe tot de bestuurspost anderhalve dag lopen vergeleken bij het oude opvoerpad aan de oostelijke oever. Bij Edaoe, waar we de eerste Bergpapoea's weer ontmoeten, stuur ik tegen betaling van enkele kauri's twee Ekari's met een boodschap naar Weakebo met het verzoek om me met twintig Ekari's tegemoet te lopen teneinde de vrachten van een deel van de Aitinjo's over te nemen, zodat ik die naar Orawja terug kan sturen voor Dardi's transport met de radio-installatie. Als bewijs dat ik terug ben, geef ik de twee boodschappers een extra grote kaurischelp voor Weakebo mee. Ongeveer halverwege het Tigimeer ontmoeten we een dag na ons vertrek uit Edaoe Weakebo met ruim twintig Motés van Jaba, die zich al van verre met veel lawaai aankondigen. 'Nori daba, kontolulle' (Beste vriend, controleur) zegt Weakebo ontroerd, 'we zijn blij dat de Soerabajamensen terug zijn en hopen dat jij hier blijft en niet meer weggaat.' Hij staat erop het hele gezelschap in zijn woonplaats Dokoridoba te ontvangen voordat we verder trekken naar Enarotali.

Er worden twee varkens geslacht en het wordt een groot eeffeest met veel redevoeringen van Weakebo, die een geboren spreker is en niets liever doet dan zichzelf te horen praten. Hij hoopt dat het bestuur in Dokoridoba een bestuursassistent en een goeroe zal plaatsen. De huizen voor hen zal hij wel met zijn Motéclan bouwen. Of anders in Wagete aan het Tigimeer, waar ook Motés wonen en waar vliegtuigen op het meer kunnen landen om voorraden af te leveren.

Het bericht dat we terug zijn is ons onderweg al vooruitgesneld. 'De kontolulle is terug. De Merah Merah (de blanken) hebben woord gehouden!' De mensen van Enarotali komen ons tegemoetlopen. Ze zijn kennelijk verheugd dat we er weer zijn, want de terugkeer van het bestuur betekent veel kaurischelpen, stalen bijlen en messen, kralen en andere rijkdommen.

Tegen dat het donker wordt komen we op de bestuurspost aan. Ik ben weer thuis.

Het is ongewoon droog voor het bergland. Onderweg is me al opgevallen hoe weinig modder er op het anders altijd drassige opvoerpad ligt. Er is volgens de bevolking al in weken geen druppel regen gevallen. De eerste dag na aankomst al klaagt men over de ongewoon lange droogte: 'Onze akkers verdrogen en onze nota (zoete aardappelen, *Ipomoea batatas*) gaan dood. We hebben onvoldoende nota, kontolulle. Wanneer zal het weer gaan regenen?'

'Over drie dagen gaat het weer regenen,' zeg ik impulsief. Waarom weet ik zelf niet, want er is geen enkele aanwijzing dat er regen op komst is. Er zijn vrijwel geen wolken aan de blauwe hemel en door de gaten in het dak zien we 's avonds een heldere sterrenhemel. Maar de derde nacht begint het plotseling te regenen, zodat we verplicht zijn het lekkende bivak te verlaten en een droge ligplaats te zoeken. Ik ben er zelf nog het meest verbaasd over, maar de Ekari's zijn er buitengewoon gelukkig mee, want ook de volgende dagen regent het 's middags en 's avonds.

'Kontolulle mé ibo, ibo peroeto' (De controleur is een groot man, heel groot) verkondigt men overal. 'Het regent weer.' Ik heb me vaak afgevraagd welk ge-

lukkig toeval me toen precies de derde dag heeft doen noemen. Het gaf me heel wat prestige!

Dardi arriveert een week later met de radiozender en zoals voorheen is Enarotali weer in de lucht: om negen uur 's ochtends is er contact met Dobo op de Aroe-eilanden en 's middags vijf uur met de hoofdzender op Ambon. Het geeft een veilig gevoel weer verbinding met de buitenwereld te hebben, temeer omdat een radioverbinding onontbeerlijk is voor de komende wekelijkse vliegverbinding van Babo met de Wisselmeren.

December 1940 wordt een belangrijke maand in de geschiedenis van de Wisselmeren. Als een kerstgeschenk vindt op 21 december de openingsvlucht van Babo naar de Wisselmeren plaats. Het Grumman Goose-amfibievliegtuig PK-AFS komt over de Déjatepas in de noordwesthoek van het Paniaimeer, cirkelt laag over de bestuurspost om de Bobairoheugel om vervolgens op het water te landen.

Piloot Kees ten Cate en telegrafist Frits Ruyter bieden als surprise een grote mand met Australisch fruit aan: druiven, appels, peren en perziken. Wat een luxe! Als blijk van ónze waardering schenken we de KNILM een collectie etnografica: pijlen en bogen, stenen bijlen en peniskokers (die men voor trompetten aanziet en aan de mond zet).

De wekelijkse vluchten hebben precies één jaar geduurd; toen werden ze door de oorlog verbroken. Ondanks de dikwijls slechte weersomstandigheden en zware bewolking in het bergland is het de piloten Ten Cate, Schippers of Rüplin von Keffikon maar één keer niet gelukt tot de meren door te dringen, bij welke gelegenheid het toestel onverrichter zake naar Babo moest terugkeren.

Na de geslaagde exploratie van dit gebied in de afgelopen drie jaren was de regering in Batavia overtuigd van de noodzaak van een versnelde openlegging van het relatief dichtbevolkte Centrale Hoogland. In dezelfde maand, december, werd door het departement van Burgerlijke Openbare Werken (BOW) op Java een ploeg landmeters gestuurd om een tracé voor een autoweg van Oeta naar Enarotali uit te zetten, zodat we niet langer gebruik hoefden te maken van de zware opvoer over land met dragers. Na elf maanden in het gebied tussen de zuidkust en de Wisselmeren werkzaam te zijn geweest, had men de piketten uitgezet voor een tracé, geschikt voor verkeer per as van de kust naar Enarotali. Het 82 kilometer lange tracé liep van zeeniveau over een 2200 meter hoge pas, en vervolgens langs het 1650 meter hoog gelegen Tigimeer naar het Paniaimeer. Even voor het uitbreken van de oorlog met Japan werden de laatste piketten van de route uitgezet; kilometer 82 lag precies bij de bestuurspost. Het was een belangrijk project, waarvan de kosten op f 35 000 per kilometer geraamd werden. Het leek ons een astronomisch bedrag, gewend als we waren te werken met de kleine bestuursbegrotingen waarmee je het maar moest doen. De oorlog met Japan verijdelde jammer genoeg de uitvoering van de plannen. De bezetting van de bestuurspost begon na de heropening ervan langzaam aan weer te groeien. Er werd een nieuwe arts benoemd. Dokter Abdoe'rivai, een Minangkabauer, had het grote voordeel dat hij zich per vliegtuig naar zijn standplaats kon begeven, in tegenstelling tot zijn drie voorgangers, die een zware over-landtocht hadden moeten maken om hun standplaats te bereiken.

In maart 1941 keerde het Amerikaanse zendelingenechtpaar Walter en Viola Post comfortabel per vliegtuig terug naar hun post, die ze het jaar daarvoor, na het uitbreken van de oorlog met Duitsland, hadden moeten evacueren.

De wekelijkse aanvoer van voorraden door de lucht maakt de voorbereiding voor de in mei te maken tocht naar het oosten – die ik vorig jaar door het uitbreken van de oorlog heb moeten afbreken – ook veel eenvoudiger.

Om de toegangsweg naar het oosten via de Ararivier te beveiligen is het echter wel noodzakelijk eerst de verhouding met de bevolking van het Kèbogebed, waar de Ara vlak langs stroomt, te regelen. In de ogen van de bevolking zijn we steeds smadelijk uit haar gebied verdwenen, omdat het bestuur geen gebruik van vuurwapens wenste te maken. Eerst Van Eechoud, toen hij aan de meeroever van het gebied aan het karteren was; daarna bestuursassistent Sitanala, toen hij er met de mantri-opnemers van de KNAG-expeditie topografische werkzaamheden probeerde te verrichten; en tenslotte – driemaal is scheepsrecht zal de Kèbo-bevolking gedacht hebben – werd ik er zelf uitgejaagd toen ik na Sitanala's ervaring probeerde een vreedzaam contact te leggen. Met hoog over ons heen afgeschoten pijlen gaf men duidelijk blijk er hoegenaamd geen prijs op te stellen dat we het gebied nog verder ingingen.

Aangemoedigd door hun succes werden de Kèbo's hoe langer hoe lastiger en gingen er prat op dat ze de 'Soerabajamensen' uit hun gebied verdreven hadden. Op de varkensfeesten rondom het meer pochten ze dat ze ook de kontolulle verjaagd hadden en dat hij het niet meer waagde te komen. Ze werden hoe langer hoe driester. 'Als de kontolulle zélf niet durft te komen, dan zullen wij naar Enarotali komen om hem te tonen dat we niet bang zijn,' verkondigde men. Het was duidelijk dat hieraan een eind moest komen, wilden de verdere pacificatie van het bergland geen gevaar lopen en de vreedzame verhouding met de bevriende stammen niet verstoord worden. Het zou gemakkelijk zijn geweest door gebruik van vuurwapens een eind aan het conflict te maken. Weakebo en Soalekigi wilden zelfs niets liever dan dat. Ik voelde daar uiteraard niets voor; alleen in het uiterste geval.

Ik stuurde een paar hoofden van Enarotali naar Kèbo om hun collega's van Kèbo voor een gesprek uit te nodigen en na te gaan wat toch wel de reden van hun vijandige houding was. Overal in het bergland was het contact met de bevolking goed geweest. Alleen Kèbo maakte daar een onbegrijpelijke uitzondering op.

Men wilde eenvoudig niet dat wij in hun gebied kwamen. 'Maar waarom dan niet?' vroeg ik. 'Jullie dragen kleren, die stinken en maken onze mensen ziek. Waarom draagt de kontolulle eigenlijk kleren als hij niets te verbergen heeft?' was het antwoord. 'We zijn bang dat jullie onze bomen gaan omhakken om er huizen van te bouwen, dat onze nota door jullie komst niet meer zal groeien en dat onze varkens ziek zullen worden. Wij willen jullie niet in Kèbo hebben.'

Ik verzekerde de bevolking dat het niet mijn bedoeling was me in de Kèbo-streek te vestigen en dat we evenmin aan hun houtbestand zouden komen. Er viel echter niet met ze te praten.

Ik vroeg toestemming aan resident Jansen het Kèbogebed binnen te gaan. Aanvankelijk weigerde hij, omdat na vorige ervaringen wel zeker was dat het tot een treffen – met eventuele slachtoffers – zou komen. Tenslotte gaf hij zijn

akkoord, maar stelde de eis dat ik met minstens vijftien veldpolitieagenten zou gaan. Mijn plan was echter om niet alleen met eigen politieagenten het gebied binnen te gaan, omdat het anders op een oorlog van 'Soerabajamensen' tegen Bergpapoea's zou gaan lijken. Ik wilde de Kèbo's duidelijk laten zien dat ook de Bergpapoea's zelf gebedgd waren over hun vijandige houding.

Ik praatte er met de bevolking van Enarotali over en er boden zich direct ongeveer tweehonderd mannen aan, onder wie zelfs leden van dezelfde clans die in het Kèbogebed woonden, om me te vergezellen. Voor zoveel mensen was er echter lang niet voldoende transportgelegenheid en dus koos ik vijfendertig man uit. Alle hoofden van Enarotali, Weakebo, Soalekigi en Kigimoajakigi (de Generaal), stonden erop dat ze megingen.

Een laatste poging van Bobatara, het Motéhoofd van Enarotali, om de Kèbo's over te halen hun vijandige houding te laten varen, had geen resultaat. Ook niet toen hij zei op welke dag precies we zouden komen om te praten. 'Laat de kontolulle maar komen. Zijn geweren deugen alleen om varkens te doden,' was de boodschap waarmee Bobatara terugkeerde. Het speet me dat een vreedzame regeling niet mogelijk bleek. Voor het eerst zou in het Wisselmerengebied met vuurwapens moeten worden opgetreden. Geen opwekkend vooruitzicht.

6 maart 1941. Met de *Prinses Juliana*, de grote kajuitboot met buitenboordmotor, die de *Beatrix* – de orembaai – op sleeptouw neemt, vertrekken we: vijfendertig Bergpapoea's, gewapend met pijl en boog en die, om ze van de vijand te onderscheiden, witte hoofdbanden van verbandgaas uit de polikliniek dragen; voorts vijftien met karabijnen gewapende veldpolitieagenten, de dokter voor directe behandeling van eventuele gewonden, en ik.

De Kèbostreek, die men vanuit de bestuurspost duidelijk kan zien, is één grote moerassige vlakte aan de noordelijke oever van het meer, waar de Waniwo uitmond. In het midden van de kale vlakte verheft zich een eenzame, vijftig meter hoge en een kleine honderd meter lange heuvelrug, waarop wat hutten staan. Daaromheen liggen akkers. Het is een soort voorpost en tegelijk uitkijkpost. In de vlakte achter de heuvelrug tot aan de heuvels aan de voet van het gebergte liggen veel dorpen met grote tuincomplexen.

Van de bestuurspost naar de monding van de Waniwo is anderhalf uur varen. Boven op de heuvelrug, midden in de vlakte, ziet het letterlijk zwart van de mensen. Halverwege horen we de krijgsgesangen en oorlogskreten van de Kèbo's al! Het klinkt dreigend en onheilspellend. Wanneer we de oever naderen, houden plotseling het gezang en lawaai op. Het wordt doodstil. We horen of zien niets meer van de mensen die even daarvoor nog op de heuvelrug stonden.

Aan de monding van de Waniwo gaan we aan wal. Al gauw merk ik dat de weg van dit punt naar het dorp op de heuvel door een dicht, moerassig pandanusbos wordt geblokkeerd. Het is noodzakelijk de groep in tweeën te splitsen, willen we ook in de flanken gedekt zijn. Het lijkt me echter veiliger de troep bijeen te houden. Daarom laat ik de mannen na tien minuten lopen terugkeren naar de boten aan de monding van de Waniwo, om van daaruit met de boten op een punt precies ten zuiden van het dorp aan wal te gaan. We hebben daar vrij uitzicht en kunnen van daaruit gemakkelijker optrekken dan door het moeras-

sige pandanusbos. De agenten mopperen omdat ze terug moeten in de boten. We zijn nog maar nauwelijks honderd meter van de oever verwijderd, of het geschreeuw begint opnieuw. We zien overal in het hoge rietgras en pandanusbos zwarte figuren opdoemen: Kèbo's, die daarmee tegelijk hun verborgen posities blootgeven. Ze hebben onze terugkeer naar de boten kennelijk als een aftocht beschouwd en juichen en springen van vreugde. Enkele zeer dapperen komen tot vlak bij de oever van het meer en dansen uitdagend de ba wainai, waarbij men steeds een paar meter heen en weer van links naar rechts en terug danst en iedere keer aan het eind daarvan met een sprongetje zijn achterwerk (= ba) in de richting van de tegenstanders omhoogwipt. Het is zowel een komisch als uitdagend gezicht.

Bij een kreekje ten zuiden van de heuvelrug gaan we aan land. Wild krijsend komen de Kèbo's nog verder uit hun schuilplaatsen te voorschijn. Het zijn in totaal drie- tot vierhonderd man. Vrouwen met bundels pijlen fungeren als munitiedragers. Ze voorzien de mannen voortdurend van pijlen, die vanwege de regen pijlen die ze op ons afschieten snel moeten worden aangevuld. Waarschuwingsschoten van onze kant helpen niet. Ze blijven pijlen op ons afschieten, die met een grote boog op ons komen aanvliegen en in de regel voor ons in de grond blijven steken. De afstand is net te groot om ons te kunnen bereiken. Enkele pijlen vallen midden in onze groep, maar zijn gemakkelijk te ontwijken, daar we ze hoog in de lucht met een boog op ons zien aankomen.

De veldpolitie geeft nu geen waarschuwingsschoten meer, maar gericht vuur. De knallen echoën tussen de omringende bergen. Ook onze Bergpapoea's schieten – met pijlen – verwoed terug. Vooral de Generaal, die met zijn zware tourneeschoenen en puttees door de modder sopt, en Weakebo schieten, schreeuwen en schelden de Kèbo's uit voor alles wat lelijk is. 'Morai baré!' (Kerels die overspel en bloedschande plegen), die niet eens genoeg bataten kunnen verbouwen en uit andermans tuinen roven; en die als honden faeces eten. 'Morai baré!' schreeuwen ze zich schor, 'kom wat dichterbij als je durft. Lik mijn aars.'

Soalekigi loopt rustig naast me achter de rij schietende agenten. Hij gedraagt zich waardig en speurt de lucht af naar pijlen. Voor zover we het door het hoge rietgras kunnen zien, is er één Kèbo gewond, die door zijn kameraden in het moerassige pandanusbos wordt verborgen. Een andere valt dodelijk getroffen neer. De ons vergezellende Ekari's rennen eropaf en schieten hun pijlen in zijn lichaam om ze er vervolgens weer uit te trekken. Ze zijn door het dolle heen.

Er is een Kèbo die de hele tijd vooraan in de groep de ba wainai danst. Blijkbaar is het de leider van de aanval, de japè ipoewé (letterlijk: de eigenaar van de oorlog). Door dat heen en weer gedans is hij moeilijk te treffen. Een agent verspilt er achter elkaar vijf patronen aan, eer de dansende man dodelijk getroffen neerstort. De andere Kèbo's trekken zich dan in overhaaste vlucht terug, achtervolgd door onze Bergpapoea's.

Bij het dorp op de heuvel probeert een enkele nog tegenstand te bieden, maar als er één dodelijk getroffen neervalt, is de tegenstand volledig gebroken en vlucht iedereen de heuvel af naar de dorpen ver in de vlakte.

Er is geen mens meer te zien en het is weer rustig. Afgezien dan van het ka-

baal van onze eigen Bergpapoea's, waar geen houden meer aan is. Ze zijn door het dolle heen. Ze steken de hutten in brand en varkens worden achterna gezeten en met pijlen doodgeschoten. Ze worden meteen geslacht en het vlees wordt verdeeld. Bataten worden uit de tuinen gehaald en in de draagnetten meegenomen.

Ik herken deze mensen nauwelijks meer. Het zijn woest uitzierende kerels geworden, van onder tot boven onder het bloed van de haastig geslachte varkens. Enkelen hebben levende en wild gillende biggen in hun draagnetten. Boven op de heuvel ligt een dodelijk getroffen man. Soalekigi schiet tweemaal een pijl in zijn dij. 'Hij heeft me vroeger in Koegapa vele malen bepijld om me te doden,' verklaart hij.

Het is een drama.

Ik laat halt houden. Het heeft geen zin de vluchtende mensen nog verder te achtervolgen. Beneden ons in de vlakke, in een voor een varkensfeest bestemde loods, is nog een klein groepje te zien, dat zich angstig schuilhoudt. Bobatara en Dèrèmo van Enarotali schreeuwen of ze bij ons willen komen om vrede te sluiten, want de kontolulle wil geen japè (oorlog) meer. Maar men is doodsbang om naar ons toe te gaan. We schreeuwen ons schor om te proberen ze over te halen te komen om over vrede sluiten te praten. En om de gewonden te laten behandelen. Die zullen er wel zijn, ofschoon we het niet zeker weten. We weten alleen zeker dat er drie doden zijn. Wij zelf hebben geen doden of gewonden. Na een uur schreeuwen komt er dan eindelijk schoorvoetend een Kèbostrijder uit het struikgewas te voorschijn, die zich daar al die tijd, zonder dat we er iets van gemerkt hebben, verborgen heeft gehouden. Hij trilt van angst, maar zijn gezicht klaart helemaal op als ik hem een bijl en wat kaurischeipen geef als blijk van onze wil om vrede te sluiten. Hij krijgt de boodschap mee dat de Kèbo's over twee dagen naar de bestuurspost moeten komen om vrede te sluiten. Hij verdwijnt opgelucht de heuvel af. Kort daarop komen er nog enkele mannen, die eveneens geschenken ontvangen en als afgezanten worden teruggezonden. De eerste contacten zijn in elk geval gelegd.

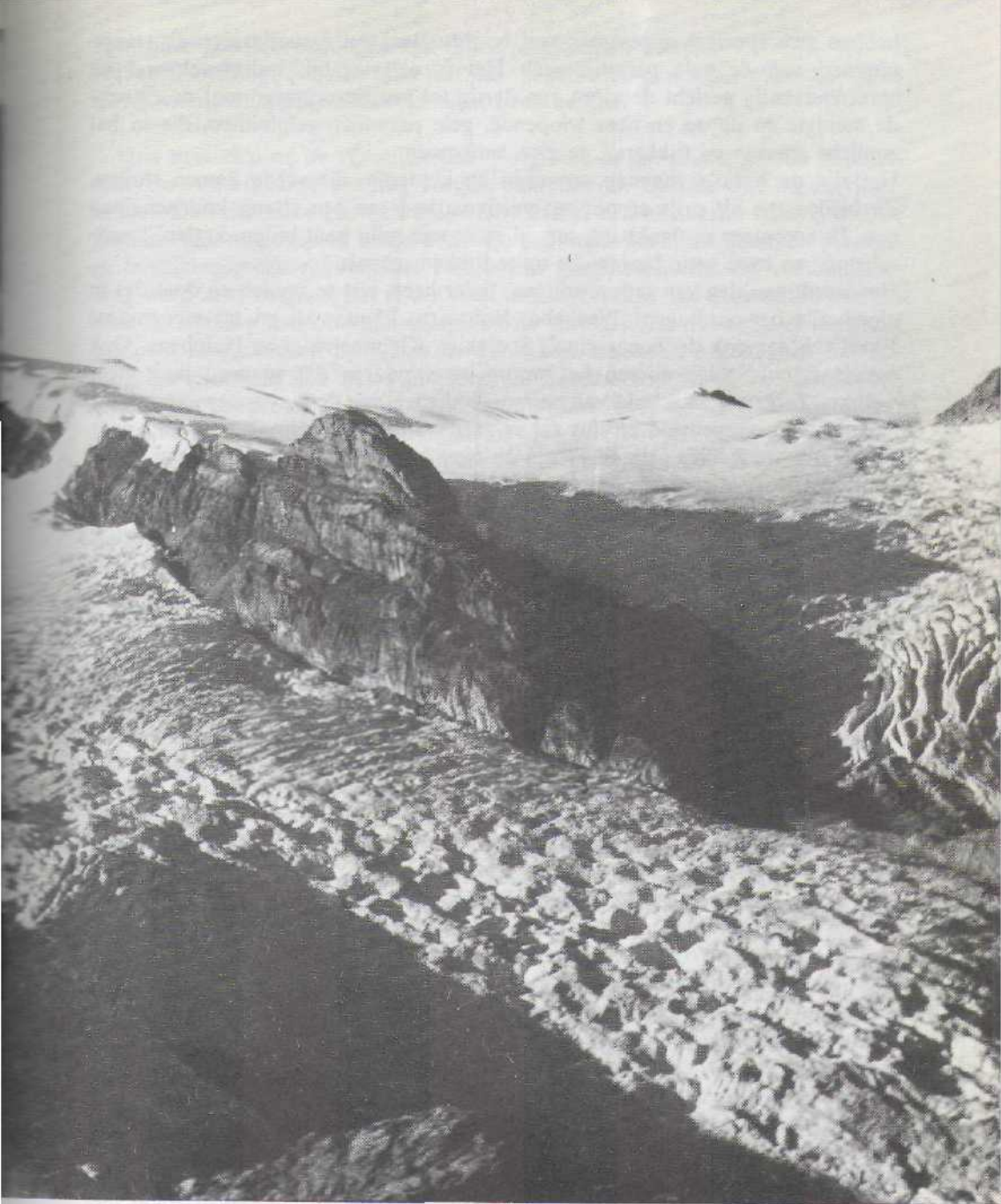
Dan gaan we huiswaarts. Het heeft zes uur gekost het dorp op de heuvel te bereiken. De terugtocht gaat heel wat sneller. In een uur zijn we weer bij de boot, waar de dokter met een agent al die uren gewacht heeft. De arts heeft niets te doen, omdat we de gewonden, als die er zijn, niet hebben kunnen meenemen. Tegen de avond zijn we bij de voet van de Bobairo. We gaan van hier te voet naar de bestuurspost. De Bergpapoea's verkeren in een overwinningsroes en al van verre laat Weakebo horen dat de Kèbo's zijn verslagen en de mensen van de kontolulle een grote overwinning hebben behaald en veel varkens veroverd. Met overwinningsgezing gaat het Enarotaliwaarts.

's Avonds worden de varkens in smoorkuilen gestoofd en vieren de Bergpapoea's hun overwinningsfeest. Ze vertellen over de gevechten en de angstwekkende uitwerking van de geweren van de politie, iets wat men nog nooit had meegemaakt. Het is ons eerste bloedige treffen met de Ekari's en ik weet niet wat de consequenties ervan zullen zijn. Voor alle zekerheid laat ik die nacht maar extra wachtposten uitzetten.

Twee dagen later zien we op het meer een groot aantal kano's met Bergpapoea's naar de bestuurspost peddelen. Ze zingen welkomstliederen. Velen

Gewapend conflict met de Kebo bevolking (maart 1941). Om de eigen Bergpapoea's van de vijand te kunnen onderscheiden droegen de eersten een witte band om het hoofd.

In de KNILM-Grumman - met piloot Ten Cate, radiotelegrafist Ruyter en Soalekigi - boven de eeuwige sneeuw van de Carstensz-toppen. 15 mei 1941 luchtverkenning voor de komende Oost-expeditie.

hebben zich speciaal opgemaakt met hoofdtooiën van casuarisveren en staartpluimen van de gele paradijsvogel. Het is een tegelijk indrukwekkend en sprookjesachtig gezicht de vloot van dertig tot veertig prauwen met de zingende menigte en de op en neer wippende, gele paradijsvogelpluimen, die in het zonlicht glanzen en flikkeren, te zien aankomen.

Het zijn de Kèbo's, mannen, vrouwen en kinderen, die vrede komen sluiten. Ze bieden me als prijs ervoor zeventien varkens en een streng kaurischelpen aan. Ik accepteer ze dankbaar, terwijl ik ze van mijn kant bijlen, kralen, kaurischelpen en twee witte biggen om op te fokken schenk.

Het wordt een dag van redevoeringen. Ieder heeft wat te zeggen en doet dat in gloedvolle bewoordingen: Weakebo, Bobatara, Idantawori en tal van andere Ekari's. Maar ook de Zonggonao's Soalekigi, Kigimoajakigi en Holobega. Ook enkele Kèbohoofden voeren het woord en verklaren dat ze geen japè meer wensen. Ze geven de schuld van de moeilijkheden aan de japè ipoewé, maar die is eergisteren gesneuveld en dus zal er geen oorlog meer zijn.

Er blijken zes Kèbo's gedood te zijn en twee gewond. De gewonden heeft men jammer genoeg niet meegebracht. Naar wat ik over hen verneem, lijken ze er niet best aan toe te zijn. Ik vraag hun daarom de gewonden zo snel mogelijk naar Enarotali te brengen, zodat de dottora (dokter) hen kan behandelen. Hierna gaan de Kèbo's naar huis met de belofte de gewonden te zullen brengen.

Ik verwachtte dat het aanbieden van geschenken nu wel afgelopen zou zijn, maar de volgende dagen kwamen bewoners uit andere streken om het Paniaimeer eveneens varkens aanbieden, blijkbaar als eerbetoon of 'schatting' aan de overwinnaar. Misschien ook wel om van onze vriendschap verzekerd te zijn en te blijven. Het resultaat was dat ik binnen twee weken niet minder dan zesenzeventig varkens ontving. Nog nooit heb ik op de post zoveel varkens bij elkaar gezien; grote, kleine, zwarte en witte. Voorlopig geen gebrek aan vlees! De vijfendertig Bergpapoea's die ons op de tocht naar Kèbo vergezeld hebben, krijgen er als extra beloning nog een varken bij. De rest wordt over de verschillende dorpen verdeeld, voor de fok. We hebben nu natuurlijk veel te veel varkens.

Vijf dagen later worden de twee zwaargewonden gebracht. Het heeft blijkbaar moeite gekost ze over te halen zich onder doktersbehandeling te stellen. Een van hen heeft een schot in de arm gekregen. Door de eigen behandeling met bladeren en as is de wond zwaar geïnfecteerd en is gangreen ontstaan. De arm moet door dokter Abdoe'rivai worden geamputeerd. De doodzieke patiënt geneest snel. Vele maanden later kwam hij me weer opzoeken en vroeg me om betaling in kaurischelpen als compensatie voor de amputatie. Met één arm kan hij, beweert hij, niet trouwen. Nou dan . . .

De tweede gewonde is er nog erger aan toe. Die heeft twee zware wonden aan zijn dijbeen. Per vliegtuig wordt hij naar het hospitaal van de NNGPM (Nederlandsche Nieuw-Guinee Petroleum Maatschappij) in Babo vervoerd. Een clangenoot vergezelt hem, opdat hij zich onder vreemde mensen in Babo niet al te eenzaam zal voelen. Beiden dragen alleen maar een koteka en heel Babo loopt natuurlijk uit om de vreemde wezens te zien.

Drie maanden later keerde de door de Kèbo's reeds ten dode opgeschrevene terug: gezond en springlevend. Hij liep weer als een kievit! Betere propaganda

voor onze goede bedoelingen had ik me niet kunnen wensen!
Het eens vijandige Kèbo is later een van de gebieden geworden waarmee we de meest vriendschappelijke betrekkingen onderhielden.

Drie maanden na de vijandigheden vroeg men al om er een goeroe te plaatsen. De Amerikaanse zending zorgde daarvoor en opende een beschavings-school. De Ambonese goeroe Pattipeilohy had er een uitstekend contact met de mensen, die, ongetwijfeld mede door zijn pacificatiewerk, tot de meest plezierige bevolkingsgroep rondom het Paniaimeer gingen behoren. De verstandhouding werd zelfs zo goed, dat ik me vaak heb afgevraagd hoe deze zelfde mensen eens zo vijandig hadden kunnen zijn. In de oorlogsjaren richtte ik er onze uitwijkpost Margrietdorp op. Toen de Japanners Enarotali bezetten en het onmogelijk was ons aan het Paniaimeer te handhaven, waren het honderden Kèbo's die zonder enige beloning onze voorraden over de waterscheiding naar Kemandora brachten. Het kan verkeren!

De maanden daarop worden voorbereidingen getroffen voor de tocht naar het oosten, die ik in mei 1940 door de oorlog in Europa heb moeten afbreken.

Er zijn nu meer middelen voor exploratie beschikbaar dan toen ik begin 1939 mijn expeditie naar Kemandora maakte. De resident stelt me in de gelegenheid het oostelijke gebied eerst per vliegtuig te verkennen. Eind april 1941 krijg ik bericht van NNGPM-piloot Vonk dat hij een klein meer op grote hoogte bij De Burcht (hoogtepunt 4150) heeft waargenomen. Ik had hem gevraagd bij zijn vluchten boven de zuidkust uit te kijken naar de meren Bagimèkoma en Zoegimèkoma, Le Roux' mysterieuze meren, die hij op zijn schetskaart tussen de hoogtepunten 4000 en 4150 had ingetekend. Het Vonkmeer – zoals ik het meer na Vonks ontdekking doop – is echter niet Le Roux' geheimzinnige Boembamba. Het op 3200 meter hoogte gelegen en 1200 meter lange meer ligt in totaal onbewoond gebied. Het is te klein en op te grote hoogte gelegen om erop te kunnen landen.

Mijn trouwe vriend Soalekigi, die me op mijn eerste tocht naar het oosten als gids en contactpersoon vergezeld heeft, zal ook ditmaal meegaan. Het woongebied van de Dani's, Oehoendoeni's en Daoewa's, waar ik heen wil, kent hij echter niet. Hij is nooit verder geweest dan West-Dogindora, het stroomgebied van de Boven-Rouffaer (of Doraboe, zoals de rivier in de taal van de Migani's heet). Daarom zal ook Aimo, het hoofd van de Oehoendoeni's van Oewagimoma, in West-Kemandora als gids en tolk meegaan voor het meer oostelijke gedeelte van de tocht. Beiden krijgen een poetoe (een rotankoord met een afgepast aantal knopen erin) om precies te weten wanneer ze in Enarotali moeten zijn voor het vertrek. Ze moeten daartoe iedere dag één knoop in het koord ontknopen, zodat ze de dag van vertrek precies kunnen vaststellen. De kalender in het Neolithicum!

Op de verkenningsvluchten die ik op 15 en 29 mei over het oostelijke gebied maak met de Grumman van de KNILM, gaat ook Soalekigi mee. Hij heeft nooit eerder gevlogen, maar vindt het de gewoonste zaak van de wereld als we door de wolken vliegen en in een stralende zon een paar meter boven het glinsterende sneeuwveld van het grandioze Carstenszmassief zitten. Op zijn dooie akkertje zit hij gehurkt op de drempel van de deuropening naar de cockpit tus-

sen piloot Ten Cate en mij nieuwsgierig naar alle kanten uit te kijken. Hij weet zich uitstekend te oriënteren. Als Ten Cate een paar rondjes gedraaid heeft en hem vraagt: 'Waar ligt het Paniaimeer precies?' wijst hij kompaszuiver aan: 'Daar! En daar is de Moeniloro en daar de Hindaminda. Dat hier beneden ons is de Kemaboe en niet de Doraboe, zoals je zegt.'

Geen spoor van angst, ook niet als we een paar flinke remousklappen krijgen. Als de 'Soerabajamensen' niet bang zijn, is hij het ook niet. Hij aanvaardt het zoals wij het aanvaardden en vanzelfsprekend vinden.

Die eerste vlucht van 15 mei levert een van de belangrijkste topografische ontdekkingen in Centraal-Nieuw-Guinea op. Men hoefde in die jaren niet lang in het hooggebergte te zoeken om een ontdekking te doen. Hoog boven het land vliegend volgen we de bovenloop van de Kemaboe naar haar bronrivieren op het Carstenszmassief. De hoogste pieken met de sneeuwkapen liggen in een stralende zon. Schitterend! We scheren er op een paar meter hoogte overheen. De hoogste piek ligt op ruim 5000 meter, maar de hoogtemeter van de Grumman wijst 4700 meter aan. Dat mag niet hinderen, want het hele oostelijke bergland ligt open.

Verder vliegend in de richting van de Wilhelminatop en de in 1938 door de Amerikaanse expeditie van Archbold ontdekte Grand Valley van de Baliemrivier, zien we dat de rivier niet alleen, zoals op Archbolds kaarten staat aangegeven, bij het Habbemameer en de Wilhelminatop ontspringt, maar ook veel verder naar het westen bij De Burcht (hoogtepunt 4150), vlak bij het Vonkmeer. Deze West-Baliem is de belangrijkste bronrivier, waarbij zich meer oostwaarts de door Archbold ontdekte Oost-Baliem voegt.

Eigenlijk is dit terrein van Van Eechoud, die bezig is een exploratietocht voor te bereiden van het Bernhardkamp aan de Idenburgrivier naar de dichtbevolkte Grote Vallei van de Baliemrivier. 's Middags sein ik Van Eechoud de resultaten van onze luchtverkenning. De volgende dag ontvang ik een lang, ingewikkeld telegram van hem terug, waarin hij uitvoerig uiteenzet dat de Baliem niet zó ver westelijk haar oorsprong kan hebben, omdat er volgens zijn berekeningen tussen de Grote Vallei en De Burcht een waterscheiding moet zijn.

Nee, het moest een andere rivier zijn die ik heb waargenomen. De Baliem ontsprong bij de Wilhelminatop, zoals Archbold had vastgesteld.

Helemaal overtuigd was Jan van Eechoud pas toen hij in november 1943 met een speciale luchtverkenningmissie van NEFIS III (Netherlands Forces Intelligence Service) het hele rivierenstelsel van de Doraboe in het westen tot de Grote Vallei van de Baliem in het oosten vastlegde. Toen bleek pas dat de West-Baliem op een bepaald moment ondergronds verdwijnt om een paar kilometer verder weer boven te komen. De heuvel waar de Baliem doorheen stroomde, bleek door Van Eechoud voor een waterscheiding te zijn aangezien. Met de tweede verkenningsvlucht, die van 29 mei, wordt het gebied tussen de Goeloemboeloe (hoogtepunt 4000) en De Burcht of Koelimibet (hoogtepunt 4150), dat het doel is van de te maken tocht, verkend. Hier moeten volgens Le Roux' gegevens de meren Bagimèkoma en Zoegimèkoma liggen. In werkelijkheid is het diep versneden, zwaar bergterrein. Hoe verder oostelijk we vliegen, hoe ruiger het berglandschap wordt. Het is royaal bevolkt gebied.

We vliegen boven het stamgebied van de Dani's en de Oehoendoeni's. Beneden

ons zijn de ronde hutten duidelijk waar te nemen. In het westen, in Dogindora, Kemandora en het Wisselmerengebied, komt dat type hut niet voor. Le Roux' twee meren waarnaar we uitkijken, zijn er echter niet. Jammer! Het einde van een illusie.

* * *

9 juni 1941 vertrekken we dan eindelijk in oostelijke richting voor de tocht naar Beura en Ielop, die twee maanden zal duren. Aimo, de Oehoendoenigids, is precies op tijd dank zij de poetoe, het tijdsnoer dat ik hem twee maanden geleden heb gegeven. Soalekigi ontbreekt op het appel, maar hij zal ons wel achteropkomen. Ik kan me niet voorstellen dat hij me in de steek laat.

We maken gebruik van Aijamaroes uit de Vogelkop en Bergpapoea's als dragers. Op vijf dagen lopen van Masiga in Kemandora zal ik een vivresbivak inrichten, om na de opvoer van voldoende voorraden vanaf het basiskamp aan de Ararivier verder naar het oosten te trekken. We volgen hetzelfde pad als op mijn eerste tocht naar Kemandora, twee jaar geleden. Het is een lange trein, bestaande uit vijf veldpolitieagenten, en eenenveertig Aijamaroes en tweeëntwintig Ekari's als dragers.

De tweede marsdag, even voor de 2200 meter hoge Maratarapas, hoor ik een bekend geluid. Soalekigi is in aantocht! Hij heeft me natuurlijk niet teleurgesteld. De begroeting vindt plaats onder dikke tranen van de kant van Soalekigi. Bij de Migani's en de verder oostelijk wonende stammen is bij het weerzien de tranengroet een veel voorkomende wijze van begroeting. Hoe ze zo vlug tranen kunnen produceren, is me altijd een raadsel gebleven.

Soalekigi vertelt dat hij met spoed uit Koegapa vertrokken is toen hij hoorde dat ik uit Enarotali was afgereisd. Een van zijn vrouwen moet weliswaar binnenkort bevallen, maar mij alleen naar het oosten te laten gaan is natuurlijk uitgesloten.

Na een paar dagen arriveren we in Masiga, waar Le Roux zijn basiskamp had opgezet eer hij verder oostelijk trok. Het dorp blijkt verlaten. Kimoegoealole, het dorpshoofd en Le Roux' gids naar Dogindora, is ongeveer zes maanden geleden wegens sterfgevallen in de nederzetting met de bevolking verhuisd naar het iets verder boven op de bergrug gelegen Sonomomba. Kimoegoealole komt intussen met veel drukte aan. Het is wederom een tranenrijk weerzien met Soalekigi, Aimo en mij. Als hoofd en vriend krijgt hij een grote bijl en wat kaurischelpen; bovendien een behandeling van een grote beenwond. Zo zijn we tenminste weer verzekerd van zijn hulp en die van de Migani's. Dank zij het grote aantal Ekaridragers hebben we een redelijke voorraad vivres kunnen opvoeren, zodat ik nog maar één opvoer uit het basiskamp aan de Ara nodig heb om Beura en Ielop te kunnen bereiken als we hier extra Bergpapoeadragers kunnen krijgen.

De dragers gaan na een rustdag terug naar het basiskamp in Bojobotoro en kunnen hier over een dag of tien terug zijn. Ik blijf in Masiga met twee agenten, Soalekigi, Aimo en twee Ekarijongens van het merengebied, plus een Oehoendoenijongen uit Oewagimoma. De jongens fungeren als manusje van alles: ze kappen hout, koken, wassen kleren enzovoort. Domingoes uit Wagete aan het Tigimeer, een familielid van Weakebo, draagt mijn rugzak en verbandtrommel, Morotoutoema (of Batterij, zoals iedereen hem op de bestuurspost

noemt) draagt mijn geweer en etensgamel, terwijl Amoje, de Oehoendoeni, draagnetten met bataten voor de anderen torst.

Tien dagen wachten geeft me gelegenheid gegevens over de bevolking en het gebied te verzamelen en tegelijk dragers voor de verdere tocht te werven. Behalve de Migani's, die in deze streek thuishoren, ontmoeten we hier ook veel Dani's op weg naar de zoutbronnen van Zai, een paar uur verder naar het westen; verder Oehoendoeni's uit Oewagimoma, die allemaal mee willen naar Beura en Ielop. Ook zijn er Wolani's (of Wodamo's) uit Biandora, het gebied ten noorden van de Kemaboe. Daar er mensen bij zijn die vlot Miganisch spreken, kan ik mooi woordenlijsten van de drie talen aanleggen. Het bestuderen van de talen brengt meteen de oplossing van Le Roux' raadsel van de twee meren Bagimèkoma en Zoegimèkoma. Bagimè blijkt de Miganinaam te zijn voor de West-Baliem, Zoegimè voor de Oost-Baliem. Baliem is de Daninaam voor de rivier. Nu is het mysterie volledig verklaard.

Met Soalekigi breng ik een bezoek aan het Zongonaodorp Zanepa, het eindpunt van mijn eerste tocht naar Kemandora, om mijn vrienden van twee en een half jaar geleden weer te ontmoeten en daar tegelijk dragers te werven voor de verdere tocht naar het oosten. Voorts vraag ik de bevolking de rotanhangbrug beneden Zanepa bij Poejasiga te repareren en te verstevigen, zodat we er met beladen dragers over kunnen trekken.

Masiga, dat bij onze aankomst geheel verlaten was, heeft intussen zijn oude uiterlijk herkreten. Kimoegoealole is met een paar van zijn acht vrouwen en een aantal andere gezinnen van het dorp boven op de bergkam naar zijn oude woonplaats Masiga teruggekeerd, zodat alle woningen weer bezet zijn. Nu wij er zijn, is hij minder bevreesd voor geesten, maar voor alle zekerheid verzoekt hij me hem en zijn familie te helpen door onze 'Soerabajabailija' (magie) aan te wenden om de geesten – die er natuurlijk nog steeds zijn – te verdrijven. Heel wat varkens heeft hij intussen al geslacht om ze tevreden te stellen. Zijn bezweringen hebben niet veel geholpen. Drie dagen geleden is in Sonomomba weer een familielid gestorven. 's Nachts kun je in het dorp het fluitende geluid van de geesten duidelijk horen, zegt hij. Even sta ik met de mond vol tanden. Maar zijn verzoek getuigt van zoveel vertrouwen in ons, dat ik dit onmogelijk kan beschamen. Er wordt een biggetje aangesleept, dat hij alvast meegenomen heeft. Kimoegoealoles familieleden, gezond, ziek of half ziek, zitten in een kring dicht op elkaar gehurkt. Op een bord laat ik wat spiritus gieten. In het schemerduister hurken we allen om de paarsblauwe vlam heen, terwijl een van de Ambonese agenten in het gebed voorgaat. Als de vlam gedoofd is, wordt de big doodgeschoten, waarna hij een paar maal in de kring wordt rondgedragen. De ceremonie is ten einde. En Kimoegoealole gerustgesteld.

Na tien dagen arriveert het tweede transport met zo'n grote hoeveelheid vivres dat we daarmee veel verder dan het geplande einddoel zouden kunnen komen. Radiotelegrafist Dardi heeft ook de telegrafische persberichten meegestuurd. Ze zijn niet bepaald opwekkend. In Europa en Noord-Afrika woedt de oorlog in alle hevigheid. De economische besprekingen tussen Nederlandsch-Indië en Japan in Batavia dreigen te mislukken, wat op Nieuw-Guinea een gevaarlijke situatie kan doen ontstaan.

Ik vertrek met vijf agenten, vijftientig Aijamaroes en achtendertig Migani's

van Masiga en Zanepa als drager en een dertigtal Oehoendoeni's en Migani's als begeleiders. Voor mij is het traject na Zanepa nog terra incognita. Alleen Le Roux was in oktober 1939 verder gekomen.

Na anderhalve dag verdwijnt het pad in het oerwoud en trekken we de waterscheiding tussen het stroomgebied van de Kemaboe en de Doraboe of Boven-Rouffaer over. Na het 2500 meter hoge zadel achter de rug te hebben overgetrokken, dalen we af naar de bronrivieren van de Waboe, een van de grote zijrivieren van de Doraboe. De Waboe is hier al een tien meter brede rivier, die pal oostwaarts stroomt. Het rivierbed van kleine rolstenen heeft een zeer geleidelijk verloop. Er staat nauwelijks tien centimeter water, zodat we enorm snel opschieten. We volgen de rivier gedurende een paar uur en bereiken halverwege een begroeide rotswand, waarin talloze pijlen steken. Het blijkt een plaats te zijn waar iedereen die er langs komt een pijl afschiet om de boze geesten in het dichte oerbos te verdrijven. Ook onze Bergpapoea's verzuimen niet er ieder een pijl of rietstengel in te schieten.

We overnachten op een plek waar een aantal lege boshutten staat, blijkbaar een pleisterplaats voor trekkers op de handelsroute van Kemandora naar de Baliem. De nacht brengen we door onder een schitterende sterrenhemel.

De volgende dag komen we na vier uur lopen uit het schemerige regenwoud op een punt waar we een groots panorama hebben van de gehele door de zon overgoten Doraboevallei, Dogindora. Het is de vallei van de Boven-Rouffaer, die in het oosten wordt afgesloten door de ruim 4000 meter hoge kolos Geloemboeloe, een bergmassief met zijn grillig gevormde kamlijn als een wachter over Dogindora. Zuidelijk daarvan ligt de 2800 meter hoge Zateapas, waar we overheen moeten om in het woongebied van de Dani's en Oehoendoeni's te komen.

Dogindora is een vriendelijk, vredig landschap. Geen diep ingesneden rivierdal als Kemandora met zijn steil afvallende dalwanden, waar de Kemaboe zich doorheen wringt, maar geleidelijk in terrasvormige plateaus van het sneeuwgebergte naar de Doraboe aflopende bergketens. Kemandora doet denken aan een voor een kwart opengeslagen boek, maar Dogindora aan een bijna geheel open boek. Het is ook zonniger, rustiger, minder ruig en mensvijandig. Aan de noordzijde van de vallei slingert zich de grote Doraboe, zo geheten in de taal van de Migani's (Delo in de Dèmtaal, en Boven-Rouffaer in de onze), vlak langs de steil oprijzende, noordelijke keten naar het oosten, zich nu eens verbredend tot een rivier met eilandjes, dan weer vernauwend tot canyonvormige kloven.

Wonderlijk pastoraal is het beeld!

~~Wonderlijk pastoraal is het beeld!~~

Dogindora is een van de mooiste plaatsen in het Centrale Bergland die ik ken. Hoe weinig kon ik toen vermoeden dat dit in de oorlogsjaren mijn toevluchtsoord zou worden.

Dit is het stamland van de Migani's, waar ook de Zonggonao's van Koegapa vier generaties terug oorspronkelijk vandaan kwamen, vertelt Soalekigi, die hier ook nog nooit eerder is geweest. Dit is het land van Sitoegoemina, zegt hij, de oermoeder van de Migani's, die met de door haar toverkracht in kaurischelpen veranderde bladeren van de si bo (si = vagina, bo = boom) via Doemandora naar het westen – het land van de blanken – trok, na door haar broeders te zijn

bestolen. Op de plaats waar nu het Paniaimeer is, was toen slechts een kleine plas. Maar toen Sitoegoemina er haar voeten neerzette, ontstond een groot meer. Ze trok verder naar het westen, naar het land van de blanken. Ze vestigde er zich met haar kaurischelpen. Vandaar dat die alleen nog maar daar voorkomen. De blanken en Sitoegoemina behoren eigenlijk tot dezelfde stam. Aldus Soalekigi.

Toen hij me de mythe vertelde, had ik er geen flauw idee van hoeveel deze mythe van Sitoegoemina in de oorlogsjaren voor me zou betekenen. Hoe ik een oorlog tussen de Migani's van Dogindora en mijn kleine groep in Bilorai wist te voorkomen door de Migani's deze mythe in herinnering te brengen: 'Wij zijn allemaal Sitoegoemina-sao, stamgenoten van Sitoegoemina, die in het land van de blanken woont, waar de kaurischelpen zijn. Daarom mogen we geen oorlog tegen elkaar voeren!' Eerst tóen realiseerde ik me van welk belang de mythe was.

* * *

Intussen zijn de bewoners van het even verderop beneden ons gelegen Bilorai (waar ik in de oorlogsjaren mijn hoofdpост zou hebben) naar ons toe gekomen. Al spoedig ziet het zwart van de mensen. Ze brengen ons bossen suikerriet en vragen ons in het dorp te overnachten. Het is echter pas één uur in de namiddag, veel te vroeg dus om al bivak te maken. We moeten nog veel verder oostwaarts, maar op de terugweg zal ik hier zeker een dag overblijven. Niet alleen om nog eens van het machtige panorama te genieten en meer panorama-schetsen voor de schetskaart te maken, maar ook voor de bevolking van Bilorai, waar de belangrijke Bilaoclan woont.

We vertrekken weer.

Het is hier 's nachts op deze hoogte behoorlijk koud. Hoewel het bivak rondom geheel beschermd is met bladertakken, lijden we 's nachts door de vrij krachtige zuidwestenwind flink kou, zodat we de halve nacht zittend bij het houtvuur doorbrengen.

Een dag later hebben we het meest oostelijke punt van Le Roux' expeditie bereikt en betreden dus nieuw gebied, dat van de Dani's, Daoewa's en Oehoendoeni's. Hier begint het land van ronde hutten met een kegelvormig, spits toelopend, rieten dak, het normale model meer naar het oosten. Westelijk hiervan komen alleen de vierkante of rechthoekige hutten met het tweevlakkige zadeldak van boomschors voor.

De mannen hier maken zich veel meer op dan die in Kemandora en het Wisselmerengebied. Ook vrouwen en meisjes beschilderen hun gezicht in verschillende patronen met een rode kleisoort en met roet van hout of hars, aangemaakt met speeksel, varkensvet of olie uit de pitten van de ricinusplant. Meer dan in de westelijke streken dragen de mannen hoofdtooisels van casuarisveren, staartveren van de gele paradijsvogel of het bont van buideldieren. Een enkele draagt zelfs een pruik van ongeveer tien tot vijftien centimeter lang, in strengen gevlochten kroeshaar.

In de eerste grote nederzetting van de Dani's in Oost-Dogindora, Doesandigi, nemen we een dag rust; dat biedt een mooie gelegenheid wat meer over de Dani's te weten te komen. We kunnen tegelijk nieuwe krachten opdoen voor de klim over de hoge Zateapas, die ons de volgende dag wacht.

De ontvangst is heel hartelijk. De Danimannen zien er met hun ringbaarden, hun zwart of zwart en rood beschilderde gezichten en hoge hoofdtooi indrukwekkend uit. Ze zijn ook groter dan de Migani's en Ekari's. Zelfs Soalekigi, die nooit verder dan Zanepa in Kemandora is geweest en voor het eerst in een Danidorp overnacht, is er stil van. En dat zegt wat! Veiligheidshalve slaapt hij dan ook maar naast me op de brits in plaats van, zoals bij de Migani's, in de hutten van de bevolking, waar het 's nachts behaaglijk warm is. Hij moet gedacht hebben: safety first!

De Dani's zijn veel minder luidruchtig dan de Ekari's en Migani's. Uren zit men voor mijn tent zonder veel te zeggen of iets aan te raken. Ze kijken alleen maar.

Dit is ook het gebied waar de doden niet, zoals bij de Migani's en Ekari's, op een stellage worden bijgezet, maar gecremeerd worden. Tevoren wordt het lijk van zijn versierselen ontdaan en wordt de schaamkoker van de man (van een vrouw het schaamrokje) op een paal bij de plaats van de crematie geplaatst, zodat men kan zien of op deze plek een man of een vrouw verbrand werd. De versierselen van de dode, bij de man de schaamkoker, het hoofdnet en het draagnet, worden soms op een zodanige manier aan de ongeveer anderhalve meter hoge paal bevestigd, dat het geheel aan een menselijke figuur met een peniskoker doet denken. Van de gecremeerde vrouw wordt op de helft van de hoogte van de paal het schaamrokje vastgemaakt, terwijl boven op de paal over een bosje gras het grote draagnet wordt gespannen. Deze grafpalen, die midden in het dorp staan – waar ook de crematies plaatsvinden – geven de indruk van een primitieve nabootsing van het beeld van de overledene. Bij de Oehoendoeni's wordt op de plaats waar de crematie heeft plaatsgehad, dikwijls tabak geplant; volgens de bevolking omdat op dergelijke plaatsen tabak goed gedijt.

In de late namiddag worden ons vijf biggen ten geschenke aangeboden. Een van de hoofden van Doesandigi, die ik voor zijn hulp een kapmes heb gegeven, neemt me heel geheimzinnig in een stil hoekje mee en doet me hetzelfde verzoek als enkele dagen daarvoor het hoofd van Masiga deed. Of we de geesten willen bezweren, zoals we dit ook in Masiga hebben gedaan. Om hem niet teleur te stellen in de kracht van onze magie, herhalen we het ceremonieel van Masiga. De biggen die we hebben gekregen, mogen echter niet worden doodgeschoten, maar moeten worden doodgepijld. Twee mannen houden het beest bij de bek en het achterlijf vast, terwijl de gever het daarna door een schot in het hart doodt. Bovendien mogen we de varkens niet zelf toebereiden; dit moet door de Dani's gebeuren. De varkens worden opengesneden, schoongemaakt, in bladeren gewikkeld en met stenen in een smoorkuil gaar gestoomd. Speenvarken à la Dani! Het smaakt best!

De volgende dag starten we al vroeg. We hebben drie dagen van trekken door zwaar bergterrein en oerwoud voor de boeg om de bijna 3000 meter hoge Zateapas in het waterscheidingsgebergte – dat van de 4000 meter hoge kolos Goeloemboeloe naar het Carstenszmassief loopt – over te trekken om weer in bevolkt gebied te komen. De draagnetten van onze mensen zitten boordevol taroknollen en bataten. Dat moet wel, want onderweg kan niet worden bijgefoerageerd.

Na twee dagen hebben we het zadel bereikt. Het is er onaangenaam koud; we zitten midden in een wolkenbank, zodat we geen enkel uitzicht hebben. In afwachting van de lange trein zwaarbeladen dragers worden een paar flinke vuren ontstoken om de kou te verdrijven. Op het hoogste punt van de pas staat een rij in de grond gestoken stenen als bezweringsteken tegen de geesten van Bearo, het gebied aan de keerzijde van de waterscheiding. 'Bearo Zatea,' zegt Aimo, die oorspronkelijk uit dit gebied komt.

We slaan even beneden de pas, na een dagmars van zes uur 's ochtends tot vijf uur 's middags, onze tenten op. We zitten nog steeds midden in het kille oerwoud.

Pas de volgende dag, na een halve dag bergafwaarts te zijn gegaan, komen we uit het trieste, schemerduistere bos op een open plek, waar we eindelijk sinds twee dagen weer zon zien (en voelen!) en het eerste uitzicht hebben op het goed bevolkte dal van de oostwaarts stromende Beurong, zoals de rivier in de taal van de Oehoendoeni's heet. Ver weg, precies ten oosten van ons uitzichtspunt, ligt een hoog, grillig gevormd gebergte, het op de kaart van de militaire exploratie 1907-1915 aangegeven hoogtepunt 4150, dat voor het eerst in 1914 werd waargenomen en aangepeild door luitenant-ter-zee Doorman van de militaire exploratie vanaf een top in de uitlopers van de voorketen van het Boven-Rouffaergebergte. Het 4150 meter hoge gebergte met zijn grillige kamlijn, dat bij de topografen bekend staat onder de naam De Burcht, doet inderdaad aan een burcht denken, trots dominerend in het omringende berglandschap. De langgerekte kam is buitengewoon grillig gevormd, met enkele duidelijk herkenbare toppen. Het geheel doet denken aan de tinnen van een burcht De Oehoendoeni's hier noemen het massief Koelimibet. Na zevenentwintig jaar kan weer een naam op de grote kaart van de militaire exploratie worden ingevuld.

Het is een heel wat minder vriendelijk stroomgebied dan Kemandora of Dogindora. De dalwanden lopen op tal van plaatsen bijna loodrecht naar beneden. Waar de terreinvormen milder zijn, blijken de hellingen bezaaid met grote tuincomplexen en nederzettingen te midden van casuarinebomen. Meer oostwaarts treden grote aardverschuivingen aan de dag als open wonden in het landschap. Het is alles veel ongerepter, weerbarstiger dan Kemandora en Dogindora.

Overgoten door helder zonlicht levert het berglandschap een overweldigend panorama op. Het is veel grootser en ruiger dan toen ik ditzelfde landschap enkele weken geleden vanaf 4500 meter hoogte uit de lucht verkende.

Aimo kent dit gebied en spreekt de taal van de bevolking. Hij bevindt zich nu onder zijn eigen stamgenoten, de Oehoendoeni's. De ontvangst is dan ook bijzonder hartelijk en we krijgen veel voedsel: taro, bataten, bananen en suikerriet, maar ook varkens. Aimo vertelt zijn stamgenoten met trots alles over de 'Soerabajamensen'. Hij hoopt straks een vrouw uit deze streek - hij heeft er nog maar twee - mee terug te nemen naar Oewagimoma in West-Kemandora. Ook Soalekigi speelt met de gedachte met iets vrouwelijks terug te komen, hoewel ik hem gezegd heb het niet comme il faut te vinden een nieuwe vrouw aan te schaffen als twee van zijn andere zwanger zijn. Hij heeft er trouwens al vier!

Gedurende de gehele tocht door Beura (of Bearo), het stroomgebied van de

Beurong of Beaboe, worden we iedere avond en nacht van zonsondergang tot -opgang onthaald op het bora mindiaspel. Het betekent letterlijk: geschenken (bora) geven (mindia). Het is een rendez-vous van mannen, jongelingen, vrouwen en meisjes, waarbij de mannen de ongetrouwde vrouwen het hof maken door het aanbieden van geschenken. Een soort huwelijksmarkt. Ook onder de Migani's in Kemandora en Dogindora is de bora mindia het voorspel tot het formele huwelijk.

Mannen en jongelingen aan de ene, vrouwen en meisjes aan de andere kant zitten tegenover elkaar om het houtvuur in de hut. De meisjes worden onafgebroken door hun moeders of zusters van hun moeder gechaperonneerd. Getrouwde vrouwen mag men met de bora mindia geen geschenken geven; het is ongepast die het hof te maken. Tijdens het gezamenlijk neuriën van het gehele gezelschap geeft de man geschenken aan de vrouw die hij op het oog heeft. Alles kan als zodanig dienen: kauri's, kralen, draagnetten, armbanden, maar ook weggegooide cornedbeefblikjes en lege flessen. Aan het geven gaat een lang voorspel vooraf eer het geschenk door het meisje geaccepteerd dan wel afgewezen wordt.

Onder zacht, welluidend geneurie en met sierlijke, ritmische bewegingen van de handen strekt de man zijn hand met het geschenk erin naar het meisje, dat op haar beurt soortgelijke bewegingen met haar handen maakt naar het toegestoken geschenk, om vervolgens heel preuts haar handen terug te trekken, als wil ze zeggen: 'Nee, een dergelijk geschenk kan ik werkelijk niet van je aanvaarden.'

Dan trekt ook de man zijn handen terug, als teken dat ze niet als vanzelfsprekend moet aannemen dat het geschenk al van haar is. Daarna biedt hij haar het geschenk weer aan. Het meisje probeert het te grijpen, maar de man trekt zijn hand opnieuw terug. Voorwaarts en achterwaarts bewegen zich hun handen, voortdurend begeleid door het zachte neuriën van het hele gezelschap.

Onvermijdelijk komt echter het moment dat hun vingers elkaar raken, waarbij het meisje nog verlegen haar uitgestoken hand terugtrekt alvorens ze eindelijk het geschenk accepteert.

Het kan wel een halfuur duren eer het meisje zich gewonnen geeft of de man eindelijk bereid is het geschenk aan de keuze van zijn hart af te staan.

Het is een fascinerend gezicht in het licht van het opvlammende vuur het spel van de handen te zien, die zich met sierlijke figuren om elkaar heen bewegen. Ik nam vaak als ontspanning aan de bora mindia deel, evenals sommige agenten en Aijamaroedragers. Die waren altijd bijzonder welkom, omdat ze geschenken hadden, al waren dat soms alleen maar conservenblikjes en lege lucifersdoosjes. Ze werden door de meisjes evengoed in dank aanvaard.

Aimo en Soalekigi, op zoek naar een Oehoendoenvrouw, met wie ze huiswaarts hoopten te keren, waren geregelde gasten bij het bora mindiaspel. Het heeft zijn uitwerking niet gemist, want Soalekigi keerde, ondanks mijn protesten, met een jonge vrouw terug naar Koegapa, terwijl Aimo met een weduwe westwaarts trok. Twee andere Oehoendoeni's uit Oewagimoma hebben zich ook van een vrouw uit Beura voorzien. Alles dank zij de bora mindia.

Op een avond, als wij allemaal aan het spel deelnemen, begint Soalekigi plotseling te snikken, waarna ogenblikkelijk enkele anderen mee beginnen te snot-

teren. Als ik vraag wat er aan de hand is, zegt Soalekigi ontroerd dat hij huilt omdat ik ben als één uit hun midden. De wegen zijn hier geen mooie 'Soerabaja-wegen', maar smerige modderpaden en toch trek ik ondanks al die bergen, blubber en ongemakken naar het oosten, net als de bergbewoners. Ik eet bata-ten net als zij, ik slaap in hun hutten en nu doe ik zelfs nog mee aan de bora mindia, net als de Migani's, Oehoendoeni's en Dani's.

Het is werkelijk ontroerend. 'Waarom vraag je toch geen goede standplaats aan?' hebben collega's me wel eens gevraagd. Met Soalekigi, Weakebo, Aimo en andere vrienden had ik me geen betere kunnen wensen!

Ook Domingoes Moté, het Ekarijoch van het Tigimeer dat mijn rugtas draagt, laat zich niet onbetuigd bij de bora mindia en geeft in een roes van verliefdheid alles wat hij bij zich draagt aan het meisje van zijn keuze. Hij is verbaasd dat het meisje hem de volgende dag niet wil volgen en verdwenen is. Teleurgesteld komen de eerste liefdestranen. Bedrogen heeft ze hem! Maar dan breekt plotseling zijn woede over het bedrog door en met de woede komen de scheldwoorden, even geraffineerd als vuil. De ontrouwe maagd is er echter vandoor! Wat doen haar die scheldwoorden nog!

Domingoes is beroofd van een illusie. Hij heeft zijn eerste grote liefdesles gehad en zal er stellig van geleerd hebben.

We trekken langs de dichtbevolkte zuidelijke oever van de Beurong, die zich nu eens versmalt, zich dan weer door nauwe kloven wringt of zich verbreedt tot een grote rivier met rolsteenbeddingen verder naar het oosten. We worden van het ene naar het andere dorp steeds begeleid door zingende menigten. Aan de zuidzijde van de rivier wonen Oehoendoeni's, aan de noordkant Daocwa's, een nog niet bekende stam met een eigen taal. In dit gebied komen mannen, maar vooral vrouwen voor met enorme kropgezwollen. Ook in Kemandora en Dogindora – maar niet aan de Wisselmeren – komt struma veel voor door gebrek aan jodium.

Oorlogen schijnen onder de Oehoendoeni's in dit gebied aan de orde van de dag te zijn. Je ziet hier vaak mannen rondlopen in van rotan gevlochten 'maliënkolders', die ook in Kemandora en Dogindora bekend zijn. Daar gebruikt men de maliënkolder van rotan alleen tijdens een serieus gevecht. Hier lijkt het of ze het harnas ook als parade-uniform gebruiken om ermee te pronken. Er zijn heel mooie exemplaren bij, waarvan de bovenkant en voorzijde versierd zijn met de geprepareerde huidjes van parkieten in allerlei kleuren. De bijzonder stevig gevlochten harnassen, vaak meesterstukken van rotanvlechtwerk, geven op een afstand van twintig meter nog een afdoende bescherming tegen pijl-schoten in borst, buik en rug en tegen speerworpen op grotere afstand.

Iets bijzonders in Oost-Beura vormen de tegen overvallen beschermde vesting-dorpen, die ik nergens eerder in het bergland heb gezien en die zijn opgezet volgens een ingenieus systeem. Zo'n dorp is om te beginnen omgeven door een hoge afrastering. Elke hut in het bolwerk is dan weer beschermd door een hoge omheining. Als je zo'n bolwerk voor de eerste maal betreedt, maakt het de indruk van een doolhof. Ongetwijfeld heeft bij de maker ervan het idee voorgezetten de aanvallers op een dwaalspoor te brengen, want van de in- en uitgangen van het dorp lopen sommige dood, met als gevolg dat indringers in

een val terechtkomen. De hutten zijn dikwijls nog extra beveiligd door ze op hoge palen te bouwen of vlak bij de afgrond van een diep ravijn, zodat je tenminste van die kant geen aanval te duchten hebt. Hoog in de bodem bevinden zich uitkijktellages. Platgebrande dorpen die we onderweg passeren, tonen aan dat de vriendelijke, zingende en dansende menigte die ons begeleidt niet altijd even vreedzaam en vriendelijk is.

Het met pijlen doden van weduwen en het afkappen van de vingerkootjes bij vrouwen als teken van rouw komt ook hier voor, evenals bij de Migani's. Bij de Ekari's aan de Wisselmeren kent men deze gebruiken niet. Het weduwenoffer is in het oostelijke bergland algemeen verbreid. Behalve bij de Migani's en Oehoendoeni's komt het ook voor bij de Dani's, Daoewa's en Wolani's. Sterft een man – hij hoeft niet per se een hoofd te zijn – dan wordt een van zijn vrouwen, in de regel de oudste, wier marktwaarde als nieuwe echtgenote laag genoteerd staat, met pijlen doodgeschoten. Vrouwen die nog baby's zogen of volwassen kinderen hebben, worden niet gedood. Door deze beperking komen slechts enkele vrouwen van de overledene als slachtoffer in aanmerking. De ongelukkige wordt meestal onverwachts, zonder dat ze er erg in heeft, doodgeschoten. Dat hoeft niet door een bepaald familielid te gebeuren, maar kan door iedereen worden gedaan die de overledene zeer ter harte ging. Soalekigi zei me dat als hij stierf niemand er bezwaar tegen zou maken indien ik zijn vrouw doodpilde (behalve ik zelf dan!).

Een vaste regel dat een van de weduwen beslist gedood moet worden, bestaat er overigens niet. Alleen zij die heel veel van de overledene gehouden hebben, zullen genegen zijn diens weduwe dood te pijlen.

De vrouw van de overledene onttrekt zich vaak aan het boven haar hoofd hangende vonnis door reeds tijdens de ziekte van haar man naar haar familieleden – die dus tot een andere clan dan haar man behoren – te vluchten. Bij de eigen clan is ze veilig. Ze keert dan ook niet meer terug naar het dorp van haar overleden man.

Ook bij het afkappen van vingerkootjes – een pijnlijke operatie – als teken van rouw moet met name de vrouw het ontgelden. De mannen doen het slechts bij hoge uitzondering. Als teken van rouw geeft de man zich soms een snee in zijn oorlel. Maar vaak is ook dat nog te veel gevraagd en bepaalt hij zich tot het insmeren van zijn lichaam met grijze of gele modder.

Bijna iedere vrouw in dit gebied mist wel een of meer kootjes van haar vingers, maar sneden in de oorlel van de mannen zie je niet veel en vingermutilatie door afkappen van een kootje slechts bij hoge uitzondering. De heren der schepping tonen heel wat minder opofferingsgezindheid dan de vrouw, die een vingerdeel sterk laat afsnoeren, totdat het na een paar dagen gevoelloos is geworden, waarna het met een stenen bijl wordt afgekapt. De duim laat men echter altijd onaangetast. Ik heb Migani- en Oehoendoenivrouwen gezien die aan iedere vinger van beide handen een of twee kootjes misten. Nee, de emancipatie van de vrouw is hier nog ver te zoeken.

Het schijnt een land vol boze geesten te zijn. Bij de toegang tot de dorpen tref je dikwijls houten staketsels van ongeveer een meter breedte en anderhalve meter hoogte, of langwerpige, met de punt in de grond gestoken stenen aan, als afweer ertegen. Ook de hutten worden vaak nog beschermd door blader-

takken, die ze voor de ingang in de grond steken. Of door bij het huis bagimè-struiken te planten, die speciaal gebruikt worden om het gevaar van de geesten af te wenden.

In een van de dorpen trof ik enkele hutten aan die door een rotanliaan, die als een bliksemafleider over de nok van het dak liep, tegen het gevaar van geesten beschermd werden. De rotandraad had een aftakking naar een in de grond geplante paal, een soort aardgeleiding. De geesten zouden langs die draad en de paal naar de aarde – waar ze thuishoren – worden afgeleid.

We blijven twee dagen in de Wangbevallei, want Aimo en Soalekigi hopen zich hier met de vergaarde kaurischelpen en bijen een nieuwe vrouw te kunnen verwerven. Van zonsondergang tot zonsopgang wordt daarom onafgebroken bora mindia bedreven. De ontvangst is bijzonder hartelijk. We ontvangen vier varkens en grote hoeveelheden knolgewassen.

Van de Wangbevallei trekken we verder naar het oosten, naar het stroomgebied van de Ielorong, een grote, in het zuidwesten op het Carstenszmassief ontspringende rivier, die zich bij de Beurong voegt, waarna ze gezamenlijk noordwaarts stromen naar de Nogolo, de grote rechter zijrivier van de Boven-Rouffaer.

Hoe oostelijker we trekken, hoe geaccidenteerder en onherbergzamer het terrein wordt. De dalwanden van de Beurong, die hier zeer steil naar de rivier afdalen, zijn door aardverschuivingen over grote afstanden geheel kaal. Er is geen boom, geen varen, geen grasspriet of rotsblok om je wat houvast te geven. Indien we bij de aardverschuivingen uitglijden, zouden we meteen met een vaart langs een helling van 45 graden (of meer) de wild bruisende Beurong inschieten, 150 meter beneden ons. Enkele Aijamaroedragers durven niet langs het pad verder te gaan en beginnen te huilen. Ze zijn blij als ze hun vrachten aan de ons begeleidende Oehoendoeni's kunnen overdragen. Die schijnen een soort zuigtenen te bezitten, zo gemakkelijk als ze zich langs het smalle pad voortbewegen. Het kost ons heel wat zweet om over en langs de aardverschuivingen verder te trekken. We schieten dan ook uiterst langzaam op. We boffen nog dat het droog weer is en het ook vannacht niet geregend heeft.

Twee dagen na ons vertrek uit de Wangbevallei komen we in Ielop, het stroomgebied van de Ielorong, aan. De bevolking begroet ons met de traditionele groet: 'Wiwao, wiwao, wiwao!'

Op deze tocht heb ik van de Ekarigroet 'Nori daba' en 'Koujà' in het Wisselmerengebied achtereenvolgens moeten overschakelen op het 'Amakané' of 'Amagoginoi' van de Migani's in Kemandora en Dogindora, vervolgens op de Danigroet 'Kajonak' in Oost-Dogindora, daarna op het 'Kijénak' van de Daoewa's in West-Beura, van 'Kijénak' op 'Hoepmaral' van de Oehoendoeni's en hier in Ielop tenslotte op 'Wiwao, wiwao, wiwao'. Een van de belangrijkste zaken op dit soort tochten is het kennen van de welkomstgroet van de stammen. Ik probeerde die steeds van tevoren te weten te komen. Het wekt altijd vertrouwen in je eigen taal begroet te worden.

We hebben hier, op dit deel van de oever van de Ielorong, een punt bereikt dat volgens de bevolking maar drie of vier dagen van de bronrivier van de Baliem in het zuidoosten is gelegen. Het dal van de Ielorong in het zuiden en het gebied in het zuidoosten zijn echter bijzonder geaccidenteerd en onherbergzaam.

Ik heb door de vele vivres – waaronder veel varkens die we onderweg van de bevolking hebben gekregen of gekocht – nog meer dan voldoende voorraden om de tocht te kunnen maken. Soalekigi en Aimo, die er kennelijk meer voor voelen naar Wangbe terug te keren voor het regelen van de bruidsprijs voor de vrouwen (die ze hopen te krijgen), hangen echter sterke verhalen op over de gevaren van een tocht naar de Bahem, zoals geesten, ziekten waarbij de mensen een opgezwollen buik krijgen, oorlogszuchtige stammen enzovoort, om me van mijn plannen af te brengen. Het trekt me echter aan om na een dag of vier aan de bronrivieren van de Baliem te staan, die ik twee maanden tevoren met piloot Ten Cate vanuit de lucht gezien heb. Aan de andere kant wil ik vanwege de oorlogstoestand toch ook wel zo snel mogelijk terug naar de radioverbinding met de buitenwereld in Enarotali. Het is nu bijna twee maanden geleden dat ik het laatste nieuws hoorde. En dat klonk toen niet best.

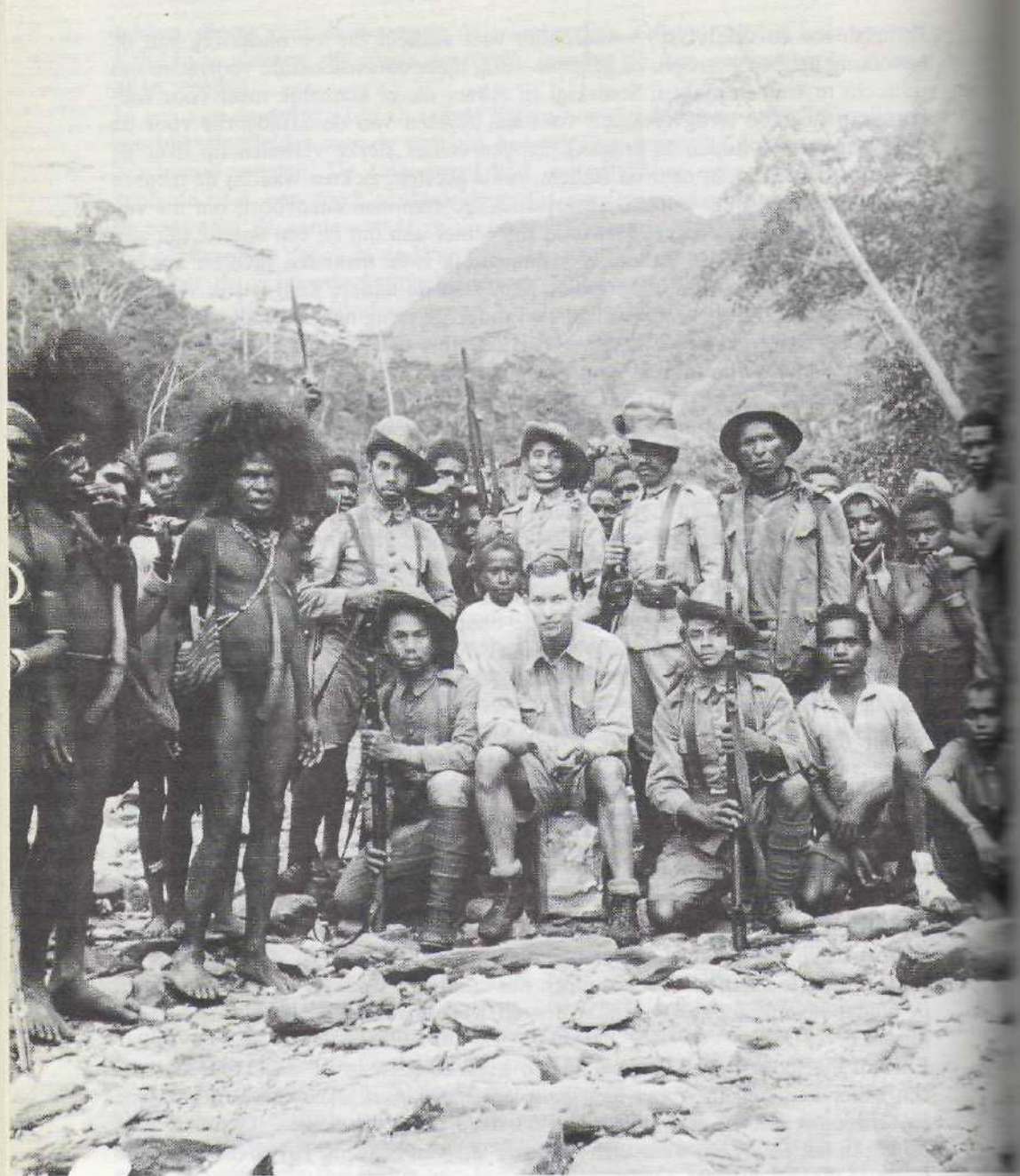
Ik voel me verre van gerust en besluit daarom niet verder te gaan dan Ielop, het meest oostelijke punt, 150 kilometer van de Wisselmeren. Op de oever van de Ielorong plant ik onze vlag. Een groot aantal personen, mannen, vrouwen en kinderen, is om de vlaggemast verzameld. Aimo, die de taal spreekt, houdt eerst een lange rede in het Oehoendoenisch. Daarna spreek ik kort in het Maleis. Dan gaat langzaam onze driekleur omhoog. Het driewerf hoera op onze koningin gaat over in een honderdvoudig 'Wiwao, wiwao, wiwao' van de bergbewoners, die van geen ophouden weten. Hun gejuich wordt weerkaatst en versterkt door de steile bergwanden van de bergkom waarin we zitten. Het is een machtig gehoor, dat hoera-hoera-wiwao-wiwao-geroep met de tussen de bergen rollende echo's. Je moet zo iets zelf beleefd hebben om te begrijpen welk een indruk het maakt.

Daarna vindt de uitdeling van bijlen, kapmessen, spiegeltjes en kralen plaats. We krijgen een groot varken cadeau, dat met onze donderpijl gedood moet worden. In de grote bladerhut die onze begeleiders naast het bivak hebben opgezet, klinkt de hele nacht het geneurie van de bora mindia. De hut lekt echter als een zeef en als het te middernacht begint te regenen, kruipt een deel van het gezelschap bij ons onder de tentzeilen en gaat daar rustig verder met de bora mindia.

De volgende dag richten we onze koers naar het westen, huiswaarts. We zijn allemaal blij. De agenten omdat ze moe zijn; de Aijamaroes omdat ze na afloop van de tocht op de boot stappen om naar de Vogelkop terug te keren; en ik omdat ik ook het trekken moe ben en wel eens naar het wereldnieuws wil luisteren.

En dan ineens een groot kabaal. Aimo heeft midden in de nacht ontdekt dat een snoer kaurischelpen van hem gestolen is. Hij gaat tekeer als een bezetene en schreeuwt dat hij alle mensen in het dorp zal doodschieten. Gelukkig zegt hij het in het Ekarisch, waar toch niemand iets van begrijpt. Hij adviseert me de varkens die we hebben gekregen niet te accepteren, omdat het hier allemaal dieven zijn. Ik vind dat Aimo maar beter op zijn spullen moet passen en niet de hele nacht bora mindia bedrijven.

We volgen weer de Beurong, maar ditmaal aan de noordkant, nu eens over brede rolsteenbeddingen, dan weer hoog boven langs de dalflanken. Op een

Tussen Ambonese en Keiese veldpolitieagenten, Aijamaroe-dragers, Migani's en Oehoendoeni's bij de Ilorong rivier, eindpunt van de Oost-expeditie 1941. Rechts met de vilten hoed mijn vriend en gids Soalekigi; derde van links (met de hoofdbedekking van casuarisveren) Aimo, de Oehoendoeni gids.

grote, droogliggende rolsteenbank ligt het lijk van een met pijlen doodgeschoten man. Volgens mijn begeleiders is het een overspelige geweest, die, zoals het hoort, voor straf wordt doodgepijld en in de rivier gegooid. Overspeligen worden niet gecremeerd of op een dodenstellage bijgezet.

Vrouwen, ook al hebben ze zich niet aan overspel schuldig gemaakt, worden hier na hun dood vaak zonder meer in de rivieren geworpen. De grote rivieren in het oostelijke bergland zijn om die reden altijd dodenrivieren. Het is beter er niet in te baden of het water te drinken. Het is politieagenten overkomen dat ze na een bad in de rivier tot de ontdekking kwamen dat tien meter stroomopwaarts op een rolsteenbedding een lijk lag. De Ekari's van de Wisselmeren kennen het gebruik van lijken in de rivier werpen niet. Overspelige mannen en vrouwen worden, nadat ze doodgepijld zijn, in het Wisselmerengebied aan hun voeten in een boom opgehangen. Een luguber schouwspel.

Eer we het waterscheidingsgebergte met Dogindora overtrekken, blijven we twee dagen in Oesahoe om te foerageren. Maar ook omdat Soalekigi me vraagt hier enkele dagen te blijven. Er is bericht gekomen dat drie Oehoendoeni's uit Doengbi in Beura een paar Zonggonao's uit Zanepa hebben bepijld. De groep Zonggonao's uit Zanepa die met ons is meegetrokken, voert voortdurend krijgisdansen uit om schadevergoeding in varkens en kauri's van de Oehoendoeni's te eisen.

'Als ik hier een paar dagen blijf, zal ik een deel van de oorlogsschatting in varkens krijgen,' legt Soalekigi me uit. En inderdaad, de volgende dag om acht uur 's avonds wordt er zowaar nog een varken gebracht, dat op de grote kampvuren wordt geroosterd. 'De rest van de oorlogsschatting zal morgen volgen,' zegt men, want ik wil morgen vroeg starten om de Zateapas nog te kunnen halen. Soalekigi en Aimo willen nog langer blijven om de bruidsprijs voor de uitverkoren vrouwen te regelen. Ze zeuren iedere avond om kralen om die bij de bora mindia aan hun uitverkorenen te geven en zo een goede indruk bij de ouders en broers van de aanstaande bruid te maken. Soalekigi heeft een jonge vrouw op het oog. Aimo is gecharmeerd van een weduwe, die weliswaar de beste jaren achter zich heeft, maar misschien nog goed knolgewassen kan poten. Om zes uur lopen we. Soalekigi en Aimo blijven in Oesahoe om de bruidsprijsproblemen te regelen. Een Ekari uit de Aravallei bij de Wisselmeren, die we hier moederziel alleen onder Oehoendoeni's aantreffen, sluit zich bij ons aan. Dat is voor hem veiliger dan alleen door het gebied van vreemde stammen te trekken. Hij is een paar weken geleden door zijn reisgenoten op de waterscheiding in het oerwoud in de steek gelaten omdat hij door een ernstige wond aan zijn voet bijna niet meer vooruit kon. Hij strompelde alleen naar het dichtstbijzijnde dorp en vandaar naar Oesahoe. Toen hoorde hij dat ik er was. Hij is dolgelukkig samen met ons naar de Wisselmeren terug te kunnen gaan.

De Aijamaroedragers lopen fantastisch en lijken onvermoeibaar. Ze zijn op zijn hoogst slechts tien meter achter op de spits. Ze ruiken de stal. In recordtempo gaat het westwaarts. Op de waterscheiding treffen we een groep Miganijagers met hun jachtbuit aan, een twintigtal in bladeren gewikkelde dwergkangoeroes, die met honden gevangen zijn. Rechttop gezeten zijn de kangoeroes ongeveer veertig centimeter hoog. Ook hebben de jagers een dinggi sou, een zwart buideldier, dat zeer zeldzaam is en alleen op grote hoogte voorkomt. Het beest,

dat rechtop zittend ruim zestig centimeter hoog is, doet door zijn dikke, zwarte pels sterk aan een beertje denken. Ik kende de dinggi sou alleen uit verhalen. Het is de eerste maal dat ik er een zie.

Twee dagen later worden we ingehaald door Soalekigi en Aimo. Ze hebben hun nieuwste aanwinsten bij zich. Aimo zijn weduwe en Soalekigi tot mijn verbazing een andere vrouw dan die hij me enige dagen geleden aanwees. 'Haar broers vroegen te veel kaurischelpen,' zegt hij, 'haar jongere zuster kostte minder.' Vandaar.

In Bilorai, het laatste dorp in Dogindora, geniet ik vanaf het plateau boven het dorp voor de laatste keer van het grootse uitzicht over de vallei, voordat we het donkere regenbos van het waterscheidingsgebergte met Kemandora induiken.

De 4000 meter hoge Goeloemboeloe, reeds vanaf de Meervlakte zichtbaar, zit nog geheel in de wolken; de ochtendnevel in de dalen trekt maar langzaam op. Tegen de hemel in het oosten begint het silhouet van de Goeloemboeloe zich scherper af te tekenen. Het is een uiterst boeiend, steeds wisselend spel van kleuren en tinten dat de van achter de Goeloemboeloe opkomende zon ons te genieten geeft. Langzaam maakt het vaalgrijs van de nacht plaats voor daglicht. Het lichtrood van de eerste stralen wordt sterker, rossig rood en dan vuurrood. Het is of de kim in het oosten in vlammen staat. Dan, terwijl de laatste nevelflarden langzaam omhoogdrijven, maakt de rode gloed plaats voor andere kleuren: oranjerood, oranjegeel, lichtgeel. Een gouden ochtendzon verheft zich boven het landschap, waarin alles nog vredig schijnt te slapen. De rook uit de hutjes diep beneden ons, verspreid over de dalflanken, wijst op menselijk leven. De grote Doraboe slingert zich als een glinsterend lint door het landschap, zich nu eens verbredend tot een rivier met eilandjes erin, zich dan weer vernauwend tot canyonvormige kloven.

Hoe wonderlijk mooi en vredig is dit alles! Dogindora, een van de onvergetelijkste plekjes in het Centrale Bergland die ik ken.

Ik kon toen niet vermoeden dat ik hier in de oorlogsjaren maandenlang mijn hoofdkwartier zou hebben. Evenmin dat wij hier, op dit plateau boven Bilorai, drie rookvuren zouden ontsteken om Catalina's de plaats aan te geven waar ze voorraden moesten afwerpen.

* * *

In het vivresdepot in Masiga, waar we een paar dagen later arriveren en waar twee agenten de voorraden hebben bewaakt, wacht Kimoegoealole ons met een 'Aita, aita!' (Vader, vader) en de traditionele tranengroet op. We hebben de tocht in recordtempo afgelegd. Ik heb nog een grote hoeveelheid vivres over en besluit het grootste deel hiervan hier op te slaan om – als het kan – over twee maanden van hieruit een tocht te maken naar Biandora, het ten noorden hiervan gelegen woongebied van de nieuw ontdekte Wolanistam.

Soalekigi hoort vandaag dat hij een maand geleden vader is geworden. Ik zeg hem morgen maar zo snel mogelijk naar Itodah terug te gaan, omdat hij moeder en zoon wel zal willen zien. Hij weigert het: samen uit, samen thuis!

Twee dagen later is Soalekigi echter toch vooruitgegaan. Niet uit verlangen naar zijn zoon, maar omdat hij had gehoord dat er in Koegapa een varkensfeest zou worden gehouden. Nu ja – we leven hier in een wereld waarin varkens en kaurischelpen belangrijker zijn dan moeders en baby's.

Bij het afscheid nemen huilt Kimoegoealole tranen met tuiten, slaat zich af en toe hoorbaar hard op het voorhoofd en snikt: 'Aita aita.' Als afscheidscadeau krijgt hij voor alle hulp sinds bijna twee maanden een bijl, een kapmes, wat kaurischelpen en een kwart blik zout, dat we over hebben.

Onderweg naar het westen trekken we in Izandora door een gebied dat in oorlog is, zichtbaar aan talrijke mannen die er in een maliënkolder van rotan rondlopen. In Boegisiga liggen twee gewonden van een pijlpartij van enige dagen geleden: een lichtgewonde met een pijlschot dwars door de bovenarm, een ander met een schot in de zij, dat men met een stenen mes verder heeft opengesneden om het vuil eruit te laten lopen. De kleine wond is nu een grote, gapende opening geworden.

Na de waterscheiding van Maratara te zijn overgetrokken, staan we na een paar uur aan de oever van de Ara. Het rivierpeil is door de droogte sterk gedaald; het verschilt zeker twee meter met het peil van twee maanden terug. We kunnen nu de rivier doorwaden en de gammele hangbrug links laten liggen. Dit is het einde van de expeditie. Er is opnieuw een plekje wit minder op de kaart van Nieuw-Guinea.

* * *

Na precies twee maanden zijn we op de bestuurspost terug. Ik ben blij de bekende gezichten van dokter Abdoe'rivai, telegrafist Dardi, zendeling Walter Post en zijn vrouw, en tal van anderen weer te zien. Er is door de lange droogte voor de bestuurspost een honderd meter breed strand ontstaan. Er is meer veranderd. Het oude bivak, nog daterend uit Van Eechouds tijd, is afgebroken. Alleen de Ekari's zijn niet veranderd. In troepjes komen ze de heuvel afrennen om me te begroeten. 'Nori daba, kontolulle. Koujà!' Ook de gewonde patiënt uit Kèbo, die ik naar het hospitaal in Babo heb gestuurd, komt opdruven en toont me met trots zijn genezen been.

Het is goed weer thuis te zijn en weer verbinding met de buitenwereld te hebben. Minder plezierig zijn de oorlogsberichten en de toenemende spanning in de Pacific. Het ziet er maar somber uit.

Intussen gaat alles normaal door. De Grumman van de KNILM vliegt wekelijks passagiers en voorraden over. Resident Jansen brengt een bezoek aan de Wisselmeren, maar zegt niets over te nemen maatregelen in geval van oorlog. De KNILM slaat echter een speciale voorraad benzine aan de Wisselmeren op. Dat is niet helemaal normaal. Hetzelfde geldt voor een kort bezoek van schoutbij-nacht Doorman, de latere hoofdfiguur in de Slag in de Javazee, aan de bestuurspost. Ongewoon is ook een verzoek van de gewestelijk militair commandant in Ambon om een plaats te zoeken die geschikt is voor de aanleg van een vliegveld. Allemaal verdachte omïna.

We hebben een vergadering in Fakfak vanwege de begroting voor het jaar 1942. Nog steeds is er niet sprake van extra maatregelen met het oog op een mogelijke oorlog met Japan. We beginnen haast te geloven dat het allemaal zo'n vaart niet zal lopen.

De toestand lijkt haast normaal wanneer Ambon in oktober 1941 de Ambonese hulpbestuursassistent Stephanus Jozeph stuurt voor plaatsing in Kemandora en vervolgens de Amerikaanse zendeling Einar Mickelson arriveert om in hetzelfde gebied te gaan werken.

Het lijkt of er niets aan de hand is als in november de echtgenote van dokter Abdoe'rivai na tien maanden haar man naar zijn standplaats aan de Wisselmeren volgt. De ploeg landmeters voor het zoeken van een tracé voor een autoweg van de zuidkust naar de Wisselmeren gaat onverminderd voort met het uitzetten van de piketten. Ir. Wehlburg, landbouwkundige uit Bandoeng, brengt eind november een bezoek aan de Wisselmeren en Merauke, om de mogelijkheden voor natte rijstbouw in die gebieden te onderzoeken. Er wordt gewoon doorgewerkt. Er is niets aan de hand.

Niets aan de hand? Behalve dan met mij. Dokter Den Hartogh van het NNGPM-hospitaal in Babo verklaart dat ik een stevige beriberi heb, als ik me na de vergadering in Fakfak op doorreis in Babo laat onderzoeken, omdat ik me al maandenlang niet helemaal in orde voel. 'Als je een week later was gekomen, was je er niet meer geweest,' aldus de arts. Beriberi, dat betekent twee maanden lang twee injecties vitamine B en één strychnine-injectie per dag. Ik heb me nog nooit echt ziek in Nieuw-Guinea gevoeld, maar nu voel ik me op eens wel ziek.

Het is abnormaal droog weer. Ruim drie maanden heeft het niet geregend. Geen druppel. Voor de bestuurspost is een breed strand ontstaan, waarop doelpalen zijn geplaatst en wordt gevoetbald. Overal in de vlakte stijgen rookwolken op. De Ekari's branden de velden af om ratten te vangen. Met knuppels staan ze in een grote kring om de in brand gestoken stukken heen om de vluchtende dieren op te vangen en dood te knuppelen. Een niet te versmaden aanvulling op het dagelijks menu.

Door de intense droogte is de lucht vol stofdeeltjes. De zon staat de hele dag als een rode bol aan de hemel en gaat met de avondschemering als een laaiend vuur achter het Weylandgebergte onder. Een bloedrode zon. 'Er sterven veel mensen,' zeggen de Ekari's, hoewel ze niets af weten van de oorlog in Europa. We zijn blij als op 7 november eindelijk, na meer dan drie maanden, de eerste regen komt.

* * *

5 december 1941, sinterklaasavond. Er heerst een zeer gedrukte stemming. De nieuwsberichten hebben melding gemaakt van Japanse vlootbewegingen in de Zuidchinese Zee. Met een paar mensen luisteren we naar het sinterklaasavondprogramma van de NIROM, de Nederlandsch-Indische Radio-omroepmaatschappij. Er is een hoorspel met stekelige opmerkingen aan het adres van de Japanners. Als iemand van de sint een oorlogsschip van chocolade krijgt en dit door onhandigheid laat vallen, merkt de Javaanse bediende op: 'Ah, tjap Djepang sadja, lekas patah.' (Ach, het is maar Japans, dat breekt snel.) Maar het klinkt onder deze omstandigheden niet als een erg geslaagd grapje. Eerder verontrustend. Ik heb in de oorlogsjaren, toen de Japanse oorlogsvloot de ene overwinning na de andere behaalde, vaak aan dat gebroken chocoladeschip gedacht. Tjap Djepang. Inferieur Japans maaksel, dat makkelijk breekt. Jawel! Die avond, als ik in bed lig, bid ik dat het tenminste in dit deel van de wereld vrede mag blijven. Zou dat mogelijk zijn? Ik geloof niet zo in wonderen. Een lange nacht begint over Nieuw-Guinea te vallen.

Operatie Jungle Pimpernel

Maandag 8 december 1941, 08.00 uur Nieuw-Guineatijd.

Zoals gewoonlijk schakel ik de NIROM in voor het ochtendnieuws. Dat begint met het *Wilhelmus*. Er moet dus wel iets bijzonders aan de hand zijn. Na het volkslied kondigt de vertrouwde stem van de omroeper de gouverneur-generaal aan. Ik vrees het ergste. Beheerst, heel rustig, deelt de landvoogd mee dat de Nederlandse regering het Japanse keizerrijk de oorlog heeft verklaard. Terwijl de Japanse diplomaten in Washington nog aan het onderhandelen waren, bombardeerden Japanse vliegtuigen Pearl Harbor, Manilla en Singapore. Het is oorlog in Azië en de Pacific. Het wonder waarop ik gehoopt had, is niet gebeurd.

Ik ren naar buiten om het nieuws uit te schreeuwen: 'Oorlog met Japan. Hoe-
ra!' De spanning van de laatste weken en maanden ontleedt zich in de volko-
men onzinnige kreet: 'Hoera, oorlog met Japan!' De onzekerheid van de af-
gelopen tijd heeft eindelijk plaats gemaakt voor zekerheid. De grimmige zeker-
heid van een oorlog, die we eigenlijk al lang verwachtten.

Walter Post, de Amerikaanse zendeling, kan niet geloven dat Pearl Harbor ge-
bombardeerd is en vraagt of ik het bericht wel goed heb opgevangen. Pas als hij
zelf het nieuws hoort over KGEI, het sterke, op de Pacific gerichte zendstation
in San Francisco, gelooft hij het; verslagen, verbaasd en nóg ongelovig. Pearl
Harbor gebombardeerd . . . de helft van de Amerikaanse slagschepen tot zinken
gebracht . . .

Diezelfde dag arriveert in de late namiddag, na een tocht van Oeta langs het
opvoerpad, de nieuwe voor Kemandora bestemde Amerikaanse zendeling Einar
Mickelson, die aanvankelijk niets begrijpt van hetgeen hij op de kleine aanleg-
steiger van de bestuurspost te horen krijgt: het alarmerende nieuws van een
wereldoorlog, want ook Duitsland en Italië kunnen elk ogenblik Amerika de
oorlog verklaren.

Slechts duizend kilometer van Nieuw-Guinea verwijderd ligt de Japanse basis
Palaoe in de Carolinen, het Japanse mandaatgebied, het dichtst bij Neder-
landsch-Indië gelegen vijandelijke territorium. Reeds tijdens de jaarwisseling geven
de Japanners acte de présence door enkele bommen op het vliegveld van Babo
en op Sorong af te gooien. Het is de eerste directe kennismaking van Nieuw-
Guinea met de oorlog.

Donderdag 11 december landt zoals gewoonlijk de wekelijkse Grummanvlieg-
boot van de KNILM met voorraden en post op het meer. Er is een persoonlijke
brief bij van resident Jansen, gedateerd 6 december, waarin hij zijn grote be-
zorgdheid uitsprekt over de toekomst met het oog op een mogelijke oorlog met
Japan. 'Wat er aan de kusten ook moge gebeuren,' schrijft hij, 'handhaaf je in
het bergland.'

Deze keer is het bittere ernst. De bestuurspost zal niet worden geëvacueerd,
zoals na de 10de mei 1940. Bovendien heeft evacueren naar Ambon of andere
eilanden ook weinig zin; die zullen bij een Japanse invasie wel eerder dan de
Wisselmeren worden bezet. Ik stuur de resident met het volgende vliegtuig een
brief, waarin ik hem verzeker dat het mogelijk is ons met een kleinere bezetting

in het bergland staande te houden en vraag toestemming driekwart van de veldpolitieagenten en de strapans (gestraften) en alle Aijamaroes uit de Vogelkop terug te sturen. Zending en missie verzoeken mij ook te mogen blijven.

Op 25 december ontvang ik als reactie op mijn brief een radiogram van de resident van de Molukken, gericht aan de controleur van de Wisselmeren: *'de nederlandse vlag blijft in het bergland waaien. ik weet dat u zich onder alle omstandigheden goed zult houden.'*

We blijven dus met een kleine bezetting en zullen proberen ons in het Centrale Bergland te handhaven. De anderen, dertig politieagenten, bijna alle strapans en alle zestig Aijamaroes voor de opvoer van de kust, trekken weg. Daar de witte boten, de gouvernementsstomers, na enige tijd voor militair werk elders worden ingeschakeld, komt een deel van de voor Ambon bestemde agenten en gestraften niet verder dan Dobo op de Aroe-eilanden. Enkelen van hen zou ik later in Australië terugzien.

Ook de NNGPM te Babo evacueert de Europeanen. Niet naar Java, dat onder de Engelse generaal Wavell het bolwerk tegen de Japanse opmars zal worden, maar naar Australië.

Niemand heeft meer vertrouwen in het standhouden op Java sinds op 15 december, een week reeds na het uitbreken van de oorlog, de Britse slagschepen *Prince of Wales* en *Repulse* door Japanse vliegtuigen tot zinken werden gebracht. Vanuit het noorden en westen rolt de niet te stuiten Japanse golf over Nederlandsch-Indië. De 'olie' stuurt haar mensen zoveel mogelijk naar het buitenland, naar Australië. De Nederlandse ambtenaren blijven op hun post, in tegenstelling tot de Engelsen en Australiërs, die hun ambtenaren waar dat nog mogelijk is naar veiliger oorden evacueren.

Donderdag 25 december. Het laatste KNILM-vliegtuig landt met piloot Kees ten Cate en radiotelegrafist Frits Ruyter op het Paniaimeer. De wekelijkse vliegverbinding met Ambon en Makassar, die net een jaar heeft bestaan en voor de openlegging van het bergland van Nieuw-Guinea zoveel had kunnen betekenen, wordt die dag opgeheven. Het is niet veilig meer om in deze streken te vliegen. De eerste Japanse vliegtuigen zijn al boven Ambon – waar ook Australische troepen zijn gelegerd – verschenen.

De laatste dag van het jaar vallen de eerste bommen op Nieuw-Guinea. Twee Japanse vliegboten uit Palaoe in de Carolinen herinneren ons eraan dat ook Nieuw-Guinea niet buiten de oorlog gelaten zal worden.

De drie in de Molukken gestationeerde gouvernementsstomers *Fomalhaut*, *Reiger* en *Valk* worden naar elders gedirigeerd. Begin januari doet de laatste witte boot Oeta aan om mensen af te voeren. Geen luchtverbinding meer, noch die met schepen met de buitenwereld. We zijn geheel geïsoleerd en volkomen afhankelijk geworden van onze radiografische verbindingen. Ambon, waarmee we dagelijks contact hebben, valt echter 29 januari 1942 in handen van de Japanners en verdwijnt uit de ether. We schakelen over op radio Fakfak en vernemen voor het eerst van resident Jansens overlijden in het interneringskamp, waar een dysenterie-epidemie veel slachtoffers maakt. Kigimoajakigi, Soalekigi en Weakebo, die bij hun bezoeken aan Ambon bij de resident thuis hebben gelogeed, zijn er diep verontwaardigd over. 'Resident Jansen was een goed mens, marodo mé, een waarachtig mens. Het is de schuld van de Japanners dat hij

dood is. Peo baré (slechte mensen) zijn het. Ambon is niet hun land. Laat ze weggaan!' zegt Weakebo en danst de waina driftig stampvoetend en schreeuwend. 'Laat de toema (stam) van de kontolulle, de patora en de toeani polita maar hier blijven bij ons in Jaba, Enarotali, Koegapa, in het gebied tot Dogindora en Ielop, waar je geweest bent. Dit is ons land, van jou en van ons, en niet van de Japanni toema.' 'Biga toema,' voegt Soalekigi er peinzend aan toe. 'Het moeten toch wel heel slechte mensen zijn, dat ze mijn goede vriend gedood hebben,' zegt Kigimoajakigi, nog steeds ontdaan over de dood van resident Jansen. Dagelijks luisteren we behalve naar de NIROM naar de nieuwsberichten van KGEI in San Francisco en Radio Tokio, welk laatste station uitsluitend Japanse successen meldt. De berichten over krijgsgevangenen die Radio Tokio dagelijks uitzendt, worden om de Amerikanen zoveel mogelijk te irriteren steeds voorafgegaan door en afgesloten met de bekende Amerikaanse song 'My bonny was over the ocean, my bonny was over the sea. Oh, bring back my bonny to me, to me.'

De strijd op Java is een snel aflopende zaak. Tevens een verloren zaak. De 8ste maart bericht de NIROM het einde ervan. Admiraal Helfrich is reeds per vliegtuig naar Colombo vertrokken. Luitenant-gouverneur-generaal H. J. van Mook is met een groep hooggeplaatste ambtenaren naar Australië uitgeweken. Nederlandsch-Indië heeft gecapituleerd. Om half een 's nachts Nieuw-Guineatijd (23.00 uur Javatijd) klinkt in de stilte van de politiekazerne, waar we in mijn kantoortje naar de radio luisteren, de laatste boodschap van de NIROM: 'Wij sluiten nu. Vaarwel, tot betere tijden! Leve de koningin!' Het *Wilhelmus* besluit de uitzending.

Ik heb me zelden zo eenzaam, alleen en verlaten gevoeld als na Bert Garthoffs afscheidswaard. Alles lijkt te zijn weggefallen. Wat zal de toekomst brengen? Ik heb maar één zekerheid: ik zal mijn eigen weg moeten vinden, op eigen kracht. Ik denk daarbij aan Tagores gebed:

*Laat mij niet bidden om gevrijwaard te worden voor gevaren,
maar om ze zonder vrees tegemoet te treden.
Laat mij niet vragen dat mijn pijn verzacht wordt,
maar dat ik de moed zal hebben haar te doorstaan.
Laat mij niet zoeken naar bondgenoten op het slagveld van het leven,
maar laat mij vertrouwen op eigen kracht.*

Op eigen kracht! Samen met de groep 'Soerabajamensen' en onze vrienden de Bergpapoea's. 'We zullen grote akkers aanleggen en veel bataten verbouwen, zodat jullie geen honger zullen hebben. En witte varkens opfokken, die je hier vroeger hebt gebracht,' leggen Bobatara, Idantawori en andere hoofden van Enarotali me uit. 'Blijf hier en ga niet naar Fakfak.' De assistent-resident van Fakfak heeft me telegrafisch gevraagd of ik er wat voor voelde, nu Ambon is weggefallen, met de hele bezetting, inclusief zending en missie, naar Fakfak te komen om niet geheel geïsoleerd te raken. Ik voel er niets voor en sein terug dat ik me in het bergland wel zal kunnen handhaven.

We raken steeds meer geïsoleerd en het wordt elke dag stiller in de ether. Op 1 april stopt Fakfak met uitzenden; ook Kaimana wordt door de Japanners bezet.

Eén voor één verdwijnen de zenders uit de lucht, ten teken dat de bestuursposten door de vijand zijn bezet.

Het is triest en het lijkt uitzichtloos: 2 april Babo uit de lucht, 4 april Sorong, zondag 12 april Manokwari, 14 april Seroei, 18 april Sarmi en 19 april Hollandia. Het is nu beklemmend stil in de lucht. Alleen Merauke en Boven-Digoel laten zich nog dagelijks horen en we schakelen voor de radioverbinding over op Merauke, dat weer contact heeft met de Netherlands East Indies Commission van Van Mook in Melbourne, die in de plaats getreden is van de regering in Batavia en verondersteld wordt de belangen te behartigen van het nog vrije gedeelte van Nederlandsch-Indië. Maar dat is bitter weinig.

In de Meervlakte in Bernhardkamp aan de Idenburgrivier zit Van Eechoud ingesloten en geïsoleerd. Zijn radio doet het gelukkig nog en sinds het wegvallen van Ambon en Sarmi staat hij in verbinding met de Wisselmeren, zodat hij nog contact heeft met de vrije wereld.

We leven in een vacuüm van wachten op berichten en instructies van de NEI Commission in Australië, zonder veel uitzicht en hoop. Het gaat de Japanners voor de wind en de Amerikanen, van wie we volkomen afhankelijk zijn, hebben alle mensen en materieel voor zichzelf nodig om zich staande te kunnen houden en niet nog verder terug te vallen. De hele noordkust tot aan Rabaul op New Britain toe is nu in handen van de Japanners. Aan de zuidkust zijn ze voorlopig niet verder gegaan dan Kaimana, maar ongetwijfeld is Merauke, dat de Torresstraat beheerst, het einddoel van hun opmars aan de zuidkust. Het is slechts een kwestie van tijd wanneer ook Oeta, toegangsweg tot de Wisselmeren, bezet zal zijn. De ring begint zich te sluiten.

Van het grootste belang is nu in eigen voedselbehoeften te voorzien. Daarom wordt alles geconcentreerd op de aanleg van gemeenschapstuinen voor de bezetting van de bestuurspost. Iedereen werkt eraan mee. Men vindt het vreemd dat ik zelf ook dagelijks een paar uur in de tuinen sta te spitten en te planten. Dat is geen werk voor een Europese bestuursambtenaar, vinden vooral de politieagenten.

Op een middag, als ik in de gloeiende zon in de tuin sta te zwoegen, komt Izaak Toemahoe, onze Ambonese timmerman, met tranen in de ogen naar me toe en zegt: 'Toean, het is wel oorlog, maar het is niet nodig dat u net als wij in de tuinen werkt. Dat zullen wij wel doen. U kunt op ons rekenen.' De goede Toemahoe is ontroerd en de tranen lopen over zijn wangen. 'Wij allen zullen u helpen deze moeilijke tijd door te komen' Het doet me goed me verzekerd te weten van zijn steun en die van de anderen. Iedereen op de post beseft dat veel afhangt van de mogelijkheid of we in de eigen voedselbehoeften kunnen voorzien om ons in het bergland te handhaven. Als er maar voldoende te eten is! In het wild groeiende sago, zoals aan de kust, komt in de bergen niet voor. We moeten dus gewassen verbouwen. Ook mevrouw Post, de vrouw van de zending, die zich voor Pearl Harbor met al haar energie op de teelt van gladiolen toeleigde, laat deze nu schieten en concentreert zich op bruine bonen en erwten, die het in het hooglandklimaat gelukkig uitstekend doen. Iedereen denkt aan voedsel. Zelfs de geitemelk, waar niemand tot nu toe naar omkeek, wordt gebruikt in allerlei gerechten. We experimenteren met het conserveren van voedsel, knolgewassen en varkensvlees. Iedereen is bang voor honger. Met het oog

op eventualiteiten laat ik een deel van de voorraden over het bergland in noord-oostelijke richting over verschillende dorpen verspreiden, zodat we bij een eventueel bombardement niet alles tegelijk kwijt zijn. Babo, Sorong en Fakfak zijn al door de Japanners gebombardeerd. Ook een deel van de veestapel gaat naar Koemopa, want als ik bij een bezetting door de vijand terug moet trekken, ga ik naar het noordoosten, naar Kemandora en Dogindora. Dat gebied en zijn bevolking ken ik door mijn twee expedities. Ook worden op Enarotali schuilloopgraven gegraven. Sommigen vinden het wat overdreven en paniekerig, zo direct na de jaarwisseling en het bombardement op Babo en Sorong. Wie zal er aan een kleine, onbelangrijke post in het binnenland bommen verspillen! Ik neem echter het zekere voor het onzekere. Toen, zij het dan maanden later, de Japanse vliegtuigen boven de bestuurspost verschenen, zaten de betweters van toen het eerst in de schuilloopgraven en was iedereen blij dat ze er waren. Ik ben niet van plan me aan de Japanners over te geven als ze de post bezetten. Ik vraag daarom twee vrijwilligers onder de politieagenten om bij een onverwachte bezetting verder met me op het noordoosten terug te trekken en ons daar staande te houden. De rest van de bezetting, zending en missie moeten op de post blijven en zich niet tegen de vijand verzetten. Dat zou zinloos zijn. Met zijn allen naar het noordoosten terugtrekken is onmogelijk door het tekort aan vivres, terwijl de groep ook niet beweeglijk genoeg is om zich aan de vijand te kunnen onttrekken. Maar met twee man ben ik voldoende mobiel en kan ik het in Kemandora en Dogindora wel uithouden. Ik kan rekenen op de hulp van de Migani's in die gebieden.

Het is eigenlijk een onmogelijk verzoek dat ik doe. Terugtrekken zonder radio (die te zwaar is om vervoerd te kunnen worden) en je in het binnenland schuilhouden om daar de oorlog uit te zitten. Toch bieden zich twee vrijwilligers aan, de Keiese agent Foutngiljanan en de Soedanese agent Djamin. Ik ben ze er erg dankbaar voor, want in feite is het een zeer egoïstisch verzoek. Ik wil me echter beslist niet overgeven aan de Japanners. Van de NEI Commission in Australië horen en merken we niets en we vragen ons af of die nog wel bestaat. Van haar valt niets te verwachten, laat staan hulp! We wachten maar op berichten die niet zullen komen en gaan intussen door met de aanleg van voedseltuinen met zoete aardappelen, bruine bonen en erwten – waarvan ik zo langzamerhand alles af weet – en met het verspreiden van de voorraden over het noordoostelijke bergland.

Het is vooral voor de agenten en de paar Ambonese strapans die zijn gebleven, een geestdodende, uitzichtloze tijd van wachten en maar hopen op het beste. Maar er gebeurt niets hoopvols. Behalve dan voor de Japanners. Als een steeds groter wordende olievlek verspreiden die zich over Azië en de Pacific.

De enige afwisseling is de dagelijkse dansavond in de emawa, het grote danshuis van de over enige maanden te Enarotali te houden joewo, het grote varkensfeest van de Ekari's. Tot het ochtendgloren duurt het dansen en zingen van mannen en vrouwen, jongens en meisjes, dat de inleiding vormt tot het eigenlijke varkensfeest, dat pas maanden daarna – dikwijls pas zes tot tien maanden later – wordt gehouden. De joewo is in het economische en sociale leven van de Ekari's een hoogst belangrijke aangelegenheid, waaraan vele maanden van voorbereiding voorafgaan. Het is de gelegenheid voor beide seksen elkaar te ontmoeten,

elkaar te leren kennen en plezier te hebben. Toekomstige huwelijken vinden er vaak hun oorsprong. Het is vooral ook een feest om zich sociaal prestige te verwerven en door het slachten van varkens in het bezit van kaurischelpen te komen. Deze joewo is het feest van Idantawori, het oude hoofd van Enarotali, die altijd rondloopt in een goor, afgedankt politie-uniform.

‘Ik moet weer eens een joewo houden. Ik heb vrij veel biggen en als ze groot zijn, moet ik een joewo houden. De mensen hebben het me gevraagd, omdat ik een tonawi (hoofd) ben. Ze willen dat ik zo’n feest organiseer om te laten zien dat mijn joewo beter en groter is dan die van andere tonawi uit andere streken,’ zegt Idantawori. ‘Als ik alleen maar varkens slacht om kaurischelpen te verdienen zonder joewo te geven, vinden de mensen mij geen groot hoofd,’ verklaart hij.

Idantawori is de joewo ipoewé (letterlijk: de eigenaar van de joewo). Hij vraagt andere hoofden en bewoners van Enarotali of zij ook willen bijdragen aan de grote joewo, de eerste die sinds meer dan vijf jaar weer in Enarotali wordt gehouden. Ook zij kunnen joewo ipoewé worden, maar Idantawori, de initiatiefnemer tot dit feest, is de voornaamste joewo ipoewé, de marodo joewo ipoewé, de échte eigenaar van het feest.

Ieder die toezegt deel te nemen aan de joewo en zich verbindt zijn aandeel bij te dragen in de vorm van te slachten varkens, hout en rotan voor het opzetten van het danshuis (emawa) en feestloodsen (joewowa), geeft hiervan blijk door in het bos een onarèboom te kappen en die op de plaats waar de emawa zal verrijzen in de grond te steken.

De emawa is het belangrijkste gebouw en staat centraal te midden van de joewowa. Het is een speciaal soort danshuis van ongeveer tien bij zeven meter lang en breed en vijf meter hoog, groter dan de andere huizen. Het bijzondere van de emawa, waardoor die zich onderscheidt van de joewowa, is de verende dansvloer op ongeveer een meter boven de begane grond, bestemd voor de emajiboe, het op en neer wippen. Het dansplatform is van een bijzonder stevige constructie. Het bestaat uit drie lagen. Een laag lange, dunne boomstammetjes, die in de lengterichting van het huis zijn bevestigd en aan de achterkant ver uitsteken. Daaroverheen, in de breedterichting van het huis, een tweede laag rondhouten, die eveneens meer dan een meter buiten het huis uitsteken. Op dit roosterwerk van rondhouten is een nauw aaneensluitende, dikke laag rotan gelegd, die met dunne rotanrepen stevig aan elkaar is verbonden. In het midden hebben de stammetjes geen steun, zodat een verende vloer ontstaat voor de emajiboe, het stampen en op en neer wippen van de dansenden.

Gedurende het eindeloze wachten – waarop? – gaan de agenten ’s avonds na het werk geregeld ema oewi, naar het danshuis voor vertier en om de eentonigheid van het dagelijks bestaan te onderbreken. Een zeer levendige zaak is het dansfeest intussen wel. Het gaat er vrolijk, druk en luidruchtig toe. Er wordt gezongen en gedanst, gestampt en gewipt. Mannen en vrouwen van ieder dorp mogen er de gehele nacht komen dansen.

Men maakt zich speciaal op voor het ema oewi. De jongens, die een goede beurt bij de meisjes willen maken, verven hun gezichten met rode klei, steken houten haarpenen met gekleurde vogelveertjes in het haar en zetten hoofdtoeien van casuarisveren of bont van buideldieren (woda) op. De meisjes op

hun beurt proberen zich zo aantrekkelijk mogelijk uit te dossen met kettingen van kleurige kralen om de hals en nieuwe morè (schaamschortjes). Als de mannen in het midden van het danshuis de oera zingen en dansen, lopen de vrouwen met flambouwen, die de dansenden verlichten en warmte verspreiden, tegen de wijzers van de klok in om de groep van dansende en zingende mannen heen. Een man zingt een solo, die gevolgd wordt door het koor van mannen en vrouwen, waarna de hele groep de knieën zeer snel op en neer buigt en op de vloer stamp, die daarbij vervaarlijk op en neer zwiept. De mannen bootsen het geluid van een keffende hond na en maken een hijgend geluid als van iemand die buiten adem is. De dans en de oerazang duren kort, maar worden door elkaar afwisselende groepen eindeloos herhaald, de gehele nacht door. In de oerazang kan men zingen van zijn vriendschap, van zijn verdriet over de dood van een vriend of men kan daarin een goede vriend om een bijdrage aan zijn bruidsprijs vragen. De oera kan ook een bedekte liefdesverklaring aan een meisje inhouden. In zo'n waka oera verklaart de zanger zijn liefde voor haar en vraagt haar ten huwelijk. Intussen draaien de vrouwen en meisjes met flambouwen om de mannen en jongens heen. De grootste triomf voor een jongeman is als hem door het passerende meisje een gepofte bataat in de hand gedrukt wordt, een teken dat zij de uitnodiging, waarvan hij in de oera heeft gezongen, heeft aangenomen. Een enkele keer probeert een jongen bij het passeren van een meisje haar borsten te grijpen en krijgt dan tot aller hilariteit een klinkende klap in het gezicht.

Op een avond breng ik een bezoek aan de emawa. Het is een kabaal van je-welste. Jong en oud nemen aan het ritueel deel. Jongens en meisjes dansen met evenveel overgave als hun ouders. Zelfs moeders met baby's in draagnetten zingen en hossen mee. Ook onze agenten dansen en hebben enorm veel plezier. Enkele dansenden, die verwoed op en neer wippen (emajiboë) op de zwiepende dansvloer, onderscheiden zich van de andere Ekari's. Ik kan er alleen niet achter komen waarin zij zich nu wel onderscheiden, tot ik het ineens begrijp. De man die daar emajiboet met hoofdnet, het grote draagnet over de rug en peniskoker met de pluim van koekoeksbont, is geen Ekari, maar een van onze Ambonese agenten. 's Lands wijs, 's lands eer! 'In Rome you do like the Romans!' En wat maakt het tenslotte eigenlijk ook uit of je een broek of een peniskoker draagt! Belangrijker is dat de agenten zich in de eentonigheid van het wachten weten te amuseren.

Behalve de ekina joewo, het grote varkensfeest, kennen de Ekari's ook de veel minder bekende kèdé joewo, het rattenfeest. In al de jaren dat ik onder de Ekari's heb geleefd, heb ik slechts eenmaal een kèdé joewo bijgewoond. Het rattenfeest komt slechts voor in het woongebied van de Ekari's zuidelijk en zuidwestelijk van het Panjaimeer. De ekina joewo, het grootste feest van de Ekari's, doet door het sterk economische karakter wel aan een jaarmarkt denken. Tientallen varkens worden er geslacht en het vlees wordt tegen kaurischelpen verhandeld. De kèdé joewo draagt veel meer een ludiek karakter en wordt daarom ook wel wéwé joewo (wéwé = spelen) genoemd. In tegenstelling tot het

varkensfeest ontbreken bij het rattenfeest het danshuis en de grote varkensloodsen. Op het rattenfeest te Wotai aan de Jawérvier dat ik bijwoonde, was slechts één grote loods voor de gasten gebouwd. In de loods bevonden zich twee ongeveer één meter hoge hopen van in bladeren gewikkelde, geroosterde ratten. Het vlees rook sterk adellijk; de ratten waren reeds weken tevoren geroosterd. De kèdé joewo is het feest voor de tweede naamgeving aan jongens van vier tot zeven jaar. Reeds twee tot drie maanden van tevoren beginnen de organisatoren van het feest ratten te vangen en te bereiden voor het naamgevingsfeest. De ratten worden geroosterd, in bladeren gewikkeld en bewaard tot de dag van het feest.

Zodra de jeugdige naamontvanger enigszins voldoende opvoeding heeft gotten – hij moet met pijl en boog kunnen omgaan, valstrikken kunnen zetten, hout kunnen splijten om hutten te bouwen – neemt zijn vader het initiatief tot het organiseren van een kèdé joewo voor het geven van de tweede naam aan zijn zoon.

Op het feest te Wotai werd de jongen door familieleden een morè (vrouwenschort) aangedaan en hij werd behangen met strengen dèdèrèschelpjes (*Nassa immersa crpt*), kralen, jobstranen en varkensslagtanden. Op de schouders van een familielid werd hij met een raopè (hoofdtooi van casuaris- of paradijsvogelveren) rondgedragen, gevolgd door mannen en vrouwen die takken, behangen met snoeren schelpen en kralen, droegen.

Na de naamgeving werd de jongen het vrouwenschort afgedaan ten teken dat hij nu niet meer in het vrouwenhuis of -vertrek behoefde te slapen, maar voortaan met zijn vader en andere mannen moest optrekken.

De kèdé joewo wordt omstreeks vollemaan gehouden en duurt drie dagen. Het dansen en zingen speelt zich vooral 's avonds af. Groepen mannen en vrouwen lopen achter elkaar en zingen elkaar al dansend toe, hetgeen waboera wordt genoemd. Bij deze waboera danst men in de maannacht de waboe wainai (waboe = op en neer laten wippen; wainai = bepaald soort dans). De mannen dansen de koteka waboe wainai, de wipdans van de peniskoker; de vrouwen de morè waboe wainai, de wipdans van het vrouwenschort, terwijl de mannen en vrouwen samen de gapa moeto wainai ten beste geven. Bij dit laatste laat men de bamboekokertjes die men als versiering door de oorlel heeft gestoken, al dansend op en neer wippen.

Voor de koteka waboe wainai halen de mannen de band om de koteka, die de peniskoker recht overeind houdt, naar beneden, zodat de koker omlaag hangt. Al dansend laten de mannen de peniskoker op en neer gaan. Voor de morè waboe wainai hebben de vrouwen enkele schortjes omgedaan en laten deze op en neer gaan.

Bij de waboera dansen en zingen de mannen en de ongehuwde vrouwen (de gehuwde vrouwen moeten zedigheid betrachten) elkaar toe, waarbij men in ver sluierde taal toespelingen maakt op seksuele omgang en huwelijksaanzoeken. Gebruik makend van eufemistische uitdrukkingen geeft men van zijn verlangens blijk. De peniskoker zal men bijvoorbeeld nooit koteka noemen, maar eufemistisch aanduiden met het stuk hout (pia), kalebas (bobe) of doepi (de bloem van de kotekaplant).

Drie nachten voor de naamgeving danst men de waboe wainai en zingt de wa-

boera. Daarna ontvangt de initiandus zijn tweede naam en worden de geroosterde ratten door de familieleden geconsumeerd.

* * *

Intussen zit aan de Idenburgrivier Jan van Eechoud in grote moeilijkheden. Een deel van zijn politieagenten en gestraften is naar Sarmi aan de noordkust gedeserteerd. De controleur van Sarmi, Van Capelle, die zich bij Van Eechoud zou voegen, wordt op weg naar Bernhardkamp, waar Van Eechoud met vijf man politie en dertien strapans zit, onderweg door zijn eigen veldpolitieagenten uit Sarmi, dat door de Japanners was bezet, achterhaald en aan de Japanners uitgeleverd.

In Bernhardkamp blijven was nu niet meer mogelijk. De Japanners kenden Van Eechouds verblijfplaats en zouden hem daar onherroepelijk komen opzoeken. Na overleg met mij besloot Van Eechoud langs de Rouffaerrivier naar de Wisselmeren te trekken, in de hoop dat dit gebied ook nog niet door de Japanners bezet zou zijn tegen de tijd dat hij er na drie à vier maanden hoopte aan te komen. Ik zou hem in Dogindora aan de Boven-Rouffaer opvangen met vivres, omdat zijn voorraden dan wel uitgeput zouden zijn. Ik gaf hem per radio de nodige inlichtingen voor de moeilijke tocht naar het bergland. Om de expeditie zoveel mogelijk geheim te houden, moesten we dit in code doen. De BB-code die we hadden, was echter niet meer te gebruiken, omdat deze bij de bezetting van de bestuursposten natuurlijk in handen van de Japanners was gevallen. Het bewijs hiervan bleek onweerlegbaar toen gezaghebber Van der Hout op Kisar bij Timor van de Zuidwestereilanden zou worden geëvacueerd. De dag waarop dit zou gebeuren, werd in de BB-code overgeseind. Precies een dag voor de aankomst van de onderzeeboot die hem zou afvoeren, werd Kisar door de Japanners bezet.

Er kon dus niet in code geseind worden. Maar evenmin in open taal. Van Eechoud en ik kenden echter de taal van de Ekari's, die maar aan enkelen bekend was. Aldus gaven we elkaar zoveel mogelijk in het Ekarisch berichten door en maakten zo goed en zo kwaad als het ging door middel van het Ekarisch een nieuwe code. We stonden daarna dagelijks met elkaar in verbinding. De 5de juni vertrok Van Eechoud met zijn groep van achttien man voor de zware tocht naar de Wisselmeren. Of hij het ooit zou halen zonder bevoorrading uit de lucht . . . ?

Van Eechoud heeft zich eerst twee jaar later, toen ik de tocht in omgekeerde richting gemaakt had om aan het Hagersmeer geëvacueerd te worden, gerealiseerd hoe gelukkig hij wel geweest is dat hij de reis tenslotte nooit heeft hoeven te maken. Hij zou het, gezien de problematische bevoorrading, nooit gehaald hebben.

14 juni 1942 begint als alle andere dagen in het bergland met een stralende zon. Maar plotseling horen we het zware geronk van een vliegtuig met grote snelheid laag over de heuvels uit het zuidoosten naderen.

Dát zal het zijn, denk ik. Ik pak mijn rugzak met de meest noodzakelijke dingen – die al maandenlang klaarstaat om in geval van nood direct weg te kunnen komen – en mijn karabijn en ren de heuvels op. Achter me komen Foutngiljanan en Djamin. Het toestel is intussen lager gaan vliegen en zit op een gegeven

ogenblik zo'n dertig meter boven ons. Als ik omhoogkijk, zie ik tot mijn onbeschrijflijke opluchting en vreugde op de onderkant van de vleugels een grote rood-wit-blauwe vlag. Nooit eerder is onze driekleur me zo lief geweest als op het ogenblik dat ik de gevreesde Japanse rode bol en een paar bommen verwachtte en daar onze vlag op de vleugels van een driemotorige Dorniervliegboot zag.

De vliegboot landt voor de bestuurspost op het meer. Commandant van de Dornier X 24, een van de laatste uit Java ontkomen vliegboten, is Wil Aernout, luitenant-ter-zee-vlieger 2de klasse. Hij brengt kapitein Spoor (de latere generaal), die namens de NEI Commission in Melbourne de bestuursposten in het nog vrije Nederlandsch-Indië komt inspecteren. Behalve de paar in Nieuw-Guinea zijn dat daarbuiten nog Toeal op de Kei-eilanden, Dobo op de Aroe-eilanden en Saumlaki op de Tanimbareilanden, die twee maanden later echter ook in handen van de Japanners zouden vallen. Spoor is na zijn bezoek aan de andere posten verbaasd te merken hoe goed de stemming op onze geïsoleerde post is en hoe weinig we eigenlijk maar vragen. Blijkbaar was dat op de andere posten anders. Bij de Wisselmeren noteerde Spoor: 'The right man in the right place! Uitstekende stemming.'

De komst van de X 24 was voor ons het eerste teken van leven van een commissie in het buitenland die wat voor ons probeerde te doen en niet alleen maar gelaten afwachtte. Het was een enorme stimulans, die ons uit onze geïsoleerde positie haalde en weer hoop voor de toekomst gaf. We hadden weer verbinding met de buitenwereld. Met een vrije wereld, die zich steeds krachtiger en beter georganiseerd tegen de Japanners te weer stelde. Er werd toegezegd dat de X 24 na een maand opnieuw zou komen en dan met voorraden.

Vooraf voor Van Eechoud, op weg naar de Wisselmeren ergens op de Van der Willigenrivier, is de komst van een vliegtuig uit Australië van het grootste belang. Dezelfde dag nog stuur ik hem in onze aan het Ekarisch ontleende geheime taal een telegram om niet verder te trekken: '*austr hoekoma mete pt tee oewi wsm nireg menni instruct*'. Voor Van Eechoud betekent het: 'Vliegtuig Australië komt. Ga niet naar Wisselmeren. Ned.-Indische regering geeft instructies.'

De volgende dag ontvang ik een merkwaardig telegram uit Merauke om door te seinen aan Van Eechoud, waarvan ik niet veel meer begrijp dan dat hij direct naar Bernhardkamp terug moet gaan: '*gank teruk nao kamp direkt ingev opdr reg ni in austr pt vrete kump vlug kma ich remunsje jong seint dich veur ooze reg pt haai dich good der kump eine kwekker mit steert*'. Het blijkt door de Roermondse inspecteur van politie Hillen in Merauke in Limburgs dialect – dat voor de Japanners en zeker ook voor veel Nederlanders code is – te zijn opgesteld. Voor de Limburger Van Eechoud zal het echter geen geheimen bevatten. Terug dus naar Bernhardkamp. Het wordt een zeer moeilijke tocht tegen de stroom van de Idenburg op. Het traject van de samenvloeiing van Rouffaer en Idenburg tot Bernhardkamp, dat stroomafwaarts in vijf dagen was afgelegd, kostte hun nu stroomopwaarts een volle drie weken. Op de terugweg moet hij een aanval van een zeventigtal Rivierpapoea's afslaan, waarbij een van de gestraften wordt gedood en zes man, onder wie Van Eechoud zelf, gewond. Nog ruim een maand echter zal hij in Bernhardkamp moeten wachten voordat na

enkele vergeefse pogingen om hem te bereiken 21 augustus een Amerikaanse Catalina, met aan boord Aernout, landt op de dode arm van de Idenburg, waaraan het kamp gelegen is, om Van Eechoud en zijn mensen naar Australië over te brengen. Aernout zelf had eerder met zijn oude Dornier X 24 driemaal getracht Bernhardkamp te bereiken, maar was door motorpech of slechte weersomstandigheden steeds gedwongen terug te keren.

23 juli, ruim een maand na het bezoek van kapitein Spoor, landt de X 24 met Aernout opnieuw op het Paniaimeer, ditmaal voor aanvulling van de voorraden.

Deze keer ga ik mee voor een bespreking in Australië met de NEI Commission over de toekomstplannen met betrekking tot de post aan de Wisselmeren. Maar ook om me medisch te laten behandelen voor mijn hart- en oogklachten als gevolg van beriberi, waarvan ik nog steeds niet helemaal af ben. Ik hoop na een maand terug te zijn. Inspecteur van politie Hillen van Merauke zal me zolang vervangen. Aernout vraagt me of we – daar het weer goed is – zullen proberen tegelijk Van Eechoud op te halen. Daar voel ik wel voor. 'Even controleren hoe het met de voorraad benzine staat, want daar heb ik geen rekening mee gehouden,' zegt Aernout. Na controle: 'Nou, het zal net gaan, maar dan moeten we geen slecht weer krijgen. Nee, het is toch te riskant. Laten we het de volgende keer maar doen.'

Zo starten we met bestemming Merauke. Alles gaat voorspoedig en zonder moeilijkheden komen we de Zuidelijke Keten met zijn sneeuwtoppen over. Op een klein uur vliegen van Merauke af, als we boven Frederik Hendrikeiland hangen, komt Aernout met schrik tot de ontdekking dat de brandstofvoorraad vrijwel uitgeput is. De oude X 24 heeft tweemaal zoveel benzine verbruikt als normaal en we moeten een noodlanding maken in Straat Marianne tussen Frederik Hendrikeiland en de vaste wal. Ik moet er niet aan denken wat er gebeurd zou zijn als we geprobeerd zouden hebben eerst nog Van Eechoud aan de Idenburg op te halen! Dan zou er wéér een 'party' geëvacueerd moeten worden of we zouden verdwenen zijn in de oerwouden van het onherbergzame hooggebergte.

Nu prijzen we ons gelukkig in de modder en onder de muskieten van Frederik Hendrikeiland te zitten. Het vliegtuig wordt op de modderoever, zo dicht mogelijk bij de mangrovebomen, gezet en met takkenbossen gecamoufleerd tegen eventuele Japanse vliegtuigen op weg naar Merauke. Het wemelt hier van muskieten. Als het avond wordt, gaan alle luiken en raampjes van het vliegtuig dicht en is er een nauwelijks te verdragen broeikastemperatuur in het toestel. Maar er zijn in ieder geval geen muskieten en daar moet je in Nieuw-Guinea wat voor over hebben.

Het wachten is nu op de benzine uit Merauke waarom geseind is. Overdag vermaken de jongeren onder de bemanning zich met het nemen van modderbaden. Modder hebben we hier meer dan ons lief is. Van top tot teen smeren ze zich in met de stinkende mangrovemodder en beweren dat dit gezond is. Pastoor Griends, hoofdpastoor van Merauke, die de vlucht meemaakt, kent de streek en weet een zoetwaterbron te vinden. Aan zoet water hebben we gebrek en we kunnen het dus goed gebruiken.

Na drie dagen wachten komt eindelijk om vier uur in de namiddag het bestuursbootje uit Merauke aan met enkele drums benzine, die zo vlug mogelijk in de vliegtuigtanks wordt overgepompt. Het is verbazingwekkend hoeveel sigaretten ieder ineens nog blijkt te bezitten!

Om half zes, tegen zonsondergang, scheurt de X 24 zich met vol draaiende motoren van de modderoever los en even later hangen we in de lucht op weg naar Merauke, waar we in het halfduister op de Meraukerivier landen, drie en een halve dag over tijd.

De vlucht naar Sydney wordt door pech gekenmerkt. Halverwege moeten we bij Gladstone in Queensland op de rivier opnieuw een noodlanding maken, omdat de oude, afgeleefde X 24 nog steeds veel te veel benzine verbruikt. Het duurt een dag voordat we weer brandstof krijgen en kunnen doorvliegen.

Onze laatste landing in Rose Bay, in de baai van Sydney, verloopt evenmin vlekkeloos, aangezien vlak voor de landing plotseling blijkt dat de gashandle zich niet wil sluiten en we met volle vaart op het water afstevenen, zodat Aernout de kist steil moet optrekken om niet in de baai te duiken. Plezierig is zo iets niet en we voelen ons allen opgelucht als we veilig aan wal staan. Het is wel duidelijk dat dit bejaarde vliegtuig absoluut niet meer bruikbaar is om Van Eechouds groep op te halen. Het was toen het enige Nederlandse watervliegtuig in Australië; de andere waren op Ceylon gestationeerd. Voor Van Eechouds evacuatie zijn we nu geheel afhankelijk van Amerikaanse Catalina's en aan de prioriteit die men aan de evacuatie van een groepje van dertien man in de jungle wenst te geven.

Het hoofdkwartier van de NEI Commission is in Melbourne, waar de twee officieren van de X 24 en ik met een gewoon lijnvliegtuig van het type DC 3 's avonds om elf uur arriveren. Het is winter op het zuidelijk halfrond en vinnig koud. Het moet een vreemd gezicht zijn geweest mij in shorts, kaki shirt, met rimboelaarzen en puttees en een bamboehoed op in de tram te zien stappen. Ik bezat echter niets anders.

Wat mijn medische behandeling betreft, zou ik na een maand weer kunnen vertrekken. Maar de Amerikanen konden geen Catalina's missen; zelfs niet voor enkele dagen, omdat alles was ingezet voor de strijd op Guadalcanal op de Britse Salomonseilanden: het eerste grote offensief op weg naar Tokio.

De besprekingen over de toekomst van de post aan de Wisselmeren en de militaire rol die deze voorpost zou kunnen vervullen, verlopen niet erg vlot. Van Mook en Ch. O. van der Plas zijn voor besprekingen in Londen en hun vervanger, Van Hoogstraten, de voormalige directeur Economische Zaken in Batavia, die naar Australië was uitgeweken, kan moeilijk beslissingen nemen. Mijn vervanger aan de Wisselmeren, inspecteur Hillen, zag het nut van het handhaven van een Nederlandse post in het binnenland niet in, omdat die elk ogenblik door de Japanners bezet kon worden. Hij had de commissie in Melbourne voorgesteld de gehele bezetting van de post, inclusief de werkers van zending en missie, te evacueren.

Ik was voor besprekingen met de NEI Commission naar Melbourne gekomen om te pleiten voor een betere uitrusting van de post, onder andere met een draagbare radio-uitrusting, vervanging van personeel waarvan ik niet zeker was dat ik er onder alle omstandigheden op kon rekenen én om de militaire functie

van de post bij de oorlogvoering te bespreken. Een deel van de bezetting van de post was beslist niet volledig betrouwbaar. Twee weken na mijn vertrek waren de bestuursassistent Jozeph, de landbouwmantri Kainama en drie agenten gedeserteerd naar Kaimana en Fakfak. Het was om die reden dan ook wel te begrijpen dat Hillen weinig heil zag in het handhaven van de post en de commissie in Melbourne trachtte over te halen deze op te heffen. Hij werd in deze mening gesterkt door het feit dat in augustus een door de Japanse autoriteiten te Fakfak aan het HPB Wisselmeren en de bestuursassistenten te Oeta en Koke-nao gericht schrijven werd ontvangen, inhoudende ons te Fakfak te melden. Vooral de radiozender moest niet vergeten worden. Hamissie en Abdoelhalim, de twee bestuursassistenten, waren naar Fakfak vertrokken. Pastoor Tillemans, die zich na de brief uit Fakfak niet meer veilig voelde aan de kust, trok naar de bestuurspost aan de Wisselmeren.

Aanvankelijk voelde de NEI Commission er wel voor deze op te heffen. Wat voor nut had het nog hem te handhaven?

'We hebben belangrijker werk voor u als HPB Merauke,' zei Van Hoogstraten. 'Ik voel niets voor Merauke,' was mijn reactie. 'Ik kan me aan de Wisselmeren met een kleine, mobiele, goed uitgeruste groep, voorzien van een draagbare zender, best handhaven. Het is niet nodig de post te evacueren. Laten we het weinige wat we nog hebben, proberen te houden en niet prijsgeven, tenzij het niet anders kan. Voor de berichtgeving kan deze meest westelijke post bovendien van belang zijn voor de oorlogvoering. Daarvoor is echter een portable zender onontbeerlijk.'

Die had men niet, werd beweerd.

Misschien kon de Australische intelligence service, die goede draagbare zenders voor de coast watchers op de door de Japanners bezette eilanden had, me helpen. Buiten medeweten van de commissie ging ik naar de Australiërs. Nee, een draagbare zender konden ze niet vrijmaken, maar ze konden me wel met postduiven helpen!

Dan maar postduiven. Die kon ik voor patrouilles in het bergland voor de verbinding met de hoofdpост wel gebruiken. En zo kreeg ik tweeënvijftig postduiven van de verbindingdienst van het Australische leger. Toen ik dit aan de NEI Commission vertelde, vond men het wel beschamend dat ik het met Australische postduiven zou moeten doen.

De zoveelste bespreking met Van Hoogstraten en de intussen tot majoor bevorderde kapitein Spoor, die een bezoek aan de Wisselmeren had gebracht en voor wie het probleem dus meer leefde, werd belegd. Spoor werkte nu bij de Nederlandse inlichtingendienst, de NEFIS (Netherlands Forces Intelligence Service), die op haar beurt weer voor G 2, de Amerikaanse intelligence service, werkte. Spoor zag wel wat in het handhaven van de post aan de Wisselmeren als basis voor intelligencewerk. Dank zij zijn voorspraak kreeg ik niet alleen twee nieuwe draagbare radiozenders, maar ook nog een radiotelegrafist en vervanging van de veldpolitieagenten te Enarotali door mensen met een betere wapening. Ik zou in dienst moeten treden van de NEFIS voor het verzamelen van intelligencegegevens voor de geallieerde oorlogvoering. Dat was voor mij geen bezwaar.

Opeens begon er schot in de zaak te komen. Alleen het krijgen van een vlieg-

tuig om ons over te vliegen ging minder vlot. De X 24 was niet meer geschikt om over het hooggebergte te vliegen en over andere watervliegtuigen beschikte de NEI Commission in Australië niet. We waren geheel afhankelijk van de Amerikanen, die echter al hun toestellen nodig hadden voor de strijd op Guadalcanal.

Het wachten was op een Amerikaanse Catalina.

Wachten in de Hollandse gemeenschap, voor het grootste deel bestaande uit vluchtelingen uit Java, levend in een onwezenlijke sfeer van vrouwen, drinken, gokken op de zaterdagse paardenraces en waar iedereen zich in de opgeschroefde sfeer van de Dutch Club in Elisabeth Street kostelijk amuseerde. Niets deed aan de ernst van de oorlog – waar we middenin zaten – denken. Er waren voldoende voedsel, drank en sigaretten te krijgen en bijna iedereen had zich wel een Australisch of Nederlands vriendinnetje aangeschaft. Iedereen scheen ook, niettegenstaande we in Indië alles verloren hadden, voldoende geld te hebben. Er werd met geld gesmeten. Van 'austerity', waar men altijd over sprak, merkte je in de Dutch Club hoegenaamd niets. Het was alsof de meesten de oorlog ongeïnteresseerd aan zich voorbij lieten gaan. Soms leek het of hier de oorlog 'gevierd' werd. Dat gold natuurlijk niet voor iedereen. Maar wel voor velen.

Het was ook in deze Hollandse Club dat ik eind augustus op een avond Jan van Eechoud ontmoette, die net door een Amerikaanse Catalina met zijn groep uit Bernhardkamp was geëvacueerd. De oude X 24 was voor verdere operaties afgekeurd, maar Aermout had na veel moeite van de Amerikanen in Perth een Catalina weten los te branden voor Van Eechouds evacuatie. Van Eechoud zag er na alle ontberingen moe en vermagerd uit.

Pas begin november is het mogelijk de beschikking te krijgen over een Catalina van de Amerikanen om naar de Wisselmeren overgevoegen te worden. Het wachten biedt me gelegenheid me te bekwamen in het seinen in morse, zodat ik in noodgevallen Rudy Gout, onze nieuwe telegrafist, kan vervangen. Van onze radioverbinding met Darwin in Australië hangt het bestaan van de inlichtingengroep af.

De reis gaat eerst met de *Soedoe*, een uit Babo ontkomen kustvaarder van de NNGPM, naar Merauke, waarbij we als speciale 'attractie' een dag op een van de ontelbare riffen van het Great Barrier Reef voor de Australische oostkust komen vast te zitten.

Anders dan het dromerige bestuursplaatsje aan de traag stromende modderrievier dat Merauke in vreedstijd was, blijkt het nu een plaats vol activiteiten. Behalve Nederlandse zijn er Amerikaanse en Australische militairen gelegerd. Er zijn een vliegveld aangelegd en een aantal Amerikaanse jagers gestationeerd. De Australiërs hebben er een radarpost. Dat alles geeft een veilig gevoel, het gevoel dat we sterker worden.

In de vroege ochtend van de 5de november vertrek ik met het eerste echelon van de nieuwe bezetting naar de Wisselmeren. Naast aflossing voor de veldpolitie te Enarotali staan voor de Wisselmeren gereed: de marinemilicien-telegrafist Rudy Gout, de korporaal KNIL Posthuma en de gouvernements-Indisch arts Roebiono, die zijn collega Abdoe'rivai aan de Wisselmeren zal aflossen. Bij de over te vliegen voorraden bevinden zich, behalve twee nieuwe radiozenders, ook

de vijftig van de Australiërs ontvangen postduiven, nieuwe bewapening, de voorraad kaurischelpen die ik in een groot Australisch warenhuis in Melbourne wist op te sporen en een paar kisten met vierduizend zilveren guldens. Ik moet die meenemen, hoewel ik er in het bergland niets aan heb.

Iedereen is in een goede stemming. Ik voel me opgelucht en blij omdat ik kan terugkeren en de post niet opgeheven hoeft te worden. Vreemd is alleen dat ik vertrok als bestuursambtenaar en nu terugkeer als tweede luitenant.

Op de heuvels van de post ziet het bij aankomst van het vliegtuig zwart van de Ekari's, mannen, vrouwen en kinderen. Het is een vertrouwd gezicht en gehoor, het gejjodel van bergtop tot bergtop. Op de vleugel van de Catalina staande laat ik mijn jungle call, mijn Papoeaeroep horen ten teken dat ik er weer ben.

Het doet me goed na drie en een halve maand terug te zijn bij mijn vrienden.

In verband met de nieuwe bestemming van de post als basis voor het verzamelen van informatie voor de inlichtingendienst, zal de bezetting worden teruggebracht tot hoogstens een man of tien. Alle andere 'Soerabajamensen', ook de werkers van missie en zending, zullen worden geëvacueerd. Degenen die nu al gemist kunnen worden, vertrekken direct al met de terugkerende Catalina. In de komende maanden zullen nog meer mensen afgevoerd worden.

Tijdens mijn afwezigheid is er wel het een en ander gebeurd. De bestuursassistent Jozeph is met enkele anderen naar de Japanners in Fakfak overgelopen. Oeta en Kokenao zijn bestuurloos; de twee bestuursassistenten hebben zich bij de Japanse minsefu in Fakfak gemeld. Pastoor Tillemans heeft zich in Enarotali gevestigd. Een verder verblijf aan de kust heeft voor hem geen zin meer, nu bekend is dat het voor zendelingen en missionarissen onmogelijk is onder de Japanse bezetting verder te werken, omdat ook zij, evenals alle andere Europeanen, geïnterneerd worden.

De brief met de oproep van de Japanners aan mij, om me als HPB Wisselmeren te Fakfak te melden, dateerde van medio augustus en sindsdien is niets meer vernomen over de situatie in Oeta en Kokenao. Onder de Ekari's doen wel allerlei verhalen de ronde. Als de kontolulle en de patora zich niet aan de Japanners overgeven, zullen ze worden onthoofd. De Jappen hebben daarvoor reeds twee grote kapmessen gereedliggen, één voor de pastoor en één voor mij. Een plezierig vooruitzicht!

'Blijven jullie allemaal maar hier,' zegt Weakebo, 'de agenten kunnen hier een vrouw kiezen en de gewone bruidsprijs betalen.' Hij hoopt veel kaurischelpen en bijlen te ontvangen.

We weten niet of de kust nog vrij is, of dat Oeta en Kokenao al door de Japanners bezet zijn. Het is dus zaak met een patrouille naar de kust te gaan om daar poolshoogte te nemen.

Op 5 december vertrekken we met een kleine verkenningspatrouille van vijf karabijnen en een tommygun naar de kust. Pastoor Tillemans gaat ook mee. Voor het contact met de Mimikapapoea's, onder wie hij vijftien jaar gewerkt heeft, is hij onmisbaar voor ons. Bovendien gaat hij naar de zuidkust om te zien hoe het met de missiezaken staat. Ook zijn we allemaal benieuwd naar het lot van de jonge pastoor Akkermans. Is hij nog in Kokenao of Oeta, of ook met

bestuursassistenten van Kokenao en Oeta naar Fakkak gegaan? We hebben al bijna een halfjaar niets over hem gehoord.

Zestig Ekari's van het Tigimeer en Jaba gaan mee tot Orawja om de blikken sago lèmpèng (gedroogde sagokoeken), die er nog liggen sinds het kamp door de drie gedeserteerde agenten is verlaten, naar de Wisselmeren te brengen. Het bestaande opvoerpad is al in geen maanden meer belopen en behoorlijk dichtgegroeid. De ladders tegen de steile rotsen zijn in elkaar gezakt, zodat we slechts langzaam opschieten. Het hoofdbivak Orawja staat nog, hoewel vervallen, overeind.

Belangrijker is echter dat de voorraad blikken sago en zout er nog is, zodat een gedeelte al direct naar de Wisselmeren afgevoerd kan worden. Een tegenvaller is dat er geen prauwen zijn, zodat we over land langs de rivier verder naar de kust moeten gaan. Dat zal een moeilijke tocht worden, daar het laatste gedeelte uit mangrovebossen en pandanusmoerassen bestaat. We hopen echter onderweg Papoea's uit Oeta, die hier gewoonlijk komen om sago te kloppen en te vissen, te ontmoeten en van hun prauwen gebruik te kunnen maken.

Om de Papoea's van onze aanwezigheid bovenstrooms te laten blijken, gooien we met een kapmes schuin afgekapte stukken hout in de rivier, die door de stroom worden meegevoerd. Voor iedere Papoea zijn deze stukken recent gekapt hout gemakkelijk te onderscheiden van ander drijfhout. Pastoor Tillemans maakt bovendien nog gebruik van Mimikaanse bezweringsformules, die hij de Mimikanen vaak heeft zien en horen gebruiken. Aan de kant van de rivier op de droge zand- en rolsteenbanken staat hij stil om de formules uit te spreken. Ondertussen lopen we langs de rivier verder en werpen geregeld afgekapte stukken hout in het water, in de hoop dat ze benedenstrooms zullen worden opgemerkt.

'Morgen komen er prauwen,' zegt de pastoor tegen de avond na het prevelen van de Mimikaanse magische formules. 'Ik heb de roep gehoord van de vogel waarvan de Mimikanen zeggen dat hij altijd de komst van mensen aankondigt. Het kan niet missen.'

Als de pastoor het zegt, wie zou er dan nog durven twijfelen!

En waarachtig: de volgende ochtend komen we, tot grote ontsteltenis van de inzittenden, plotseling een grote Mimikaanse prauw tegen, met daarin een landchapspolitieagent, voortgeroeid door Papoea-roeiers uit Oeta. De prauw is op weg naar Orawja om daar wat blikken zout te halen, waarvan de voorraad in Oeta uitgeput is. De Mimikaanse roeiers zijn snel van de eerste schrik bekomen, als ze na zoveel maanden het vertrouwde gezicht van Tillemans herkennen.

De prauw maakt rechtsomkeert en we zakken de rivier af. Oeta is volgens de agent en de Mimikaanse roeiers niet door de Japanners bezet, maar wel zijn er twee dagen tevoren twee Japanse torpedobootjagers en enkele landingsvaartuigen langs Oeta gevaren, kennelijk op weg naar Kokenao. Later zou blijken dat de Japanners er vierhonderd vijftig mariniers aan wal hadden gezet om bij het vlak bij Kokenao gelegen Timoeka een vliegveld aan te leggen.

Dat er activiteit heerst, blijkt uit het vliegtuiggeronk, dat we nu en dan in het zuiden horen als we de rivier afzakken. We schieten dan snel onder overhangende bomen een kreek binnen. Voor alle zekerheid gaan we een kilometer voor Oeta aan wal en door het pandanusmoeras naar het plaatsje.

Even schrikken de mensen als we plotseling van verschillende kanten het dorp binnenkomen. We zien er dan ook nogal imponerend uit met onze bewapening en de stalen helmen die enkele agenten dragen. De verschijning van Tillemans stelt iedereen echter snel op zijn gemak. De mensen zijn blij hem weer in hun midden te hebben.

Er zijn hier slechts vier landschapspolitieagenten gestationeerd. Het dorp is half uitgestorven. Veel Papoea's zijn voor enkele dagen in de bossen aan het sagokloppen en de twee tokohouders zijn enkele maanden geleden al vertrokken, evenals de naar Fakfak opgeroepen bestuursassistent en de radiotelegrafist. De eerste heeft de deur van het huis van de pastoor laten verzegelen. Er hangt een kennisgeving op dat het een ieder verboden is hier binnen te gaan en dat zij die dit toch doen in strijd met de bevelen van de Japanners handelen en zwaar gestraft zullen worden. Het is een kwestie van seconden de Japanse verordening, die nota bene ook nog voorzien is van een lakzegel met het Nederlandse wapen, te verscheuren en het zegel te verbreken.

Binnen is alles nog precies zoals Tillemans het bijna vier maanden geleden heeft achtergelaten. De levensmiddelen en voornaamste persoonlijke bezittingen worden verzameld voor vervoer naar de Wisselmeren. Op de plaats van het Japanse geschrift hang ik een mededeling dat ik het zegel en de Japanse verordening 'In naam der Koningin' heb verbroken en vernietigd. Ik onderteken als majoor, hoewel ik maar tweede luitenant ben. Misschien denkt de vijand dat ik aan de Wisselmeren over meer manschappen beschik dan in werkelijkheid, zodat hij een grotere strijdmacht van elders zal onttrekken, mocht men de post aan de Wisselmeren willen bezetten.

De Papoea's uit Oeta werken bij het vervoer van de goederen per prauw naar Orawja prima mee, want ze worden betaald met de zilveren guldens die ik uit Australië heb meegenomen. Ook de landschapspolitie betaal ik hun salaris in blinkende zilveren guldens uit. Ik heb er in het bergland toch niets aan.

Alles wat we in het bergland zullen kunnen gebruiken, voeren we af. In Orawja zullen Ekari's van het Tigimeer klaarstaan om de goederen van de Kustpapoea's over te nemen. We blijven vijf dagen in Oeta. Een onderschepte brief van een agent in Kokenao naar een collega in Oeta levert het definitieve bewijs dat de Japanners zich inderdaad in Kokenao genesteld hebben. Hij geeft zijn vriend de raad de bevelen van de Japanners stipt op te volgen. 'Ze zijn streng en niet zo aloes (verfijnd) als de Hollanders,' schrijft hij.

We kunnen hier dus niet al te lang blijven om inlichtingen te verzamelen en moeten zo vlug mogelijk naar Enarotali om het nieuws van de bezetting van Kokenao naar Australië door te seinen. Hier krijgen we ook voor het eerst uitsluitel over het lot van pastoor Akkermans, van wie we al ruim vijf maanden niets meer vernomen hebben. Het is een triest bericht, waarachter groot persoonlijk leed schuilgaat. Pastoor Akkermans besloot, na de zaken enige tijd te hebben aangezien na het vertrek van de bestuursassistenten van Kokenao en Oeta, naar de Wisselmeren uit te wijken. Papoea's van Oeta brachten hem per prauw naar Orawja. De volgende dag zouden ze hem langs het opvoerpad naar Mejepa aan het Tigimeer brengen, vier dagen lopen, waar een goeroe van de missie gestationeerd was. De blikken voor de tocht stonden gereed om de volgende dag met de Mimikanen van Oeta te vertrekken. Toen de pastoor 's och-

tends vroeg ontwaakte, bleek dat alle Kustpapoea's met medeneming van de prauw 's nachts ongemerkt naar Oeta waren teruggekeerd. De blikken die ze voor het vertrek naar de Wisselmeren gereed hadden gemaakt, stonden onaangeroerd. Pastoor Akkermans stond nu totaal verlaten in een hem volkomen vreemde en vijandige jungle. Hoe diep teleurgesteld moet hij zich in zijn parochianen gevoeld hebben, die hem zonder meer aan zijn lot hadden overgelaten. De jonge pastoor was geen junglekenner, geen rimboeloper. Hij had de reis naar de Wisselmeren nooit eerder gemaakt en dorst de tocht daarom ook niet aan. Na twee of drie dagen lopen zou hij echter de eerste Bergpapoea's hebben ontmoet, die hem dan wel verder naar de missiegoeroe aan het Tigimeer, een tocht van vier dagen vanaf Orawja, zouden hebben gebracht.

Er zat niets anders voor hem op dan maar naar Oeta terug te keren en zich bij de Japanners te Kaimana te melden. Zo goed en zo kwaad het ging bouwde hij een primitief vlot om er de rivier mee af te zakken.

Met de bij Orawja nog zeer sterke stroom en de vele obstakels van de in de rivier uitstekende boomstammen is zo'n tocht met een bijna onbestuurbaar vlot al bij voorbaat tot mislukking, of erger, gedoemd. Niet ver van Orawja af werd het vlot op een boven water uitstekende boomstronk stukgeslagen en verdronk pastoor Akkermans. Zijn lichaam werd dagen later door Papoea's gevonden en op de hoge rivieroever begraven.

Op de terugreis draagt pastoor Tillemans een eenvoudige mis op bij pastoor Akkermans' eenzame graf in het bos aan de rand van de Oetarivier.

Op onze terugtocht naar de meren vernielen we de bruggen over de Jawé om de opmars van de Japanners – als zij langs deze weg komen – te vertragen. Eén brug laten we intact. Weakebo zal deze hangbrug, die het dichtst bij zijn dorp is gelegen, in het oog houden en bij naderend gevaar eveneens kappen.

Als we eindelijk, na een maand, in Enarotali terug zijn, realiseren we ons pas goed dat we onszelf vrijwel geheel van de kust hebben afgesneden.

Het bericht van de bezetting van Kokenao door de Japanners wordt via Darwin naar de NEFIS in Melbourne gestuurd. De eerste luchtverkenningen wijzen niet op speciale activiteiten van de Japanners in Kokenao, maar veertien dagen later komt een telegram uit Darwin, dat bevestigt dat de Japanners inderdaad bezig zijn bij Timoeka een vliegveld aan te leggen. Men heeft het kennelijk op Merauke gemunt, dat nog dezelfde maand door bommenwerpers van Babo uit wordt gebombardeerd. Het is dus uitkijken geblazen. Een geluk is dat de aanleg van het Japanse vliegveld van Timoeka door het drassige terrein met veel moeilijkheden en vertraging plaatsvindt en dat het nooit door bommenwerpers kon worden gebruikt.

De evacuatie van dat deel van het personeel aan de Wisselmeren dat voor een mobiele inlichtingengroep overbodig is, welk plan door de NEI Commission bij de besprekingen in Melbourne is goedgekeurd, zal – zoals het luidde – 'geleidelijk' worden uitgevoerd. Nu Kokenao echter door de Japanners bezet is en het slechts een kwestie van tijd is dat dezen naar de Wisselmeren zullen doorstoten, stel ik prijs op een meer dan 'geleidelijke' afvoer van de mensen. Na de eerste evacuatie van personeel in november komt er in januari 1943 weer een Catalina, ditmaal een Australische. Daarmee worden weer een deel van de politieagenten

en de meeste Indonesische goeroes van zending en missie naar Merauke afgevoerd. Zodra er weer een Catalina beschikbaar is, zal opnieuw personeel worden geëvacueerd. De 'geleidelijke' evacuatie die mij is toegezegd, verloopt echter wel uitermate 'geleidelijk': pas vier maanden later komt er weer een Catalina, een Nederlandse, om het laatste overtollige personeel aan de Wisselmeren en in Kemandora naar Merauke en Australië af te voeren. Dat geschiedt precies een week voor de Japanners Enarotali bezetten. Het is dus net op tijd.

Intussen begint de tijd van wachten op evacuatievliegtuigen die zullen komen, maar wier komst steeds weer wordt afgezegd. De spanning stijgt met de dag, terwijl de Japanners met de maand dichterbij komen.

Het is niet langer verantwoord de radio-installatie in Enarotali te laten, aangezien de Japanners op de hoogte zijn van de aanwezigheid ervan. Radiotelegrafist Rudy Gout wordt daarom met zijn zenders op een nieuwe geheime basis in de heuvels van Kébo gestationeerd, aan de noordelijke oever van het Paniaimeer, waar, verborgen onder de bomen van het regenbos, een nieuw kamp wordt gebouwd en ook een deel van de uit Australië meegekomen postduiven een plaats krijgt. We noemen de nieuwe plaats Margrietdorp naar de die maand (januari 1943) geboren jongste Oranjelg. Voor de verbinding tussen Enarotali en Margrietdorp zijn de postduiven van groot nut. Gout, die in Margrietdorp de telegrammen uit Australië ontvangt, zendt deze per postduif naar mij toe in Enarotali.

's Nachts kan bij helder weer tot op zekere hoogte gebruik gemaakt worden van lichtseinen in morse. Gemakshalve hebben we de duiven namen gegeven van bekende vliegers, die gemakkelijker te onthouden zijn dan de nummers die in de aluminium ringen om hun poten geslagen zijn. Ook bij controletournees om het Tigimeer, waar de Japanners bij een opmars langs zullen moeten komen, bewijzen de duiven goede diensten voor het doorgeven van berichten naar Enarotali en Margrietdorp. Het is het enige gebied in West-Nieuw-Guinea waar voor de berichtgeving van postduiven gebruik wordt gemaakt.

Het is, nu de Japanners zich al aan de zuidkust genesteld hebben, van het grootste belang dat er systematisch tegen hen gerichte propaganda wordt gemaakt. Het is nu niet meer mogelijk de Bergpapoea's buiten de oorlog te houden, zoals ik had gehoopt. Ik reis zoveel mogelijk alle varkensfeesten af om de bergbevolking over het optreden van de Japanners in te lichten, verhalen die dan weer prompt met de nodige franje en overdrijving door de Ekari's over het verdere bergland verspreid worden. Vooral Weakebo, geboren redenaar, laat bij zijn redevoeringen zijn ongebreidelde fantasie de vrije teugel, waarbij de Japanners als volstrekt onmenselijke monsters worden voorgesteld, die – aldus Weakebo – zich zelfs vergrijpen aan katholieke zusters.

Hij maakt zich ernstig zorgen over de oorlog en een opmars van de Japanners naar Enarotali. Zijn dorp Dokoridoba en het gebied van de Jaba-Motés liggen langs de opmarsroute. Hij kan er met zijn verstand niet bij dat de Japanners de kontolulle willen doden of verdrijven uit het bergland. Hij denkt er diep over na en komt op een dag met het voorstel om tussen de Japanners en mij te bemiddelen.

'Laat mij met Soalekigi en enkele andere grote tonawi naar de kust gaan om het hoofd van de Japanners te bezoeken,' stelt hij voor. 'Ik zal met hem spreken

en hem voorstellen dat de Japanners niet verder dan Orawja gaan en de kontolulle niet ten zuiden van Paukoenoe zal komen. De Japanners zullen zich in het land aan de kust mogen vestigen. De kontolulle blijft bij ons in het bergland en zal niet aan de kust komen. Zo zal er geen japè (oorlog) zijn.'

Weakebo's Motés en mensen van het Tigimeer maken – daar ik in verband met de ophanden zijnde evacuatie geen verre patrouilletochten kan ondernemen – geregeld tochten naar Paukoenoe, waar de laatste dorpen van de Bergpapoea's liggen, om niet door de Japanners verrast te worden.

Intussen wachten we op de vliegtuigen die het overtollige personeel moeten afvoeren. Maar steeds weer krijgen we bericht dat de vlucht om de een of andere reden niet kan doorgaan 'Over veertien dagen zal een vliegtuig beschikbaar zijn.' Opnieuw een belofte en opnieuw bericht dat het niet doorgaat. Dat gaat zo maanden voort, terwijl het gevaar steeds dichterbij komt.

Gelukkig blijft de stemming onder de wachtenden goed. Tillemans is een plezierige man, die ons geregeld bij hem thuis onthaalt op door hem zelf toebe-reide hapjes. Hij is een expert in het maken ervan. En dat ondanks de weinige ingrediënten waarover we nog beschikken.

De maanden van wachten worden niet in verveling doorgebracht. Ik oefen me bij Gout verder in het sounderen, seinen in morse, waarmee ik in Melbourne al een begin heb gemaakt. De postduiven worden getraind en naar alle windstroken meegegeven met naar hun dorpen terugkerende Bergpapoea's om te leren naar hun honk terug te vliegen. Een dagblaadje met opgevangen oorlogsnieuws – *The Margrietdorp Herald* – verschijnt. We leren varkensvlees voor maanden te conserveren in zijn eigen vet, suikerklontjes vervaardigen uit uitgeperste suikerrietstengels, tabak fermenteren en sigaren maken. Riet en tabak worden door de Bergpapoea's veel verbouwd. Dokter Roebiono leert me intraveneuze injecties geven ter bestrijding van de in het bergland veel voorkomende framboesia. Neosalvarsan, dat na gebruik de grootste wonden al na een paar dagen doet genezen, is het ideale middel voor contact met de bevolking. Ik zal er later, na de Japanse bezetting van Enarotali, in het oosten veel nut van ondervinden, vooral doordat de Japanners geen neosalvarsan gebruiken en de Ekari's vaak helemaal naar Dogindora trekken om behandeld te worden. Zo krijg ik van hen ook berichten over de activiteiten van de vijand in het merengebied. De nodige medicijnen worden verpakt voor de intelligence party. We beginnen ons gereed te maken om, wanneer dit noodzakelijk mocht zijn, zo snel mogelijk terug te kunnen trekken.

Maanden gaan voorbij en de Japanners komen steeds dichterbij. Op drie achtereenvolgende dagen in april – 15, 16 en 17 – maken Japanse vliegtuigen lange en intensieve verkenningsvluchten boven de Wisselmeren en met name boven de bestuurspost. Ze dalen tot 150 meter boven Enarotali en vliegen nog lager over de Aravallei. We weten niet hoe gauw we in de schuilloopgraven moeten komen, ook zij die smalend hadden gelachen en het overdreven hadden gevonden toen ik direct na het uitbreken van de oorlog de loopgraven had laten aanleggen. 'De Japanners komen hier toch immers niet, zo diep het binnenland in,' argumenteerde men. Maar nu zijn ze er!

We verwachten ieder ogenblik dat de Betty, codenaam voor het eenmotorige Japanse watervliegtuig, de post zal mitrilleren, maar er gebeurt niets. Twee en een half uur blijft Betty boven de post en het Paniaimeer rondcirkelen. De volgende dag precies hetzelfde, alleen iets korter, terwijl de derde dag een Japanse jager de Aravallei afvliegt. Het is duidelijk dat de Japanners luchtfoto's maken en een bezetting voorbereiden.

We varen voortaan alleen 's nachts met de motorboten naar Margrietdorp. Als we het overdag doen, dan alleen met boomstamkano's van de Ekari's, gecamoufleerd met grote, over ons heen gegooide draagnetten, waarin de Ekari-vrouwen hun bataten dragen. Soms draag ik daarbij een Oehoendoenipruik, die ik van mijn tocht naar Beura en Ielop heb meegebracht. Een knappe jongen die me zo gecamoufleerd weet te herkennen!

De geruchten onder de bevolking dat de Japanners optrekken naar de Wisselmeren, worden steeds veelvuldiger en het kost veel tijd ze allemaal te verifiëren. Zo wordt om een hardnekkig gerucht na te gaan een patrouille naar Mowamimani en Toekakibo op de weg naar Mapia, zuidoostelijk gebied, gemaakt, die ons echter in het onzekere blijft laten hoe diep de Japanners in het bergland zijn binnengedrongen. Na de terugkeer van mijn patrouille sein ik het gouvernement in Melbourne dat de Japanners vanuit Kokenao al in opmars zijn naar het bergland en dring erop aan het overtollige personeel van de bezetting zo snel mogelijk te evacueren, aangezien het anders onmogelijk is intelligenciewerk te doen. Hooglijk verbaasd ben ik daarom als ik uit Melbourne een radiogram ontvang dat me vertelt dat een dergelijke evacuatie (waar wij nota bene bijna vier maanden tevergeefs op hebben gewacht) te riskant is. Onder de gegeven omstandigheden acht de commissie in Melbourne het beter dat alle personeel (waaronder zich ook mevrouw Post van de zending bevindt) naar de Meervlakte trekt om daar op de Rouffaerrivier geëvacueerd te worden. *'wij hebben ook niet de beschikking over watervliegtuigen'*, wordt er nog aan toegevoegd. Onvoorstelbaar, na alle voorgaande plannen voor het zenden van een evacuatievliegtuig, een dergelijk telegram te ontvangen! Het is niet te geloven, na alle toezeggingen over de voor evacuatie te zenden vliegtuigen nú te moeten horen dat men geen watervliegtuigen voor dit doel bezit. Ik sein vinnig terug: *'als te gevaarlijk voor vliegtuigen naar meren komen, dan misschien beter wij allen naar port moresby lopen'*.

Er komt geen antwoord op het sarcastische bericht, maar twee weken later – het is intussen 23 mei geworden – verschijnt een Nederlandse Catalina, de Y 45, onder commando van Wil Aernout, boven de bestuurspost. Eindelijk had de Nederlandsch-Indische regering in Melbourne van admiraal Helfrich in Colombo de beschikking kunnen krijgen over een watervliegtuig als vervanging van de afgeschreven Dorniervliegboot X 24. Aan boord bevindt zich schout-bij-nacht Koenraad, opperbevelhebber van de Koninklijke Marine in Australië, die een inspectiebezoek aan het Wisselmerengebied brengt.

Hij heeft een brief voor me bij zich van Van der Plas, plaatsvervangend voorzitter van de NEI Commission in Australië (voorzitter is Van Mook, die op dit ogenblik in Londen zit) en tevens directeur van het departement van Binnelands Bestuur.

Het is een uitvoerige brief, die me een hart onder de riem steekt, maar me tege-

lijk voor een van de moeilijkste beslissingen in mijn leven plaatst: geëvacueerd te worden naar het vrije Australië met het vlak voor de deur gereedliggende vliegtuig, óf in het bergland te blijven, opgejaagd door de Japanners en niet wetend of je er ooit uit zult komen. De beslissing is des te moeilijker omdat mijn gezondheid wel wat te wensen overlaat en ik door vitaminegebrek al maanden last heb van mijn rechteroog.

Van der Plas schrijft:

'Bij mijn optreden hier, met de jaarwisseling, zond ik U een briefje om U te zeggen welk een diepe bewondering ik had voor den moed, de geestkracht en de vaderlandsliefde, waarmede U in een woest land, afgesneden van ons, Uw taak vervuld heeft en vervult. Ik voegde daaraan toe, dat ik zoo spoedig mogelijk bij U aan zou komen om als collega vele zaken met U te overleggen en al ware het maar voor enkele uren of dagen het voorrecht te hebben Uw lot te deelen. Voor ons, ouderen, wier werk ten einde loopt, is het iets kostbaars te zien hoe goed en groot de jongeren hun plicht zien en vervullen. Want zij zijn het die ons Rijk straks leven, vooruitgang en voorspoed moeten brengen.

Dat voornemen bleef onuitgevoerd. Alleen de Catalina van Generaal Laverack, die zonder dat wij het wisten Merauke bezocht en hielp enkele menschen van U weg te halen, bereikte Uw merengebied. De Dornier knapte geheel af, moest voor maanden in reparatie. Toen deze "gereed" kwam – intusschen hadden de Jappen zich in Timoeka vastgezet – besloot ik mede te gaan. Tusschen Sydney en Brisbane moest de X 24 reeds twee noodlandingen maken. Een nieuwe reparatie volgde, maar de motoren werkten zoo slecht, dat een tocht naar Uw bergland onmogelijk was. Intusschen hadden militairen en burgers gesmeekt om een Catalina van de Amerikanen. Ikzelf ben daarvoor bij MacArthur geweest. Maar ook daar was zoo een tekort dat men weigerde.

Admiraal Helfrich, die omstreeks begin Maart aankwam, heeft dadelijk gepoogd een Nederlandsche Catalina uit de Indische Oceaan los te krijgen. Deze toestellen staan onder Britsch operational command, zoodat Londen er in gekend moest worden. De Catalina kwam eindelijk, kon wegens benzinegebrek en noodweer haar eindpunt niet halen, moest opgehaald worden en bleek twee nieuwe motoren noodig te hebben. Weer oponthoud. Eindelijk gingen wij. Aernout zal U vertellen hoe wij op Paaschzondag naar U gezocht hebben; hoe wij, zonder de-icers, tusschen de bergen zakten en daar blind vlogen; hoe wij eindelijk met donker op de Rouffaer-rivier geland zijn. Wij kwamen alleen er uit door Uw voorraden overboord te zetten. We zouden het twee dagen later weer proberen, maar kregen een ongeluk op de Digoel. Wilt U geloven dat bij de crew en bij mij de eenige gedachte was: nu moet die arme De Bruijn nóg langer wachten.

De Catalina is nu gereed en gaat het weer proberen. Twee, drie, vier keer zoonodig.

Ik was zoo gaarne de eerste maal weer medegegaan. Maar het is onmogelijk, omdat Mr. van Hoogstraten juist uit Londen is aangekomen en een groot aantal spoedzaken mijn onmiddellijke persoonlijke aandacht eischen. Met alles mee is met heen en weer toch minstens elf dagen gemoeid met het in twee keer af-

voeren van Uw menschen; zit het eenige keeren dicht, of valt er iets ergens anders tegen, dan duurt het veel langer. Ik zal echter pogen met de X (die over 12 dagen gereed is) na te komen en de tweede (of derde) tocht mede te maken. De technische moeilijkheid ligt hierin, dat de Jappen een vliegtuig, dat bij U daalt uitmeten en in een kwartier er boven kunnen zitten. Dan heeft U alleen een aantal menschen meer te voeden – for the duration

Afgezien van de vele problemen, die U aan zoudt snijden heb ik het volgende te bespreken.

I. Zij, die bij de Wisselmeren blijven en eventueel bij "Oaktree", dienen dit geheel vrijwillig te doen. Dit geldt ook U. Hoe belangrijk het ook moge zijn de Nederlandsche vlag in het binnenland van Nieuw-Guinea hoog te houden (overigens is het behoud van een voortreffelijk bestuursambtenaar als U ook belangrijk), alleen uit geheel vrije verkiezing van U en de Uwen mag gebleven worden. Zegt U: "Na alle teleurstellingen wensch ik te evacueeren, vooral nu het geen lakschheid van Melbourne is geweest, maar eenvoudig een demonstratie van de onmacht de Wisselmeren te bereiken", welnu, niemand zal U er minder om achten. U heeft Uw waarde meer dan voldoende getoond.

Voelt U dus geheel vrij.

II. U zult uit te maken hebben of en hoe de "parties" kunnen werken. U alleen weet in Uw gebied wat mogelijk is. Een goed doordacht plan, een hechte organisatie, juiste afweging (zonder illusies) van de hulp welke uit Australië verstrekt kan worden (d.i. heel weinig: een enkele keer eens iets per parachute en dan komen de Jappen zeker kijken!), kameraadschap onder de leden der groepen, onvoorwaardelijk vertrouwen van leden in hun leiders, de juiste kwaliteit der leden, niet te vergeten de radiotelegrafisten, dit zijn alle onmisbare voorwaarden om een redelijke kans op succes te hebben in een uiterst gevaarlijke onderneming. Dan training, steeds weer!

Weegt en overweegt dit alles. U heeft er slechts enkele uren voor, vóór de plane vertrekt. En beslist!

Geeft ook Uw menschen diezelfde vrijheid. Een waarschuwingspost op den Oeta-weg en vooral uitkijken naar parachutisten is voor Uw veiligheid van het grootste belang

III. Eén lichtpunt wil ik U niet onthouden. Ons laatste vrij Nederlandsch-Indië wordt duchtig versterkt. Uw afgelegen voorpost wordt daardoor alleen indirect geholpen, maar het is toch iets. Gaat het in Europa iets beter dan we dachten, wel, dan komen de Jappen spoediger aan de beurt. Tot zoolang bent U in voortdurend levensgevaar. Waarom de Jappen nog geen handjevol parachutisten hebben uitgegoot is nauwelijks te begrijpen.

IV. Uw brief van 19/1. Ikzelf was ontzet van Melbourne. Emigrantenatmosfeer. Feesten. Soosleven (de club stond U overigens ook wel aan en U had er recht op). Vrouwen, meisjes, golfen enz. enz. Terwijl de onzen in Indië en Holland doodgekward worden; Van der Hout op Kissar niet te helpen was, Wegner en U eenzaam zaten (bij Wegner in Boven Digoel was ik overigens reeds tweemaal drie dagen geweest en één dag voor een kort bezoek).

Daarin komt wel verbetering.

Een drastische salariskorting, gekoppeld aan herziening der verblijfstoelagen, is er door, alleen voor ambtenaren in het buitenland, niet voor diegenen die in

Vrij Nederlandsch-Indisch gebied met zoo'n bewonderenswaardige moed de vlag hoog houden (ook op Wegner ben ik trotsch en op onzen Wedana t/b bij hem). Ons benzineverbruik is, wat mij betreft, tot éénvierde teruggebracht. Vrouwen en meisjes gaan nu werken. Eindelijk doen ook Hollandsche vrouwen iets voor het Roemah Indonesia (de Australische deden dit reeds lang). Mevrouw Van Aerssen zelf kwam er weken lakens zoomen.

Er komt een opleiding voor BB-ambtenaar. Admiraal Helfrich bracht een sterke geest en hechte organisatie. Samenwerking vervangt de oude groepjes en facties.

Natuurlijk is nog niet alles zooals het moest. Maar er is ernst en er komt soberheid. Misschien is het U toch niet onwelkom dit te hooren in Uw serene berglucht.

V. Ik bemachtigde uit Port Moresby een klein doosje cowrieschelpen voor U. Hier is niets passends meer. Kan niet iets anders (tabak? messen?) als ruilmiddel dienen?

Er is nog een kansje in Sydney.

Nu ik dezen brief moet afsluiten voel ik meer dan ooit hoe ellendig het is dat ikzelf niet mee kan.

U moet toch behoefte hebben met een collega alle plannen en droomen op bestuursgebied voor ons Nieuw-Guinea te bespreken.

Ikzelf heb zoo groote behoefte U te spreken, vragen te beantwoorden en te stellen. Moge een ontmoeting op een latere tijd mogelijk zijn.

Intusschen het allerbestel! Mijn wenschen en gedachten gaan naan U uit en de Uwen, die straks Uw zware taak met U deelen zullen.'

* * *

Blijven of weggaan? Met deze brief in mijn handen en een vliegtuig vlak voor de deur om er zó in te stappen wordt het een dubbel moeilijk besluit. Daar komt nog bij dat de laatste weken de geruchten onder de bevolking van het Tigimeer over de aanwezigheid van Japanners te Orawja, aan het begin van het opvoerpad, steeds hardnekkiger worden. Weakebo heeft mensen naar Paukoe-noe gestuurd om het na te gaan.

Ik lees de brief een paar maal rustig over en geef hem vervolgens Rudy Gout ter inzage, van wie als telegrafist veel van het al dan niet slagen van de onderneming zal afhangen. In een inham van de trechtervormige afwatering van het Paniaimeer ligt de Y 45, zwaar gecamoufleerd, onder een dak van bladertakken rustig te dobberen. Hoe verleidelijk is het erin te stappen en weg te vliegen!

Mag ik van de anderen eigenlijk wel verlangen dat zij blijven en me volgen in wat Van der Plas een uiterst gevaarlijke onderneming, zonder veel kans op hulp uit Australië, heeft genoemd? Voor hén is de wereld van de Bergpapoea's geen deel van hun leven, zoals het voor mij geworden is. Het zal me enorm zwaar vallen dit bergvolk met zijn natuurlijke spontaniteit, dat de indrukwekkende gestalte van Koenraad met verbazing opneemt, hem betast en dan uitroept: 'Oh, mé ibo' (O, wat een grote man), zonder meer achter te laten.

Gout voelt intuïtief wat er in me omgaat. 'Als u blijft, blijven wij ook, luit,' zegt hij op mijn nog niet uitgesproken vraag.

'Ik blijf hier,' antwoord ik de schout-bij-nacht op diens vraag wat ik denk te doen.

Rudy Gout, Oaktree's radiotelegrafist.

Ik heb me later vaak afgevraagd waarom ik besloot te blijven en koos voor een leven vol onzekerheden, risico's en gevaren, terwijl het toch zo eenvoudig was in het vliegtuig naar Australië te stappen. Het was geen emotioneel besluit. Ik had er maanden over nagedacht en me voorbereid op een lang verblijf in het binnenland. Ik beschouwde het op dit moment zelfs niet als een plicht om te blijven; zeker niet na Van der Plas' brief, die me volkomen vrijliet in mijn beslissing en liet doorschemeren dat het hem eigenlijk wel zo lief zou zijn en goed uitkwam als ik niet bleef. Het was al evenmin een demonstratie van goedkoop heldendom om te blijven. Ik had er geen enkele behoefte aan iets spectaculairs te doen.

Waarom ik dan toch besloot te blijven?

Ik denk omdat ik het vanzelfsprekend vond dat ik niet zomaar wegging en de boel in de steek liet. Ook omdat ik ervan overtuigd was dat we ons in het Centrale Bergland konden handhaven. Was het de uitdaging te tonen dat dit kon?

Er wordt deze nacht niet veel geslapen. Iedereen is hard bezig de laatste zaken te regelen voor het vertrek vroeg in de morgen.

In het schemerige licht van de walmende petroleumlamp beantwoord ik de brief van Van der Plas en schrijf: *'Ik ben besloten om in Nieuw-Guinea te blijven. Het is mogelijk ons met een kleine, beweeglijke intelligence party en met de hulp van onze Bergpapoeavrienden in het bergland te handhaven. Als het Hauptmann Detzner in de Eerste Wereldoorlog gelukt is zich vier jaar tot de vrede staande te houden, kan ik het ook. Detzner deed het alleen, maar ik heb hier 50 000 Bergpapoeavrienden . . .'* Maar ik heb nog meer. Behalve de oorspronkelijke vijf voor Oaktree, onze intelligence party, reeds eerder aangewezen partyleden – behalve ik zelf zijn dat korporaal-telegrafist Rudy Gout, korporaal Chris Berger (die met de Y 45 is gearriveerd om korporaal Posthuma te vervangen), de Menadonese veldpolitieagent Kaboeroean en de veldpolitieagent Kottadiny, een Aroenees – bieden zich nog vier anderen vrijwillig aan om te blijven als zij horen dat ik ook blijf. Het zijn Habel Honggoljan, een Papoease landschapsagent, afkomstig uit het Fakfakse, Izaak Toemahoe, onze Ambonese timmerman, Lambert Noerwé, mijn Ceramse tourneejongen, en Boo, een Timorese gestrafte, die er wegens moord nog zeven jaar op heeft zitten (maar die ik, alvast vooruitlopende op de beslissing van de regering in Australië, vrij verklaar). Inclusief mij zelf is Oaktree officieel negen man sterk. Nu we een militaire party vormen, is het gemakkelijker voor de oorlogvoering te werken.

Met schout-bij-nacht Koenraad worden de laatste instructies besproken: 'Als je blijft, doe dan geen ondoordachte dingen. Probeer geen bravourestukjes uit te halen. Het gaat ons om het verzamelen van zoveel mogelijk inlichtingen over de Japanners!'

24 mei 1943. Ik heb de hele nacht niet geslapen. Er was nog zoveel te regelen. Misschien kwam het ook door alle emoties bij het begin van een nieuwe episode vol onzekerheden, waarin we vooral op eigen kracht onze weg zullen moeten vinden en geïsoleerder dan ooit tevoren zullen zijn.

Om half vijf in de ochtend – het is nog donker – staan we allen op de steiger en nemen afscheid van de vertrekkenden.

'Ga toch met ons mee, controleur,' zegt pastoor Tillemans, 'het is zo'n verschrikkelijk riskante onderneming.'

'In Oewamani in het goeroehuis heb ik nog een heel blik koffie voor u,' zegt zendeling Walter Post. We hebben al in geen vier maanden koffie geproefd!

Om vijf uur zijn alle vijftientig evacués in het vliegtuig. De Y 45 draait diverse rondjes in het water om een gemakkelijker start te kunnen maken. Het wordt met de zwaarbeladen kist een ongewoon lange start. Om half zes is de Y 45 in de lucht. Oaktree, intelligence party van NEFIS III (operative intelligence section) is geboren.

'Good luck,' zegt Gout als de Catalina hoog boven ons in zuidoostelijke richting verdwijnt. 'To all of us,' voeg ik eraan toe.

We zullen dat geluk hard nodig hebben.

Diezelfde dag komt er een nieuwe radiozender in de ether, FUF, de roepnaam voor Oaktree, NEFIS III intelligence party. 2P3, de sinds Van Eechouds tijd bestaande roepnaam voor de post aan de Wisselmeren, verdwijnt voorgoed uit de lucht.

De post Enarotali kan nu in zijn geheel naar Margrietdorp – onze nieuwe hoofdbasis – aan de overkant van het meer worden overgebracht.

Maar eerst moeten de leden van Oaktree die nog niet bewapend zijn, van een vuurwapen voorzien worden. Daar de geëvacueerde agenten hun complete bewapening hebben moeten achterlaten, zitten we nu ruim in onze vuurwapens. Ieder lid van Oaktree dat nog geen wapen heeft, krijgt een karabijn of tommy-gun, ook Boo, die nog nooit in zijn leven met een geweer heeft geschoten, Toemahoe, onze timmerman, en Noerwé, mijn tourneejongen uit Ceram. Geen van hen heeft veel verstand van vuurwapens of schieten, maar in ieder geval zijn ze nu bewapend.

Enkele Ekari's van het Paniai- en Tigimeer en een paar Zonggonao's van Kogapa bieden aan de plaats van de afgevoerde agenten in te nemen. Een deel van hen kan nog met de overblijvende karabijnen bewapend worden. Het zijn de eerste Bergpapoea's die vuurwapens dragen.

De groep die wordt aangevoerd door Iimobolé, de oudste zoon van Weakebo, en die later zal uitgroeien tot een kleine dertig man, noemen we – ter onderscheiding van de eigenlijke leden van Oaktree, onze bodyguard. Ze vormde als het ware een schild ter bescherming van Oaktree.

Het waren de trouwste lijfgardisten die je je kon wensen. Ondanks gevaren, honger, kou en allerlei andere ongemakken bleven ze bij ons. Ze hadden gemakkelijk naar hun dorpen kunnen terugkeren. Niemand zou ze hebben kunnen tegenhouden. Maar ze bleven, niettegenstaande de wetenschap dat de Japanners duidelijk de sterkste partij waren en wij de zwakste. Ze kozen bewust niet voor de sterkste, maar voor de zwakste partij. Ondanks alles deelden ze onze moeilijkheden. Van wie had ik ooit groter persoonlijke trouw kunnen ondervinden dan van deze eenvoudige Bergpapoea's, behorend tot de meest primitieve bewoners van onze aardbol!

Het was wel een zeer ongewone lijfgarde! Zonder glimmende, schitterende garde-uniformen. Heel gewone mensen, niet te onderscheiden van andere Bergpapoea's, met peniskoker en blootsvoets.

Het grootste deel ervan bestond uit Ekari's uit de omgeving van het Paniaimeer

en Tigimeer. Er waren vier Zonggonao's uit Koegapa bij: twee mannen en de twee Zonggonaomeisjes Apalapaloe en Zègèlègaloe, die geparenteerd waren aan Soalekigi. Ook was er een Oehoendoeni bij, de zoon van Aimo, mijn gids tijdens de tocht in oostelijke richting naar Beura en Ielop in 1941.

De twee Zonggonaomeisjes bewezen ons in Kemandora en Dogindora goede diensten bij het maken van contact met de Migani-bevolking. Hun aanwezigheid alleen al was vooral in de eerste periode, toen allerlei onrustbarende verhalen over de bolé (oorlog) met de Japanners in het bergland de ronde deden, voor de Migani's het bewijs dat we geen vijandige bedoelingen hadden. Het feit dat ze dezelfde taal spraken als de bevolking, stelde de Kemandorani's en Dogindorani's direct op hun gemak, wanneer ze door de twee meisjes op de hoogte werden gesteld van onze bedoelingen. 'Laten we even naar hen luisteren, want zij spreken onze taal!' hoorde je de Migani's dikwijls zeggen, als ze door Apalapaloe en Zègèlègaloe werden toegesproken. Het feit dat die twee Oaktree vergezelden en wij de meisjes geen kwaad deden, was vooral in streken die nog niet eerder door 'Soerabajamensen' waren bezocht, een geruststelling dat ook hun eigen vrouwen en meisjes niets van ons te vrezen hadden

Een ontroerende scène deed zich bij ons vertrek uit Enarotali voor toen Mokipi, een Zonggonao met slechts één voet, uit Koegapa kwam aanstrompelen. Mokipi was als baby door onoplettendheid van zijn moeder tijdens zijn slaap met de rechtervoet in de brandende houtblokken van het haardvuur, waar men omheen pleegt te slapen, gerold. Van deze voet was niet meer over dan een stomp. Met twee stokken kon hij zich echter merkwaardig snel voortbewegen. 'Ik wil graag met u meegaan en u helpen,' zei hij. 'Mag ik mee?'

Door zijn invaliditeit zou hij voor ons echter meer een last dan een hulp zijn. Ik probeerde hem ervan te weerhouden, maar Mokipi moest en zou meegaan. Ik had echter de moed niet hem teleur te stellen voor zijn aandoenlijke trouw en liet hem dus meestrompelen tot Koemopa. Na de mars door het zeer moerassige terrein vanaf Margrietdorp zag hij tenslotte toch maar van zijn voornemen af verder mee te trekken naar het oosten. Met een bijl en wat kaurischelpen als beloning voor zijn trouw keerde hij teleurgesteld en alleen naar Koegapa terug.

Een deel van de lijfgarde wisselde periodiek en keerde terug naar de dorpen rondom de meren. Deze mannen werden dan vervangen door andere Bergpapoea's uit die dorpen, die ons dan weer uit de eerste hand berichten over de activiteiten van de Japanners konden verschaffen. Ze bewezen ons onschatbare diensten. Aan Oaktrees bodyguard hebben wij allen (dat wil zeggen de eigenlijke leden van de inlichtingengroep) enorm veel te danken. Zonder Itimobolés lijfgarde zou Oaktree wellicht niet zonder slachtoffers aan onze zijde de oorlog zijn doorgelopen. Zij waren het die ons in samenwerking met de plaatselijke bevolking altijd op tijd doorgaven waar de vijand zich bevond, waar ons gevaren wachtten of waar we op moeilijkheden konden stuiten. Ze liepen tweemaal zo snel als wij, slopen zeker tienmaal zo geruisloos als wij met onze zware rimboelaarzen, waren beter tegen honger en kou bestand en konden ook gemakkelijker van het land leven dan wij.

Toen deze eenmaal goed was getraind en afgericht op karabijn en tommygun

betekende de bodyguard een verveelvoudiging van onze sterkte.

Het waren mannen op wie je kon rekenen, jonge kerels van naar schatting vijftien tot iets over de twintig jaar en allen vrijgezel. De lijfgardisten deden behalve militair werk vooral ook dienst als spion, waarvoor ze uitermate geschikt waren, daar ze niet van andere Bergpapoea's waren te onderscheiden. Ze fungeerden voorts als drager, ordonnans, kok en manusje van alles. Ze deden alles wat nodig was.

Het merkwaardige van deze lijfgarde was dat ze spontaan ontstond. Er was niets voor georganiseerd. De leden waren niet geworven of gerekruteerd; ze kwamen uit zichzelf. De NEFIS erkende dan ook de verdiensten en het nut van deze curieuze garde. *'houdt de lijfgarde in eere en bij u'*, seinde Melbourne toen ik in verband met evacuatieplannen de NEFIS meedeelde dat ik mijn lijfgardisten onmogelijk naar hun dorpen in het door de Japanners bezette gebied kon terugsturen. Ze zouden door de Japanners worden afgeslacht. De garde werd tenslotte later, samen met Oaktree zelf, naar Australië geëvacueerd.

* * *

Drie dagen na het vertrek van het laatste evacuatievliegtuig komen drie door Weakebo gezonden jongens van Jaba te Margrietdorp aan met het bericht dat twee dagen tevoren in Mejepa aan het Tigimeer Letsoein (de gewezen Keiese goeroe van Dokoridoba, Weakebo's dorp, die in 1940 uit de dienst van de katholieke missie was ontslagen) en nog een 'Soerabajamens' waren aangekomen. Ze zeiden dat ze verdwaald waren en sinds een week niets gegeten hadden. Ze wilden naar Enarotali, maar dat mocht niet tegen Weakebo worden gezegd. Weakebo, die de zaak niet vertrouwde, had daarom direct de drie jongens naar mij toe gestuurd. Kaboeroean en Noerwé, die op weg zijn naar de joewo te Moroda, tussen Enarotali en Mejepa gelegen, zijn na Weakebo's bericht te Enarotali gebleven en vragen om nadere instructies. Ik stuur Berger met Boo om met Kaboeroean en Noerwé het bericht te verifiëren en geef tegelijk Gout opdracht zich gereed te houden de twee radiozenders, als het nodig mocht zijn, in veiligheid te brengen in Oewagimoma in West-Kemandora.

De volgende middag is Berger alweer terug met zijn mensen. Halverwege het Tigimeer is hij teruggekeerd omdat verdere verkenning voor hem onmogelijk was. Hij heeft gedeeltelijk 's nachts gelopen. Morotoutoema (of Batterij, zoals we hem meestal noemen) en nog een lid van de lijfgarde heeft hij doorgestuurd naar Mejepa om de situatie te verkennen. Het blijkt dan dat nog geen vierentwintig uur na aankomst van de twee 'Soerabajamensen' in Mejepa een troep van vijftig Japanners met een trein van zestig Mimikaanse dragers in het dorp is gearriveerd. Bij hen bevindt zich ook de tien maanden geleden gedeserteerde bestuursassistent Stephanus Jozeph.

Het is dan eindelijk zover! De Japanners zijn er om de bestuurspost te bezetten, maar in Enarotali noch in Margrietdorp zullen ze iets vinden als ze 1 juni voet aan wal zetten in Enarotali. Want Enarotali en Margrietdorp zijn in de as gelegd en bestaan niet meer. De gehele bevolking is uit Enarotali verdwenen. Het valt me zwaar de post, het werk van jaren, met de bijna gereedgekomen nieuwe politiekazerne, de zendings- en missiehuizen, in brand te steken. Niet minder de hokken van de postduiven te verbranden. De duiven begrijpen er niets van en vliegen in totale verwarring maar wat rond. De brandende benzine, die de

KNILM indertijd als noodvoorraad heeft aangevoerd, straalt een verzengende hitte uit. Alles wordt in de as gelegd, ook Margrietdorp, dat net vier maanden oud is, met zijn zojuist gereedgekomen, goed gecamoufleerde gebouwen.

De boten moeten zinken en worden, als ze blijven drijven, op het land getrokken en met benzine in brand gestoken. De buitenboordmotoren laten we in het meer zinken en de trapfietszender, die te zwaar is om snel vervoerd te worden, wordt grondig in elkaar geslagen. Alles wat niet afgevoerd kan worden, wordt vernietigd. De Japanners zullen niets bruikbaar vinden. Ook mijn twee blikken etnografische aantekeningen verbrand ik. Dat kost me moeite, maar we hebben alle dragers waarover we kunnen beschikken nodig voor het vervoer van belangrijker zaken, zoals de radiozenders, het laadaggregaat voor de accu's van de grote NEI-zender, de batterijen voor de kleinere ATR 4a-zender, munitie, medicijnen en vooral uiteraard vivres.

Het is een groot geluk dat de Y 45 net op tijd is gekomen om de mensen te evacueren. Eén week later en het zou te laat zijn geweest. We hebben geluk dat de Japanners veel tijd verloren hebben met het zoeken naar een plaats om de Jawé over te trekken, daar ik indertijd de hangbruggen heb laten doorkappen. Ze waren bovendien niet gewend aan het zware bergterrein, maakten korte dagmarsen en schoten tot ons geluk slechts langzaam op. Weakebo zag daardoor kans al zijn varkens naar Kaitara aan de overkant van de Jawé in veiligheid te brengen, maar zijn geiten kon hij niet meer redden. Toen de Japanners zijn dorp Dokoridoba, een uur gaans van Mejepa, binnentrokken, werden ze tot grote woede van de machteloze Weakebo geslacht. Weakebo had zijn kleren afgelegd en was met zijn peniskoker in niets meer van de andere Ekari's te onderscheiden. Zo kon hij onopgemerkt tussen de Japanners in zijn dorp wandelen, zijn ogen en oren goed de kost geven om er in een onbewaakt ogenblik met twee kwakende, fladderende ganzen, die hij destijds van mij had gekregen, onder de arm vandoor te gaan, de kant van de rivier op om ze in Kaitara in veiligheid te brengen.

Behalve in Mejepa en Dokoridoba waren er ook Japanners in Wagete om te onderzoeken of er voorraden van ons waren opgeslagen. Men had een tekort aan vivres. De patrouille was kennelijk slecht voorbereid, want een groot deel van de rijst was door onvoldoende emballage verloren gegaan. De rijst was in zakken in plaats van in blikken vervoerd, zodat deze door de regens al gauw was bedorven. Toen de Japanners later in Enarotali en Margrietdorp ook niets aantroffen – zelfs geen dak om onder te slapen – waren ze des duivels.

'Kontrolulle kaja?' vroegen ze iedereen die ze tegenkwamen. 'Waar is de controleur?' En ze vroegen dat steeds geïrriteerder en woedender. 'De kontrolulle is een paar dagen geleden met het vliegtuig vertrokken,' antwoordde de bevolking, zoals ik haar geïnstrueerd had. En het leek er inderdaad op dat het zo was. De post was immers geheel in de as gelegd! En dat er kort tevoren een vliegtuig was geweest, was aan de achtergebleven sporen bij de camouflageplaats van de Y 45 ook wel duidelijk, concludeerden de Japanners.

De onvindbare controleur is intussen bezig in aller ijf de terugtocht te regelen naar de twee noodbases, in Oewagimoma in West- en Waniboega in Oost-Kemandora. We hebben maar een kleine voorsprong op de Japanners, die echter

tot ons geluk tijd verspillen met een rustdag in Mejepa, Dokoridoba en Wagete en pas na een grondige verkenning voorzichtig naar Enarotali trekken.

De radio-installaties moeten het eerst in veiligheid worden gebracht en Gout vertrekt uit Margrietdorp naar Oewagimoma met een deel van de leden van Oaktree en de lijfgarde van Bergpapoea's. De dag daarna volgen andere leden van de party en lijfgardisten. Berger en ik blijven nog een extra dag om te zorgen dat Enarotali en Margrietdorp grondig vernietigd worden en de Japanners daar niets zullen aantreffen wat nog bruikbaar is. Enarotali en Margrietdorp staan in lichtelaai. Tot ver in de omtrek zijn vlammen en rook te zien. Van de heuvels waarop Margrietdorp ligt, zien we aan de overkant van het meer Enarotali branden.

30 mei zijn beide posten volledig in de as gelegd. Margrietdorp heeft dan net vier en een halve maand bestaan. Voor Enarotali is het een triest lustrum: het einde van het vijfjarig bestaan. In de grauwe regenmiddag van de 30ste mei 1938 kwam Van Eechoud hier aan om de basis te leggen voor de eerste bestuurspost in het Centrale Bergland.

De Ekari's begrijpen dat het nu echt japè ibo (grote oorlog) is, nu we ons werk met eigen handen vernietigen. Het móet wel bittere ernst zijn. Het afscheid van de bevolking is ontroerend. Ik kan het niet over mijn lippen krijgen – zoals bij de evacuatie na de 10de mei 1940 – ze te beloven dat ik terug zal komen. Ik weet het ook niet. Ik heb niet veel vertrouwen hier nog eens terug te keren.

De laatste dag van mijn verblijf in Margrietdorp komen Nawipatoema en zijn vrouw, die me de laatste maanden te Enarotali iedere ochtend met een handvol hete, gepofte bataten en de woorden 'Kontrolulle, sta op. Straks komen Japanse vliegtuigen!' wekte, met een voorraad verse groenten uit Enarotali. De tranen stromen langs haar oude, gerimpelde gezicht. Ze is ontroostbaar en zelfs kaurischelpen interesseren haar op dit ogenblik niet. Ze snikt stil voor zich uit. Het is werkelijk hartroerend. Ik besef nu pas hoe zwaar het me valt afscheid van deze mensen te moeten nemen.

De Ekari's blijken werkelijk vrienden in nood te zijn. Uit alle valleien rondom het Paniaimeer komen ze, samen met Zonggonao's uit Koegapa en Itodah, bij honderden om onze voorraden uit Margrietdorp over de waterscheiding naar Kemandora te vervoeren. Het is een indrukwekkend beeld te zien hoe de lange trein dragers zich door het terrein voortbeweegt. In de dorpen die worden gepasseerd, nemen de mensen de vrachten van elkaar over om ze zo verder te vervoeren. Ook dat is hartverwarmend. Zonder hun hulp zou het onmogelijk zijn geweest de nieuwe bases in Kemandora met voldoende voorraden in te richten en zou het grootste deel van de vivres aan de vernietiging zijn prijsgegeven. Het slagen van de gehele operatie zou dan hoogst onzeker zijn geweest. Ruim drie maanden later konden pas nieuwe voorraden worden geparachuteerd en afgeworpen.

Om de Japanners af te leiden van onze hoofdbasis, waar Gout met de twee kostbare zenders zit, ga ik met Kaboeroean, Kottadiny en een deel van de lijfgarde niet naar Oewagimoma in het noorden, maar naar het noordoosten, naar Wandai, waar nog wat vivres van de Amerikaanse zending staan opgeslagen, om dan langs een omweg naar de hoofdbasis in Oewagimoma te gaan. Als de

Japanners deze kant uitkomen, zullen ze mij wel volgen, want gedurende de opmars naar Enarotali hebben ze aan iedereen die ze tegenkwamen tot vervelens toe gevraagd: 'Kontolulle kaja?' Ik moet ze weglukken van de plaats waar de zenders staan opgesteld. De andere leden van Oaktree en lijfgardisten gaan van Koemopa direct noordwaarts naar Oewagimoma, een mars van drie dagen. De bevolking rondom Koemopa helpt energiek mee met het vervoeren van de goederen. Velen hebben het eerste deel van het traject, waar de goederen door andere dorpen worden overgenomen voor het verdere transport, zeker vijfmaal gelopen. Ze worden betaald in kaurischelpen. Ik heb ze verteld dat, als ik hier bleef, de Japanners ongetwijfeld ook hier zouden komen. Het is maar zes uur lopen van Margrietdorp vandaan en dus zaak alle voorraden zo snel mogelijk verder te vervoeren, zodat ik kan vertrekken. Het goeroehuis te Koemopa, waar de Amerikaanse zending een post had, gaat ook in vlammen op, zodat de Japanners er geen gebruik van kunnen maken als ze ons achterna mochten zitten. Als de vlammen gedoofd zijn, ruimen de Jogli's, een clan van de Ekari's die hier woont, op eigen initiatief de resten op. Dan graven ze drainagegoten en leggen plantbedden aan, zodat na enige tijd de plaats waar de goeroewoning stond, eruitziet als een nog niet beplante tuin. De plek is onherkenbaar veranderd en de Japanners zullen in Koemopa tevergeefs naar de goeroewoning zoeken.

's Avonds voor het vertrek naar Kemandora komen vier Ekarijongens van Enarotali aan, die in recordtempo de tocht hebben afgelegd. Ze brengen de eerste berichten over de bezetting van Enarotali door een deel van de Japanners. De meesten van hen zijn nog in het Prauwbivak aan de Jawé achtergebleven omdat ze geen prauwen hebben kunnen krijgen. De bevolking van Keniapa heeft deze vaartuigen in de rivier tot zinken gebracht.

De eerste kennismaking van de Japanners – ze noemen zich Nipponi, aldus de informanten – met de bevolking droeg allesbehalve bij tot het vertrouwen in de nieuwe meesters. Omdat de dorpen bij hun aankomst verlaten waren, verbrandden de Jappen uit woede de hutten van de Ekari's, roofden bataten uit de tuinen en schoten loslopende varkens. De Ekari's hadden nooit eerder Japanners gezien en kenden van de 'Soerabajamensen' alleen Nederlanders, Indonesiërs en Amerikaanse zendelingen. Al gauw begonnen ze vergelijkingen te maken tussen de Japanners en hun voorgangers. De nieuwe heersers vervulden hen met afkeer. Ze roofden uit tuinen, doodden varkens, aten met stokjes en droegen dikwijls slechts een lendendoek, net als de orai, de Kustpapoea's. De Ekari's hadden een grote afkeer van de Kustpapoea's. Ze voelden zich veel gekleeder met hun koteka en ver boven de Kustpapoea's verheven. Orai of Papoea was een scheldwoord voor de Ekari's. Nee, zij waren Ekari mé, maar geen Papoea of orai. Verontwaardigd legden ze op een keer het werk neer toen een politieagent ze aansprak met Papoea. 'We willen wel voor u werken voor kaurischelpen,' legden ze me uit, 'maar geen Papoea genoemd worden door de politie. We zijn echte mé (mensen) en geen Papoea's, die geen varkens kunnen fokken, hun voedsel in de bossen moeten verzamelen en niet eens tuinen kunnen aanleggen. Hun vrouwen zogen in het wild gevangen biggen. Dat doen onze vrouwen nooit. Nee, we zijn mé en geen Papoea, orai.'

* * *

Berger vertrekt met de resterende leden van de groep en een deel van de lijfgarde naar Oewagimoma om zich bij Gout te voegen. Ik blijf nog een dag langer in Koemopa om te proberen nog wat meer te weten te komen over de Japanners in Enarotali en Margrietdorp en vervolgens met Kaboeroean, Kottadiny, de vier Zonggonao's van de lijfgarde en zes Ekari's van de lijfgarde, benevens ruim vijftig dragers uit Koemopa en omliggende dorpen, naar het noordoosten over de Maratarawaterscheiding naar Kemandora te trekken. De dragers uit Koemopa doen hun uiterste best ons zo snel mogelijk met de voorraden over het Maratarazadel heen te brengen en aan de verantwoordelijkheid van de Migani's in Kemandora over te dragen. In twee dagen zijn we al bij de eerste Migani's in het dal van de Izaboe en slaan tegen donker ons bivak op te Daoetali, het eerste Migani'dorp.

De bevolking is door de stroom verhalen over de 'Soerabajabolé' (oorlog van de blanken) en de geruchten over gepleegde wreedheden zeer bevreesd en gespannen. Ze zijn lang niet zo vriendelijk als toen ik ze op mijn expeditie naar Kemandora heb leren kennen, zelfs tegen het vijandelijke aan. Als ik ze in het Miganisch toespreek, beginnen ze iets toeschietelijker te worden – 'Laten we even luisteren, want hij spreekt onze taal,' hoor ik iemand zeggen – maar hun vertrouwen is pas goed gewekt als onze twee Zonggonao-meisjes Apalaloe en Zègèlègaloe hen toespreken en verzekeren dat ze niets van ons te vrezen hebben. Ze leggen hun gereserveerdheid af en even later brengen ze al bataten en suikerriet.

Tot zover is het vervoer van de voorraden dank zij de hulp van de Ekari's behoorlijk vlot verlopen, maar met de Migani's gaat dat heel wat moeilijker. De Ekari's zijn dit werk min of meer gewend, maar het land van de Migani's is nog totaal onbestuurd gebied. Bovendien gedragen de Migani's zich als grands-seigneurs die niets voelen voor het torsen van lasten van anderen.

Wat zou ik er niet voor geven als mijn vriend Soalekigi hier was om met ze te praten en ze over te halen ons met het transport te helpen. De Zonggonao's van de lijfgarde praten zich schor om mensen te vinden en die over te halen onze goederen verder te transporteren. Ik hoop maar dat het verderop, als we Masiga en Zanepa bereikt hebben, met de hulp van de twee grote hoofden Kimoegoealole en Moendigiboei (die me vroeger op mijn expedities samen met Soalekigi zo geweldig geholpen hebben) vlotter zal gaan.

De volgende dag vertrekken Kaboeroean, Itimobolé en enkele andere leden van de lijfgarde met een deel van de voorraden naar Wandai, waar de Amerikaanse zendeling Mickelson een post had. Er zijn niet voldoende dragers om alle goederen te vervoeren. Kaboeroean zal daarom proberen van Wandai mensen te sturen voor de opvoer van de vrachten.

Om twee uur in de middag arriveren de dragers van Wandai. We gaan direct verder, vergezeld door negen Bearoni's uit Beura, die net van een reis naar de Wisselmeren – om er zout te verhandelen – in ons kamp zijn gearriveerd. Ze zijn helemaal overstuur en willen zo vlug mogelijk naar Beura terug. Toen ze de Wisselmeren bereikt hadden, kwamen ze tot de ontdekking dat er Japanners zaten. Ze vertellen dat de Japanners in Enarotali vijf Ekari's gedood hebben, omdat die op de vraag: 'Kontolulle kaja?' (Waar is de controleur?) steeds maar

weer het stereotype 'Ewo' (Weet ik het) of 'Ani ewo' (Ik weet het niet) ten antwoord kregen en hun geduld verloren. Het is moeilijk na te gaan wat er allemaal precies van waar is. Het gonst van de geruchten over de Japanners en hun wreedheden en de bevolking is zenuwachtig.

Zeven uur 's avonds arriveren we in het donker in Wandai, waar een grote blokhut staat, die Einar Mickelson daar gebouwd heeft. Er zijn hier nog wat achtergelaten blikjes gecondenseerde melk en zelfs een echte matras. Wat een luxe! Zelden heeft een blikje melk me beter gesmaakt dan nu. Ik slaap voor het eerst weer op een Amerikaanse matras, zonder de vlooiën van een Papoeahut. Van hieruit zal ik de goederen bij Zanepa naar de overkant van de Kemaboë brengen, waar de Japanners ons moeilijker kunnen verrassen. Dan gaan we terug naar Wandai en vandaar naar Oewagimoma in West-Kemandora, waar Gout zich met de radiozenders bevindt en dat ons hoofdkwartier zal worden.

Kaboeroean en een aantal lijfgardisten gaan met een deel van de goederen naar Zanepa. Er zijn opnieuw te weinig dragers om alle voorraden te vervoeren. Ik blijf met Kottadiny en de andere leden van de garde achter om te proberen nog wat meer dragers te werven. Ondanks de betaling met kaurischelpen voelen de Migani's er nog steeds niets voor de blikken naar Zanepa te transporteren. In de namiddag ontvang ik bericht van Kaboeroean dat hij niet verder dan Zoegoepa is kunnen komen. Daar hadden de dragers van Wandai hun lasten neergezet, om ze over te dragen aan de Migani's van Zoegoepa. Dezen weigeren echter te dragen.

Morgen zal ik naar Kimoegoelole in Masiga en Moendigiboei in Zanepa gaan om met hun hulp dragers te werven. We hebben die voor alles nodig om onze vitale voorraden in veiligheid te brengen aan de overkant van de Kemarivier. Ieder draagt al wat hij kan. De leden van Oaktree, de lijfgarde, zelfs Apalapaloe en Zègèlègaloe. Ik zelf, die in vredestand alleen maar een veldfles en een foto-toestel droeg – wat ik al zwaar genoeg vond – sjouw nu behalve mijn bewapening en rugzak ook nog een blik vivres.

Tegen het donker komen Lambert Noerwé en Senter, het Oehoendoenilid van onze lijfgarde, met een spoedbrief van Gout uit Oewagimoma. Hij schrijft dat hij van de bevolking bericht heeft ontvangen dat er ook Japanners langs het dal van de Siriwo op weg zijn naar de Wisselmeren, zodat er een kans bestaat dat dezen van de Siriwo naar Oewagimoma zullen doorsteken, zoals commissaris van politie Van Krieken in 1939 deed. Het is bijna niet te geloven dat de Japanners én van de zuidkust én van de noordkust naar de Wisselmeren oprukken om de post daar te bezetten en zoveel mensen inzetten om zo'n kleine bestuursbezetting te pakken te krijgen. Ik weet niet wat ik ervan moet denken. Door de talloze geruchten is het ondoenlijk na te gaan wat waar is en wat op fantasie berust. Berichten, die zich met de snelheid van het door de wind voortgedreven gerucht van de ene bergtop naar de andere verplaatsen, die van de ene vallei – over de waterscheiding heen – naar een ander dal worden doorgegeven, kunnen met de fantasie, de Bergpapoea's eigen, uitgroeien tot oncontroleerbare geruchten.

Als Gouts bericht juist blijkt te zijn, zal het voor Oaktree heel moeilijk worden. (Het bericht over de Siriwo bleek later volkomen uit de lucht gegrepen. Waarschijnlijk was het verzonnen door de bewoners van Oewagimoma zelf, om Gout

en zijn mensen zo snel mogelijk uit hun dorp te krijgen.)

Maar intussen heeft die besloten zijn twee radiozenders in veiligheid te brengen door ze naar Wandai (waarvan hij weet dat ik er moet zijn) te transporteren. Hij kan hier morgen zijn, schrijft hij. Toemahoe is Berger, Honggoljan en Boo en een deel van de lijfgarde, die nog op weg zijn naar Oewagimoma, gaan waarschuwen niet verder te gaan, maar door te steken naar Wandai. We hebben het gevoel van alle kanten door de Japanners te worden opgejaagd. De situatie is erg verwarrend met drie groepen van Oaktree, die na een week nog geen contact met elkaar hebben kunnen maken. Het lijkt er op of alles tegen schijnt te zitten en Oaktree dreigt vast te lopen. Een grote tegenvaller is dat Gout door gebrek aan dragers het aggregaat voor het opladen van de accu's van de NEI-zender heeft vernietigd. Het benzineaggregaat was te zwaar om vlot vervoerd te kunnen worden. Bij zware hellingen, zo schrijft Gout, had hij niet minder dan acht dragers nodig om het aggregaat te kunnen vervoeren. De kleinere ATR 4a-zender is echter gelukkig helemaal in orde en doet het prima, al ontvangt Darwin ons minder duidelijk dan met de sterkere NEI-zender.

Ik moet proberen zo gauw mogelijk uit Masiga en Zanepa dragers naar Wandai te sturen, zodat Gout met zijn installatie verder oostwaarts kan gaan. In Wandai laat ik een brief voor hem achter met de mededeling dat ik hem dragers zal sturen en dat hij me zo snel mogelijk naar Zanepa moet volgen. Verder moet hij Darwin seinen – voor het geval de radioverbinding onverhoopt uitvalt – dat Oaktree met de lijfgarde naar de Meervlakte zal trekken om daar geëvacueerd te worden. Zonder radioverbinding kan ik geen intelligencewerk doen en is het zinloos in het bergland te blijven.

De tocht van Wandai naar Zanepa is zeer zwaar. Ik heb maar één man bij me, de lijfgardist Itimobolé, om me te helpen de groep dragers te begeleiden en te zorgen dat die de vrachten niet in het struikgewas werpen. In Morali, ruim een uur lopen van Wandai, geven de dragers van Wandai hun vrachten over aan de mannen van het dorp, die de blikken tot het volgende dorp, Boegisiga, op ongeveer een uur afstand, moeten brengen. Men voelt er niets voor te dragen, maar neemt, na veel gepraat en een in een dikke boom afgevuurd schot om onze verlangens extra kracht bij te zetten, toch de blikken maar op de rug. Er zijn ook onvoldoende mannen om alle vrachten te dragen en we dwingen enkele mannen van Wandai om tot Boegisiga door te lopen. Daar we slechts met zijn tweeën zijn om de groep in het oog te houden, is er onvoldoende toezicht. Onderweg treffen we weggeslingerde blikken in het struikgewas langs het pad aan. Soms zijn ze keurig in het voorportaal van een hut gezet, maar de drager zelf is verdwenen. Itimobolé en ik zijn dan verplicht weer dragers te zoeken. Dat betekent weer de tjotten op waar de mensen wonen, die echter bij onze nadering de benen nemen.

Mijn geduld om niet te schieten wordt zwaar op de proef gesteld als we met veel moeite en uitgeput de top bereikt hebben en daar de mensen zien weglopen. Van enkelen weten Itimobolé en ik pijl en boog af te pakken. Ze kunnen die terugkrijgen als ze de blikken naar Zoegoepa hebben vervoerd. Dat helpt wat, maar door gebrek aan dragers moeten we toch veel blikken met vivres achterlaten. Itimobolé en ik nemen zelf een blik met rijst op de rug om toch maar zoveel mogelijk voorraden oostwaarts te vervoeren. Met onze zware bewapening

moeten we echter ieder ogenblik even rusten om bij te komen. We schieten daardoor erg langzaam op. Ik heb door alle vermoedenissen en ergernissen nog maar weinig oog voor het schitterende uitzicht op het oostelijke Kemaboedal met de prachtige Hindaminda te midden van het omringende hooggebergte.

Als we in Zoegoepa aankomen, vinden we het dorp totaal verlaten. Ondanks ons geroep is er geen levende ziel te bekennen, noch een varken of een hond. Het is enorm deprimerend. Waren Soalekigi en Kigimoajakigi er maar!

Wanneer ik voor een hut uitrust, zie ik aan het eind van de kleine vallei waarin Zoegoepa gelegen is, een troep van ongeveer vijftig Bergpapoea's naderen. Ze zijn erg opgewonden. Itimobolé voelt zich niet op zijn gemak en houdt de vingers aan de veiligheidspal van zijn karabijn.

Als ze dichterbij zijn gekomen, valt me iets vreemds op aan een van de mannen. Wat precies weet ik niet. Hij ziet er met zijn met roet en vet ingesmeerde gezicht, zijn gosara (peniskoker), hoofdnetje en draagnet, pijl en boog precies uit als alle anderen en toch is er iets merkwaardigs aan hem dat ik niet kan definiëren. Als hij vlak bij me is, valt hij me plotseling om de hals onder het uitroepen van 'Selamat, oentoeng. Selamat, oentoeng, toean.' (Gelukkig. Wat een geluk, mijnheer.) Tranen biggelen over zijn wangen. En dan pas herken ik hem als een van mijn eigen mensen. Het is Kaboeroean, de Menadonese agent, vermomd als Bergpapoea!

'Wat is er eigenlijk precies aan de hand?' vraag ik hem. Dan volgt het verhaal. Hij heeft die ochtend van Migani's gehoord dat ik in Wandai door vijf Japaners gevangengenomen was en gewond door een schot in mijn dij. Ik moet de kontolulle bevrijden, besloot hij. Hij kleepte zich uit, zette een schaamkoker op, maakte zijn gezicht zwart met roet en vet en ging – met twee handgranaten in het over de schouders geslagen draagnet – met vijftig Migani's op weg naar Wandai om me te bevrijden. Teneinde aan mensen te komen om met hem mee naar Wandai te gaan, had hij zo hard hij kon 'Bolé, bolé' (Oorlog, oorlog) geroepen. Overal vandaan kwamen toen Migani's, gewapend met pijl en boog, toegesnel. Dit was blijkbaar de aangewezen manier om mensen te verzamelen, iets wat ik de hele dag tevergeefs had geprobeerd. Maar we hebben nu in ieder geval voldoende dragers voor het vervoer van de voorraden. Ook Dabajamè, de oudste zoon van Kimoegoealole, het hoofd van Masiga, en een van de sonawi's (hoofden) van Zanepa, zijn erbij. Het zal nu door hun bemiddeling wel gemakkelijker gaan met het werven van dragers. Ik stuur Kaboeroean met het grootste deel van de mensen naar Wandai om Gout te helpen zo snel mogelijk met zijn radiozenders naar Zanepa te komen en de onderweg achtergelaten goederen op te halen. Zelf ga ik met de anderen verder naar Masiga en Zanepa. In Masiga heb ik nog zeventien blikken vivres staan, overgebleven van de tocht naar het oosten van 1941.

In de regen arriveren we in de namiddag in Zanepa, waar de dragers met kaurischelpen worden uitbetaald. Het is een geluk dat ik nog ruim in mijn schelpengeld zit. Zanepa, het grote Zonggonaodorp, is geheel verlaten. Even later komt echter Moendigiboei aan en word ik na een afwezigheid van twee jaar onder het uitroepen van: 'Amakané, amagoinoi, aradolapanoeanda!' hartelijk begroet met de traditionele tranengroet. Vervolgens komen ook de andere mannen en nog later de vrouwen en kinderen met de varkens aan. Moendigiboei zegt dat

hij bang was dat de Japanners in aantocht waren en daarom het dorp had laten ontruimen. Er zijn allerlei geruchten in omloop over de Japanners en hun wreedheden en het is te begrijpen dat de bevolking niet meer weet waar ze aan toe is. Hij voelt zich nu gerustgesteld. Met de hulp van dit invloedrijke Zongonaohoofd gaat het werven van dragers voor het transport van de vrachten nu heel wat vlotter.

De volgende dag komt Gout met de twee radiozenders in Zanepa aan. Het is een hele opluchting dat de radio-installatie nu in veiligheid is. Daarvan hangt het hele verdere bestaan van Oaktree af.

Zanepa begint langzaam aan het normale aanzien te herkrijgen. Steeds meer mensen keren uit hun schuilplaatsen, waar ze uit vrees voor de Japanners naar toe zijn gevlucht, in het dorp terug. Ze brengen ook bataten mee. Die zijn ons bijzonder welkom.

's Avonds speelt Gout op zijn mondharmonika bij het haardvuur in Moendigi-boeis hut. Deze luistert gefascineerd naar de vreemde klanken. Hij kent zelf alleen maar het mondharpje als muziekinstrument.

We overnachten in zijn hut, waarin het behaaglijk warm is. Het krioelt er echter van de vlooiën, die overal tussen je kleren kruipen of zelfs zomaar op je gezicht springen. We kunnen door de voortdurende beten moeilijk in slaap komen. Door alle emoties en vermoeienissen van de dagenlange eneroverende marsen lukt dat echter tenslotte. De hut is eigenlijk veel te klein om er met Moendigi-boei en al zijn huisgenoten behoorlijk in te kunnen slapen. Opperold liggen we tegen elkaar aan om het haardvuur. Het is er te nauw om je benen te strekken. Midden in de nacht word je soms wakker als iemand probeert zijn benen te strekken door ze op je borst te leggen. Wie had het toch eens over de romantiek van het stenen tijdperk?

Het eerste wat Gout en ik bij het ontwaken doen, is onze kleren ontvlooiën. Het is niet te geloven hoeveel kleine springers erin zitten en hoe we daar doorheen hebben kunnen slapen. Er zitten er minstens vijftig in mijn onderbroek en hemd. Om mijn buik, waar mijn broekriem zit, loopt een aaneengesloten, rode band van vlooiëbeten. Ik heb nooit eerder zoveel vlooiën in mijn kleren gehad. Desondanks heb ik goed geslapen en voel me uitgerust en ontspannen met het veilige gevoel dat tenminste de radioverbinding met Darwin functioneert.

* * *

Vandaag gaat Gout met de radioapparatuur door naar Waniboega aan de overkant van de Kemaboe, het laatste dorp voor de pas naar Dogindora. Zelf ga ik met Kottadiny en enkele leden van de lijfgarde naar Wandai terug om Berger, die met een deel van de leden van Oaktree en de lijfgarde is achtergebleven, te assisteren bij het verdere transport van de voorraden en tegelijk wat meer te weten komen over de activiteiten van de Japanners.

Onderweg kom ik verscheidene leden van Oaktree en onze lijfgarde tegen, die met in Wandai en andere dorpen achtergelaten goederen op weg zijn naar Zanepa. Op Chris Berger, Honggoljan, Boo en enkele leden van de lijfgarde na zijn ze allen Wandai al gepasseerd. Ik hoor van de bevolking opnieuw geruchten dat de Japanners in Wandai zouden zijn, uit de richting van Oewagimoma en het Aradal opgemarcheerd. Het lijkt me te fantastisch om het te kunnen geloven en ik besluit daarom maar gewoon door te lopen naar Wandai.

Daar blijkt dan ook niets aan de hand te zijn. Er is geen Japanner te bekennen. Doodgewoon uit de duim gezogen verhalen! Misschien halen ze de boel ook wel door elkaar en verwarren ze Berger en Boo, die nog ergens moeten rondzwerven, met Japanners. De grote blokhut van de Amerikaanse zending staat er echter niet meer. Een van de terugtrekkende leden van Oaktree heeft hier, net als in Enarotali en Margrietdorp, de tactiek van de verschroeiide aarde toegepast uit vrees voor achtervolgende Japanners. Ik kan vannacht dus helaas niet vlooienvrij slapen zoals ik had gehoopt. Pech gehad!

De volgende dag arriveren Berger, Honggoljan, Boo en een aantal leden van de lijfgarde in Wandai als laatsten van mijn mensen uit het Wisselmerengebied. We zijn nu allemaal veilig bij elkaar in Kemandora, ons nieuwe voorland.

Berger heeft met zijn mannen een zware tocht gehad en een deel van de blikken met vivres noodgedwongen moeten achterlaten. Het begon al direct op weg van Koemopa naar Oewagimoma, waar hij als gevolg van een oorlog tussen mensen van Koemopa en Oewodèrèdidè, de vallei ten noorden van Koemopa, zeer moeilijk aan dragers kon komen. Het lukte hem echter toch om via Toeka Borodidè, één dagmars van Oewagimoma, te bereiken. Hier werd hij opgevangen door Izaak Toemahoe met het bericht dat de Japanners op weg waren naar Oewagimoma en dat Gout al naar mij in Wandai vertrokken was. Aan doortrekken naar Oewagimoma viel niet meer te denken. Hij besloot toen via mijn pad door de Aravallei over de Maratarawaterscheiding naar Wandai te gaan en trok zuidoostwaarts in de richting van de Aravallei. Bij Toeka, een halve dag lopen van Koemopa, riepen de dragers plotseling dat er Japanners vlakbij waren. 'Daar, daar!' schreeuwden ze en wezen op het hoge gras en struikgewas. Berger zag niets, maar de dragers gooiden hun blikken weg en verdwenen in het bos. Berger had het nakijken. Even later bleek dat er geen Jap in de buurt was.

Wegens gebrek aan dragers werd een deel van de blikken in het bos begraven. Wat de leden van de lijfgarde konden dragen, ging mee naar Wandai. Het is echter niet veel waarmee Berger tenslotte in Wandai arriveert: 10 blikken of 150 kilogram rijst, plus een geit, die hij op de rug draagt. Maar met al het andere erbij hebben we voor drie maanden rijst en zout. Maar ook niet veel méér dan dat. Ik hoop dat we nog maar een vliegtuigdropping krijgen. Gelukkig zitten we in een goed bevolkt gebied, zodat we, als we maar niet met zijn allen op één plaats blijven zitten, wel voldoende bataten als extra voeding kunnen inkopen.

De volgende dag ga ik met Kottadiny en een van de sonawi's van Wandai twee dagen door het dal van de Izaboe naar het zuiden om te weten te komen wat de Japanners aan de Wisselmeren in hun schild voeren. Volgen ze ons of blijven ze rustig aan de meren? Berger, Boo en enkele leden van de lijfgarde gaan naar Dendai, in de richting van Oewagimoma, om goederen (die Gouts gedeserteerde dragers er indertijd hebben achtergelaten, waaronder een kist tommygunmunitie) op te halen en te informeren hoe het staat met de Japanners in West-Kemandora.

Uit de berichten omtrent de Japanners op weg naar Oewagimoma raak ik niet wijs. In Wandai zeggen ze dat er Japanners in Oewagimoma zijn. Anderen be-

weren dat ze er niet zijn. En weer anderen dat ze nog ver weg zijn, ergens tussen de Siriwo en de Kemaboe of dat ze überhaupt niets af weten van Japanners in die streek.

De berichten in Izandora wijzen uit dat we uit het zuiden geen gevaar hebben te duchten. Het is wel zeker dat de Japanners zich na een kort bezoek aan Margrietdorp op Enarotali hebben teruggetrokken. Dat is tenminste een geruststelling.

* * *

Plotseling overvalt me de lust wat te gaan zwerven. Dit is het gebied van mijn eerste expeditie, vier jaar geleden. Ik ben de oorlog en alles wat daarmee samenhangt moe. Ik heb mijn buik vol van steeds maar achter dragers aan te zitten, transporten te regelen, het plegen van toespraken tot de bevolking en het coderen en decoderen van berichten voor en van Melbourne. Ik ben het meer dan zat. Ik verlang naar de stilte en wil wel eens rusten in de schaduw van hoge bomen, bij een zoutbron. Ik steek door naar het noordwesten, naar Jotali, waar ik in februari 1939 de eerste zoutbron zag. Toen was het nog vrede. Ik wil eindelijk wel weer eens genieten van de schoonheid, de geuren, kleuren en geluiden van de natuur.

Op weg naar de zoutbron treffen we bij het dorpje Doboromani – met uitzicht op de snel vloeiende Kemaboe diep beneden ons in het dal – een paar hoge speelbomen van paradijsvogels aan waarin die bezig zijn elkaar het hof te maken. Het is een fantastisch schouwspel hoog in de bomen de mannetjes met breed uitstaande vleugels en wuivende, gele staartpluimen keer op keer van de ene tak naar de andere te zien dansen om zodoende de gunsten van de vrouwtjes te verwerven. Het is een scène van onwezenlijke schoonheid, vooral als in de zonnestralen de gele staartpluimen worden weerkaatst. In mijn dagboek noteerde ik: '... balsemige luchten, waarin dartele paradijsvogels zwijmelen van vermaak.' Tegen een boom geleund geniet ik van het tafereel. Hoe ver lijkt nu de oorlog! Als ik terugdenk aan de laatste weken, aan de ellende van de afgelopen dagen, aan al het gezwoeg, vraag ik me plotseling af of mijn besluit om te blijven toch wel verstandig is geweest; of ik niet te veel van de leden van Oaktree gevraagd heb door in het bergland te blijven, zonder enige zekerheid of we er ooit voor het einde van de oorlog uit zullen komen. Er is echter geen andere weg meer mogelijk dan door te zetten.

Ik word uit mijn overpeinzingen gehaald door de stem van Boejani, een van de jongere mannen van Enarotali, die op zoek naar me is. Boejani, lid van de Jeimoclan in Enarotali, was later een van de leden van onze lijfgarde, die nu eens enige tijd bij ons in Kemandora of Dogindora verbleef, dan weer in zijn dorp aan de Wisselmeren woonde. 'Secret agent number 1' noemden we hem later, omdat hij ons veel informatie uit de eerste hand over de Japanners aan de Wisselmeren verschafte.

Boejani, die zojuist van de Wisselmeren is komen lopen, vertelt dat de bestuurs-assistent Stephanus Jozeph, die vorig jaar naar de Japanners in Fakfak is gedeporteerd en door de Japanse bezetters werd meegenomen naar de Wisselmeren als gids en tolk, nu weer van de Japanners is weggelopen en op weg naar mij is. Enkele dagen tevoren was hij 's avonds in Aowaboetoe, vlak bij Enarotali, bij Boejani thuis gearriveerd en deelde mee dat hij naar mij wilde gaan. Boejani

Foto boven: een deel van de NEFIS-party
Oaktree en de Bergapoea-lijfgarde.

Foto beneden: Boejani, onze 'secret agent
number P.

vertrouwde de zaak echter niet helemaal en voelde hem stevig aan de tand. Hij wist dat de Japanners met spionnen werkten en tenslotte was hij niet voor niets onze 'secret agent number 1', die zich niet voor de gek liet houden. Hij wilde geen enkel risico lopen. Het moet een uniek gezicht geweest zijn een Ambonese bestuursassistent te zien testen door iemand uit de steentijd, compleet met peniskoker. Na de test bracht Boejani hem 's nachts door het moeras naar Oewamani aan de overkant van de Weavallei. Zelf vertrok hij om mij te waarschuwen.

'De toeani betiri (toean bestuur = bestuursassistent) is op weg naar Wandai. Hij komt van de Japanners,' hijgde Boejani opgewonden. 'Ik vertrouw het niet helemaal. Ik ben bang dat hij een spion van ze is. Het is veiliger dat je hem direct doodschiet, kontolulle. Hij heeft geen geweer bij zich,' aldus Boejani.

We gaan naar Wandai om Jozeph daar op te wachten. Tegen dat het donker wordt komt ook Berger uit Tongkaja binnen. Volgens berichten van de bevolking die hij heeft verzameld, zijn er in Oewagimoma helemaal geen Japanners. Dat mysterie is dan eindelijk opgelost.

De volgende dag arriveren twee jongens uit Kèbo, die door Jozeph vooruit zijn gestuurd om aan te kondigen dat hij zich komt melden. Kottadiny en Boo worden naar Daoetali gestuurd om hem op te halen, met de opdracht 's avonds door te lopen teneinde niet verrast te kunnen worden. Je weet tenslotte nooit of er toch geen sprake is van een door de Japanners opgezette val. Uit alles blijkt dat er hun alles aan gelegen is me te pakken te krijgen.

De volgende ochtend ontmoet ik Jozeph, die ik in geen jaar gezien heb, onder begeleiding van Kottadiny en Boo, boven op een heuvel bij Debetara, ten westen van Wandai. Hij is zichtbaar opgelucht weer bij ons te zijn en wij zijn ook blij hem weer in ons midden te hebben. Hij is erg vermagerd, heeft geen schoenen en zijn kleren zitten vol scheuren. Hij krijgt eerst kleding, daarna een stel schoenen en tenslotte een portie rijst. De twee laatste weken heeft hij van bataten moeten leven. De Japanners aan de Wisselmeren hadden een tekort aan rijst. Wat zij hadden, was alleen voor Japanners bestemd; de Indonesiërs bij hen moesten maar bataten bij de bevolking inkopen, die echter ook niet altijd voldoende te krijgen waren. Jozeph heeft een schat aan gegevens over de diverse plaatsen waar hij geweest is sinds hij een jaar geleden naar de Japanners overliep: Ambon, Fakfak, Kaimana, Oeta, Kokenao en de Wisselmeren. Het zijn voor de oorlogvoering uiterst belangrijke inlichtingen.

Als die naar de NEFIS in Melbourne zijn doorgeseind, ontvang ik van de directeur NEFIS het volgende telegram: 'voor 520 van dir nefis stp uw mededelingen zijn van hoogste waarde bravo' (520 was mijn geheim codenummer). Jozeph heeft met zijn rijke bron van informatie over de positie van de vijand alles goedge maakt wat hij sinds zijn desertie naar de Japanners een jaar geleden verbruid had. Zonder die informatie hadden we nooit over zoveel en zulk belangrijk intelligencemateriaal kunnen beschikken. Zeker is nu dat de Japanners, in dit stadium althans, niet van plan zijn ons te achtervolgen. Na de bezetting van Enarotali hebben ze slechts een kort bezoek aan Margrietdorp gebracht om naar goederen van ons te speuren, maar zich toen teruggetrokken op Enarotali, zonder naar het schijnt veel meer te doen dan de Wisselmeren te bewaken. Zolang ze daar blijven en niet verder het binnenland intrekken achter ons aan,

is het ons mogelijk onze bases te Waniboega, vlak voor en in Bilorai, even over de waterscheiding naar Dogindora, in te richten. Gout is al met de beide zenders in Waniboega, en Toemahoe en Noerwé zijn in Bilorai om er met een deel van de lijfgarde te beginnen met de aanleg van tuinen voor onze hoofdbasis, waar straks de radiozenders zullen komen te staan.

Onderweg in Zanepa vraagt Moendigiboei me in zijn dorp te blijven wonen tot de Japanners verdwenen zijn. Het lijkt me echter met het oog op mogelijke verrassingsovervallen door de vijand veiliger onze posten aan de overkant van de Kemaboe en over de waterscheiding te vestigen.

Een week later zijn we allemaal, Oaktree aangevuld met Jozeph, plus ongeveer dertig leden van de lijfgarde, in Waniboega of in Bilorai bij elkaar met al onze voorraden plus de drie geiten die we hebben kunnen meenemen. Alle posten westelijk van Waniboega zijn nu opgeheven. Afgezien van de blikken met vivres die Berger op zijn terugtocht te Toeka in de jungle heeft moeten verbergen, zijn er in het westen ook geen voorraden meer. Ik ben blij dat we er zonder kleerscheuren af zijn gekomen.

Metakipamè, hoofd van de Dendegaoeclan in Waniboega, is een gastvrij en behulpzaam man. Hij biedt aan een paar hutten voor ons te bouwen en staat gratis grond af voor de aanleg van tuinen. Vooral het eerste is me zeer welkom. Vlak bij de hut waarin we voorlopig verblijven, staat een aantal schedelhuisjes, benevens een platform vol blauwe vliegen op het lijk van een kind, waarbij wat bataten, groenten en een stuk papaja zijn gelegd. 'Dat is voor mijn zoontje dat onlangs gestorven is,' legt een vrouw mij uit. 'Ganeo imboe.' (Het is zielig, hij heeft honger.)

De bevolking is vriendelijk en gul. Bijna iedere avond is er bora mindia in een van de hutten. De leden van Oaktree en van de lijfgarde nemen er dikwijls aan deel. De dorpelingen komen ons iedere avond speciaal voor het 'bal' ophalen.

* * *

De radioverbinding met Darwin werkt gelukkig goed. Daar het aggregaat voor het opladen van de accu's van de grote zender met een actieradius van 5000 kilometer vernietigd is, hebben we het voorlopig moeten doen met de kleine, draagbare ATR 4a-set, die niet zo'n grote werkingssfeer heeft. Gelukkig ontvangt Darwin ons met qsa 3 toch nog voldoende duidelijk. We kunnen nu weer gebruik maken van de sterkere NEI-set. Gout heeft de accu vervangen door een 12-voltsbatterij, samengesteld uit een aantal zaklantaarnbatterijtjes van 1½ volt. We hebben dus altijd een zender en ontvanger als reserve. Dat geeft een veilig gevoel. We moeten echter in het moeilijke bergterrein zeer voorzichtig zijn met het vervoer van de apparatuur. Eén val met de radio-installatie kan het einde van onze radioverbinding met de buitenwereld betekenen. Alle accu's van onze NEI-set zijn tijdens het transport leeggelopen. Het is een geluk dat de ATR 4a-zender op droge batterijen werkt, die niet kunnen leeglopen. Voor alle zekerheid heb ik de NEFIS in Melbourne verzocht ingeval onze radioverbinding onverhoopt uitvalt binnen veertien dagen te Bilorai een ATR 4a-set af te werpen. Als dit niet mogelijk is, zullen we langs de route van de Stirlingexpeditie uit 1926 naar de Meervlakte lopen, waar bij Splitsingsbivak op de Rouffaer geland kan worden.

Melbourne gaat in principe akkoord met een eventuele evacuatie, maar seint: *'evacuatie rouffaerrivier wel mogelijk doch zeer bezwaarlijk ivm gevaarvolle landingsgelegenheid vijandigheid stammen en malaria stp'*. En verder: *'bezie mogelijkheid 10 herh 10 van uw dragers mede te evacueren teneinde rondtocht door australië en hen daarna voor intelligence doeleinden in hun woonplaats terug te brengen stp'*.

Ik sein Melbourne terug dat ik geen tien, maar dertig Bergpapoea's als lijfgarde bij me heb, die ik bij een eventuele evacuatie onmogelijk naar hun dorpen bij de Wisselmeren kan terugsturen, daar ze dan zeker door de Japanners zullen worden afgeslacht. En vervolgens dat ik zonder lijfgarde niet geëvacueerd wens te worden. Het NEFIS-hoofdkwartier seint terug: *'houdt lijfgarde in eere en bij u'*. Waarvan nota! Hiermee is dus in feite de status van onze lijfgarde officieel erkend.

Nu we een goede verbinding hebben met DJF, Darwins roepletters, komen geregeld telegrammen uit Melbourne binnen. Een van de eerste betreft de officiële regeling van Boos positie: *'aan veroordeelde boo wegens moed en trouw remissie restant straf verleend'*. Dat doet ons allen veel genoegen, omdat hij officieel nog zeven jaar straf te goed heeft. Hij is nu een vrij man. In feite was hij dat aan de Wisselmeren al lang, want hij was gewoon een van de onzen.

Van der Plas vraagt verder namen te seinen van eventuele inheemse medewerkers om die te onderscheiden met de Zilveren Ster van Trouw. Dan volgt een radiogram: *'voor 520 van vanderplas stp ons aller hartelijke gelukwensen toekennning kruis verdienste'*. Een koninklijke onderscheiding. En toch, is het niet zoals een bekend bestuursambtenaar eens zei: *'Decoraties zijn als bolle glazen, die publiek en gedecoreerde helpen om groot te zien wat vaak slechts van bescheiden afmetingen is.'* Je ziet er de prestatie groter door dan die in wezen is. Sinds we, dank zij Jozeph's terugkeer, belangrijk intelligencemateriaal naar Australië hebben overgeseind, heeft de NEFIS speciale belangstelling voor Oaktree gekregen (een NEFIS-telegram van 25 juni: *'berichten als uw 220/2180 zijn voor ons van zeer groote waarde'*). Men denkt zelfs aan de aanleg van een airstrip in het bergland om direct contact met ons te kunnen maken en seint: *'verz seinen of er bij u in buurt een voor landingsterrein voor vltgn te gebruiken veld is stp eischen zijn vlak terrein vrij van steenen en struiken lichte helling geen bezwaar komma lengte een km breedte minstens 20 liefst 50 meter komma windrichting onbelangrijk'*.

Maar een vlak terrein van meer dan 300 meter is hier in de buurt niet te vinden. En als het vlak is, kun je er vast op rekenen dat het moerassig is, zelfs boven op de bergruggen.

Hoopvoller is een telegram van begin juli, dat ons meldt dat men bezig is het afwerpen van een nieuwe ATR 4a-radioset, accu's en oplaadaggregaat voor de NEI-zender en andere voorraden te regelen, teneinde van radiocommunicatie verzekerd te zijn. *'terrein te markeren door drie vuren in driehoek en grondlappencode'*, seint NEFIS. *'sein mij plaats en meest geschikte tijdstip'*.

Voor alle zekerheid laat ik de rotanhangbruggen bij Zai, Dabeapa en Iwamigi doorkappen, zodat we alleen de bruggen bij Poejasiga beneden Zanepa en Waisiga te bewaken hebben. Je kunt nooit weten of de Japanners na de vlucht van Jozeph niet besluiten om hem achterna te gaan.

gence party al geen rekening mee moet houden . . .

De lijfgarde wordt geregeld geoefend in het schieten met de M 95-karabijn en de tommygun, al moeten we zuinig zijn met onze munitie. Nu en dan gaan leden van de garde naar het merengebied om te weten te komen wat de plannen van de Japanners zijn. Het ziet er niet naar uit, zoals aanvankelijk de geruchten luiden, dat de Japanners naar de kust zullen terugkeren nu ze niets van hun gading aan de Wisselmeren hebben aangetroffen. De laatste berichten luiden dat ze in Enarotali voedseltuinen aanleggen. Berichten van lijfgardisten die van de Wisselmeren terugkomen, melden dat een gedeelte van de bevolking met de Japanners samenwerkt. Ook Ekari's van de Wisselmeren, die langs de zouthandelsroute op weg naar het oosten zijn om zout en varkens te kopen, berichten dat de bevolking van Mejepa goederen voor de Japanners vervoert van Orawja naar Enarotali. Te Waniboega en Bilorai zitten we precies op de handelsroute van de Wisselmeren naar de Baliem. We krijgen daardoor nogal eens berichten over de situatie rondom de door de Japanners bezette meren van deze reizende handelaren.

'Als de Japanners hier zijn, zullen we voor hen werken en hun varkens verkopen,' had de bevolking van Mejepa aan het Tigimeer gezegd, 'want ze hebben mèrè (kaurischelpen). Maar als de kontolulle terugkomt, zullen we voor hém werken en goederen opvoeren en hem varkens geven.' Weakebo was bijzonder boos geweest op de bevolking van Mejepa en had deze toegesproken. Hij had haar zwakheid verweten en was tegen hun tonawi's uitgebarsten: 'Jullie kunnen niet zowel de kontolulle als de Nipponi kiezen. Jullie kunnen niet eerst voor de één en later weer voor de ander werken. Ik ben het hoofd van de Jaba-Motés, de grootste toema (clan) van de Ekari's en heb voor de kontolulle gekozen. Wij zullen allen de kontolulle steunen. Hij is een marodo mé (waarachtig mens). De Japanners zijn peo baré (slechte mensen).'

Weakebo's rede had iets van de Bergrede: 'Niemand kan twee heren dienen; want óf hij haat de een en heeft de ander lief, óf anders zal hij de een beminnen en de ander verachten. Ge kunt niet God en de mammon dienen.'

* * *

'9 juli. Rat gegeten,' staat vandaag in mijn dagboek, 'geen culinaire lekkernij.' We zitten krap in onze voorraden vlees en gezouten vis en hebben veel vleesloze dagen. Enkele leden van Oaktree kopen daarom ratten op als ze die kunnen krijgen, voor één of twee schelpen per rat. Ze zijn verre van smakelijk. Alleen Kaboeroean schijnt ze wel te lusten, maar klaagt dat hij er veel last van wormen door heeft gekregen. Hij komt op een ochtend als bewijs met een opgevouwen blad vol wormen aanzetten. In onze medicijnkist hebben we gelukkig nog een fles chenopodiumolie tegen wormen.

De kikkers die we 's avonds met flambouwen in de plassen vangen, zijn heel wat smakelijker. In de droge tijd, als de plassen niet zo vol water staan als normaal het geval is, vangen we er heel wat.

We proberen zoveel mogelijk van het land te leven. Het valt echter niet mee voldoende in te kopen, te verzamelen of te vangen. Wilde zwijnen zijn hier zeldzaam doordat het gebied te dichtbevolkt is. Toch kwam Metaikigi, het Zonggonaolid van de lijfgarde uit Koegapa, op een middag met een enorme zwijnekop in het kamp aanzetten. Hij had het kolossale dier hoog in de bergen

geschoten, maar het was te zwaar om het alleen te vervoeren. Als bewijs dat het geen gefantaseerd verhaal was, had hij er de kop afgesneden en meegebracht. Een varken, vooral een wild zwijn, was de grootste attractie die je kon wensen. Voor de bergbevolking mocht het ook het vlees van een python zijn, dat met precies evenveel smaak werd gesavoureeerd.

We werden eens midden in de nacht wakker door het geschreeuw en gegil van een varken. Het bleek het werk te zijn van een ongeveer zes meter lange python, die een big had doodgedrukt en bezig was zijn prooi naar binnen te werken toen we erbij kwamen. De volgende dag kregen we van de Migani's een stuk varkensvlees én een stuk pythonvlees omdat we de python hadden doodgeschoten. Een uitzonderlijke traktatie. Het pythonvlees had weinig smaak, maar het smaakte in elk geval beter dan dat van de ratten, die leden van onze lijfgarde nu en dan wisten te kopen of met valstrikken te vangen. Jammer dat we hier geen katten hadden zoals voorheen op de bestuurspost. Die vingen dikwijls – tot grote woede van de Ekari's – de ratten uit de door hen gezette vallen, zodat ze 's ochtends de vallen leeggeplunderd vonden.

12 juli ontvangen we een telegram van de NEFIS, waarin staat dat waarschijnlijk in de loop van de volgende week te Soeni, codenaam voor Bilorai, een dropping zal plaatsvinden van voorraden, waaronder een nieuwe radioset. Gout is al sinds een paar dagen in Bilorai, waar het terrein geschikter is om goederen af te werpen dan dat in Waniboega. Ik ga daarom morgen naar Bilorai.

Maar de volgende dag komt Oeroebojoema met een ander lid van de lijfgarde van een verkenningsstocht naar de Wisselmeren terug. Ze hebben een brief bij zich van een zekere Latumakulita, schrijver van de bestuursassistent in Napan, aan de noordkust aan de monding van de Siriwo gelegen. Het is een merkwaardig, in gebrekkig Nederlands geschreven epistel. Zou het een valstrik van de Japanners zijn? Er zijn een tijdlang geruchten geweest dat een Japanse patrouille langs het Siriwodal van de kust naar Oewagimoma op weg was. De bestuurschrijver bericht dat hij van Napan naar de Wisselmeren is gelopen om zich bij onze groep te voegen. Ik weet niet wat ik ervan geloven moet. Op de envelop, waarop een rood-wit-blauwe vlag is getekend, staat boven het adres: *'In Naam der H.M. Koningin Wilhelmina.'* Het adres luidt: *'Aan den Commandant der soldaten, Europeesche autoriteiten of Eener hoofd der onze bondgenooten te Wisselmeer.'*

Dan volgt de inhoud van het curieuze geschrift.

'In naam der H.M. Koningin Wilhelmina. Aan den Commandant der Soldaten of Onze Bondgenoot of andere autoriteiten te Wisselmeer. UHGst Heeren: Geeft met verschuldigde eerbied te kennen J. Latumakulita exschrijver B.A. Napan die thans naar Wisselmeer vertrek, dat hij met deze brief UHGst Heeren met inlichtingen als ondervolgende: Het is thans een jaar meer geleden dat de Japansche legers Ned. Indië bezit. Gedeurende den tijd, waar ik gewerk, heeft mijn gevoelt om zamen verbond met soldaten in strijd voor recht en vrijheid, ik altijd hoop dat Nederland of onze Bondgenoten den oorlog vlug zal winnen, en wanneer ik las de Proclamatie van de H.M. Koningin aan Haar volk ddo 10 Mei 1940–10 Mei 1941 alinea 3 met symbool: "Ik en mijn Regeering zullen

ook thans onze plicht doen. Doet Gij den Uwen, overal en in alle omstandigheden, ieder op de plaats waarop hij is gesteld, met de uiterste waakzaamheid en met die innerlijke rust en overgave, waartoe een rein geweten in staat stelt." Deze mooie Proclamatie bestemd niet alleen voor Nederlandsch Volk en voor mij. Traditie van dit Proclamatie is strijd, daarom als ik soldaat ben zal ik strijd tot in den dood. Gedeurende den tijd heb ik niet gedacht en weet dat te Wisselmeer zijn er Europeanen bezit, maar toen in de maand April 1943 zijn er een paar Napansche menschen naar Jabi gebergte om tabak koopen en toen ze teruggekeerd vertelden ze, dat ze hoorden van Jabis bevolking dat te Wisselmeer zijn er Europeanen. Toen ik dit hoorde, direct heb ik een plan om hier te komen en zooals UHGst Heeren zie, teneinde en hoop zal Uwer mij ontvangen en in militaire dienst genomen voor strijd. Ik wil direct naar Uwers gekomen, maar ik ben bang voor de soldaten daarom heb ik deze brief eerder laten zenden voor U weet en antwoord wachtend. Ik ben Uwers dankbaar meer dan ik Uwers zeggen kan, als Uwers mij ontvangen. God zegen Uwers en ons allen, en zullen wij zamen strijd voor ons Land en Onze Koningin.

Uw trouw dienaar

Johannis Latumakulita'

Hoe kreupel het Nederlands dan ook mag zijn, de bedoeling van de brief laat aan duidelijkheid niets te wensen over. Het is een ontroerend verzoek.

Latumakulita is nu in Zoegoepa, anderhalve dag lopen van Waniboega, waar hij op bericht van ons wacht.

Met Berger, Kottadiny en Honggoljan ga ik direct op stap. Voor alle zekerheid – je weet tenslotte nooit zeker of het toch geen door de Japanners opgezette valstrik is – stuur ik Batterij en Toetoeroega van onze lijfgarde vooruit om de situatie te verkennen. Ze lopen veel sneller dan wij en zijn met pijl en boog plus peniskoker toch niet van andere Bergpapoea's te onderscheiden.

De volgende dag laat in de middag ontmoeten we Latumakulita op de heuveltop van Zanggetarapa, begeleid door de twee leden van de lijfgarde, die zich over zijn Beaumontgeweer hebben ontfermd. Als hij in onze nabijheid is, steekt hij voor alle zekerheid de handen in de hoogte, als teken dat hij niets kwaads in de zin heeft. Hij is zichtbaar opgelucht als ik hem een hand geef en zeg: 'Als je geen spion van de Japanners bent, zul je bij ons veilig zijn.' Hij verklaart dat hij geen spion is. Ik zeg: 'Doe daar een eed op en leg ook een eed van trouw aan onze koningin af.'

Het moet een hoogst merkwaardig tafereel geweest zijn. Een groepje mannen op een heuveltop, met in hun midden een in gescheurde kleren gehulde figuur, die met een ernstig gezicht, één hand omhooggestoken, mij plechtig de woorden naspreekt: 'Ik zweer dat ik geen spion ben. Ik zweer trouw aan Hare Majesteit Koningin Wilhelmina.'

Dan is het ijs gebroken. Ook de anderen geven hem een hand en heten hem welkom. Hij heeft tranen in de ogen en is zo blij als een kind na een maand alleen te hebben gezworven weer bij betrouwbare mensen te zijn. Hij krijgt zijn Beaumontgeweer terug.

Johannis Latumakulita blijkt de zoon te zijn van de radja van Taniwel op West-Ceram. Zijn oude vader kende ik nog uit mijn Ceramse bestuursperiode. Wie

had ooit kunnen denken dat ik onder deze omstandigheden zijn zoon zou leren kennen?

Latumakulita was een maand geleden uit Napan, waar hij landschapsschrijver van de bestuursassistent was, naar het bergland gevlucht. Toen de Japanners de noordkust bezetten, werd hij gedwongen voor hen te werken aan de aanleg van een vliegveld te Nabire, niet ver ten westen van Napan, waar een garnizoen van vierhonderd man lag. In vredetijd hadden de Japanners er een concessie voor de exploitatie van kopal, een harssoort, in de heuvels aan de voet van het Centrale Bergland. Toen reeds vermoedde het bestuur dat ze er niet alleen voor de kopalexploitatie zaten, maar uitkeken naar geschikte plaatsen voor de aanleg van vliegvelden.

Toen hij van de Jabi's, die in het gebergte van het Siriwodal woonden en voor de Japanners kopal taptten, vernam dat er nog Nederlanders aan de Wisselmeren zaten, loerde hij op een gunstige gelegenheid om te ontsnappen. Hij spaarde zijn rijstrantsoenen op en was op een gegeven ogenblik verdwenen. Met een oud Beaumontgeweer van de landschapspolitie en een blik met tien kilo rijst op de rug trok hij in zijn eentje naar de Jabi's in het Siriwodal. In Nabire had hij zijn ogen goed de kost gegeven en van de positie van de Japanners en het in aanleg zijnde vliegveld een schetskaart gemaakt, die hij bij zich droeg, samen met de brief die hij voor zijn vertrek aan de Nederlandse bezetting van de bestuurspost geschreven had.

De Jabi's, die behoren tot de stam van de Ekari's, brachten hem naar de Wisselmeren, waar hij tot zijn grote teleurstelling ontdekte dat de Nederlanders al vertrokken waren en de Japanners de post Enarotali bezet hadden. Zonder iets van de taal te kennen, trok hij verder naar Margrietdorp, waar hij toevallig Oeroebojoema – die een paar woorden Maleis kende – tegenkwam en vernam dat hij nog veel verder oostwaarts moest trekken.

* * *

Bij onze terugkeer in Waniboega wappert de Nederlandse vlag daar als welkom. Voor Latumakulita is het voor het eerst sinds bijna anderhalf jaar dat hij weer de Nederlandse driekleur ziet. 'Dank u wel,' zegt hij zacht. Hij heeft een tocht van eenendertig dagen achter de rug en voelt zich weer thuis.

De volgende dag vertrek ik zo vroeg mogelijk met hem naar Bilorai met het oog op de aanstaande vliegtuigdropping. Metakipamè bevindt zich in het oosten en het is daardoor moeilijk dragers van Waniboega te krijgen.

Met slechts acht dragers vertrekken we. Kottadiny moet, na meer dragers geworven te hebben, me later dan maar zo vlug mogelijk volgen. Berger, Kaboe-roëan, Boo en een aantal leden van de lijfgarde blijven in Waniboega, dat onze voorpost wordt. Bilorai met de radiozender wordt nu onze hoofdpst, waar de andere leden van Oaktree en de lijfgarde verblijven.

Ik heb nauwelijks tien minuten de heuvel boven Waniboega beklommen, als ik beneden in het dorp een schot en kriegsgejoel hoor. Er volgen enkele schoten en het geratel van een tommygun, waarna het weer stil wordt. Ik daal snel de heuvel af om te onderzoeken wat er aan de hand is. Er blijken twee Migani's te zijn gedood. Berger zegt dat het hem verschrikkelijk spijt dat hij heeft moeten schieten. Toen de mensen die gisteren hadden toegezegd goederen naar Bilorai te zullen dragen, niet verschenen en hij het dorp inging om dragers te werven,

werd hij met speren bedreigd. Hij loste een paar waarschuwingsschoten, waarna hij met pijlen beschoten werd.

Berger is de kalmte zelf en zal beslist niet zonder een ernstige reden geschoten hebben. Het blijft echter tragisch dat er twee doden gevallen zijn.

Het eerste wat ik moet doen om de vrede te herstellen, is volgens Papoeagebruik voor de doden een betaling in kaurischelpen en bijlen aan de familieleden te geven. Zo werd indertijd ook vrede met Kèbo gesloten. De bevolking schijnt na de royale betaling in schelpen, bijlen en kapmessen verzoend te zijn. Zelf brengt men vijf varkens om de vrede definitief te bekrachtigen.

De volgende dag verschijnen er ruim voldoende dragers voor Bilorai.

In Bilorai begint dan het wachten op het vliegtuig met de voorraden, dat volgens het telegram uit Melbourne iedere dag kan verschijnen. Zoals geïnstreerd zetten we trouw iedere ochtend op het plateau boven Bilorai de grondlappencode uit en ontsteken drie vuren als herkenningsteken. Maar de Catalina laat zich niet zien. Iedere morgen herhaalt zich het ritueel, maar iedere dag laat het vliegtuig verstek gaan.

Er klopt niet veel van de toezeggingen van de NEFIS, zoals: *'vanaf heden catalina iedere morgen verwachtb ontsteek dus 3 vuren in rechte lijn'*. Of: *'direct ingaand dagelijks luisteren naar eventueel seinen van dff (= Darwin) op eerste en derde bezettingstijden en freq van schema 2 stp dit geldt tot na afloop drop van voor u bestemde voorraden'*. Of zelfs een in het Frans gesteld radiogram: *'avion arrive dimanche 15 aout entre 8 et 9 heures'*. Dan weer een sein: *'drop zal plaatsvinden as vrijdag 20 aug herh 20 aug tusschen 7 en 9 uur smorgens stp bestaat uit 11 herh 11 chutes en 14 herh 14 pakken stp best of luck'*. Enzovoort.

Na een maand wachten ontvang ik dan tot mijn verbazing dit telegram: *'vltgn prefereren afwerpen bij nacht op eenige vuren in rechte lijn uitgezet stp verz opgeven of terrein bewolking methode mogelijk maken'*.

Maar door slecht weer mislukt een vlucht nogal eens: *'vlucht vond niet plaats ivm slechte weersomstandigheden stp blijf in afwachting als vermeld in mijn nr 26'* Of: *'vltg keerde ivm slecht weer bij wilhelmina terug kon u niet bereiken stp piloot hoopvol stp zal binnen eenige dagen poging herhalen stp houdt moed'*. Nu, er zat weinig anders op dan moed te houden!

Intussen stoken we dagelijks vuurtjes op het bergplateau boven Bilorai voor het geven van de verzochte rooksignalen. We moeten zo langzamerhand wel een heel bos hebben opgestookt.

Juli gaat over in augustus en nog steeds geen vliegtuig. Om van mijn stemming blijk te geven, stuur ik na de ontvangst van het Franse telegram van de NEFIS een radiogram in het Latijn: *'quousque tandem vrgtk non tali auxilio'*. (Hoe lang nog? Met zulke hulp ben ik niet gebaat.)

Dit telegram kostte het hoofdkwartier in Melbourne veel hoofdbrekens, aangezien niemand er Latijn kende. Ik zelf trouwens evenmin. (Het is dan ook louter toeval dat ik uit Cicero's rede tegen *Catilina* citeerde terwijl wij op een *Catalina* zaten te wachten.) Ik had het zinnetje ergens in een boek gelezen en het leek me pasklaar voor de situatie. In Melbourne werd de universiteit ingeschakeld om aan een vertaling te komen . . .

De telegrammen werden uiteraard steeds in code geseind, waarvoor als codeboek een pocket uit de Engelse Penguinserie diende, die om de drie maanden werd veranderd. Als sleutel van de code werd een willekeurige zin uit de gebruikte pocket gekozen.

Hoe geestdodend het coderen en decoderen ook was, om de zinsneden die de sleutel tot de code vormden, kon je nog weleens plezier hebben. Je kon er ook een andere boodschap mee doorgeven dan alleen de tekst van het telegram. Toen ik op een keer seinde: *'wanneer vltg verwachtb vrgtk hebben al een heel bos opgestookt voor rooksignalen'*, kwam als antwoord: *'dropping komt spoedig houdt goeden moed'*. Maar de zinsnede uit het codeboek die de sleutel tot het decoderen vormde, hield een andere boodschap in en verwees naar pagina zoveel, regel zoveel . . . van de Penguinpocket: *'the destruction of government's property is a very severe offense'*.

Daar er geen vliegtuig komt en onze vivres zeer snel slinken, stuur ik Berger, Kottadiny en een aantal leden van de lijfgarde naar het merengebied om de op de terugtocht van de Wisselmeren te Toeka in het bos verborgen levensmiddelen op te halen, zodat we het weer een maand zullen kunnen uitzingen. Er moeten zelfs nog koffie en sigaretten bij zijn, die we al in geen weken gezien hebben. De voorraad vlees en gezouten vis is nagenoeg uitgeput. We trekken er 's avonds vaak op uit om kikkers te vangen ter vervanging van cornedbeef of gezouten vis. Sommigen kopen ratten van de Migani's, tegen een of twee schelpen per stuk, als vleesrantsoen.

Op een avond is Apalaloe plotseling verdwenen. De volgende dag wordt ze na een paar uur zoeken aan de Waboe gevonden, waar ze de nacht alleen heeft doorgebracht. Ze blijkt diep gekrenkt. De Ekarileden van de lijfgarde hebben haar gezegd dat ze maar moet trouwen met het hoofd van Zoratapa, dat al eerder heeft laten blijken op haar gesteld te zijn.

'Waarom trouw je niet met hem?' hadden ze gevraagd. 'Dan zal hij ons tien varkens geven en kunnen we eindelijk weer vlees eten.'

Apalaloe is diep beledigd. De man was bovendien oud en bezat al vijf vrouwen. Als ik haar verzekerd heb dat er geen sprake is van trouwen, gaat ze met ons terug.

In deze vleesloze periode komt er echter op een even merkwaardige als onverwachte manier uitkomst. De Zani's van Boelagé, op een uur afstand van Bilorai, zeggen dat we niet in Bilorai moeten blijven. We dienen te vertrekken omdat onze kleren stinken en dus de mensen ziek maken.

Tijdens de moeilijkheden met Kèbo in 1941 heeft de bevolking ook gezegd dat onze kleren onheil brachten en ze daarom niets van ons wilde weten.

Ik moet er wat aan doen om te voorkomen dat de zaak uit de hand loopt. De Sondegao's en Belao's van Bilorai, die vroeger vaak oorlog gevoerd hebben met de mensen van Boelagé, zijn bijzonder boos over de belediging.

Wegens deze belediging stuur ik Korobia, een van de sonawi's van Bilorai, en het Migani'lid van de lijfgarde Toetoeroega, naar Boelagé om drie varkens als boete op te eisen. Ik krijg als antwoord: 'Hebben jullie die drie varkens soms opgefokt?' Gelijk hadden ze . . .

De volgende dag trek ik echter met een paar leden van Oaktree en van de lijf-

garde naar Boelagé om de boete te incasseren. Heel was mensen van Bilorai gaan met ons mee. De Zani's van Boelagé zijn duidelijk niet van plan moeilijkheden te veroorzaken. Ze zijn vriendelijk en lopen ons ongewapend tegemoet en geven één varken, met de belofte morgen twee biggen naar Bilorai te brengen.

Er ontwikkelt zich daarna een gesprek over oorlog, varkens, dood en leven. 'Waarom zouden we eigenlijk oorlog met elkaar voeren? We zijn toch allemaal Sitoegoemina sao,' zeg ik op een gegeven ogenblik, zonder me van de draagwijdte van deze woorden bewust te zijn. 'Wij stammen toch allemaal af van Sitoegoemina, die uit Dogindora naar het westen, het land van de blanken, is getrokken en de kaurischelpen heeft meegenomen. Daarom komen nu de kigi's (kauri's) uit Soerabaja. Sitoegoemina sao, Migani's en Soerabajamensen kunnen nooit oorlog tegen elkaar voeren. Dat is baita (taboe) en brengt onheil.' De mythe van Sitoegoemina, de stammoeder van de Migani's, had ik een paar jaar daarvoor opgetekend tijdens mijn expeditie naar Beura en Ielop.

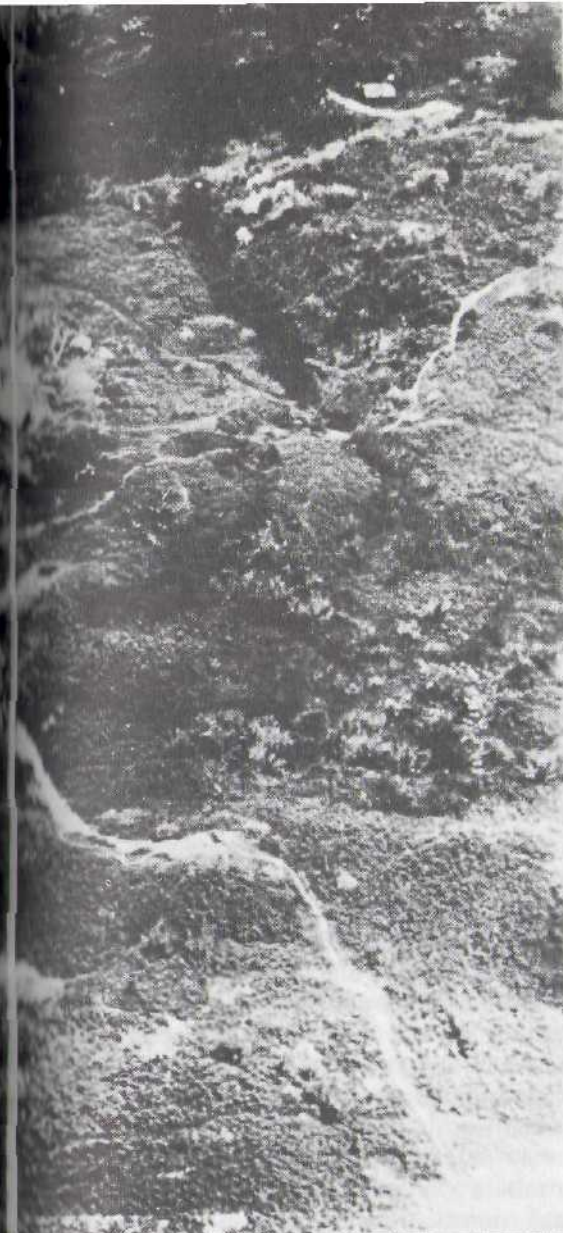
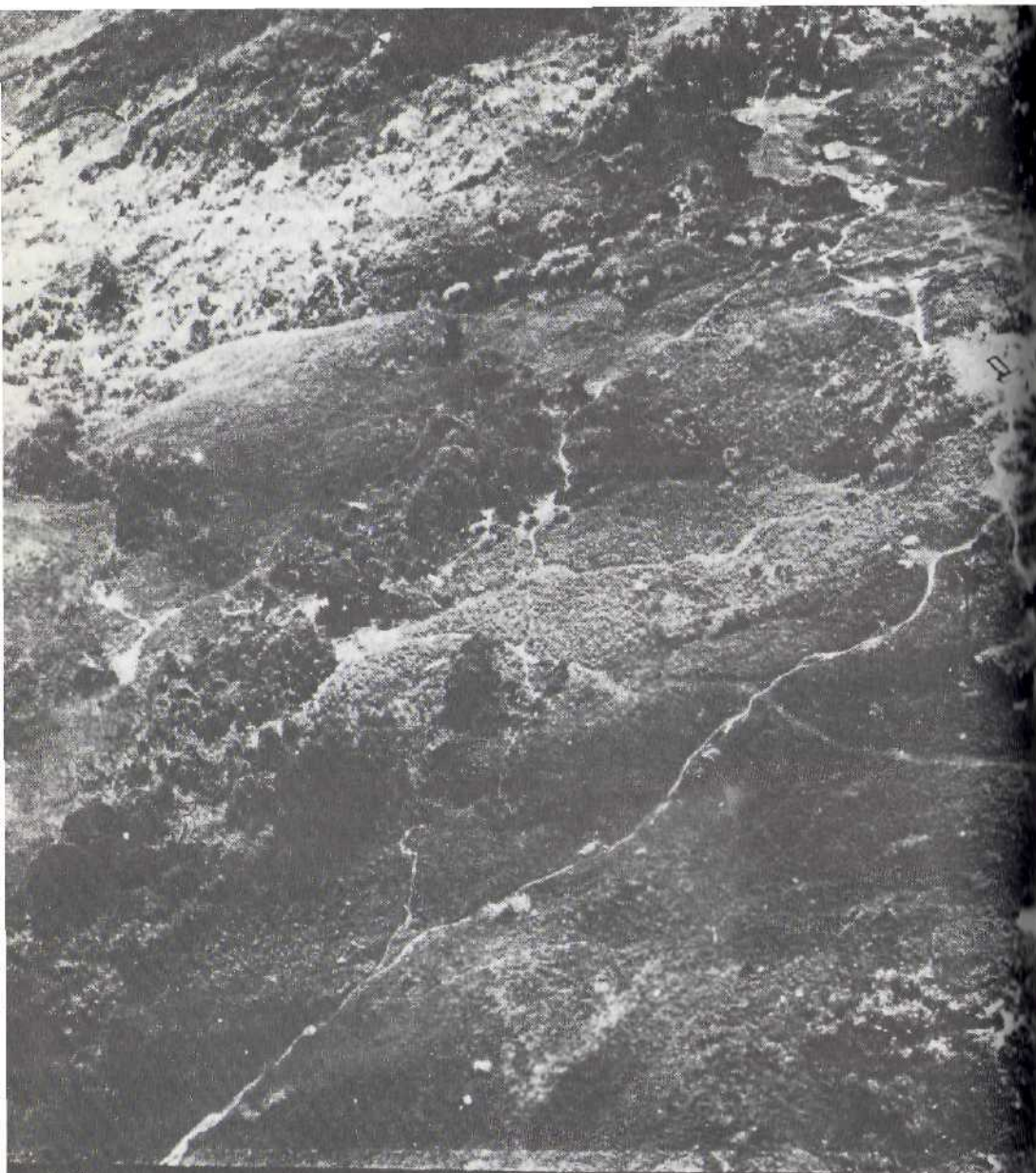
De reactie luidde: 'Ja, we stammen allemaal van Sitoegoemina af en de kigi's komen alleen nog maar voor in het land van de Soerabajamensen.'

Lambert Noerwé, het Ceramse lid van Oaktree, die wat verveeld naar de discussie had zitten luisteren, liet om zichzelf wat bezig te houden een paar Zani's van Boelagé een eenvoudig goocheltrucje zien. In de zoom van zijn zakdoek verstopte hij ongemerkt een lucifer. Met een tweede lucifer manipuleerde hij zó dat iedereen hem in het midden van de zakdoek kon zien zitten. Daarna vouwde hij die op en verzocht vervolgens iemand de lucifer in stukjes te breken. Natuurlijk was dit de in de zoom verstopte lucifer. Met allerlei poespas werd de zakdoek opengevouwen en zie: tot grote verbazing van iedereen kwam er een complete lucifer te voorschijn, die ongelovig betast en bekeken werd. Even tevoren hadden ze de lucifer toch zelf gebroken? Daarna informeerden ze of wij de kunst van de zwarte magie machtig waren en of 'Soerabajamensen' de onsterfelijkheid kenden.

De volgende dag brengen de Zani's van Boelagé de twee biggen. Ik denk dat de problemen hiermee opgelost zijn, maar nu pas doen zich de onverwachte en verstrekkende gevolgen gelden van de interpretatie die ik aan de Sitoegoemina-mythe had gegeven en de 'zwarte magie' van Lambert Noerwé.

Vijf dagen later komen Zonggonao's, Nabelao's en Tigao's van Mijagimbili, verderop in de vallei, me vijf grote varkens als geschenk aanbieden. Het ontgaat me waaraan ik dit te danken heb. Als ik er de mensen – er is veel volk op de been – naar vraag, begrijpen ze het niet goed en antwoorden verbaasd: 'We zijn toch allemaal Sitoegoemina sao.' En evenals een paar dagen geleden in Boelagé ontspint zich nu hier een gesprek over Sitoegoemina, de plaats waar de kigi's in 'Soerabaja' precies te vinden zijn, over dood en onsterfelijkheid. Opnieuw moet ik precies uitleggen waarom Migani's en 'Soerabajamensen' allemaal tot dezelfde stam behoren. De truc van Lambert Noerwé moet natuurlijk een paar maal vertoond worden.

Weer twee dagen later brengen de Merao's en Zani's uit Maralorai en Zawétagipa aan de noordelijke oever van de Doraboe ons vier biggen. 'We zijn Sitoegoemina sao, daarom brengen we je varkens.' Weer volgen er lange filosofische

K D No. 2. DUTCH NEW GUINEA SPECIAL MISSION

Bilorai, de hoofdstad van Oaktree aan de Boven-Rouffaer in Dogindora gecamoufleerd tussen het geboomte. De grondlappen-code is uitgezet met de boodschap: 'We hebben geen berichten voor u'.

Met Doddi voor m'n hut in Bilorai.

gesprekken over oorlog, dood en leven, kigi's, witte en zwarte magie, of we een middel voor onsterfelijkheid bezitten enzovoort. De goocheltruc met de lucifer moet wederom vertoond worden. Een oude man, die de truc al een paar maal gezien heeft, geeft Noerwé op een gegeven ogenblik een stuk suikerriet van ongeveer een meter lengte en zegt: 'Doe het nou eens hiermee.' Onze 'magiër' redt zich eruit door te zeggen dat hij geen zakdoek heeft, groot genoeg om de stengel suikerriet erin te wikkelen.

Binnen een week ontvangen we niet minder dan twaalf varkens. We hebben nu meer dan voldoende vlees. En dat alleen door mijn persoonlijke interpretatie van een mythe.

De varkens komen ons prima van pas voor koninginnedag, 31 augustus, die op komst is. Het vliegtuig met de beloofde dropping heeft zich intussen nog steeds niet laten zien. Met die twaalf varkens kan ik nu van koninginnedag een groot varkensfeest maken, waaraan ook de Migani's uit de omgeving kunnen deelnemen. Een week voor het feest arriveren Berger, Kottadiny en de lijfgardisten met de voorraden uit Toeka. Er is zelfs een blik met 15 kilo koffie en een met 2000 sigaretten bij. Het belooft luisterrijk te worden!

Er heerst in Bilorai en omgeving een griep epidemie. Er zijn veel zieken. De sonawi van Koembalagoepa, een halfuur lopen van Bilorai, is gestorven. Wij brengen een bezoek aan de hut waarin hij ligt; beter gezegd: met opgetrokken knieën tegen de wand is gezet. Het lijk is geheel met modder ingesmeerd, de neusgaten zijn dichtgestopt met een opgerold blad om het lijkvocht tegen te houden. De mannen en kinderen in de hut hebben zich eveneens met modder bedekt. Bij een aantal vrouwen is een vinger in door bloed doordrenkte bladeren gewikkeld. Als teken van rouw is een vingerkootje met een steen bij afgekapt.

De mina andia, het bewenen van de dode door de vrouwen, is een op zachte toon aanheffen van een klaagzang. Er worden door de familie drie grote varkens geslacht, want het overleden hoofd is een groot sonawi geweest. Het vlees wordt in een smoorkuil toebereid en alle familieleden krijgen er een stuk van. Sommige klaagzangen kunnen heel aangrijpend zijn. In Waniboega tekende ik een ontroerend mooie mina andia van een moeder bij de dood van haar dochtertje op. In het schemerduister van de hut begon ze al wiegend verdrietig en zacht huilend de mina andia te zingen over het zojuist gestorven, ongeveer twee jaar oude meisje, terwijl ze zich over het lichaampje boog:

*'E koembaé, ara dolapanoeanda,
à meureu lienggio.
Andigo ama kendorama,
noea noeé doroma.*

Hi, hi, ji, ji

*Ma oenoendia deno
paita paité, koembaé,
paita paité,
ara dolapanoeanda.'*

*(Oh, lieveling, ik houd zoveel van je.
Ik ben verdwaasd van verdriet.
Ik ben het geweest die je aan mijn borst gevoed heb.
Drink nu weer.*

(Huilend: Hi hi ji ji.)

*Waarom slaap je nu?
Word wakker, lieveling,
word wakker, word wakker.
Ik houd zoveel van je.)*

Ik maak van het bezoek aan Koembalagoepa tevens gebruik om de mannen te verbieden, zoals onder de Migani's in bepaalde gevallen de gewoonte is, de weduwen van het overleden hoofd dood te pijlen. Ik dreig met zware straffen en met de higimoemala (geweer) alle varkens dood te schieten als ze het toch proberen te doen. Maar ze worden niet doodgepijld, wordt me met nadruk verzekerd, omdat ze allemaal kinderen hebben. Hadden ze die niet gehad, dan was de situatie aanzienlijk kritieker geweest.

Ik vraag de familie ook het lijk binnen een week bij te zetten. Belangrijke doden houdt men, zoals ik in Kemandora heb meegemaakt, soms maandenlang bij zich in de hut. Het lijk wordt bij het steeds brandende en rokende vuur geplaatst om uitgedroogd en gerookt te worden. Hoe weerzinwekkend de stank ook mag zijn, een aantal vrouwen slaapt geregeld in de hut om het vuur brandend te houden. Overdag komen mannen een bezoek aan de dode brengen. Ook zij blijven geruime tijd in de hut, ondanks de onbeschrijflijke stank. In dit geval besloot men na een maand of vier het lijk bij te zetten. Het werd, gebonden aan twee lange stokken, naar een dodenstelling in het bos gedragen. Daar werd met een bamboemes eerst de droge huid verwijderd. De schilfers ervan werden op een hoop gelegd en vervolgens verbrand. Schedel en beenderen werden tenslotte zorgvuldig op een hoog platform in een boom geplaatst, opdat varkens en honden er niet bij zouden kunnen komen.

Er zijn heel wat zieken in Bilorai. De Zègègeest blijkt veel mensen bezocht te hebben. Er moet daarom twee dagen bailija (magie, bezwering) plaatsvinden, zegt Korobia. Niemand mag meer rondtrekken, zelfs niet in de tuinen komen, omdat anders de Zègègeest in hen zal varen. Dit openbaart zich dan in braken. Wie overgeeft, wordt doodgepijld, waarna de oren worden afgesneden, aldus licht Korobia me in.

Iedereen blijft twee dagen in zijn of haar hut om beschermd te zijn tegen de

kwade invloed van Zègè. Ook onze vier Miganileden van de lijfgarde komen die tijd niet naar buiten. Toetoeroega, het Zonggonaolid, die een patrouille naar Waniboega moet maken, is bang dat hij onderweg zal gaan braken en door de Migani's wordt doodgepijld. Ergo vertrekt hij twee dagen later.

Bilorai is twee dagen lang een ville morte. Het dorp is uitgestorven. Er is geen levende ziel te bekennen. Af en toe hoor je het doffe geprevel van de bezweeringsformules. De sfeer is uitgesproken onbehaaglijk, om niet te zeggen unheimisch.

* * *

Het wachten op het vliegtuig begint bepaald vervelend te worden. We stoken nu al bijna twee maanden lang dagelijks rookvuren op het bergplateau boven Bilorai. Het is bijna eind augustus en ik beschik nog maar over voldoende vrees voor een kleine maand. Ik heb niet veel vertrouwen meer in de leiding van de NEFIS III-sectie in Melbourne, die – naar uit de telegrammen is gebleken – weinig begrip getoond heeft voor de omstandigheden waaronder we moeten werken.

Ofschoon de proviandering door de lucht reeds nu zo moeizaam verloopt, heeft NEFIS grootse plannen met Oaktree. Midden augustus ontvang ik het volgende telegram: *'ons plan is spoedigst ten uwent afwerpen per parachute party welke onbekend met land en volk door u moet worden ingewerkt stp uw post van zoveel belang ivm bron waardevolle inlichtingen radiocentrum en uitgangspunt van patrouilles dat uiterste moet worden gedaan om deze post te handhaven'*.

Dat is heel wat opwekkender nieuws dan de reeks radiogrammen over uitgestelde droppingsvluchten. 'Spoedigst' zou het echter bepaald niet worden. Pas zes maanden later werd de nieuwe groep gearachuteerd!

Wachtend op het vliegtuig met de voorraden bereiden we ons voor op de viering van koninginnedag.

Het wordt voor Bilorai een dag om nooit te vergeten. Er wordt gratis varkensvlees onder de mensen verdeeld, benevens ratten, die de Migani's ons voor het feest geschonken hebben. Zeker is dat dit het meest curieuze gezelschap was dat die dag op de meest afgelegen post in het koninkrijk koninginnedag vierde! De bevolking heb ik het feest uitgelegd als een belangrijke bailija, een middel om door geestenbezweering alle gevaar en angst voor Zègè en consorten uit te bannen. Dit is iets gemakkelijker te begrijpen dan de zin van een zo specifiek Nederlands feest als koninginnedag . . .

Het feest begint bij zonsopgang. Bij de vlaggestok is een platform opgericht, versierd met de Nederlandse vlag, bloemen en bladeren. Daaromheen staan de leden van Oaktree en de lijfgarde opgesteld in uniform met stalen helm of bamboehoed, of alleen 'gekleed' in peniskoker, een draagnet op de rug ahangend, een hoofdnet met casuaris- of paradijsvogelveren en gewapend met karabijn, tommygun, klewang of pijl en boog. Apalapaloe en Zègèlègaloe hebben nieuwe rokjes van reepjes boombast en rood en geel versierde draagnetten, die het geheel een bont, plezierig aanzien geven. Om hen heen zitten de Miganimannen, -vrouwen en -kinderen op de hurken, hun draagnetten met bataten voor het komend feestmaal gevuld.

Staande op het platform houd ik – voor de eerste en waarschijnlijk tevens laatste keer in mijn leven – een redevoering in vier talen. Eerst in het Nederlands,

dan in het Maleis, vervolgens in het Ekarisch en tenslotte in de taal van de Migani's. Het bijzondere van de toespraken is dat die in het Nederlands en Maleis inderdaad over de verjaardag van de koningin gaan. De Miganiversie gaat echter over bailija, terwijl de Ekariversie iets over de koningin vertelt, maar niet iets over haar verjaardag, omdat ik het begrip verjaardag niet in het Ekarisch weet over te brengen.

Hoewel het viertalige palaver nogal wat tijd in beslag neemt, is ieder blijkbaar voldaan.

Na de toespraken en een driewerf hoera op de koningin dansen we met zijn allen om de vlaggemast. Dat dansen gaat steeds wilder. De Migani's lijken onvermoeibaar en rennen, dansen en zingen eindeloos in het rond. Het houdt pas op als de varkens geslacht worden. Het gezamenlijke feestmaal vindt plaats in de open lucht. In de schaduw van de hoge casuarinebomen bij Korobia's hut gaan we allemaal, leden van Oaktree, leden van de lijfgarde, Ekari's en Migani's, in een grote kring op de grond zitten, waar op een tapijt van bananebladen de lekkernijen liggen uitgestald: rijst, zoete aardappelen, taro, bananen, varkensvlees en wat geroosterde ratten. Ieder krijgt zijn deel, ook de vrouwen en kinderen.

's Avonds – er is dan altijd radiocontact met Darwin – stuur ik de voorzitter van de Nederlandsch-Indische Commissie in Australië telegrafisch namens Oaktree, lijfgarde en bevolking een betuiging van trouw en aanhankelijkheid aan onze vorstin. Veertien dagen later ontvangt Oaktree het volgende antwoord: *'rut 47 ontving van londen quote koningin verzoekt danken waardering betuigen aan allen voor aanbieding wenschen en bijzondere waardeering aan de bruijn en al de zijnen unquote'*. Amakané . . .

Drie dagen na het feest komen de Migani's met vijf varkens aanzetten en verzoeken me een zelfde bailija als op koninginnedag te houden teneinde de geesten uit hun dorpen te verdrijven. Zo wordt er weer aangetreden, de vlag geheesen, klonk opnieuw het 'Presenteer geweer!' en werd voor de tweede keer een bailija-koninginnedag gevierd.

6 september 1943. De avond tevoren heeft Darwin het volgende geseind: *'poging vliegtuig laatste vrijdag mislukt stp zullen wederom trachten op morgen maandag 6 sept en overmorgen dinsdag 7 sept verz vuren volgens afspraak'*.

De vuren branden precies zoals ze twee maanden lang dagelijks gebrand hebben en de grondlappencode is uitgezet. Bar veel vertrouwen dat het vandaag zal lukken heb ik echter, na alle mislukte pogingen, bepaald niet. In elk geval is het een prachtige, heldere morgen en de drie rooksignalen stijgen statig recht omhoog naar de blauwe hemel. Het hele bergland ligt open. Het is half zeven in de ochtend. We wachten en hopen.

Maar plotseling horen we snel naderbij komend vliegtuiggeronk uit het westen. We verstijven van schrik en denken direct aan een Japans vliegtuig, want het westen betekent voor ons richting Wisselmeren. Tot onze onbeschrijflijke opluchting zien we enkele ogenblikken later een Amerikaanse Catalina laag over het waterscheidingsgebergte wippen en op de op de grond uitgespreide lappencode afduiken. De Amerikanen hebben kennelijk grote haast om weer naar hun basis terug te keren en gooien in snel tempo parachutes en dumps uit. Het re-

gent voorwerpen uit de lucht rondom ons en we moeten rennen om de op ons aansuizende pakken van 50 kilo, die met een zware plof neerkomen, te ontwijken. De Migani's, die iets dergelijks nog nooit hebben beleefd, komen opgewonden uit hun hutten aanrennen en duiken telkens in elkaar als de Catalina laag over ons heen dendert. 'Amakané! Amakané!' roepen ze als de pakken met een doffe klap neerkomen en van een aantal de rijst er als een fontein uitspat.

Binnen een halfuur zijn er elf parachutes en veertien dumps afgeworpen en haast de Catalina zich naar veiliger oorden. De Migani's zijn angstig en onrustig. Nog nooit hebben ze een hoekoma zo laag en met zoveel donderend lawaai zien vliegen. 's Middags brengen ze, nog steeds niet bekomen van de schrik, een varken en vragen om bailija te houden teneinde de geesten tevreden te stellen.

Twee parachutes zijn niet opengegaan en met de static line naar beneden gekomen. De speciaal aangebrachte bumperveren doen de schermen als een bal hoog opspringen. De Migani's denken dat het erbij hoort. Jammer genoeg bevinden zich juist aan deze parachutes de belangrijkste goederen, de nieuwe ATR 4a-radiozender en de ontvanger van de NEI-zender, die we hard nodig hebben om van onze radioverbinding met Darwin verzekerd te zijn.

De Catalina heeft de voorraden bijzonder slordig afgeworpen; overal verspreid liggen de parachutes en pakken. De NEFIS heeft deze zending zeer onnauwkeurig verzorgd. De accu's zijn zonder accuzuur verstuurd en er is geen brandstof voor het aggregaat, zodat we daar niets aan hebben. De batterijen van de ATR 4a-zender hebben slechts een spanning van 140 in plaats van 180 volt. De afgeworpen schoenen missen kopspijkers, zodat je er op de glibberige bergpaadjes niet mee kunt lopen. Het is duidelijk dat de NEFIS er geen idee van heeft in wat voor terrein hier gelopen moet worden. De schoenen met leren zolen blijken levensgevaarlijk. We maken er enorme schuivers mee en geven het tenslotte op ze te gebruiken. Shorts zijn er wel, maar de shirts heeft men vergeten. Erger is dat er in het geheel geen kaurischelpen zijn afgeworpen, terwijl de zes ijzeren bijlen ook niet al te veel zoden aan de dijk zetten. Enkele zakken rijst zijn door ondeskundige verpakking gebarsten, zodat ongeveer een vijfde van de afgeworpen rijst verloren is gegaan. Hoewel de voorraad vivres nauwelijks voor iets meer dan een maand voldoende is, zijn we toch blij met wat we ontvangen hebben en met het feit dat het vliegtuig ons heeft kunnen bereiken.

De dropping brengt ons ook een nieuw codeboek, namelijk een nieuwe Penguin-pocket, zodat we ook weer wat te lezen hebben! Ik snak naar lectuur, waaraan we in onze isolatie meer dan ooit behoefte hebben. Onze laatste code-Penguin heb ik al diverse malen herlezen.

Ik maak me alleen een beetje ongerust over de Catalina, die uit het westen is komen aanvliegen. Ik hoop vurig dat het toestel niet door de Japanners aan de Wisselmeren is ontdekt, zodat deze in het onzekere blijven verkeren over onze verblijfplaats.

Van de NEFIS ontvang ik bericht dat over een maand een nieuwe dropping met volledige uitrusting en vivres voor drie maanden zal plaatsvinden. Het is te riskant alle voorraden in Bilorai op te slaan. Bij een verrassingsoverval of een luchtbombardement door de Japanners kunnen we dan al onze voorraden in één

klap kwijtraken. Het is veiliger een derde post in te richten, meer naar het oosten, op onze eventuele evacuateroute naar de Meervlakte, en daar een deel van de voorraden op te slaan.

Oeitapa, een Danidorp op drie dagen lopen van Bilorai, aan de overkant van de Doraboe of Delo (zoals de Boven-Rouffaer in de taal van de Dènstam heet), wordt Oaktrees derde post naast Waniboega en Bilorai.

Oeitapa is vlak voor de grote Delocanyon gelegen, ten oosten waarvan in 1926 de Amerikaanse Stirlingexpeditie is blijven steken. Jozeph en Toemahoe, plus enkele leden van de lijfgarde, worden er gestationeerd met de opdracht huizen te bouwen en tegelijk ook van daaruit een verbinding te maken met het explorateursbivak van de genoemde Stirlingexpeditie even benoorden de samenvloeiing van Delo en Nogolo, de rechter zijrivier van de Boven-Rouffaer. Gout zal, zodra de nieuwe radio-installatie zal zijn gearachuteerd, naar Oeitapa gaan, van waaruit hij de verbinding met DJF zal onderhouden. Zelf zal ik in Bilorai met de kleine zender de communicatie met Oeitapa onderhouden, waarvoor Gout me de laatste maanden in het morsesenien getraind heeft om mijn tempo op te voeren.

Een paar dagen na de dropping komt Boejani ons weer eens vanuit Enarotali inlichtingen verschaffen over de situatie rondom de Wisselmeren. Hij bericht dat hij de Japanners een hand gegeven heeft en in hun hutten mocht komen. Veel goederen hebben ze niet volgens hem. Verder deelt hij mee dat de bevolking steeds meer met de Japanners begint samen te werken. Zelfs Idantawori, het brave Joglihoofd van Enarotali, heeft zich tot collaboratie laten overhalen en tracht ook andere hoofden daartoe bereid te vinden. Dat moet ik beslist niet hebben, daar ons verkenningswerk op die manier onmogelijk wordt. Ik vraag de NEFIS daarom een paar bommen op Enarotali te werpen, zodat – naar ik hoop – de bevolking er niet toe zal overgaan voor de Japanners te werken.

Bobatara, het hoofd van de Motéclan in Enarotali, moet echter niets van Japanners hebben sinds tijdens de kleine opstand van vier dagen in augustus tegen de Japanse bezetting in de ongelijke strijd vier Ekari's sneuvelden en zijn zoon Bowaditoema door een schot in zijn dij gewond werd. Ondanks mijn raad zich niet tegen de vijand te verzetten, maar zich aan iedere vorm van confrontatie te onttrekken, hadden de Ekari's van Enarotali toch pijl en boog tegen hen opgenomen. Ook Boejani had hen er niet van kunnen weerhouden. Een kleine patrouille Japanners was ook naar Koegapa gegaan om te trachten contact te maken met de belangrijke hoofden van de Zonggonao's. Even voor Koegapa werden de zonen van Nippon zeer vijandig door de Zonggonao's en Koberao's ontvangen, die zich hoog op de rotsen vlak voor het dorp verschanst hadden. De Japanners vonden het verstandiger naar Enarotali terug te keren, maar kwamen een paar dagen later met een grotere patrouille terug. Bij het treffen dat toen plaatsvond, werd Maowakigi, de oudste zoon van Soalekigi, dodelijk getroffen. De diepbedroefde vader is daarna eigenlijk nooit meer de oude geworden en isoleerde zich de eerste jaren na Maowakigi's dood steeds meer van de 'Soerabajamensen', die tenslotte de oorlog naar zijn land gebracht hadden. Er klonk geen woord van verwijt aan ons adres, maar het was ook zonder dat duidelijk dat hij ons schuldig achtte aan de dood van zijn zoon. Japanners heeft hij echter nooit willen ontmoeten. Bigao méné, slechte mensen waren het!

Foto boven: de steeds uitgestelde eerste dropping. De parachutes met radiozender en -ontvanger weigeren open te gaan en de nieuwe radioinstallatie slaat te pletter.

Foto beneden: 'Gapa ibo, zawa bagoel' (lange oren, lange oren) roepen de Ekari's en Migani's, de konijnen bewonderend die per parachute zijn geland.

16 september ontvangen we het volgende radiogram van de NEFIS: *'op 13 dezer enarotali bombed en branden gesticht stop'*. En drie weken later, 3 oktober: *'paniaimeer door 2 b 25 gebombed pt branden in dorpen gesticht en prauwen gemitrailleerd'*. Dat laatste was nu bepaald niet nodig geweest, omdat in de prauwen welhaast zeker geen Japanners, maar Ekari-vrouwen op kreeftenvangst zaten. We hebben NEFIS hierop geattendeerd en dringend verzocht geen prauwen meer te mitrilleren. Een maand later wordt Mejepa aan het Tigimeer door een in Darwin gestationeerde Nederlandse B 25 Mitchellbommenwerper bezocht. Op nieuwjaarsdag ontvang ik een telegram, dat ons meldt dat een Mitchellbommenwerper twintig bommen heeft afgeworpen op Enarotali, Mejepa en andere dorpen die met de Japanners samenwerken. 'u en de uwen voorsp succesvol new year toegewenst', eindigt het telegram laconiek.

Het geeft me te denken: bommen werpen op mensen uit de steentijd – die zelf niet meer dan pijn en boog als afweer bezitten – en ik vraag me af of ik er wel goed aan doe te blijven en daardoor de bevolking in de oorlog te betrekken.

Het schijnt echter niet anders te kunnen. Enig effect hebben de bombardementen wel gehad. De Ekari's zagen het als een waarschuwing zich afzijdig van de Japanners te houden. 'Kontolulle emoré oemina' (De controleur is erg boos) zei Weakebo tegen de mensen van Mejepa met wie hij vanwege hun steun aan de Japanners geregeld overhoop lag 'en heeft bij jullie pottoe ibo (grote knallen, bommen) laten gooien. Bij mij in Dokoridoba zijn geen bommen gevallen en onze hutten niet verbrand zoals bij jullie.' Duidelijke taal dus.

Zelfs tot in Dogindora zijn de berichten over het bombarderen doorgedrongen. De Migani's concluderen daaruit dat er bij de Wisselmeren Ekari's zijn die onze vrienden niet zijn en daarom maar beter niet naar Kemandora en Dogindora kunnen komen. Tegen enkele groepen Ekari's die voor de zouthandel naar het oosten trekken, nemen de Migani's van Kemandora een vijandige houding aan. Bij de Maratarapas worden ze naar de Wisselmeren teruggestuurd, of laat men ze pas na betaling van tol (in kaurischelpen of messen) passeren. Enerzijds is dit voor ons wel gunstig, daar de Japanners steeds meer greep op de Ekari's om de meren beginnen te krijgen en ik kan verwachten dat ze Ekari's als spionnen naar onze verblijfplaatsen zullen uitsuren. Die kunnen nu dus al direct door de Migani's in Izandora worden opgevangen. Anderzijds heb ik juist Ekari's van de Wisselmeren nodig om te weten te komen hoe de situatie aan de meren is.

Intussen heeft de NEFIS nieuwe plannen om het inlichtingenwerk in het Centrale Bergland te intensiveren en Bilorai tot het centrum van dat werk te maken. *'onderzoeken thans mogelijkheid patrouille onder eechoud bij baliemrivier en contact zoeken met u van daaruit stop zullen u over voortgang inlichten'*, aldus een telegram van 15 september. De volgende dag ontvang ik er weer een, dat bericht dat de per parachute over te brengen groep eind oktober met de training parachutespringen gereed zal zijn en dat tevens de mogelijkheid wordt nagegaan deze voor de Geelvinkbaai bestemde party ook via de Baliem samen met Van Eechouds groep in te vliegen. Voor deze plannen zal de meest geschikte toegangsroute van de Grote Vallei van de Baliemrivier tot Dogindora en van Dogindora tot de Meervlakte (dat Oaktrees eventuele evacuatie-route zal zijn) verkend worden en fotografisch vastgelegd.

13 september. Vandaag doet Doddi zijn intrede in mijn leven. Ik heb voor drie kauri's een hond van de Migani's gekocht. Doddi heet hij, wat in de taal van de Ekari's hond betekent. Ik vind het wel prettig als afwisseling wat gezelschap te hebben. Het is nog een jong beest. In tegenstelling tot de meeste Bergpapoeahonden – die op vossen lijken – is deze wit-zwart gevlekt. Het bezwaar is echter dat alle honden hier onder de vlooiën zitten. Als ik Doddi op zijn rug leg, lijkt het onmogelijk dat zo'n klein beest onder zoveel vlooiën kan zitten. In gesloten gelederen trekken legers vlooiën op en neer over haar buik om vervolgens in de dichte vacht van haar rug te verdwijnen. Gelukkig helpen een bad en de zojuist met de dropping afgeworpen DDT goed. Na enige dagen is Doddi een schone Bergpapoeahond geworden, maar voor de rest heeft ze dezelfde typische gewoonten. Ze eet menselijke faecaliën, die overal verspreid in het dorp liggen, of doet zich te goed aan lijken op de rolsteenbeddingen in de rivier of op de dodenplatforms. De honden zien vaak kans nog op de twee en een halve meter hoge lijkenstellages te komen, waar ze als aasgieren op de lijken aanvallen.

Eens maakte ik de volgende lugubere geschiedenis mee. Het was een natte, druilerige dag en de jungle, waar zich in een boom een dodenstellige bevond, waarop het lijk van een week daarvoor overleden man lag, was somber, stil en spookachtig. Op een paar meter van het platform, dat ik in het schemerige bos nog niet had ontdekt, zag ik plotseling tussen slierten lianen en dicht gebladerte een half vergaan been heen en weer bewegen. Het was doodstil. Er was geen zuchtje wind en toch bewoog het been langzaam heen en weer. Even later zag ik tussen het gebladerte de stellige. Deze trilde. Tegelijk hoorde ik daarboven een zacht grommend geluid. Het was onbeschrijflijk griezelig. Een gevoel van groot onbehagen begon zich van me meester te maken. Ik nam mijn karabijn van de schouder. Dat gaf me een veiliger gevoel.

Met een geweer begin je niet veel tegen een geest, bedacht ik, maar je kunt nooit weten. Voorzichtig liep ik om de stellige heen, het geweer klaar om te schieten. Toen was er opeens een geritsel in het gebladerte en iets groots sprong van de stellige over me heen naar beneden en verdween in het struikgewas. Dat iets was – realiseerde ik me later – een hond, die door mijn verbeelding en de duisternis van het bos veel groter en dreigender leek dan hij in werkelijkheid was. Via een dichtbij staande boom had het dier de stellige weten te bereiken om zich aan het lijk te goed te doen.

Doddi was niet erg geliefd bij de bevolking. Het gebeurde nogal eens dat ze er met een stuk varkensvlees vandoor ging, achtervolgd door dorpingen die probeerden de kostbare prooi terug te krijgen. Ze begroef die dan ergens in de bosjes en wel zo dat het vlees vrijwel nooit terug was te vinden, behalve door Doddi zelf. Ook laadde ze de woede van de bevolking op zich vanwege het in de vroege ochtenduren leeghalen van de rattestrikken als ze daarvoor de kans kreeg. Doddi zat vol streken, maar als gezelschap op patrouilles vormde ze een prettige afwisseling. Ze kondigde altijd circa tien minuten van tevoren mijn komst aan door voor de troep uit te draven. Als men Doddi zag, wist men dat ik even later zou aankomen. Dat was weleens vervelend, omdat daardoor het verrassingselement was uitgesloten.

De Japanners, die de eerste maanden nog meenden dat de gehele bezetting van de post aan de Wisselmeren geëvacueerd was, zijn er nu wel zeker van dat een groepje zich nog ergens in het oosten moet schuilhouden. Ze proberen met hen samenwerkende Ekari's naar Kemandora te sturen, om te weten te komen waar wij ons precies bevinden.

Tijdens een verblijf op onze voorpost in Waniboega om met Berger de situatie te bespreken, komen drie Ekari's uit Margrietdorp – waar een kleine Japanse bezetting is gelegerd – het dorp binnen, samen met een paar mensen uit Toijamoeti in de Aravallei. Het zijn Moejarikibo, Wattiwattipija en Tederepitara uit Kèbo. Als ik ze aanroep om een praatje te maken, worden ze zeer nerveus en willen doorlopen. Dat is heel ongewoon, omdat ik geen onbekende voor hen ben. De Ekari's van de Wisselmeren die we op de handelsroute ontmoetten, kwamen altijd juist graag naar ons toe. Het drietal is erg onrustig en wil liefst zo snel mogelijk doorlopen. Het merkwaardige is ook dat ze, als ik ze vraag wat ze in Kemandora komen doen, antwoorden: 'We verlangen er zo naar je weer te zien,' terwijl ze normaal zouden moeten antwoorden dat ze waren gekomen om zout of varkens te kopen. Ze vertellen ook dat in Kèbo een Japanner is doodgepijld en dat er beslist geen Ekari's zijn die met de Japanners samenwerken. Volstreekte verzinsels, waarvan we met absolute zekerheid weten dat ze niet kloppen. Ze weten, zeggen ze, ook niets van het bombardement van Enarotali van 13 september. Dat klopt helemaal niet met de verhalen van Ekari's van Ekadidè, die wij gisteren spraken en die alles af wisten van twee vliegtuigen die bommen op Enarotali gegooid hadden en zeiden dat er branden waren geweest. Wel informeren de drie verdachte mannen van Kèbo naar de Catalina van de dropping van 6 september, die toen over de Aravallei naar Bilorai is gevlogen.

Ik vertrouw de zaak helemaal niet en laat hun draagnetten op contrabande onderzoeken. Bij ondervraging zegt een van de mensen van Toijamoeti niets met de Kèbo's te maken te hebben. De drie Kèbo's, beweert hij, zijn door de Japanners in Margrietdorp gestuurd om tegen beloning van bijlen en kaurischelpen inlichtingen over onze verblijfplaatsen en sterkte te verzamelen. Amakatoema, een van de Kèbohoofden, die met de Japanners samenwerkt, heeft ze er mede toe aangezet. Dat alles is voor mij voldoende de drie mannen aan te houden en onder bewaking in een hut onder te brengen.

Ik ben ervan overtuigd dat ze spionnen van de Japanners zijn, maar wil nog meer bewijzen hebben. De zaak zit me dwars en ik voel me die nacht erg onrustig. Ik zoek mijn toevlucht in het gebed en vraag God me een bewijs van hun onschuld te geven, opdat ik ze niet onschuldig zal straffen.

Berger, Kottadiny en ik houden in de hut bij toerbeurt de wacht bij het drietal. Om drie uur 's nachts schrik ik wakker door gestommel en geschreeuw en zie Berger, die op dat moment de wacht heeft, Tederepitara – die gepoogd heeft met een duik door de deuropening te ontluchten – bij zijn voet vasthouden.

'Nu weet ik zeker dat je vanmiddag gelogen hebt,' zeg ik tegen de man, 'en dat je van de Japanners kaurischelpen en een bijl hebt gekregen om mij te zoeken.' 'Nee, nee, ik niet, maar hij!' schreeuwt de beschuldigde en wijst daarbij op Moejarikibo, de andere Kèbo, van wie ik al vermoedde dat hij de leider van de groep is. 'Hij heeft van de Japanners geschenken gekregen om jullie te zoeken.'

Maar die beschuldigt vervolgens de derde Kèbo, Wattiwattipija. 'Nee, hij is het!' En zo blijven ze elkaar de schuld geven.

'Houd je mond!' roept er een. 'Hij verstaat onze taal. Hij zal ons anders laten doodschieten.'

Het is al spoedig duidelijk dat ze alle drie even schuldig zijn en door de Japanners zijn uitgestuurd om inlichtingen over onze groep te krijgen.

De volgende dag leg ik de situatie uit aan de Migani's. De leden van de lijfgarde hoef ik niet na alle instructies die ze gekregen hebben nog uit te leggen wat spionnen te wachten staat. De Migani's zijn verschrikkelijk verontwaardigd en willen geen Ekari van de Wisselmeren meer in hun gebied toelaten.

's Middags worden de drie mannen naar de bergen gebracht, waar ze geëxecuteerd worden. Zelf kan ik het niet aanzien en blijf in het dorp. Het is een afschuwelijke beslissing, die ik heb moeten nemen om de veiligheid van de groep te waarborgen, een decisie waarvan ik jarenlang diepe wroeging heb gehad. Anderen liquideren om jezelf te beschermen. Een onmenselijk besluit.

Het gebeuren heeft diepe indruk op de bevolking gemaakt. De Migani's nemen een vijandige houding aan tegenover alle Ekari's die over de waterscheiding van Maratara Kemandora proberen binnen te komen en sturen ze in Izandora terug of laten ze later alleen door na betaling in kaurischelpen. De Ekari's van de Wisselmeren worden echter voorzichtiger met het maken van tochten naar Kemandora en het zich inlaten met de Japanners.

Als ik een paar dagen later met Berger een patrouille naar Izandora maak om daar inlichtingen over het Wisselmerengebied in te winnen, krijgen we weinig nieuws te horen, daar de Ekari's het stamgebied van de Migani's niet binnen durven trekken vanwege hun vijandige houding. Wel waarschuwen de Migani's ons dat we niet over de Maratarapas naar Aradidè moeten gaan, omdat mensen van Kèbo daar voor de Japanners spioneren. Ze hebben een paar dagen tevoren in Izandora een groep Kèbo's naar hun dorp teruggestuurd.

Van een Zonggonao uit Koegapa, die zich te Boegoelo bevindt, vernemen we dat de bestuursassistent Sitanala met een agent Koegapa heeft bezocht en Soalekigi heeft laten weten dat wij voorlopig niet naar de Wisselmeren moeten terugkeren. Als de Japanners weg zijn, zal hij Soalekigi sturen om ons te waarschuwen. Sitanala, die in 1938 en 1939 aan de Wisselmeren heeft gewerkt, is na de vlucht van Jozeph naar de meren teruggehaald. Hij is absoluut betrouwbaar. Hij laat tevens via deze zegsman weten dat hij zelf niet kan vluchten omdat hij een gezin heeft.

Voorlopig blijf ik bij Berger in Waniboega om de situatie aan te zien. Volgens de laatste berichten hebben de Japanners nu een vaste post in Margrietdorp in het Kèbogebed.

Door de vele regens is de batatenoogst slecht en eten de Migani's meer groenten, bara hora genaamd. Ook onze tuinen staan er niet best voor. We hebben veel last van slakken, die we iedere avond tegen de duisternis gaan verzamelen. Het wemelt er van deze beesten. Jammer genoeg zijn ze niet eetbaar. Zelfs de Bergpapoea's, die ik van alles heb zien consumeren, krekels en libellen, ratten en slangen, eten geen slakken.

* * *

Oeroebojoema (Wilde-framboosneus), een lid van onze lijfgarde, die we van-

wege zijn knobbelneus zo noemen, heeft net als iedereen in deze wereld behoefte aan kaurischelpen en komt op het lumineuze idee om gebeden te verkopen en aldus wat schelpen te verdienen. Hij heeft namelijk niets anders te verkopen. 'Als je me een kaurischelp geeft, zal ik voor je bidden,' stelt hij voor. 'Ik heb het van de goeroe in Oewamani geleerd. Hij was een goede goeroe en heeft me heel mooi leren bidden. Wil je het horen?'

'Goed. Hier heb je een kigi.'

Hij bidt vurig en met luide stem: 'Oeratamé (Schepper), laat de Japanners naar Soerabaja teruggaan. Paniai is het land van ons en de kontolulle. Laat de Japanners weggaan, want anders moeten wij zo ver lopen en mijn benen en knieën doen pijn van al het lopen in de bergen. Amini.'

Het is de eerste Bergpapoea die ik ooit zo hoor bidden. Hij zegt dat hij iedere avond voor ons bidt. De volgende avond verschijnt hij opnieuw. Voor een kigi wil hij best nog een keer extra voor ons bidden.

In verband met de eind oktober te verwachten dropping te Bilorai en Oeitapa – onze nieuwe, meest oostelijke post – ga ik naar Bilorai terug. De NEFIS heeft een radiogram gestuurd: *'verpakking van 10 000 pond stores voor drop genoeg gereed zullen u datum aanvang droppen nader berichten'*. Het kan dus niet al te lang meer duren.

Van Jozeph en Toemahoe krijg ik bericht dat ze voor de verkenning van Oak-trees evacuatierroute naar de Meervlakte een tocht hebben gemaakt van Oeitapa naar het Explorateursbivak van de Stirlingexpeditie 1926 bij de samenvloeiing van Doraboe of Delo en Nogolo. Hoog boven langs de Delocanyon aan de oostkant, waar de Stirlingexpeditie met Le Roux in 1926 is blijven steken, hebben zij het laatste bivak van de Stirlingexpeditie bereikt, waar lege karabijnhulzen, wat verroeste blikken en in het wild groeiende aardnoten nog herinneren aan de aanwezigheid van de 'Soerabajamensen' die hier zeventien jaar geleden waren. Als eersten hebben zij de ontbrekende schakel gelegd tussen het meest oostelijke punt van de KNAG-expeditie 1939 en het eindpunt van de Stirling-expeditie 1926. Na zeventien jaar is de kloof augustus 1926–september 1943 overbrugd. Wie zou toen – zeventien jaar geleden – ooit vermoed kunnen hebben dat die brug gelegd zou worden tijdens een wereldoorlog, die tot diep in het Centrale Bergland was doorgedrongen! Van Oeitapa zijn het Explorateursbivak en het Prauwbivak van de Stirlingexpeditie in twee tot twee en een halve dag te bereiken.

26 oktober ontvangen we twee telegrammen van Darwin: *'eerste drop verwacht 27 oktober na zonsopkomst stp verz vuren ontsteken komma vermijdt optrekken rook langs bergen komma ontsteek rookkaarsen bij zien vliegtuig komma laat vlag waaien'*.

Het tweede luidt: *'Na geslaagde drop een dag geen vuur daarna doorgaan met rookvuren stp let op chute met wit lint komma levende konijnen post pt roode kruis pakken rechtop houden'*. Als het flessen zijn, zullen die wel rum of Bols bevatten tegen de kou; maar het kan ook zwavelzuur voor de accu's van de radio zijn. Ofschoon, dát zullen ze toch wel niet in pakketten van het Rode Kruis stoppen, neem ik aan.

27 oktober komt er echter geen vliegtuig. En ook de 28ste wachten we vergeefs.

Zou het weer zo eindeloos lang wachten worden als met de eerste dropping? 29 oktober half zeven in de ochtend. In het oostzuidoosten horen we geronk van een vliegtuig en even later zie ik een snel naderende stip. Het is een Nederlandse Catalina. Aernout – want hij blijkt de piloot te zijn – vliegt als welkomstgroet heel laag over ons heen. Een stel blanke armen wuift ons toe uit de glazen koepel van de Catalina met een grote rood-wit-blauwe vlag onder de vleugels. 'Ganeo, ganeo!' (Liefde, medelijden) roepen Apalapaloe en Zègèlègaloe en barsten tegelijk in tranen uit. 'Ganeo!'

In anderhalf uur gooit Aernout heel nauwkeurig elf parachutes en veertien pakken uit. Het is een aanzienlijke zending, voldoende voor drie maanden. Het terrein lijkt bezaaid met geschenken uit de hemel. Het lijkt vandaag wel kerstfeest en we hebben alles wat we wensen: nieuwe radiozendapparatuur (die ditmaal onbeschadigd op de grond komt), nieuwe wapens, zodat nu alle leden van de lijfgarde bewapend kunnen worden, een paar flessen rum, brandy en Bols (zeer welkom in het gure klimaat), Shelltox tegen vlooien en vliegen, pootaardappelen, groentezaden, schoenen met kopspijkers enzovoort.

De meeste belangstelling van de Migani's geniet echter een parachute waarmee een kooi met drie konijnen naar beneden zweeft. 'Wat een vreemde beesten!' schreeuwen ze. 'Zawa topé, zawa topé' (Lange oren) roepen ze. 'Gapa ibo' (Lange oren) schreeuwen de Ekarileden van de lijfgarde. Konijnen hebben ze nog nooit eerder gezien. Op hun hurken zitten de Migani's om de drie dieren en raken niet uitgepraat over de zawa topé. Wat een lange oren!

Aan de parachute met het witte lint komt onder meer post voor ons naar beneden. Dienstpost van Van der Plas, schout-bij-nacht Koenraad en anderen, benevens privé-post. Van der Plas denkt kennelijk ver in de toekomst. Hij schrijft: *'Straks aan de conferentietafel zal Uw volharding stellig vrucht dragen . . . Wij beseffen intusschen hoe waardevol onze jongemannen voor ons zijn, juist in den toekomst. Daarom wordt ook alles gedaan om U straks de hulp te geven, die U noodig heeft. Het eenige gevaar dat ik zie (afgescheiden van de vraag of onze planes op dat punt komen kunnen) is dat wij den vijand op deze route attent maken . . . Verheugd was ik, dat U in de nieuwe streek zoo goed met het volk kunt opschieten. Indien er inderdaad honderdduizenden in het hooggebergte wonen (ook de Boven-Rouffaer schijnt dicht bevolkt) zullen wij dat land moeten aanpakken. Een menscheijk natuurmonument is ondenkbaar. Het feit alleen dat er BB is, dat zending en missie toegelaten zijn, sluit dit uit. Ontwikkeling zonder het groote gevoel van eigenwaarde aan te tasten lijkt mij voor later Uw probleem. Voor later, omdat we U den eersten tijd na de Japs uit N.G. gesmeten te hebben wel elders noodig zullen hebben . . .'*

Koenraad schrijft: *'Uw post in Centraal N.G. is nu reeds van belang, doch kan in de toekomst nog veel belangrijker worden. Wij zullen daarom trachten een verbinding met U tot stand te brengen, waarvoor reeds de eerste toebereidselen zijn getroffen. Ik hoop van harte dat het lukt.'*

Hij doelt hier op de plannen om door Van Eechoud een etappelij n van de Baliem naar Bilorai te laten aanleggen, langs welke route inlichtingengroepen voor acties aan de noordkust van Nieuw-Guinea zouden kunnen worden verplaatst.

Met de nieuwe karabijnen en tommyguns is het nu mogelijk alle leden van onze lijfgarde te bewapenen, of hun oude, aftandse geweren door nieuwe te vervan-

gen. Dat ging met een passende toespraak gepaard. 'Jullie hebben nu allemaal een higimoemala, net als wij. Dat betekent dat jullie dus voor de helft Soerabajamensen en voor de helft Ekari of Migani zijn. Verzorg het geweer goed, evengoed als je vrouw of je fokvarken,' aldus druk ik hun op het hart. Vooral de Ekari's, op wie, zolang ze niet in het bezit van een vuurwapen waren, altijd werd neergekeken door de Migani's, die veel groter van stuk zijn, voelden zich nu pas volwaardig en lieten de Migani's duidelijk merken dat ze voortaan geen genoegen meer namen met hun hautaine houding. Het bezit van een karabijn geeft ze een machtsgevoel dat ze nooit eerder gekend hebben.

Er volgen nog drie droppings, waarvan een deel in Oeitapa wordt gearachuteerd. Met de eerste parachute komt een koker mee met een brief van de NOM (NEFIS-officier Merauke), luitenant-ter-zee 2de klasse Van der Veur, die in Merauke geplaatst is voor de bevoorrading van Oaktree: '6 legkippen + 1 zwarte haan + 1 kriekkip. De kriekhaan kan vetgemest worden voor Kerstmis. Beste wensen en groeten van NEFIS III.' Een tweede kattebelletje van Van der Veur, die zelf in de Catalina zit, vermeldt: 'De 3 konijnen zijn overleden. Verder geen bijzonderheden. Beste groeten van ons allen. Wij zijn aan het filmen.' De vier droppings met in totaal 10 000 lbs voorraden verlopen heel vlot. We kunnen weer drie maanden vooruit. De lijfgarde kan ook wat ruimere rantsoenen krijgen en hoeft niet alleen maar op bataten te leven. We zijn allemaal in een prima stemming; niet het minst door de alcoholica die gearriveerd zijn . . . Een week later nadert uit oostelijke richting opnieuw vliegtuiggeronk. Daar we geen bericht hebben ontvangen, weten we niet of we met vriend of vijand te maken hebben en laten ons dus voor alle zekerheid niet zien. De Migani's vragen me of dit een bolé koma of een Miga koma is. Bolé koma betekent oorlogsvliegtuig, Miga koma letterlijk Migani-vliegtuig of eigen vliegtuig.

Als het dichterbij gekomen is, herkennen we de vormen van een Mitchell B 25 met de twee staartvinnen; even later zien we de bekende vlag onder aan de vleugels.

We komen uit onze schuilplaatsen te voorschijn, zetten de grondlappencode en de vlag uit en dansen, leden van Oaktree, lijfgarde en Migani's, boven op het plateau van vreugde een rondedans. De Mitchell werpt een koker met een lang, wit lint uit. Er zit een brief van Van Eechoud in, die schrijft dat hij belast is met een speciale foto-opdracht van de NEFIS, die bezig is het gehele rivierenstelsel van de Baliem tot de bronrivieren van de Rouffaer en tot de Meervlakte stereoscopisch te fotograferen voor het aanleggen van de etappelijjn naar Bilorai en voor het zoeken naar de beste evacuatie-route voor Oaktree. De piloot van het vliegtuig is luitenant-vlieger Guus Hagers. Viermaal scheert hij met donderend geraas op twee meter hoogte over ons heen. De Migani's duiken in elkaar. 'Miga koma, amakané!' Dan verdwijnt het toestel, de vleugels heen en weer wiegend als afscheidsgroet, weer naar het oosten.

* * *

De laatste dagen voor Gouts vertrek naar Oeitapa – waar, nu we de nieuwe radioapparatuur hebben ontvangen, de hoofdzender voor de verbinding met Darwin zal worden gevestigd – besteed ik nog eens extra aandacht aan de training in het seinen met morsetekens. Ik zal met de oude ATR 4a-set onder de roepletters EID met Oeitapa werken, waar Gout met de roepletters KPO in de

ether verschijnt. De communicatie met Darwin (roefletters DJF) geschiedt via Oeitapa met de roefletters FUF, dat de telegrammen uit Australië dan weer aan mij in Bilorai zal doorseinen.

Het is dikwijls een grote drukte in de radiohut, waar de Migani's in- en uitlopen alsof het de gewoonste zaak ter wereld is. Dat kan soms door al het lawaai erg hinderlijk zijn. Gout heeft echter een zeer effectieve methode uitgevonden om zonder praten de mensen uit zijn verblijf te werken. In een van de polen van de 180-voltsbatterij van de ATR 4a-zender steekt hij een elektrische draad, die hij iemand laat vasthouden. Daarna laat hij hem de aan de andere pool van de batterij bevestigde draad aanraken, waardoor de man tot zijn grote schrik een behoorlijke schok krijgt. Gout hoeft voortaan als hij de Migani's de deur uit wil hebben alleen maar met twee losse, onschuldige draden op hen toe te lopen en ze rennen de hut al uit. Van de lolindoeni mala (de radio of sprekende pijl), zoals de Migani's de geheimzinnige kracht noemen, die onzichtbaar is, maar die je wél voelt, hebben ze niet terug.

Medio november is het radiostation in Oeitapa gereed. Drie marsdagen daarvandaan naar het westen zit ik als mobiele radio-unit met de draagbare ATR 4a-set in Bilorai. Wéér twee dagen westwaarts over de waterscheiding met Kemadora is onze voorpost Waniboega, waar Berger met enkele leden van Oaktree en van de lijfgarde het dal van de Kemaboe bewaakt. Onder de huidige omstandigheden lijkt dit me een optimale beveiliging van de groep. Het is jammer dat Berger niet kan seinen, want we hebben na de recente dropping nu een draagbare reservezender over.

De eerste dagen krijg ik geen verbinding met Gout. Tevergeefs roep ik KPO op. DJF hoort me echter wel. Mijn zender werkt dus goed als het verre Darwin me redelijk goed ontvangt. Ik kan echter met Darwin niet communiceren, omdat ik een andere code heb. Maar na een week komt op mijn verjaardag als een soort surprise de eerste verbinding EID-KPO in de ether. Gout heeft een nieuwe antenne opgesteld en mij eveneens een nieuwe gestuurd voor een betere communicatie.

De eerste telegrammen uit Darwin komen weer via Oeitapa binnenstromen. Het plan om een inlichtingengroep in Bilorai te parachuteren gaat niet door vanwege het risico van gebroken benen. Er zal getracht worden de groep met Van Eechoud via de Baliemrivier in te vliegen en langs een in te richten etappelij, die uit de lucht bevoorraad zal worden, naar Bilorai te brengen. *'wij zullen resultaten baliemproject afwachten alvorens definitieve besluiten nemen'*, aldus eindigt het telegram. Het is me wel een hele onderneming, een lange geschiedenis! Het lijkt me eenvoudiger Crayfish, de intelligence party, toch maar per parachute over te brengen, ondanks het risico van het springen in bergterrein.

Ongeveer drie weken later ontvang ik het volgende telegram: *'landtocht eechoud momenteel uitgesteld verband met urgente opdracht ghq (= general headquarters van generaal MacArthur) waarbij eechoud onontbeerlijk pt dit uitstel geen afstel pt toch van plan crayfish inbrengen soeni (codenaam voor Bilorai) dmv parachutes stp fotos blijken gunstig pt rut 66 heuvelachtig terrein geen bezwaar mits niet rotsachtig of groote steenen stp vereischten minimum afspringterrein 200 meter lang en 175 meter vrij van boomen stp is met beschikbare middelen*

soeni hiervoor door u in te richten vrgteken pt voorbereidingen zullen dzz eerst worden aangevangen indien rapport gunstig'.

De urgente opdracht aan Van Eechoud waarvan sprake is, betreft het opzetten van operatie Bulldozer in de oostelijke Meervlakte aan de Idenburgrivier, van waaruit speciale patrouilles in de richting van Hollandia zullen trekken om verkenningen te verrichten met het oog op de voorgenomen geallieerde herovering van Hollandia.

Bij Boelagé, een klein uur lopen zuidelijk van Bilorai, hebben we aan de Wa-boerivier een vlak terrein van 200 bij 220 meter gevonden, dat na van wat begroeiing gezuiverd te zijn, geschikt lijkt voor afspringterrein voor Crayfish. Er wordt alvast aan gewerkt voor de ontvangst van deze party. De NEFIS heeft nog niet geseind wanneer Crayfish wordt geparachuteerd. Dat kan dus nog wel een tijdje duren.

Vlak bij Boelagé zijn we tevens bezig grote tuinen aan te leggen voor het uitplanten van de met de laatste dropping ontvangen Australische pootaardappelen en groenten, die later ook meer afwisseling kunnen brengen in het menu van de Bergpapoea's. Het aanleggen van de tuinen eist echter vrij veel werkkrachten. Met het leveren van arbeidskrachten wil het niet altijd vlotten. Onze 'magiër', Lambert Noerwé, ontdekt bij toeval een manier om zonder oeverloos gepraat werkers voor de tuinen te werven. Tijdens het eindeloos onderhandelen over personeel nam hij eens uit verveling een stuk papier en tekende daarop een mensenhoofd, een ovaal met twee ronde ogen erin, benevens neus, mond met tanden, uitstekende oren en een paar haarsprietten.

'Hier,' zei hij tegen een van de Migani's, 'breng dit naar het dorp en zeg tegen de sonawi dat hij mensen stuurt om de tuin te bewerken.' De man keek dodelijk verschrikt naar de tekening en het resultaat was wonderbaarlijk. Hij snelde naar het dorp en kwam na enige tijd met twintig mannen terug om de tuin te bewerken. De diepere betekenis van het getekende hoofd is me nooit helemaal duidelijk geworden. 'Als er geen mannen gekomen waren,' verklaarde de man me later, 'zou ons dorp door een groot ongeluk getroffen en onze totale bataten-oogst mislukt zijn.' Het was in elk geval een curieuze geschiedenis.

Boejani, onze 'secret agent numer 1', die een maandlang in het oosten is geweest om varkens en zout te verhandelen, komt zich weer eens melden. Hij blijft een maand bij ons in Bilorai om zich te oefenen in het schieten met de M 95-karabijn en vertrekt dan gewapend naar de Wisselmeren met de boodschap voor Weakebo om een paar Jaba-Motés naar Bilorai te sturen om hier getraind en bewapend te worden, waarna ze zullen worden teruggestuurd. Sinds de laatste dropping hebben we wapens over om er ook wat mensen aan de Wisselmeren mee te voorzien. Zij zouden de taak krijgen om langs het opvoerpad van Orawja naar het Tigimeer te trekken, teneinde daarmee de aandacht van de Japanners af te leiden van de streek waar Oaktree opereert.

Boejani vertrekt na een maand weer met zijn twee in het oosten gekochte varkens, zoutbroden en karabijn naar zijn dorp vlak bij Enarotali. In niets is hij te onderscheiden van de andere Ekari's die van hun handelsreis naar het oosten naar de Wisselmeren terugkeren. Over zijn schouder draagt hij een boog en een in bananebladeren gewikkelde bos pijlen. De pijlpunten steken uit de bos bananebladeren. Zijn in de bos pijlen verborgen karabijn is echter niet te zien.

Antonius Moté, lid van de lijfgarde en afkomstig uit Weakebo's woongebied, is sinds enige tijd ziek en kan zich nog slechts met krukken voortbewegen. Volgens de telegrafisch door de arts in Melbourne vastgestelde diagnose heeft hij beriberi, iets waar ik al bang voor was. Gelukkig heb ik voldoende ampullen vitamine B. Na een serie injecties en een dieet dat rijk is aan bonen en zilvervliesrijst is hij na een maand weer zover dat hij soms zonder krukken kan lopen. De Migani's beginnen na de snelle, wonderbaarlijke genezing van de afzichtelijke framboesiawonden na een paar injecties met salvarsan steeds meer vertrouwen in onze westerse medicijnkunde te krijgen. Men haalt me dikwijls voor iemand die thuis ziek ligt. Ook vraagt men kiespijn te genezen. Ik bezit in de uit Enarotali meegenomen uitrusting een tang om te trekken, maar heb dat vak nooit geleerd. Na alle mislukte pogingen, afgeknapte kronen en behoorlijke wonden (waar ik zelf doodziek van word!) geef ik de moed op en houd het maar op aspirine. Voor tandarts ben ik kennelijk niet in de wieg gelegd.

's Ochtends vroeg komt een van de dorpelingen mijn hut binnen en bericht dat zich in de hut van Korobia een toebara mé, een overspelige man, van de Nambaraniclan uit Oegoebia verbergt om er bescherming te zoeken. Hij heeft, hoor ik, zich met andere vrouwen afgegeven, zelfs met zijn eigen zuster. Hij is gevlucht en op weg hierheen bepijld. Hij heeft een grote pijlwond in zijn rechterzij.

Mijn bezoeker vraagt toestemming hem te mogen doodpijlen zoals met overspeligen gebruikelijk is. Ik breng hem aan het verstand dat ik daar beslist niets van wil weten. Mijn visie is wel in strijd met het volksrecht, dat slechts doodpijlen als straf voor overspeligen kent. Ik heb echter geen keus. De man is naar Bilorai gevlucht om onze bescherming te zoeken en ik ben verplicht hem die te bieden, ook al kan dat moeilijkheden opleveren.

'Zolang deze man in Bilorai is,' leg ik de verzoeker uit, 'mogen jullie hem niet doden. Dat zal ik niet toestaan. Als jullie het toch doen, zal zijn geest hier in het dorp blijven en Oenoehana, geesten van overspeligen, brengen ziekte en dood.' Ik voeg er nog aan toe: 'Als jullie het toch doen, schiet ik tien varkens dood.' De boodschapper vertrekt zeer verbaasd.

Later komt Korobia en legt me het geval nog eens uit. 'Hij heeft zeker wel tienmaal overspel gepleegd met tien vrouwen,' zegt hij. 'Hij is in mijn hut en moet beslist gedood worden. Je krijgt een varken als je me toestemming geeft.'

'Als je hem doodt, schiet ik al je varkens neer, Korobia,' dreig ik. Zeer onvoldaan gaat hij terug.

De man heeft een pijlwond in de rechterzij. Daar men, zoals gebruikelijk, de wond heeft opengesneden om – zoals men beweert – het vuil van de wond weg te laten vloeien, is het een vrije grote, open wond geworden. Ik verbind die en geef de man, die zich ondanks alle pijn nog merkwaardig fit voelt, een morfine-injectie.

In de middag heeft zich op de heuvel tegenover Korobia's hut een grote menigte verzameld uit de dorpen in de omgeving, die schreeuwt dat de overspelige gedood moet worden.

Voor de hut waarin de man bescherming heeft gezocht, staat Korobia krijghaftig met pijl en boog in de hand en schreeuwt de mensen toe dat hij als gast-

Foto links boven: gastheer Korobia staat, gewapend met pijl en boog, voor zijn hut op wacht ter bescherming van de overspelige man. Foto rechts boven: een paar meter buiten de hut wordt hij door een pijl in de nek getroffen. Foto links onder: De stervende overspelige wordt weggedragen.

Foto rechts onder: de mannen hebben hem met handen en voeten aan een lange stok gebonden en dragen hem de helling af naar de Doraboerivier waar men overspeligen in werpt.

heer zijn gast beschermen zal, zoals de gewoonten van de Migani's dat van een gastheer eisen. Als bewijs dat hij het ernstig meent, schiet hij nu en dan over de menigte heen een pijl af. De pijlen vliegen hoog over de mensen heen en zijn volkomen ongevaarlijk.

Na enige tijd voegt gastheer Korobia zich echter bij de schreeuwende en joelende menigte boven op de heuvel. 'Kom uit mijn hut als je durft!' schreeuwt hij naar zijn gast. Vervolgens gaat hij weer naar beneden en posteert zich wederom als schildwacht met pijl en boog voor de hut. Een allervreemdste situatie.

'Laat de man uit Oegoebia in Bilorai met rust!' brult Korobia de mensen op de hoevel toe. 'Hij is mijn gast!'

Het is één grote schijnvertoning, want Korobia doet in werkelijkheid niets om de mensen van zijn hut weg te houden. Een paar mannen proberen Korobia's gast door de reten van de hut te bepijlen, maar worden teruggedreven door de pijlen van de zondaar, die ondanks zijn pijlwond nog fit genoeg is. Een van de belegeraars krijgt een pijl in de arm, een andere in de kuit. Dat verdienen ze ook! Niemand heeft dan nog lef om dichterbij de hut te komen. Het blijft bij schelden. 'Overspel bedrijven, dat kun je. Je varkens verzorg je niet en je tuinen staan er slecht bij. Lik mijn aars! Dolapanoea!'

's Middags probeert iemand de man uit de hut te krijgen door deze in brand te steken. Dat maakt me zo nijdig, dat ik hem met mijn pistool een behoorlijke klap op zijn mond geef. Twee waarschuwingsschoten in de lucht, vlak naast zijn oor afgevuurd, doen hem en de andere belagers wegstuiven. Men doet geen verdere pogingen de hut in brand te steken. Toch blijft het de hele middag rumoerig, tot men tegen zonsondergang naar huis gaat.

De volgende morgen vroeg komt een deputatie van vier man in mijn hut. Ik heb ze nog niet eerder ontmoet, daar ze niet uit Bilorai afkomstig zijn. Een van hen verbreekt na enige tijd van niets zeggen het zwijgen: 'Ik geef je vier varkens als je ons toestemming geeft de toebara mé in Korobia's hut dood te pijlen. Hij moet dood, omdat hij niet eenmaal, maar vele malen overspel gepleegd heeft.'

'Nee. Zolang hij bij ons in Bilorai is, mogen jullie hem niets doen. Als jullie hem toch doden, schiet ik alle varkens in Bilorai met de higimoemala dood,' dreig ik opnieuw. 'De geesten van overspeligen blijven in het dorp rondwaren, maken ons ziek en brengen ongeluk.'

Wéér gaat men zeer onvoldaan weg, niet begrijpend dat de kontolulle overspeligen in bescherming neemt. Het blijft onrustig. Er verzamelen zich steeds meer mannen op de heuvel tegenover Korobia's hut, schreeuwend en scheldend op de toebara mé. Daar blijft het echter bij.

Later in de middag, als ik in de radiohut zit te werken, klinkt plotseling luid gejoel in het dorp. Als ik naar beneden ren, blijkt dat enkele belagers van boven op de heuvel erin geslaagd zijn de hut in brand te steken. Het is de hut van Korobia, die zich daar in het geheel niet tegen verzet heeft en ook niet de minste moeite doet het vuur te doven. De ongelukkige kan niet anders doen dan uit de brandende hut vluchten en een andere hut binnenrennen, waarbij hij, na naderhand bleek, en passant nog kans zag iemand een pijl in het been te jagen. In plaats van in de hut te blijven, probeert hij het dorp uit te vluchten, maar na een meter of tien wordt hij door twee pijlen in de rug getroffen. Even verder weer door een schot in de nek.

Als ik beneden ben aangekomen, ligt de man even buiten het dorp op de grond. De pijlen zijn door degenen die ze hebben afgeschoten alweer uit het lichaam getrokken. Alleen in de wond van het dodelijke schot in de nek steekt nog de brede bamboepijlpunt van een varkenspijl.

De man is stervende. Het is duidelijk dat hij niet meer te redden is. Ik kan nu niets meer voor hem doen en loop naar mijn hut terug om mijn fototoestel te halen. De mannen binden hem met handen en voeten aan een lange draagstok en dragen hem op de manier waarop varkens worden vervoerd de helling af naar de Doraboe, waarin men overspeligen gooit. Joelend en schreeuwend volgt de stoet Migani's.

Aan de kant van het pad naar de rivierbedding, waar zeventienhonderd meter beneden ons de Doraboe stroomt, zit een man gehurkt. Hij huilt stil voor zich uit. Ik ga naar hem toe.

'Waarom huil je, vriend?' vraag ik.

'Hij was mijn oudere broer. Mijn broer is dood,' snikt hij.

Het is dezelfde man die me gisteren vier varkens aanbood als ik toestemming zou geven de toebara mé in Korobia's hut dood te pijlen . . .

Beneden, diep in het dal, legt men de stervende of reeds dode man op de rolsteenbedding van de snelstromende Doraboe, besprenkelt hem met water, schudt hem heen en weer en vraagt: 'Heb je overspel gepleegd?' Hij antwoordt niet. Opnieuw maakt men hem nat met het water uit de rivier.

'Heb je overspel gepleegd met Bogékoemba?' Men schudt hem wederom door elkaar. De ongelukkige laat niets horen dan wat gerochel, dat men maar al te gretig als erkenning van zijn schuld interpreteert. Nog een paar pijlen worden op hem afgeschoten. Onder luid geschreeuw wordt hij tenslotte in de snelstromende Doraboe gegooid. Einde van het drama.

De volgende ochtend zit ik me in mijn hut voor de open haard met de speciaal door Toemahoe van klei opgebouwde schoorsteen te warmen en denk aan het treurspel van gisteren. Het knetterende vuur verspreidt een behaaglijke warmte in de kille ochtend. Het knetteren blijkt echter niet alleen van het opvlammende haardvuur afkomstig te zijn. Het komt ook van boven af, hoor ik nu.

Als ik naar buiten ga om poolshoogte te nemen, zie ik tot mijn schrik dat het deel van het dak bij de schoorsteen in lichtelaai staat. Het vuur slaat snel om zich heen en in een ogenblik staat het hele dak van pandanusbladeren in brand. Er is geen redden meer aan. Binnen enkele minuten slaan de vlammen aan alle kanten uit de hut. Zo hard ik kan roep ik om hulp en probeer intussen in mijn eentje zoveel mogelijk te redden. De radioapparatuur, telegrammenadministratie, codeboeken, wapens, munitie, een deel van de radiobatterijen en mijn etnologische aantekeningen kan ik nog naar buiten gooien. Maar dan valt er niet veel meer te redden. De hut van ruw bekapte planken, gras en pandanusbladeren brandt als een lier. Als een blik petroleum door de hitte ontploft, schiet een meer dan vijf meter hoge vlam omhoog. Even later knetteren een honderd tommygunpatronen en patronen van kaliber 0,22 inch in alle richtingen, zodat ik in een kuil moet duiken om het te overleven. Een aantal detonatoren van handgranaten ontploft met een enorme knal. Binnen tien minuten is er niets meer

over van mijn hut dan een plek grijswitte as.

Een kwartier na mijn geroep om hulp verschijnen de twee leden van Oaktree en de lijfgardisten. Ze komen uit alle windrichtingen behoedzaam aangeslopen. Het blijkt dat ze hier al veel eerder hadden kunnen zijn. Door mijn hulpgeroep en de hoog opblazende vlammen dacht men dat ik door Japanners was overvallen. Men verspreidde zich en kroop voorzichtig met de karabijn paraat om te schieten naar de plaats waar ze mij hoorden schreeuwen. Toen ze van alle kanten te voorschijn kwamen, was mijn hut intussen afgebrand.

Ik kan wel huilen om alles wat verloren is gegaan: bijna al mijn kaurischelpen, de nieuwe, net ontvangen radiobatterijen, nagenoeg al mijn waardevolle persoonlijke notities over de Miganicultuur. De ATR 4a-zender, die ik heb kunnen redden, is door de smak waarmee hij terecht kwam defect. De maximum output condensator blijkt totaal verbogen te zijn, zodat we zonder radioverbinding zitten. Ik hoor Gout me wel oproepen: 'EID de KPO, EID de KPO, EID de KPO,' maar kan niet terugseinen.

'Ik heb jullie nog zó gewaarschuwd dat je de toebara mé niet moest doden, omdat het ongeluk brengt. Dit is het resultaat en het is jullie schuld,' vaar ik boos uit tegen de verbaasde bewoners van Bilorai. 'Jullie moeten me nu tien varkens als schadevergoeding geven.'

Ja, het kwam inderdaad doordat ze de man hadden doodgepijld. De geest van de toebara mé had de brand veroorzaakt, geven ze toe. Ze zullen me de tien varkens geven. Oegoebia, het dorp van de overspelige man, brengt dezelfde middag nog een groot varken, nog diep onder de indruk van de brand van mijn hut, het verloren gaan van mijn kigi's en de vloek van de geest van de dode man. De volgende dag brengen Bilorai en een aantal dorpen die aan het gebeuren hebben bijgedragen, nog negen varkens. De boete wordt vlot voldaan. De overspelige is immers gedood en men is dus tevreden.

Twee lijfgardisten vertrekken dezelfde dag nog met de defecte zender naar Gout in Oeitapa om deze te laten repareren. Gout is de enige die dat kan.

De mensen van Bilorai en Oegoebia, die zich vooral schuldig voelen aan de brand van mijn hut, brengen gratis hout en boomschors voor de bouw van een nieuwe en helpen ijverig aan de bouw ervan. Van binnen wordt hij gedrapeerd met parachutezijde. We hebben meer dan voldoende parachutes, waar we toch niets mee kunnen doen. Als bekleding van de binnenwanden van hutten hebben ze tenminste nog enig nut. Ik kan de parachutezijde niet aan de bevolking geven – die er wel om gevraagd heeft – omdat de stof zich dan al spoedig over het gehele bergland zou verspreiden. Dat zou het de Japanners dan wel bijzonder gemakkelijk maken door het volgen van het spoor van de parachutezijde onze verblijfplaats te vinden. Apalapaloe heeft zelfs gesuggereerd er rokjes voor de Miganivrouwen van te maken in plaats van de traditionele schortjes van reepjes geprepareerde boombast, wat veel meer tijd vergt. Een weinig aantrekkelijk idee, overal Bergpapoeavrouwen in witte zijden rokjes te zien lopen . . .

Er wordt intussen hard gewerkt aan het aanleggen van nieuwe tuinen en het uitplanten van de ontvangen pootaardappelen en groentezaden. De tuinen vereisen veel zorg. In Bilorai, Oeitapa en Waniboega hebben we nu grote groentetuinen en over enkele weken kunnen we de eerste Australische groenten ver-

wachten. Iedereen doet zijn uiterste best met de teelt van kool. Ik heb £ 1 als prijs uitgeloofd voor degene die de eerste kool met een gewicht van 1 kilo weet te produceren.

Er wordt ook flink gewerkt aan het gereedmaken van het afspringterrein voor Crayfish bij Boelagé. Er moet terrein worden afgebrand en bomen moeten gerood worden. Aan het terrein werken dagelijks ruim zeventig Migani's. Over twee maanden kan Crayfish verwacht worden. Het afbranden van het terrein van 200 bij 220 meter levert de lijfgarde weer een aardig aantal ratten op voor het menu. In de droogte vangt de bevolking ook naar hartelust kikkers. 's Avonds zie je overal in de dalen en valleien lichtjes bewegen. De Migani's zijn met flambouwen op de kikkerjacht.

Na tien dagen komen Morotoutoema (alias Batterij) en Cornelis Madai van onze lijfgarde met mijn door Gout gerepareerde radiozender uit Oeitapa aan. Het isolement is verbroken, ik heb weer radioverbinding. Het geeft een bevrijdend gevoel.

De Miganibevolking beklagt zich over het eigenmachtig optreden van leden van de lijfgarde. Ze schieten soms een varken dood als boete als men weigert een varken te verkopen. Toen een Migani op een keer Oeroebojoema van de lijfgarde een klap gaf, schoot Itimobolé als waarschuwing een paar maal voor diens voeten in de grond en doodde met hetzelfde wapen een varken. Gewapend met karabijnen voelt de lijfgarde zich sterk en stelt voor om de Japanners in Margrietdorp te overrompelen. Maar dat is niet precies de bedoeling van intelligencewerk.

Dagen gaan voorbij. Ze gaan over in weken; de weken in maanden.

Het is intussen alweer Kerstmis 1943. Met Kottadiny, Latumakulita en zes leden van de lijfgarde gedenken we het Vrede op Aarde. Het is weliswaar nog lang geen vrede, maar ze is wel dichterbij dan een jaar geleden. Italië heeft een wapenstilstand gesloten. Generaal MacArthur vordert gestadig in de richting van Nederlands Nieuw-Guinea. De toekomst ziet er minder somber uit dan een jaar terug. Het is jammer dat we niet allemaal bij elkaar kunnen zijn, maar over drie posten verspreid zitten. We zingen kerstliederen. Latumakulita en Kottadiny, beiden christen-Indonesiërs, zingen graag en goed. Het is plezierig ernaar te luisteren. Behalve als de Bergpapoea's van de lijfgarde proberen mee te zingen en de kerstliederen met het typische ritme van de Bergpapoeazangen meeneuriën. Kennelijk heeft de goeroe ze nog geen kerstliederen geleerd. Het resultaat is voor een westers oor ongenietbaar. Toch hebben we plezier onder het zingen, hoe erbarmelijk vals het soms ook klinkt. Oeroebojoema probeert weer een paar kaurischelpen te verdienen door aan te bieden een kerstgebed voor ons te bidden. 'Ik kan voor alles bidden,' legt hij uit, 'voor varkens, maar ook voor vrede.'

Ik heb heimwee naar de vrede. Wat zou het niet geweldig zijn als we in vrede dit onbekende binnenland konden openleggen met de moderne hulpmiddelen van de oorlog: vliegtuigen, droppings, luchtverkenning, stereoscopische luchtfoto's, mobiele, draagbare radiozenders en speciale jungle-uitrusting. Ja, ik verlang naar de vrede en spreek er met mijn mensen over. We praten ook over de politieke ontwikkeling van Indië wanneer het vrede zal zijn in verband met

de rede van de koningin van december 1942 over de in uitzicht gestelde zelfstandigheid binnen het koninkrijk.

'Als we ooit een Javaanse president krijgen, zullen wij, Ambonezen, dat nooit accepteren,' merkt op een gegeven ogenblik Kottadiny fel op. 'Dan wordt het oorlog met de Javanen, een oorlog tussen christenen en islamieten.'

Hoe zouden zijn woorden nog geen twee jaar later bewaarheid worden!

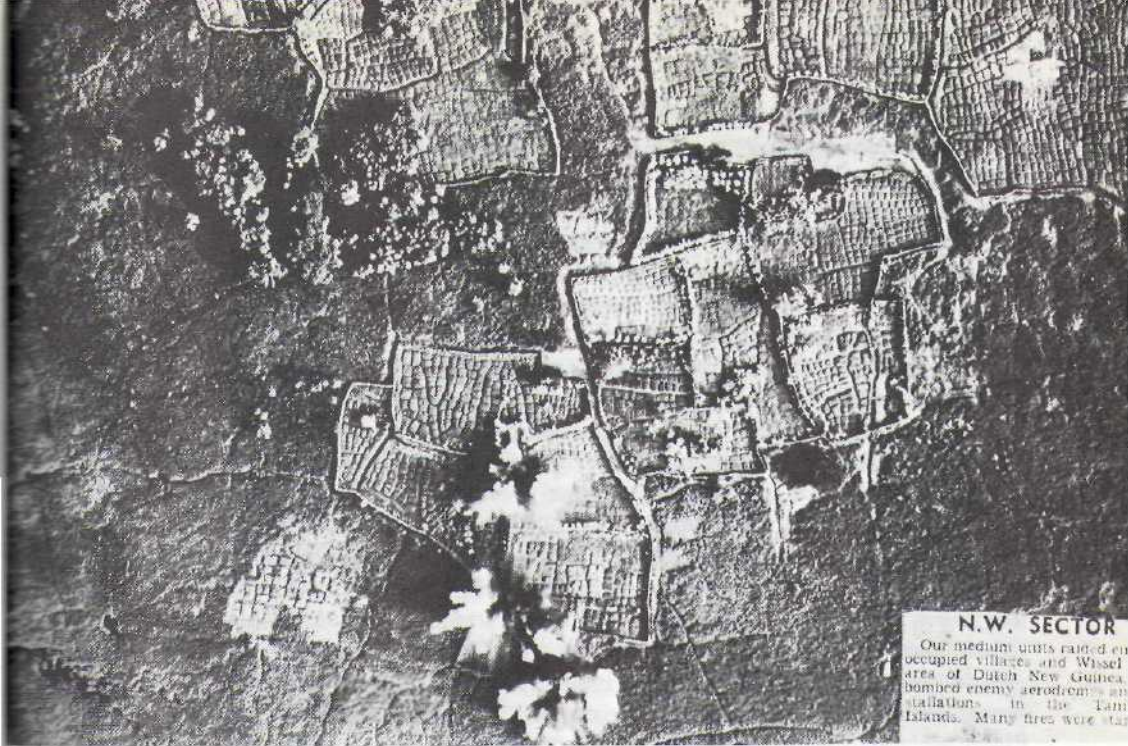
* * *

Jozeph heeft opnieuw, deze keer met Habel Honggoljan, een exploratietocht gemaakt in het stroomgebied van de Nogolo, de grote rechter zijrivier van de Boven-Rouffaer, waar in 1926 de Stirlingexpeditie gewerkt heeft. Het gebied is bewoond door de stam van de Dèm of de Lèm. Met behulp van een woordenlijst van het Miganisch heeft hij een woordenlijst van de Dèmtaal gemaakt. Die kan me goed te pas komen als we later bij een eventuele evacuatie naar de Meervlakte met de Dèms in aanraking zullen komen. Het gebied is goed bevolkt, schrijft Jozeph en de ontvangst was zeer vriendelijk. In het gebied, dat veel lager ligt dan de streek van Bilorai, die op ruim 2000 meter hoogte is gelegen, komen broodvruchtbomen voor op een hoogte van 300 meter boven zeeniveau. Sagobossen heeft hij echter nog niet aangetroffen.

Oudejaarsdag 1943 neemt afscheid met veel zonneschijn in de morgenuren, regen in de middag en 's avonds onweer. Om twaalf uur 's nachts luiden we het nieuwe jaar in met het afschieten van één tommygunhouder, waarvan de echo's tussen de omliggende bergen rollen. We hebben niets waarmee we een heildronk op het nieuwe jaar kunnen uitbrengen, want met de brand van mijn hut is alle drank verloren gegaan. We zijn 1943 goed doorgekomen en vragen ons af wat 1944 ons zal brengen.

1 januari begint met een telegram, meldende dat Enarotali en enkele dorpen rondom de Wisselmeren door een van onze Nederlandse B 25-bommenwerpers gebombardeerd zijn. Het is nu de vierde keer dat Enarotali is bestookt. '*u en de uwen voosp succesvol new year toegewens!*', eindigt het radiogram laconiek. Als een nieuwjaarssurprise arriveert vandaag een groep van vier jongens uit Jaba, door Weakebo gestuurd. Weakebo heeft mijn boodschap aan Boejani om enkele van zijn mannen naar Bilorai te sturen teneinde hier in het karabijn-schieten geoefend te worden, ontvangen. Joachim Moté van Dokoridoba en Dominggoes Móté van Wagete, beiden neven van hem, zijn daarbij. Ze hebben een aria (draagnet) met een hoeveelheid kaurischelpen van Weakebo voor mij bij zich, die ik heel goed kan gebruiken. Weakebo biedt me die aan omdat hij gehoord heeft dat ik bij de brand bijna al mijn kaurischelpen verloren heb. Dominggoes, de clown en grote imitator, is indertijd met me mee geweest op mijn tocht naar Beura en Ielop. Hij heeft al een paar maal getracht zich bij mij in Bilorai te voegen. De vijandige houding van de Migani's, die beweren dat Ekari's spionnen waren van de Japanners aan de Wisselmeren, had hem steeds verhinderd om Waniboega te bereiken. Maar nu was het dan eindelijk gelukt en met zijn brede lach begroet hij me. Hij vertelt over de bombardementen en dat de vliegers Wagete – zijn dorp – voor Mejepa, dat met de Japanners samenwerkt, hebben aangezien en er een paar bommen op hebben gegoooid.

'De hut van Etimori vloog opeens met een grote knal helemaal uit elkaar,' vertelt hij, 'er bleef niets meer van over. Gelachen dat de kerels van Mejepa hebben!'

N.W. SECTOR

Our medium units raised an occupied village, and Wessel area of Dutch New Guinea, bombed enemy aerodromes and installations in the Tami Islands. Many fires were started.

Foto boven: bommen op Margrietdorp waar de Japanners een post hebben (11 november 1943). Foto beneden: Kees Overweel en Arie Brink, leden van de Crayfish party die in februari 1944 per parachute werd aangevoerd.

'Dat heb je er nou van als je de kontolulle helpt,' lachten ze Dominggoes uit. Hij besloot wraak te nemen. In de duisternis van de nacht sloeg hij zijn slag. Een van de hutten in Mejepa, waarin wat voorraden van de Japanners lagen opgestapeld, ging plotseling in vlammen op. Dominggoes zei niets, maar het verhaal deed de ronde dat de postduiven van de kontolulle 's nachts met vuur in hun bek waren komen aanvliegen en de brand hadden veroorzaakt. Dominggoes had wraak genomen, want de Japanners legden de bewoners van Mejepa een boete in varkens op.

Dominggoes kan smakelijk vertellen. Zijn imitaties en de manier waarop hij in de avonduren bij het haardvuur verhalen opdist doen de mensen schateren van het lachen. Hij imiteert hoe bij de bezetting van de Wisselmeren de Japanners overal naar door ons begraven goederen zochten en overal waar ze kleine hopen aarde in de dorpen zagen daarin gingen graven. Er konden weleens goederen van de Nederlanders in verborgen zitten. Ze begrepen niet waarom de mensen zo verbaasd waren en lachten. Tot ze ontdekten dat ze groeven in de hoopjes aarde waarin naar de gewoonte van de Ekari's na de geboorte de placenta werd begraven.

Aldus werd in het begin van het nieuwe jaar Dominggoes bij onze lijfwacht ingelijfd en getraind in het karabijschieten. Het duurde wel wat lang voor hij die kunst onder de knie had. In het begin had hij iedere keer na het schieten een bebloede mond en soms een opgezette wang door de terugslag van het schot. Hoe hij dit klaarspeelde, is me altijd een raadsel gebleven. Hij zette echter door en leerde schieten.

14 februari 1944 verschijnt onverwachts vroeg in de ochtend een Nederlandse Catalina, die tien parachutes en eenentwintig pakken in Bilorai afwerpt. Hoewel we weten dat er in deze tijd een dropping verwacht kan worden, heb ik geen telegram over de juiste datum ontvangen. In alle haast leggen we volgens afspraak de grondlappencode en de vlag uit en ontsteken drie rookkaarsen.

Het regent daarop pakken uit de hemel, waarvan enkele gevaarlijk dicht bij Lambert Noerwé en mij in de grond slaan. Een meter van de grondlappen vandaan, waar we staan, slaan een pak met bijlen en een zak rijst in de grond. Even later vallen weer een paar pakken vlak bij ons neer. Het is of ze op ons richten! We begrijpen er niets van en zoeken een veilig heenkomen, weg van de grondlappen, die voor schijf lijken te dienen . . .

De dropping verloopt voor het overige prima en is uitstekend verzorgd. Er komt zelfs een bok per parachute naar beneden zweven om onze twee geiten gezelschap te houden. Per abuis heeft een paar weken geleden een van de leden van de lijfgarde onze enige bok geslacht in plaats van een geit. De bok komt wat duizelig uit het hok waarmee hij is neergekomen.

Er is veel post meegekomen, onder andere van Van der Plas, schout-bij-nacht Koenraad en Leo Brouwer, sinds enige maanden de nieuwe assistent-director van NEFIS III, die de zaken met grote voortvarendheid aanpakt. Die lopen nu heel wat vlotter dan onder zijn voorganger.

Koenraad schrijft veel vertrouwen te hebben dat de geallieerden in 1944 op Nederlands Nieuw-Guinea zullen landen: *'De krijgsverrichtingen ontwikkelen zich bijzonder gunstig . . . Houdt dus vol. U en Uw mensen kunnen straks op*

*een mooie prestatie terugzien, welke prestatie ikzelf wel bijzonder kan waarde-
ren. Ik vloog in November met een Amerikaansche Liberator naar Soerabaja
en smaakte het genoeg eenige bommen te zien afwerpen op de hoofden van
de godenzonen, die in mijn vlootbasis niet thuishooren.'* Aldus Koenraad.

*Van der Plas schrijft: 'Wij zijn met onze gedachten vaak bij U en Uw moeilijke
taak. Als ik het goed begrijp is Uw positie langzamerhand vrij sterk geworden
en vooral een stelsel van wachten en luisterposten, dat U tegen overvalling be-
hoeden moet (ik kan dit niet sterk genoeg onderstrepen: den jongsten tijd heb-
ben weer eenige patrouilles zich door achteloosheid laten verrassen) kan U een
betrekkelijke veiligheid waarborgen. Wij voelen ons gesterkt door Uw volhar-
ding en den moed en trouw Uwer makkers.'*

Met de post is een zending meegekomen van de door Van Eechoud en Hagers
gemaakte stereoscopische luchtfoto's van de stroomgebieden van de Hablifoer-
rivier en de Baliem in het oosten tot de Doraboe in het westen, tweehonderd
kilometer verderop, en van de Reigerrivier en de Ielorong in het zuiden tot het
pas ontdekte Hagersmeer in de Meervlakte in het noorden. Van de diverse
stroomgebieden heeft men aparte fotostrips vervaardigd, die in één oogopslag
een overzicht geven van het gehele rivierenstelsel. Van het stroomgebied van
de Boven-Rouffaer vanaf de samenvloeiing van Doraboe en Nogolo tot het Ha-
gersmeer heeft men voor een eventuele evacuatie stereoscopische luchtfoto's met
een zakstereoscoop bijgevoegd, die stereoscopisch bekeken een prachtig beeld
van het terrein bieden en je de indruk geven dat je boven het gebied vliegt. Voor
het eerst is het gehele rivierenstelsel van dit deel van het Centrale Bergland
vastgelegd. Met dergelijke luchtfoto's is het exploreren in onbekend, nog niet
eerder betreden gebied niet zo moeilijk meer. We weten van tevoren al wat ons
aan de andere kant van de bergen te wachten staat. Ik denk onwillekeurig aan
mijn eerste expeditie, die naar Kemandora, toen we zonder kaarten, zonder
foto's, zonder enige gegevens een witte plek op de kaart introkken, alleen ver-
trouwend op Soalekigi en Kigimoajakigi als kompas. De romantiek van het
exploreren, het zoeken naar het onbekende dat achter de bergkammen op je
wacht, gaat echter op deze manier wel verloren . . .

Om elf uur 's ochtends komt Toetoeroega van onze lijfgarde met een spoed-
telegram van Gout uit Oeitapa. Het houdt in dat 14 februari (dat is vandaag)
een dropping te Bilorai zal plaatsvinden – dat is dus de dropping die we zojuist
gehad hebben. Verzocht wordt grondlappencode plus vlag uit te leggen en drie
rookkaarsen te ontsteken. Men zal zo dicht mogelijk bij de grondlappencode
en vlag droppen. Nu gaat me een licht op en begrijp ik hoe het kwam dat de
pakken zo gevaarlijk dicht bij ons neerkwamen. Door een defect in de radiover-
binding kon ik het telegram niet ontvangen. Verder zal er een dropping plaats-
vinden te Oeitapa, vermeldt het telegram.

De gezondheid van enkelen van ons laat te wensen over. Jozeph en drie leden
van de lijfgarde vertonen de eerste symptomen van framboesia. Gelukkig heb ik
nog voldoende neosalvarsan, zodat een paar injecties het probleem snel uit de
wereld helpen. Ik zelf sukkel al maanden met mijn rechteroog, waar maar geen
verbetering in komt. Ernstiger is het met Gout gesteld, die de laatste tijd veel
last heeft van hevige maagkrampen en twee keer bloed heeft gespuwd. Ik ben

bang dat hij een maagzweer heeft en vraagt het NEFIS-hoofdkwartier in Brisbane om medisch advies. Tegelijk sein ik Brisbane: *'als na 1 mnd unyet verbetering stuur ik hem met 2 leden oaktree en 3 lijfgardisten naar rouffaer voor evc pt hij kan tocht nu nog maken maar later misschien te zwak pt ik neem voorlopig zelf radioverkeer over doch verz aan rouffaer afzetten vervangers waaronder telegrafist pt'*.

Gout leeft de laatste weken alleen op pap en voelt zich echt ziek. Brisbane vraagt een serie nadere verschijnselen te seinen, geeft medisch advies en seint: *'zullen trachten morfijnetabletten alsnog crayfish meegeven stp na ontvangst gevraagde nadere verschijnselen zullen trachten eventuele evacuatie voorbereiden'*. Crayfish wordt over twee weken verwacht.

We zijn klaar voor de ontvangst van Crayfish. Het afspringterrein bij Boelagé, niet ver van de Waboe, is gereed. De hutten in Bilorai voor het onderbrengen van mensen en voorraden zijn ook klaar. Onze tuinen leveren nu volop en we kunnen Crayfish verwelkomen met Australische aardappelen, maïs en groenten.

26 februari. Even voor tien uur 's ochtends komt een viermotorige Amerikaanse Liberatorbommenwerper voor het afwerpen van Crayfish over. Het veld is duidelijk met grondlappen gemarkeerd. De piloot voelt er blijkbaar met het oog op de omringende bergen niets voor lager te vliegen en gooit de vier leden van Crayfish en de voorraden van te grote hoogte af. Alle voorraden worden per parachute in speciale verpakking, zogenaamde storepedo's (langwerpige, op torpedo's gelijkende containers), afgeworpen. De Liberator heeft kennelijk haast zo snel mogelijk uit dit onveilige gebied weg te komen. Het Japanse vliegveld te Kekwa aan de zuidkust ligt hier maar een halfuurtje vliegen vandaan. Het afwerpen van mensen en voorraden geschiedt gehaast, slordig, onnauwkeurig. Eerst worden de storepedo's afgeworpen. De eerste parachute komt precies in de Waboerivier terecht. Slechts één parachute komt op het daarvoor gereedgemaakte veld neer. Alle andere belanden in de omtrek in een straal van anderhalve kilometer van het veld. Ook de vier mannen van Crayfish. Dat zijn Kees Overweel, leider van de groep, de telegrafist Arie Brink, Wihiawari, een Papoea van de Humboldtbaai, en Donatus Jejanaan, een Keiees. Gelukkig komen allen ongeschonden en zonder gebroken benen op de grond. Het scheelde echter niet veel of Wihiawari was op de rotsen in de Waboerivier terechtgekomen. Donatus komt op de tegenoverliggende oever neer. Overweel is nog het best geland. Hij wordt door een groep Migani's gevonden, die hem bij mij brengen. Brink blijft in de top van een hoge boom hangen. Hij wordt daar gevonden door een Miganijongetje van een jaar of vijf, dat opgetogen is over zijn ontdekking. Steeds maar schreeuwt hij tegen de hoog in de boom slingerende Brink: 'Amakané, amakané, amakané!', de traditionele groet van de Migani's. Er voegen zich andere Migani's uit Boelagé bij Brinks ontdekker, die hem ook onophoudelijk 'Amakané, amakané!' toeroepen. Brink, die geen woord Miganisch kent, meent in de Miganigroet het woord makan, makan (Maleis voor eten, een taal die hij wel kent) te horen.

Hij waande zich, vooral toen hij de met pijl en boog gewapende, vervaarlijk uitzierende Miganimannen met varkensslagtanden door hun neustussenschot be-

neden zich zag, en die steeds – naar hij veronderstelde – om eten riepen, in een land van kannibalen aangeland te zijn. Het duurde lang eer Brink uit zijn benarde positie boven in de boom bevrijd was en alle vier leden van Crayfish weer bij elkaar waren. Nog meer tijd kostte het opsporen van de in alle windrichtingen neergekomen voorraden. De volgende dag misten we ondanks al het zoeken met de bevolking nog een storepedo. Onverwachts bracht Doddi hier uitkomst door met blaffen de plaats aan te geven waar de vermiste container lag.

De Migani's en ook onze lijfgarde zijn diep onder de indruk van wat 'Soerabadjamensen' al niet kunnen. Eerst kwamen goederen uit de lucht naar beneden; toen konijnen, kippen en geiten. En nu zijn zelfs vier mensen door de lucht komen aanzweven.

Het is de volgende dagen druk door bezoekers die in Bilorai komen om de vier leden van Crayfish te bekijken en te betasten. 'Het zijn toch wel mensen,' hoor ik een van de bezoekers zeggen na Overweel betast te hebben, 'maar ze hebben zonder vleugels gevlogen. Het zijn dus toch niet helemaal echte mensen zoals wij.' Hij begrijpt het allemaal niet zo best.

Crayfish heeft de opdracht – na enkele maanden van inwerken bij Oaktree en na zich vertrouwd gemaakt te hebben met de problemen van de bevolking – zich via het dal van de Kemaboe en Siriwo naar de omgeving van Nabire te begeven om gegevens over deze Japanse basis aan de Geelvinkbaai te verzamelen. Het plan is dat de groep eind april te Oewagimoma in West-Kemandora een post zal vestigen. Maar eerst zal Crayfish zich moeten verdiepen in de cultuur en de taal van de Migani's en Ekari's; zonder enige kennis van land en volk kan ze hier niets beginnen. Geen van de leden van Crayfish is ooit eerder in het Centrale Bergland geweest en voor drie van de vier is het zelfs voor het eerst dat ze in Nieuw-Guinea zijn. Alleen Wihawari, die uit het Hollandiase afkomstig is, kent Nieuw-Guinea. De noordkust tenminste.

Gout heeft nog steeds erg veel last van maagkrampen. Het enige wat ik doen kan, is hem een dieet voorschrijven en tegen de pijnen een morfinetablet per dag geven. 8 maart wordt van het NEFIS-hoofdkwartier het volgende telegram ontvangen: *'dokter roebiono acht evacuatie nu gewenst stp rut 193 dichtstbijz afhaalpl per cat is hagersmeer kaart a 18 herh a 18 plaats e 2155 herh 2155 staat aangegeven op fotostrip a herh a stp verz seinen geraamde tijdsduur van tocht naar hagersmeer waarna ik vroegste afhaaldatum zal vaststellen pt'*.

De volgende dag al ontvang ik een telegram uit Brisbane: *'ong 10 april uitbrengen gout hagersmeer kma aldaar nodig u aanwezig met radio en uitgebreid verslag ook voor bespreking . . . crayfish dan als u afwezig te soeni blijven ivm telegr stp gaat u acc'*. (Soeni is de codenaam voor Bilorai.)

Ik sein terug dat ik akkoord ga met het plan voor Gouts evacuatie. Het krijgt de naam Riverstone. Ik dien 10 april voor Gouts evacuatie en voor besprekingen aan het Hagersmeer te zijn met een radiozender en verslag. Ik kan dan tegelijk mijn kies, waaruit ik al enige maanden geleden een grote goudvulling verloren heb, laten trekken (*'roebiono vraagt welke kies trekken links rechts onder of boven'*, seint Brisbane). Ik voel er echter niets voor bij aankomst aan het Hagersmeer opdracht te krijgen in het vliegtuig te stappen om naar Australië te gaan en de leden van Oaktree plus de lijfgarde in het bergland achter te laten bij Crayfish. Nee, samen uit, samen thuis! Voor alle zekerheid sein ik

daarom achter het telegram: 'ik neem aan dat ik bij Hagersmeer niet opeens opdracht voor besprek Brisbane krijg agz ik weiger bergland verlaten als anderen achterblijven'.

Ik vraag voor de terugtocht een buitenboordmotor, want met twee leden van Oaktree en drie Bergpapoea's van de lijfgarde kan ik wel stroomafwaarts roeien, maar kom nooit tegen de sterke stroom van de Boven-Rouffaer meer op, zoals in 1926 de Dajaks van de Stirlingexpeditie nog tegen de sterke stroom tot Prauwbivak wisten op te komen. Maar daarvoor waren het dan ook Dajaks uit Borneo, geboren riviermensen, gewend aan bergrivieren met stroomversnellingen. Als de rivier inderdaad voor ons bevaarbaar is, kan ik van Olegaloek, het laatste dorp, gelegen bij de samenvloeiing van Doraboe (Delo) en Nogolo, in twee of drie dagen bij het Hagersmeer zijn. Volgens Le Roux is de rivier bevaarbaar, maar ik ben er met de vele stroomversnellingen die op de luchtfoto's te zien zijn niet zo zeker van dat dit ook met onze roeiers mogelijk is. Gout, die in januari vanuit Oeitapa een korte verkenning naar de samenvloeiing heeft gemaakt, heeft ook gemeld dat de rivier bevaarbaar is.

Ik stuur Gout alvast met een radiozender naar Olegaloek. Hij moet daar op me wachten en intussen toezicht houden op het kappen van twee prauwen door Wihawari, Kottadiny, Honggoljan en wat leden van de lijfgarde voor de vaart naar het Hagersmeer. Zodra de prauwen klaar zijn, ga ik naar Olegaloek. Jozeph vertrekt van Oeitapa naar Dawesi, het stroomgebied van de Nogolo, dat hij een tijd geleden bezocht heeft om dragers te werven voor de tocht naar het Hagersmeer voor het geval het onmogelijk mocht blijken de rivier per prauw af te zakken. Zelf ga ik naar Oeitapa om van daaruit naar Olegaloek te vertrekken.

Overweel vergezelt me tot Oeitapa om kennis te maken met onze meest oostelijke post. Het is zijn eerste patrouille in het hooggebergte en hij heeft door gebrek aan training moeite met het zware bergterrein, dat voor ons geen problemen meer oplevert.

Oeitapa is een Danidorp op de grens van de stam van de Dani's en die van de Dèm of Lèm. Toemahoe, onze timmerman, heeft hier gecamoufleerd tussen het geboomte comfortabele hutten gebouwd. Vlakbij is een mooie waterval in een casuarinenbos met een heldere zwempeel eronder. Een poëtisch plekje tussen ruisende casuarinebomen. Het is er ook niet zo koud als in Bilorai, zodat je plezierig kunt zwemmen. Er zijn op deze hoogte, bijna 1000 meter lager dan Bilorai, ook veel vogels, vooral kaketoës.

De Dani's zijn gastvrij en behulpzaam, ofschoon niet zó spontaan als de Ekari's en Migani's. Er komen hier blijkbaar veel maleo's, wilde loophoenders (*Megapodidae*), voor, want men biedt de grote maleoëieren overal te koop aan. Dat is net iets voor ons, want de eieren zijn wel driemaal zo groot als een gewoon kippeï. De Dani's zien zelfs kans er zonder potten of pannen spiegeleieren van te bakken! Op hete stenen worden een paar lagen bananebladeren gelegd, waarop de eieren worden gebroken, die – nadat de laag bladeren verhit en verschroeid is – na korte tijd gaar zijn; tenminste halfgaar.

Vandaag is het 2 april. De NEFIS stuurt een telegram met de mededeling de tocht naar het Hagersmeer zoveel mogelijk te bespoedigen in verband met andere opdrachten van de Catalina's. Dat is gemakkelijker gezegd dan gedaan, want

dezelfde dag ontvang ik een telegram van Gout uit Olegaloek: *'1 prauw bij te water laten verloren gegaan'*. Dat betekent dat het vrijwel zeker is dat we 10 april niet bij het Hagersmeer kunnen zijn. Vijf dagen later seint Gout: *'tweede prauw verongelukt allen safe uitrusting gedeeltelijk verloren plus prauw'*. Het bleek dat de prauw na de eerste twintig meter volliep, maar op de snelle stroom bleef drijven met de inzittenden tot aan hun borst in het water. De goederen werden eraf geslingerd. Het grootste gedeelte werd met de stroom meegesleurd; een ander deel kwam op de kant terecht.

De Dajaks van de Stirlingexpeditie hadden met hun ranke Dajakprauwen tot dit punt weten te komen, maar zonder geboren roeiers als Dajaks is het onverantwoordelijk hier de rivier per prauw af te zakken. Dan maar wat later aan het Hagersmeer.

Gout stelt nog voor per vlot de rivier af te zakken, zodat we nog op tijd bij het meer kunnen zijn. Dat lijkt me echter met de vele obstakels in de rivier en de stroomversnellingen helemaal een riskante onderneming! Dus: de lange tocht over land naar het meer door onbevolkt gebied zonder bevolkingsspaden, waar we met kapmes en kompas onze eigen weg zullen moeten kappen, *'below the foothills where the trails run out and stop'*.

Ik vertrek zo vlug mogelijk naar Olegaloek voor de tocht over land naar het meer langs de rechteroever van de Boven-Rouffaer en vraag voor 11 april een dropping te Olegaloek aan voor de over-landtocht en ter vervanging van de verloren gegane uitrusting.

Hoog boven de beruchte Delocanyon langs, waar in 1926 de Stirlingexpeditie bleef steken, trek ik op Paaszondag met een kleine groep naar Olegaloek, basis van Riverstone. We overnachten onder een groot, overhangend rotsblok in het bos. Maar het is er in ieder geval droog slapen. Buiten herhaalt zich de zondvloed!

De volgende dag horen we in de verte de Catalina boven Olegaloek rondjes draaien voor de gevraagde dropping. Het lukt me niet nog dezelfde dag Olegaloek te bereiken. Tegen dat het donker wordt komen we op de plaats aan waar achttien jaar geleden Stirlings Explorateursbivak stond. Slechts een paar verroeste patroonhulzen en verwilderde katjang pandjang (soort sperziebonen, die niet autochtoon zijn in het Centrale Bergland) *herinneren aan de expeditie*.

De volgende dag dalen we steil af naar de rotanhangbrug bij de samenvloeiing van Delo en Nogolo. Door de zware regens is de Boven-Rouffaer één woeste, schuimende massa geworden. Complete bomen, met wortel en al, schieten onder ons door en duiken in de kolkende massa.

Om één uur zijn we in Olegaloek, waar Gout me verwelkomt met een boterham, de eerste sinds meer dan anderhalf jaar. De Catalina heeft vanochtend voor het eerst broden afgeworpen. *'australisch brood hartstikke goed'*, seint Gout als bedankje. Blijkbaar werd daar goed notitie van genomen, want hierna wierp men bij droppings ook altijd wat broden uit.

Nu het onmogelijk is gebleken van hieruit per prauw de rivier af te zakken, zit er niets anders op dan over land naar het Hagersmeer te trekken. Het is onbewoond gebied, zonder bevolkingsspaden. We zullen dus een pad door het dichte oerwoud moeten kappen. Dat zal veel tijd in beslag nemen. Ik schat de

duur van de tocht op minstens een maand. Benedenstrooms, waar de Boven-Rouffaer bevaarbaar wordt, moeten prauwen gekapt worden. Dat zal ook de nodige tijd in beslag nemen. Het wordt een complete expeditie.

Dat klinkt anders dan wat Le Roux in oktober 1939 in zijn dagboek van de KNAG-expeditie 1939 schreef, toen hij zijn meest oostelijke punt in Dogindora, Hitalipa, had bereikt: 'Indien ik de vliegtuigen nog ter beschikking had, zou ik zeker doorlopen, na de patrouille-Hagdorn te hebben afgewacht. In twee à drie marsdagen is het Explorateursbivak 1926 te bereiken, daarna nog vier dagen tot Splitsingsbivak in de Meervlakte, alwaar het vliegtuig de patrouille zou kunnen afhalen en terugvoeren naar het Paniaimeer.'

Onder deze omstandigheden zit er niets anders op dan dat Gout naar Oeitapa teruggaat, waar hij beter tot rust en genezing kan komen dan dat hij met mij meetrokt. Zelf ga ik dan, als de Dèmdragers die Jozeph in Dawesi in het stroomgebied van de Nogolo aan het werven is, in Olegaloek zijn gearriveerd, met twee leden van Oaktree en drie man van de lijfgarde naar het Hagersmeer. Zodra de rivier bevaarbaar wordt, zullen we prauwen kappen en zal ik Gout seinen om te komen. Volgens Toralibijè, het hoofd van Olegaloek, is de Rouffaer na zes dagmarsen bij de zijrivier Soegoelabarala bevaarbaar.

Voorlopig moet ik hier eerst de komst van de Dèmdragers uit Dawesi afwachten. Olegaloek is een klein Dèmdorp van niet meer dan twintig zielen. Meer dan de helft van de bewoners heeft grote kropgezwellen. Ze zijn fysiek en geestelijk slecht ontwikkeld, waardoor je het idee krijgt dat het hier een groepje uitgestoten, minder volwaardige Dèms betreft, die van het hooggebergte naar de lage voetheuvels zijn verdreven. Het is het laatste Bergpapoeadorp. Verder noordwaarts strekt zich een dertig kilometer lang en onbevolkt gebied uit. We zijn hier in de lage heuvels aan de voet van het gebergte, waar de bevolkingspaden ophouden. Het dorp ligt op slechts 300 meter boven de zeespiegel, 1900 meter lager dan onze post te Bilorai. Er komen hier veel broodvruchtbomen voor, die slechts in de lagere streken groeien. De Dèms in dit gebied kauwen ook sirih en betelnoot, wat ik nooit eerder bij Bergpapoea's heb waargenomen. Ze worden gekauwd met wat kalk en produceren dan een rood speeksel, waarmee de Dèms de binnen- en buitenwanden van hun hutten bespuwen als bescherming tegen kwade geesten.

Het wachten is nu alleen nog op de Dèms uit Dawesi om naar het Hagersmeer te kunnen vertrekken. Midden in de nacht worden we opgeschrikt door het hartverscheurende gegil van een varken. We rennen allemaal naar buiten en zien een in doodsnood verkerend varken dat door een python wordt omstrengeld en gekraakt. Een karabijnkogel en een aantal pijlen die de Dèms in het beest schieten maken snel een eind aan het zes meter lange monster.

De volgende dag krijg ik een stuk python en een lap varkensvlees van Toralibijè aangeboden. Want ook het varken heeft het niet overleefd.

Jozeph komt met zeventien Dèms uit Dawesi, onder wie een vrouw, als dragers voor de tocht naar het Hagersmeer. Het valt me mee dat hij er nog zoveel heeft kunnen werven, want met de Dèms hebben we nog minder ervaring dan met de Dani's. De kapmessen die hun als beloning voor het traject tot de Soegoelabarala (voor het eerst als Zijrivier C op de kaart van de militaire exploratie 1914 vermeld) in het vooruitzicht zijn gesteld, zijn kennelijk in de smaak ge-

vallen. Volgens Toralibijè zijn daar ook grote, voor prauwen geschikte bomen. Hij is er vroeger met zijn vader geweest om kangoeroes te jagen, beweert hij.

Op 22 april vertrekken we in de richting van het Hagersmeer: Kottadiny en Wihawari van Oaktree en Crayfish; Kipas, Aman en Sakko van de lijfgarde; zeventien Dèms uit Dawesi; Toralibijè van Olegaloek en ik zelf. We hebben een ATR-zender bij ons en ik sta in verbinding met Gout in Oeitapa en via Gout weer met Brink, telegrafist van Crayfish in Bilorai. De Dèms hebben een paar honden bij zich voor de jacht. Jozeph en Boo zullen met drie leden van de lijfgarde in Olegaloek blijven, dat de hoofdbasis van Riverstone is, van waaruit de verbinding over land met het Hagersmeer wordt onderhouden. We zijn allemaal zwaar bepakt, want we kunnen onderweg niet bijfourageren, omdat het gebied onbewoond is. Ik moet dus ook vivres meevoeren voor de zeventien Dèms. Met de vivres die we kunnen meenemen, kan ik de Soegoelabarala niet halen. Ik zal dus onderweg een dropping moeten vragen.

We vorderen maar langzaam in het dichte oerbos, waarin geen bevolkingspaden zijn, zelfs geen jachtpaden. Het zijn naar de woorden van Kipling 'the foothills where the trails run out and stop'. Het bos is veel dichter dan in het bergland. Vooral het onderhout is zeer dicht. Door het netwerk van lianen, rotanranken met doorns en luchtwortels valt moeilijk heen te komen. Het kappen van een pad met onze volle bepakking is zwaar en gaat buitengewoon langzaam. Het pad is ook moeilijk te belopen. Op de rotsen vlak boven de Rouffaer is het trouwens ook gevaarlijk lopen. Op een gegeven ogenblik glijd ik op de gladde stenen uit en val in de rivier. Ik weet me gelukkig nog aan een paar takken vast te grijpen, zodat ik alleen tot mijn middel in het water hang. De stroom van de Boven-Rouffaer is zo sterk, dat mijn benen erdoor worden meegeleurd en ik geen kans krijg ermee op de grond te komen. Het loopt goed af, maar mijn Rolleicord is helaas door de val onbruikbaar geworden.

We zwoegen, al maar kappend ons een weg banend, door het dichte onderhout. De jungle is beklemmend stil. We zien en horen geen levend wezen. Geen vogelgeluiden, geen kleurige loeri's, die op deze hoogte juist zoveel plegen voor te komen. Alleen het geruis van de stroomversnellingen in de rivier of van een waterval in een van de zijrivieren. Het is doodstil; er zijn zelfs geen muskieten of bloedzuigers. Ook geen vliegen, die merkwaardig genoeg altijd pas kwamen opdagen als we drie dagen op een plaats hebben gebivakkeerd. De vierde dag komen ze dan als uit het niets. Hier is niets anders dan de stilte, onderbroken door het kappen van het pad.

Ik heb voor 1 mei een dropping aangevraagd aan de Soegoelabarala. Maar doordat we met het kappen van het pad zo langzaam zijn opgeschoten, heb ik niet genoeg vivres om dat te halen, ook al aangezien ik nog voldoende moet overhouden om de zeventien Dèms voor de terugtocht naar Olegaloek leeftocht mee te geven. Bij de Wobesa, een zijrivier van de Rouffaer, besluit ik de dropping af te wachten en een clearing van 50 bij 50 meter voor het afwerpen van de voorraden open te kappen. Het is alles zeer dicht bos en er is geen open plek te vinden. Dertien Dèms gaan naar Olegaloek terug; vijf blijven om mee te helpen het afwerpveld open te kappen. Zij willen ook blijven om de dropping te zien en kangoeroes te jagen, die hier blijken voor te komen. Gisteren hebben

ze met hun honden twee kleine soorten gevangen. We hebben hen in ieder geval hard nodig om het bos open te kappen voor de dropping, hetgeen zeer zwaar werk is. De Dèms hebben echter een manier van kappen om met een minimum aan inspanning een maximaal aantal bomen te vellen. In navolging van hen beginnen we van een rij dikke bomen de stammen voor de helft door te kappen. Is dat gebeurd, dan hakken we de stam van de eerste boom volledig door. In zijn val sleept die de hele rij reeds half doorgekapte bomen en de kleinere nog niet doorgekapte bomen mee, die met donderend geweld en gekraak tegen de grond knallen en een brede baan tussen het hoge geboomte aan weerszijden vormen.

Gout in Oeitapa, die een rechtstreekse verbinding heeft met Darwin, meldt me per radiogram dat de Catalina niet 1 mei, maar pas de 10de zal komen drop-pen. Ik kom dan wel heel erg krap met mijn vivres te zitten. Door ervaring weet ik dat in verband met andere opdrachten het vliegtuig best nog veel later kan arriveren. Daarom halveer ik voor alle zekerheid onze rantsoenen nu al. Dit oerbos levert niets eetbaars op. Sagobossen komen hier nog niet voor en er is geen bevolking bij wie we iets kunnen inslaan. Alleen de Dèms vangen af en toe met hun honden een kangoeroe.

Ik stuur Gout een telegram om de NEFIS te vragen de dropping – als het enigszins mogelijk is – te vervroegen, omdat we nu al flink honger hebben. Een rat of een python zou me zeer welkom zijn. Als ik droom, droom ik altijd van zoete dingen, zoals taarten en cakes. Ik word er midden in de nacht wakker van en kan dan moeilijk weer in slaap komen.

Vandaag is er vliegtuiggeronk in het noorden. Naar het geluid te oordelen moet het een Japanse Betty zijn, een eenmotorig watervliegtuig. Ik begrijp niet wat die in de Meervlakte te maken heeft. Het is echter mogelijk dat door het Amerikaanse overwicht in de lucht boven Nieuw-Guinea de Japanse vliegtuigen een route ver landinwaarts, zo ver mogelijk van de kust, volgen.

30 april ontvang ik van Gout een telegram: *'hollandia in ons bezit'*. Wihiawari, die uit het Hollandiase afkomstig is, en Kottadiny zijn door het dolle heen als ze het nieuws horen. Het is het eerste stukje Nederlandsch-Indië dat bevrijd is. Met onze hongerrantsoenen hebben we jammer genoeg niets om het te vieren. Ons bivak heet van vandaag af Hollandiakamp.

De vijf Dèms zijn het wachten op het vliegtuig moe – ik kan het me indenken – en gaan naar Olegaloek terug. We blijven nu met zijn zessen achter en hopen maar dat de Catalina zo spoedig mogelijk komt, want ik ben nagenoeg door mijn voedselvoorraad heen. Het droppingsveld is al lang gereed, maar er volgt geen dropping!

Zoals gewoonlijk heb ik 's avonds om zeven uur radioverbinding met Gout. De radiohut is spaarzaam verlicht door een oliepitje, nauwelijks voldoende om te kunnen lezen en de telegrammen op te nemen. Op een rondhouten en met rotan verstevigd rek staat de draagbare zender, daarvoor een van rondhouten latten vervaardigde bank. Als ik op de bank ga zitten om te seinen, voel ik steeds iets langs mijn rechterarm glijden. Het is te donker om te zien wat het is. Het hindert me bij het seinen en ik probeer het met mijn arm weg te duwen. Maar telkens komt het terug. Als het seinen is afgelopen, krijg ik eindelijk de kans om het oliepitje bij het wat-het-ook-mag-zijn te houden. Tot mijn schrik

ontdek ik een slang, die met zijn staart omhoog langs mijn arm kronkelt. De kop is niet te zien, maar moet ergens te vinden zijn op de plaats waar ik nu zit. Bij nader onderzoek stel ik vast dat het slangelichaam onder mijn zitplaats verdwijnt en dat de kop aan de andere kant, vlak naast mijn linkerdijs, tussen twee rondhouten beklemd zit. Het blijkt een beest te zijn van ongeveer tachtig centimeter lang. Zolang ik maar zit, blijft de kop tussen de twee rondhouten van de bank vastgekneld en kan het dier me niet bijten. Elke kleine slang is voor mij een gifslang, dús blijf ik zitten. Ik roep om iemand van de lijfgarde, die vreemd opkijkt als hij me op een slang ziet zitten. Hij geeft me een mes, waarmee ik de kop van het dier afhak. Mijn eerste en laatste ervaring met een slang waarop ik gezéten heb!

De volgende dag om zeven uur 's ochtends komt Gout in de lucht met het bericht dat vandaag de Catalina komt. We wachten er de hele dag op. Om zeven uur 's avonds seint Gout dat het vliegtuig wegens motorpech naar Hollandia is teruggekeerd. Ook dat nog! De dropping zal echter voor 10 mei plaatsvinden vermeldt het telegram. Dat geeft in elk geval hoop. We hebben honger.

De volgende dag seint Overweel uit Bilorai dat twee dagen tevoren Itimobolé, Weakebo's zoon en hoofd van de lijfgarde, en de drie enige tijd geleden door Weakebo voor training in schieten naar Bilorai gezonden Jaba-Motés zonder zijn medeweten naar de Wisselmeren zijn vertrokken. Dit in verband met de plannen om deze groep bij Paukoenoe, ten zuiden van het Tigimeer, te laten optreden om de aandacht van de Japanners van het noordoostelijke gebied van Oaktree af te leiden. Ze hebben hun wapens meegenomen. Blijkbaar zijn ook zij het wachten moe. Toetoeroega, een Zongonaolid van de lijfgarde, is – seint Overweel – naar zijn dorp in Koegapa teruggekeerd. Hij heeft zijn karabijn in Bilorai achtergelaten. De moeilijkheid is hier dat de lijfgarde Overweel nog niet kent. Hij spreekt de taal ook nog helemaal niet. De lijfgarde doet voor mij veel, maar voor de anderen heeft ze veel minder belangstelling. Oeroebojoema (die zo graag tegen betaling in kaurischelpen bidt) zei indertijd eens in Waniboega tegen me in de moeilijke eerste periode na de Japanse bezetting van de Wisselmeren: 'We blijven alleen voor jou, niet voor de anderen.'

Ik wil na uitvoering van het plan-Riverstone zo snel mogelijk naar Bilorai teruggaan. Blijkbaar voelt de lijfgarde zich niet zo op haar gemak met mensen die ze niet kent.

8 mei. Om negen uur komt er een Nederlandse Catalina uit het noorden. Dat betekent dat deze uit het zojuist bevrijde Hollandia komt.

Het toestel dropt veertien parachutes. Twee gaan niet open, maar de inhoud blijft vrij redelijk intact doordat de val door het dichte bladerdak wordt afgeremd. Veel parachutes blijven in de hoge kruinen hangen. Het eerste wat we doen is een blikje cornedbeef openen om er onze ergste honger mee te stillen. We zijn maar met ons zessen en het kost anderhalve dag voordat we alle parachutes uit de boomkruinen hebben gehaald en alle voorraden in veiligheid gebracht.

We hebben nu meer dan voldoende vivres, maar geen dragers om die snel noordwaarts te kunnen vervoeren. Ik heb een week geleden gevraagd Dèms uit Olegaloek te sturen en hoop dat ze spoedig zullen arriveren, zodat we snel kunnen doortrekken. Nu kunnen we, beladen met vivres, slechts halve marsda-

gen maken, de vivres in een bosbivak opslaan en dezelfde dag terugkeren. De volgende dag herhaalt zich dan deze gang van zaken. We gaan zo door tot we voldoende vivres hebben opgevoerd om een volle dag te kunnen doortrekken. Tussen de bedrijven door moeten we dan ook nog een pad openkappen.

9 mei. Een drukke radioavond. Om zeven uur een kort telegram in Z-code van Gout in Oeitapa: *'jap komt naar ons toe x is te waniboega'*.

Een halfuur later een telegram van Overweel uit Bilorai: *'post waniboega door ons verbrand bezetting valt terug op soeni (codenaam voor Bilorai) x aantal japs onbekend x orders melbourne volgen misschien'*.

Dat laatste moet ik nu juist niet hebben, orders vragen aan Melbourne! Overweel had aan mij orders moeten vragen, want het hoofdkwartier in Melbourne kan de situatie veel moeilijker beoordelen dan wij in het bergland.

Dat blijkt dan ook uit het telegram dat de NEFIS aan Crayfish heeft geseind en dat ik nog dezelfde avond ontvang: *'alleen voor overmagt terugvallen op viv (codenaam voor Oeitapa) bombardement aangevraagd'*.

Ik heb Overweel juist opdracht gegeven om niet rechtstreeks op Oeitapa terug te vallen, maar de Japanners weg te lokken van de evacuateroute Oeitapa-Olegaloek-Hagersmeer door de route van mijn tocht naar het oosten uit 1941 te volgen en vandaar naar Oeitapa of Olegaloek te gaan.

Om elf uur die avond ontvang ik een spoedtelegram uit Melbourne dat de situatie nog verwarder maakt: *'ivm bestaande politiek tactische constellatie dzz moeten besluiten oaktree evacueren hagersmeer x dwz al het personeel riverstone te viv incl lijfgardisten if uwerzijds nodig geagt x rest personeel crayfish en achtergebleven oaktree personeel te soeni en waniboega wordt nu tesamen crayfish genoemd en komt onder bevel overweel x deze crayfish moet nu snelstens inl verzamelen geelvinkbay en nabire in bijzonder met accent op vltg-bewegingen xx hoe snel na drop en wanneer kan crayfish bestemming volgen'*.

10 mei. Nederland is vier jaar in oorlog. Er is niet veel tijd bij dit feit stil te staan, want ik heb de NEFIS het nodige te seinen.

In de eerste plaats dat het voor Crayfish onmogelijk is om – zolang er Japanners in Kemandora zijn – naar Nabire aan de Geelvinkbaai te gaan, omdat ze dan regelrecht in de armen van de Jappen lopen. Verder probeer ik de NEFIS uit te leggen dat Crayfish bij overmacht niet rechtstreeks op Oeitapa moet terugvallen, maar juist de vijand moet weglukken van de evacuateroute naar het Hagersmeer.

Ik weiger verder om met een deel van Oaktree en de lijfgarde geëvacueerd te worden en de andere leden van Oaktree en de lijfgarde met Crayfish naar de Geelvinkbaai te dirigeren en stuur het volgende boze telegram: *'ben geen deser-teur om juist nu mijn mensen te verlaten x togt nabire onmogelijk zolang jap kemandora x evc accoord dog van heel oaktree agz mensen al te lang hier om togt nabire nog kunnen maken x ik werk eerst riverstone af en keer bij kano-bivak terug xx als toestand onhoudbaar dan heel oaktree en crayfish evacueren'*. NEFIS is boos en seint Crayfish: *'afgz orders ex de bruijn mijn opdracht rmt 12 opvolgen x dus crayfish direct naar viv herh viv x pertinente opdracht mede namens plas'*.

Voorts een telegram aan Crayfish: *'nefis opdracht crayf nabire vervallen ivm*

advies de bruijn x crayf moet spoedigst terugvallen op viv herh viv'.

Dan een telegram aan mij: *'riverstone ivm prauwen rekenen op mogelijkheid volledige evacuatie crayfish oaktree*'.

Een week later – het is nu 20 mei – een telegram van de NEFIS: *'crayf nu ook evc via hagersmeer x de bruijn regelt evc beide parties x wijs op nemen evt maatregels jap niet wordt aangetrokken naar hagersmeer xxx*'.

Nou, nou . . . Eindelijk is het tot de heren in Melbourne en Brisbane doorgedrongen waarom ik Overweel opdracht heb gegeven niet rechtstreeks naar Oeitapa te gaan.

Oaktree, Crayfish en de lijfgarde worden nu gezamenlijk onder de codenaam Riverstone geëvacueerd. Door de snelle militaire ontwikkelingen en generaal MacArthurs grote 'kickersprongen' (frog leaping) heeft ons werk in het bergland inderdaad nog maar weinig zin. In het kustgebied is dat werk nog wel van belang. Daar speelt zich de oorlog af. Hollandia, Aitape en Wakde zijn al bevrijd en de Amerikanen staan op het punt op Biak te landen.

Inmiddels is Overweel met de leden van Oaktree, Crayfish en de lijfgarde uit Waniboega en Bilorai in Oeitapa aangekomen. Hij seint me 22 mei: *'ivm orders nefis all personnel oaktree crayfish in viv xx strategie nefis onjuist agz daardoor weinig inlichtingen kunnen doorzenden*'.

Itimobolé en de paar voor Weakebo getrainde en bewapende mannen die op weg waren naar het Tigimeer, zijn nu weer bij Oaktree in Oeitapa. Op weg naar de Wisselmeren waren ze in Kemandora op een patrouille Japanners gestuit. Ze keerden direct terug om Berger in Waniboega te waarschuwen. Aan Itimobolé en zijn mannen hebben we het dus te danken dat de vijand op tijd werd signaleerd.

Tien dagen later ontvang ik het volgende telegram van Overweel uit Oeitapa: *'sorry jap nog niet te soeni xx jap te bagetalipa xx ben belazerd door miganis die ons graag weg wilden hebben*'. Bagetalipa ligt nog een dagmars westelijk van Waniboega. Er was dus nog geen reden Bilorai al zó snel prijs te geven. Drie dagen later weer een telegram: *'2 juni jap arrived in soeni xx 8 man waaronder 4 politie in oorspronkelijk grijs uniform xx japs met lendendoek shirt en pet xx 1 meerdere xx*'.

Dezelfde dag seint Gout, die nu al met zijn zender naar Olegaloek is afgezakt op weg naar het Hagersmeer, me een onderschept telegram van Overweel aan de NEFIS door: *'5 juni mitchell dropt bom te ogomoe xx 2 uur zuid van viv xx hut aan flarden*'. Twee weken later stuurt Gout me een telegram: *'brief crayf ontv dat ondanks overval van ons op jap 5 juni op 13 juni japs 3 uur van viv waren pt bezetting valt terug op olegaloek pt voor nom (NEFIS officer Merauke) uw drop 14 juni mogelijk japs handen*'.

Het is allemaal nogal vreemd en verward. Overweel zit kennelijk met moeilijkheden bij het ondervragen van de berichtgevers van de Migani's, wat niet alleen kennis van de taal vereist, maar ook een speciale manier van ondervragen die hun vertrouwen heeft. Men zegt anders al gauw iets om de ondervrager maar tevreden te stellen. De berichten van de Bergpapoea's waren altijd moeilijk te evalueren. Het zal me dan ook helemaal niet verbazen als het bericht over Japanners in Ogomoe, vlak bij Oeitapa, een poging van de Dani's van Oeitapa is om ons weg te krijgen.

Maar het doet er nu niet veel meer toe, omdat we toch allemaal geëvacueerd zullen worden.

14 mei komt Boo met vijf Dèms uit Olegaloek in Hollandiakamp aan. Jammer dat het er zo weinig zijn voor het dragen van de vrachten. Drie zijn er onderweg ziek geworden en gingen terug; vier anderen zagen een halfuur lopen van het kamp tot hun schrik een peniskoker op het pad liggen en maakten ogenblikkelijk rechtsomkeert.

De volgende dag vertrekken we naar Soegoelabarala. Wihiawari, Kottadiny en de twee andere leden van de lijfgarde zijn een dag eerder gegaan voor het kappen van een pad. Het loopt ondanks de zware bepakking veel lichter nu een deel van het traject in de dagen van wachten op de dropping al is opengekapt.

Na twee en een halve dag bereiken we de Soegoelabarala al. Aan de overkant mondt een brede stroom, Zijrivier C (zo genoemd door de militaire exploratie 1907–1915), in de Rouffaer uit. Hoewel het al achttien jaar is geleden, is nog duidelijk te merken dat de Stirlingexpeditie hier in 1926 haar hoofdbivak had. Het bos is er veel minder dicht en de bomen zijn kleiner dan op de plaats aan de Soegoelabarala waar wij ons bivak hebben opgeslagen. Toralibijè heeft me indertijd gezegd dat de Rouffaer hier bevaarbaar zou zijn, maar er zijn nog veel te zware stroomversnellingen, althans voor roeiers van ons kaliber. De stroom is nog snel, maar het terrein wordt steeds vlakker en de heuvels aan de voet van de bergen, waar de rivier zich doorheen wringt, verdwijnen. Het kan niet lang meer duren of we bereiken de vlakte, waar de rivier zich verbreedt en bevaarbaar wordt.

Bij de Soegoelabarala heb ik een dropping aangevraagd, zodat we hier weer een afwerpplaats van vijftig bij vijftig meter in het dichte bos moeten openkappen. Er is geen enkele open plek van een paar vierkante meter te vinden.

's Avonds zijn we allemaal behoorlijk ziek; diarree en overgeven vanwege het eten van het palmiet van wilde palmen, dat toch zo goed smaakte.

24 mei. Oaktree bestaat precies een jaar. Een jaar geleden zaten we allemaal bij elkaar, nu zitten we overal verspreid tussen Oeitapa en de Soegoelabarala met de Japanners achter ons aan. Ik zit met drie leden van Oaktree en drie man van de lijfgarde aan de Soegoelabarala; Gout met een groep in Oeitapa; Jozeph met een groep in Olegaloek en Overweel met een groep tussen Bilorai en Oeitapa. Ondanks alle ellende wordt het jubileum toch niet vergeten. 's Morgens zeven uur krijg ik het volgende telegram van Gout: *'namens leden oaktree hartl gelukwensen 1 jarig bestaan en dank voor wijze waarop u party geleid x cheerio chieff x verheugen ons al vast komende bierfuij melbourne x gelukwensen crayfish'*.

Het doet me goed dat telegram te ontvangen. Ik had me dan ook geen betere kameraden kunnen wensen.

Van de NEFIS krijgen we het volgende telegram: *'onze gelukwensen eerste verjaardag oaktree x bevorderd berger sergt vsd ingang 23 mei toemahoe vpa eerste klasse ingang 22 mei latumakulita mantri politie x bronzen ster trouw toemahoe honggoljan x felicitaties plas legercomdt nefis x koninklijke onderscheidingen aangevraagd londen'*. Dat is heel attent van de NEFIS!

Twee dagen later hoor ik over Radio Australië dat de Amerikanen 24 mei op Biak geland zijn.

In afwachting van de dropping werken we weer aan het openkappen van een afwerpterrein.

Wihiawari en Kipas van de lijfgarde gaan intussen verder met het kappen van een pad, terwijl ze tevens verkennen waar de Rouffaer bevaarbaar wordt (dat kan niet meer veraf zijn) en waar voor het kappen van prauwen geschikte bomen zijn. Het terrein wordt vlakker, maar het bos is nog altijd erg dicht, zodat het kappen van het pad langzaam verloopt. Wel is er hier meer leven door de geluiden van kaketoës en loeri's, een verademing na de deprimerende stilte van de heuvels na Olegaloek. Er komen ook veel kroonduiven voor, die we schieten of die Boo met strikken vangt. Ze vormen een welkome aanvulling van ons dagelijks menu.

1 juni vindt de verzochte dropping plaats. Een B 25 Mitchellbommenwerper, veel sneller dan de Catalina's die ons tot dusver steeds bevoorraden hebben, werpt met grote snelheid van geringe hoogte dumps van drie zakken of drie blikken af. De eerste dump met erwten slaat als een kanonskogel drie bomen van ruim een halve meter doorsnee tegen de vlakte en explodeert als een bom. De erwten vliegen overal in het rond. Een week later zien we tussen de bomen ontsproten erwten uit de grond komen.

Een blik met noodrantsoenen van het Australische leger is in elkaar gedrukt en een ratjetoe geworden van soeppoeder, gedroogde aardappelen (dehydrated potatoes), zout, suiker, gedroogde groenten enzovoort. Omdat we zuinig op onze vivres moeten zijn, laat ik het zaakje toch maar toebereiden. Het smaakt niet eens zo slecht, maar 's nachts moeten we het bezuren met geregelde wandelingen naar de rivier. Zestig procent van de inhoud van de dumps is door deze manier van droppen verloren gegaan. NOM seint: *'mitchell was flown by new pilot onervaren in dropwork xx sorry xx zal spoedig voor aanvulling zorgen en zelf meegaan'*.

Hierna vertrekken Wihiawari en de anderen om het pad door te trekken tot de plaats waar de Rouffaer zich verbreedt en bevaarbaar wordt en waar geschikte bomen zijn om prauwen van te maken. Ze moeten er voor de komende dropping een veld openkappen en vervolgens zo snel mogelijk beginnen met het kappen van de twee prauwen voor de vaart op de rivier. Ik blijf met een lid van de lijfgarde met de radio in Soegoelabarala op Kaboeroean wachten, die met Dèms uit Olegaloek onderweg is.

Een paar dagen later ontvang ik een telegram van NOM: *'mitchell zag heden bamboevlot met groot pak en 3 boten elk met 6 tot 7 papoeas bij fotostrip a herh a 10/4 xx men zakte rivier af bij nadering vltg vlugtte men x strip a herh a bij minus herh minus 2/22 apart staande hutten xx wilt u van bep gedeelten fotos hebben en zijn ggs als boven van waarde'*.

Zulke gegevens zijn inderdaad van waarde voor ons. Ze bewijzen dat we dicht bij bevolkt gebied zitten en op onze hoede moeten zijn voor Rivierpapoea's, die niet zo vreedzaam zijn als Bergpapoea's. Ik stuur Aman, de lijfgardist die nog bij me is, weg om Wihiawari te waarschuwen op zijn hoede te zijn bij het kappen van het pad.

Ik zit nu moederziel alleen in het bos. Mijn enige gezelschap is de ATR 4a-

zender. Over Radio Australië hoor ik dat Rome bevrijd is. Het beste nieuws van de dag!

Twee Amerikaanse jachtbommenwerpers van het type Lightning vliegen over, komend uit het noorden en verdwijnend in het zuidwesten. Misschien om de Japanners in Dogindora of bij de Wisselmeren lastig te vallen. Er komen vrij regelmatig Amerikaanse toestellen over. Het is duidelijk dat de Amerikanen het overwicht in de lucht hebben en luchtbases aan de noordkust bezitten.

NOM seint dat de geallieerden in Normandië geland zijn: *'geall landing nrd france 6 juni started met 13000 planes x eenige bijzonh bekend'*, en vraagt tegelijk hoeveel buitenboordmotoren ik geparachuteerd wil hebben. Wat een service! Ik was niet van plan erom te vragen, maar om te gaan roeien.

Kaboeroean arriveert met twee leden van de lijfgarde en tien Dèms uit Olegaloek. De volgende dag vertrek ik met de radiozender naar Kanobivak, waar Wihawari en zijn mannen al bezig zijn met het kappen van de prauwen voor het laatste traject naar het Hagersmeer. Over het pad dat Wihawari en de anderen al hebben opengekapt, schieten we snel op. In de namiddag arriveren we al in Kanobivak. In één dag hebben we dan een afstand afgelegd waarover Wihawari en zijn mensen vijf dagen gekapt hebben!

De Rouffaer blijkt hier bevaarbaar en er zijn geen stroomversnellingen meer. Even verderop begint de rivier zich te verbreden en er vormen zich eilandjes in. De stroomsnelheid is hier nog circa zes tot zeven mijl.

We zijn hier in de vlakte. Het is er tropisch warm en het wemelt er van de muskieten. Ik zie veel kroonduiven, zo veel dat het haast belachelijk lijkt dat ze beschermd zijn. Vanwege het telegram over het vlot op de rivier, niet ver hier vandaan, heb ik verboden te schieten. Boo weet echter met de strikken die hij dagelijks spant, toch kroonduiven te vangen.

Oewamoeto komt twee dagen later aan met zeventien Dèms en de grote NEI-zender van Oaktree. Langs het opengekapte pad heeft hij de tocht van Olegaloek naar hier in acht dagen afgelegd, heel wat sneller dan wij. Gout is met de ATR 4a-radio in Hollandiakamp achtergebleven. Hij schrijft me, daar een paar dagen rust te willen nemen omdat hij zich nog steeds niet in orde voelt.

Ik heb al vijf dagen geen radioverbinding met Crayfish gehad. Voor zover ik kan nagaan moeten de mannen nog in Oeitapa zijn of op weg naar Olegaloek. Ik stuur Oeroebojoema met een paar Dèms voor onderzoek naar Olegaloek.

Boo gaat met een groep Dèms naar Hollandiakamp om Gout op te halen en vivres van het kamp aan de Soegoelabarala hier naar toe te brengen. We beschikken nu over vierentwintig Dèms die aan het openkappen van een clearing in het bos voor de dropping werken en extra gevoed moeten worden. Sago komt hier nog steeds niet voor.

13 juni is Boo met Gout terug in Kanobivak. Gout heeft hoge koorts, tegen de avond bijna veertig graden. We zitten hier in een uitgesproken malariagebied. Al een paar weken lang slikt iedereen dagelijks kininepillen. Ook de Bergpapoea's. Gelukkig bezit ik nog flink wat kinine en atebrine.

De volgende dag komt een Nederlandse B 25 overvliegen. Het toestel werpt een briefkoker en een hoeveelheid broden af. Het heeft in Oeitapa vivres gedropt, vermeldt de brief in de koker, maar er werd geen mens gezien. Dat betekent dat Overweel en zijn mensen al weg zijn uit Oeitapa, op weg naar Olega-

loek. Het zou daarom best kunnen zijn dat de gedropte vivres in handen van de Japanners zijn gevallen. Onbegrijpelijk dat er afgeworpen is zonder dat men iemand gezien heeft of de gebruikelijke afgesproken grondtekens heeft waargenomen. Morgen komt de Mitchell bij ons droppen volgens de brief.

Maar de volgende morgen ontvang ik een telegram dat meldt dat het vliegtuig wegens motorstoring niet komen kan en de dropping een dag is uitgesteld.

16 juni vindt een dropping van drie parachutes en tien dumps door een B 25 plaats. Er zijn twee opvouwbare kano's bij. Twee dagen later volgen 22-pk-buitenboordmotoren. De Dèms, die na het gereedkomen van het droppingsveld gebleven zijn om het parachuteren en droppen gade te slaan, gaan nu allen naar Olegaloek terug. Ze kunnen in hun tempo langs het nu al redelijk belopen pad de afstand wel in vijf dagen overbruggen. Ze hebben ons geweldig geholpen, wat ik van dit nog bijna niet met ons in aanraking gekomen volkje niet verwacht had. Zonder hun steun was alles veel moeilijker geweest. Ze worden royaal beloond met kapmesses, bijlen en de kaurischelpen die we nog over hebben.

Bedankt, Dèms!

Door plotseling opgekomen zware regens moeten we midden in de nacht door het snel stijgende water van de Rouffaer een deel van ons bivak naar een hoger gelegen gedeelte verplaatsen. We werken als bezetenen, geteisterd door wolken fel stekende muskieten, om de goederen voor het snel opdringende water in veiligheid te brengen.

Een van de prauwen is de volgende dag klaar. De elf meter lange prauw, onder leiding van Wihiawari gekapt en uitgehold, wordt te water gelaten. Voor het overige is er weinig reden voor vreugde, want ik krijg nog steeds geen radio-contact met Overweel. Dat duurt nu al zeven dagen en ik maak me erg ongerust. Gout is nog steeds ernstig ziek. Ik heb hem volgestopt met kinine, maar de koorts blijft aanhouden. Zijn maag is gelukkig weer wat beter en hij hoeft niet alleen op pap te leven

19 juni. Vandaag arriveert Jozeph met drie leden van de lijfgarde en tien Dèms uit Olegaloek. Hij heeft een brief van Brink bij zich. Deze ligt met zware brandwonden bij de Dilia, een rechter zijrivier van de Rouffaer, een paar kilometer stroomafwaarts van de hangbrug over de rivier af. De Dani's van Oeitapa hebben hem naar Tombe gedragen, de plaats van het Explorateursbivak van de Stirlingexpeditie 1926, omdat hij niet meer kon lopen. Bij de vernietiging van de moeilijk te transporteren NEI-zender van Crayfish liep hij door de brandende benzine zware brandwonden op. Hij kon echter door de Dani's niet over de rotanbrug over de Rouffaer vervoerd worden. Er zat niets anders op dan te proberen ongeveer een kilometer benedenstrooms van de hangbrug, waar geen grote stroomversnellingen waren, de rivier over te steken, een uiterst riskante onderneming door de sterke stroom en de even verder stroomafwaarts gelegen stroomversnellingen. In april waren de beide door Wihiawari gekapte prauwen niet ver van deze plaats in de stroom ten onder gegaan. Toemahoe, Oaktrees timmerman, maakte een stevig vlot, waarop Brink werd vastgebonden. Toemahoe, de christen-Ambonees, was er met zijn grote godsvertrouwen van overtuigd dat het hem zou gelukken samen met Donatus Jejanaan, het Keiese lid van

Crayfish, Brink veilig naar de rechteroever van de Rouffaer over te zetten. Hij ging voor in een vurig gebed om Toean jang Mahakoeasa, God de Almachtige, te smeken ze alle drie veilig aan de overkant te brengen

'God heeft mijn gebed verhoord en ons op een wonderbaarlijke manier veilig naar de andere oever gebracht,' vertelt Toemahoe me later bewogen. Het door de sterke stroom onbestuurbare vlot werd met grote snelheid midden op de rivier voortgedreven toen het opeens – Toemahoe: 'Dit was Gods hand die het vlot bestuurde' – uit de stroomnaad naar rechts schoot en in een kleine inham bij een vooruitstekende rotskaap in stil water terechtkwam. 'Er was hier een kleine draaikolk, waarin het vlot langzaam ronddraaide. Donatus en ik sprongen eraf, trokken het naar de kant en haalden sergeant Brink ervan af. Toen we het vlot weer loslieten, draaide het nog een paar keer traag in de draaikolk, dreef toen naar het midden van de rivier, waar het met grote snelheid met de stroom werd meegesleurd naar de stroomversnellingen, een honderd meter verderop, waar het in verdween en ondersteboven kantelend doorheen ging. Het werd door God bestuurd, geloof u mij; anders waren we nooit in die inham aan wal gekomen,' zegt Toemahoe, nog steeds onder de indruk van het gebeuren. Brink is door Dèms uit Olegaloek gedragen en op weg naar Kanobivak. Overweel en de anderen zijn allemaal veilig over de rotanhangbrug gekomen en bevinden zich in Olegaloek. De brug is doorgekapt, zodat eventueel achtervolgende Japanners Olegaloek niet kunnen bereiken.

20 juni. We horen in het noorden, daar waar het Hagersmeer moet liggen, vliegtuiggeronk, ofschoon we niets zien. Het geluid eindigt abrupt in plaats van langzaam weg te sterven. Even voordat het ophoudt, draaide de motor nog op volle toeren. Het doet denken aan een vliegtuig dat geland is. Een geallieerd vliegtuig kan het niet zijn, want dan zou ik er bericht over hebben ontvangen. Er gebeuren vreemde dingen rondom het Hagersmeer!

's Middags een telegram van NOM: *'verkenning 18 juni weer het vlot met grote pak xx veel kano's en meerdere nieuwe huisjes xx pas op zagen noord hagersmeer bij rivier misschien japs xx zullen verkenning voortzetten next drop'*. Op mijn vraag hoe hij de Japanners kon herkennen, seint hij terug: *'jap had blanke of gele kleur gekleed in kaki shorts plus open kaki hemd xx stond voor goed nieuw huis en verwijderde zich bij overvliegen x papoe kinderen bij hem liepen niet weg zoals andere papoe kinderen doen blijkbaar dus vltgn gewend xx deze ggs zijn niet herh niet om te verontrusten doch alleen waarsguwing'*.

Intussen vind ik de situatie bepaald verontrustend. Een paar dagen later ontvang ik het volgende telegram: *'verkende heden rouffaer vanaf meervlakte tot hagersmeer meer nieuwe hutten en kanos 1 bamboevlot xx halfweg tussen meer en kanobivak oostoever kamp 6 hutten in aanbouw xx'*. En een dag later: *'vltg 24 juni bij hagersmeer beschoten 5 gaten in romp en vleugels xx zagen verschillende japs xx enige huizen gestrafed'*.

Het is een ellendige situatie: Japanners die ons van het zuiden achternazitten en Japanners ten noorden van ons. We zitten er precies tussen. Onwillekeurig denk ik aan Kiplings woorden: 'I did look for holy saints to guide me on my way.' Hier had ik nooit Japanners verwacht. Waar komen ze vandaan? Zouden het misschien vluchtende Japanners uit het Hollandiase kunnen zijn, die langs de Idenburgrivier en Rouffaer proberen door te steken naar de Waroppenkust,

langs de route die Van Eechoud in 1936 heeft gelopen? Het is een gebied dat rijk is aan sagobossen, waar je niet van de honger hoeft om te komen.

Twee B 25's komen over. Eén ervan dropt en de andere gaat langs de Rouffaer en bij het Hagersmeer mitrilleren. In de verte horen we het mitrailleurvuur.

De Mitchell die dropt, is na de dropping bij Oeitapa, waarbij men per abuis waarschijnlijk goederen bij de Japanners heeft afgeworpen, extra voorzichtig. Niet ver hier vandaan is door de vliegers een groep hutten gezien. We weten niet of dat hutten van Papoea's of van Japanners zijn. Als ik gemakshalve alleen maar onze driekleur op het droppingsveld uitspreid, en niet tevens de grondlappencode uitzet en geen rookkaars ontsteek, vertrouwt de piloot de zaak niet. Hij werpt een berichtenkoker af met een kladje in het Frans: 'Donnez-moi le signal habituel, nous voulons être sûr que c'est vous qu'il s'agit.' Pas als ik de grondlappencode heb uitgezet en de rookkaars ontstoken, werpt hij de parachute en dumps af.

Er is een brief bij van Van der Veur, de NEFIS-officier in Merauke. Deze maakt melding van steeds meer nieuwe hutten, nieuwe kano's en vloten bij Sagobivak aan Zijrivier A aan de noordkant van het Hagersmeer. Tegenover Splitsingsbivak, in de bocht van de Rouffaer waarin het Hagersmeer ligt, is – schrijft hij – een nieuw dorp, waar ongeveer dertig kano's bij elkaar liggen.

Verder is er een brief bij van Van Eechoud, die intelligence officer bij de Amerikanen in Hollandia is. Hij adviseert me, tenzij ik geruststellende berichten van het noorden ontvang, af te zien van evacuatie via het Hagersmeer. 'Je maakt met de twee zieken geen schijn van kans tegen een groote groep Japanners,' schrijft hij. 'Ik zal de 5th USAAF in Hollandia maar om hulp vragen om de boel ten Noorden van je groep in de soep te laten schieten, want als je op Melbourne (waar het Nederlandse hoofdkwartier van leger en marine was gevestigd) wacht, ben je over een week wel dood,' luidt zijn opwekkende conclusie. 'Hebben de Japs wat in de zin tegen jullie, dan houdt dat hen in ieder geval eenige tijd op.'

Het ziet er inderdaad niet zo best uit. Ik speel met het idee naar Olegaloek terug te gaan en vandaar naar de Baliem, als de berichten het doortrekken naar het Hagersmeer onverantwoord maken.

Tot dusver zijn we er zonder leisel doorgekomen en ik voel er niets voor in de eindfase van de tocht ten onder te gaan. Ik heb tenslotte de opdracht Riverstone te evacueren en de mensen levend af te leveren. Maar de gedachte om, als het nodig mocht zijn, naar de Baliem te trekken, waar we op de rivier in de Grote Vallei geëvacueerd kunnen worden, laat ik snel schieten. Met twee zieken plus anderen die lichamelijk totaal uitgeput zijn, is het onmogelijk een tocht van 200 kilometer door het bergland te ondernemen. 200 kilometer! Terwijl we hier nog maar 20 kilometer hemelsbreed van ons einddoel af zijn!

Er is geen andere mogelijkheid dan door te zetten en na verkenningspatrouilles naar het Hagersmeer door te stoten. Met prauwen de rivier afzakken zou zelfmoord zijn. In een prauw zijn we midden op de rivier ideale schietschijven voor de Japanners.

Twee dagen later nemen twee Amerikaanse Lightnings de streek ten noorden van ons kamp tot aan het Hagersmeer onder handen. Tot ver in de omgeving is

het mitrailleurvuur te horen. 's Avonds krijg ik van Van Eechoud een telegram dat hij van de commandant van 5th Air Force in Hollandia heeft ontvangen: *'shot away today oaktree area all superfluous canoes rafts and houses'*.

De volgende dag dropt een B 25 voorraden, onder andere brood en kostelijke hammen. Een ongekende luxe midden in het oerwoud: brood met ham! Er is ook een brief van Van der Veur. Hij schrijft dat volgens de vliegers van de B 25's de streek rondom het Hagersmeer met de dag meer leven vertoont. Luitenant-kolonel Van den Berge, militair commandant van Merauke, Van Eechoud en de piloten van de B 25's zeggen, bericht hij, dat evacuatie op het Hagersmeer 'de dood zoeken' betekent. Een paar leden van de bemanning van de B 25's hebben aangeboden ons te komen helpen door zich bij ons te laten parachuteren. Een groots gebaar!

Maar ik móet doorgaan. Het is nog maar 20 kilometer!

30 juni. Vandaag zijn we allemaal verenigd in Kanobivak, drieënveertig man die geëvacueerd moeten worden: elf leden van Oaktree, vier van Crayfish en achtentwintig Bergpapoea's, die mijn trouwe lijfgarde vormen. De laatsten zijn primitieve mensen uit de steentijd, door een bizar lot gedwongen een rol te spelen in een twintigste-eeuwse oorlog uit een andere wereld. Mensen die pijn en boog prijsgaven voor junglekarabijn en tommygun, hun peniskoker voor shorts en shirt en de vertrouwdheid met hun eigen wereld voor de onzekerheid van een westerse wereld in oorlog. Itimobolé, Morotoutoema (alias Batterij), Oeroebojoema, Domingoes, Kipas en al die anderen van mijn lijfgarde. Het maakt me beschaamd hen zo te zien, ver weg van hun familie, weg uit het bergland. Had ik wel ooit aan dit avontuur moeten beginnen? Zouden ze niet heel wat gelukkiger zijn geweest als ze – zoals Metaikigi en Toetoroega – naar hun dorpen waren gedeserteerd, in plaats van mij te blijven volgen?

Ik voel me schuldig dit alles over hen gebracht te hebben. En op zijn minst ben ik het aan hen verplicht ze veilig uit dit avontuur te halen. Juist hén. Omdat ze niets met deze 'dirty war', deze vervloekte oorlog te maken hebben.

Vandaag nemen we afscheid van de 20 Dèms die Brink hier naar toe gedragen hebben. Door het sulfanilamidepoeder waarmee de brandwonden zijn behandeld, zijn die alweer aardig aan het genezen. Maar nu zit onze man weer helemaal onder de uitslag. Waarschijnlijk is er te veel sulfanilamide op de brandwonden gestrooid.

De Dèms zijn een geweldige steun voor me geweest. Zonder hun hulp zou het in dit onbevolkte gebied allemaal veel moeilijker voor ons zijn geweest. Bedankt, Dèms van Tambage, Sogoloe, Olegaloe, Dawesi. Hoeveel hebben jullie ons voor zo weinig gegeven! Duizendmaal dank!

Gout is intussen ook weer redelijk opgeknapt. Hij heeft geen hoge koortsen meer en de seinsleutel weer van me overgenomen.

De twee prauwen zijn gereed, maar kunnen in verband met de situatie alleen nog maar gebruikt worden voor het overzetten van mensen en voorraden van de rechter- naar de linkeroever. De twee buitenboordmotoren kunnen we wel afschrijven. We brengen ze daarom tot zinken in de rivier.

Geregeld worden patrouilles uitgezonden om de omgeving te verkennen en na te gaan wat de acht huizen in de bocht, het vlot met het grote pak en de nieuwe

Ook de brief van Van der Veur is somber. Men vindt onze evacuatie onverantwoord na al de verkenningen van de B 25's. De streek rondom het Hagersmeer is niet veilig. Later seint hij: *'blijf elke dag in lugt komen zodat wij kunnen helpen in geval van nood geef steeds laatste positie op x wens u zeer voorspoedige togt en tot ziens'*.

Ik zal, eer ik het meer zelf laat verkennen, nog het telegrafische rapport van de commandant van de Catalina afwachten die zal onderzoeken of het Hagersmeer door de vijand bezet is. 's Avonds acht uur seint Reinders, commandant van de groep Catalina's die ons eruit moet halen: *'verkenning heden geen bijzonderheden x evc hagersmeer zeer goed mogelijk'*. Dat klinkt bemoedigend na alle voorgaande deprimerende berichten.

De volgende morgen steken Overweel, Brink, Noerwé en zes leden van de lijfgarde met een van de zenders per prauw de Rouffaer over, om langs de linkeroever naar het noorden te trekken ter verkenning van het Hagersmeer.

Aan de rechteroever maakt een patrouille onder Berger een verkenningstocht naar een paar hutten ten noorden van ons kamp, waarvan het vliegtuig gisteren een luchtfoto heeft afgeworpen. Tegen de avond komen de drie lijfgardisten van de patrouille terug. Ze zijn Berger en Latumakulita kwijtgeraakt. De volgende dag stuur ik drie gardisten uit om ze te zoeken.

's Middags komt Latumakulita in het bivak terug, maar Berger is er nog steeds niet. Latumakulita is bij het verkennen van een eiland in de rivier Berger kwijtgeraakt. De volgende dag stuur ik Latumakulita met een hulppatrouille van vijf man eropuit. Hij moet minstens drie dagen naar Berger zoeken. Ik maak me ernstige zorgen dat deze bij het overzwemmen naar het eiland in de rivier iets is overkomen.

Twee dagen later, zes uur 's ochtends bij het aanbreken van de dag, komt Berger alleen ons kamp binnenstrompelen. Uitgehongerd, vermagerd en zonder zijn tommygun. Hij heeft in drie dagen niets gegeten. De hemel zij geprezen dat hij terug is. Hij vertelt me dat hij bij het verkennen van het eiland door het pandanusmoerasbos eerst de drie leden van de lijfgarde en daarna Latumakulita kwijtraakte. Daar hij geen vivres bij zich had, schoot hij met zijn tommygun een neushoornvogel. Hij at die rauw, omdat hij geen vuur kon maken. De tommygun werd hem op het laatst te zwaar en hij gooide die in de rivier. Dat is niet zo erg. Wapens hebben we meer dan voldoende, te veel eigenlijk. Als een onderdeel van een geweer defect is, gooien we het hele wapen in de rivier en nemen een nieuw. De NEFIS stuurt ons geen onderdelen – dat is de Amerikanen veel te lastig – maar direct een splinternieuw wapen. De Amerikanen hebben geweren in overvloed. Alleen met radioapparatuur zijn ze zuinig.

Nu Berger boven water is gekomen, kunnen we naar de linkeroever oversteken. Overweel seint dat er niets bijzonders te melden valt. Hij is de Bigaboe in de grote bocht al gepasseerd en heeft geen Japanner gezien. Dat is wel vreemd, daar de vliegers Japanners langs de rivier gesignaleerd hebben.

We zijn nu al bijna twintig dagen aan het verkennen en zijn nog altijd geen Japanner tegengekomen. Ik begin er steeds meer van overtuigd te raken dat de Japanners alles doen om een treffen met ons te ontwijken. Waarschijnlijk denken ze dat de vliegtuigen die geregeld overvliegen om ons te bevoorraden, die prauwen en hutten mitrailer en bommen uitgooien, de ondersteuning vormen

van een sterke groep. Door dit vliegtuiggeweld lijkt het wel of de rollen zijn omgekeerd en dat de Japanners zich eerder als opgejaagden beschouwen dan wij. Het is ook nog mogelijk dat het hier om een gedemoraliseerde groep Japanse vluchtelingen gaat (aan de noordkust hebben de Amerikanen nu Hollandia, Aitape, Wakde, Biak en Noemfoor bezet), die maar liever uit onze buurt blijven.

We steken de Rouffaer over naar de westelijke oever. Met de sterke stroom, vooral wanneer het in de bergen zwaar heeft geregend, is dat een riskante zaak. Wihiawari is de enige die ervaring heeft op rivieren als deze. Hij zegt dat hij op een rivier als de Rouffaer niets kan garanderen.

De hele dag worden mensen en goederen overgezet. Om vijf uur 's middags slaat de prauw, die door de stroom niet meer te houden is, om. Hij verdwijnt snel stroomafwaarts. Honggoljan en Toemahoe worden op de stroom meegevoerd. Wihiawari en Kaboeroean zien echter kans ze met de opvouwbare rubber kano in veiligheid te brengen. Maar al onze rijst is verloren gegaan.

'Zo wil ik nooit meer werken,' zegt Wihiawari, en vraagt me de hele onderneming maar te stoppen. Hij schijnt na het ongeluk alle moed verloren te hebben. De stemming is beneden peil, maar er is geen weg terug meer mogelijk. We moeten op de linkeroever komen. De tweede en laatste prauw wordt te water gelaten.

De volgende dag is Kaboeroean de hele dag bezig mensen en goederen over te zetten. Ik houd mijn hart vast bij het transporteren van de radioapparatuur, waar zoveel van afhangt. Het is een hele opluchting als alles veilig aan de overkant is en we noordwaarts kunnen trekken.

Maar eerst dropt de Catalina, die al bij Hollandia op het Sentanimeer klaarligt voor de evacuatie, vivres ter vervanging van de rijst die we verloren hebben. Op de grote zandplaat aan de westelijke oever, een halfuur lopen van Kanobivak, worden de zakken uitgeworpen. Het blijkt Japanse rijst te zijn, die de Amerikanen in Hollandia op de Japanners buitgemaakt hebben.

Dan trekken we zo snel mogelijk naar het noorden.

De twee opvouwbare rubber kano's gaan over land vooruit naar Overweel om de Hagersrivier aan de zuidelijke oever van het meer te kunnen oversteken ten einde het Hagersmeer te verkennen. Berger en Jozeph zijn al eerder naar Overweel vertrokken, die een tekort aan vivres heeft en weer zuidwaarts is getrokken. Overweel seint dat hij geen spoor van Japanners heeft gevonden. Wel heeft zijn groep onderweg schermutselingen met Rivierpapoea's gevoerd.

Bij de brede monding van de Bigaboe wacht ik met Gout op de resultaten van de verkenning van de patrouilles van Overweel, Berger en Jozeph en het sein of het meer veilig is. Twee dagen later ontvangen we het afgesproken codesein 'KTN'. (Meer veilig, u kunt komen.)

Dezelfde dag gaat er een telegram naar de Catalinagroep in Hollandia onder luitenant-ter-zee-vlieger 1ste klasse Reinders: *'wij kunnen 25 juli middags allen hagersm zijn x houdt u gereed evc op 26 juli doch wagt op ons sein van 25 juli avonds x veiligteken is vlag plus twee discs op sgiereland'*. Van der Veur, die bij de Catalinagroep zit, seint terug: *'if vlak voor evac cats enige bombs laten vallen moet u niet sgrikken xx is alleen om vliegtuig lighter te maken xx zieken moeten bij u in vliegtuig blijven'*.

In ijtempo gaat het door het vlakke, drassige terrein naar de Hagersrivier, waar de twee rubber kano's al klaarliggen om ons over te zetten. Het meer is omringd door heuvels aan de noord-, oost- en zuidkant. De westzijde is een uitgestrekt moerasgebied. In het meer zie ik twee veeneilandjes met pandanuspalmen erop, die met de wind van west naar oost, en omgekeerd, drijven. Daar ze in de landingsbaan van het vliegtuig liggen, worden ze aan de bomen op de oostelijke oever vastgesjord. Op het schiereiland aan de oostelijke oever, dat het beginpunt van de startbaan vormt, is het tentenbivak al opgeslagen. Ons laatste bivak op de lange, moeilijke tocht van de Wisselmeren naar het Hagersmeer. Naar de vrijheid! Er zijn hier op de heuvels aan de oostzijde geen muskieten. Merkwaaardig, aangezien we de laatste weken in een uitgesproken muskietengebied gezeten hebben. De omgeving van het meer is grondig verkend, maar geen spoor van Japanners. Het blijft een mysterie.

Gout seint Hollandia dat we allemaal veilig bij het Hagersmeer zijn gearriveerd en de vliegtuigen kunnen komen. Gout, die van de eerste tot de laatste dag gezorgd heeft dat we met de buitenwereld in verbinding bleven.

Het laatste telegram dat we ontvangen, is kort en alleszeggend: 'hoera'.

's Ochtends vroeg worden de afgesproken tekens voor de vliegtuigen – een vlag en twee ronde schijven op een vlot op het meer – uitgezet.

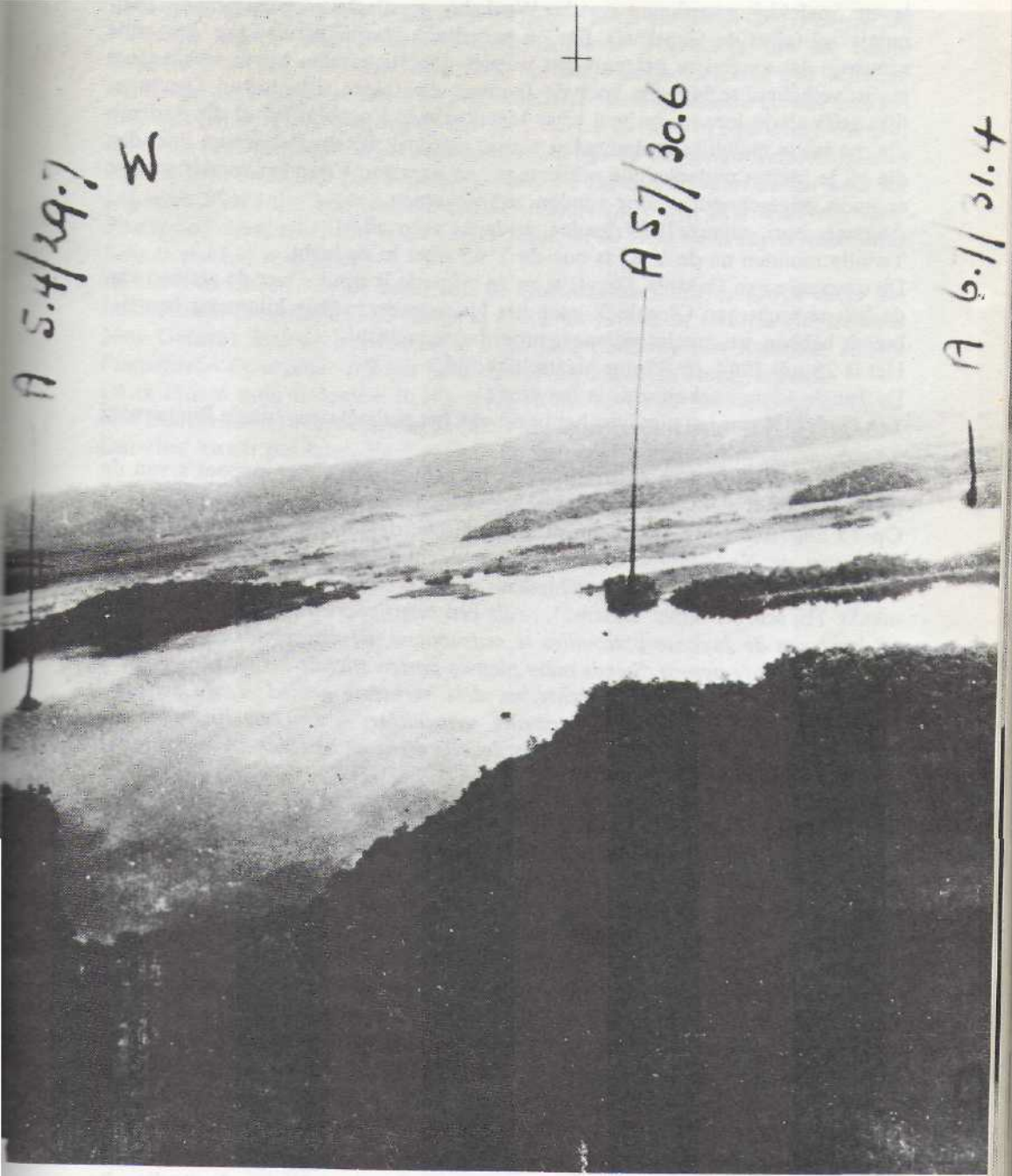
Om half negen scheren twee Nederlandse Catalina's over ons heen en zwenken af naar Zijrivier A ten noorden van het meer, waar de B 25-vliegers Japanners gezien hebben en zijn beschoten. We horen het ontploffen van de afgeworpen bommen. Even later jaagt een Nederlandse B 25 over het meer.

Niemand zegt veel. We zijn een beetje verbaasd dat het toch gelukt is. We kijken alleen maar naar de twee Catalina's, die voor de landing een rondje om het meer draaien, en naar de B 25, die daar boven heen en weer jaagt. Een vertrouwd beeld, deze drie Nederlandse vliegtuigen zo dicht bij je te hebben.

De Y 87 landt het eerst, daarna de Y 45, terwijl de Mitchell als een waakhond boven ons maar heen en weer jaagt en nu en dan ten noorden van het meer mitrailleurstoten afgeeft. Met de twee rubber kano's gaat het inladen van mensen en radioapparatuur vlot. Verder nemen we niets mee. Alle uitrusting wordt in het meer gegooid: wapens, munitie en vivres. In de rubber kano's worden gaten gesneden, maar ze willen niet zinken. Na vijftwintig minuten is de Y 87 met commandant Reinders (later ridder Militaire Willemsorde) weer in de lucht. Terwijl de Y 45 bezig is de andere helft aan boord te nemen, biedt Reinders me een rondvlucht boven Kanobivak aan, dat er stil en verlaten bij ligt.

Een vreemde situatie. Ook een onwezenlijke. Hier zit ik nu rustig met een boterham en een beker koffie in de cockpit van een vliegtuig. Geen nachtmerries meer om door Japanners te worden ingesloten of vanwege tekort aan vivres. Geen zware patrouilles meer over bergen en door moerassen. Geen drukkende verantwoordelijkheid meer voor de levens van drieënveertig mensen.

In het zuiden, niet eens zo ver weg van de cockpit uit bekeken, ligt het Centrale Bergland open in al zijn onherbergzaamheid, zijn woestheid, maar ook met al zijn vertrouwdheid, zijn menselijkheid en persoonlijke vriendschappen die ik daar gevonden heb. In mijn geest trekken ze voorbij, alle vrienden die ik er in die vijf en een half jaar heb leren kennen en zoals ze in mijn herinnering voort-

Het in 1943 ontdekte Hagersmeer.
Evacuatie en einde van de Oaktree episode.
De plaatsaanduidingen verwijzen naar de
fotostrips van de Boven-Rouffaer van de
NEFIS Special Photo Mission 1943.

leven: Soalekigi, waardig en ernstig; Weakebo, goedlachs en behulpzaam; Kigi-moajakigi (alias de Generaal), fier en autoritair; Nawipatoemawaka, het oude vrouwtje dat me iedere ochtend met warme, gepofte bataten kwam wekken om me in veiligheid te brengen voor de Japanse vliegtuigen; Idantawori, beminnelijk, zelfs als je kwaad op hem was; Metakipamè; Korobia. En al die anderen die me in de moeilijkste momenten niet in de steek lieten. Het waren vrienden die bij je bleven ondanks alle ontberingen en gevaren. Vrienden zonder wie we er nooit ongeschonden door zouden zijn gekomen.

Aligamè, nori, rajawéré! (Vrienden, bedankt voor alles!)

Twintig minuten na de Y 87 is ook de Y 45 weer in de lucht.

De evacuatie van Oaktree, Crayfish en de lijfgarde is rond. Over de afstand van de laatste tocht van Olegaloek naar het Hagersmeer, vijftig kilometer hemelsbreed, hebben we precies vijftien negentig dagen gedaan!

Het is 26 juli 1944, 09.35 uur plaatselijke tijd.

De Jungle Pimpernel-episode is ten einde.

Ten einde? Of was het niet juist het begin van het verhaal over Jungle Pimpernel?

Na onze aankomst in Australië – ook de achtentwintig Bergpapoea's van de lijfgarde gingen mee – maakte de publiciteit zich van ons meester.

Op 15 augustus 1944 verscheen in Australische dagbladen een artikel van de hand van de Nederlandse oorlogscorrespondent C. H. van Sluys, waarin de zorgvuldig geheimgehouden geschiedenis van Oaktree wereldkundig werd gemaakt. Hij schreef onder andere: *'... als een ongrijpbare Jungle Pimpernel zag hij kans aan de Japanse patrouilles te ontsnappen die uitgezonden werden om hem gevangen te nemen. Steeds meer nieuwe posten stichtte hij als zenuwcentra in zijn uitgestrekte, woeste, slechts ten dele verkende gebied... de eenzame bestuursambtenaar verzamelde spoedig vrijwilligers voor een lijfgarde van Bergpapoea's, die hem trouw veel waardevolle diensten bewezen en hun meester zelfs nu "overzee" gevolgd waren.'*

Zo ontstond de naam Jungle Pimpernel.

De Australian Broadcasting Company wijdde er ook aandacht aan en in het Amerikaanse weekblad *Newsweek* (van 28 augustus 1944) verscheen een kort verhaal, getiteld 'Jan in Pygmyland'.

De geschiedenis kwam natuurlijk ook de Japanners ter ore. In het dagelijkse radionieuws in de Engelse taal van Radio Djakarta (zoals de Japanners Batavia hadden omgedoopt) van 18 augustus probeerden ze de geschiedenis te ridiculiseren: *'Onlangs werd het volgende onzinnige verhaal door Amerikaanse propagandisten verspreid. Toen Amerikaanse mariniers op Guam landden, vonden ze daar een Amerikaanse marconist, die zich twee jaar lang verborgen had gehouden en kans gezien had aan de waakzaamheid van de Japanse troepen op het eiland te ontsnappen. Dit verhaal ging er blijkbaar bij het Amerikaanse en Australische publiek vlot in en daarom zijn de Hollanders nu met een nog bespottelijker verhaal uit de bus gekomen om van de vermetelheid van hun mannen te getuigen. Ze vonden een Nederlander uit, Jean Victor de Bruijn, die kans gezien had de Nederlandse vlag hoog te houden in het bergland van Centraal-Nieuw-Guinea en aan de Japanse troepen te ontkomen, hoewel hij volkomen ingesloten was. De Amerikaanse marinier op Guam hield zich alleen maar*

verborgen, maar die meneer op Nieuw-Guinea deed meer dan dat. Volgens de berichten van de Nederlandse oorlogsverslaggever Van Sluys, die het volste recht heeft om lid te worden van de internationale leugenaarsclub, was mijnheer De Bruijn de trotse eigenaar van een magische radio-installatie zonder elektrische stroom of batterijen, maar die toch twee jaar lang trouw bleef werken. Dank zij deze installatie bleef mijnheer De Bruijn op de hoogte van het nieuws in de wereld en richtte zijn plannen ernaar. De Japanse troepen wisten waar hij zat, want Van Sluys geeft toe dat ze hem sommeerden zich over te geven, maar de dappere kerel wees alle eisen van de hand en de Japanners zagen nooit kans hem te pakken te krijgen.'

In 1947 verscheen van de hand van de Australische schrijver Lloyd Rhys het boek *Jungle Pimpernel* (The Story of a district officer in Central Netherlands New Guinea). Enkele jaren later, in 1950, zag Anthony van Kampens *Jungle Pimpernel – Controleur BB* het licht en vervolgens diens *Jungle-trilogie*.

Of ik tijdens mijn isolement in die jaren in het hart van Nieuw-Guinea me er ooit bewust van geweest ben een Jungle Pimpernel te zijn? Nee, zeer beslist niet. Dat alles kwam pas later. En niet op mijn verzoek!

Fase-Jan van Eechoud.

Oktober 1946, op weg naar Darwin

Achtduizend voet beneden ons glijdt de Australische woestijn van kale, roodbruin geerodeerde zandstenen rotsen, laag struikgewas en kleine, verspreide groepjes eucalyptusbomen voort. Hier en daar brengen enkele, zich met grote sprongen snel verplaatsende, groepen kangoeroes wat afwisseling in het een-tonige, dorre landschap van uitgedroogde rivierbeddingen en stroompjes, die opeens door de woestijnzon in het niets verdwijnen.

De oude leger-Dakota van het 19de NEI-squadron die de wekelijkse verbinding van Brisbane met Hollandia onderhoudt, is op weg naar Nieuw-Guinea. Stoelen zijn er niet. De oorlog is nog te kort voorbij voor een dergelijke luxe. In twee rijen zitten we op lange banken langs de wand tegenover elkaar. Als na elf uur de hete woestijnluchtstromingen opstijgen, vliegen we aan één stuk door in zware remous, die pas tegen een uur of vier in de namiddag begint af te nemen. Bijna iedereen is luchtziek.

Weer terug naar Nieuw-Guinea na twee jaar Australië. Tot de vrede in de functie van commandant in Cairns, in het noorden van Queensland, van ZES, 'Z' Experimental School, een opleidingsschool van de NEFIS voor operatief intelligenciewerk in Indonesië; daarna in Sydney op het Nederlandse consulaat-generaal als hoofd van het Bureau Indonesische Zaken, belast met de repatriëring van Indonesiërs.

Om als bestuursambtenaar commandant van een unit van tweehonderd Nederlandse en Indonesische militairen te zijn – met passering van oudere beroeps-officieren – was een nieuwe, niet altijd even aangename ervaring. Het gaf me echter wel voldoening toen ik, door beter contact met de Indonesische militairen, na enige maanden een betere verhouding tussen Nederlanders en Indonesiërs had gebracht. De anti-Nederlandse houding van de Indonesische militairen, die 's nachts op de bomen in het kamp anti-Nederlandse leuzen en briefjes aanbrachten, was ook de reden van de benoeming. De commandant die ik moest vervangen, was een goed militair (na de oorlog zelfs generaal-majoor), maar als een typische beroepsofficier had hij niet de minste belangstelling voor de omgang met militairen van lagere rang. Bepaald kettens vond men het in het begin dat ik nu en dan met de Indonesische en Nederlandse militairen in de onderofficiers- en manschappenkantine at. Je hoorde als officier in de officiersmess te eten. Ook hoorde het niet een soldaat een lift in je jeep te geven! Contact maken met Indonesiërs, hetgeen hier om verbetering in de situatie te brengen juist zo nodig was, was echter bij uitstek het werk van een bestuursambtenaar. Dat was ook de opvatting van Van der Plas en Spoor, toen directeur van de NEFIS. In oktober 1944 werd ik ontboden bij generaal Van Oyen, de legercommandant in Melbourne, die mij van mijn benoeming tot commandant in Cairns in kennis stelde en me maar meteen – het ging snel in die dagen! – tot kapitein bevorderde.

Na de periode in Cairns werd ik in Sydney geplaatst en belast met de repatriëring van de honderden in Australië verblijvende burger-Indonesiërs. Dat waren onder anderen ex-geïnterneerden uit Boven-Digoel, die in 1943 naar Australië

waren overgebracht, en Indonesische zeelieden van de KPM, die in de oorlogsjaren geweigerd hadden te varen en liever in Australië bleven dan te worden gerepatrieerd naar het roerige Java. Na de proclamatie van de Republiek Indonesia door Soekarno en Hatta op 17 augustus 1945 werd het terugzenden van deze weinig meewerkende en recalcitrante Indonesiërs nog moeilijker. Met de Nederlanders wilden ze niets meer te maken hebben; evenmin wilden ze op Nederlandse schepen gerepatrieerd worden. Tenslotte werden ze na veel moeilijkheden door Australische immigratieambtenaren op Australische schepen gerepatrieerd.

Het was in Sydney onplezierig werken met de communistisch getinte Australische vakbond van havenarbeiders. De 'wharfies' weigerden niet alleen de schepen voor Nederlandsch-Indië te laden, maar lieten niets achterwege om een anti-Nederlandse stemming onder de Indonesiërs te kweken. Mr. Healy, secretaris van de Seamen's Union, en ik kruisten op bijeenkomsten van Indonesiërs geregeld de degen. Toen het grootste deel van de Indonesiërs tenslotte met Australische schepen gerepatrieerd was, vond ik het echter welletjes en wilde wel eens ander en belangrijker werk gaan doen. Belangrijk vond ik eigenlijk alleen bestuurswerk in Nieuw-Guinea. Toch zou het nog enige maanden duren eer ik kon vertrekken. Het werd touwtrekken tussen de Nederlandse ambassadeur in Canberra – die mij bij het Nederlandse consulaat-generaal in Sydney wilde houden tot alle Indonesiërs waren gerepatrieerd – en luitenant-gouverneur-generaal Van Mook in Batavia, die zijn bestuursambtenaar terug wilde hebben. Toen Canberra het leek te gaan winnen, verzocht ik Van Eechoud in Hollandia er bij de regering in Batavia op aan te dringen mij terug te roepen voor urgent bestuurswerk in Nieuw-Guinea. Als afsluiting van mijn Australische periode ontving ik een brief van de Nederlandse consul-generaal, waarin deze werd verzocht 'kapt. de Bruijn den dank van Harer Majesteits Gezant over te brengen voor de wijze waarop hij tijdens zijn verblijf in Australië de Nederlandsche belangen heeft gediend'.

Dat betekende afscheid van Sydney, waar ik in de zestien maanden dat ik er gewoond had heel wat vrienden had gevonden, die veel vergoedden voor de weinig voldoening gevende werkkring.

Sinds mijn evacuatie van het Hagersmeer naar Australië was ik twee keer voor korte tijd in Nieuw-Guinea terug geweest. Op verzoek van de SONICA (Staff Officer Netherlands Indies Civil Administration) van Hollandia, kolonel Raden Abdoelkadir Widjojo Atmodjo, vloog ik in februari 1945 van Cairns naar Hollandia in verband met moeilijkheden van Oaktrees lijfgarde in het Papoea Bataljon, waarvan Van Eechoud commandant was. Hij had de jongens van de lijfgarde in het Papoea Bataljon opgenomen. Daar hadden ze bezwaren tegen. Ze wilden wel polisi worden, net als de veldpolitieagenten van de Wisselmeren. Ja, dat wilden ze best, maar niet in het Papoea Bataljon dienen.

De zaak was snel opgelost door de kwestie met de lijfgarde door te praten. Het bleek dat niemand deze had uitgelegd wat het Papoea Bataljon precies was. Politie kenden zij wel van de Wisselmeren, maar een Papoea Bataljon was voor hen een totaal onbekend begrip. 'We zijn ook geen Papoea's,' merkte een van hen op, 'we zijn Ekari's, mé kodoko, ménsen zijn we.' De zaak werd tot een bevredigend einde gebracht toen hun kon worden verzekerd, dat na de oorlog

het Papoea Bataljon zou worden opgenomen in een korps Algemene Politie. Het weerzien met mijn oude lijfgarde was roerend. Op een gegeven ogenblik zag Joachim Moté me plotseling in de verte aankomen. Als een hond die zijn baas meent te herkennen, bleef hij stokstijf staan. Toen sloop hij langzaam in een wat gebogen houding, het hoofd heen en weer wiegend om het beeld beter te kunnen onderscheiden, op me toe. Dan een lange schreeuw: 'Toeani!' Hij rende op me af. Als hij niet in militair uniform was geweest, zou hij me misschien om de hals gevlogen zijn. Zó spontaan, enthousiast, blij was het weerzien met de 'kontolulle'. In een minimum van tijd was ik door de andere leden van de lijfgarde omringd en bestond er eigenlijk geen verschil meer in militaire rangen. We waren weer Oaktree, dat wil zeggen we waren één.

Van deze gelegenheid maakte ik gebruik kennis te maken met de metamorfose die Hollandia had ondergaan. De kleine, slaperige onderafdelingshoofdplaats aan de koraalkust van de Humboldtbaai van voor de oorlog, waar slechts drie Europeanen met hun gezinnen woonden, bleek veranderd te zijn in een enorme Amerikaanse oorlogsbasis van tienduizenden militairen, vliegvelden vol vliegtuigen, tientallen kilometers lange wegen vol jeeps, trucks, oorlogs- en Libertyschepen aan talrijke aanlegsteigers of voor anker in de sprookjesachtig mooie baai. Tentenkampen en barakken overal op de heuvels en in de vlakten; Coca-Colabars langs de weg het binnenland in met zijn gevaarlijke, steile en scherpe bochten, waar bij een van de gevaarlijkste een metershoog bord was geplaatst, waarop dagelijks de stand werd aangegeven van het aantal doden dat daar tot die dag op dit punt was geteld. Even daarvoor een meer dan levensgrote pin-up-girl met bevallige 'curves' (lijnen) met de waarschuwing: 'Look out for the curves.' (Pas op de bochten.) Grote hospitalen, ongeveer tachtig openluchtbioscopen en onvoorstelbare hoeveelheden goederen, die bij gebrek aan voldoende iglo's en andere bergruimten metershoog in de open lucht stonden opgestapeld.

Van de Humboldtbaai het binnenland in naar de drie vliegvelden bij het Sentanimeer tot aan de Tanah Merahbaai in het westen liep een benzineleiding langs de weg, waaruit ieder (gratis) kon bijtanken. Op diverse plaatsen lekte de leiding. Niemand bekommerde zich erom. De yankees schenen van alles te veel te hebben. Ook benzine!

Boven op de heuvels aan de voet van het Cycloopegebergte bij Ifar stond generaal MacArthurs huis met het schitterende uitzicht op het Sentanimeer. De generaal had sinds enige tijd zijn hoofdkwartier alweer verplaatst naar Leyte, Filipijnen, om zijn belofte van 1942 – 'I shall return' – gestand te doen.

In juli 1946 – de oorlog was intussen ten einde en de politieke verwickelingen in Indonesië waren in volle gang – bezocht ik opnieuw Hollandia om in opdracht van de regering in Batavia de Biakse HBA (hulpbestuursassistent) Frans Kaisiepo (tijdens het Indonesische bewind gouverneur van West-Irian van 1968 tot 1974), die Nieuw-Guinea op de Malinoconferentie in Zuid-Celebes zou vertegenwoordigen, als adviseur bij te staan. Het was in feite de eerste keer dat Nieuw-Guinea als zelfstandig gebiedsdeel tegenover Indonesië naar buiten trad. Voordien was het alleen maar een deel van de residentie der Molukken geweest. Het was ook de eerste maal dat de vertegenwoordiger een landskind was

en dat niet een Nederlander of Tidorees de stem van Nieuw-Guinea liet horen, maar een Papoea zelf. Net als de andere gebiedsdelen van Indonesië was op de conferentie Nieuw-Guinea door een autochtoon uit de eigen daërah (gebiedsdeel) vertegenwoordigd.

Instructies, die ik in Hollandia van Van Eechoud voor adviezen aan Kasiepo verwacht had, waren er niet.

'Het beste is hem gewoon zijn eigen gang te laten gaan,' aldus Van Eechoud. 'Wil er echter wel op letten, dat hij niet te fel tegen de Ambonezen van leer trekt.' De kwestie was namelijk dat na de oorlog vooral op Biak een zeer sterke aversie tegen de amberies (het Biakse woord voor vreemdeling, met name niet-Europese vreemdeling) was ontstaan. Deze aversie richtte zich vooral tegen de Ambonezen, die het grootste deel van de amberies vormden en die in de oorlogsjaren onder de druk van de Japanners als bestuursassistent of goeroe nogal eens hard tegen de Papoea's waren opgetreden. In Sorong werd een Ambonese bestuursassistent door Papoea's in het openbaar afgetuigd, iets wat voor de oorlog eenvoudig ondenkbaar was. De Papoea was zich door de oorlog - door zijn werk als militair in het Papoea Bataljon, als bestuursassistent en als politieagent - meer dan ooit van zijn eigenwaarde en kunnen bewust geworden. Hij nam het niet meer door amberies voor bodoh (stom), kotor (vies) of binatang (dier) uitgemaakt te worden. 'Wat de amberies kunnen, kunnen wij zelf ook. Wij hebben ze niet nodig,' was de algemene stemming onder de meer ontwikkelde Papoea's. Het zelfbewustzijn van de Papoea was ontwaakt.

De Malinoconferentie, waar onder voorzitterschap van Van Mook met inheemse vertegenwoordigers uit de diverse daërahs in Indonesië - met uitzondering van Java en Sumatra - over de politieke toekomst van Indonesië werd beraadslaagd, was zowel voor Frans Kaisiepo als mij een merkwaardige ervaring.

Ik voelde me tijdens de zittingen van de inheemse vertegenwoordigers van de daërahs als een vreemde eend in de bijt, omdat ik als adviseur van Kaisiepo de enige Europeaan in de vergadering was en ook Kaisiepo als Papoea heel duidelijk uit het beeld van een bijeenkomst van Indonesiërs viel. Zo ergens, dan was het hier dat bleek dat een Papoea geen Indonesiër is. Hij was nu eenmaal anders, hij was een Papoea. Evenmin als Kaisiepo als Papoea thuishoorde in de vergadering van Indonesiërs, paste ik als Europeaan in deze bijeenkomsten.

Kaisiepo, die enige maanden later met een fel anti-amberierekest kwam om alle Ambonezen uit Nieuw-Guinea te zetten, hield zich hier rustig en onthield zich van aanvallen op de amberies. In de wandelgangen gaf hij zelfs blijk toch wel voor meer samenwerking met de Zuidmolukkers te voelen.

Het door en na de oorlog ontwaakte zelfbewustzijn van de Papoea kwam tot uiting in zijn maiden speech, waarin hij vaststelde er prijs op te stellen geen Papoea meer genoemd te worden omdat het woord in Nieuw-Guinea identiek was aan dom, lui en vuil. De Papoea's waren bangsa Irian en Nieuw-Guinea heette Irian, dat in het Biaks warm land betekende, lichtte hij toe. Zijn woorden werden met applaus ontvangen.

Op de Malinoconferentie werd voor het eerst door Frans Kaisiepo de naam Irian geïntroduceerd. Hij heeft toen zeker niet vermoed nog eens gouverneur te worden van een Indonesisch Irian Barat of Irian Jaya.

In Malino ontmoette ik verscheidene topambtenaren van de NEI Commission

Maart 1945. Hoog bezoek uit Australië aan het Papoea Bataljon in Hollandia.
 V.l.n.r.: Ch. O. van der Plas, plv. voorzitter van de Nederlands Indische Commissie Australië, vice-admiraal C. E. L. Helfrich, Bevelhebber Strijdkrachten Oost),

luitenant-generaal L. H. van Oyen, legercommandant Australië, kapitein J. P. K. van Eechoud, commandant van het Papoea Bataljon.

Foto rechts: J. P. K. van Eechoud, resident van Nieuw-Guinea van 1946-1949. Op deze foto van 1944 nog commandant van het Papoea Bataljon.

in Australië, onder meer de joviale mr. Van Hoogstraten, directeur van Economische Zaken, die mij begroette met: 'Wanneer komt u nu eindelijk bij ons in Batavia?' Maar mij niet gezien in het rommelige, roerige Batavia, waar de politiek hoogtij vierde en van normaal besturen nauwelijks sprake kon zijn. Daar leek Nieuw-Guinea me meer kans toe te bieden. Nee, geen Makassar, geen Batavia. Wel Biak! Ook geen Noumea op Frans Nieuw-Caledonië. Na de beëindiging van mijn werk in Australië vroeg de Nederlandse consul-generaal in Sydney me of ik belangstelling had om in Noumea als consul de belangen te behartigen van de ongeveer achtduizend aldaar verblijvende Javanen, die ook naar Java gerepatriëerd dienden te worden. Nee, daar voelde ik weinig voor.

Waarom ik deze toch zeker niet onaantrekkelijke aanbiedingen heb afgeslagen voor Nieuw-Guinea met alle ongemakken van dien? Er is iets dat je daarheen blijft trekken als je het eenmaal beleefd hebt. Het is het contact met een primitieve bevolking, een der boeiendste facetten van het werk daar.

Van Darwin, groene oase in de troosteloze woestijn, omkranst door een halo van oorlogsvliegvelden, vliegen we de volgende dag over de Arafoerazee naar Nieuw-Guinea met bestemming Biak.

We landen op de Soridostrip, waar de onderafdelingsbestuurder – de jonge NICA-controleur Kouwenhoven, van wie ik het bestuur zal overnemen – me opwacht. Maar eerst gaat de reis door naar Hollandia voor een bespreking met Van Eechoud, die sinds 15 juli 1946 tijdelijk waarnemend resident van Nieuw-Guinea is.

Voor de tweede keer in zijn historie is Nieuw-Guinea een afzonderlijke residentie geworden. Het is te hopen dat het een langer bestaan beschoren zal zijn als afzonderlijk gebiedsdeel dan de eerste residentie met haar hoofdplaats te Manokwari, die slechts van 1 april 1920 tot 1 april 1924 bestond. Dat was vlak na de Eerste Wereldoorlog; nu zijn we een wereldoorlog verder . . .

In Hollandia ontmoet ik voor het eerst ook Van Eechouds vrouw, die de oorlogsjaren in Nederland heeft doorgebracht. Voor de twee maanden oude baby Jan Piet heb ik na een urgent telegram van Van Eechoud uit Brisbane een grote hoeveelheid blikken babymelkpoeder meegenomen.

Van Eechoud huist in MacArthurs woning, die hij in Ifar aan de heuvels aan de voet van het Cycloopgebergte door Japanse krijgsgevangenen heeft laten afbreken en in Kotta Baroe (het latere Hollandia-Binnen), waar in de Amerikaanse periode het 27th General Hospital van het Amerikaanse leger stond, weer precies zo heeft laten opbouwen.

Van Van Eechoud en de afdelingschef – assistent-resident Courtois – wordt de laatste informatie uit Biak ontvangen. Biak is met zijn beruchte Mansren Mangoendi-heilsbeweging (een autochtone, messianistische heilsverwachting, waarvan de laatste in 1943 door de Japanners bloedig onderdrukt werd) altijd wel het moeilijkst te besturen gebied in Nieuw-Guinea geweest. Nu is daar een nieuw probleem bijgekomen vanwege de rekesten, door de HBA Frans Kaisiepo met een aantal anderen opgesteld, waarin geëist werd alle Ambonezen uit Nieuw-Guinea te sturen. Dit rekest wekte onder de Ambonezen de nodige beroering. Mijn taak zal dus worden deze aversie jegens amberies zo snel mogelijk op te heffen en te zorgen voor een goede samenwerking tussen Papoea's en Ambonezen. De Ambonezen, die het grootste deel van de amberies uitmaken, kunnen

we voorlopig in Nieuw-Guinea nog niet missen. Zij vormen ons middenkader en hun functies als bestuursassistent, commandant bij de Algemene Politie, schoolopziener, goeroe, kantoorclerk enzovoort kunnen voorlopig nog lang niet allemaal door voldoende opgeleide Papoea's worden ingenomen.

Van Eechoud wil me met opzet geen strenge instructies geven. Hij vindt het beter me te laten rondkijken om zelf te beslissen. Dat is ook wel zo prettig. Er was eigenlijk slechts één instructie: bij de Stichting Administratie Goederenbases mocht ik alle goederen kopen die ik nodig had, maar er mocht beslist geen rol toiletpapier worden overgenomen! De Amerikanen hadden loodsen vol toiletpapier, die ze graag aan ons kwijt wilden. Geen toiletpapier dus!

Van Eechoud was in geen enkel opzicht het type van de conventionele resident. Dat bleek al direct uit zijn opvattingen over de bestuurstaak. Contact maken met de bevolking was van primair belang voor het bestuurswerk. Daar moest alles voor wijken. Daarnaast diende men zoveel mogelijk te tourneren. Door zijn grote ervaring met exploratiewerk zag hij maar al te duidelijk in hoeveel bij het bestuurswerk afhing van samenwerking met de bevolking.

Van Eechoud was niet een door sleur of conventie bevangen geest. Hij was kritisch van natuur en zag wegen waarvan anderen niet durfden dromen. Hij was niet speciaal opgeleid voor bestuurswerk en ging niet gebukt onder de drukkende last van allerlei administratieve reglementen. Hij was wars van iedere vorm van bureaucratie, stelde prijs op snelle decisies en had een gruwelijke hekel aan residentie- of gouvernementssecretarissen, die een concept-brief eerst twee weken lieten rusten om er 'rustig over na te denken' alvorens hem af te handelen.

Toch voelde de oud-politicommissaris het als een groot gemis niet universitair te zijn opgeleid zoals de andere bestuursambtenaren. Hoewel hij in feite politiemans was, voelde hij zich toch in hart en nieren bestuursambtenaar en daar hoorde een universitaire opleiding bij, vond hij. Eenmaal hoopte hij die nog eens te kunnen volgen, vertrouwde hij me toe.

Een harde werker. Hij bleef tot drie of vier uur 's nachts, steeds koffie toebroek (zwarte koffie) drinkend, achter zijn bureau. Hij stond om negen uur 's morgens op en begon dan weer met nieuwe energie tot diep in de nacht.

Met zijn visie op de eigen plaats van het Papoeavolk was hij, in een periode waarin nog maar weinigen geloofden in die mogelijkheid, zijn tijd ver vooruit. 'Van Eechoud,' aldus het Papoeeraadslid Nicolaas Jouwe bij de opening van de Nieuw-Guinea Raad op 6 april 1961, 'was zijn tijd wel twintig jaar vooruit. Zijn visie op de toekomst van het Papoeavolk begint eerst nu profetische betekenis te krijgen.'

In 1945 brak voor Nieuw-Guinea onder Van Eechoud als SONICA en daarna als resident een nieuwe periode aan. Niet alleen werd het land na ruim twintig jaar weer een aparte residentie, maar vooral groeide onder zijn leiding, ondanks de enorme verscheidenheid van volkjes en stammen, een zelfbewust Papoeavolk op, waarvoor de mogelijkheden tot een eigen identiteit geschapen werden.

Er kwam een opleiding voor Papoease bestuursassistenten, die een deel van het bestuurswerk van de Indonesische bestuursassistenten konden overnemen. Voor de oorlog had Nieuw-Guinea slechts één bestuursassistent die Papoea was. Nu werden steeds meer districten en onderdistricten bestuurd door tot bestuurs-

assistenten opgeleide Papoea's. Reeds in de oorlogsjaren had het Papoea Bataljon, waarvan Van Eechoud de initiator was, de Papoea de ogen geopend voor zijn eigen kunnen. Later kwam de Nieuw-Guinea Politie-school, die Papoea's tot politieagent opleidde.

Op een schaal als nooit tevoren werden Papoea's ingeschakeld in allerlei overheidstaken om ze medeverantwoordelijkheid te leren dragen. De Papoea begon politiek te ontwaken. 'Wat de amberies deden, doen wij nu zelf.' De zelf gedragen verantwoordelijkheid was de grote stuwende kracht die de Papoea zijn zelfbewustzijn gaf. Hij was al lang niet meer als de eerste Papoea met wie ik in 1939 kennismakte en die op mijn vraag wie hij was, antwoordde: 'Ik ben maar een Papoea.'

Van Eechoud was voor velen geen gemakkelijke chef of collega om mee samen te werken. Misschien was hij zelfs niet altijd even redelijk in zijn beslissingen. Desondanks wist hij vooral de jongere bestuursambtenaren door zijn enthousiasme geloof en plezier in hun werk te geven.

Tussen 1945 en 1950, toen, met de erfenis van vier jaar wereldoorlog, alles – met onvoldoende hulpmiddelen – weer moeizaam van de grond af moest worden opgebouwd, groeide onder zijn stimulerende leiding een korps Nederlandse en Papoease bestuursambtenaren met een teamgeest zoals Nieuw-Guinea die nadien niet meer gekend heeft.

Na een week dienstbesprekingen in Hollandia vlieg ik naar mijn nieuwe standplaats Biak om het bestuur van de onderafdeling Biak over te nemen.

We landen op een van de twee vliegvelden die nog in gebruik zijn, de Sorido-strip, waar controleur Kouwenhoven me op het blakende vliegveld opwacht. Hij is vier maanden op Biak geweest en heeft er geen spijt van de volgende week naar Hollandia terug te kunnen gaan. Biak is een moeilijk bestuursgebied en de Biakkers zijn lastige kerels, vertelt hij me. Ik neem het graag aan na wat ik er in Hollandia zoal over gehoord en gelezen heb.

Behalve bestuurshoofdplaats is Biak ook nog vliegbasis, al is het dan ook op heel wat bescheidener schaal dan in de Amerikaanse tijd. Het is de standplaats van 3 VB, de 3de Vliegbasis van de Militaire Luchtvaart, bestaande uit de Centrale Vliegschool met twaalf B 25's van het 18de squadron en twee Piper cups, de Motorreparatieafdeling (MRA) en de Vliegtuigreparatieafdeling (VRA). Alles bij elkaar twaalfhonderd militairen en burgers in militaire dienst.

Op de hoofdplaats van de onderafdeling is tenslotte ook nog de goederenbasis van de Stichting Administratie Goederenbases gevestigd, die speciaal belast is met de administratie en liquidatie van de door de Amerikanen achtergelaten goederendumps, enorme voorraden goederen, slecht onderhouden en vrijwel niet bewaakt. Er liggen radiosets, instrumenten, motoronderdelen, kleren enzovoort, die wegens gebrek aan opslagloodsen maar in de open lucht staan, zodat er naar hartelust door Nederlanders en Papoea's van wordt gestolen. Als Nederlanders het doen, heet het bietsen. Papoea's bietsen niet; die stelen en dat is strafbaar. De Europeanen hebben gebietste radiosets in hun woonquonsets, de Biakkers dragen gestolen kleding. Wat ze gemeen hebben, is dat ze het beiden als een soort sport zien. Dat vindt kennelijk ook zendeling Ten Haeft, die bij de Biakkers als Pandita Dump (Zendeling Dump) bekend staat. Maar hij biestste voor

een goed doel, hoofdzakelijk papier en kantoorbehoeften voor de zendingsscholen.

Het bestuur had zijn basis in het NICA-kamp of Kamp NICA. Basis, Base en NICA-kamp lagen nogal wat kilometers uit elkaar. De Basis lag bij de haven en het dichtst bij de vliegvelden. Tien kilometer ten westen daarvan had je de Base met rijen quonsethutten (nissenhutten) en met straatnamen (door een prijsvraag ontstaan) als: Kathedraalplein, waaraan de van multiplex en zinken dakplaten opgetrokken kerk stond, Kromme Elleboog, Peper Steegje, Rue de Fricandeaux in de Fricadellenbuurt enzovoort. De officiersquonsets langs de zee stonden aan de Zeedijk.

Weer drie kilometer verder naar het westen lag dan aan het eind van de weg het NICA-kamp. Dat de bestuursstandplaats zo excentrisch lag, vond zijn oorzaak in een bepaling van de Amerikanen dat 'white Americans' en 'black Americans' streng gescheiden moesten wonen. De kampen moesten minstens een mijl van elkaar verwijderd liggen. Het NICA-kamp, waarin Nederlanders, Papoea's, Indonesiërs en Chinezen bij elkaar huisden, werd door de Amerikanen beschouwd als een niet blank kamp en lag daarom twee en een halve kilometer van de Base, in de oorlogsjaren een groot Amerikaans militair kamp.

De bestuursvestiging bestond uit een verzameling uit hout, multiplex en al dan niet verroest dakzink opgetrokken huizen, barakken en loodsden op een koraalvlakte zonder een enkele boom. De Amerikaanse bulldozers hadden hier alle bomen en struikgewas weggevaagd. Kaler kon het niet.

Het was een groot kampement met een ruim bestuurskantoor, een klein postkantoor, een grote loods van verroest, gegolfd plaatijzer van de NIGIEO (Netherlands Indies Government Import Export Organisation), het distributieapparaat van het gouvernement, blakerend in de felle zon op de verblindend wit uitstralende karang (koraal). Tegen het bestuurscomplex aangebouwd stond op een al even kaal en boomloos terrein het hospitaal van de DVG (Dienst van de Volksgezondheid), bestaande uit lage, lange, achter elkaar gelegen barakken. De ziekenzalen waren gebouwd met behulp van verroest dakzink met wanden van groen canvas of multiplex. Alles bij elkaar was het een onaantrekkelijk, deprimerend geheel. Alleen op de koraalheuveltjes tegen de zee aan had men het bos laten staan. Daar stond, tien meter boven het strand onder een enorme, twintig meter hoge boom, de HPB-woning.

Deze was niet speciaal gebouwd als woning voor het hoofd van het plaatselijk bestuur. Het was de officiersmess uit de NICA-tijd en daarom zo ruim. Daarvoor had men het mooiste plekje op de koraalheuveltjes uitgezocht met een magnifiek uitzicht op de zee tussen Biak en het eiland Japen, dat aan de overkant van Straat Japen zichtbaar was, en direct beneden de klapperbomen met het strand, waar een houten trap naar toe leidde.

Geen weelderige bestuurswoning, maar wat kon ik meer wensen dan een huis met zo'n grandioos uitzicht op het strand, het glasheldere, lichtgroene water van het koraalrif dat langs de kust liep, de blauwe zee verderop en de 1500 meter hoge, blauwe bergen van Japen in de verte. Er waren alleen te veel ratten. Toen ik beslag kon leggen op een val, ving ik de eerste avond acht grote, de tweede avond zeven, toen vier ratten en de avond daarop nog één rat. Toen waren er blijkbaar niet meer.

Een groot bezwaar was dat het NICA-kamp geen waterleiding had. Er was in de Amerikaanse tijd een waterleiding geweest, ten behoeve waarvan met een speciale 'deep well'-pomp het water van dertig meter diepte werd opgepompt. Maar deze werkte al sinds het vertrek van de Amerikanen niet meer. Pompen die het water van zo'n diepte naar de oppervlakte konden brengen, waren er op heel Nieuw-Guinea niet te krijgen. We waren dus afhankelijk van regenwater en ieder huis ving dat op in olie- of benzinevaten met een inhoud van 200 liter, dan wel in naast het huis op een stellage geplaatste vliegtuigtanks van 1000 liter.

Het was vervelend als het een paar weken niet geregend had en we geen water meer hadden. Vooral voor het ziekenhuis was dit een groot ongerief. Er moest dan door het HPB officieel aan de administrateur van de goederenbasis om een tankwagen verzocht worden, die niet altijd even vlot geleverd werd. Vlotter dan het HPB het kon regelen deed de actieve, blonde Friese zuster, op wie het ziekenhuis goeddeels dreef, het door de niet-officiële weg te bewandelen. Die gaf een telefonische noodkreet aan de jongere employés van de Basis, die zich niets aantrokken van voorschriften en 'red tape', maar direct hielpen met water te rijden voor het ziekenhuis.

In tegenstelling tot de waterleiding werkte de elektriciteit gelukkig wel. Voor mij betekende dat een luxe, want het was mijn eerste standplaats met elektrisch licht. Geen petroleumlampen meer zoals op Saparoea, Ceram en aan de Wisselmeren. Alleen maar een knop omdraaien! Je moest alleen oppassen niet in aanraking te komen met de buitenbedrading, want die was niet geïsoleerd. Ook de telefoon was een ongekende weelde, onbekend van vorige standplaatsen. Hij gaf wel heel wat ergernis als Stefanoes achter het schakelbord in slaap was gevallen. Of er soms helemaal niet was!

Van wat in de oorlogsjaren de grootste vliegbasis in de Zuid-Pacific was, restten nu nog slechts eindeloze dumps met vliegtuigen. Grote, viermotorige B 24 Liberators, netjes naast elkaar op de dumps bijeen geplaatst en waar je onder de vleugels door kon rijden; B 17 Flying Fortresses, P 40 Lightnings (jachtbommenwerpers), door bulldozers op hopen gekwakt. Machteloze, geknakte rompen, soms alleen licht beschadigd; staartstukken die als wanhopig uitgestrekte armen omhoogstaken, als smeekten ze om de motoren, waarop de roest van de verwerking lag, weer te laten draaien. Vliegtuigen met namen als *Hell's Bells*, *Red Raider*, *In the mood*, *Modest Girl* en met afbeeldingen van welgeschapen pin-up-girls of figuren uit films van Walt Disney. Op de zware rompen gaven gekleurde bommen aan hoeveel bombardementsmissies het toestel had gemaakt. Elk bommetje betekende één 'bombing mission' en iedere rode bol een neergeschoten Japans vliegtuig. Vierhonderd achtergelaten vliegtuigen, die, omdat er geen kopers voor waren, moesten worden vernietigd. Dat gebeurde soms grondig door er met een bulldozer overheen te walsen, maar ook wel door 'een hak in de romp te geven.

Welk een triest beeld, deze machteloze rompen, wat een verspilling. 'Geef me een ploeg van honderd man en we monteren hier tien Lockheed Lightnings,' zei het hoofd van de MRA me eens. Dat is de tragedie van Biak: gebrek aan personeel om het in overvloed aanwezige materieel weer productief te maken. Productief werden de toestellen pas weer toen ze omgesmolten tot aluminiumblok-

Foto boven: Biak 1946. Vliegtuigenkerkhof van de Pacific. Eindeloze dumps van afgedankte, achtergelaten Amerikaanse oorlogsvliegtuigen. Foto beneden: in zee gebouwde paalwoningen bij Bosnik aan de zuidkust van Biak, opgezet van afgedankt Amerikaans dumpmateriaal.

ken naar de Verenigde Staten werden geëxporteerd. De Amerikanen hadden voor hun vertrek de belangrijkste instrumenten er wel uitgehaald, maar er viel nog genoeg uit te slopen. In de huizen van de Europeanen, maar ook in de Papoeahutten stonden vliegtuigstoelen als fauteuils, doorgezaagde cilinders als asbakken of presse-papiers. Handige jongens wisten van het materiaal aluminium lepels en vorken te maken. Of kettingen van cat's eyes, kattoogschelpen. Overal over het eiland verspreid lagen ook dumps met verroeste olievaten, banden, stalen munitiekisten, helmen en veldflessen in grote, door bulldozers gegraven kuilen opgestapeld. Het wemelde er van de vliegen, waar je helemaal onder kwam te zitten als je er in je jeep dicht langs reed. Een kilometer van het NICA-kamp lag ook zo'n dump, die een intense vliegenplaag voor de omgeving was. Op een dag liet ik – om verlost te worden van de vliegenplaag – de dump in brand steken. Ik had er echter beter niet aan kunnen beginnen, want er gebeurde iets onvoorstelbaars. Behalve de vliegen kwamen er namelijk ook duizenden kakkerlakken uit de vuurzee vliegen, waar je jeep en jezelf totaal onder kwamen te zitten. Erger nog waren de honderden en honderden ratten die uit de dump vluchtten en de weg over renden in de richting van het strand.

Ik ontmoette heel wat nieuwe mensen. Allereerst waren daar je collega's, adspirant-controleur J. W. Crefeld, de Ambonese bestuursassistent Nico Sohilait, de Biakse HBA (hulpbestuursassistent) Marcus Kaisiepo en andere HBA's en CHBA's (kandidaat-HBA's), Biakse dorpschoudeurs met vreemde Tidorese titels als major, sengadji, korano en djedjao, die herinnerden aan vroegere tijden, toen Biakkers voor hun hulp aan Tidore bij de gevreesde hongitochten (rooftochten) voor het innen van de jaarlijkse schatting aan de sultan van Tidore – bestaande uit slaven, schildpadden en paradijsvogels – deze illustere predikaten ontvingen.

Je maakte verder kennis met de mannen van de vliegbasis. Het was een grote verrassing voor me hier voor het eerst eerste luitenant-vlieger Guus Hagers, ontdekker van het Hagersmeer, die met zijn B 25 zoveel malen boven Oaktree was geweest, te ontmoeten. Hagers was een bescheiden, sympathieke figuur, die het vliegen in de toppen van zijn vingers had. Als 'war record' was hem in Australië onder andere het Vliegerkruis toegekend. Hij weigerde het in ontvangst te nemen en was op de dag van de plechtige uitreiking onvindbaar. Tot ergernis van zijn superieuren, die met al hun lintjes stonden aangetreden. Hagers was wars van alle show. Hij rookte niet, dronk niet en scharrelde evenmin met meisjes, iets wat in de vrijgevochten oorlogsjaren in Australië vrijwel iedereen deed. Lineke Hagers, zijn vrouw, zat in een Japans vrouwenkamp op Java en een van de eerste dingen die hij na de capitulatie van de Japanners deed, was er zonder toestemming van zijn commandant met zijn B 25 naar toe te vliegen en er brood en kleren voor haar en de andere vrouwen en hun kinderen af te werpen. Zijn vrouw was nu bij hem in Biak. Een gelukkig paar, dat in een huis op de koraalfrotsen hoog boven het strand ver van de andere huizen af woonde.

Hagers was zowel bij de Europeanen als de Biakkers en Indonesiërs zeer populair. Hij laadde zijn B 25 vaak vol met Biakkers, die hij naar Noemfoor (waar een van de Amerikaanse vliegvelden nog bruikbaar was) vloog, om vervolgens

terug te komen met een vliegtuig vol papaja's en zeevis voor de militairen op Biak.

Hij verliet Biak in 1949 en emigreerde naar de Verenigde Staten, waar ik hem en zijn vrouw in 1950 op een voorlichtingstournee over Nieuw-Guinea in San Francisco ontmoette. Hij werkte toen bij een bank. Als vlieger kon hij geen em-plooi meer vinden. Wel vloog hij nu en dan met helikopters voor het besproeien van de eindeloze sinaasappelplantages. Enkele jaren daarna verongelukte hij op een van die vluchten door een motordefect. Het was het verlies van een fijn mens en een trouwe vriend.

Ten gevolge van de enorme hoeveelheden te behandelen Amerikaans oorlogs-materieel op Biak kon de goederenbasis op geen stukken na volstaan met de beschikbare krachten. Ruim een halfjaar later werden hun gelederen versterkt door honderd negentien uit Nederland uitgezonden politieke delinquenten. Het waren voormalige NSB'ers, SS'ers of andere Nederlanders die op de een of andere manier met de Duitsers hadden gecollaboreerd, in Nederland waren veroordeeld en nu hun straf konden 'afkopen' door minstens twee jaar op Biak te werken. In Hollandia werd een kleiner aantal geplaatst na de eerste ervaringen op Biak. Bij de honderd negentien op Biak bevond zich ook een arts, die daar goed werk heeft verricht en later een werkring als gouvernementsarts in Nieuw-Guinea vond. In het algemeen hebben de Biakse politieke delinquenten goed voldaan. Met uitzondering van een tiental, dat naar Nederland werd teruggestuurd, werkten ze loyaal mee.

Maar mijn plezierigste kennismaking was toch wel met de Friese verpleegster Botma. Ze toonde me het ziekenhuis van verroeste dakplaten en multiplex en vertelde dat de watervoorziening bij gebrek aan een functionerende waterlei-ding dagelijks veel hoofdbrekens kostte. Ze was de enige Europese verpleegster op Biak en viel met haar blonde krullen en lichtblauwe ogen op tussen het Biakse en Indonesische hospitaalpersoneel. Dat ze mijn leven grondig zou ver-anderen, daar had ik toen nog geen flauw vermoeden van. Ze was charmant, actief en zeer energiek. Zelfs de stevige Amerikaanse legerschoenen, bestemd voor mannen, ontsierden haar niet. Op heel Biak was echter geen damesschoen te krijgen.

Zeker is dat ik haar na dit eerste bezoek graag opnieuw zou ontmoeten.

Reeds tien dagen nadat ik het bestuur had overgenomen, startte ik met mijn eerste bestuurstournee om een bezoek te brengen aan het district Noord-Biak, waar bestuursassistent Frans Kaisiepo – met wie ik enige maanden tevoren de Malinoconferentie had bijgewoond – districtshoofd was. Kouwenhoven, die voor vier maanden het bestuur over de onderafdeling had waargenomen, had in die periode nooit getourneerd. Evenmin aspirant-controleur Crefeld. Evenmin gou-vernementsarts Lanting. Het leek me hoog tijd dat een Nederlandse bestuurs-ambtenaar zijn gezicht eens op de buitenposten liet zien!

Behalve de Ambonese bestuursassistent Sohilait en de Menadonese schoolop-ziener Disah zouden de gouvernementsarts Lanting en de reeds genoemde ver-pleegster, zuster Botma, de tournee met de bestuursboot van Biak meemaken. Bij ons vertrek bleek Lanting ziek te zijn, zodat zuster Botma alleen de zorg voor de gezondheid van de bevolking op zich moest nemen

Het was haar eerste tournee op Biak en ze genoot er intens van. Het was na het

kale Zuid-Biak met zijn door granaatscherven gescalpeerde klapperbomen, waarvan alleen nog de dode stronken overeind stonden, dan ook inderdaad een verademing weer eens in een ongeschonden tropenlandschap met wuivende klapperpalmen en witte zandstranden – zonder vernielde, verroeste tanks en landingsvaartuigen – te lopen. In die week leerden de verpleegster en ik elkaar beter kennen en zuster Botma werd al snel Gé Botma, ex-verpleegster van het Diaconessen-Ziekenhuis in Leeuwarden en door het Nederlandsche Roode Kruis naar Nederlandsch-Indië uitgezonden. Daarvoor was ze onderwijzeres in Donkerbroek geweest. Ze was afkomstig uit een streng gereformeerd milieu en had als onderwijzeres reeds het verlangen in dienst van de zending naar Indië te gaan. Daar bestond echter geen mogelijkheid toe. Beter stonden de kansen bij de zending om als gediplomeerd verpleegster uitgezonden te worden. Zo besloot ze in 1941 dienst te nemen als leerling-verpleegster in het Diaconessen-Ziekenhuis in Leeuwarden in de hoop na de opleiding naar de tropen te kunnen gaan. Na de bevrijding van Nederlandsch-Indië bestond daarvoor bij het Nederlandsche Roode Kruis volop gelegenheid.

In januari 1946 arriveerde ze op Biak, sneller dan ze ooit had durven dromen en bovendien op een nogal curieuze manier. Na drie dagen wachten en verveling in de verpleegstersmess in Batavia had ze er schoon genoeg van en stapte op een dag met haar plunjezak op een truck met militairen, die naar het vliegveld reed.

Nee, de Dakota voor Balikpapan was volgeboekt, zei de transportofficier achter het bureau. Toen de man zich even verwijderde, pakte ze de passagierslijst en vulde zichzelf als drieëntwintigste passagier in, zich intussen afvragend of men de verstekeling niet zou ontdekken en zich eveneens zorgen makend of het vliegtuig door overbelasting niet zou verongelukken.

De transportofficier ontdekte de toevoeging niet en riep als drieëntwintigste passagier de naam van tweede luitenant-verpleegster Botma af.

De reis naar Balikpapan verliep zonder moeilijkheden, ondanks de 'overbelasting'. Het levensgrote probleem in Balikpapan was echter verder naar Morotai en Biak te komen zonder een schriftelijke reisopdracht.

In het vliegtuig zat echter toevallig het hoofd van de Dienst van de Volksgezondheid in de Grote Oost, waaronder Biak ressorteerde. Aan hem besloot de verstekeling haar zonde op te biechten, niet anders verwachtend dan dat ze een disciplinaire straf zou krijgen. De kolonel vond het echter van zoveel initiatief getuigen, dat hij alsnog een reisopdracht voor Biak uitschreef. De volgende dag reisde ze door naar Morotai en Biak. Ze was er de dag daarop. Zo ging dat in die dagen!

In Korim, gelegen aan de prachtige baai van die naam, werden we ontvangen door de HBA Frans Kaisiepo, de CHBA Roembiak en een groot aantal dorps-
hoofden van het district Noord-Biak. Er was in geen anderhalf jaar een Europeaan geweest, ofschoon Korim slechts tien uur lopen of vijf uur varen met het gewestelijk vaartuig van de hoofdplaats van de onderafdeling lag. Met name de blonde verpleegster genoot de bijzondere belangstelling van de Biakse vrouwen! Velen kenden haar, doordat ze door haar in het ziekenhuis van Kamp NICA verpleegd waren.

De mannen hadden zich in hun beste kleren, afkomstig van de Amerikaanse dumps, gestoken. Ondanks de hitte hadden een paar dorpschouwen twee of drie Amerikaanse kaki legerstricken over elkaar aangetrokken. Als demonstratie van hun rijkdom!

Een vergaderzaal was er niet. Het bestuurskantoor was voor de vele aanwezigen veel te klein en om die reden werd de bijeenkomst gehouden in de provisorisch gerestaureerde kerk, waarvan de muren nog vol gaten van mitrailleurkogels zaten. Tussen de kerkbanken stak nog de staartvin van een ontplofte Amerikaanse vliegtuigbom, waaromheen men ter beveiliging een hekje had gezet om er niet tegenaan te stoten. Je kon tenslotte nooit weten! Er waren heel wat niet geëxplodeerde bommen op het eiland en sommige maakten slachtoffers. Het districtshoofd van Noemfoor schreef in zijn maandelijks in te dienen dagboek dat, bij een ontploffing van een opgewarmde mortiergranaat twee Biakkers uit Kornasorem van de aardbodem waren weggevaagd. Er was volgens zijn plastische beschrijving niets, maar dan ook absoluut niets van overgebleven. Slechts door een paar stukjes huid tegen een boombast wist men dat men te doen had met de twee ongelukkige Kornasoremers. Zij hadden namelijk cascado, de Dajakse schurft, met een speciale tekening op de huid, en waren daaraan te herkennen.

De vergadering verliep heel plezierig. Hoewel ze alleen voor de schouwen bestemd was, mengden zich ook de dorpingen spontaan in de discussie, waardoor het een zeer levendige uitwisseling van gedachten werd. Ieder had wel iets te zeggen over amberies en Ambonezen.

Hoewel Frans Kaisiepo de geestelijke vader was geweest van het rekest om alle amberies in Nieuw-Guinea naar Ambon terug te sturen, bleek hij tijdens het uitpraten van de kwestie helemaal niet zo anti-amberie te zijn als je uit het stuk zou opmaken. Hij erkende dat de Ambonese goeroes en zendingswerkers veel goeds hadden gedaan, met name voor Biak. Zijn rekest was, vertelde hij, meer bedoeld om de Ambonezen duidelijk te maken dat ze hun dikwijls hooghartige houding tegenover alles wat Papoea was moesten laten varen. Dat klonk heel anders! Ook Jacob Roemainoem (het latere hoofd van de Evangelische Christelijke Kerk van Nieuw-Guinea), goeroe te Sor, het grootste dorp aan de noordkust van Biak, bepleitte de noodzaak van samenwerking van Biakkers en amberies, juist nu, vlak na de oorlog, voor de wederopbouw van het onderwijs en het zendingswerk. Iedereen ging tenslotte opgelucht naar huis! Het conflict was de wereld uit.

De volgende dag gingen we allemaal in opgewekte stemming te voet van Korim naar Warsa, Frans Kaisiepo's standplaats. De B 2 werd naar huis gestuurd en zou ons over een paar dagen weer ophalen in Korim, dat de enige baai aan de noordkust van Biak bezat waar een boot kon binnenlopen.

Onderweg stoppen we in verscheidene dorpen om zuster Botma gelegenheid te geven voor medische verzorging. Framboesia komt hier maar weinig voor, maar tropenzweren des te meer. Afschuwelijke wonden, die zich vaak tot het bot toe hebben ingevreten.

We trekken door veel dorpen. De noordkust van Biak is goed bevolkt. Het is een interessant gebied, waar het geen uitzondering is in de verte voor de kust walvissen voorbij te zien trekken. Door hun 'spuiters', waarvan het geluid van

verre is te horen, zijn ze al op grote afstand te herkennen.

In Warsa, twee uur lopen van Sor, toont Frans Kaisiepo ons met trots zijn nieuwe bestuurswoning, waarin ramen zitten met ruiten uit dumpvliegtuigen en waarin vliegtuigstoelen staan als fauteuils. Aan de rand van het dorp is een watterval, waar we ons kunnen verfrissen. Met het uitzicht op zee genieten we van een indrukwekkende zonsondergang.

We blijven hier twee dagen. Weer volgt een druk bezochte vergadering, waarin de kwesties van de amberies en het rekest worden uitgepraat. Daarna heeft een bespreking plaats met districts- en onderdistrictshoofden en de dorpschoufden van Noord-Biak over de invoering van de zogenaamde kleine aanslag inkomstenbelasting, een hoofdgeld van f 3,- per jaar per volwassen man

Via Korim trekken we weer huiswaarts. Zuster Botma en de dikke Menadonese schoolopziener gaan met de B 2 over zee, bestuursassistent Sohilit en ik lopen naar het dorp Sorido, niet ver van het NICA-kamp, langs een gemakkelijk be-loopbaar pad. Ten zuiden van de twintig meter brede Wafordori ligt een droog, waterloos gebied. De Amerikanen hebben het zuidelijke deel van het pad verbreed tot een jeep-trail, zodat je met de jeep tot op een paar kilometer van de Wafordori kunt komen. De jeep-trail is totaal vervallen en niet meer te berijden. Hoe dichter we in de buurt van de verlaten Amerikaanse legerplaatsen uit de oorlog komen, hoe kaler het wordt. Het is alsof er een groot scheermes overheen gegaan is. Slechts wat laag struikgewas is overgebleven. Op het hel flikkerende koraal brandt de zon onbarmhartig.

Een paar uur later ben ik weer thuis. Mijn eerste tournee op Biak is achter de rug. Ik denk aan mijn eerste tournee aan de Wisselmeren. Wat een verschil!

De eerste maanden daarna richtte ik mijn bestuursactiviteiten vooral op tourneren en vergaderen met hoofden en bevolking van Biak, Soepiori, Noemfoor en de Padaido-eilanden, teneinde tot een betere verhouding tussen Biakkers en Ambonezen te komen. Ook de vele niet ingeloste beloften, die de meestal jonge en weinig ervaren NICA-bestuursambtenaren in de oorlogsjaren aan de bevolking hadden gedaan, kwamen veelvuldig ter sprake. Daar bestond terecht veel ontevredenheid over. Het kon op die vergaderingen soms fel toegaan. De politieke moeilijkheden op Java hadden ook Nieuw-Guinea niet onberoerd gelaten en het ontbrak bepaald niet aan uitgesproken kritiek van de zijde van de Biakkers op het Nederlandse bestuur, iets wat in de vooroorlogse jaren ondenkbaar was. Nieuwe politieke ideeën van een ontwakend Indonesië waren in Nieuw-Guinea doorgedrongen. In Seroei op het eiland Japen was de groep-Ratulangi, een tiental Indonesische politieke delinquenten uit Java, geïnterneerd. Inter-neren kon je het eigenlijk niet noemen, want de drie gezinnen zaten, tot grote ergernis van de Europeanen in Seroei, zeer gerieflijk in de beste woningen van het plaatsje, een van de weinige plaatsen in Nieuw-Guinea die in de oorlogsjaren niet waren gebombardeerd en waar de vooroorlogse huizen nog allemaal intact waren. Vanuit Seroei werden de Biakkers door de groep-Ratulangi geïndoctrineerd met anti-Nederlandse propaganda, waarvoor bestuursassistenten en hoofden soms bijzonder ontvankelijk waren. Men had klachten over Ambonezen, maar ook over het Nederlandse bestuur. Men verklaarde onomwonden dat men nog niet precies wist wat men aan de Nederlanders had; een opvatting die nog

in de hand werd gewerkt door de toenmalige ongedisciplineerde toestanden onder een groot deel van de Nederlandse samenleving op Biak.

De NICA was de in de oorlogsjaren aan de bevolking gedane beloften nog steeds niet nagekomen. Ook was er nog geen enkele gebombardeerde kerk door het bestuur herbouwd en evenmin was er een vergoeding betaald voor de vernietigde klapperbomen. Tenslotte voelde men zich bedreigd door het opringen van en de annexatie van gronden door de Nederlanders.

Een zeer felle woordvoerder op een grote hoofdenvergadering in Bosnik was de major van Sorido, een van de invloedrijkste hoofden van Biak. Om zijn vertrouwen te winnen, nam ik hem geregeld op mijn bestuurstournees met de bestuursboot mee, want looptournees kon de oude baas nog maar nauwelijks maken. Johannis Korwa werd een van mijn meest toegewijde medewerkers, die zich als een vader tegenover zijn kind gedroeg. Ten opzichte van anderen sprak hij over mij altijd als 'saja poenja anak De Brin' (mijn kind De Bruijn). Toen ik jaren later na mijn vertrek uit Biak hem onverwachts eens bezocht, greep hij als blijk van afhankelijkheid mijn benen en kuste ontroerd mijn voeten: 'Saja poenja anak De Brin!'

Door mijn veelvuldig tourneren en contacten leggen onder de bevolking in het bestuursressort, daarbij gesteund door Johannis Korwa, ontstond er al spoedig weer de normale verhouding tussen Ambonezen en Biakkers wat samenwerking, wederzijds begrip en waardering betrof. Ik had bij de oplossing van dit probleem het grote voordeel dat ik bij de Ambonezen door mijn bestuurswerk in Saparoea en West-Ceram bekend stond als niet 'anti-Ambon', terwijl Van Eechoud daarentegen de naam had van uitgesproken anti-amberie en sterk pro-Papoea te zijn. Dat ik dit laatste door mijn werk in het Centrale Bergland óók was, was algemeen bekend. Het probleem Biakker versus Ambonees was betrekkelijk snel opgelost, ook doordat Rehatta, lid van de Ambon Raad te Ambon, de Ambonezen op Biak buiten mijn medeweten had geschreven dat ik niet anti-amberie was en dat ze zich niet ongerust hoefden te maken uit Biak weggestuurd te worden.

Een eerste begin met de herbouw van door bombardementen vernielde kerken werd gemaakt met de bouw van de kerk te Sorido. Gelden voor aankoop van bouwmaterialen waren er niet. Bouwmaterialen als zink, cement, hout enzovoort lagen volop in de Amerikaanse dumps, die echter door de goederenbasis werden beheerd en alleen tegen betaling werden afgegeven. Er zat niets anders op dan te gaan bietsen. En zo kon je in die dagen het merkwaardige tafereel zien dat de bevolking van Sorido onder leiding van het bestuur allerlei materiaal van de dump wegsleepte voor de bouw van de kerk. De goederen waren formeel gouvernementseigendom. Ergo, het bestuur bestal eigenlijk zichzelf. Maar het was tenslotte voor een goed doel.

Iedereen werkte vrijwillig aan de bouw mee. Na enige maanden stond de eerste, door het bestuur herbouwde kerk in Sorido overeind. Op de openingsdag las ik boven de ingang ervan: 'Maranatha Dr. J. V. de Bruijnkerk 27-3-1947'. Johannis Korwa – die de kerk als zijn persoonlijk eigendom beschouwde – was er niet toe te bewegen mijn naam weg te laten.

Drie maanden na mijn plaatsing op Biak kwamen mijn drie trouwe Oaktree-kameraden Jozeph, Latumakulita en Toemahoe aan. Ze hadden ook bij me ge-

werkt in Cairns en Sydney. Latumakulita werd al spoedig als mantri-politie naar Hollandia overgeplaatst. Jozeph was als gediplomeerd bestuursassistent een welkome aanwinst voor het inheemse Biakse bestuurskorps en Toemahoe was als geroutineerd timmerman uitstekend te gebruiken bij de vele bouwwerkzaamheden.

Ik tourneerde zeer veel in de eerste zes maanden om de onderafdeling te leren kennen. Voor het tourneren had ik net als op Ceram en bij de Wisselmeren een tourneejongen in dienst genomen, Barijéri Roembekwam uit het dorp Sowek. Hij was analfabeet, al beweerde hij dat hij kon schrijven. Als bewijs schreef hij zijn naam, maar daar bleef het ook bij. Desondanks was hij intelligent, gevat en handig. Met een paar van Amerikaanse GI's geleerde woorden wist hij zijn bedoeling toch altijd duidelijk te maken wanneer Amerikanen hem iets vroegen. Toen ik op een keer naar de kerk was, maakte hij een Amerikaan, die me een bezoek wilde brengen, dit duidelijk met: 'Mister, he go to see Jesus Christ.' Duidelijker kon het niet!

Hoewel mijn activiteiten vooral gericht waren op tourneren en contact maken met de bevolking, ging mijn belangstelling ook steeds meer uit naar de Friese verpleegster, die ik tussen mijn tournees door vaak ontmoette.

Het moest er wel van komen. Een paar maanden na onze eerste kennismaking verloofden we ons en 22 juli 1947 trouwden we. Het was een bijzonder huwelijk, omdat er nog nooit een Europese bestuursambtenaar op Biak zelf in het huwelijk was getreden. Ambonese en Biakse ambtenaren, hoofden en bevolking, boden ons dan ook een exclusief huwelijksfeest aan. Zelf hoefden we maar weinig daarvoor te regelen. Alles wérd voor ons geregeld.

De Ambonezen en Biakkers, geboren zeevaarders, hadden aan een grote prauw gedacht als aangewezen bruidskoets. Van de goederenbasis had men een trailer van twintig ton – getrokken door een tractor – te leen gekregen. De trailer was tot huwelijksboot gepromoveerd. Midden op het dek was een hoge brug met een speciale troon met verende kussens voor het bruidspaar aangebracht.

22 juli begint uitzonderlijk vroeg. In het holst van de nacht word ik me schrik wakker door het gezang van een kinderkoor. Het zingt het *Wilhelmus*, met begeleiding van fluit en trom. Mijn lichtende horlogeplaat zegt dat het vier uur in de ochtend is. Een onzalig uur om op je huwelijksdag gewekt te worden! De aubade zou volgens het protocol pas om zes uur plaatsvinden. Ik stuur Barijéri naar mijn bijna-echtgenote – die circa honderd meter verderop woont – om haar te waarschuwen.

'Bangoen!' (Wakker worden) schreeuwt hij al op geruime afstand van haar hut om er wat spoed achter te zetten. Kort daarop komt de bruid slaperig en grommend aangerend.

De rest van de vele coupletten van het *Wilhelmus* beluisteren we braaf in de houding. Er komen steeds meer koren van schoolkinderen zingen, achttien in totaal, uit de diverse dorpen van de onderafdeling. Ze zwaaien met vlaggetjes en hebben versierde trommen, fluiten en vaandels met onze initialen. Veel tijd om ons te verkleden hebben we niet. De mensen komen al met geschenken: door de Ambonese njora's zelf gebakken tulbanden en feesttaarten, gehaakte kleedjes, blauwe borden van Chinees aardewerk van Biakkers (die deze als

bruidsprijs gebruiken) en Kendarisch zilverwerk van de Europese gemeenschap. Vervolgens arriveert de gepavooiseerde huwelijksboot om ons naar de ambtenaar van de burgerlijke stand en de kerk te rijden.

Op het dek van de boot, dat door een railing is omgeven, bevindt zich een in stijf gesteven, witte uniformen geklede bemanning, die stijlvol salueert als de bruid met haar lange bruidssluijer – gedragen door een Ambonees en een Biaks bruidsmisje – en ik embarkeren. Op de stoelen op het dek zitten veel notabelen: Europeanen, Biakkers en Ambonezen. Voor op de boeg speelt een Ambonees krontjongorkest vrolijke wijsjes.

We klimmen op de brug en gaan in de hoge kajuit op de 'troon' met verende kussens zitten. Langzaam rijdt de boot naar het bestuurskantoor voor de voltrekking van het burgerlijk huwelijk door adspirant-controleur Koos Crefeld, die fungerend ambtenaar van de burgerlijke stand is. Helemaal vooraan, op het puntje van de boeg, staat iemand die iedere minuut met een dumpgeweer een schot afvuurt.

Na de plechtigheid gaan we met de boot langs de twee en een halve kilometer lange weg naar de kerk op de Base, het militaire kampement. Het gevaarte kan zich slechts langzaam voortbewegen, want de brug van de boot blijkt veel te hoog voor de over de weg hangende draden van de elektriciteitsvoorziening. Telkens moeten die met lange stokken omhoog worden getild om eronderdoor te kunnen rijden. Als op een gegeven ogenblik de draden met een enorm geknetter met elkaar in aanraking komen, vlucht een deel van de passagiers schreeuwend naar de andere kant van het dek. Maar dat is daar allertminst op berekend. Onder gegil van de vrouwen zakt het dek krakend naar één kant door. Met een scheef dek rijden we dan verder naar de kerk, waar zendeling Ten Kate ons opwacht. Twee Ambonese en Biakse bloemenmeisjes bestrooien ons met gekleurde papiersnipperen en rijstkorrels uit kunstig gevlochten mandjes, waarvan het ene de Nederlandse driekleur en het andere de Friese vlag vertoont. Men gooit overigens de rijstkorrels recht in ons gezicht . . .

Na de inzegening gaat het dan – op het scheve dek – terug naar het NICA-kamp voor de receptie. In het kamp moeten we echter eerst nog in de gloeiende zon een paar koren aanhoren en een gymnastiekdemonstratie van schoolkinderen in matrozenpakjes aanzien. Daarna worden we dan nog bestrooid met kleurige papiertjes en rammelende centen (die ze weer recht in ons gezicht gooien!).

Op de receptie volgt een door het personeel aangeboden lunch.

We hebben nauwelijks een uur om bij te komen, want om vijf uur moeten we weer aanzitten aan een maaltijd met de Biakse dorpschouwen. We zitten in de buitenlucht aan eindeloos lange tafels, volgeladen met gepofte knolgewassen, varkens- en karbouwevlees, gerookte vis met rijst en Spaanse peper. En thee. En heerlijke, verfrissende, prikkelende sagoweer, waarvan de schouwen van de aanwezigen op hol slaan. Ze beginnen even lange als enthousiaste redevoeringen af te steken. Er is ontzettend veel lawaai, geschreeuw en geklak. De lepels blijven doorgaans liggen; men gebruikt zijn vingers. Ze schrokken als wolven en drinken als tempeliers. En er wordt steeds meer gespeecht. Iedereen wil wat zeggen en soms steken er een paar tegelijk een redevoering af. Niemand die er zich aan stoort!

We zijn dankbaar voor een uurtje rust voor het bal, dat van acht uur 's avonds

tot zonsopgang zal duren. In de zaal van het clubgebouw heeft men voor het bruidspaar een troon gemaakt, omlijst met een krans brandende lampjes. Een aardig idee. Maar voor ons, die op de troon tussen de brandende lampen zitten, is het niet uit te houden van de hitte. Boven de troon staat als tekst: 'Vermenigvuldigt U. God beware Uw ingang en Uw uitgang.'

We dansen de hele avond. Als bestuurshoofd ben ik wel verplicht alle dames af te dansen, wat een heel karwei voor me is.

Om één uur 's nachts is het voor vandaag wel genoeg voor ons geweest. Koos Crefeld rijdt ons naar huis, waar ik Gé, nu mijn vrouw, over de drempel van haar nieuwe woning draag. De anderen feesten volgens goed Ambonees gebruik tot het ochtendgloren door.

De volgende dag gaan we op huwelijksreis naar Meos Dawi, het verst van Biak gelegen eilandje van de Padaidogroep, die ten zuidoosten van Biak ligt. Het is een onbewoond stukje land in zee. Ik heb er een hutje van wat latten en klapperbladeren voor ons beiden laten opzetten; voorts één voor Barijéri, de tourneejongen, en Cornelis Sawias, de HP, die me altijd op mijn tournees vergezelt, en één om in te koken.

Tee Five, onze hond, erfstuk van de Amerikanen, gaat ook mee. Verder is het eiland onbewoond. Er staan alleen klapperbomen en wat casuarinebomen. Het is een koraaleiland met een helder wit zandstrandje vol schelpen en krabben, dat we in twintig minuten kunnen omwandelen. Het is omgeven door het kristalheldere water van de koraalriffen, die bij laag water geheel bloot komen te liggen. We kunnen dan ver over de riffen in het atol lopen. Met hoog water zien we de mooiste kleurige koraalvissen tussen de riffen zwemmen.

De bestuursboot heb ik weer naar huis gestuurd, opdat we het rustig hebben in dit paradijs, zonder andere mensen om ons heen dan Barijéri, die samen met Cornelis Sawias voor ons kookt.

Twee dagen geen levende ziel in de wijde omtrek te bekennen. Op de ochtend van de derde dag zien we echter dat in de verte uit het westen, van de andere Padaido-eilanden, een armada van een twintig prauwen komt aanroeien.

Een paar uur later trekken de roeiers hun vlerkprauwen op het strand. Het zijn mensen van Bromsi, Passi, Pakriki en enkele andere eilanden van de Padaidogroep. Door de wambrauw, de stormwind uit het zuidwesten, heeft men geen gelegenheid gehad op onze bruiloft op Biak aanwezig te zijn. Ze komen ons daarom nu gelukwensen. Hartelijk dank voor de attentie! Met meer dan honderd op deze atol zitten we echter wel op elkaar gepakt. Tegen het vallen van de avond zeg ik een van de hoofden dat ze nu maar naar hun eilanden moeten terugkeren. Het is mooi geweest.

'Teruggaan, en u met zijn tweeën alleen laten op een onbewoond eiland?' vraagt hij verbaasd. 'Nee, mansar (heer), dat niet. We blijven bij u.' En dat was dan dat!

Er zat niets anders op dan ons paradijs te delen met meer dan honderd anderen. Praten gaf niets. Rustige wittebroodsweken zijn het dan ook bepaald niet geworden.

Om de twee dagen komt Guus Hagers met zijn B 25 laag over ons eilandje

vliegen en soms een bundel brieven afwerpen, of zomaar een paar rollen biscuit of een zakje snoep.

Na tien dagen komt de B 2 ons ophalen. Het einde van een romantische 'honeymoon'. We keren terug naar ons huis op Biak tussen de bosjes op de koraalheuveltjes boven het strand vlak onder ons, met het wijde uitzicht op zee en de bergen van Japen en Koeroedoe in de verte. Vredig, mooi, weids, indrukwekkend, rijk aan fraaie kleuren. Kortom, alles wat je van het leven verwacht als je net getrouwd bent.

Nu we getrouwd zijn, gaat Gé geregeld mee op tournee. Getourneerd moet er nu meer dan ooit in verband met de op Java verslechterde politieke situatie, die zich ook op Nieuw-Guinea doet gevoelen. De eerste politionele actie is net – één dag voor ons huwelijk – begonnen.

Zo bezoeken we onder meer Noes Boendi, waar de oude goeroe Willem Roemainoem nog steeds voor de klas staat, bijna veertig jaar lang. We brengen een bezoek aan Meos Befondi, voorheen Meos Karwar (Zieleneiland) geheten, omdat men vroeger geloofde dat daar de zielen van de voorouders heen gingen. Vroeger, voor de kerstening, bracht de bevolking van Noes Boendi en bepaalde streken van Noord-Soepiori het gebeente van overledenen naar het eiland.

We varen door de nauwe zeestraat Sorendidori, die Biak en Soepiori van elkaar scheidt en waar de prauw alleen met vloed kan passeren.

We maken een flinke aardbeving in Wombrisau mee. De in zee gebouwde hutten zwaaien angstaanjagend heen en weer. Als de schokken ophouden, blijven de hutten scheef staan. Ieder ogenblik verwacht je dat ze zullen omvallen, maar ze blijven wonderlijk genoeg staan.

Tot mijn taak behoorde ook het verlenen van hulp aan de te Biak gestationeerde Amerikaanse wargrave party, belast met het opsporen en bergen van de slachtoffers van in de oorlog verongelukte Amerikaanse vliegtuigen. Ik maakte enkele van dergelijke tochten mee met de Amerikaanse en Filippijnse leden van de bergingsploeg. Zonder dat de bewoners het vermoedden, bleken zelfs tot vlak bij de bestuurshoofdplaats nog steeds niet geborgen slachtoffers van neergestorte vliegtuigen te liggen. Het bergen van de stoffelijke overschotten geschiedde – het kon ook moeilijk anders in de rimboe – met weinig piëteit. De beenderen en persoonlijke bezittingen, zoals ringen en identiteitsplaatjes, werden ter plaatse bij elkaar in een zak gestopt. Na aankomst in het bivak werden de beenderen willekeurig over aparte zakken verdeeld, die de namen vermeldden van degenen die in het vliegtuig hadden gezeten.

De stoffelijke resten van de ruim vierhonderd bij de herovering van Biak gevallen Amerikanen waren reeds eerder naar Amerika overgebracht. Er werden ook plannen gemaakt voor de berging van de eenentwintig slachtoffers van de in mei 1945 in het gebergte van de Shangri La-vallei – zoals in die jaren de Grote Vallei van de Baliemrivier door de Amerikanen genoemd werd – verongelukte C 47, waarvan drie overlevenden op spectaculaire wijze met zweefvliegtuigen uit de vallei waren gehaald.

Ik kreeg het verzoek als adviseur van de bergingsploeg mee te gaan. Een Amerikaans legervliegtuig maakte foto's van de plaats van het verongelukte vliegtuig. Het plan ging echter niet door, omdat dit zelfs voor Amerikanen – voor wie niets te veel was om hun oorlogsslachtoffers in Amerikaanse bodem ter ruste te

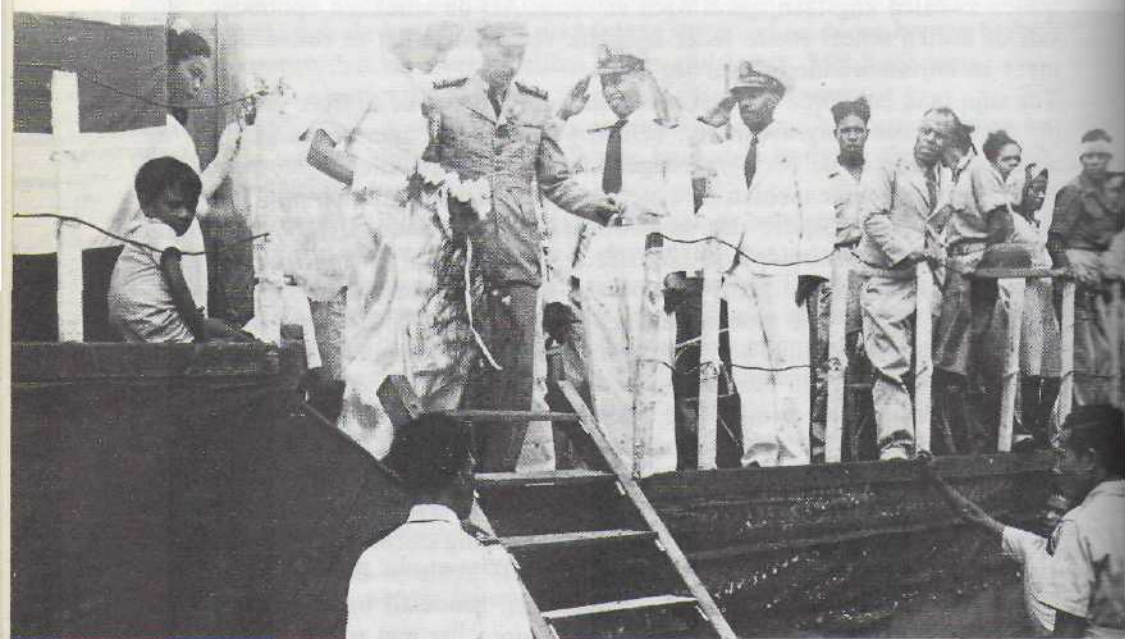
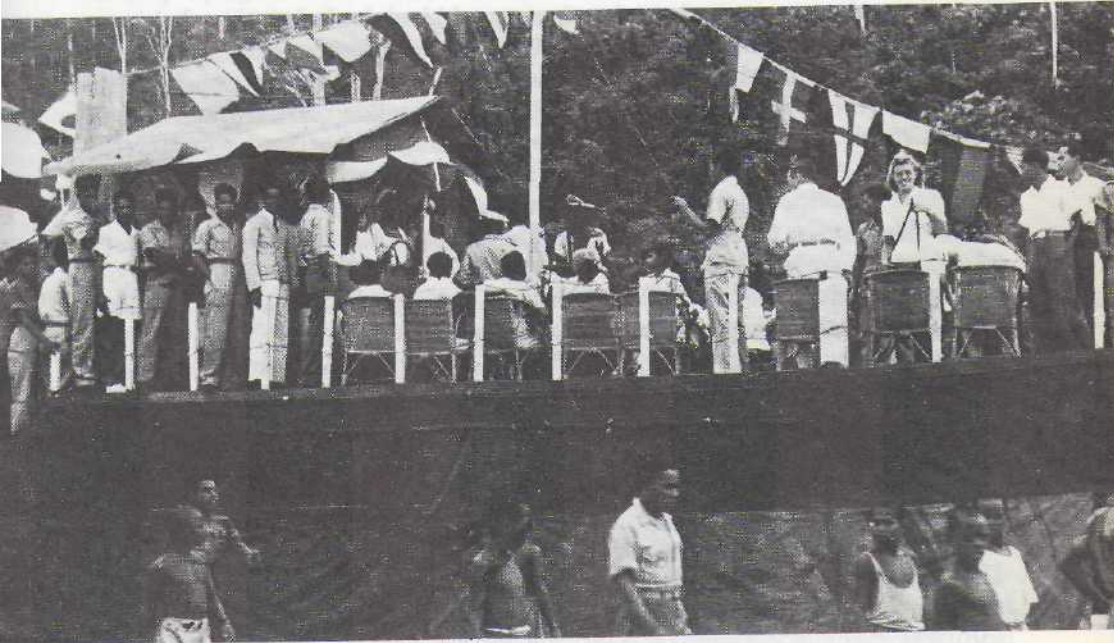

Foto links boven: onder een paraplu als bescherming tegen de regen haalt de bruidegom zijn bruid af van haar woning. Foto rechts boven: van de bestuurswoning, gevolgd door Ambonese njora's en Biakse vrouwen, begeeft het bruidspaar zich naar de rijdende huwelijksboot. Foto links beneden: het bruidspaar daalt af voor de

huwelijksinzegening in de Base kerk in het militaire kamp. Foto rechts beneden: op het dek van de gepavoiseerde boot is het een gezellige drukte van Europeanen, Ambonezen en Biakkers.

leggen – een te kostbare onderneming zou worden. Ik had een plan uitgewerkt met een dekkingspatrouille van vijftien agenten. De Amerikanen stonden echter op een politiedekking van zestig man, waarvan twee met een mitrailleur bewapend zouden zijn. De uitrusting die ze noodzakelijk achtten, was bovendien een veelvoud van de normale uitrusting en rantsoenen waarmee wij in Nieuw-Guinea gewend waren te werken.

De eenentwintig slachtoffers van de 'joy flight' naar Shangri La liggen nog steeds op de plek waar de C 47 in het noordelijke randgebied van de Grote Vallei van de Baliem neerstortte.

Door de politieke ontwikkelingen op Java begonnen zich ook in Nieuw-Guinea tekenen te vertonen van politieke agitatie door Indonesiërs, die Nieuw-Guinea met de maandelijks KPM-verbinding met Makassar bezochten en er onrust trachtten te zaaien. De mogelijkheid tot toezicht op het doen en laten van deze heren was op Biak zeer beperkt. De militairen waren voor een dergelijke taak niet berekend. Een Europese inspecteur van politie was er niet. De politiemacht in de hoofdplaats van de onderafdeling bestond uit tien Papoease hulppolitieagenten onder een Ambonese posthuiscommandant.

14 maart 1948. Terwijl ik net die namiddag teruggekeerd was van een tien-daagse tournee naar Noemfoor, kreeg ik om acht uur 's avonds bericht van de plaatselijke militaire commandant dat een ex-korporaal van het Papoea Bataljon, die op de militaire basis werkte, hem verteld had dat Indonesiërs de komende nacht een aanval op de militaire basis wilden ondernemen om het gezag omver te werpen. De volgende dag, aldus vertelde hij, zou Soekarno op het vliegveld landen. Of ik de informant zelf verder maar wilde ondervragen, want hij vond het maar een vreemd verhaal. Toen ik de informant verder ondervroeg, bleek echter dat er inderdaad iets broeide.

Ongeveer terzelfder tijd meldde Cornelis Sawias, de Biakse hulppolitieagent die me altijd op mijn tournees vergezelde, dat de komende nacht Jozeph met gevangenen uit de boei het NICA-kamp wilde overrompelen.

Ik kon mijn oren haast niet geloven. Jozeph, die ik in de oorlogsjaren zo geholpen had, zou zich tegen mij keren? Het leek ondenkbaar.

Jozeph verving bestuursassistent Sohilait, die met verlof op Ambon was. Hij hield tevens toezicht op de gevangenis bij het NICA-kamp en had als vrijgezel – bij gebrek aan een woning – een paar kamers als huisvesting in het gevangenisgebouw. Samen met Petoro, een Makassar, die een maand geleden met de KPM'er in Biak was aangekomen, zou hij die nacht een opstand ontketenen. Het leek te gek om waar te zijn, maar ik ging onmiddellijk met een aantal militairen naar de gevangenis.

Die bleek leeg te zijn. Jozeph was er niet en alle gevangenen waren verdwenen. Ook de twee Biakse agenten die de gevangenis bewaakten, waren er niet. Petoro was evenmin present. Ik moest het nu wel geloven dat Jozeph al enige tijd, zonder dat ik er ook maar enig vermoeden van had, een rol speelde waartoe ik hem, na alle steun die hij van mij in de oorlogsjaren genoten had, niet in staat geacht had. Ik had het volste vertrouwen in hem. Nu bleek dat hij zich door Petoro had laten overhalen om in opstand tegen het Nederlandse gezag te komen.

De nodige voorzorgsmaatregelen werden door bestuur en militairen genomen. Voor een afgelegen militaire radiopost was dit helaas te laat. Een sergeant die nachtdienst had, viel door een dodelijk schot van een van de dorpschoude van Janoeris aan de zuidkust. Deze was door Petoro en Jozeph overgehaald aan de opstand deel te nemen. Soekarno zou hem ervoor belonen. Na de geslaagde opstand zou deze per vliegtuig op Biak arriveren enzovoort.

Het duurde drie dagen eer de toestand weer normaal was. Jozeph, die gevlucht was, gaf zich de volgende dag al over. Laat in de middag ontving ik van de Ambonese klerk Pattiasina bericht dat Jozeph zich bij hem thuis bevond. Hij had een briefje van Jozeph aan mij bij zich, dat als volgt luidde:

'Hooggeachte Heer de Bruijn.

Het ligt in mijn bedoeling om mij vanmiddag 5 uur aan U over te geven. Aan U alleen en niemand anders. Ik hoop dat U maatregelen zoudt willen treffen dat ik me ongedeerd naar Uw woning kan begeven, niet lastig zal worden gevallen door de H.P. (hulppolitie) of de B.P. (basispolitie van de militaire basis). Nou tot hier maar, Hr de Bruijn; op het oogenblik valt er weinig te vertellen. Ik kan me zelf niet eens gelooven hoe ik kan hebben deelgenomen.

Met vriendelijke groeten

S. Jozeph

Noot:

Ik hoop van ganscher harte dat U mij niet als vijand zult ontvangen.'

Het wás ook ongelooflijk dat Jozeph, die in de oorlogsjaren naar de Japanners was gedeserteerd, daarna naar mij was teruggekomen en in Cairns en Sydney bij me had gewerkt, zich door de volkomen onontwikkelde Petoro had laten overhalen een opstand te ontketenen, waarbij alle Europeanen zouden worden vermoord. 'Ook de controleur, want hij is ook een Europeaan,' had Jozeph gezegd.

Toen ik hem vroeg waarom hij tegen het gezag in opstand was gekomen, antwoordde hij dat zijn verblijf in Australië hem de ogen had geopend voor het lot van de Australische aborigines (de oorspronkelijke inheemse bevolking). Hij geloofde dat de Indonesiërs en Papoea's, evenals dit met de oorspronkelijke bewoners van Australië het geval was geweest, door de blanke overheersers zouden worden uitgeroeid. Het was duidelijk dat Jozeph zijn eigen verhaal niet geloofde. Er was een ander motief. Jozeph had door te veel gokken met Chinezen grote schulden gemaakt en zich, om die te kunnen betalen, aan de bestuurskas vergrepen.

De volgende dagen gaven zich ook de uit de gevangenis weggelopen veroordeelden, benevens de gevluchte hulppolitieagenten, over. De vierde dag werd Petoro, aanstoker tot de opstand, die het leven van een Europeaan en een Papoea had gekost, gevangengenomen door de goeroe en de bevolking van het dorp Manggadisapi, een tiental kilometers van de militaire basis verwijderd. Hij werd enkele maanden later door de Militaire Krijgsraad te Hollandia ter dood veroordeeld. Jozeph kreeg twintig jaar gevangenisstraf en werd naar Batavia afgevoerd. Ik heb hem nooit meer gezien.

Het was wel zaak na al deze geruchten de buitenposten van de werkelijke situatie op de hoogte te stellen. Daarbij maakte ik dankbaar gebruik van de jonge

controleur Rob Meyer Ranneft en de HBA Marcus Kaisiepo, die per gewestelijk vaartuig de bestuursposten bezochten om die in te lichten omtrent de vele geruchten.

Meyer Ranneft was sinds enige maanden op Biak om zich voor te bereiden op de heropening van de bestuurspost aan de Wisselmeren. Van Eechoud had geen geschikter bestuursambtenaar kunnen aanwijzen. De man was intelligent, jong en enthousiast. Voorts bezat hij belangstelling voor de primitieve bergbevolking en de gawe zich in het denken en doen daarvan te verplaatsen. Kortom, hij was iemand die door zijn ongedwongen en rustige manier van optreden zeker geaccepteerd zou worden door de Ekari's en Migani's.

Ofschoon de Amerikaanse zending zich alweer geruime tijd aan de Wisselmeren had gevestigd, was de gouvernementspost nog steeds niet heropend. De onmogelijkheid om van de marine de garantie voor een geregelde – drie- of viermaandelijke – vliegverbinding met Catalina's van Biak naar de Wisselmeren te krijgen, maakte Van Eechoud huiverig te besluiten de post te heropenen. Na zijn ervaring in 1938 was dit begrijpelijk.

Intussen zat Einar Mickelson van de Christian and Missionary Alliance sinds 29 oktober 1946 aan de Wisselmeren met de Ambonese goeroe Pattipeilohy, die ook voor de oorlog daar had gewerkt, drie Dajaks van de Amerikaanse bijbelschool in Makassar en twee jongens van de Oaktreegroep, die na de oorlog de bijbelschool in Makassar hadden gevolgd. Voorts had hij met de Catalina van de MLD een stier en twee kalveren meegenomen. Mickelson had na zijn terugkeer uit de Verenigde Staten bij aankomst in Batavia door tussenkomst van generaal Spoor een Catalina van de MLD ter beschikking weten te krijgen om naar de meren terug te keren. Spoor, die als directeur van de NEFIS de activiteiten van Oaktree steeds met belangstelling gevolgd had, was bijzonder geïnteresseerd in de situatie aan de meren. Zaten er nog Japanners? Niemand was er sinds mei 1943 – toen de meren door de Japanners werden bezet – nog geweest.

'U moet me echter wel beloven,' aldus Spoor tot Mickelson, 'dat, als er nog Japanners in het bergland mochten blijken te zijn, ik u er weer per vliegtuig uit laat halen. Ik zal dan wat militairen invliegen om die heren op te ruimen en daarna zorgen dat u weer een vliegtuig krijgt om terug te keren.'

Het ging in die roerige tijden op Java administratief nogal slordig toe, want Van Eechoud kreeg als resident pas een maand na Mickelsons aankomst op de Wisselmeren bericht van de onderneming. Japanners waren daar niet meer. Maar ook indien die er wel geweest waren, zou Mickelson dat toch niet hebben kunnen doorgeven, want hij beschikte niet over een radiozender. Wat de Japanners betreft, die hadden zich aan het eind van de oorlog op Oeta aan de zuidkust teruggetrokken. Toen de voedselsituatie aan de meren voor hen onhoudbaar werd, hadden ze zich in groepjes van een man of drie opgesplitst. Voor de Ekari's en Zongonao's, die het nodige met hen te vereffenen hadden, was dit een uitstekende gelegenheid die groepjes te overvallen en met hen af te rekenen. Volgens de berichten werden in totaal ongeveer veertig Japanners door hen gedood.

Twee en een halve maand later kwam er een Catalina van de MLD. Op 8 januari 1947 landde vanuit Ambon een Catalina van de MLD onder commando van

luitenant-ter-zee-vlieger 1ste klasse F. J. Wissel. Het was de eerste keer dat de ontdekker van de meren voet aan wal zette aan het door hem ontdekte Paniaimeer, elf jaar later.

Na twee en een halve maand landde er weer een Catalina op het Paniaimeer. Van Eechoud kon echter nog niet besluiten de post te heropenen zolang er nog geen zekerheid bestond omtrent een geregelde luchtverbinding voor het in stand houden van de bestuursvestiging. Er gingen negen maanden voorbij eer Mickelson contact had met de buitenwereld en er weer een vliegtuig op de meren landde. Biak had echter een vliegschool en zo nu en dan ging Hagers met zijn B 25, samen met mij en later met Meyer Ranneft, een kijkje boven Mickelsons eenzame zendingspost nemen om brieven en wat zakken vivres te droppen.

Op 11 december 1947 zag ik voor het eerst weer sinds mei 1943 de Wisselmeren. Kapitein-ter-zee-vlieger Tetenburg, commandant van de Marine-Luchtvaartdienst, bracht een oriëntatiebezoek aan Nieuw-Guinea en stelde zijn amfibie-Catalina beschikbaar voor drie vluchten naar de meren. Met de eerste vlucht gingen tevens Meyer Ranneft en zes ex-soldaten van Oaktree mee, die kort geleden waren gedemobiliseerd uit het Papoea Bataljon.

Het was een zeer hartelijk weerzien met Mickelson en mijn Ekarivrienden, zelfs met hen die met de Japanners hadden gecollaboreerd. Het oude hoofd Idantawori kreeg een bijl en een vlag, ofschoon hij in een latere periode met de Japanners had samengewerkt, althans zich niet afzijdig had gehouden. Maar goed, de oorlog was voorbij!

De zes gedemobiliseerde Papoeamilitairen werden met blijdschap en verbazing door hun familie en vrienden ontvangen. In het begin was men nogal onwennig en onhandig. Men herkende ze na zoveel jaren bijna niet meer, nu ze waren voorzien van een uniform, een pet en schoenen. Bij de heropening van de post door Meyer Ranneft zouden ze weer als politieagent in dienst worden genomen. Het was jammer dat Hollandia nog steeds geen beslissing durfde te nemen over de heropening van de post. Meyer Ranneft stond te springen om aan de slag te gaan.

Mickelson ging met het terugkerende vliegtuig mee naar Biak. Kenneth Troutman, een zojuist uit Amerika gearriveerde zending van de Christian and Missionary Alliance, zou hem voor enkele maanden vervangen. Mickelson was enige tijd mijn gast op Biak. Hij had sinds zijn terugkeer aan de Wisselmeren meer dan een jaar lang geen Engels meer gesproken en wilde nu blijkbaar zijn schade inhalen. Hij was onvermoeibaar en praatte aan één stuk door over de dingen die in het bergland gebeurd waren. Daarbij at hij achter elkaar hompen Amerikaanse legerkaas, die hij een jaar lang niet meer geproefd had. Hij at zoveel kaas dat hij er ziek van werd. In het hospitaal stelde men als diagnose: proteïnevergiftiging. Hij had in twee dagen een blik van een gallon kaas gegeten! In juli werd eindelijk een begin gemaakt met de heropening van Enarotali als politiepost. Met de MLD was een regeling getroffen dat om de drie maanden een serie vluchten van Biak naar de Wisselmeren ter bevoorrading van de post zou worden gemaakt.

Om die op te richten – en tevens ter bescherming van de zending – werd inspecteur van politie A. Boers er met drieëndertig man gestationeerd. Drie maanden

Foto boven: Idantawori ontvangt een Nederlandse vlag bij het eerste weerzien na de oorlog. Rechts op de foto Rob Meyer Ranneft die in juli 1948 de bestuurspost aan de Wisselmeren heropende. Foto beneden: de eerste kennismaking van mijn vrouw met de Ekari vrouwen aan de Wisselmeren in 1948.

later, 29 oktober, volgde Meyer Ranneft en werd het contact tussen bestuur en Bergpapoea's hervat.

Met grote toewijding begon hij de oude banden met de bevolking weer op te nemen en nieuwe te leggen.

Een nieuwe bestuursperiode was aangebroken. Ook pastoor Tillemans keerde in een later stadium terug voor missiewerk in het bergland. Het sprak eigenlijk vanzelf dat Meyer Ranneft in Enarotali en ik op Biak veel contact met elkaar hadden over bestuurs- en bevolkingsproblemen de meren betreffende.

Er brak nu na zoveel jaren exploreren door Van Eechoud en mij een periode aan waarin het accent steeds meer kwam te liggen op besturen, waarbij de bevolking zich had te houden aan door het bestuur vastgestelde regels. Bij overtreding daarvan werden ook korte vrijheidsstraffen opgelegd, waarvan de Ekaris dikwijls niet veel begrepen. Waarom mocht men een overspelige man of vrouw ineens niet meer doodpijlen en werd je als straf een aantal dagen in de wanèwa (nachthuis), de gevangenis, opgesloten? Sinds mensenheugenis waren overspeligen altijd doodgepijld. Hoe kon het hapéébé (HPB) zeggen dat men een japè (oorlog) moest beëindigen als het aantal doden aan beide zijden nog niet gelijk was? In mijn exploratieperiode was ik maar weinig daadwerkelijk opgetreden tegen oorlogvoerende clans. Je probeerde zoveel mogelijk te bemiddelen en als dat niet hielp – wat meestal het geval was – schoot je als boete een varken dood. Nu moest er tegen worden opgetreden en behalve boeten in varkens was er ook nog de kans een paar dagen in de wanèwa te worden opgesloten. Besturen was moeilijker dan exploreren, zowel voor de bestuursambtenaar als voor de bevolking.

Meyer Ranneft stuurde wel eens Bergpapoea's voor enige tijd naar Biak om ze kennis te laten maken met de moderne wereld. Toen ik een paar eens een KPM-boot toonde, die aan de steiger lag, merkte een van hen op: 'Dit is geen Soerababajboot, zoals je zei; dit is een stuk vaste bodem.'

Weakebo kwam ook. Hij lag enige weken voor een operatie in het ziekenhuis van Biak. Er was een bloedtransfusie nodig en hij vroeg om bloed van mannen van zijn eigen clan. Uit Hollandia kwamen op mijn verzoek twee Ekarimilitairen (gewezen leden van Oaktree, behorende tot Weakebo's clan, de Motés) over voor de transfusie. De behandeling was succesvol en Weakebo vertelde na terugkeer aan de meren aan iedereen die het horen wilde: 'Geef iedere zieke het bloed van Motés en hij wordt beter!'

Langzamerhand groeide Enarotali uit tot een plaatsje met een groter wordende gemeenschap, waar ook Europese vrouwen zich, ondanks periodieke schaarste aan voedingsmiddelen als suiker, melk en meel, best thuis voelden. De vrouwen van de Amerikaanse zending kwamen het eerst. De Nederlandse dames volgden. Er kwam ook een Amerikaanse onderwijzeres, Mary Mc Ilrath, en een professionele linguïste, Marion Doble.

Van de periodieke verbinding met Catalina's maakte ik gebruik om op uitnodiging van Mickelson en diens echtgenote met mijn vrouw een paar dagen vakantie aan de meren door te brengen om de laatste kennis te laten maken met de wereld die zo'n belangrijke fase in mijn leven was geweest. Weakebo, Soalekigi, Boejani en Bobatara waren er en wilden kennis met haar maken. Ontelbare malen moest ze de knokkelgroet – kipo moeti – geven, de vraag beant-

woorden hoeveel kinderen ze had, baby's en biggen bewonderen die de vrouwen in hun draagnetten vervoerden.

Nieuw-Guinea, voor de oorlog in politiek opzicht vrijwel onberoerd, werd er na een speelbal van de nationale en internationale politiek. Was het voorheen een vrijwel vergeten uithoek van de aarde met een op zichzelf gerichte bevolking – die alleen de pers haalde als er iets ongewoons gebeurde, bijvoorbeeld een expeditie naar het onbekende binnenland – na afloop van de oorlog kwam het land in het licht van de schijnwerpers van de Indonesische, de Nederlandse en de wereldpers te staan.

De Papoeabevolking werd zich intussen langzaam bewust van haar eigen kunnen als militair, bestuursambtenaar, politieman enzovoort. Het ontwakende zelfbewustzijn verruimde de sociaal-politieke horizon van de Papoea's. Nieuw-Guinea trad naar buiten en werd opgenomen in het politieke verkeer, nationaal binnen Indonesië, internationaal verder daar buiten.

In juli 1946 trad het land voor het eerst op in de politieke wereld en wel op de Malinoconferentie, waar over de toekomstige politieke status van de verschillende gebieden in Indonesië werd beraadslaagd. Ook op de conferentie van Den Pasar op Bali, enige maanden later, waar de basis werd gelegd voor de vorming van de staat Oost-Indonesië, kwam Nieuw-Guinea (dat zelf niet aan deze conferentie deelnam) ter sprake. Tegen de uitsluiting van Nieuw-Guinea werd door de meerderheid van de afgevaardigden, die dit in strijd achtten met de geest van Malino en Linggadjati, ernstig bezwaar gemaakt. In de Regeling tot vorming van de Staat Oost-Indonesië is met betrekking tot het grondgebied van deze staat het voorbehoud gemaakt, 'dat nader zal worden beslist omtrent de indeling van het grondgebied van de huidige residentie Nieuw-Guinea en haar verhouding tot de Staat Oost-Indonesië en de toekomstige Verenigde Staten van Indonesië'.

10 december 1946 legde minister Jonkman in de Tweede Kamer een verklaring af, waarbij de Nederlandse regering de wens uitsprak dat in de geest van de artikelen 3 en 4 van de overeenkomst van Linggadjati 'ook Nieuw-Guinea een eigen status ten opzichte van het Koninkrijk (nieuwe stijl) en de Verenigde Staten van Indonesië moet kunnen verkrijgen, al zou misschien de autochtone bevolking zich nog moeilijk kunnen uitspreken; in het bijzonder behoort daar de mogelijkheid opengehouden te worden voor grotere volksplantingen van Nederlanders, op de eerste plaats van Indische Nederlanders, die onder eigen bestel willen leven'.

In een op 19 december 1946 uitgesproken rede deed Anak Agoeng Gde Agoeng, minister-president van Oost-Indonesië, een scherpe aanval op de door minister Jonkman afgelegde verklaring. Luitenant-gouverneur-generaal Van Mook op zijn beurt verklaarde uitdrukkelijk, dat het bepaald niet de bedoeling van de regering was Nieuw-Guinea buiten Indonesië te sluiten, maar wel zorgvuldig na te gaan, op welke wijze het binnen het raam van Indonesië behoorde te worden ingepast.

Nieuw-Guinea was de politieke arena binnengetrepen en begon de belangstelling te trekken van de publiciteitsmedia. Journalisten en schrijvers bezochten het land, teneinde dit en het volk meer bekendheid te geven bij het Nederlandse

publiek. De marinecorrespondenten Kretschmer de Wilde en Steenmeyer brachten er in 1947 een kort bezoek. Langer duurde dat van schrijver-journalist Anthony van Kampen en cineast-fotograaf luitenant-ter-zee Frits Wassenburg, die als gasten van de Koninklijke Marine in 1948 een reis door geheel Indonesië maakten en in aansluiting daarop een bezoek aan Nieuw-Guinea brachten. Drie maanden later kwamen Piet Bakker en Jo Spier als een verfrissende bergwind binnenwaaien. Er volgden er meer.

De kwestie-Indonesië bracht Nieuw-Guinea in een politieke stroomversnelling. Met het oog op de komende beslissingen van de Ronde-tafelconferentie over de politieke toekomst van Indonesië en Nieuw-Guinea maakte Indonesië – en met name de aangrenzende staat Oost-Indonesië – intensieve propaganda voor inlijving van Nieuw-Guinea bij de deelstaat Oost-Indonesië. Hoewel vaststond dat de Papoea's de voorkeur gaven aan een Nederlands bewind boven inlijving bij Oost-Indonesië of de Verenigde Staten van Indonesië, was voorlichting over het Nederlandse standpunt toch noodzakelijk, vooral ook omdat Silas Papare vanuit Seroei, waar de groep-Ratulangi ageerde, pro-Indonesische propaganda onder de Papoea's van de Geelvinkbaai maakte.

Begin juli ontving ik in Biak een telegram om met spoed naar Hollandia te vliegen. In Hollandia legde Van Eeoud me het probleem voor van het organiseren van een politieke voorlichtingstournee met het oog op de komende Ronde-tafelconferentie, waar ook de politieke status van Nieuw-Guinea ter tafel zou komen. Wat dacht ik ervan? Het leek me vanzelfsprekend dat met een belangrijke beslissing over de politieke toekomst van Nieuw-Guinea op komst, de Papoea's in ieder opzicht behoefte hadden aan enige politieke voorlichting onzerzijds.

Er werd een voorlichtingstournee door Nicolaas Jouwe en Marcus Kaisiepo in de Geelvinkbaai georganiseerd, die resulteerde in een lawine verzoekschriften van de bevolking waarin men aansluiting bij de staat Oost-Indonesië verwierp. Er kwamen eveneens rekenen van de hoofden van het eiland Japen, waar de groep-Ratulangi en de pro-Indonesische PKII van Silas Papare veel aanhangers hadden. Ds. Teutscher was er helemaal niet over te spreken dat Jouwe en Kaisiepo door het bestuur in de gelegenheid werden gesteld per bestuursboot rond te reizen en Silas Papare geen vaartuig ter beschikking werd gesteld. 'Dat is niet democratisch,' vertelde hij Marcus Kaisiepo. 'Ieder moet gelijke kansen krijgen.' 'Och,' merkte Kaisiepo onder een kopje koffie na de kerkdienst bij de dominee thuis laconiek op, 'in de kerk gaat het ook niet altijd democratisch toe. Daar verkondigt u het woord Gods. Als u democratisch wilt zijn, moet u ook de duivel de gelegenheid geven op de kansel te staan.'

Ds. Teutscher verslikte zich in zijn koffie.

De Tweede Wereldoorlog had de blik van de Papoea's naar het oosten doen keren, over de 141ste meridiaan heen. Voor de oorlog had de Vogelkop van Nieuw-Guinea de blik steeds naar het westen gericht, naar Indonesië.

6 februari 1947 tekende Nederland met Australië, Frankrijk, Nieuw-Zeeland, het Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten (met het oog op hun territoriale belangen in de Zuid-Pacific) te Canberra de Overeenkomst tot instelling van

de Zuid-Pacificcommissie, beter bekend als het Canberra Agreement, dat na ratificatie door de zes verdragspartners op 29 juli 1948 in werking trad.

De SPC (South Pacific Commission) was een intergouvernementele, regionale welvaartsorganisatie, waarin de mogendheden die in het gebied van de Stille Oceaan niet-zelfbesturende territoria beheerden, samenwerkten op het gebied van economische en sociale ontwikkeling en gezondheidszorg ter bevordering van de welvaart en het welzijn van de volken van deze gebieden. Nederland had in de commissie zitting met het oog op Nieuw-Guinea, hiermee voor het eerst officieel zijn opvatting uitdragend dat West-Nieuw-Guinea tot de wereld van de Pacific en niet tot het Indonesische eilandenrijk en de Aziatische wereld behoorde.

De jurisdictie van de SPC strekte zich uit van Nieuw-Guinea en de Carolinen in het westen tot het 10 000 kilometer oostelijk daarvan gelegen Frans Polynesië en Pitcairneiland, en van de Marianen in het noorden tot Norfolk-eiland 5000 kilometer zuidelijker. Het was een enorm gebied van ongeveer een tiende van het aardoppervlak.

In Noumea op Frans Nieuw-Caledonië kwamen minstens eenmaal per jaar de gedelegeerden van de zes deelnemende regeringen bijeen ter vaststelling van de begroting en het werkprogramma.

Eens in de drie jaar kwam de Conference, bestaande uit Papoea's, Melanesiërs, Polynesiërs en Micronesiërs uit zeventien territoriale gebiedsdelen in de Zuid-Pacific, bijeen. De Papoea's maakten hierbij voor het eerst kennis met de wereld ten oosten van Nieuw-Guinea. De grenzen van het eigen territorium werden doorbroken.

Nicolaas Jouwe en Marcus Kaisiepo waren de eersten die als vertegenwoordigers van Nederlands Nieuw-Guinea de eerste Zuid-Pacificconferentie bijwoonden in 1950 in Suva op de Fiji-eilanden.

Piet Merkelijn, hoofd van het Kantoor Bevolkingsvoorlichting in Hollandia, en ik gingen mee als tolk en adviseur. Reeds direct over de 141ste meridiaan begon een wereld met problemen, die bij ons in West-Nieuw-Guinea géén problemen vormden. De winkels in Papua New Guinea waren gescheiden in twee afdelingen, de ene bestemd voor 'white people', de andere voor 'natives'. Zo was het ook in de bioscoop in Lae, waar we overnachtten. Discriminaties die men in Nederlands Nieuw-Guinea niet kende. Bier en andere alcoholische dranken waren streng verboden voor de Papoea's. Bij de Australische douane werden bij de passencontrole van niet-Europeanen vingerafdrukken genomen, ondanks onze protesten dat Jouwe en Kasiepo officiële gedelegeerden van de South Pacific Conference waren.

In Port Moresby voegde zich de delegatie van Papua New Guinea, bestaande uit zes man onder leiding van de Australiër Rex Boyan, bij ons in het vliegtuig naar Sydney. We hadden na de start nauwelijks onze veiligheidsriemen losgemaakt, toen de delegatie van Papua New Guinea bier bestelde, enigszins tot verbazing van Boyan, die er echter niets van zei. Even later, toen ze hun bier hadden ontvangen, hief een van de Papoea's zijn glas: 'Here's cheers, Mr. Boyan, we zijn in exterritoriale wateren. Nu kunnen we bier drinken. Cheers!'

In die jaren hield men zich in de Engels sprekende gebieden zeer streng aan het

verbod drank aan 'natives' te schenken. Tijdens de eerste Zuid-Pacificconferentie, te Suva in de Britse kroonkolonie Fiji, die we bijwoonden, viel de verjaardag van koningin Juliana midden in de conferentie. De heer J. Pennink, de Nederlandse gezant in Nieuw-Zeeland, die de conferentie bijwoonde, bood ter gelegenheid hiervan een diner aan. Op het laatste ogenblik bleek echter dat de manager van het hotel weigerde Jouwe en Kaisiepo wijn en champagne te schenken. De heer Pennink moest die zondagochtend de gouverneur van Fiji lastig vallen voor een persoonlijk door hem getekende toestemming tot het schenken van drank aan Jouwe en Kaisiepo!

In de Franse koloniën was men wat dit betreft heel wat gemakkelijker. De 'indigènes' konden net zoveel wijn en bier drinken als ze wilden. Tijdens recepties schonken de Fransen ook altijd champagne.

Op de tweede Zuid-Pacificconferentie, in 1953 te Noumea, woonden we een receptie van de Franse hoge commissaris bij. Er werd royaal champagne geschonken. Blijkbaar was die de niet-Franse autochtonen uit de Zuid-Pacific niet bekend. Ze dronken het edele vocht alsof het appelsap was! Vlak bij me stonden twee heel donkere autochtone gedelegeerden van het Britse protectoraat Salomonseilanden, die met grote slokken van de champagne genoten. Met kennelijk plezier lieten ze hun blikken over de gasten op de receptie gaan, tot een van hen opmerkte: 'Oh, these white people don't know how to drink.' Daarna dronk hij zijn glas in één slok leeg, klaar om aan een tweede te beginnen. Na een halfuur werden beide eilanders laveloos afgevoerd.

De kennismaking met Melanesiërs, Polynesiërs en Micronesiërs van het gehele SPC-gebied opende de ogen van de Papoea's van Nieuw-Guinea voor een wereld waarvan het bestaan hun tot dusver onbekend was.

Nieuw-Guinea werd steeds meer in de internationale sfeer opgenomen. Ook de Papoealijfgarde van Oaktree, ingedeeld bij het Papoea Bataljon en nu geïncorporeerd in het KNIL, vertrok uit Nieuw-Guinea en reisde naar Java om deel te nemen aan de eerste politionele actie. Naar de rapporten te oordelen muntten zij vooral uit in nachtelijke patrouilles. Ze gingen daarbij als duivels tekeer, zodat generaal Spoor besloot ze voortaan alleen bewakingsdiensten op te dragen. Na een jaar kwamen ze in Nieuw-Guinea terug. Vijf waren met Javaanse vrouwen getrouwd; van twee waren de vrouwen weggelopen. De tijden waren wel veranderd!

In juli 1948 arriveerde het 'circus', zoals de commissie van resident Van Waardenburg gemakshalve genoemd werd. Van Eechoud was uit Batavia meegereisd en stelde me in de schroeiende hitte van de landingsbaan van Sorido aan het transpirerende gezelschap voor: aan resident Van Waardenburg, Ramaer (president van de Algemene Rekenkamer), Van Marle (gouvernementsaccountant), dr. Berlage (hoofd Meteorologische Dienst), kapitein Ormeling van de Topografische Dienst en aan controleur Van der Hout, secretaris van Van Waardenburg.

Tenslotte waren er ook nog twee heren in kort wit en voorzien van tropenhelm. 'En dat is Jungle Pimpernel,' hoorde ik, nogal verbaasd op die manier voorgesteld te worden (ik was de hele Jungle Pimpernelepisode allang vergeten), Van Eechoud tegen een van hen zeggen. Dat bleek de schrijver-journalist Anthony

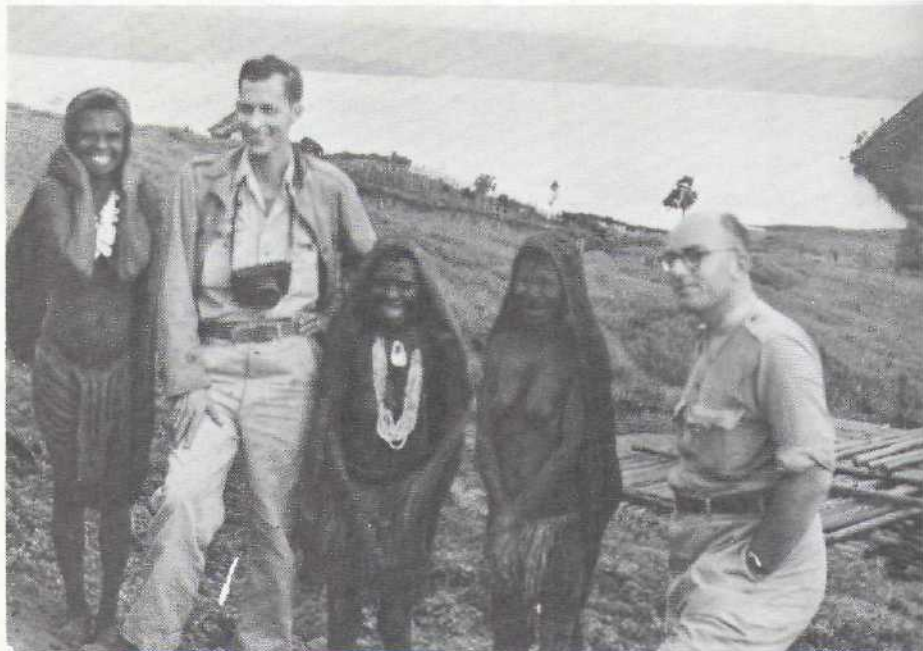

Foto boven: met de schrijver Anthony van Kampen aan het Paniaimeer (juli 1948).

Foto beneden: weer terug aan de Wisselmeren na de Japanse bezetting (juli 1948). Aan mijn rechterhand Nawipatoemawaka, aan m'n linker Kottokimao, Weakebo's voornaamste vrouw; met de pet Idantawori, het Jogli hoofd van Enarstali.

van Kampen te zijn, die met luitenant-ter-zee Frits Wassenburg zojuist voor de Marine-Voorlichtingsdienst een maandenlange reis door Indonesië had gemaakt. 'De Cat gaat morgen naar de Wisselmeren en jij gaat mee om Van Kampen en Wassenburg daar een beetje wegwijs te maken,' ging Van Eechoud verder. 'Het is van belang dat Nieuw-Guinea wat meer in de publieke belangstelling komt.'

Wie had toen kunnen vermoeden dat de warme handdruk van een zwaar transpirerende Van Kampen op die 18de juli 1948 op de withete airstrip van Sorido het begin zou zijn van een solide vriendschap tot de dag van vandaag. Hij zou Nieuw-Guinea in een stroomversnelling van belangstelling bij het Nederlandse publiek brengen. Nieuw-Guinea kwam door zijn talrijke publikaties en lezingen dichterbij Nederland en begon te leven en tot de verbeelding van het Nederlandse volk te spreken.

De volgende dag vloog ik als begeleider van beiden naar de Wisselmeren, waar we de gast waren van de Amerikaanse zendeling Kenneth Troutman.

Jammer dat mijn grote vrienden Soalekigi en Weakebo er niet waren om ze kennis te laten maken met Van Kampen en Wassenburg. Twee van Weakebo's vrouwen waren er echter wel, evenals de gedemobiliseerde zes Papoealeden van Oaktrees lijfgarde, die een halfjaar geleden waren teruggekomen en zich model kwamen aanmelden voor dienst bij de Algemene Politie.

Er werd die nacht heel wat afgepraat in de blokhut van Troutman, waar de Ekari's ongemerkt de kamer kwamen binnengeslopen en Idantawori zich onder de tafel nestelde en steeds aan mijn broekspijp trok om te proberen wat kaurischelpen van me af te troggelen, zonder dat de Ekari's het zouden merken.

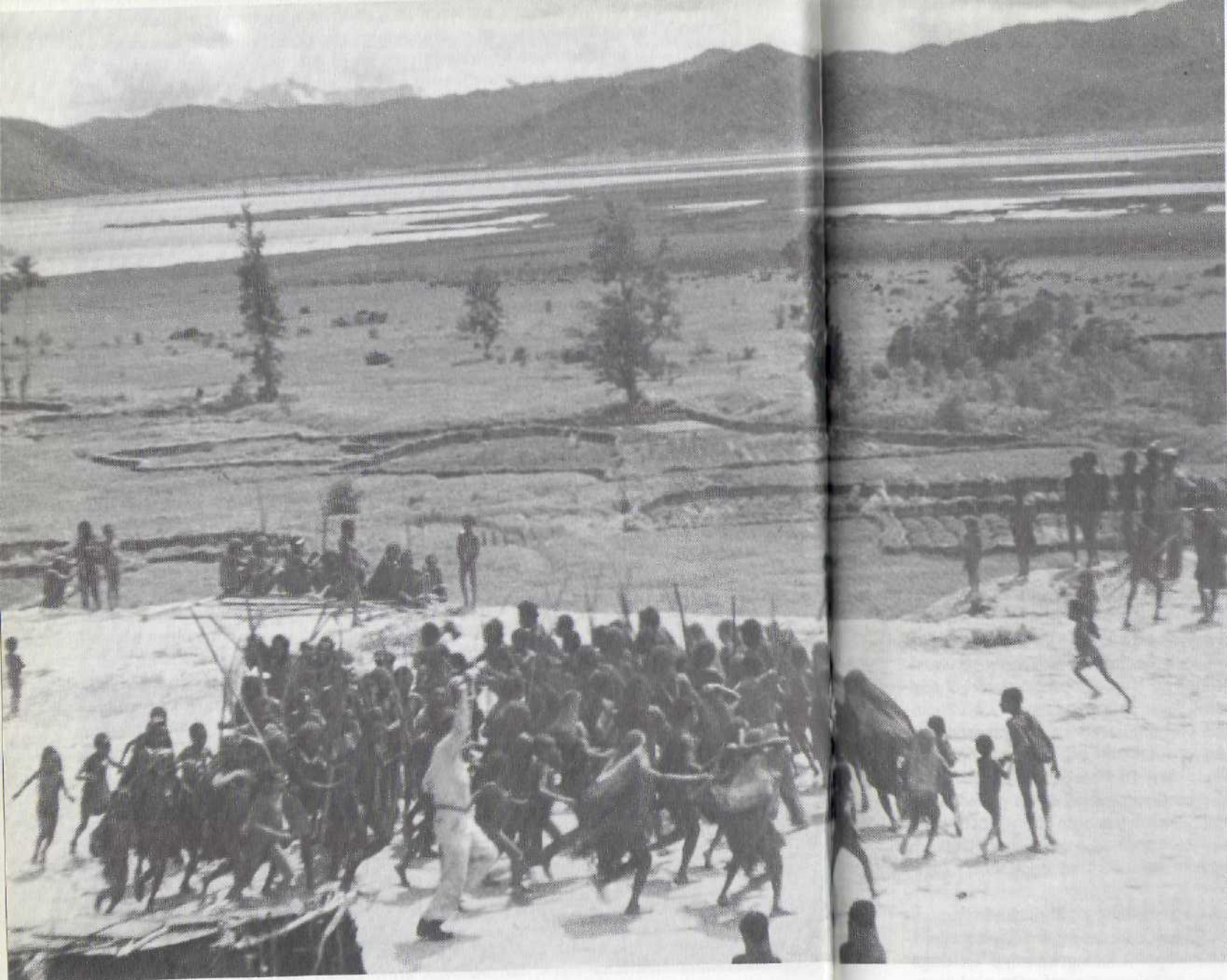
De volgende dag brachten resident Van Waardenburg en Van Eechoud een bezoek aan de weer op te richten bestuurspost Enarotali. Voor Van Eechoud was het zijn eerste weerzien sinds 1938, toen hij de post oprichtte.

Met de Catalinavluchten van de eerstvolgende dagen arriveerde inspecteur van politie A. Boers met drieëndertig man als bivakmakers voor controleur Meyer Ranneft, die drie maanden later zou arriveren voor de heropening van de post. 29 oktober keerde het BB aan de Wisselmeren terug, toen Meyer Ranneft zich daar definitief vestigde. De Ekari's hadden eindelijk weer een controleur. Maar hij werd niet kontolulle genoemd. Dat was ik (volgens hen) en niemand anders, zeiden ze. Meyer Ranneft noemden ze hapéébé (HPB). En dat was dan blijkbaar iets anders dan kontolulle!

Steeds meer vreemde gezichten lieten zich aan de Wisselmeren zien. Na Van Kampens bezoek steeg de belangstelling snel. Een paar maanden na Van Waardenburgs circus verschenen Jo Spier en Piet Bakker. Er werd getekend en geschreven. Spier tekende Ekari's, mannen en vrouwen met kinderen op hun schouder of in hun draagnetten, in alle denkbare standen. Piet Bakker schreef over – hoe zou het anders kunnen – Jungle Pimpernel. Het verhaal werd trouwens eentonig!

Hij schreef in het toenmalige *Elsevier's Weekblad*: *'Zelfs een kleine natie als Nederland kent haar eigen, uitzonderlijk grote zonen niet. Dat ligt vooral aan de zonen, die hun heldendom, als ware het een onvergeeflijke karakterfout, plegen te verzwijgen. Ik doe Victor de Bruijn dan ook géén plezier door hem even in de zon der openbaarheid te halen.'*

Dr. J. V. de Bruijn zou, als er geen oorlog uitgebroken was, in de beperkte

Vreugdedans bij de heropening van de bestuurspost aan de Wisselmeren in juli 1948.

Foto rechts: verheugd weer terug te zijn bij de Bergpapoea's aan de Wisselmeren, die ons zulk een onvergetelijke steun schonken tijdens onze terugtocht voor de Japanners. Juli 1948.

kring der B.B.-ambtenaren een voortreffelijke naam hebben gekregen, resident misschien zelfs gouverneur zijn geworden, en zijn ambtsgebied op prijzenswaardige manier hebben bestuurd. Zo zijn er méér, wier namen reeds lang vergeten zijn.

Pearl Harbor brak de regelmatige ontwikkeling van zijn carrière. De Bruijn werd een junglevechter van bijzonder formaat, berokkende de Jappen onnoemelijke schade, bleef tegen alle waarschuwingen in het beest van Nippon als een venijnige horzel bestoken en voegde zich na de capitulatie van Tokio weer in het bescheiden corps der Nieuw-Guinese BB-ambtenaren, waar hij nu als controleur van Biak zijn onopvallende plicht vervult. De spannende avonturen van "Jungle Pimpernel" behoren tot het verleden, dr. J. V. de Bruijn doet het werk van alle dag. Hij kreeg het Kruis van Verdienste en het dringt niet eens tot hem door hoe vaak de Militaire Willemsorde voor heel wat mindere prestaties werd verleend.'

Het zal over je geschreven worden! Maar de sentimentele Bakker meende het goed!

Steeds meer mensen van buiten kwamen Nieuw-Guinea bezoeken. Uit Indonesië, Nederland, Australië en de Zuid-Pacific. Mensen uit Nieuw-Guinea vlogen ook weg. Ook Papoea's.

In 1948 ging de eerste naar Nederland voor het vijftigjarig regeringsjubileum van koningin Wilhelmina. Dat was Joenoes Malo, afkomstig uit Sko en bestuursassistent in Hollandia. Eigenlijk was hij niet de eerste Papoea die Nederland zag. De eersten waren drie Papoea's die enige eeuwen geleden (in 1705) door het VOC-schip *Geelvink* in de Geelvinkbaai gevangen waren genomen en naar Nederland gestuurd.

Eind oktober 1949 vertrokken Johan Ariks, Nicolaas Jouwe en Marcus Kaisiepo met Van Eechoud naar Nederland voor de bijwoning van het slot van de Ronde-tafelconferentie, toen bekend was dat Nieuw-Guinea buiten de soevereiniteitsoverdracht was gevallen. De status-quo van Nieuw-Guinea werd gehandhaafd. Het bleef onder Nederlandse soevereiniteit.

Van Eechoud hoopte – na vage toespelingen van minister Van Maarseveen – als gouverneur van Nieuw-Guinea terug te keren.

De op komst zijnde soevereiniteitsoverdracht aan Indonesië, op 27 december 1949 vastgesteld, bracht een invasie van ambtenaren, militairen en particulieren uit Indonesië, voor wie dat land geen bestaan meer bood en die nu een werkring in Nieuw-Guinea hoopten te vinden. Ze waren lang niet altijd welkom, zeker niet bij de Papoea's.

Gestimuleerd door misleidende en onverantwoordelijke propaganda van diverse kolonisatieverenigingen op Java kwamen kort voor en na de soevereiniteitsoverdracht – ondanks bezwaren van bestuurswege – onaangekondigd en ongewenst vele honderden Indische Nederlanders in Nieuw-Guinea. Op oudejaarsdag 1949 liep onverwachts de *Waebalong* van de KPM de baai van Manokwari binnen om daar achthonderd kolonisten aan wal te zetten. Een week later arriveerde de *Reael*. In de maanden daarna volgden nog meer schepen met evacués

uit Java. Medio 1950 telde Manokwari zeventienhonderd dertien evacués.

De ontzuivering volgde snel. In strijd met alle illusies – waarvoor het bestuur steeds gewaarschuwd had – bleek in Manokwari geen opvangorganisatie, noch tijdelijke huisvesting, aanwezig te zijn om de aspirant-kolonisten door de eerste moeilijke periode heen te helpen. Het was een wilde, ongeorganiseerde kolonisatie, die het bestuur heel wat hoofdbrekens heeft gekost, temeer daar in feite niet van eigenlijke kolonisten gesproken kon worden. Slechts enkelen – ongeveer 2% – waren thuis op het gebied van landbouw of veeteelt; de overigen hadden een technische of administratieve loopbaan achter de rug. Onder hen bevonden zich gepensioneerden. Meer dan de helft was fysiek ongeschikt voor zware arbeid.

Welkom waren daarentegen wel de Catalina's van de Marine-Luchtvaartdienst, die een basis op Biak kregen.

Tweede kerstdag, een dag voor de soevereiniteitsoverdracht, landden onder commando van luitenant-ter-zee-vlieger 1ste klasse Petschi drie Catalina's op Biak.

Met de invasie vanuit Java ging een exodus gepaard van Indonesische ambtenaren, die naar Indonesië terugkeerden in de hoop daar in dienst van de Verenigde Staten van Indonesië te kunnen treden. De meesten waren Ambonese politieagenten, bestuursassistenten en administratief kantoorpersoneel, moeilijk te missen personeel, waarvan de opengevallen plaatsen nog niet door Papoea's konden worden ingenomen. De bestuurskantoren in Hollandia liepen vrijwel leeg, terwijl ook de Ambonese politieagenten zich inscheepten op de volgepakte *Reael*, de KPM-boot naar Makassar. Het Ambonese bestuurs- en kantoorpersoneel van Biak besloot in Nieuw-Guinea te blijven. Alleen de Indonesische politieagenten, de Ambonese schoolopziener, de Menadonese postchef en kasklerk stapten op de boot.

Het was een geluk dat ten gevolge van de uittocht van een deel van de Indonesiërs uit Nieuw-Guinea en de daardoor ontstane vacatures een aantal kolonisten werk kon vinden. Toch bleven vele opengevallen plaatsen onbezet. Waar mogelijk vielen militairen tijdelijk in. Niet altijd was dat echter mogelijk. Zo kon niemand worden gevonden om het postkantoor te leiden na het plotselinge vertrek van de Menadonese postchef, die pas op de ochtend van het vertrek van de *Reael* meedeelde dat hij toch maar liever naar Celebes terugkeerde. Als noodmaatregel nam mijn vrouw 's mans dienst over. 'Postmaster general' noemde het personeel van de marinepostdienst haar. Het was een noodmaatregel, die drie maanden duurde, tot er eindelijk een vervanger was gevonden.

Door de nieuwe situatie liep de voedselaanvoer uit Makassar ook vast. De Chinese handelaren in Makassar verscheepten geen voedselvoorraden meer naar Nieuw-Guinea in verband met de onzekere toestand door de geruchten over de invoering van nieuw geld in Nieuw-Guinea. Op een gegeven ogenblik had de burgerbevolking alleen nog maar voldoende rijst en zout. Gelukkig kon de marine bijspringen. Het duurde echter bijna een halfjaar eer de voedselsituatie weer min of meer normaal was.

Even voor de soevereiniteitsoverdracht keerde Van Eechoud uit Nederland in Nieuw-Guinea terug, ernstig teleurgesteld, sterker nog: verbitterd.

Resident Van Waardenburg, die in juli 1948 met zijn 'circus' een kort bezoek aan Nieuw-Guinea had gebracht, was – in feite tot verbazing van iedereen in Nieuw-Guinea – benoemd tot eerste gouverneur van het eerste gouvernement van Nieuw-Guinea, de functie waarop Van Eechoud – terecht – had gerekend. Hij was het – volgens hem zelf – niet geworden omdat hij katholiek was. De zelfverzekerde Van Eechoud was een verbitterd mens geworden, die het plezier in zijn werk volkomen verloren had.

Zeker was dat de bestuursperiode-Van Eechoud, waarop hij zo sterk zijn stempel – in de jaren 1946–1949 – had gedrukt, voorgoed was afgelopen. Het was een periode die ik beleefd heb als een tijdvak waarin onder Van Eechouds stimulerende en bezielende leiding een korps Nederlandse en Papoease bestuursambtenaren ontstond met een teamgeest zoals Nieuw-Guinea die daarna nooit meer gekend heeft. Het was ook een periode van samenwerking tussen Nederlanders en Papoea's die niet alleen van zakelijke aard was.

Op 27 december 1949 brak een nieuw tijdperk voor Nieuw-Guinea aan.

Nieuw-Guinea werd een rijksdeel overzee, het gouvernement Nieuw-Guinea. De uitoefening van het algemeen bestuur erover werd in naam der Koningin aan een gouverneur opgedragen.

Tegelijk werd het daarmee een internationaal probleem.

Verraad aan en ondergang van een volk

Voor het eerst in zijn historie werd Nieuw-Guinea een afzonderlijk overzees rijksdeel, met een eigen staatsregeling en gesteld onder een gouverneur, die in naam der Koningin het algemeen bestuur over het gebied uitoefende.

Het bestuur was principieel anders dan dat over Nederlandsch-Indië, dat een deel van het Rijk was. Er was een vlag, die moest blijven en waarvoor men moest 'vallen', om met resident Van der Jagt uit de jaren twintig te spreken. Na Van der Jagt werd dat woord werkelijkheid!

Nederlandsch-Indië was een deel van het Rijk dat moest blijven. Nederlands Nieuw-Guinea daarentegen was een deel van het Koninkrijk dat principieel niet moest blijven. Nieuw-Guinea was door Nederland uitdrukkelijk van de soevereiniteitsoverdracht uitgesloten met het oog op het zelfbeschikkingsrecht van de Papoea's. Nieuw-Guinea moest weer aan de Papoea's toevallen; Nederland zou er slechts blijven zolang dit nodig was om de Papoea's op te leiden voor de taken die nog door Nederland vervuld werden. Nederland moest door zijn bestuur en beschavingswerk in Nieuw-Guinea zichzelf overbodig maken.

Nieuw-Guinea maakte ten gevolge van het wankelende, weifelende beleid van de Nederlandse regering en het politieke gesol met het land een moeilijke tijd door. De Nederlandse regering wist haar aarzeling niet te overwinnen om vastberaden door te gaan. De regering had geen geloof in zichzelf. Haar ontbrak de wil zich geheel in te zetten. Bepaalde politieke partijen lieten niet na steeds weer onzekerheid te zaaien en het vertrouwen in de Nederlandse zaak te ondermijnen.

Begin 1951 verdween Nieuw-Guinea na een kabinetscrisis in de politieke ijskast. Er kon weinig anders gedaan worden dan de zaken wat gaande houden. Noodzakelijke beslissingen voor de ontwikkeling van het land en zijn bevolking bleven uit.

Gouverneur Van Waardenburg, een man met grote plichtsbetrachting, open, integer, had het moeilijk. De verhouding met Van Eechoud, die met zijn komst tweede man werd als directeur van Binnenlands Bestuur en Justitie, was uitgesproken slecht. Er werd zelfs gesproken van een pro-Van Waardenburg- en een pro-Van Eechoudgroep. Een beschamende situatie. Vooral het eerste jaar heerste er grote ontevredenheid onder de ambtenaren. Iedereen kankerde. Het verschil met de voorafgaande periode was groot. De ongedwongen sfeer van Van Eechouds periode bleek verdwenen. Alles werd veel formeler. De verhouding van Hollandia tot de buitenposten wijzigde zich. Die werd zakelijk, koel.

Voor de residentswoning in Kotta Baroe, door sommigen het gouverneurspaleis genoemd, woei naast de Nederlandse driekleur een vlag met drie ballen ten teken van het gouverneurschap. Er werd zelfs door ambtenaren in de onmiddellijke omgeving van de gouverneur de spot mee gedreven. Het werd de tijd van jas-en-das. Bij een bezoek aan de gouverneur op diens kantoor was het dragen van jas-en-das verplicht. Vanzelfsprekend in zoverre hij ook zelf jas-en-das in zijn airconditioned kantoor droeg. Maar zijn ambtenaren kenden de luxe van airconditioning niet, behalve Van Eechoud, die er echter niet over peinsde jas-en-das op kantoor te dragen. Het gouvernementshotel werd door iedereen Ho-

*S. L. J. van Waardenburg, de eerste
gouverneur van Nieuw-Guinea (1949-1953).*

tel Jas-en-Das genoemd.

Hollandia had de handen vol aan zichzelf. De samenleving was net niet te klein om coterietjes, kliekjes en clubs te vormen. De buitenposten klaagden dat Hollandia belangstelling voor de problemen op de posten miste en dat het probeerde alle zaken centraal van daaruit te regelen. De bestuursambtenaren in het binnenland beklagden zich erover dat Hollandia hen tot kasklerken had gedegradeerd en de invoering van een nieuwe, perfecte administratie (waarvoor geen kassiers-boekhouders en telmachines aanwezig waren) hoger stelde dan het contact met de Papoeabevolking, die verwaarloosd werd.

Een groepje jongere bestuurs- en andere ambtenaren, met verlof in Nederland, richtte zich tot de gouverneur met een bezwaarschrift over de toestand, waarin een vergelijking getrokken werd met de situatie in de periode van Van Eechoud. Een enkele nam zelfs ontslag uit de dienst en zocht een baan in Nederland of emigreerde naar Australië. Het was niet fair ten opzichte van Van Waardenburg, die zijn uiterste best deed er met een tekort aan staf, personeel en middelen nog wat van te maken. Hij had te maken met een gouvernement dat nog in zijn groeistadium verkeerde en nog een geheel afzonderlijke staatkundige eenheid moest worden.

De halfslachtige houding van de Nederlandse regering, die in de onder druk van de Verenigde Naties tot stand gekomen Ronde-tafelconferentie zelfs vermeed omtrent het gezag van Nederland over Nieuw-Guinea een formule vast te stellen die voor iedereen onaantastbaar duidelijk zou zijn, maakte het er voor Van Waardenburg niet gemakkelijker op. Hij heeft het moeilijker gehad dan welke andere gouverneur van Nieuw-Guinea ook. Hij had steeds het getij en de wind tegen. En voor een deel ook zijn eigen ambtenaren.

Het ellendigste was dat er niemand meer leek te zijn in heel Nieuw-Guinea die niet ontevreden was. Met alle gevolgen van dien voor het bestuurswerk.

Als residentie was Nieuw-Guinea in vrijwel ieder opzicht al stiefmoederlijk beedeeld en toegerust geweest. Ook als afzonderlijk overzees rijksdeel was dit de eerste jaren niet anders. De gouverneur stonden de nodige organen ter beschikking voor de uitoefening van het bestuur. Op papier tenminste! Zoals het in het Besluit Bewindsregeling Nieuw-Guinea stond! Maar daarmee waren die organen in de praktijk nog niet aanwezig. De gouverneur werd bijgestaan door de Nieuw-Guinea Raad, aldus stond in de Bewindsregeling, die op een nader te bepalen tijdstip zou worden ingesteld. In werkelijkheid werd de Nieuw-Guinea Raad pas 5 april 1961, ruim elf jaar later, geïnstalleerd. Personeel moest worden aangeworven, woningen en kantoren voor ambtenaren, leger, marine en particulieren gebouwd. Daaraan ontbrak letterlijk alles. Voor de oorlog telde Hollandia slechts enkele Europeanen, na de oorlog was dit aantal gestegen tot een paar honderd, na de soevereiniteitsoverdracht tot een paar duizend. Voor het onder dak brengen van de civiele diensten, leger en marine, was slechts wat oud materiaal aanwezig, restanten van MacArthurs legerkampen. Nu Nieuw-Guinea los was van de centrale regering in Batavia, moest in het land zelf een volledig gouvernementeel apparaat worden opgebouwd met diensten van algemeen bestuur, die alle taken van bestuurszorg moesten opvangen, die tevoren vanuit Batavia geregeld werden. Personeel moest worden aangeworven.

Toen de werkgelegenheid in Indonesië wegviel, lokte Nieuw-Guinea. In januari

1950 en de maanden daarna kwam een invasie van ambtenaren uit Java. Nieuw-Guinea was nu goed genoeg voor hen, nu ze op Java waren uitgeteld. Er waren erbij die al eerder een termijn van twee jaar in Nieuw-Guinea hadden gewerkt, toen naar Java gingen en nu opnieuw belangstelling voor Nieuw-Guinea hadden. In elk geval bezaten ze enige ervaring wat betreft Nieuw-Guinea. Dat was wat waard. Ze waren nuttiger dan de velen die noch het land, noch de Papoea's kenden en er ook maar moeilijk enige belangstelling voor konden opbrengen. Ze spraken desondanks met grote zelfverzekerdheid over zaken die hun hart niet raakten. Ze begeerden wat ze niet kenden. Het waren mensen met ervaring op Java, die nauwelijks de moeite genomen hadden zich in de problematiek van Nieuw-Guinea te verdiepen. Het waren perfectionisten, die voor het Papoeabe-stuur onbegrijpelijke regelingen trachtten te introduceren, terwijl Nieuw-Guinea juist behoefte had aan voorschriften en bepalingen die door hun simpelheid aanspraken. Een belastingambtenaar uit Nederland trachtte serieus een voor Papoea's volstrekt onbegrijpelijk aangiftebiljet voor de inkomstenbelasting naar Nederlands voorbeeld in te voeren. Het liep alleen al op de vertaling in het Maleis stuk. Het waren vreemdelingen in eigen huis, die me soms deden denken aan Kiplings woorden in *The Stranger*:

*'He may be true or kind
But does not talk my talk.
I cannot feel his mind.
I see the face and the eyes and the mouth
But not the soul behind.'*

Om aan het gebrek aan arbeidskrachten voor de opbouwwerkzaamheden van woningen en kantoren tegemoet te komen, werden door het gouvernement vele honderden jonge Indische Nederlanders uit Java aangeworven, die op arbeidscontract in Hollandia tewerkgesteld werden en daar, voor zover mogelijk, een vakopleiding kregen. Die DETA-jongens, zoals ze genoemd werden (DETA: Dienst voor Economische en Technische Aangelegenheden), waren eenvoudige ongeschoolde jongelui, die goed werk leverden, ondanks hun gekanker. Ze deden niet gewichtig, schreven geen ingewikkelde brieven, spraken geen Algemeen Beschaafd Nederlands, maar gewoon 'vande roodwittenblauw'. Met hun om de hals geknoopte, rode boerenzakdoeken en met jachtgeweren zittend op ronkende motorfietsen, gaven ze in elk geval wat kleur aan het Hollandiase stadsbeeld. Ze hielden van jagen. Ook van meisjes. Maar het meest van hun motoren! De politieke problemen met Indonesië – de status-quo van Nieuw-Guinea werd weliswaar gehandhaafd, maar binnen een jaar na de soevereiniteitsoverdracht moest de staatkundige status ervan door onderhandelingen tussen Nederland en Indonesië worden bepaald – openbaarden zich al direct in de diametraal tegenover elkaar staande standpunten van de Nederlandse en de Indonesische leden van de zogenaamde Paritaire Commissie. Deze Gemengde Commissie Nieuw-Guinea/Irian 1950, bestaande uit drie Indonesische en evenveel Nederlandse leden, moest een preadvies uitbrengen voor de komende onderhandelingen tussen beide regeringen, die voor 27 december 1950 de beslissing in het zogenaamde Nieuw-Guineaprobleem moesten brengen.

De Paritaire Commissie bracht daartoe van 5 tot 17 mei 1950 een bezoek aan Nieuw-Guinea. Daarbij werd ook Biak bezocht, waarbij de Indonesische leden gelegenheid kregen te informeren naar de mening van de Biakse hoofden en de bevolking over de toekomst van Nieuw-Guinea. De leider van de Indonesische leden, mr. Muhammad Yamin, lid van de Indonesische volksvertegenwoordiging, kreeg er daarbij ongenadig van langs van de major van Sorido, Johannis Korwa, die hem grof, in klare taal, aan het verstand bracht dat zijn volk absoluut niets te maken wilde hebben met Indonesiërs, waaraan ze sinds mensengeugenis alleen maar herinneringen hadden als slavenhandelaren en zeerovers. De bejaarde Johannis Korwa was buiten zichzelf van opwindning en gaf hem in overweging nooit meer een voet in zijn mroe te zetten. Yamin had dit kennelijk niet verwacht.

De houding van de Papoea's bij de 'hearings' was zo fel anti-Indonesisch, dat het op enkele plaatsen nodig bleek leden van de Indonesische delegatie door de politie in bescherming te laten nemen. De Papoea's waren er zich van bewust dat Nieuw-Guinea met de instelling van een eigen gouvernement een aparte status had gekregen, die men niet prijs wenste te geven.

De standpunten van de Indonesische en de Nederlandse leden van de Commissie lagen hemelsbreed uit elkaar en de Paritaire Commissie werd een mislukking. Het was nu wel duidelijk dat Indonesië – hoe dan ook – niet tot een vergelijk met Nederland wenste te komen, tenzij Nederland de soevereiniteit over Nieuw-Guinea aan Indonesië overdroeg. Van Indonesië viel voor Nieuw-Guinea niets positiefs te verwachten, dat was wel duidelijk. Misschien boden onze oostelijke naburen op het eiland meer perspectief.

In januari 1950 brachten de secretaris-generaal van de South Pacific Commission, Forsyth, de ondervoorzitter van de Research Council, prof. Baas Becking, en de drie 'executive officers' voor gezondheidszorg, sociale en economische ontwikkeling van de SPC een kort kennismakingsbezoek aan Hollandia.

In april namen Jouwe en Kaisiepo te Suva op Fiji deel aan de eerste door de SPC georganiseerde Zuid-Pacifconferentie van Melanesiërs, Micronesiërs en Polynesiërs uit de SPC-regio, die het saamhorigheidsbesef tussen de in vele opzichten gelijksoortige volkjes bevorderde. De SPC opende voor de Papoea's het venster op de tot dusver voor hen onbekende, maar wel verwante wereld van Oceanië, meer verwant dan de mongoloïde Aziatische wereld waarop ze zich altijd blind hadden gestaard.

Zelf nam ik na de Zuid-Pacifconferentie in Suva voor Nieuw-Guinea deel aan de tweede vergadering van de Research Council van de SPC in Sydney, waar deskundigen op het gebied van sociale en economische ontwikkeling en gezondheidszorg uit de verschillende gebiedsdelen van de zes deelnemende SPC-landen zich beraadden over de problemen in het gebied. Het was een internationaal gezelschap van Australiërs, Amerikanen, Fransen, Engelsen, Nieuwzeelanders en Nederlanders. Voor het eerst maakte ik kennis met de slimme, sluwe praktijken tijdens internationale conferenties, waarvoor je terdege op je hoede moest zijn, wilde je niet in de val lopen.

Op een gegeven moment moest er over een resolutie gestemd worden. Op de ontwerp-resolutie werd een amendement ingediend; daarop kwam weer een subamendement; vervolgens daarop nog één, en nog weer één, zodat tenslotte,

zonder dat de gedelegeerden de schriftelijke tekst voor zich kregen, gestemd moest worden over vijf ingediende wijzigingen in het oorspronkelijke ontwerp. Ik was een van de laatsten die hun stem moesten uitbrengen. Bijna iedereen bleek zijn stem, zonder dat het blijkbaar duidelijk was waarover gestemd werd, reeds gegeven te hebben. Toen ik aan de beurt was, zei ik dat ik er niets meer van begreep. Door de verschillende amendementen en subamendementen zonder dat men de schriftelijke tekst voor zich had – zodat men volledig op zijn geheugen moest afgaan – was het geheel te verwarrend en onbegrijpelijk geworden om te weten waar precies over werd gestemd. Ik vroeg de vergadering te verdagen en 's middags met de uitgetikte tekst voor ons over de ontwerp-resolutie te stemmen. Mijn verzoek werd ingewilligd. 's Middags deed zich het merkwaardige verschijnsel voor dat de afgevaardigden – nu met de diverse amendementen en subamendementen getikt en wel voor zich – een heel ander geluid lieten horen dan daarvoor en de stemming een geheel andere uitslag kreeg dan tijdens de ochtendzitting. De ontwerp-resolutie, die 's ochtends al nagenoeg was aangenomen, werd in de middagzitting verworpen.

Na de ochtendzitting kwam de Australische gedelegeerde van de Indo Pacific Fisheries Council, die de vergadering als waarnemer had bijgewoond, naar me toe met de woorden: 'You are the most honest man in the crowd. Ik word toch verondersteld Engels te verstaan, maar ik moet bekennen dat ik er met al de in de ontwerp-resolutie aangebrachte wijzigingen tenslotte helemaal niets meer van begrijp. Zo zullen er wel meer zijn geweest, maar niemand durft ervoor uit te komen.'

Op deze wijze speculeert men op onoplettendheid, vermoeidheid of gemakzucht bij het stemmen teneinde zo snel mogelijk een eind aan de zaak te maken. Het was een nuttige ervaring voor me, want een paar jaar later probeerde een secretaris-generaal precies hetzelfde spelletje te spelen om een bepaald besluit erdoor te drukken. Maar toen was ik op mijn *qui-vive!*

De tocht naar de vergadering van de Research Council in Sydney ging via de TPNG, de Territory of Papua and New Guinea.

Na afloop ervan vertrok ik naar Nederland, voor het eerst met verlof na twaalf en een half jaar! Normaal ging men toen na zes jaar dienst in de tropen met buitenlands verlof. Maar de oorlog had alles veranderd. Mijn vrouw was van Biak naar Nederland vertrokken toen ik uit Biak naar de SPC-bijeenkomst in Sydney vloog. In Biak namen we afscheid van veel vrienden: Ambonezen, Biakkers en Nederlanders. Biak had me veel goeds geschonken; veel kopzorg, maar ook veel voldoening. Ik had er mijn vrouw gevonden en vrienden gemaakt. Wat mocht ik meer wensen?

* * *

Augustus 1950. Na al die jaren terug in Nederland, waar in het stadsbeeld de open wonden van de oorlog nog zichtbaar zijn. Het land is niet alleen zichtbaar veranderd, maar door een wereld- en een koloniale oorlog ook qua mentaliteit. Alles wat koloniaal is, is fout. Het beeld van het kolonialisme wordt consequent als volkomen zwart afgeschilderd. Er wordt op lichtvaardige wijze gesuggereerd en geïnsinueerd dat de toestanden in een koloniale wereld per definitie verkeerd zijn, zonder dat men beseft dat kolonialisme een goed en zinvol

fundament kan hebben. Men kent ook geen nuanceringen meer. Het is altijd zwart, dus verkeerd.

Toch bestond er door Anthony van Kampens boeken over Nieuw-Guinea en zijn lezingen en dagbladreportages veel belangstelling voor Nieuw-Guinea, met als gevolg dat een flink deel van mijn verlof in beslag werd genomen door lezingen door het gehele land. Deze ervaring zou me goed te pas komen toen ik een paar jaar later in verband met de kwestie-Nieuw-Guinea voor de Nederlandse regering voorlichtingstournees in de Verenigde Staten moest houden.

Gouverneur Van Waardenburg was toevallig voor besprekingen met de regering in Nederland. In Den Haag moest ik bij hem komen. Hij riep me ter verantwoording in verband met een interview dat ik in Sydney aan de *Sydney Morning Herald* had weggegeven. Ik had gezegd dat als Soekarno – die gedreigd had dat voordat de haan op 1 januari kraaide Nieuw-Guinea weer bij Indonesië zou behoren – probeerde met wapengeweld Nieuw-Guinea binnen te vallen, hij rekenen moest op een gewapend conflict met Nederland.

Dat had ik niet mogen zeggen van de Nederlandse regering. 'Ik moet u hiervoor van de regering ter verantwoording roepen,' aldus Van Waardenburg, 'en dat heb ik dan hierbij gedaan.' Even daarna: 'Als ik in uw plaats was geweest, zou ik precies hetzelfde hebben gezegd,' bekende hij glimlachend.

Nicolaas Jouwe was ook in Nederland aangekomen in verband met de Nederlands-Indonesische ministersconferentie, die voor het eind van het jaar over de staatkundige status van Nieuw-Guinea moest beslissen. Hij was als adviseur aan de Nederlandse delegatie toegevoegd.

In oktober arriveerden Johan Ariks, Marcus Kaisiepo en Abdoel Arfan, de enige islamiet in de Papoeadelegatie. Voor Abdoel Arfan, afkomstig van de Radja Empateilanden, was het de eerste keer dat hij met Nederland kennismaakte. De anderen waren het jaar daarvoor met de Ronde-tafelconferentie al enige maanden hier geweest, maar voor Abdoel Arfan was alles nieuw. Hij keek zijn ogen uit. Speciale belangstelling had hij voor dameshoeden. In Nieuw-Guinea kent men die niet. Hij keek bij het passeren iedere dame na om haar hoed nog eens extra te kunnen bewonderen. Ook kon hij lang stil blijven staan voor juwelierszaken, voor zich uit prevelend: 'Adoeh, wat een grote parels, wat zou ik rijk zijn!' Parels kende hij namelijk van de Radja Empateilanden, waar een inferieure, kleine soort voorkomt, waarvan hij er enkele bij zich had om ze te verhandelen. Hij bleek meer geïnteresseerd in zijn handel dan in het politieke probleem waarvoor hij naar Nederland was gekomen. Hij zag zelfs kans van de NIGIEMIJ (Nieuw-Guinea Import en Export Maatschappij) een bedrag los te krijgen, waarbij hij zijn klappertuinen in de Radja Empat als onderpand aanbod. Knap werk!

Mij werd gevraagd tijdens hun verblijf in Nederland te willen optreden als begeleider en tolk van de vier Papoea's. Alleen Johan Ariks en Nicolaas Jouwe spraken Nederlands. Er vonden gesprekken plaats met de minister-president dr. Drees, de minister voor Uniezaken en Overzeese Rijksdelen Van Maarseveen en met kamerleden.

Natuurlijk werd de delegatie ook op paleis Soestdijk door de koningin ontvangen. Het was de eerste maal dat ze met de landsvrouw spraken, waarbij ik als

Foto boven: met de Papoea-delegatie tijdens de Nederlands Indonesische besprekingen in Den Haag in 1950. V.l.nr. De Bruijn, Abdoel Arjan, Johan Ariks, Nicolaas Jouwe, Marcus Kasiepo. Foto

beneden: de Papoea-delegatie 1950 met de schrijver Anthony van Kampen en mijn vrouw tijdens een Chinees diner in Den Haag.

tolk optrad voor Kaisiepo en Abdoel Arfan. Ariks en Jouwe deden hun woordje in het Nederlands, waarbij ze de koningin hardnekkig met 'Hare Majesteit' aanspraken. Abdoel Arfan, die altijd bijzondere belangstelling voor dameskleding aan de dag legde, merkte na de officiële audiëntie, toen we weer buiten stonden, op: 'De koningin had helemaal geen kousen aan.' De ragfijne nylons die ze droeg, had hij niet opgemerkt. In Nieuw-Guinea droegen de dames geen nylons. Zelf kreeg ik het verzoek de week daarna alleen op het paleis terug te komen. Het werd een informeel bezoek in een genoeglijke, ongedwongen sfeer, waarbij verder niemand aanwezig was. De koningin schonk zelf koffie in: 'Wilt u gewone koffie of koffie verkeerd?' vroeg ze me. Van dat laatste had ik nog nooit gehoord. Opnieuw bleek hoe geïnteresseerd ze was in de situatie in Nieuw-Guinea.

Voor de vier Papoea's was de kennismaking met het Nederlandse publiek dikwijls een kwestie van wennen aan een ander soort Nederlander dan ze op Nieuw-Guinea hadden leren kennen. Ze verbaasden er zich over dat voor het eten lang niet altijd gebeden werd, zoals de zending hun dat geleerd had. In de late avonduren zag je nogal eens in de Spuistraat in Den Haag over de weg laverende mannen, die kennelijk een glas te veel op hadden. Een van hen liep op een avond, al zwaaiend en schreeuwend, op Jouwe toe, klopte hem joviaal op de schouder en riep: 'Ik ben een originele kerel, een originele vent!' Waarop Jouwe, niet in het minst van zijn stuk gebracht, reageerde met: 'O, dan ben ik zeker een duplicaatkerel.' Johan Ariks versmaadde de borrel niet, maar zou zich dan nooit buiten zijn hotelkamer begeven. Aan dronken Nederlanders op straat moesten ze wennen. Die zag je niet in Nieuw-Guinea.

Na de mislukking van het werk van de Paritaire Commissie viel te verwachten dat de partijen tijdens de ministeriële onderhandelingen, die van 7 tot 27 december 1950 in Den Haag plaatsvonden, niet tot een vergelijk konden komen. De Indonesiërs bleven vasthouden aan hun eis tot overdracht van de soevereiniteit over Nieuw-Guinea. Erkend moet worden – hoe oneens je het ook met hun politiek mocht zijn – dat ze consequent bleven in die politiek en niet afweken van de eenmaal uitgezette lijn.

Nederland probeerde, evenals tijdens de Ronde-tafelconferentie, tot een compromis te komen. Men bood aan een Nieuw-Guinea Raad in te stellen met evenveel Nederlandse als Indonesische leden. Aan deze Raad zou door het gouvernement jaarlijks verslag worden uitgebracht. De Raad zou aanwijzingen kunnen geven voor het te voeren beleid. Deze medezeggenschap ging Indonesië echter niet ver genoeg. Het voorstel werd zonder meer afgewezen.

Nederland zocht naar een ander compromis en deed het voorstel de soevereiniteit over Nieuw-Guinea aan de Nederlands-Indonesische Unie over te dragen, tot schrik van iedereen, niet het minst van Ariks en zijn vrienden. Op een audiëntie bij minister Van Maarseveen brachten ze hun bezwaren tegen een dergelijke overdracht naar voren, omdat ze wel begrepen dat met zo'n soevereiniteit Nieuw-Guinea onbestuurbaar zou blijken. Marcus Kaisiepo verklaarde 'dat hij vreesde dat de Papoea's, na eerst door de Nederlanders te zijn opgefokt, vervolgens als vetgemeste kippen aan de Indonesiërs zouden worden verkocht'.

'De Nederlandse regering heeft vastgehouden aan het zelfbeschikkingsrecht en

verwacht dat u dit voorstel nu ook zult willen ondersteunen,' zei minister Van Maarseveen onverstoord.

Het was een onbevredigend onderhoud. Je had wel willen uitschreeuwen: 'Als de Nederlandse regering iets wil, laat ze het dan in klare woorden zeggen.' Want het was allesbehalve duidelijk. Het duurde tot de grondwetswijziging van 1956 eer de naam *Nederlands Nieuw-Guinea* in de grondwet werd opgenomen. Het fundamentele beginsel van iedere zinvolle politiek is continuïteit. Die leek in dit geval ver te zoeken.

Ook de Papoea's voelden zich na het gesprek verre van gerust over de houding van de Nederlandse regering. Het was dan ook een opluchting voor hen dat dit vergaande voorstel tot overdracht van de soevereiniteit aan de Unie eveneens door de Indonesiërs werd afgewezen. Ook door de Papoea's in Nieuw-Guinea zelf werden de berichten over het voortbestaan van de Nederlandse soevereiniteit met vreugde ontvangen. Bij de terugkeer van de Nederlandse delegatie in Nieuw-Guinea organiseerde de Gerakan Persatoean Nieuw-Guinea (Eenheidsbeweging van Nieuw-Guinea) in tal van plaatsen in het land betogingen om uiting te geven aan het geloof van de Papoea's in Nederland.

De conferentie was mislukt.

In januari 1951 brak een kabinetscrisis uit, die pas werd opgelost toen de kwestie-Nieuw-Guinea in de politieke ijskast was gestopt. De Nederlandse regering verklaarde geen weg te kunnen aangeven langs welke het geschil op voor beide partijen aannemelijke wijze kon worden opgelost. De standpunten waren bevroren.

Eind 1950 kwam Van Eechoud in Nederland aan. Met buitenlands verlof, dat echter in feite een wachtgeldtijd was. Verdere samenwerking met Van Waardenburg was onmogelijk. Van Eechoud was een totaal verbitterd man geworden, die niet naliet ook vanuit Nederland scherpe kritiek op Van Waardenburgs beleid te uiten. Hij was bezeten van de wens om als gouverneur naar Nieuw-Guinea terug te keren en maakte daar na de kamerverkiezingen van 1952 allerlei plannen voor. Tijdens het debat in het parlement over de begrotingen voor Nieuw-Guinea in 1952 heerste een gevoel van onbehagen over het Nieuw-Guineabeleid. Hij rekende er serieus op dat met een nieuwe koers Van Waardenburg het veld zou moeten ruimen en hij gouverneur zou worden.

De ijskastpolitiek, de politieke onduidelijkheid, het werken met begrotingen die nog niet door het parlement waren goedgekeurd, dat alles werkte remmend op de planning en de opbouw. Toch kwam er in de moeilijke beginperiode van het gouvernement van Nieuw-Guinea onder Van Waardenburg wel het een en ander tot stand. Belangrijk was de invoering op 30 maart 1950 van het nieuwe geld, de Nieuw-Guineagulden, met de paradijsvogel op de bankbiljetten, hetgeen gepaard ging met de sanering van de hoeveelheid ervan. De inflatoire NICA-gulden verdween uit de circulatie. Hij werd geblokkeerd en na twee jaar voor 40% gedeblokkeerd. Die andere 60% is tot op de dag van vandaag geblokkeerd gebleven. Een troost was dat het in die jaren voor ambtenaren in Nieuw-Guinea onmogelijk was te sparen, zodat er met de invoering van de Nieuw-Guineagulden van hen niet veel viel te blokkeren en nog minder te deblokke-

ren! Het geldbezit van de Papoea's viel gelukkig geheel onder de marge van deblokkering.

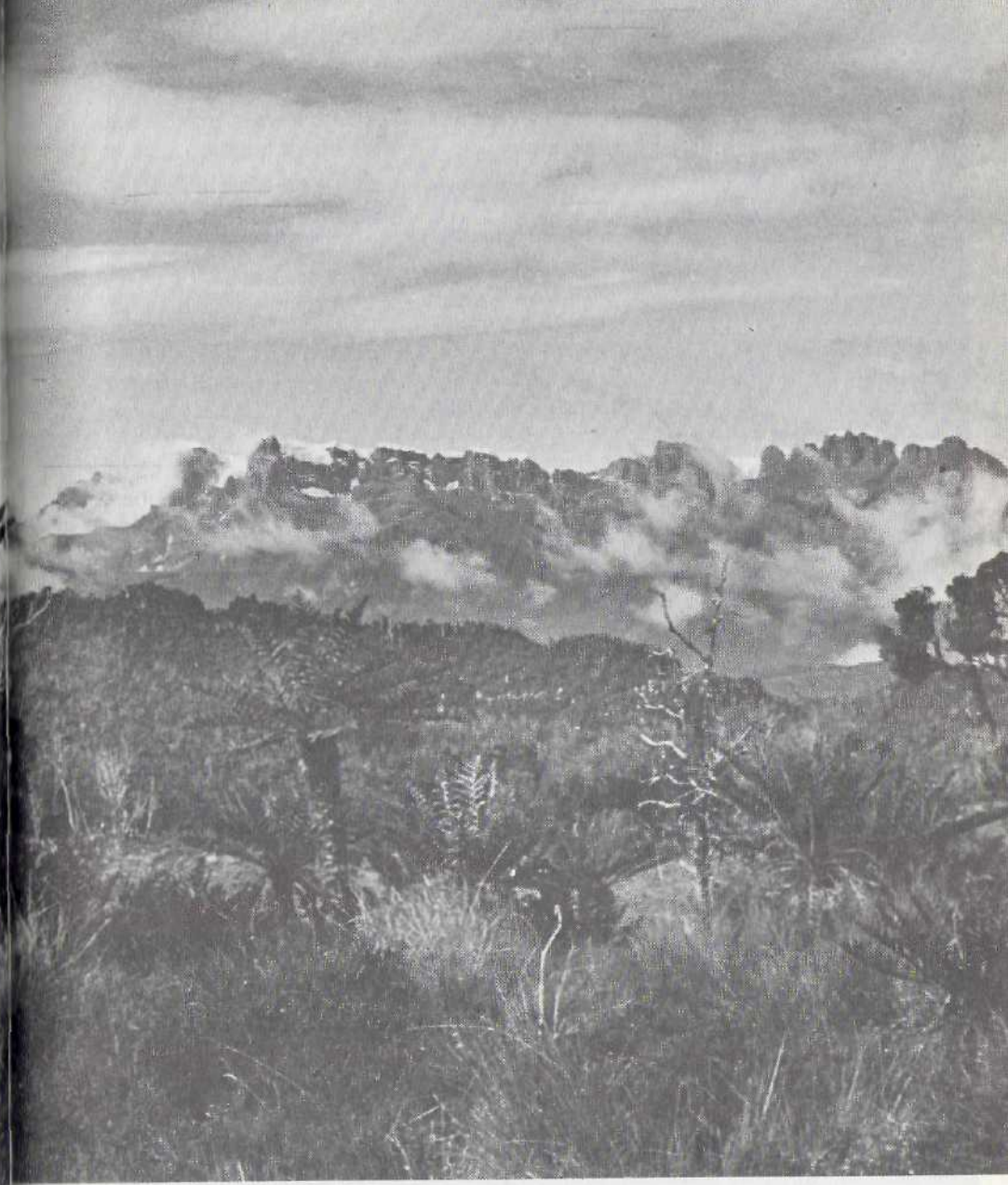
Er kwam, om de gouverneur in zijn taak bij te staan, een adviescollege van deskundigen, de Raad voor Volksopvoeding, waarin ambtenaren, missie- en zendingswerkers en particulieren uit het bedrijfsleven zitting hadden. Het ging met name om sociale, economische en onderwijskundige problemen de Papoeabevolking betreffende. De Raad veranderde in latere jaren, toen de Papoease leden ervan zich blijkbaar voldoende geëvolueerd achtten om nog 'opgevoed' te moeten worden, op verzoek van die leden zijn naam in Raad voor Volksontwikkeling. Per saldo werden volwassenen niet meer opgevoed; die werden 'ontwikkeld'. Reeds toen had men rekening te houden met dit soort subtiele gevoeligheden.

De Raad voor Volksopvoeding leidde in Van Waardenburgs ambtsperiode onder voorzitterschap van dr. J. van Baal een levendig bestaan met diens adviezen aan de gouverneur. De Raad werd door vele ambtenaren nogal eens als een lastig orgaan beschouwd, omdat zijn adviezen – hoe doordacht die overigens veelal ook mochten zijn – om diverse redenen niet altijd door de gouverneur konden worden overgenomen. Anderen vonden dat de Raad maar onnodig veel tijd vergend werk verschafte, waarbij men zich afvroeg wat het praktische nut van de adviezen wel was. Het leek erop dat men niet altijd goed raad wist met de adviezen.

Ondanks de geringe middelen en de beperkte mogelijkheden in het beginstadium van het gouvernement van Nieuw-Guinea vond in de periode-Van Waardenburg een van de interessantste bestuursexploratietochten plaats die ooit in het Centrale Bergland gemaakt zijn. Met de geringe hulpmiddelen waarover het bestuur toen beschikte (de tentzeilen, een deel van de rimboeschoenen, slaapzakken en speciale krachtrantsoenen waren van de Amerikaanse zending aan de Wisselmeren geleend, die voor exploratietochten beter was toegerust dan het BB), maakte Meyer Ranneft, in gezelschap van inspecteur van politie Van der Pant, de Amerikaanse zendeling Jerry Rose en de Ambonese zendingsgoeroe Titahelu, van 22 december 1951 tot 9 maart 1952 een tocht van de Wisselmeren naar de Baliemvallei. Het was hemelsbreed een afstand van 600 km heen en terug in uitermate zwaar bergterrein tot over de 4000 meter hoogte. Een wonderenswaardige prestatie!

De eigenlijke Baliemvallei werd niet betreden, omdat gouverneur Van Waardenburg op advies van enkele raadgevers (die geen benul hadden van de problemen van exploratietochten) geen toestemming had gegeven deze vallei binnen te trekken. Met een groep van de samenstelling van die van Meyer Ranneft zou, volgens de brief van de gouverneur, 'de zending door het bestuur in de vallei gebracht zijn, hetgeen een precedent zou scheppen'. Dit verbod was onbegrijpelijk, omdat het nog aan een ieder verboden was zich in de vallei te vestigen. Aldus ging Meyer Ranneft niet verder dan de Ibelevalei, anderhalve dag lopen van de Baliemrivier af, in plaats van de Baliemvallei binnen te gaan, waar hij had kunnen bijfourageren om zijn sterk geslonken vivres voor de terugtocht aan te vullen. Jammer! Het was een gemiste kans.

Na aanvullend verlof voor een studie in de culturele antropologie in Leiden

Uitzicht op de sneeuwtoppen van de Carstensz vanuit Meyer Rannefts bivak 'Diepvries' tijdens diens expeditie van de Wisselmeren naar het Habbemameer en de Baliem in 1952. (foto J. R. Meyer Ranneft)

keerde ik met mijn vrouw terug naar Nieuw-Guinea. Het was intussen medio 1952 geworden. Ditmaal werd Hollandia mijn standplaats, waar ik in dienst trad van het Kantoor voor Bevolkingszaken, waarvan Van Baal hoofd was. Van Baal legde echter twee maanden later zijn functie neer en keerde – in verband met zijn verkiezing tot lid van de Tweede Kamer – naar Nederland terug.

De aanwezigheid van een Nieuw-Guineadeskundige in de Kamer bracht wat meer belangstelling voor de ontwikkeling van dat land bij de politici, niet in het minst door zijn maiden-speech, die een duidelijk beeld gaf van de problemen en grote indruk maakte.

Na de verkiezingen van 1952 trad een kabinet op brede basis op onder minister-president W. Drees, dat verklaarde dat de souvereiniteit over Nieuw-Guinea de jure en de facto bij Nederland berustte en dat in besprekingen met Indonesië de status ervan geen onderwerp van gesprek zou kunnen zijn.

Tijdens het debat over de begrotingen voor Nieuw-Guinea was er in de Kamer veel kritiek op het beleid aldaar en de provisorische aanpak. Het parlement wilde een duidelijk opbouwplan. Voorts werd aangedrongen op het zenden van een parlementaire missie.

Het was duidelijk dat gouverneur Van Waardenburg moest heengaan. Eind 1952 zei deze Nieuw-Guinea vaarwel, lang voor de beëindiging van zijn ambts-termijn van vijf jaar. Van zijn teleurstelling liet hij niets merken. Van de drie gouverneurs die het land gekend heeft, heeft hij de moeilijkste tijd gehad door de politieke onzekerheid van de ijskastperiode, maar ongetwijfeld ook door persoonlijke kritiek en tegenwerking van mensen in zijn naaste omgeving.

Het duurde enige maanden eer een nieuwe gouverneur werd benoemd. Allerlei geruchten deden de ronde. Namen van burgemeesters vielen, daar de post van gouverneur een politieke benoeming was. Van Baals naam viel daarbij. Ook die van Van Eechoud een enkele maal.

Nieuw-Guinea werd tenslotte na bijna drie jaar uit de ijskast gehaald en de apathische houding van de Nederlandse regering in de voorgaande periode werd doorbroken.

24 april arriveerde de nieuwe gouverneur, dr. J. van Baal, die zes maanden eerder als hoofd van het Kantoor voor Bevolkingszaken Nieuw-Guinea had verlaten. De gouverneursvlag met de drie ballen voor het gouverneurshuis – waar hij altijd de spot mee had gedreven – verdween. Over bleef alleen de Nederlandse driekleur. Voorts liet hij een rondschrijven uitgaan aan zijn ambtenaren om in brieven niet meer dan één keer 'Uwe Excellentie' te gebruiken. Van Baal was een intellectueel, met een scherp intellect en grote kennis van en belangstelling voor de Papoeaculturen, een man van allure, met soms sterke antipathieën, die moeilijk competitie kon verdragen.

Van Baal stak qua capaciteiten een stuk boven de meesten van zijn medewerkers uit. Zijn komst deed een frisse wind waaien door de top van het ambtelijke apparaat. Hij legde ook de grondslag voor een wetenschappelijk gefundeerde bevolkingspolitiek.

In tegenstelling tot zijn voorganger had Van Baal in alle opzichten de wind mee. Hij zag de begrotingsbedragen die hij meende nodig te hebben, gevoterd en zelfs meer dan hij kon verbruiken. De Nederlandse regering richtte zich positie-

*Dr. J. van Baal, gouverneur van
Nederlands Nieuw-Guinea (1954-1958).*

ver op de ontwikkeling van Nieuw-Guinea.

Binnen een halfjaar na zijn ambtsaanvaarding kwam de eerste parlementaire missie uit Nederland. Ter gelegenheid daarvan werd de stoffige zandweg naar het vliegveld bij het Sentanimeer, waar de missie zou arriveren, geasfalteerd om een zo goed mogelijke indruk te maken. Dat was een verschil met Van Eechoud, die zich van buitenstaanders niets aantrok en als die kwamen tot ons zei: 'Laat hun maar precies zien wat een rotzooi het is en hoe moeilijk we het hebben.' Dat was misschien wel zo wijs, in elk geval beter dan de zaken met een laag asfalt te camoufleren. Men werkte letterlijk dag en nacht om het werk op tijd klaar te krijgen. Het ging ook nogal slordig toe. In plaats van het wegoppervlak eerst te egaliseren, asfalteerde men – om de zaak toch maar vooral op tijd klaar te hebben – de hobbels en kuilen zonder meer, zodat de weg even hobbelig bleef als tevoren. Maar de weg naar Sentani wás geasfalteerd.

In 1956 verklaarde het nieuw opgetreden kabinet-Drees dat de mogelijkheid van toepassing van het zelfbeschikkingsrecht van de Papoea's zou worden bespoedigd. Nederland wenste vaart achter de ontwikkeling van het zelfbeschikkingsrecht van de Papoea's te zetten.

Onbegrijpelijk was het daarom dat Van Baal, die zich met zijn werkplan voor de ontwikkeling energiek op zijn taak wierp, weinig deed voor de democratisering en politieke ontwikkeling van de Papoea en de uitbouw van het onderwijs met het oog op elitevorming. Hij voerde een bevolkingspolitiek die scheen uit te gaan van de veronderstelling dat er nog wel een generatie tijd was voor de uitvoering ervan. De ontwikkeling van democratische bestuurslichamen vertoonde in Van Baals periode weinig vooruitgang.

Merkwaardig was dat Van Baal wel scherp zag dat de bestaande adviesraden, zoals de Kankain Karkara Biak, meer bevoegdheden en taken toekwamen dan ze op dat ogenblik bezaten om te kunnen functioneren, maar huiverig was voor de toekenning van deze bevoegdheden. De democratisering op bestuurs-terrein liep hier duidelijk achter bij de democratisering op kerkelijk terrein, waar in 1956 de instituering van de Evangelische Christelijke Kerk (ECK) plaatsvond. De kerk ging evenals in de vorige eeuw hier de burgerlijke overheid voor. De overdracht van bevoegdheden van de Nederlandse zending aan de ECK getuigde van de durf verantwoordelijkheid te leggen waar die behoorde, i.c. bij de Papoeagemeenten. Jacob Roemainoem, die ik op mijn eerste tournee op Biak als goeroe te Sor had leren kennen, was de eerste voorzitter van de algemene synode van de ECK.

Van Baal was in dit opzicht overmatig voorzichtig. Hij vreesde dat dergelijke politieke, democratische instellingen zich ongeoorloofde macht zouden aanmeten.

Aan de politieke bewustmaking van de Papoea werd weinig of niets gedaan.

Vanuit de Tweede Kamer werd sinds 1955 bij herhaling gemaand voort te maken. Toen de minister verklaarde dat de regering bij de politieke emancipatie een evenwichtige ontwikkeling voorstond, riep de KVP'er De Graaf, die met de parlementaire missie Nieuw-Guinea had bezocht: 'Minister, dat moment haalt Nederland niet.' Hoe waar zou dit later blijken te zijn!

Ook de uitbouw van het onderwijs met het oog op de elitevorming, waarop Van

Eechoud in verband met de politieke ontwikkeling in hoog tempo had aange-stuurd, geschiedde te traag. Van Baal vreesde een uit de hand lopen van omvang en niveau van het onderwijs. Zijn vrees voor een witte-boordenproletariaat en dissatisfactie, die het dorpsonderwijs bij de bevolking zou kunnen wekken, deed hem de oprichting van meer vervolgscholen beperkt houden en zeer terughou-dend zijn bij die van meer PMS'en (Primaire Middelbare Scholen), zogenaamde Papoea-Muloscholen. De PMS was de school van de Papoea-elite. De PMS-abituriënten konden worden beschouwd als de Papoea's voor wie een ruim arbeidsterrein op allerlei gebied openlag. In 1954 was er nog maar één PMS, die tot 1958 de enige bleef, zodat er in de volgende ambtsperiode met het oog op de versnelde politieke ontwikkeling een achterstand in het aantal PMS'en bestond. In 1960 waren er echter reeds zeven PMS'en.

In dit opzicht vond ik Van Baal soms onberekenbaar. De Raad voor Volksop-voeding, waarvan hij in 1951 en 1952 als hoofd van het Kantoor voor Bevol-kingszaken ambtshalve voorzitter was geweest en die onder zijn voortvarend voorzitterschap met zijn adviezen aan gouverneur Van Waardenburg een le-vendig bestaan had geleid, vond hij – nu hij zelf gouverneur was – kennelijk te lastig. Zonder enige duidelijke reden werd de Raad vier jaar achtereen niet bij-eengeropen. Pas na het bezoek van de tweede parlementaire missie in 1957 werd vanuit de Kamer de minister van Overzeese Rijksdelen verzocht deze Raad in ere te herstellen.

Van Baals bewind was vooral gericht op het scheppen van basisfaciliteiten voor de sociale en economische infrastructuur en de verdere uitbouw van het geco-ordineerde overheidsapparaat. Het aantal diensten (departementen) steeg van vier tot acht. Hollandia werd een stad met hoofdzakelijk ambtenaren. Het was na twee uur 's middags, als de gouvernementskantoren sloten, een dode stad. Er waren niet veel particuliere bedrijven zoals in Manokwari en Sorong. Dát wa-ren levende plaatsjes. In Hollandia waren de politieke ontwikkeling en democra-tisering secundair. Daarentegen werden op grote schaal woningen, kantoren en ziekenhuizen gebouwd.

Het spectaculaire deel van de opbouw was begonnen: de bulldozers voor wo-ning- en wegenbouw en voor aanlegsteigers en vliegvelden waren uiterst actief. En steeds meer werden Papoea's in het productieproces opgenomen.

Hollandia werd een aantrekkelijke tropenstad, met kleurige, op de hellingen rondom de Humboldtbaai gebouwde huizen, die niet zouden misstaan aan de Middellandse Zee. In het hele land verrezen zich snel ontwikkelende bestuurs-plaatsjes, maar het land achter deze minuscule centra bleef even groots, onmete-lijk en onbekend.

Grote bouwmaatschappijen uit Nederland bouwden zonder over veel tropen-ervaring te beschikken. Dubbele stenen woningen zijn voor de tropen ondingen, omdat ze te gehorig zijn. We hoorden onze burens aan de andere kant van de muur hun tanden of schoenen poetsen.

Mijn vrouw en ik waren dan ook blij te kunnen verhuizen naar een Amerikaan-se quonsethut op Happy Hill, hoger tegen de hellingen gelegen. De tjitjaks (muurhagedissen) verhuisden mee, omdat die bijzonder welkom waren voor de bestrijding van de muskieten. In de nieuwe woning lieten we ze dan weer los.

Met de invoering van het Nederlands voor de Papoea's, waartoe in de periode-

Van Waardenburg reeds besloten was, begonnen in Van Baals tijd de Amerikaanse en Maleise namen in Hollandia plaats te maken voor Nederlandse. Het Amerikaanse Dock V heette nu Noordwijk, Dock IV Van Heutszkamp, Kotta Baroe voortaan Hollandia-Binnen.

Bij de Papoea's bestond een ware honger naar cursussen Nederlands. Er verscheen voor het eerst een lagere school B van zes leerjaren voor Papoealeerlingen, met Nederlands als voertaal vanaf de derde klas. Mijn vrouw was na de terugkeer van ons verlof in Nederland weer in dienst van het onderwijs getreden. Er bestond een enorm tekort aan gediplomeerde onderwijskrachten. Ze wilde ook ervaring opdoen met het onderwijs aan Papoeakinderen die nog geen Nederlands kenden, thuis hun eigen stamtaal spraken en zich onder elkaar buitenshuis in het Maleis verstaanbaar maakten.

Het was een moeizame taak de kinderen de Nederlandse taal bij te brengen, maar het was tegelijk werk dat haar veel voldoening gaf. Vooral als ze 's avonds de opstellen van haar pupillen doornam.

Zo schreef Frederik, een Biakker, over zijn vakantie: 'In deze vakantie ga ik bij oom logeren. Mijn oom woont in stad. Ik moet vader foppen, dat wij schoolgeld moeten betalen. Als vader mij f 2,40 geeft ga ik koekjes kopen. Ik ga nog wat flessen verkopen en ook wat anders. Ik ben blij dat ik overgegaan. En ik hoop, dat in de volgende jaar ik naar de 5e klas over ben. Ik vind dat taal is een beetje moeilijk. Ja, niet moeilijk, maar wij doen niet goed. In de maan Juli is Justus jarig. Ik vind Juf was vriendelijk voor mij. Tot ziens. Dag Juf. Van uw leerling F. Samoer, die Juffrouw hulp.'

Zo schreven de Papoeakinderen op de scholen in Nieuw-Guinea opstellen in het Nederlands en in Nederland schreven Nederlandse kinderen, dank zij Anthony van Kampens boeken en praatjes, op de scholen over Nieuw-Guinea en over Jungle Pimpernel. Uit Nederland ontving ik eens een bundel opstellen. Jan Male, ergens in de kop van Noord-Holland, schreef: 'In 1938 ging Dokter de Bruijn naar Nieuw-Guinea. Hij was van plan om de Papoea's het koppennellen af te leren. Hij kwam bij een stam van de Asmatters. Die mensen keken gek op toen ze een blanke zagen. Hij ging naar de hoofdman toe, hij gaf de hoofdman een hand en toen hij het opperhoofd een hand had gegeven zat hij meteen onder de vlooiën. Toen zag hij een heel stel doodskoppen hangen en hij gooide ze in de rivier. Toen de hoofdman dit zag wou hij dr. de Bruijn doden, maar dr. de Bruijn maakte zich niet kwaad. Hij zei tegen de hoofdman oeka poekie nisie klossie. Dat betekent dat jullie geen andere mensen mogen doden.'

Er lag een hele wereld tussen Frederik en Jan, die in feite alleen door de Nederlandse taal verbonden waren.

Een belangrijke verbetering voor de bestuursvoering was de beslissing om jonge Nederlanders met eindexamen h.b.s. in Nieuw-Guinea zelf tot bestuursambtenaar op te leiden, een idee dat Van Eechoud al in 1946 in zijn nota bestuursbeleid had ontwikkeld.

De indologische studie in Leiden en Utrecht was in 1951 afgesloten, zodat Nederland geen opgeleide bestuursambtenaren meer kon leveren.

Nadat ik twee en een half jaar bij het Kantoor voor Bevolkingszaken gewerkt had, vroeg Van Baal me de eerste cursus voor Administratieve Ambtenaren

(AA) voor de bestuursdienst in Nieuw-Guinea te leiden. Het was een experiment dat me wel aantrok, omdat het iets geheel nieuws was. Zo werd ik eind 1954 rector van de eerste AA-opleiding.

Op 27 december 1954, precies vijf jaar na de totstandkoming van het gouvernement Nieuw-Guinea, werd de opleiding voor AA's officieel geopend. De toekomstige bestuursambtenaren konden reeds direct kennismaken met een manifestatie die gewijd was aan het politieke geschil over het land waar ze zouden komen te werken. In Hollandia-Binnen gaven duizend Papoea's onder leiding van Marcus Kaisiepo voor de gouverneur uiting aan hun vreugde vanwege het feit dat de Indonesische aanspraken op de soevereiniteit over Nieuw-Guinea in de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties waren afgewezen. Borden en spandoeken met 'Glorie aan onze overwinning', 'Z. Excellentie Minister Luns wijkt niet', 'De Indonesische eis leed schipbreuk in de Verenigde Naties' lieten aan duidelijkheid niets te wensen over.

In 1956 vond in het gebied van de Wisselmeren een explosie plaats. In de Obanovallei in de zuidwesthoek van het Paniaimeer brak een opstand van ongekende hevigheid uit, die zich snel over een groot deel van de Ekaribevolking om het Paniai- en Tagemeer verbreidde. Van Baal stuurde mij erheen om controleur Massink bij te staan, maar eigenlijk was het toen al te laat. De fouten die tot de opstand geleid hadden, waren door het harde optreden van zijn voorganger gemaakt bij het onder daadwerkelijk bestuur brengen van het gebied. Het gevangenzetten van groepen mannen die zich aan oorlog hadden schuldig gemaakt en zich niet bij het bestuur wilden melden, het verbranden van dorpen en het opjagen van mensen (waardoor de bevolking naar onbestuurd gebied vluchtte) hadden veel kwaad bloed gezet, niet in de laatste plaats omdat er doden bij vielen.

Een varkensziekte in de Moeije- en de Obanovallei aan de zuidkust van het Paniaimeer, die aan de aanwezigheid van de blanken werd toegeschreven, was de druppel die de emmer deed overlopen. Boenaibo uit Moeijedidè, die uit de gevangenis van Enarotali was ontsnapt – waar hij een straf uitzat wegens het doodpijlen van een overspelige vrouw – was de leider van de opstand. Hij was de japè ipoewé, de eigenaar van de oorlog, en liet om te beginnen alle witte varkens in de aan de Obanovallei grenzende Moeijevallei doden.

Zondag 4 november 1956 sloegen Boenaibo en zijn mannen meedogenloos toe op de zendingspost in de Obanovallei, waar op het vliegveld de juist de dag tevoren gearriveerde splinternieuwe Cessna 180 van de Christian and Missionary Alliance stond. Piloot Ed Ulrich en de in dienst van de Amerikaanse zending werkende Nederlandse onderwijzeres Else Stringer waren naar Enarotali vertrokken om de volgende dag met de zendelingen voor een inzegeningdienst voor het nieuwe vliegtuig naar Obano terug te keren. Een Biakse en een Ekariagent bleven achter om het vliegtuig te bewaken.

Tijdens de zondagse kerkdienst werd de Biakse agent, die zijn geweer in het goeroehuis had laten staan, doodgepijld. Vervolgens de Ambonese goeroe Lesnussa, zijn vrouw, de twee kinderen en het zoontje van goeroe Paksoal, die er zijn vakantie doorbracht. De Ekariagent wist met achterlating van zijn geweer te ontkomen. Het goeroehuis en de kerk werden in brand gestoken en het

nieuwe zendingsvliegtuigje in elkaar geslagen. Van Lesnussa's lijk sneed men de vingers af en zond die rond naar de valleien om het Paniai- en Tagemeer om de bevolking over te halen zich bij Boenaibo en de zijnen aan te sluiten. Een groot deel liet zich overhalen. Op vele plaatsen om het Paniaimeer gingen scholen, kerken en goeroewoningen in vlammen op.

De Obano- en Moeijebevolking trad met grote vermetelheid op tegen de 'Soerabajamensen' en ondernam, na zich van voldoende bondgenoten uit de andere valleien verzekerd te hebben, zelfs een aanval op de bestuurspost Enarotali, die zich met de zes man politie – de andere agenten waren in de Obanovallei – alleen staande kon houden door de steun van twee- à driehonderd Ekari's van Enarotali. Twee oud-militairen van Oaktree richtten grote verwarring aan onder de belegeraars door die met een omtrekkende beweging over de heuvels heen in de rug aan te vallen.

'Lik mijn aars! Dat is niet eerlijk! Wij vallen alleen van voren aan. Niet uit een hinderlaag!' schreeuwden de aanvallers buiten zichzelf van woede toen ze moesten retireren.

Dinsdagmiddag arriveerde een vliegboot van het type Mariner van de MLD met politieversteking uit Biak. De dag daarop kwam ik met een Beaver van de Kroonduif met extra politieversteking. Bij een verkenning met het vliegtuig rondom het Paniaimeer werden we in verscheidene valleien met pijlen beschoten. Slechts enkelen hadden zich niet bij Boenaibo aangesloten.

Ik kreeg bezoek van mijn oude vriend Soalekigi uit Koegapa, die echter om Enarotali te kunnen bereiken een grote omweg om het vijandelijke gebied had moeten maken. De strijdvaardige Kigimoajakigi, de Generaal, was een paar jaar daarvoor overleden.

Het Tigimeer, eens de invloedssfeer van de grote Weakebo, die vier jaar geleden was overleden, bleek rustig.

De bestuurspost bleef, ondanks de politieversteking, nog steeds omsingeld door een ring van Obano-aanhangers, die van boven op de heuvels hun oorlogskreten lieten horen. Het was nodig een groep mariniers in te schakelen teneinde politie vrij te maken om met behulp van de bevolking van Enarotali de ring te doorbreken en de Obanovallei te zuiveren van opstandige elementen. De mariniers waren dit zware bergterrein niet gewend en konden ook moeilijk opschieten in de moerassige vlakten van de valleien. De Ekari's trokken zich wanneer er op hen geschoten werd boven in de bossen op de heuvels terug. Hen daar achtervolgen was voor de zwaar bepakte mariniers een onmogelijke, uiterst riskante zaak.

Na de ontzetting van de post bleef Obano de haard van het verzet, waar Boenaibo, die van geen opgeven wist, zich overdag in de bossen op de heuvels terugtrok om 's avonds de kampen in de vlakte aan te vallen. Het waren tenslotte de Ekari's van het Tigimeer die het verzet braken door de aanhangers van Boenaibo in de bossen boven op de heuvels te achtervolgen en uit te schakelen. Vijfhonderd Ekari's van het Tigimeer trokken met de Papoeapolitie vanuit het zuiden door de Kamoevlakte over de Ouriaidimipas de Obanovallei binnen. Daar maakten ze contact met mariniers en politie die er gestationeerd waren. Het grote verzet was nu gebroken, ook doordat Dabakajamè van Moeijedidè, het belangrijkste oorlogshoofd na Boenaibo in de strijd tegen de Tigi-Ekari's,

gevallen was. Het verzet bleef beperkt tot de Obanovallei, waar Boenaibo voorlopig nog van geen opgeven wilde weten en nu en dan met uitvallen vanuit de bossen op de heuvels de kampen van politie en mariniers in de vlakte van de hoefijzervormige Obanovallei lastig viel.

Toen ik na een afwezigheid van een maand aan de Wisselmeren terugkeerde, was het rustig. De mariniers waren al teruggetrokken. Tot mijn niet geringe verbazing ontdekte ik dat de mariniers bij het breken van het laatste verzet in de Obanovallei gebruik hadden gemaakt van mortieren. Hoewel Van Baal mij speciaal had ingeschakeld bij het oplossen van de moeilijkheden in Obano, had hij het gebruik van mortieren tegen de bergbevolking tegenover mij verzwegen. Een merkwaardige houding van een gouverneur, die er blijkbaar alles aan gelegen was dit tegenover iedereen te verzwijgen: mortieren tegen Bergpapoea's! Het was volstrekt overbodig zulk 'zwaar' geschut tegen Bergpapoea's te gebruiken, al waren het dan ook lichte mortieren. 'Kotti ibo' (grote penis) noemden de Obanomensen de mortieren ironisch, ook al omdat ze niet het minste effect in de zwaar beboste heuvels hadden.

Boenaibo, al gewond bij de aanval van de Tigi-Ekari's, verloor snel al zijn aanhangers, omdat de verliezen te zwaar waren en hij daardoor niet meer kon voldoen aan zijn verplichtingen als japè ipoewé in de vorm van een betaling voor de gedode aanhangers. Hij werd tenslotte door zijn eigen mensen bepijld en stierf van uitputting door zijn wonden. Zo gaat dat in de oorlog.

De Obano-opstand was ongewoon fel van karakter, zoals ik bij de bevolking van de Wisselmeren nog niet meegemaakt had. Het duurde nog ruim drie maanden eer de zaken weer min of meer normaal waren. Het bestuur zat toen nog met allerlei problemen als gevolg van het optreden van het 'expeditieleger' van de Tigimensen, die zich vrouwen en kinderen van de Obanobevolking en uit de dorpen in de Kamoevlakte waar ze doorheengetrokken waren, hadden toegeëigend als oorlogsbuit. Het kostte heel wat moeite ze weer bij de rechtmatige eigenaren thuis te bezorgen. Ook al aangezien sommigen helemaal niet meer terug wilden . . .

Intussen rezen naast de politieke problemen met Indonesië militaire verwickelingen. In oktober 1954 vond de eerste infiltratie van eenentwintig Indonesische militairen plaats, die onder leiding van Dimara, een in Indonesië wonende Biakker, aan de zuidkust in de buurt van de Etnabaai geland waren, om van daaruit naar de noordkust te trekken. Doel was het eiland Japen, waar een deel van de bevolking op de hand van de pro-Indonesische Silas Papare was, die sinds 1949 in Djakarta verbleef.

Lang maakte de Indonesische patrouille het niet. Door de bevolking werden we geregeld op de hoogte gehouden van de plaatsen waar de infiltranten zich bevonden. Drie Ekariagenten uit het gebied van de Wisselmeren, 'gekleed' in hun normale peniskokerkostuum, hadden zich op weg naar de noordkust als onschuldige dragers en gidsen bij de Indonesiërs aangesloten. In een onbewaakt ogenblik maakten ze zich meester van een deel van de bewapening en uitrustingsstukken en verdwenen ermee in de jungle. Aan de noordkust vielen de half verhongerde Indonesiërs in handen van de mariniers, die daar rustig hun komst

hadden afgewacht. Het deel dat wist te ontsnappen, was opgelucht zich, na enkele dagen opgejaagd te zijn, aan de mariniers te kunnen overgeven en aldus geen honger meer te hoeven lijden.

* * *

Op 29 juni 1954 waren, na twee jaar onderbreking, de besprekingen met Indonesië weer op gang gekomen. Die handelden over herziening van de RTC-akkoorden en verandering van het Uniestatuut.

Wat de kwestie-Nieuw-Guinea betrof, bleef Nederland op het eenmaal ingenomen standpunt staan, waarna Indonesië vier jaar in successie het geschil bij de Verenigde Naties aanhangig maakte, maar voor zijn standpunt niet de vereiste meerderheid van twee derde in de Algemene Vergadering verkreeg.

Van 16 december 1955 tot 11 februari 1956 vond te Genève wederom een conferentie plaats over 'bepaalde vraagstukken betreffende Nieuw-Guinea, met dien verstande dat ten aanzien van de soevereiniteit ieder zijn eigen standpunt handhaaft'.

Indonesië stuurde – dat bleek al snel – op het mislukken van de conferentie aan. Dat leidde op 16 februari 1956 tot de eenzijdige opzegging door Indonesië van de Nederlands-Indonesische Unie.

Nederland had behalve met Indonesië ook te maken met tegenwerking op eigen front, namelijk van groepen die alles in het werk stelden het vertrouwen van de Papoea in de loyaliteit van Nederland te ondermijnen en de positie van de Nederlandse regering ten opzichte van Indonesië en de wereld te verzwakken.

Op 27 juni 1956 liet de Generale Synode van de Nederlandse Hervormde Kerk haar vooral in Nieuw-Guinea beruchte Oproep tot bezinning uitgaan, zonder zelfs ook maar de eigen kerken in Nieuw-Guinea geraadpleegd te hebben, die intussen al zover op de weg naar zelfstandigheid waren gevorderd, dat ze zich slechts enkele maanden later zouden institueren in een zelfstandige Evangelische Christelijke Kerk.

De 'koloniale' houding wekte onder de zendingswerkers van de Nederlandse Hervormde Kerk in Nieuw-Guinea en de Papoea's begrijpelijkerwijs verontwaardiging en beroering. In de Oproep werd zonder enig begrip voor het Nederlandse standpunt verklaard: 'Nederland zal bereid moeten zijn zijn aanspraken, om alleen op eigen gezag Nieuw-Guinea te besturen, te laten vallen.' Niet alleen in Nieuw-Guinea, maar ook in het Nederlandse parlement riep deze uitspraak sterk afwijzende reacties op. De Papoea was tot dusver loyaal ten opzichte van Nederland gebleven, maar de loyaliteit van de Nederlandse Hervormde Kerk ten aanzien van de Papoea was ver te zoeken. Zijn vertrouwen in ons werd door de eigen kerk wel bijzonder zwaar op de proef gesteld. Een beschamend voorbeeld van zelfzuchtigheid van de Nederlandse Hervormde Kerk met het oog op haar sterke banden met de kerken in Indonesië, waarvoor de Papoea's dienden te worden opgeofferd.

Het politieke geschil over Nieuw-Guinea, dat jaarlijks door Indonesië voor het forum van de wereld in de Verenigde Naties werd gebracht, maakte het noodzakelijk ook buiten Nederland, en met name in de Verenigde Staten, meer voorlichting te geven over de diverse aspecten van het probleem, waarover veel wanbegrip bestond.

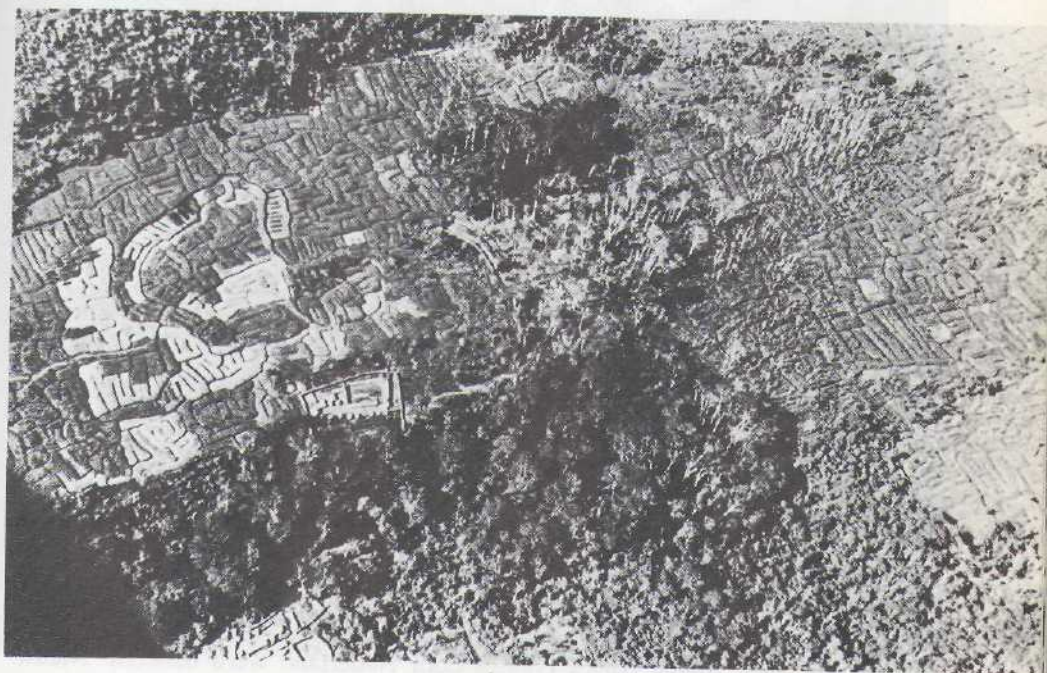

Foto boven: 20 april 1954. Al Lewis en Ed Ulrich hebben de Short Sealand veilig op de Baliemrivier geland om de Amerikaanse zendelingen van de Christian and Missionary Alliance aan wal te zetten voor de eerste permanente vestiging van blanken in de Baliemvallei.

Foto beneden: Batatentuin der Dani's in de Baliemvallei met hun ingewikkeld drainagesysteem.

Tijdens een bezoek in 1951 had ik, op uitnodiging van de Nederlandse ambassade in Washington (DC), al een voorlichtingstournee van drie weken gehouden. Nu – we schrijven september 1955 – werd me verzocht dit weer te doen, maar dan gedurende enkele maanden.

Het werd een interessante reis van de oost- naar de westkust en weer terug naar Washington, waarbij vele staten werden bezocht en mijn vrouw en ik in plaatsen kwamen waarvan we het bestaan zelfs nooit vermoed hadden. Het werden drie interessante, leerrijke maanden, maar ook hoogst vermoeiende, niet het minst doordat de uiterst gastvrije Amerikaanse gastheren (en -vrouwen) ons na een avondlezing altijd meenamen naar hun huis om nog wat verder te praten, met als gevolg dat we dikwijls pas tegen één uur 's nachts in ons hotel terug waren. Mijn vrouw had een deel van de lezingen voor vrouwenclubs of radiocauserieën voor scholen voor haar rekening genomen. Het programma was heel afwisselend en varieerde van lezingen op universiteiten tot die voor zogenaamde service clubs als Rotary, Lions en Kiwanis. Voorts waren er interviews voor kranten, radio en televisie, tot vrouwenclubs, kamers van koophandel, de exclusieve Explorers Club in New York, een antropologisch colloquium van Harvard University en het beroemde Smithsonian Institution in Washington.

De Netherlands Information Service met haar kantoren in New York, Holland (Michigan) en San Francisco, die de zaak organiseerde, zorgde ervoor dat je constant bezig was. Ik heb wel eens verzucht dat dit een mooi voorbeeld was van 'koloniale exploitatie' door Amerikanen, waarvan men de Nederlanders altijd beschuldigde. Maar het kon ook ontspannend gezellig zijn, zoals de breakfast talks, praatjes bij het ontbijt, voor de leden van een plaatselijke vereniging, die eens per maand gezamenlijk ontbeten, of een causerie voor het coffee forum van een vrouwenclub. Anders dan andere universiteiten was de Brigham Young University van de Mormoonse kerk, Church of the Latter Day Saints te Provo in de staat Utah, waar ze me van negen uur 's ochtends tot tien uur 's avonds bezighielden. En dat terwijl je er niet mocht roken en ook koffie taboe was. Je was aangewezen op vruchtesap en melk.

In 1959 heb ik opnieuw een dergelijke tournee door Amerika gemaakt. In de tussenliggende jaren werd dit ook door anderen uit Nieuw-Guinea gedaan. Het is de vraag of deze reizen veel hebben veranderd aan de opvattingen van de Amerikanen inzake het politieke geschil tussen Nederland en Indonesië. Het merendeel van het Amerikaanse publiek was minder geïnteresseerd in het politieke vraagstuk – dat geen frontpaginanieuws was – dan in de problematiek van de ontwikkeling van een onderontwikkeld land met een zeer primitieve bevolking.

Het Amerikaanse auditorium legde vaak een ontstellende onwetendheid omtrent Nieuw-Guinea aan de dag. Het was niets bijzonders dat men zich Nieuw-Guinea soms in Afrika dacht of het verwarde met Guyana. Bovendien waren de meeste Amerikanen van oordeel dat Nederland een koloniale mogendheid was geweest en dat dus bleef zolang Nieuw-Guinea door Nederland werd beheerd. Nieuw-Guinea onder Indonesisch beheer was geen kolonie, want Indonesiërs waren geen blanken! Blijkbaar konden alleen blanken koloniaal zijn en koloniën bezitten.

*In de Explorers Club in New York tijdens
een voorlichtingstournee over
Nieuw-Guinea in opdracht van de
Nederlandse regering.*

Na onze terugkeer in Nederland nodigde prof. dr. W. J. A. Kernkamp, minister van Overzeese Rijksdelen, me voor een onderhoud uit. Het werd een lang, geanimeerd gesprek van twee uur, waarvan de bedoeling was mij – zoals de minister zei – ‘uit te melken’ over alles en nog wat Nieuw-Guinea betreffende. Zelfs de uiteindelijke zelfstandigheid van de Papoea’s kwam ter sprake. ‘It takes three generations to make a gentleman,’ merkte de minister op. Ik dacht aan deze uitspraak toen ik vijf jaar later op de receptie ter gelegenheid van de opening van de Nieuw-Guinea Raad Karel Gobai – eens lid van Oaktrees lijfgarde in peniskokerdracht, en nu lid van de Nieuw-Guinea Raad voor het kiesdistrict Wisselmeren – in een perfect zittende smoking zag lopen!

Sinds 1943 – toen hij gekleed in peniskoker, een draagnet, gevuld met zoete aardappelen, op de rug, met Oaktree voor de Japanners uitweek – was hij, nu achttien jaar later, een gentleman-in-smoking geworden.

In 1957 werd in de Nederlandse pers voor het eerst gesproken over het stellen van een streefdatum voor Nieuw-Guinea’s zelfstandigheid. Men achtte het noodzakelijk dat Nederland met een streefplan kwam eer de Papoea’s er zelf om zouden vragen. In Nieuw-Guinea begonnen velen er ook zo over te denken, ofschoon het een ambtenaar niet toegestaan was in het openbaar zijn mening kenbaar te maken.

Het eind 1956 net gevormde kabinet-Drees had reeds verklaard, dat de mogelijkheid van een toepassing van zelfbeschikking voor de Papoea’s bespoedigd zou worden. In de Tweede Kamer werd gevraagd voortgang te maken met de politieke bewustwording van de Papoea’s.

In het voorjaar werd de door de Afro-Aziatische groep in de Verenigde Naties ingediende resolutie met betrekking tot het Nieuw-Guineageschil verworpen.

In het najaar dreigde minister Soebandrio bij de debatten in de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties, dat Indonesië bij verwerping van de Indonesische eis een ‘andere koers’ zou kiezen. Die begon met anti-Nederlandse campagnes en de nationalisatie van Nederlandse bedrijven in Indonesië. De zaak liep uit op verbreking van de diplomatieke betrekkingen met Nederland. Intussen vond de politieke ontwikkeling van het Papoeavolk op de weg naar zelfbeschikking gestadig voortgang, zelfs in snel tempo.

In hetzelfde jaar brachten minister Luns en de nieuwe minister van Zaken Overzee, mr. Ph. Helders, een bezoek aan Nieuw-Guinea en tekenden in Canberra de zogenaamde joint declaration, die samenwerking van Australisch en Nederlands Nieuw-Guinea op het stuk van ontwikkelingspolitiek beoogde ‘totdat de inwoners van de betrokken gebieden in staat zullen zijn over hun eigen toekomst te beslissen’. Er volgden periodieke conferenties tussen ambtenaren van Papua New Guinea en Nederlands Nieuw-Guinea. In Hollandia en Port Moresby werden Australische en Nederlandse bestuursambtenaren als liaison-officier aangesteld. Men kon zich hierbij niet aan de indruk onttrekken dat de liefde hoofdzakelijk van de Nederlandse kant kwam.

In 1957 bracht gouverneur Van Baal een bezoek aan de TPNG, de Territory of Papua New Guinea, dat van duidelijke invloed zou blijken op zijn beperkte visie op het onderwijs en de voor de politieke ontwikkeling noodzakelijke vorming van een Papoea-elite. Beschouwde hij in 1954 onderwijs dat uitging boven het peil van driejarig dorpsonderwijs en uitgroei van het vervolgonderwijs nog als

*Zoals de Baliëmdorpen er uit de lucht
uitzien met hun ronde mannenhutten en
lange vrouwen- tevens varkenshuizen. Het
geheel is omheind om de varkens binnen
te houden.*

De afbeelding is een luchtfoto van een dorp in Bali, Indonesië. Het toont een dicht oeroeverend gebied van kleine, meestal ronde huizen, die omgeven zijn door een hekken. Deze huizen zijn bedoeld voor mannen en vrouwen, en worden gebruikt voor het houden van varkens. De afbeelding illustreert de unieke architectuur van deze dorpen, waarbij de huizen nauwkeurig geplaatst zijn om de varkens binnen te houden.

*Uitkijkpost voor de oorlogvoering in de
Baliemvallei. Rechts onder in de hoek een
Dani krijger die zich voor het aanstormend
vliegtuig uit de voeten maakt.
(foto Guus Hagers)*

*Hangbrug over de Baliemrivier, in 1938
door de Richard Archbold-expeditie
aangelegd.*

een gevaar voor vervreemding van de Papoea van zijn dorp, nú pleitte hij voor meer vervolgscholen: PMS'en, een gouvernementskweekschool en de invoering van centrale dorpsscholen.

In 1957 verscheen, juist bij Van Baals bezoek aan Nederland voor een bespreking met de regering, in *De Tifa*, het in Nederland verschijnende katholieke weekblad voor Nieuw-Guinea, een artikel getiteld 'Alarmerende balans', dat een bijzonder felle kritiek op Van Baals beleid leverde. Er werd gesproken over twee ernstige, wellicht dodelijke fouten. Gesteld werd onder meer dat binnenslands bestuur en politie, beide doortrokken van een koloniaal Indisch verleden, de intuïtief juiste houding tegenover de Papoea niet konden vinden en de Papoea zouden discrimineren. Voorts dat men uit het bestuurskorps van Nieuw-Guinea geleidelijk aan de schaarse Nederlanders zonder koloniaal verleden zag verdwijnen ('Er zijn er geen half dozijn meer over'), terwijl 'de overigen, die soms blijk gaven van een haast aangeboren antipathie tegen de Papoea zonder duidelijke richtlijnen zich in de praktijk moeten verlaten op hun natuurlijk richtingsgevoel voor het te volgen bevolkingsbeleid'

De eerste van de twee 'ernstige, wellicht dodelijke fouten' was: 'de schepping van een in hoge mate onefficiënte ambtelijke kolos, die een zo primitief land onder een papieren gewicht verpletteren gaat en Nieuw-Guinea komt te staan op het verlies van zijn krediet bij de Nederlandse belastingbetaler'. Het tweede punt: 'het ontbreken van een positieve gedragslijn, gericht op het welzijn van de Papoea'. Voor de ambtenaren met hun koloniaal verleden zouden de Papoea's zijn 'een aantal onhygiënische, soms in hun wildheid wel merkwaardige lieden, die slecht werken en al aardig brutaal worden; maar hun vrienden zijn het niet'. Voor mij bekende geluiden uit de jaren vijftig, en zelfs van daarvoor.

Het was een even overdreven als onwaarachtige kritiek. Het had er alles van dat van katholieke zijde flink gewroet werd om Van Baal plaats te laten maken voor een katholieke gouverneur. In dit verband dook weer de naam van Van Eechoud op.

16 juli 1957 werd Nieuw-Guinea opgeschrikt door de ramp met de Superconstellation *Neutron* van de KLM, die met een bemanning van negen koppen en negenenvijftig passagiers, merendeels verlofangers op weg naar Nederland, vlak bij Biak neerstortte. Het waren bijna allemaal mensen die ik persoonlijk goed kende. De slag kwam daarom hard aan, omdat het geen enkelingen waren, maar hele gezinnen, man, vrouw en kinderen. Hun dood was een zaak die ons allen aanging. Onder hen bevond zich een veelbelovende jonge bestuursambtenaar in Nieuw-Guinea: Rob Meyer Ranneft met zijn vrouw en twee kinderen, aan wie wij, mijn vrouw en ik, zoveel goede herinneringen hadden.

Zijn diep ontroerde vader, zelf eens een eminent bestuursambtenaar in het oude Indië, zei me later: 'Toen er om drie uur in de nacht werd aangebeld en ik de deur opendeed, wist ik het al nog voordat de KLM-vertegenwoordiger iets had gezegd. Ik had de Dood binnengelaten in plaats van mijn kinderen en kleinkinderen.'

De twaalf geredden werden door uitgevaren Papoease vlerkprauwen aan boord genomen. Mijn oude vriend Jacob Kafiar, hoofd van het dorp Paray, bracht met

zijn prauwen acht mensen aan wal. Hij werd daarvoor later door de KLM onderscheiden.

* * *

In april 1958 vertrekt Van Baal na een ambtsperiode van vijf jaar. Hij is de enige gouverneur geweest die zijn ambtstermijn van vijf jaar heeft beëindigd. Ondanks de kritiek op fouten in zijn beleid, zoals de na zijn vertrek aan het licht gekomen censuurkwestie, zijn onderwijspolitiek en democratiseringsbeleid, heeft hij door zijn wijze van optreden toch het vertrouwen van de Papoea's weten te winnen.

Met het scheppen van een sociaal en economische infrastructuur, het spectaculaire deel van de opbouw van Nieuw-Guinea, was eigenlijk pas goed een begin gemaakt in Van Baals ambtsperiode. Enkele grote economische projecten kwamen tot stand, zoals het mechanische rijstproject in de Koembevlakte, de scheepshelling en de centrale houtzagerij in Manokwari.

Zijn beleidsperiode vertoonde de laatste twee jaar een zekere matheid. Het optimisme dat sprak uit zijn radiorede voor de RONG bij zijn ambtsaanvaarding vijf jaar tevoren, had plaats gemaakt voor een kritische stemming. De tweede parlementaire missie, die in 1957 een bezoek aan Nieuw-Guinea bracht, stond in vele opzichten kritisch tegenover zijn beleid.

Belangrijker met het oog op de toekomst van het land was echter dat door het vertrouwen dat de Papoea's in Van Baal hadden gekregen, een Papoeaas nationalisme opkwam en het aantal dergenen die zich bij Indonesië wilden aansluiten tot een minimum was geslonken.

Van Baal was, evenals Van Eechoud, in elk geval een bewindsman die tot de verbeelding sprak.

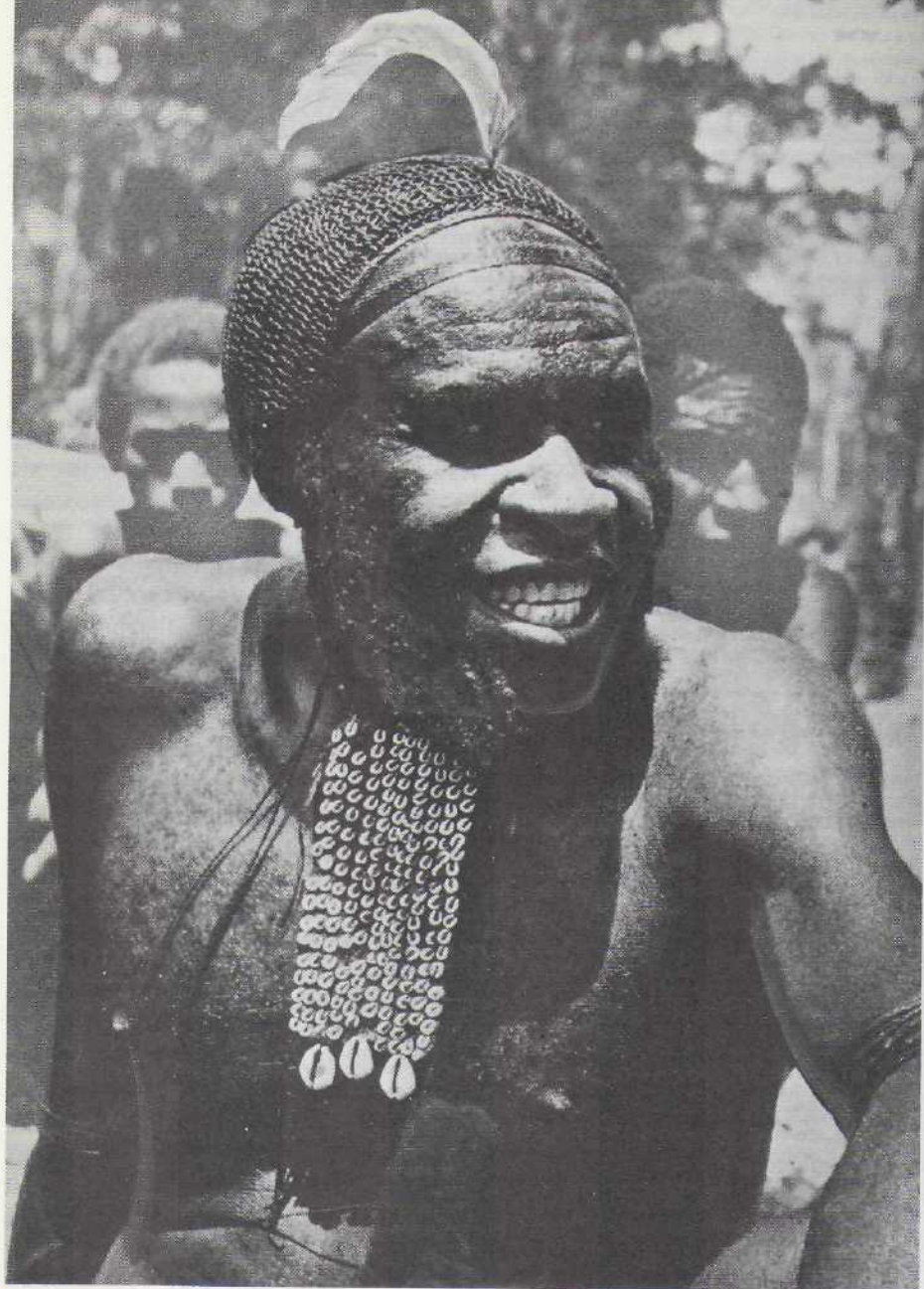
* * *

In juni 1958 volgde dr. P. J. Platteel Van Baal op. Er brak een periode aan die sterker dan voorheen beïnvloed werd door een aantal externe factoren.

Droegen voor Nieuw-Guinea de jaren 1953-1958 sterk het stempel van Van Baal, zoals de periode 1946-1949 dat van Van Eechoud, de ambtsperiode van Platteel droeg eigenlijk veel meer dat van mr. Th. H. Bot, de voortvarende, in 1959 benoemde staatssecretaris van Binnenlandse Zaken, speciaal belast met Nieuw-Guineazaken in het kabinet-De Quay, die een sterk versnelde voorbereiding van de verkiezingen en de instelling van de Nieuw-Guinea Raad als de eerste grote stap voor de uitoefening van het zelfbeschikkingsrecht van de Papoea's voorstond.

Platteel had als resident bestuurservaring op Java gehad. Van Nieuw-Guinea wist hij, in tegenstelling tot zijn ambtsvoorganger, echter niet veel meer dan wat algemeenheden. Dat viel juist na Van Baal des te meer op. De aanlooptijd was derhalve moeilijk, maar de ontwikkeling toonde later een hoge vlucht op het gebied van de Papoeanisering en uitbreiding op het terrein van het onderwijs met het oog op kadervorming. De democratisering ging in een zeer snel tempo, zo snel, dat je als oud-Leidenaar onwillekeurig dacht aan Van Vollenhovens klassiek geworden uitspraak in zijn bekende voordracht over het lot van grote hervormingen: 'Wie te snel wil, wie te veel wil, wie het nieuwe te mooi wil, wil niets.'

Platteel trof bij zijn ambtsaanvaarding een in politieke zin gunstige situatie aan.

Oekoemhriek, belangrijk oorlogshoofd in de Grote Vallei.

De voortgezette handhaving van het Nederlandse gezag had een zekere politieke stabiliteit geschapen.

Twee maanden na Van Baals vertrek arriveerde Van Eechoud voor een reis door Nieuw-Guinea, voor het eerst na bijna acht jaren.

'Ik moet me weer eens gaan oriënteren; ik voel er niets voor om een langeafstandsexpert te worden, zoals zovelen in Nederland,' zei hij me. Van oriëntatierizen kwam echter niet veel. Al spoedig bleek dat hij ernstig ziek was. Van de energieke resident Van Eechoud uit de naoorlogse jaren was niet veel over. Ziek en gedeprimeerd kon hij nog maar enkele reizen maken, onder andere naar de Wisselmeren, waar 31 mei te zijner ere het feit werd herdacht dat hij er die dag precies twintig jaar geleden met vier veldpolitieagenten en enkele niet-gedeserteerde Mimikaanse dragers arriveerde en de bestuurspost Paniai oprichtte. Van Eechouds reis zou een uitvaartreis blijken te zijn naar het land waaraan hij zijn hart verpand had. Een sentimental journey naar het land en het volk die hem zo na aan het hart lagen. In het ziekenhuis op Ifar, op de heuvels aan de voet van het Cycloopgebergte met het wijde uitzicht op het Sentanimeer, waar ik hem bezocht, stond een grote mand fruit die gouverneur Platteel hem had gestuurd.

'Ik ben blij,' zei hij me, naar de fruitmand starend, 'dat ik hier tenminste nog steeds reçu ben.'

Toen wij hem 8 september 1958 naar zijn laatste rustplaats begeleidden, werd de kist gedragen door Nicolaas Jouwe, Marcus Kasiepo, Willem Inoeri en Jacob Roemainoem, die op deze wijze de laatste eer bewezen aan hun Bapa Papoea (Vader der Papoea's), een eretitel die de Papoea's hem hadden gegeven en die geen andere Nieuw-Guineafiguur zich ooit verworven heeft.

Bij geen bewindsman kwam het vertrouwen in de Papoea zo onstuimig tot uiting als bij Van Eechoud. Zijn bestuur getuigde van visie op de toekomst van het Papoeavolk in een tijd dat nog maar weinigen geloofden in de mogelijkheid van een bestaan van een eigen Papoeavolk. Het getuigde eerder van durf om iets te ondernemen dan van bezorgdheid voor continuïteit.

Die late namiddag, toen de laatste zonnestralen, nog net boven de jungle uitkomend, op de vredige begraafplaats in Hollandia-Binnen vielen, namen zijn vrienden en vroegere medewerkers afscheid van een van Nieuw-Guinea's meest ervaren explorateurs, een bezielend bestuursambtenaar en auteur van boeken over Nieuw-Guinea, waarin hij zijn grote ervaring ook aan anderen doorgaf en wiens naam nog lang door Papoea's met dankbaarheid zal worden uitgesproken.

In de hoofdstad van Californië staan in het Capitool, als herinnering aan de eerste pioniers die over de Rocky Mountains Californië binnentrokken, de woorden gebeiteld: 'Give me the men to match my mountains.' (Geef me de mannen naar de maat van mijn bergen.)

Jan van Eechoud was voor Nieuw-Guinea, waar de bergen oprijzen tot de hoogten van de eeuwige sneeuw, een van de grootsten die zich daarmee konden meten.

De Nederlandse politiek voor de uitvoering van het zelfbeschikkingsrecht van de Papoea's, waaraan Nederland zich sinds de RTC van 1949 steeds consequent

*De laatste rustplaats van Jan van Eechoud
in Hollandia-Binnen, waar door de
Indonesiërs een stalen hek om werd
geplaatst. (Foto Veronica Oedina van den
Bosch-Wittevaal 1976)*

had gehouden, ging voort in een tempo dat men enkele jaren tevoren nog voor onmogelijk had gehouden.

'It takes three generations to make a gentleman,' had minister Kernkamp me in 1956 gezegd. In 1958 verklaarde zijn opvolger, minister Helders, in de Tweede Kamer dat een verantwoord beleid niet anders dan een ontwikkeling van Nederlands Nieuw-Guinea in geleidelijk tempo kon zijn. Weer een jaar later verkondigde het nieuw opgetreden kabinet-De Quay, dat onder de gegeven omstandigheden een versnelde politieke ontwikkeling tot zelfbeschikking noodzakelijk was.

Begin 1960 bezocht Bot Nieuw-Guinea om persoonlijk met de problemen te worden geconfronteerd. Bij zijn aankomst op het vliegveld van Hollandia maakte hij al meteen kennis met een demonstratie van Papoea's en Indo-europeaanen, die met borden en spandoeken voor betere sociale voorzieningen pleitten. Na zijn reis verklaarde hij in de Tweede Kamer 'dat de omstandigheden meebrengen, dat ook Nederlands Nieuw-Guinea op politiek gebied een naar verhouding zeer snelle ontwikkeling zal doormaken en bezig is door te maken'.

Er werd een tienjarenplan voor Nieuw-Guinea opgesteld, waarin democratisering en papoeanisering zeer duidelijk uitgesproken hoofdpunten in het overheidsbeleid waren.

In februari 1961 werden de verkiezingen voor de Nieuw-Guinea Raad gehouden. Op 6 april werd de Raad, het centraal vertegenwoordigend lichaam voor het gehele territoir, geïnstalleerd. Hij werkte katalyserend op de politieke bewustwording van de bevolking.

Op 31 oktober van hetzelfde jaar werd 'ten gouverneurspaleize' (zoals het nu genoemd werd) door een delegatie uit de Raad onder leiding van Marcus Kasiepo, eerste vice-voorzitter ervan, de eigen vlag van West-Papoea – zoals de Papoea's hun land voortaan wensten te noemen – aangeboden. Er kwam ook een volkslied, het *Hai Tanahkoë Papoea*, welk lied door zendeling Kijne na zijn eerste tournee in Nieuw-Guinea in 1923 was gecomponeerd en geschreven. Het werd bij officiële gelegenheden na het Nederlandse volkslied ten gehore gebracht.

Op 1 december werd in alle onderafdelingshoofdplaatsen de vlag van West-Papoea officieel naast de Nederlandse gehesen. Vlag en volkslied als symbolen van een eigen identiteit.

Het ging allemaal haast onwerkelijk snel op de weg naar zelfbeschikking van de Papoea's. Er werd officieus al gesproken over de streefdatum 1970 voor de zelfstandigheid van West-Papoea.

De verkiezingen, de eerste ooit in Nieuw-Guinea gehouden, brachten grote drukte en veel extra werk met zich mee, waarvoor alle andere werkzaamheden moesten wijken. In de twee kiesdistricten waar rechtstreekse verkiezingen werden gehouden, schoten nieuwe politieke verenigingen als paddestoelen uit de grond. Het gonsde van politieke activiteiten. Gila kedaawatan (sovereiniteitsdolheid) noemden de mensen in Seroei, waar nog een groep pro-Indonesische aanhangers van Silas Papare verbleef, al die drukte.

Iedereen die een zetel in de Nieuw-Guinea Raad hoopte te veroveren, hield verkiezingscampagnes met bijeenkomsten, optochten met borden en spandoeken en veel lawaai van tifa's en trommen. In Hollandia-Stad, een van de kiesdistricten

*Uitdelen van zout, een door de Dani's fel
begeerd artikel.*

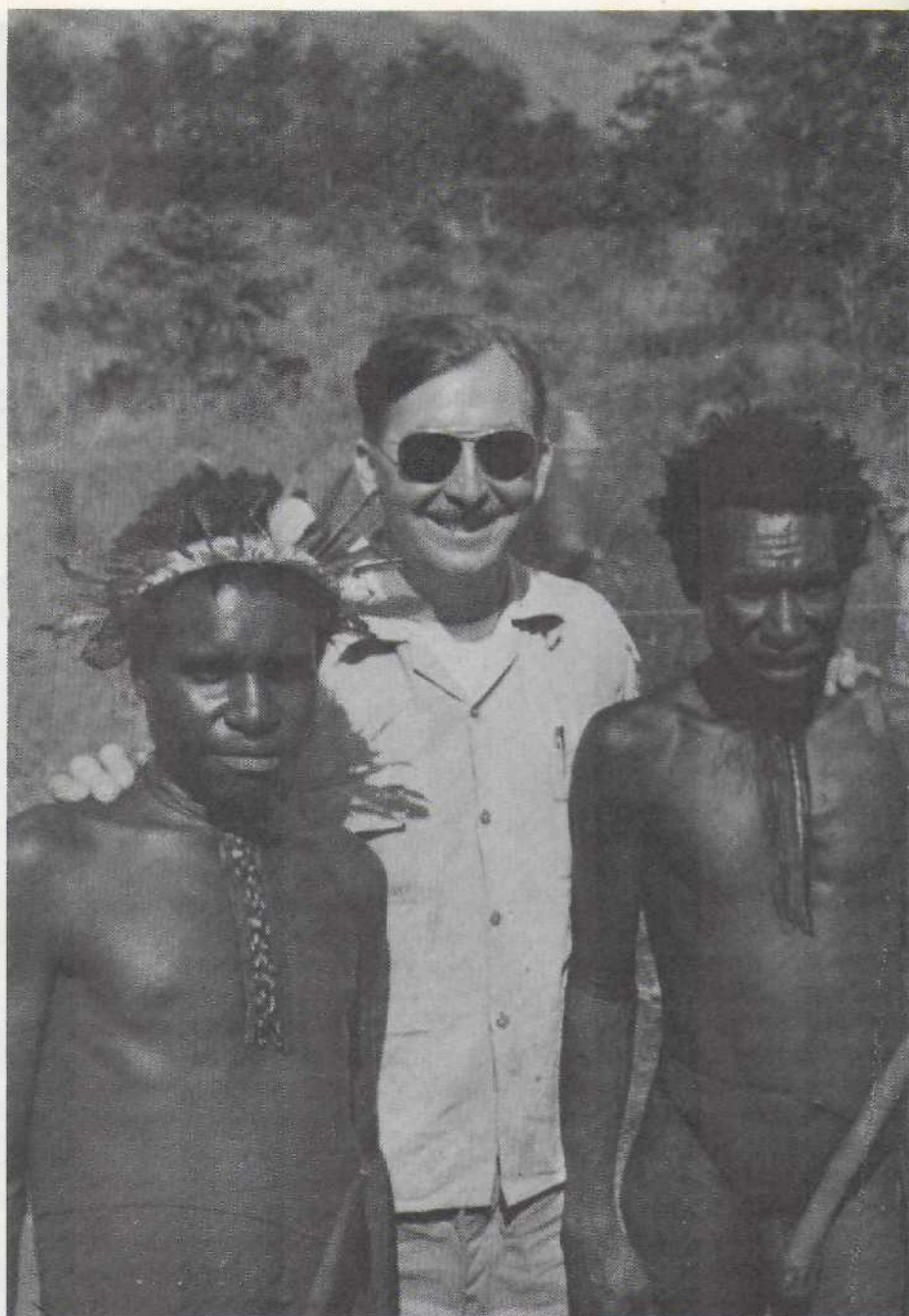
waar directe verkiezingen plaatsvonden, maakten de kandidaten veel werk van de campagne. De strijd ging hier in hoofdzaak tussen de Papoeadominee Mori Muzendi en de Nederlandse advocaat Olaf de Rijke. Overal in de stad heerste een echte verkiezingssfeer. Met spandoeken, borden, leuzen op de weg gekalkt, aanplakbiljetten, stickers op auto's, pamfletten, radioauto's – op alle manieren trachtten de comités reclame voor hun favoriet te maken.

Op 6 april 1961 werd de Nieuw-Guinea Raad plechtig door staatssecretaris Bot geopend. Delegaties van de Nederlandse regering en de regering van Australisch Nieuw-Guinea, van de parlementen van Nederland, Australië en Papua New Guinea, afgevaardigden van Engeland, Frankrijk en het juist per 1 januari 1961 zelfstandig geworden West-Samoa woonden de opening bij van de Raad, die voor verreweg het grootste deel uit Papoea's bestond (drieëntwintig van de achtentwintig leden). Amerika had de uitnodiging om een delegatie naar de opening te sturen van de hand gewezen, blijkbaar om Soekarno niet voor het hoofd te stoten. Indonesië was het natuurlijk helemaal niet eens met de instelling van het vertegenwoordigende lichaam voor Nieuw-Guinea, dat binnen een jaar zijn inzichten aan de Nederlandse regering kenbaar moest maken over de wijze waarop en de eventuele termijn waarbinnen Nieuw-Guinea zijn zelfbeschikking moest verwezenlijken.

Ondanks de kleine groepjes infiltranten die de Indonesiërs in 1959 met propagandistische oogmerken aan wal zetten, vond het werk normaal voortgang. Een van de gevangengenomen infiltranten blijkt tot mijn verbazing Johannes Lutamakulita, mijn vriend uit de Oaktreeperiode, te zijn. In 1949 was hij naar Ceram teruggekeerd en sindsdien had ik alle contact met hem verloren. Een teleurstellende ervaring.

Het Kantoor voor Bevolkingszaken, waarvan ik sinds 1956 de leiding had, deed in die jaren veel etnologisch veldwerk en onderzoek. Ook buitenlandse etnologen van de universiteiten van Harvard, Yale, Hawaii en Canberra in Australië verrichtten met medewerking van het kantoor onderzoek in de Baliemvallei, andere gebieden van het Centrale Bergland en het Asmatgebied aan de zuidkust. In de Baliemvallei werkte voorts de expeditie van het Harvard Peabody Museum uit Boston aan een etnologische filmdocumentaire. Door bemiddeling van het kantoor vond een ornithologische expeditie van de universiteit van Yale onder leiding van dr. Dillon Ripley plaats, die voor de oorlog al een dergelijk onderzoek in de Vogelkop had verricht.

De slechter wordende verhouding met Indonesië vormde evenmin een beletsel voor het Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap om samen met de Maatschappij voor Wetenschappelijk Onderzoek in de Tropen en de Stichting Expeditie Nederlands Nieuw-Guinea in 1959 een grote expeditie met helikopters naar het Sterrengebergte te organiseren. De Fransen Pierre Gaisseau en Tony Saulnier laten zich ook al niet door de onplezierige situatie met Indonesië afschrikken om van de zuidkust – via de Wildeman- en Steenboomrivier – de centrale keten van het hooggebergte over te trekken naar de noordkust en aldus voor de eerste keer Nieuw-Guinea op zijn breedst door te trekken. De Australiërs hadden reeds tweeëndertig jaar eerder hun deel van het eiland op zijn breedst doorkruist toen Karius en Champion langs de Fly- en Sepikrivier van de zuid- naar de noordkust waren getrokken.

Al Lewis, eerste piloot van de Christian and Missionary Alliance, die 28 april 1955 op een vlucht van Hollandia naar de Baliemvallei verongelukte.

De internationale conferenties vonden normaal voortgang. Zelf had ik het in die tijd druk met bijeenkomsten van de Research Council van de SPC in Nieuw-Caledonië, een zogenaamd Pacific Science Congress in Bangkok (en later op Hawaii), voorlichtingsreizen in de Verenigde Staten, maar vooral met de jaarlijkse vergadering van de VN-commissie inzake rapportage over niet-zelfbesturende gebieden, waarbij Nederland jaarlijks rapport uitbracht over de ontwikkeling van Nieuw-Guinea. In de commissie, waarin evenveel beherende als niet-beherende mogendheden zitting hadden, zaten geen afgevaardigden van Indonesië. India trad als vertegenwoordiger van Indonesië op als dit nodig was.

Tijdens de vergadering van de Rapportagecommissie was ik speciaal als deskundige voor Nieuw-Guinea toegevoegd aan de Nederlandse Permanente Missie bij de Verenigde Naties, die onder leiding van de Nederlandse ambassadeur bij de Verenigde Naties stond.

Ik kon mij, ondanks de grote medewerking die ik altijd van de ambassadeur en de stafleden van de Nederlandse Permanente Missie ontving, toch nooit helemaal onttrekken aan de indruk van een sterk ambivalente houding van de leden van de missie met betrekking tot de Nieuw-Guineezaak. Men voerde slechts de instructies van Den Haag uit, gaf alle medewerking, maar werkelijk geloven in de Nederlandse zaak deed men duidelijk niet. Ook in Nederland waren er velen, ook in het parlement, die weinig voelden voor het Nederlandse beleid inzake Nieuw-Guinea en geen heil zagen in een zelfstandig West-Papoea.

20 november 1961 werden Nieuw-Guinea en de wereld opgeschrikt door het bericht van de vermissing van Michael Rockefeller, zoon van de gouverneur van de staat New York en latere vice-president Nelson D. Rockefeller. Het zou een week lang frontpaginanieuws in de wereldpers worden.

Michael Rockefeller maakte, samen met een staflid van mijn kantoor, de antropoloog René Wassing, een tournee in het Asmatgebied aan de zuidkust voor het verzamelen van etnografica.

Zondagochtend negen uur ontving ik plotseling een radiotelefoonbericht van de resident van Merauke, waarin deze meedeelde een radiotelefonisch bericht van de bestuurshoofdplaats Agatsj in het Asmatgebied ontvangen te hebben. Daarin werd bericht dat Rockefeller en Wassing sinds zaterdag één uur n.m. vermist werden. Bij het oversteken met een prauw van de monding van de Oetoemboewé- naar de Siretsjrivier was de catamaran met buitenboordmotor, met Rockefeller, Wassing en twee Asmat-Papoea's aan boord, door de branding volgelopen. Hij zonk weliswaar niet, maar begon snel naar open zee af te drijven doordat de buitenboordmotor was afgeslagen en niet meer op gang viel te brengen. De twee Papoea's waren overboord gesprongen en naar de wal, een kilometer verder, gezwommen. Tegen het middernachtelijk uur arriveerden ze op de bestuurspost Agatsj, die echter pas zondagochtend radioverbinding met Merauke kon krijgen. Intussen dreef de catamaran met Rockefeller en Wassing de wijde Arafoerazee in.

Ik vroeg 'air and sea rescue' aan bij de Koninklijke Marine, die daarvoor op Biak Neptunevliegtuigen gestationeerd had. Diezelfde middag nog vertrok een Neptune. Ze vond om vier uur 's middags een omgeslagen catamaran met één

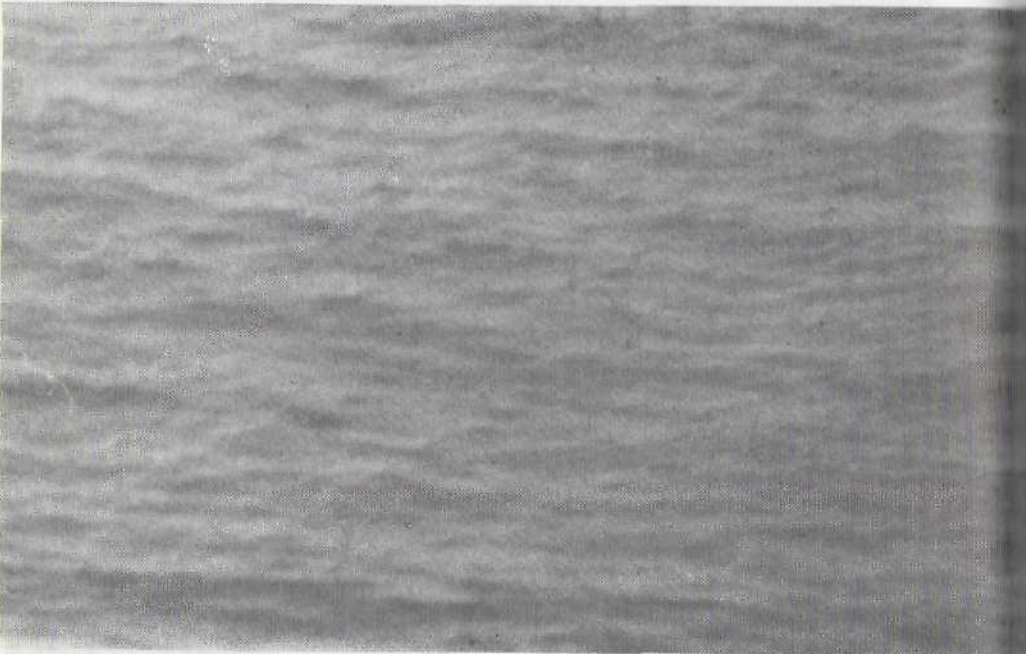

Foto links boven: Nelson Rockefeller en zijn dochter arriveren op het Sentani vliegveld. Van l.n.r. Mary Rockefeller, tweelingzuster van Michael, Nelson Rockefeller, de toenmalige gouverneur van de staat New York, gouverneur P. J. Platteel.

Foto beneden: zoals de bemanning van de Neptune van de MLD - op zoek naar de vermiste Michael Rockefeller - René Wassing in de uitgeworpen rubberboot zag.

Foto rechts boven: Michael Rockefeller, die in november 1961 aan de zuidkust van Nieuw-Guinea verongelukte.

man erop. Wie was het, Rockefeller of Wassing? En waar was de andere gebleven?

Het was, vertelde de piloot me later, puur toeval dat hij de catamaran vond. Hij had al een uur boven de Arafoerazee rondgevlogen zonder iets te zien. In de verte zag hij toen op een gegeven moment een drijvend eilandje met palmen. Hij besloot een kijkje te nemen en ontdekte in het verlengde van zijn vlucht achter het eilandje de omgekeerde catamaran met de man erop

Nelson Rockefeller, Michaels vader, arriveerde twee dagen later met een speciaal gecharterde Boeing 707 in gezelschap van Michaels tweelingzuster Mary en een twintigtal Amerikaanse journalisten, televisie- en radiomensen, cineasten en fotografen. Door de gouverneur werd ik ter beschikking van Rockefeller gesteld voor de duur van diens verblijf in Merauke, van waaruit de opsporingsacties werden geregeld met vliegtuigen, helikopters uit Sorong en Australië en vaartuigen van het bestuur.

Het wereldnieuws bracht ook Australische journalisten naar Nieuw-Guinea, die vanuit Port Moresby met vliegtuigjes Merauke binnenglipten. Het gouvernementshotel, waarin Amerikaanse en Australische publiciteitsmensen waren ondergebracht, was een soort saloon uit een wild-westverhaal geworden, gevuld met schreeuwende, brallende, ruziemakende, halfdronken Amerikaanse en Australische nieuwsgieren, die probeerden als eersten beslag te leggen op het nieuws. De vertrekkers waren blauw van de sigaretterook. De heren zaten ongenoeft met hun benen op de tafels en stoelen.

Alles moest wijken voor het 'nieuws' en er was niet de minste consideratie met Rockefeller sr., die het toch al moeilijk genoeg had. Herhaaldelijk werd hij voor de camera's gesleept om iets te zeggen en door journalisten geïnterviewd. Hij onderging dat alles lijdzaam, alsof het er vanzelfsprekend bij hoorde.

Met Nelson Rockefeller en een stel zeer onbescheiden Amerikaanse en Australische journalisten maakte ik met een Catalina van de oliemaatschappij in Papua, die Rockefeller had gecharterd, een speurtocht van ruim een uur boven de Arafoerazee en langs de Asmat- en Casuarinenkust. Na een tien mijl brede strook bruin modderwater, dat zich daar langs de hele kust uitstrekt, kwam het diepblauwe water van de Arafoerazee. In het heldere gedeelte zagen we grote scholen haaien. Op de modderbanken bij de mondingen van de grote rivieren, die hun bruine water in de Arafoerazee lozen, koesterden zich tientallen krokodillen in de zon, die snel het water inschoten toen we laag kwamen overvliegen. Verder was er niets te zien, behalve de bestuurs- en zendingsboten die eveneens aan het speuren waren naar de vermiste man.

De man op de omgeslagen catamaran werd drie dagen na het ongeluk door een van de bestuursboten uit Merauke opgepikt in de door de Neptune van de marine uitgeworpen rubber reddingboot. Het bleek René Wassing te zijn, die vertelde dat de dag na het ongeluk om zeven uur in de ochtend de jonge Rockefeller het niet langer meer kon uithouden na een nacht op de omgeslagen catamaran te hebben doorgebracht en besloot – ondanks alle waarschuwingen om het in verband met het gevaar van stromingen, haaien en krokodillen niet te doen – naar de kust te zwemmen. 'You are crazy, Michael. Don't do it,' zei Wassing, die een goed zwemmer was en besepte dat ze al veel te ver waren afgedreven – de kust was bijna niet meer te zien – om de vaste wal nog te kunnen

bereiken in een gebied waar het verschil tussen eb en vloed niet minder dan vier meter bedroeg.

Voorzien van de rode, lege benzinetank van de buitenboordmotor, met een riem aan een lege jerrycan vastgemaakt om zich daarop drijvende te houden, zwom Rockefeller in de richting van de kust. Hij verdween tenslotte uit het gezicht en werd nooit meer teruggezien. Als hij nog negen uur gewacht had, zou hij nog dezelfde dag om vier uur 's middags, evenals Wassing, door de Neptune van de marine gevonden zijn. Hij moet volgens mij, als hij niet door haaien is aangevallen, te maken hebben gehad met krokodillen in dit rivierengebied, waar krokodillehuiden een belangrijk exportprodukt zijn. In dit gebied werkte in die tijd David Eyde, een etnologisch veldwerker van de universiteit van Hawaï. Uit diens verslagen blijkt dat van de op onnatuurlijke wijze gestorven Asmatters 40% door krokodillen werd gedood.

Een paar dagen later werd bij Frederik Hendrikeiland, 200 km naar het zuidoosten, de rode benzinetank gevonden. En voor de zoveelste keer werd de emotioneerde Rockefeller door de op hot news beluste persgieren voor de televisiecamera's en microfoons gehaald om verklaringen af te leggen. Er werd zelfs een TV-forum georganiseerd, waar Jan en alleman naar zijn mening over het drama werd gevraagd.

Iedereen besefte nu wel dat er na het vinden van de benzinetank geen hoop meer was. Desondanks liet men de vader niet met rust. Een onwaardig bedrijf.

Het was een zeer vermoeide en gedesillusioneerde Rockefeller die in Hollandia afscheid nam van het land waar hij zijn zoon voor altijd moest achterlaten.

Na het treurspel circuleerden er een paar jaar lang allerlei geruchten over de dood van Rockefeller jr. Het bleven geruchten. Het lijkt me van geen enkel nut erover te schrijven.

Naast de zich al sinds jaren voortslepende politieke verwickelingen kwamen er nu ook militaire moeilijkheden met Indonesië. Met de dreigende taal die de Indonesiërs ook in de Verenigde Naties lieten horen, was het bijna onvermijdelijk dat dit allemaal op een gewapend conflict zou uitlopen. Het was duidelijk dat Indonesië geen vergelijking met Nederland wenste. Een bemiddelingspoging in 1960 van de premier van Malaya, Tunku Abdulrahman, die uitging van de Nederlandse bereidheid de Nieuw-Guineapolitiek aan het onderzoek en oordeel van de Verenigde Naties te onderwerpen, zoals Nederland reeds eerder aan de VN had voorgesteld, werd door Indonesië verworpen en ze mislukte.

Voor zover mogelijk ging het werk in Nieuw-Guinea normaal door. Er werd in Manokwari zelfs Amerikaans rundvee uit Texas geïmporteerd, maar door de toenemende infiltraties van groepjes gewapende Indonesiërs werd het toch moeilijk werken. De werkzaamheden van de NNGPM te Sorong werden in 1960 tot een minimum teruggebracht. Het jaar daarop was het grootste deel van de Indonesische werknemers door intimidatie door de Indonesische regering al naar Indonesië teruggekeerd.

In april 1960 kwamen er meer groepjes infiltranten. In november vond een infiltratie van grotere omvang bij het Boeroegebied aan de zuidwestkust plaats. Nederland zag zich genoodzaakt zich ook te bewapenen. In Manokwari werd het Papoea Vrijwilligers Korps opgericht en door de mariniers opgeleid. Een

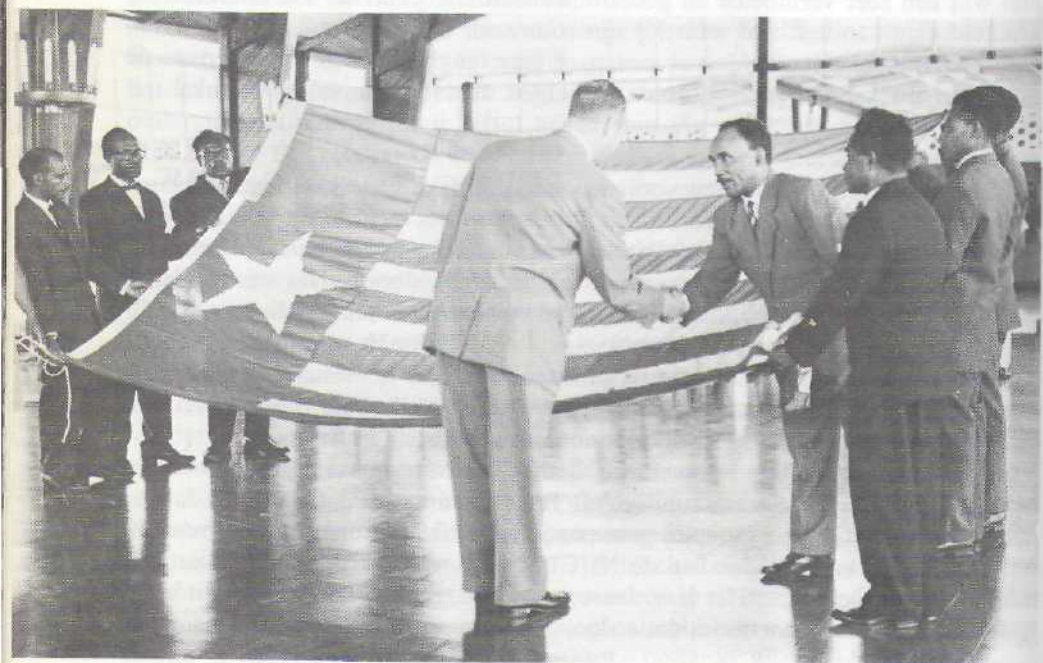

Foto boven: 6 april 1961. Mr. E. H. Toxopeus, minister van Binnenlandse Zaken, spreekt de leden van de zo juist geïnstalleerde Nieuw-Guinea Raad toe.

Foto beneden: 31 oktober 1961. Marcus Kaisiepo, 1ste vice-voorzitter van de Nieuw-Guinea Raad, biedt gouverneur dr. P. J. Platteel het door de Raad goedgekeurde nationale symbool van West-Papoea aan.

achtmaal straaljagers van het type Hawker Hunter van de Koninklijke Luchtmacht werd op Biak gestationeerd. Twee moderne torpedobootjagers lagen in de wateren van Nieuw-Guinea, voorbereid op eventualiteiten.

Op 3 juni 1961 sneuvelden bij Kaimana aan de zuidkust de eerste Nederlandse militairen. De eersten van de achttien. Bij Sorong werd in september een Nederlandse hoofdagent van politie door een groep infiltranten gevangengenomen en gefusilleerd. Indonesië dreef de kwestie-Nieuw-Guinea bewust naar een gewapend conflict.

Op het politieke vlak zette de Nederlandse regering intussen haar pogingen om tot een vergelijk te komen voort.

In september kondigde minister Luns in de Algemene Vergadering van de VN aan dat Nederland bereid was het beheer over Nieuw-Guinea, in afwachting van de uitspraak van de bevolking ervan, te internationaliseren en zijn bevoegdheden over te dragen aan een door de VN in te stellen internationaal gezagsorgaan, dat de Papoea's verder zou voorbereiden op zelfbeschikking. Het was een idee waarmee we in 1955 al gespeeld hadden, maar waar de politieke partijen in Nederland toen niet veel voor voelden. Romme, voorzitter van de KVP-fractie, stelde in 1958 nog dat een trusteeship van de VN over Nieuw-Guinea gelijk stond met een te koop, te huur, te leen of cadeau aanbieden van een deel van het Rijk. Nu bleek niet alleen in de kamer een grote mate van eensgezindheid te bestaan over het zogenaamde plan-Luns, maar ook de Nieuw-Guinea Raad aanvaardde dit.

Voor de eerste maal werden Papoea's aan de Nederlandse delegatie naar de Algemene Vergadering van de VN toegevoegd. Jouwe, Tanggahma en Womsiwor vertrokken naar New York om de behandeling van het plan bij te wonen. Het werd een hoogst enerverende vergadering, waarbij de Indonesische minister van Buitenlandse Zaken, Soebandrio, direct al het plan van de hand wees en openlijk met geweld dreigde als niet tegemoetgekomen werd aan de verlangens van Indonesië. Hetgeen niet anders betekende dan overdracht van de soevereiniteit over Nieuw-Guinea door Nederland aan Indonesië.

Na een wekenlange diplomatieke strijd werd over het plan gestemd.

Er waren drie resoluties: een Nederlandse (het plan-Luns), een Brazzavilleresolutie (zo genoemd naar de indianen, de zojuist onafhankelijk geworden voormalige Franse koloniën in Afrika) en een van India.

De laatste – die voor Nederland onaanvaardbaar was, omdat het zelfbeschikkingsrecht van de Papoea's door India genegeerd werd en de resolutie uitging van het Indonesische standpunt dat de soevereiniteit reeds bij Indonesië berustte en nog slechts de bestuursoverdracht restte – werd met 41 stemmen voor, 40 tegen en 21 onthoudingen verworpen, aangezien een meerderheid van twee derde noodzakelijk was.

Toen de Brazzavilleresolutie, die wel aanvaardbaar was voor Nederland, ook werd verworpen (53 stemmen voor, 41 tegen en 9 onthoudingen), daar ze 15 stemmen te kort kwam voor de twee derde meerderheid, trok Nederland zijn resolutie op voorstel van de Amerikaanse delegatie in. Amerika zou wel voor hebben gestemd, maar wilde na al het wapengekletter van Soebandrio toch voor alles voorkomen dat het op een gewapend conflict zou uitlopen.

Voor ieder in Nieuw-Guinea was het een diepe teleurstelling, omdat men wel

begreep dat het in politiek opzicht de laatste kans was geweest Nieuw-Guinea voor de Papoea's te behouden en niet uit te leveren aan de chantage van Indonesië.

Kort na de verwerping van de resolutie hield Soekarno een rede in het harnas, waarin hij de gewapende macht gelastte zich gereed te houden 'West-Irian te bevrijden van de ketens van het Nederlandse kolonialisme'. Generaal Jani, chef-staf van het Commando voor de bevrijding van West-Irian, sprak tegen vrijwilligers voor Nieuw-Guinea in Makassar stoere taal: 'Als je iets blanks ziet, schiet dan eerst en roep ze pas daarna aan!'

Op diplomatiek niveau werden initiatieven ontwikkeld door het Amerikaanse State Department, dat afzonderlijke besprekingen voerde met de Nederlandse en de Indonesische ambassadeurs in Washington. Secretaris-generaal Oe Thant van de VN drong er bij beide partijen op aan onderhandelingen te beginnen. De Nederlandse minister-president De Quay seinde hem telegrafisch, dat ondanks het verwerpen van de Brazzavilleresolutie de Nederlandse regering zou blijven zoeken naar een voor beide partijen aanvaardbare oplossing en zich zou onthouden van alle daden die de situatie konden verslechteren.

Dat deden de Indonesiërs bepaald niet. In de nacht van 16 januari 1962 probeerden drie Indonesische motortorpedoboten van de Aroe-eilanden naar de zuidkust van Nieuw-Guinea over te steken. Ze werden onderschept door een van de Nederlandse torpedootjagers. Eén werd tot zinken gebracht met een opperofficier van de Indonesische marine aan boord; de twee andere trokken zich daarna terug.

Het nieuwe jaar was ingegaan. Niemand in Nieuw-Guinea koesterde nog veel hoop dat men er in 1962 nog vreedzaam zou kunnen blijven werken.

In januari werd de algemene mobilisatie in Oost-Indonesië afgekondigd. Er kwamen veel buitenlandse journalisten naar Hollandia, verwachtend dat er wel iets zou gebeuren.

In februari vaardigden Amerika en Japan een landingsverbod uit voor Nederlandse chartervliegtuigen met in burger geklede Nederlandse militairen. Dezen maakten toen de lange weg via Peru-Tahiti-Frans Nieuw-Caledonië naar Biak. Begin april brachten Guirma, ambassadeur van Opper-Volta bij de Permanente Missie van de Verenigde Naties, en Zollner, gedelegeerde van Dahomey (twee van de indianen van de Brazzavilleresolutie) een officieel bezoek aan Nieuw-Guinea. Ze verklaarden, zeer tot ongenoegen van Indonesië, dat de Papoea's het recht hadden in vrijheid over hun eigen toekomst te beschikken.

Eind april werden de eerste Indonesische parachutisten afgeworpen in het binnenland van Fakfak. Daarna bij Kaimana, Teminaboean en de omgeving van Merauke. Een groot militair gevaar vormden de slordig gearachuteerde militairen, die tevens slecht bevoorraad waren, niet. Het bos en de verkeerde bevoorradings waren hun grootste vijanden. En natuurlijk de Papoea's, van wie in het gebied om Merauke en Teminaboean enkele hoofden flink huishielden onder de in het bos opgejaagde para's. Zozeer zelfs, dat het veiliger voor hen werd geoordeeld hen, na het bestand in augustus, naar Papua New Guinea over te brengen.

Het was een heel vreemd conflict! Het was geen oorlog, het was geen vrede, maar er vielen wel doden, vooral Indonesiërs. Beide partijen wilden de zaak

Hollandia-Noordwijk 1958.

toch niet helemaal op de spits drijven. Zo werden de achtendertig opgepikte drenkelingen van de tot zinken gebrachte Indonesische motortorpedoboot twee maanden later als ongewenste vreemdelingen met de KLM via Manilla naar huis teruggestuurd. Bewust liet men de op Ambon, Ceram of de Aroe-eilanden gestationeerde Indonesische vliegtuigen die de para's hadden vervoerd, ongemoeid, hoewel ze gemakkelijk uit de lucht te vernietigen zouden zijn geweest. De Indonesiërs van hun kant bombardeerden geen plaatsen op Nieuw-Guinea, hetgeen met hun in Makassar gestationeerde zware bommenwerpers (door Rusland geleverd) eveneens een eenvoudige zaak zou zijn geweest. De Indonesiërs, op het politieke vlak aan de winnende hand, namen er genoeg mee, door het uitwerpen van parachutisten en het sturen van infiltranten overzee, het leven zoveel mogelijk te ontwrichten. Dat was hinderlijk, aangezien er politie en mariniers op uitgestuurd moesten worden om ze gevangen te nemen of te neutraliseren en het normale werk daardoor stagneerde. Een deel van de Indonesische para's voelde maar bitter weinig voor deze vreemde oorlog voor een zaak die ze weinig of niets zei.

In Merauke gaf een parachutist, die er genoeg van had, zich over aan 'Oom Sapi', een even buiten de plaats wonende kippenboer en een bekende figuur in de sociëteit. Op een gegeven ogenblik zag een net ontwaakt stadje in de vroege ochtenduren 'Oom Sapi' op de bromfiets met een Indonesische parachutist achterop naar de militaire kazerne rijden om hem daar model af te leveren.

Het leek een frischer, fröhlicher Krieg, maar er vielen toch doden. In Hollandia stond afweergeschut opgesteld en op Biak was een paar maal luchtalarm gegeven, maar het bleek alle keren loos alarm te zijn. Er was een Organisatie Bescherming Burgerbevolking, die in haar publikaties meedeelde dat er beslist geen gevaar dreigde, maar dat de organisatie desondanks noodzakelijk was. En nog in juni arriveerde in Hollandia een gezin uit Nederland dat door het ministerie in Den Haag voor vier jaar naar Nieuw-Guinea was uitgezonden!

Begin april nam ik met mijn gezin afscheid van Nieuw-Guinea. Ik had, met instemming van staatssecretaris Bot, een functie geaccepteerd als hoofd van een op te zetten project voor urbanisatieonderzoek (Urbanization Research Information Centre) van de Zuid-Pacificommissie in Noumea op Frans Nieuw-Caledonië. Eerst moest ik echter nog naar New York om voor de Verenigde Naties in de Commissie 73e verslag uit te brengen over Nieuw-Guinea.

Met Dave Steiger, eerste piloot van de Missionary Aviation Fellowship met tweeduizend vliegers boven het bergland, maakte ik nog een laatste vlucht langs de mij in het Centrale Bergland zo vertrouwde plaatsen. We vlogen eerst naar Wamena, waar een groot, voor Dakota's geschikt vliegveld was aangelegd. Vandaar gingen we naar Tiom in de Noord-Baliem, waar een opleidingsschool voor dorpsonderwijzers stond, waar Papoea-onderwijzers van de kust Bergpapoea's opleidden tot dorpsonderwijzers aan scholen in het bergland. Er was in al die jaren toch wel iets gebeurd. Toen ik in januari 1939 in dit land kwam, was er geen enkele Bergpapoea die lezen of schrijven kon. Nu, in 1962, stonden ze voor de klas om andere Bergpapoea's te onderwijzen.

Meer naar het westen volgde Bilorai, Oaktrees hoofdpост in de oorlogsjaren, nu een vredige missiepost met niet zover daarvandaan een kleine landingsbaan voor

lichte vliegtuigen. Vandaar vlogen we over de canyon van de Doraboe langs de Boven-Rouffaer naar het Hagersmeer. Het benauwde me toen ik me realiseerde door welk woest terrein ik indertijd met mijn mensen getrokken was.

Op 6 april vertrok ik met mijn vrouw en de twee kinderen – beiden in Nieuw-Guinea geboren – met de DC 8 van de wekelijkse KLM-dienst uit Biak. Het was het definitieve afscheid van een land dat me vele jaren onder zijn bekoring had gehouden, de beste jaren van mijn leven. Het betekende de afsluiting van een episode die bepalend was voor mijn hele leven.

Toen Biak onder ons weggleed, gingen mijn herinneringen onwillekeurig terug naar de tijd toen ik voor het eerst voet aan wal zette in Nieuw-Guinea. In een voor mij nieuw, vreemd land; ongenaakbaar, haast vijandig. Toen ik er afscheid van nam, had het niets vijandigs meer. De bergen, moerassen en rivieren waren hetzelfde als toen ik hier drieëntwintig jaar geleden voet aan wal zette. Wat wel veranderde waren de mensen. Van onbekende, wat schuwe Papoea's ('brutale woeste natiën', zoals Carstensz ze noemde) waren het vertrouwde vrienden van me geworden.

Het drukte me met het oog op de onzekere toekomst hen juist nu te verlaten. Met mijn vertrek nam ik de onzekerheid mee die de wereld over dit land en zijn mensen gestort had. Het maakte het afscheid extra triest.

De dertiende zitting van de Commissie inzake Rapportage over niet-zelfbesturende gebieden van de VN werd voor de eerste maal ook bijgewoond door een Papoea. Nicolaas Jouwe was als adviseur aan de delegatie toegevoegd.

Het was een matte zitting. Iedereen beseftte dat dit wel de laatste keer zou zijn dat Nederland verslag uitbracht.

In tegenstelling tot voorgaande jaren kon er ditmaal bij India zelfs een bescheiden compliment af voor de vooruitgang in Nieuw-Guinea gedurende het afgelopen jaar. Buiten de vergadering sprak men vrijer en eerlijker.

'Ik moet toegeven dat de vooruitgang in Nieuw-Guinea indrukwekkend is,' zei de Indiase vertegenwoordiger Krishna Rashgotra.

Het spel was echter afgelopen. Een weezinwekkend spel, dat de wereld in de Verenigde Naties met de bevolking van West-Papoea heeft gespeeld.

Tijdens het korte verlof tussen mijn terugkeer in Nederland en het vertrek naar de SPC in Frans Nieuw-Caledonië had ik nog een lang gesprek met staatssecretaris Bot. Er heerste een grote activiteit op het diplomatieke vlak over een bemiddelingspoging van de gepensioneerde Amerikaanse diplomaat Ellsworth Bunker (het zogenaamde plan-Bunker) om Nederland en Indonesië tot elkaar te brengen. Dat plan kwam neer op overdracht van de soevereiniteit over Nieuw-Guinea aan een onder de secretaris-generaal van de VN staand gezagsorgaan, dat het bestuur over het gebied zou voeren voor een periode van niet minder dan één, maar niet langer dan twee jaar. Voor het eind van het tweede jaar zou de volledige bestuursmacht aan Indonesië moeten zijn overgegaan, waarna de bevolking van Nieuw-Guinea de gelegenheid zou krijgen een vrije keus over haar politieke toekomst te doen.

Jouwe was naar New York om onder handbereik te zijn bij de besprekingen

De United Nations: het einde van Nederlands Nieuw-Guinea en het begin van Irian-Barat. Op de foto een zitting van de Commissie inzake Rapportage over niet-zelfbesturende gebieden, waarin jaarlijks verslag over Nederlands Nieuw-Guinea werd uitgebracht.

tussen dr. Van Roijen, onze ambassadeur in Washington, Adam Malik, de Indonesische ambassadeur in Moskou, en secretaris-generaal Oe Thant van de VN. Kaisiepo bracht met drie andere leden van de Nieuw-Guinea Raad een bezoek aan Senegal en drie andere Brazzavillelanden, teneinde steun te vinden voor het streven van de Papoea's om onder het beheer van de VN het zelfbeschikingsrecht te kunnen uitoefenen. Want daar zag het er met het plan-Bunker niet naar uit.

Ik was verbijsterd door de ontstellende naïveteit van de Nederlandse regering met haar vertrouwen in een door machtsdrift en haat bevangen Soekarno en haar geloof in de uitvoerbaarheid van een zogenaamde Daad van Vrije Keuze, een plebisciet door de Papoea's zonder enige waarborgen zich werkelijk vrij te kunnen uitspreken. Het was ongelooflijk dat de regering de ontstellende realiteit niet zag of niet wilde zien van het feit dat in een gebied onder Indonesische souvereiniteit van een vrije uitspraak door de Papoea's nooit sprake zou kunnen zijn.

Jouwe – voortvarend als altijd – trachtte door bezoeken aan Amerikaanse diplomaten bij de Verenigde Naties en ambtenaren van het State Department waarborgen voor een werkelijk vrij referendum te krijgen. In een privé-gesprek met Bunker bracht hij zijn bezwaren tegen diens plan naar voren. Hoe ver de Amerikaanse bemiddelaar van de realiteit af stond, bleek uit zijn opmerking: 'Ik begrijp niet, meneer Jouwe, dat u niet wilt inzien dat er met mijn plan een eind komt aan de status van West-Nieuw-Guinea als kolonie. Nederland is een koloniale mogendheid en Indonesië niet.' Naïever kon het niet!

'U maakt het mij zo moeilijk,' verzuchtte de tweeënzestigjarige diplomaat. Waarop Jouwe fel reageerde: 'U maakt het voor ons nog veel moeilijker, meneer Bunker; voor de Papoea's is het een kwestie van leven of dood.'

Bij Bot, met wie ik vrij van gedachten kon wisselen, drong ik er nogmaals op aan – zoals ik dat in interviews in Nederlandse dagbladen had gedaan – om het tussenbestuur van de VN over Nieuw-Guinea minstens op twee jaar te stellen eer de souvereiniteit aan Indonesië zou worden overgedragen. Indonesië had geëist dat binnen zes maanden na de overdracht van de Nederlandse souvereiniteit aan de UNTEA (United Nations Temporary Executive Authority), het tussenbestuur van de Verenigde Naties, de souvereiniteit door de UNTEA aan Indonesië zou worden overgedragen.

'Nou,' aldus Bot, 'voordat ik daarmee akkoord ga, moet er toch heel wat water door de Mamberamo stromen!'

Ik zal die woorden nooit vergeten. Nog geen drie weken later vernam ik in Noumea, Nieuw-Caledonië, waar ik inmiddels mijn nieuwe baan had aanvaard, dat Nederland en Indonesië tot overeenstemming waren gekomen op basis van het plan-Bunker. Voor de zoveelste keer had Nederland zijn toevlucht genomen tot een compromis.

Na het compromis van de Ronde-tafelconferentie in 1949 met Indonesië over Nieuw-Guinea is met dit land de daaropvolgende jaren een weezinwekkend spel gespeeld.

Onder druk van Soekarno, die erop stond dat de Indonesische vlag 1 januari 1963 op West-Irian zou wapperen en de Nederlandse er verdwenen zou zijn, zwichtten én Nederland én de VN: de souvereiniteit over Nieuw-Guinea moest

*'Op de plaats rust ... ingerukt mars!' Het
Papoea Vrijwilligers Korps, dat in 1961
werd opgericht en een jaar later opgeheven.*

zo snel mogelijk aan de UNTEA worden overgedragen en het plebisciet, door Indonesië zelf te organiseren, moest niet in de UNTEA-periode worden gehouden, maar in de periode dat Nieuw-Guinea reeds onder Indonesische soevereiniteit zou staan.

Op 1 oktober 1962, nauwelijks zes weken na de Overeenkomst van New York van 15 augustus, werd de Nederlandse soevereiniteit over Nieuw-Guinea overgedragen aan de Verenigde Naties. Weer zeven maanden later, 1 mei 1963, ging die van de UNTEA over op Indonesië.

Hoewel de soevereiniteit nog bij de Verenigde Naties berustte, woei 1 januari 1963, 'voordat de haan kraaide', zoals Soekarno dat jaarlijks beloofde, de Indonesische vlag op Nieuw-Guinea.

Als tegenprestatie mocht de Nederlandse driekleur tot en met 31 december 1962 wapperen.

De vlag van West-Papoea werd echter per 1 oktober verboden. Bij het Papoea Vrijwilligers Korps in Manokwari vond een pijnlijk incident plaats toen dat 30 september 1962 weigerde de order op te volgen om de vlag neer te halen. Tenslotte wees de Nederlandse commandant een willekeurige Papoeasoldaat aan om hem te strijken. Huilend van ontroering voerde de man het bevel uit.

Die avond besloot de RONG zijn uitzending met het *Wilhelmus* en het *Hai Tanahkoe Papoea*. De bejaarde Johan Ariks zei geroerd: 'Een volk met een groot hart, de Nederlanders, die ons Papoea's altijd beschermd hebben, is ons ontnomen. Ik zie deze gebeurtenis als het begin van het einde van het volk van West-Papoea.'

Nieuw-Guinea had opgehouden een rijksdeel te zijn. De Papoea was geen rijksgeenoot meer; de Nederlanders waren vreemdelingen voor hem geworden.

Ik wist toen niet hoe ik de Papoea's nog ooit recht in de ogen kon zien. Want het wás verraad. Duizenden Papoea's hebben zich terecht verraden gevoeld en in de steek gelaten.

Op 31 december 1962 ging de Nederlandse vlag in Nieuw-Guinea voorgoed neer. Ook in Noumea, waar ik die dag aanwezig was bij een plechtigheid op het hoofdkwartier van de Zuid-Pacificcommissie, waar tussen de vlaggen van Australië, Frankrijk, Nieuw-Zeeland, het Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten van Amerika de Nederlandse driekleur neerging.

'It's a bloody shame,' zei de secretaris-generaal van de SPC, Tom Smith, tot me. 'Een schande!'

'The year 1962 was the virtual end of Western democracy for West New Guinea, but for Australian New Guinea, it was a new beginning,' schrijft John Ryan in zijn boek *The hot land* (1969).

Voor de Papoea's van West-Papoea was het een einde zonder hoop.

Voor de Nederlanders een schoolvoorbeeld van politiek onvermogen, woordbreuk en karakterloosheid.

POSTSCRIPTUM

De Overeenkomst van New York van 15 augustus 1962 werd – om de soevereiniteit van Nieuw-Guinea uiterlijk 1 oktober aan de Verenigde Naties te kunnen overdragen – in een geforceerd tempo in de parlementen van Nederland en

Indonesië behandeld en aanvaard, om vervolgens te worden goedgekeurd door de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties. Dat laatste gebeurde 21 september.

De overhaaste oplossing plaatste de VN voor de weinig benijdenswaardige situatie een bevolking te moeten besturen ten aanzien waarvan ze nooit de moeite had genomen deze over haar wensen te raadplegen.

De snelle overneming van het bestuur stelde de VN door de exodus van de Nederlandse ambtenaren voor grote rekruteringsproblemen. Van de 2540 Nederlandse ambtenaren op 1 september waren er per 1 oktober nog slechts 775 werkzaam, terwijl er nog steeds repatrieerden. Voldoende selectie en voorbereiding van UNTEA-kandidaten voor hun taak in Nieuw-Guinea was onmogelijk. De UNTEA-'administrateur', dr. Djalol Abdoh, arriveerde pas 13 november in Hollandia. Een poging Nederlandse ambtenaren over te halen op lucratieve arbeidsvoorwaarden – onder andere tegen dubbel salaris – langer aan te blijven, had geen succes. Er ontstond natuurlijk een chaotische situatie.

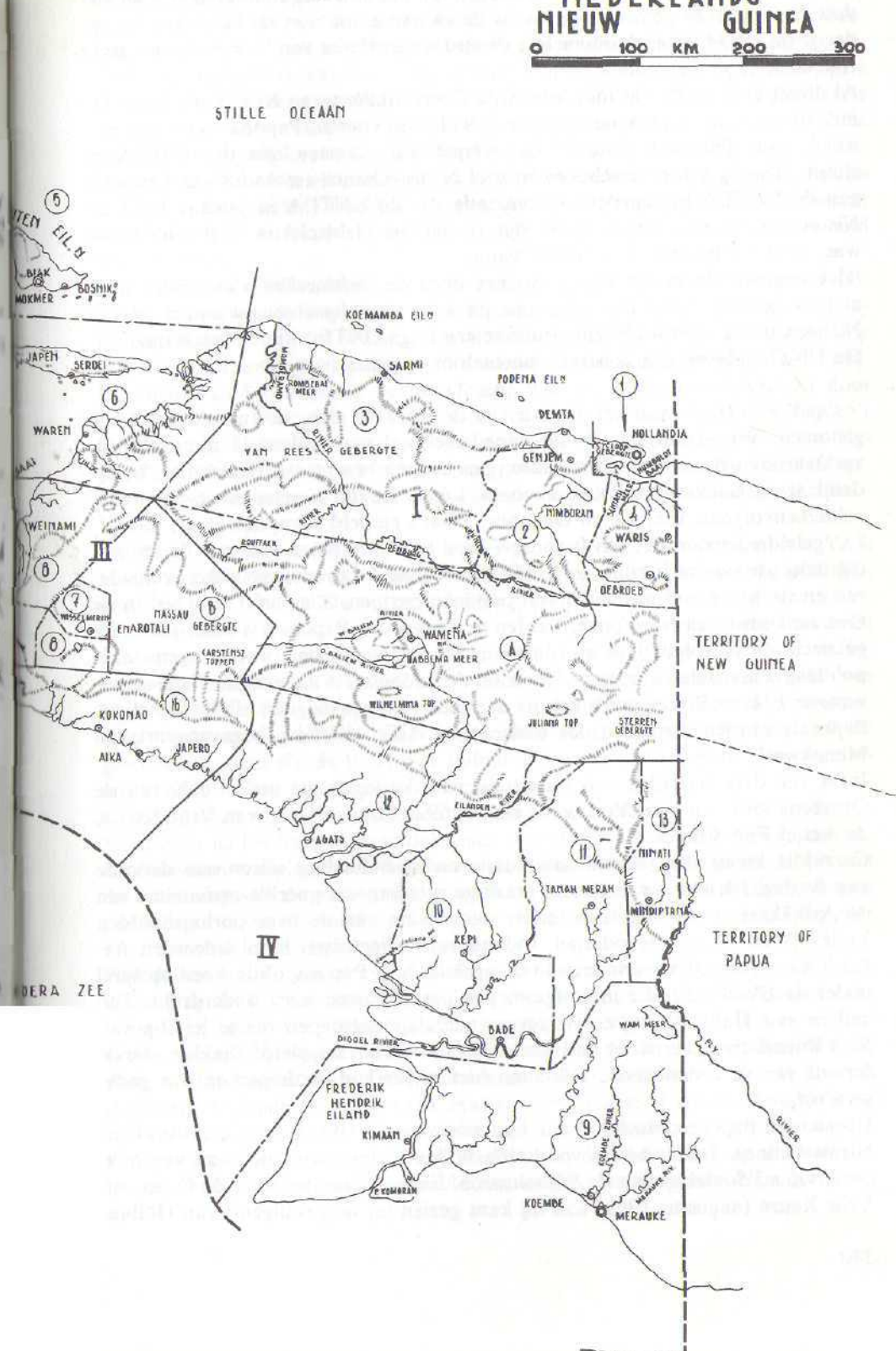
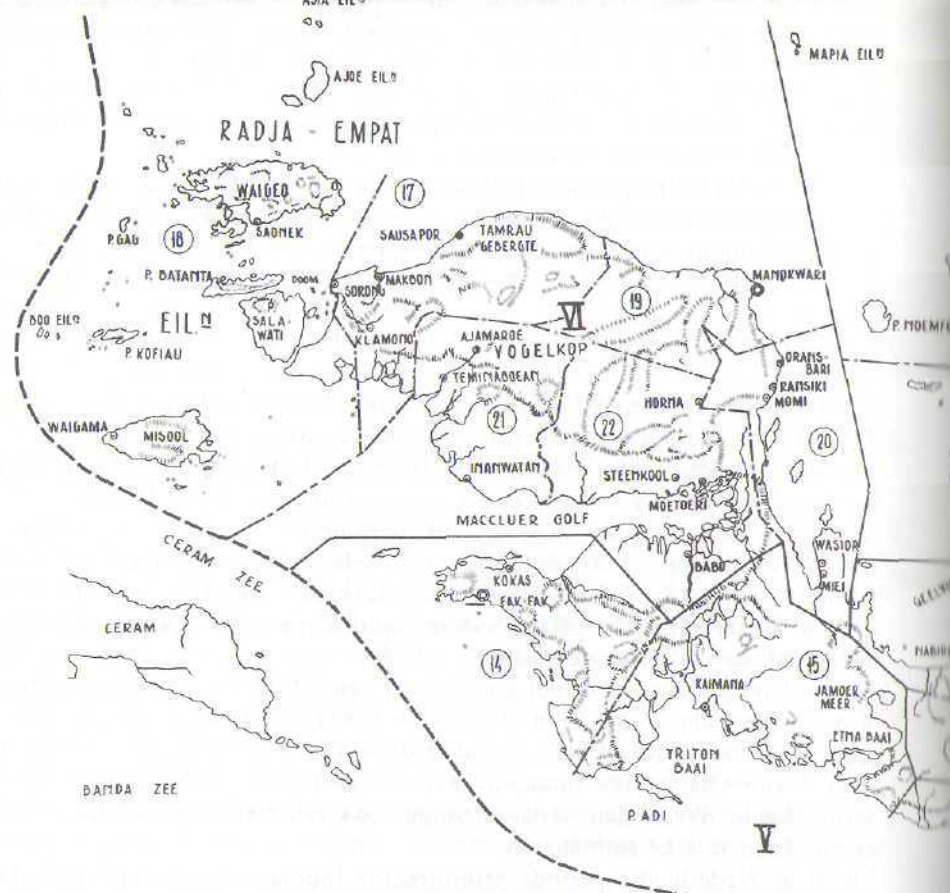
De taal – Nederlands essentieel voor de administratie en Maleis voor het contact met de Papoea's – was weer een ander probleem. Opvallend was het totaal ontbreken van een kern van ervaren en neutrale vertalers en tolken. Het gevolg van de volkomen onbekendheid met de Nederlandse en Maleise taal van het UNTEA-bestuur laat zich gemakkelijk indenken. Contact tussen het UNTEA-bestuur en de Papoeabevolking was er dan ook niet. De Papoea's voelden zich volkomen aan hun lot overgelaten.

In een later stadium werd het grote tekort aan UNTEA-ambtenaren aangevuld met Indonesische ambtenaren. Tijdens de UNTEA-periode waren dat goed opgeleide, geroutineerde krachten, maar na 1 mei 1963, toen de soevereiniteit over Nieuw-Guinea aan Indonesië was overgedragen, werden dezen naar Java teruggehaald. West-Irian werd een vergaarbak van niet of nauwelijks geïnteresseerde Indonesische ambtenaren.

De in de Nederlandse periode geïnfiltreerde Indonesische militairen en de afgeworpen parachutisten werden door de UNTEA officieel aangewezen als veiligheidstroepen. De merkwaardige situatie deed zich voor dat hun aantal dat van het contingent Pakistaanse militairen van de VN overtrof! De aanwezigheid van zwaar bewapende Indonesische militairen had begrijpelijk een uitgesproken psychologisch effect op de Papoeabevolking.

Gedurende de UNTEA-periode trokken de Indonesische ambtenaren en militairen zich nauwelijks iets aan van de richtlijnen van de UNTEA, maar begonnen direct met de indoctrinatie van de Papoea's. Militaire vorming werd in het leerplan van de scholen opgenomen. Het Indonesische volkslied moest geleerd worden. Schoolkinderen werd bijgebracht dat ze Indonesiërs en geen Papoea's of Melanesiërs waren. Politiek gezien had de bevolking van West-Irian – aldus werd onderwezen – samen met andere gebieden van Indonesië reeds in 1945 haar zelfstandigheid verworven. De Nederlanders hadden dit echter tegengewerkt.

Reeds in de UNTEA-periode begonnen de Indonesiërs Nieuw-Guinea leeg te roven. Niet alleen 'luxueuze artikelen' als schrijfmachines, radiotoestellen, camera's, horloges, zonebrillen en Amerikaanse dollars, maar ook autobanden, medicijnen en medische instrumenten uit het moderne ziekenhuis van Hollandia, baby-

INDELING BESTUURSRESONTEN

I. Afdeling HOLLANDIA	Hoofdplaats HOLLANDIA
1. Onderafdeling HOLLANDIA	HOLLANDIA
2. " NINBORAN	GENJEM
3. " SARMI	SARMI
4. " KEEROM	OEBROEB
A. Exploratiereessort OOST-BERGLAND	WAMENA
II. Afdeling GEELVINKBAAI	Hoofdplaats BIAK
3. Onderafdeling SCHOUTEN-EILANDEN	BIAK
6. " TAPEN/WAROPEN	SEROFI
III. Afdeling CENTRAAL-NIEUW-GUINEA	Hoofdplaats (nog niet vastgesteld)
7. Onderafdeling PANIAI	ENAROTALI
8. " TICI	WAGHETE
B. Exploratiereessort MIDDEN-BERGLAND	
C. Exploratiereessort WEST-BERGLAND	
IV. Afdeling ZUID-NIEUW-GUINEA	Hoofdplaats MERAUKE
9. Onderafdeling MERAUKE	MERAUKE
10. " MAPPI	KEPI
11. " BOVEN-DIGOEL	TANAH MERAH
12. " ASMAT	AGATS
13. " MOEJOE	MINDIPTANA
V. Afdeling FAK-FAK	Hoofdplaats FAK-FAK
14. Onderafdeling FAK-FAK	FAK-FAK
15. " KAIMANA	KAIMANA
16. " MINIKA	KOKONAO
VI. Afdeling WEST-NIEUW-GUINEA	Hoofdplaats MANOKWARI
17. Onderafdeling SORONG	SORONG
18. " RADJA EMPAT	DOOM
19. " MANOKWARI	MANOKWARI
20. " RANSIKI	RANSIKI
21. " TEMINABOEAN	TEMINABOEAN
22. " BINTOENI	STEENKOOL

— Afdelingsgrenzen
 - - - - - Onderafdelingsgrenzen
 Rivieren
 Gebergten

voedsel, toiletzeep en zelfs suiker en rijst vonden hun weg naar Djakarta en andere Indonesische centra, waar ze op de zwarte markt van de hand werden gedaan. De UNTEA bleek onmachtig de stroom goederen van Nieuw-Guinea naar Indonesië tegen te houden.

Al direct probeerden de Indonesiërs de Overeenkomst van New York te ondermijnen door een campagne tegen de UNTEA te voeren. Papoea's werden gefêteerd, naar Djakarta gestuurd en overgehaald rekesten aan de UNTEA te sturen. Tegelijkertijd verschenen in heel Nieuw-Guinea resoluties van Papoea's aan de UNTEA-bestuurders, inhoudende dat de UNTEA in januari 1963 uit Nieuw-Guinea verdwenen moest zijn en dat het plebisciet in 1969 niet nodig was, omdat Papoea's Indonesiërs waren.

'Het ongehoorde is dat dit geïntrigeer door de Indonesiërs vlak onder onze neuzen gebeurt. Men kan niet eens de 1ste mei afwachten, wanneer we uit Nieuw-Guinea vertrokken zijn,' merkte een hoge UNTEA-functionaris op. De UNTEA bleek een volstrekt machteloos orgaan.

Op 1 mei 1963 werd het bestuur van de UNTEA door de Indonesiërs overgenomen. West-Irian was in de 'moederschoot' van Indonesië teruggekeerd, verklaarde Soekarno, die kort daarop een bezoek bracht aan Hollandia, dat tijdelijk werd herdoopt in Soekarnapoera. Later, na zijn uitschakeling, heette het achtereenvolgens Abepura en Djajapura (thans gespeld Jayapura).

De 'geleide democratie' van Indonesië deed haar intrede en daarmee de terreur, die iedere oppositie hard de kop indrukte. Vrijheid van meningsuiting, vergaderen en drukpers, het oprichten van politieke partijen, allemaal toegezegd in de Overeenkomst van New York, werden verboden. De Papoea's werden geestelijk geknecht en vervolgd en al spoedig zaten de gevangenen vol met zogenaamde politieke Papoeadelinquenten. De door de Indonesiërs benoemde Papoeagouverneur Eliëzer Bonay verdween na een jaar in de gevangenis. Politiek actieve Papoea's werden vermoord. De oude Johan Ariks stierf in de gevangenis van Manokwari.

Inzet van deze moorden was de uitslag van de, ingevolge artikel XX van de Overeenkomst van New York voor eind 1969 te houden Daad van Vrije Keuze, de Act of Free Choice.

Corruptie kreeg alle kansen. Intimidatie en mishandeling waren aan de orde van de dag. Berichten van Reuter maakten melding van guerilla-activiteiten van de Arfakkers in de Vogelkop, onder aanvoering van de twee oorlogshoofden Lodewijk en Barend Mandatjan. Indonesische vliegtuigen bombardeerden Arfakdorpen. Aan de Wisselmeren brak – geleid door Papoeapolitie – een opstand onder de Ekari's uit, die met afgeworpen parachutisten werd onderdrukt. Ten zuiden van Hollandia ageerden gewapende Papoeagroepen onder leiding van Seth Roemkorem, een door de Indonesiërs tot officier opgeleide Biakker, die de terreur van de Indonesische militairen niet langer kon verdragen en was gedeseerteerd.

Honderden Papoea's vluchtten met hun gezinnen over de grens naar Australisch Nieuw-Guinea. Onder hen bevond zich Willem Zonggonao, de zoon van mijn grote vriend Soalekigi van de Wisselmeren. Enkele maanden voor de Daad van Vrije Keuze (augustus 1969) had hij kans gezien uit de gevangenis van Hollan-

dia te ontsnappen. Met zijn vijftienjarige zuster Dolly wist hij 's nachts over de grens naar Vanimo in Australisch Nieuw-Guinea te ontkomen. Door bemiddeling van de heer Luns zag ik kans beiden een studiebeurs te verschaffen, ten einde hen in staat te stellen in Papua New Guinea een nieuwe toekomst op te bouwen. Terugkeer naar West-Irian was onmogelijk. Willem Zonggonao is thans inspecteur van de Port Moresby Community Development Group. Dolly is werkzaam als gediplomeerd verpleegster.

Honderden Papoea's werden naar Java en andere eilanden overgebracht om ze daar te indoctrineren, terwijl duizenden Javanen, Boeginezen en Makassaren naar West-Irian trokken om de vrijgekomen plaatsen in te nemen en het land te koloniseren.

Door terreur en intimidatie zagen de Indonesische gezagsdragers kans de politieke keuze van de Papoea's in 1969 geen andere te doen zijn dan een pro-Indonesische. President Soeharto verklaarde dat zij die zich voor afscheiding van Indonesië zouden uitspreken, zich aan hoogverraad zouden schuldig maken. De Daad van Vrije Keuze, de uitoefening van het zelfbeschikkingsrecht door de Papoea's in 1969, was de vervalsing van een plebisciet, waarin de Papoea's zich in vrijheid hadden moeten uitspreken over hun politieke toekomst. Het werd een uiterst beschamende opvoering, waarbij een goeddeels onverschillige, cynische wereld toekeek en niemand – behalve enkele zwart-Afrikaanse landen – kritiek liet horen.

De daad van zelfbeschikking, die ingevolge de Overeenkomst van New York moest worden uitgevoerd 'in overeenstemming met de internationale praktijk', was één grote klucht. De volksraadpleging geschiedde niet volgens internationaal aanvaarde regels, maar volgens de door Indonesië uitgedachte methode van moesjawarah, dat is 'overredend overleg' met een duizendtal door de Indonesiërs aangewezen kiesmannen. Intimidatie door de aanwezigheid van leger en politie bij vergaderingen zorgde verder voor een volstrekt ongeloofwaardige stemmingsuitslag van 1025 stemmen voor aansluiting bij Indonesië en geen enkele stem die de band met Indonesië wenste te verbreken. Men zou erom kunnen lachen als het niet zo tragisch was.

In machteloze woede verscheurden Papoea's hun bijbels.

Maar zelfs na het naar diplomatieke maatstaven opvallend kritische rapport van de Boliviaanse diplomaat Ortiz-Sanz – de speciale afgezant van de VN – over de uitvoering van de volksraadpleging door Indonesië tekende Nederland geen protest aan tegen de manier waarop het referendum was gehouden. Mag men dit schaamteloos en karakterloos noemen?

Wel deden dat een aantal zwart-Afrikaanse landen, waaronder Ghana, dat zelfs zover ging de VN een ontwerp-resolutie voor te leggen om het Papoeavolk van West-Irian in 1975 de gelegenheid te geven een werkelijke vrije keuze te doen tussen aansluiting bij Indonesië en verbreking van de banden met dat land. De door de Afrikaanse landen voorgestelde amendementen werden echter door de Algemene Vergadering verworpen. Had immers minister Luns in de vergadering niet zelf verklaard, dat de Nederlandse regering de methode die de regering van Indonesië had toegepast bij de volksraadpleging in West-Irian, op zichzelf niet in strijd beschouwde met de clause van de Overeenkomst van New York van 1962?

Ambassadeur Akwei van Ghana verklaarde in de Algemene Vergadering van de VN: 'De tijd waarin het recht van zelfbeschikking als een van de voornaamste steunpilaren fungeerde waarop internationale leefregels berustten, schijnt voor goed voorbij te zijn.'

Op 19 november 1969 viel in de VN het doek voor de laatste opvoering van het Nieuw-Guineadrama, toen het rapport van Ortiz-Sanz werd aangenomen.

De VN-procedure was slechts een kwestie van formaliteiten. In feite had Indonesië West-Nieuw-Guinea al ruim zes jaar in zijn bezit. De procedure voor het legaliseren van de Indonesische aanspraak was toen niet meer te stuiten.

De aanneming van Ortiz-Sanz' rapport door de VN was het onherroepelijke, definitieve einde van het volk van West-Papoea. Een einde zonder hoop op een toekomst als zelfstandig volk met een eigen identiteit, een eigen vlag en een eigen volkslied.

